

**T.C.ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**M.Ö. I. YÜZYIL BAŞINDAN HADRIANUS DÖNEMİ SONUNA
ROMA'NIN ANADOLU'DA UYGULADIĞI YERLEŞİM
POLİTİKASI**

Doktora Tezi

Menekşe Bekaroğlu

Ankara 2017

**T.C.ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**M.Ö.I. YÜZYIL BAŞINDAN HADRIANUS DÖNEMİ SONUNA
ROMA'NIN ANADOLU'DA UYGULADIĞI YERLEŞİM
POLİTİKASI**

Doktora Tezi

Menekşe Bekaroğlu

Tez Danışmanı
PROF. DR. ÖMER ÇAPAR

Ankara 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim./...../2017

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı Soyadı

Menekşe Bekaroğlu

.....

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Giriş

1

BÖLÜM I

M.Ö.333-M.S. 135 Yılları Arasında Anadolu'nun

Tarihsel Olarak Genel Görünümü

6

BÖLÜM II

Helenistik Dönemde Anadolu'da Uygulanan

29

Yerleşim Modelleri ve Kavramları

II.1 Polis

29

II.2 Kome

33

III.3.Phrouria

37

II.4. Pyrgos (Kuleli Çiftlik) ve Aule (Çiftlik)

40

II.5. Katoikia

42

II.6.Kleurokhoi

44

II.7.Tapınak Devletleri

46

II.8.Synoikismos

50

II.9.Sympolitea

52

II.10.Ethnos

54

II.11. Koinon

56

BÖLÜM III

Helen Kentleri

59

III.1.Helen Kent Anlayışı

59

III.2.Helen Kentlerindeki

Meclisler ve Yerel Memurlar

63

BÖLÜM IV

Helenistik Dönemde Anadolu'daki

Yerleşim Faaliyetleri

IV.1. Alexandros (M.Ö.333-323)

66

IV.2. Antigonos Monophtalmos (M.Ö. 323-301)

72

IV.3.Lysimakhos (M.Ö. 306-281)

76

IV.4.Seleukos Krallığı (M.Ö.281-63)

79

IV. 5.Ptolemaios Krallığı (M.Ö.305-31)

93

IV.6.Attalos Krallığı (M.Ö.241-133)

99

IV.7 Bithynia Krallığı (M.Ö.301-74)

114

IV.8.Pontos Krallığı (M.Ö.281/280-63)

116

IV.9. Paphlagonia Bölgesi	125
IV.10. Kappadokia Krallığı (M.Ö.333*MS17)	127
IV.11. Kommagene Krallığı (M.Ö.163-MS72)	131
IV.12. Galatia (M.Ö.270-25)	134
IV.13. Lykia Koinonu (M.Ö.188-MS43)	138
BÖLÜM V	
Roma Kent Anlayışı	144
V.1. 1. Polis	145
V.1.2. Kome	148
V.1.3. Katoikia	151
V.1.4. Kleurkhia	153
V.1.5. Phrouria	154
V.1.6. Pyrgos ve Aule	156
V.1.7. Ethnos	158
V.1.8. Koinon	159
V.1.9. Tapınak Devletleri	160
V.1.10. Synoikismos	161
V.1.11. Sympolitea	162
V.2. Roma'nın Kendine Özgü Yerleşimle	160
İlgili Kavramları	
V.2.1 Urbs	163
V.2.2. Oppidum	163
V.2.3. Civitas	164
V.2.4. Municipium	165
V.2.5. Koloniler	165
V.2.5.1 Roma Vatandaş Kolonileri	
(Coloniae Civium Romanorum)	166
V.2.5.2. Latin kolonileri (Coloniae Latinae)	167
V.2.5.3. Roma Asker Kolonileri (Coloniae Veteranum)	167
BÖLÜM VI	
Roma'nın İmparator Hadrianus Dönemi	
Sonuna Kadar Anadolu'da Uyguladığı	
Yerleşim Politikasında Kullanılan Sistemler	170
VI.1. Provincia (Eyalet) Sistemi	170
VI.2. Protektorate (Himaye) Sistemi	176
BÖLÜM VII. Roma Cumhuriyeti Döneminde	

Küçük Asya'da Uygulanan Yerleşim Politikası (M.Ö. 215-27)	179
VII.1.1 Sulla İktidarına Kadar Roma'nın Anadolu'daki Yerleşim Politikası (M.Ö.215-86)	179
VII.1.2 Sulla Dönemi (M.Ö.86-67)	196
VII.1.3. Pompeius ve İlk Üçlü Triumvir Dönemi (M.Ö.67-50)	206
VII.1.4. Caesar ve İç Savaşlar Dönemi (M.Ö. 49-44)	215
VII.1.5. Marcus Antonius Dönemi (M.Ö.42-31)	221
VII.2. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da Uygulanan Yerleşim Politikası	229
VII.2.1 Julio-Claudian İmparatorluğu (M.Ö. 27-M.S. 69)	229
VII.2.1.1 Augustus Dönemi (M.Ö.27-M.S. 14))	230
VII.2.1.2 Tiberius Dönemi (M.S. 14-37)	248
VII.2.1.3 Caligula Dönemi (M.S. 37-41)	266
VII.2.1.4 Claudius Dönemi (M.S. 41-54)	271
VII. 2.1.5.Nero Saltanatı (M.S. 54-68)	285
VII.2.1.6. Dört İmparator Yılı (M.S. Haziran 68-MSAralık 69)	296
VII.2.2 Flavius Hanedanı (M.S 69-96)	299
VII.2.2.1. Vespasianus Dönemi (M.S. 69-79)	299
VII.2.2.2. Titus Dönemi (M.S 79-81)	311
VII.2.2.3 Domitianus Dönemi (M.S. 81-96)	314
VII.2.3.İlk Üç Evlat İmparator	323
VII.2.3.1. Nerva Dönemi (M.S. 96-98)	323
VII.2.3.2. Traianus Dönemi(M.S. 98-117)	326
VII.2.3.3 Hadrianus Dönemi(M.S. 117-138)	337
SONUÇ	361
Özet	369
Summary	371
Kısaltmalar	373
Kaynakça	375

Önsöz

M.Ö. I. Yüzyıl Başından Hadrianus Dönemi Sonuna Roma'nın Anadolu'da Uyguladığı Yerleşim Politikası, adlı tez geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Sadece Roma Dönemi değil Helenistik Dönemdeki yerleşim politikaları da incelenmiştir. Bu kadar geniş bir dönemi inceleme kararı almamda yardımcı olan ve doktora eğitimim boyunca beni destekleyen başta tez danışmanım Prof. Dr. Ömer Çapar'a çok çok teşekkür ederim. Bazen tek bir kelimeniz bile bu zor zamanda sorunları çözmeme yetti. Prof. Dr. Musa Kadioğlu ve Prof Dr. Turgut Yiğit olmak üzere tüm diğer hocalarıma da, teşekkürü borç bilirim.

Akademik hayatım boyunca bana ilham veren babam Mustafa Bekaroğlu'na, doktora tezimin sonuna kadar her türlü desteğini esirgemeyen annem Canan Bekaroğlu'na, doktora eğitimim sırasında bana moral veren kardeşlerim Serdar, Elif ve Manolya Bekaroğlu ile Erkan Ersöz ve Birant Güysu'ya teşekkür ederim. Tez yazımı sırasında sıkıntılarımı aşmamda yardımcı olan arkadaşım Aysun Akkaya Kalkan beni çok destekledin. Geceler boyu dinledin. Esma ve Orkun Çınar iyi ki varsınız bu zor süreçte bana moral verdiniz.

Ankara'da yaşamadığım son senelerde benim bu şehirdeki doktorayla ilgili her türlü sorunumda yardımcı olan Nurdan Atalan Çayirezmez'in verdiği desteğe teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında hem doktorayla ilgili sıkıntılarımı hem de fikirlerimi paylaştığım arkadaşım Sultan Deniz Küçüker çok sağol.

Tez çalışmam sırasında yanımda olan gün ışığım yeğenim Ela Ersöz gülüşünle moral buldum. Yanımda bana bakıp, tezi yazmamı kolaylaştırdın Her türlü eziyete maruz kalan bilgisayarım çok teşekkür ederim. Bu süreçte bana iyi katlandın. Son olarak bitir artık diyerek destekleyen herkese bitirdim artık diyerek teşekkür ediyorum.

Giriş

M.Ö. I. yüzyıl Başından Hadrianus Dönemi Sonuna Roma'nın Anadolu'da Uyguladığı Yerleşim Politikası, adlı tezimiz yedi bölümden oluşmaktadır. İlk dört bölüm görüldüğü gibi, gerekli olan giriş bölümleridir. Tezimizin ana tarihsel platformu olan Anadolu'nun Aleksandros'un Küçük Asya'ya gelişinden Hadrianus Dönemi'nin sonuna kadar olan tarihi dönem neden sonuç bağlamında açıklanacaktır.

İkinci bölümde tezimizin temel konusunun iyi anlaşılabilmesi için Küçük Asya'da bulunan yerleşim modelleri ve kavramları detaylı bir şekilde incelenecektir. Yerleşim modelleri ve kavramları tek tek ele alınarak, gelişim ve değişimleri açıklanacaktır.

Üçüncü bölümde, yine Helenistik Dönem kent anlayışına değinilecektir. Çünkü Küçük Asya'daki kent anlayışı Roma tarafından çok fazla değiştirilmeden devam ettirilmiştir. Kentte bulunması gereken yapılar ve işlevlerinden detaylı bir şekilde bahsedilecektir. Buna ilaveten, kentte yer alan meclis ve memuriyetler de incelenecektir.

Dördüncü bölümde, Roma'nın etkilendiği ya da etkilediği krallık veya kişilerin kurduğu yerleşimlere politik olaylarla birlikte değinilecektir. Sırasıyla Aleksandros, Antigonas, Lysimakhos, Seleukos, Ptolemaios Attalos, Bithynia, Pontos, Paphlagonia, Kappadokia ve Kommagene krallıkları ile Galatlar ve Lykia Koinonu incelenecektir.

Beşinci bölümde, Roma kent anlayışı ele alınacaktır. Küçük Asya'da, Helenistik Döneme ait yerleşim modelleri ve kavramlarının Roma yönetiminde ne anlam ifade ettikleri, yani varlık nedenleri ve sorunları Roma'ya özgü yerleşimle ilgili kavramlarla açıklanacaktır.

Altıncı bölümde Roma'nın yerleşim politikasında olduğu kadar kendinden sonraki dönemlerde de varlığını ve anlamını sürdüren en önemli yönetsel araçları olan "provincia" ve "protektorate" sistemleri yerleşimle bağlantılı olarak incelenecek ve irdelenecektir.

Yedinci bölümde Hadrianus Dönemi'nin sonuna kadar, Roma'nın Küçük Asya'da uyguladığı yerleşim politikası, Cumhuriyet ve imparatorluk zaman dilimleri olarak iki bölümde incelenecektir. Roma'nın Küçük Asya ile kurduğu ilişki ve etkileri

ele alınacaktır. İlk bölüm olan Cumhuriyet Dönemi'nde, Sulla İktidarına kadar Roma'nın Anadolu'daki yerleşim politikası (M.Ö. 215-86), Sulla ve Lucullus Dönemi (M.Ö. 90-67), Pompeius ve İlk Üçlü Triumvir Dönemi (M.Ö. 67-50), Caesar ve İç Savaşlar Dönemi (M.Ö. 49-44), ve Marcus Antonius Dönemi (M.Ö. 42-31) gözler önüne serilecektir.

Yedinci bölümün ikinci kısmında, Augustus ile Roma'nın imparatorluğa dönüşmesi ve eyalet politikasında yaptığı değişiklikler açıklanacaktır. Daha sonra, sırasıyla Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius ve Nero Dönemlerindeki yerleşim politikası açıklanacaktır. Bu hanedanlığın yıkılışı, dört imparator yılı ve Flavius hanedanlığı aynı yaklaşımla incelenecektir. Vespasianus, Titus ve Domitianus Dönemi'nde Küçük Asya'da yerleşim politikası dahilinde neler yapıldığına değinilecektir. Daha sonra Nerva, Traianus ve Hadrianus Dönemlerinde, Küçük Asya'da uygulanan yerleşim politikasının nasıl olduğu irdelenecektir.

Bir değerlendirme niteliği taşıyan sonuç bölümünde baştan itibaren ele alınan bilgiler, bulgular ve veriler genel olarak bir arada değerlendirilmiştir.

Amaç

M.Ö. I. Yüzyıl Başından Hadrianus Dönemi sonuna Roma'nın Anadolu'da Uyguladığı Yerleşim Politikası, tezimizin ana konusudur. Doğu Akdeniz'in bu çok önemli bölgesinde uygulanan yerleşim politikası sadece Roma'nın gücünü gösteren kentler kurmayı içermiyordu. Küçük Asya'daki bu tür yerleşimlerin, Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluk idaresi altındaki siyasi yapısı, eyalet kurma ve kent kurma politikası, ekonomik, siyasal ve kültürel değer olma açısından incelenmiş; elde ettiğimiz kanıtlar ve bu genel tablo yansıtılmaya çalışılmıştır.

Küçük Asya'da Roma tarafından uygulanan yerleşim politikasıyla sıkı sıkıya bağlantılı olan, Roma'nın bu tarihi yarımadadaki eyaletleri ile kuruluş sebepleri özellikle ele alınmıştır. Roma tarafından kurulan kentlerin hangi sebeplerle kurulduğu bu tezin cevaplaması gereken en önemli sorulardan biridir. Helenistik Dönem'de uygulanan yerleşim politikasını ve kurulan yerleşimleri zorunlu şekilde hatırlayarak tezimizin ana konusuna ışık tutmaya çalışacağız.

Aslında, tezimde aradığım cevap, Roma'nın yerleşim politikasını uygulayarak Küçük Asya'yı M.Ö. 215 ile M.S. 138 yılları arasında ne kadar Romalılaştırdığıdır.

Roma egemenliğinin Küçük Asya'daki başlangıcından itibaren (M.Ö.129) bu tarihsel yarımada'nın kentleşme sürecini hızlandıran ekonomik ve siyasi nitelikli elitler imparatorluğun yadsınamaz gücünü simgeleyen olağanüstü kentler ortaya çıkarmışlardır. Bu demektir ki, Küçük Asya'da uygulanan yerleşim politikası ile Roma'nın bölgeye hakim olması sonucu ortaya çıkan değişimler elbette incelenmeli ve açıklanmalıdır.

Kapsam

Tez konumuz, M.Ö. I. Yüzyıl Başından Hadrianus Dönemi sonuna Roma'nın Anadolu'da Uyguladığı Yerleşim Politikası, olmasına rağmen, konuyu tam olarak açıklığa kavuşturabilmek için Aleksandros'un Küçük Asya'ya gelişiyle işe başlanması gerekmektedir. Çünkü Roma bu dönemdeki uygulamaların çoğunu devam ettirmiştir.

Tezin bitiş noktası olarak Hadrianus Dönemi'nin sonu seçilmiştir. Bu zaman diliminde imparatorluk içinde yapılan imar ve inşaa faaliyetlerinin Küçük Asya'da en fazla olduğu dönemdir. Bu durumun sebep ve sonuçlarının detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Yerleşim modelleri ve kavramlarını açıklamak aynı zamanda, Aleksandros'tan sonra Diadokhlar ile Helenistik krallıkların kurduğu yerleşimleri tüm boyutlarıyla-siyasi, ekonomik, kültürel ele alarak, Roma'nın Küçük Asya'da uygulanan politikaları değiştirmeden devam ettirdiğini bize göstermektedir. Galatlar ile Lykia Koinon'un yerleşim politikasının nasıl şekillendiği ve değişim sebepleri de bu konuyla bağlantılıdır.

Tez konumuzu ele alırken, “provincia” ile “protektorate” sistemlerinin Küçük Asya'da nasıl ve neden uygulandığının incelenmesinin önemli olduğunu yukarıda belirtmiştik. Roma'nın Anadolu'da uyguladığı yerleşim politikasını ele alırken, diğer eyaletlere olan tavrı tezimde yer almamıştır. Zira, geniş bir coğrafyada bir sürü eyaleti olması başka bir araştırma konusudur. Sadece Anadolu ile olan ilişkisi dikkate alınmıştır.

Tezin zamansal çerçevesi Helenistik Dönem ile başladığı için, öncelikle Helenistik kent anlayışı ele alınması gerekir; çünkü Roma Helenizme ait neredeyse tüm unsurları devam ettirmiştir. Pratik düşünüşlü Roma, Küçük Asya'yı Romalılaştırabilmek adına Helenlere ait yapıları, kurumları ve memuriyetleri

değiştirmemiştir, ancak; kendi çıkarları doğrultusunda yeni memuriyetler oluşturmuştur.

Tezimizin asıl konusu olan Roma'nın Anadolu'daki yerleşim politikasının anlaşılabilir olması için M.Ö. 215-129 yılları arasındaki yerleşim politikası siyasi ve askeri boyutuyla incelenecektir. Bu tarihten sonra kurulan eyaletler ele alınacaktır. Pompeius'tan itibaren şekillenen yerleşim politikası siyasi, ekonomik ve dini etmenler çerçevesinde açıklanacaktır.

Augustus'la beraber başlayan imparatorluk dönemi hanedanlıklarına da değinilecektir. Tezin kapsamı içerisinde Augustus'dan Hadrianus Dönemi'nin sonuna kadar olan dönemde her imparatorun uyguladığı yerleşim politikası detaylı bir şekilde incelenecektir. Kentlerin bu politikaya karşı tavrı ele alınıp açıklanacaktır.

Yöntem

Çalışmanın çekirdeğini literatür araştırması oluşturmaktadır. Antik yazarlar, epigrafik kaynaklar ile arkeolojik araştırma sonuçları, kazı raporları ve müze kurtarma çalışmaları sonuçları ile Küçük Asya üzerine yazılmış bütün yayınlar incelenmiştir. Böylelikle gerek çalışmanın amacı, kapsamı ve yönelimi daha net bir biçimde belirlenmiş; hem de bu araştırma ve incelemeler yardımıyla çalışmanın girişi niteliğini taşıyan bölgenin siyasi ve sosyo-kültürel tarihi kronolojik bir düzen ve farklı bakış açıları da göz önüne alarak kaleme alınmıştır.

Bu tezin asıl konusu olan Roma'nın yerleşim politikasıyla ilgili yayınlar ele alınmış, antik kaynaklar ve modern kaynaklar incelenmiştir. Kütüphane çalışması süresince araştırmacıların elde ettikleri sonuçlar tarihleme ve bulgular esas alınmıştır.

Tezin ilk bölümünde, Anadolu'da Helenistik Dönem antik ve modern kaynaklarla incelenmiştir. İkinci bölümde ise; yerleşim model ve kavramları antik yazarlar, arkeolojik veriler ve modern kaynakların ışığında açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Aleksandros'tan itibaren Anadolu'daki egemen güçler, kurdukları yerleşimler antik ve modern kaynaklarla ele alınıp incelenmiştir. Bu şekilde Roma'nın uyguladığı yerleşim politikasının nelerden etkilendiği ve nasıl değişime uğradığı kapsamlı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde, Helenistik kent anlayışı polis kuruluştan itibaren ele alınmıştır. Mimari yapısı, kamu kurumları ve memurları aynı zamanda antik yazarlar ve modern kaynaklarla

açıklanmıştır. Beşinci bölümde konumuzla doğrudan bağlantılı olan Roma kent anlayışı, mimari yapısı, kent kurumları ile Helenistik Dönem'den itibaren Küçük Asya'da var olan yerleşim modelleri ve kavramları açıklanmıştır. Bu sayede Helenistik Dönem'den alınıp Roma anlayışına uydurulan kente ait yapı ve kurumları anlaşılabilir hale gelmiştir. Daha sonra, Roma'ya özgü yerleşim kavramları ve Küçük Asya'da hangilerinin uygulandığı epigrafi, sikke, arkeolojik veriler ve modern kaynaklar ışığında açıklanmıştır.

Altıncı bölümde “provincia” ve “protektorate” sistemlerinin ortaya çıkışı egemen güç tarafından Küçük Asya'da nasıl uygulandığı öncelikle antik kaynaklar ışığında ele alınmış, modern kaynaklarla desteklenerek açıklanmıştır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler olmadan bir değişim süreci mümkün değildir. Küçük Asya'da Roma tarafından uygulanan yerleşim politikası için de geçerlidir. Bölgenin geçirdiği değişimi anlamak ve anlatmak ancak bu analitik bakış açılarından objektif olarak ele alındığında daha mümkün görünür. Değişimin saptanabilmesi için epigrafik metinler, arkeolojik verilerle birlikte değerlendirilmiş ve tarihi bilgilerle desteklenmiştir. Roma'nın uyguladığı kentleşme politikası bir iç ve dış propaganda aracı olarak kullanılması sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik değişkenlerden bağımsız olarak, bu olgunun ortaya koyduğu sonuç ve gerçeklere aykırıdır.

I.M.Ö. 333-M.S. 135 Yılları Arasında Anadolu'nun Tarihsel Olarak Genel Görünümü

Anadolu toprakları, tarih öncesi dönemlerden başlayarak, günümüze dek çeşitli kültürlerin beşiği olmuş, insanlığın gelişim sürecinde yaşanan pek çok olaya da ev sahipliği yapmıştır. Küçük Asya, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birleştirir nitelikteki konumuna bağlı olarak, tarihsel ve kültürel bir öneme sahiptir. Ege, Marmara ve Boğazlar kanalıyla Avrupa'ya; Akdeniz yoluyla Kuzey Afrika ve Mısır topraklarına bağlantı kurmaktadır.

Üç tarafı denizlerle kaplı Anadolu Yarımadası, Asya topraklarına geçişi sağlamanın yanı sıra, Karadeniz ile Ege Denizi'ni birbirine bağlayan Bosphorus (İstanbul), Hellespontos (Çanakkale) ile; Propontis (Marmara Denizi) Avrupa, Asya ve Afrika'ya yaklaştıır. Boğazlar, hem deniz ticaret yollarının kavşak noktası, hem de Anadolu'da, doğu-batı yönünde uzanan, bazı kara yollarının bitiş çizgisi olarak son derece önemli bir konuma sahiptir.

Anadolu bu jeopolitik konumu yanı sıra bereketli toprakları ve yeraltı zenginlikleri ile birçok devlete ev sahipliği yapmıştır: Hattiler, Hititler, Phrygiler, Urartular, Persler, Helenler ve Romalılar gibi. Pek çok medeniyet gibi Anadolu'nun özel konumu Roma imparatorluğunun da ilgisini çekmiştir. Bu sebeple, Anadolu uzun yıllar Roma egemenliği altında kalmıştır.

Tezimizde, araştırmamız ve irdelememiz gereken nokta ise; Roma'nın Anadolu'da yerleşim politikasını nasıl uyguladığıdır. Zira, Roma İmparatorluğu bu politika sayesinde özelde Anadolu'da, genelde doğu topraklarına yerleşmiş ve hakimiyetini sağlamlaştırmıştır. Ancak bu politikayı irdelerken M.Ö.4. yüzyıl ve sonrasında Anadolu'da var olan yerleşim politikasına değinmek gerekmektedir.

Aleksandros ve halefleri olan Diadokhların Anadolu'daki faaliyetleri tezimizin ana konusuna ışık tutacaktır. Çünkü Roma, Anadolu'da bu dönemde karşımıza çıkan politikaları alıp geliştirerek, doğu siyasasını oluşturmuştur. Aleksandros'tan başlayarak Anadolu'nun siyasi ortamı detaylı bir şekilde açıklanarak, yerleşim politikasının nasıl olduğu da irdelenebilecektir.

Tezimizin ana konusunu anlayabilmek için Makedonya kralı Aleksandros'un bu yarımada'daki faaliyetlerine değinmek gerekmektedir. M.Ö. 4. yüzyılın en önemli

siyasi figürlerinden biriydi. Babası Phillippos (M.Ö.359-336) yirmi üç yıllık iktidarı süresince, Yunanistan'ın Sparta hariç tamamını ve kuzeyde Tuna Nehri boylarına kadar Balkan ülkelerini içine alan bir imparatorluk kurmuştu. Alekandros tahta geçip iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra, Perslerin hakimiyeti altında yaşayan Helenleri kurtarma bahanesiyle Küçük Asya ve Asya topraklarına sefer düzenlemiştir. M.Ö. 334 yılı ilkbaharının başında ordusu ile birlikte Perslere karşı harekete geçmiştir¹. Aleksandros, Granikos (Biga) Irmağı yakınlarında yapılan savaşta Persleri yenmiş², Taurus (Taurus) Dağlarına kadar olan tüm bölgeye sahip olmuştur³.

M.Ö. 334 yılında Granikos Savaşı'ndan sonra, Aleksandros, Sardis'i (Sart) alıp Ionia'ya doğru sefere çıkıp, Ephesos kentini (İzmir-Selçuk) almıştır. Ephesos'da, Pers'li askerler kentten kaçmıştı. Bu nedenle, Perslerin ve aristokratların desteklediği oligarşi yönetimi sona ermiş, ancak bir iç savaş patlak vermişti. Aleksandros'un gelişi bu iç savaşı durdurup, kontrolü sağlamıştır⁴.

Aleksandros, Pers'lerin denizlerdeki gücünü sona erdirebilmek için düşmanın egemenliğindeki liman şehri Miletos'u uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirmişti.⁵ Aleksandros'un Halikarnasos'u da hakimiyeti alması ile Küçük Asya'nın batı kıyılarının fethi tamamlanmıştır. Bütün Karia'nın satraplığını Hekatomnid Prenses Ada'ya vermiştir⁶.

Aleksandros, Phrygia'ya yönelmiştir. Daha sonra, yönünü Helenleşmemiş Lykia'ya çevirmişti. Lykia, Perslerin egemenliğinde otonomiye sahipti⁷ ve dağlarda savunmalı yerleşimlerde yerel beylerin yaşadığı topraklar olması Aleksandros'un ilgisini çekmişti. Çünkü Pers donanmasının Lykia'ya sokularak, Perslerin kıyı kentlerinden yardım görmesini engellemek istiyordu. Donanma gücünden mahrum kalan Pers imparatorluğunu sona erdirmek daha kolay olacaktı. Bu yüzden, Lykia-Pamphylia'ya doğru sefere çıkmıştır.

Lykia ve Pamphylia sahillerini ele geçirmek üzere ordusunun bir kısmı ile birlikte güneye doğru hareket etmiş, Ksanthos (Kocaçay), Pinara (Minare), Patara

¹ Plutarchos, Bioi Paralleloi, 2.4., 6; 2.7.10-29.

² Droysen 2000, 13.

³ Anson 2013, 226.

⁴ Arrianos Anabasis. 1.16-17.

⁵ Arrianos 2.96.

⁶ Arrianos 1.23.

⁷ Kolb 2008, 2-65. M.Ö. 4. yüzyılda Persler Lykia bölgesindeki yerel beylere otonomi vermişti.

(Gelemiş), Phaselis (Tekirova), Perge (Aksu), ve Side (Selimiye) başta olmak üzere birçok kenti ve kaleyi savaşıarak veya teslim olmasını sağlayarak egemenliği altına almıştır. Aspendos'a (Büyük Belkıs) saldırarak bu yerleşimi kontrolü altına almıştır⁸. Ele geçirdiği topraklarda egemenliğini sağlamlaştırmak için vergi ve yönetim konularında gerekli düzenlemeleri yaparak uygun yerlere askeri birlikler yerleştirmiştir. Lykia'yı, Karia satraplığından ayırıp, Pamphylia ile birleştirip kontrolünü donanma komutanı Nearkhos'a vermiştir⁹. Bu sayede Telmessos ile Side arasındaki tüm sahil şeridini kontrol altına almıştır.

Aleksandros, Pisidia'ya doğru sefere çıkmıştır. Sagalassos (Ağlasun), Termessos¹⁰, başta olmak üzere birçok yerleşimi egemenliği altına almış, daha sonra tıpkı Lykia ve Pamphylia'da olduğu gibi birçok kenti ve kaleyi ele geçirmiştir. Egemenlik alanına Phrygia'yı da dahil etmiş, Antigonos'ı bu bölgeye vali yapmıştır¹¹. Antigonos'un yanı sıra, Hellespontos Phrygiası'nın yönetimini Calas'a¹², Lydia'yı Asander'e¹³, Bithynia'yı da Bas idaresine vermiştir¹⁴. M.Ö.329,yılında Nearkhos idaresindeki bölge Büyük Phrygia'ya bağlanmıştı¹⁵.

M.Ö. 333 yılında, önce Gordion'a (Polatlı) uğramış, daha sonra Ankyra'ya (Ankara) gitmiştir. Paphlagonialı elçiler, topraklarına asker gönderilmesini istemedikleri için, burada Aleksandros'a boyun eğdiklerini beyan etmişlerdi. Paphlagonia topraklarını Hellespontos Phrygia'sına dahil etmiştir. Yönetimi Paphlagonialı yerel beylere bırakmıştır, fakat: kontrol Aleksandros'ta olacaktı¹⁶. Böylece Halys'in (Kızılırmak) batısındaki toprakların hemen hemen tümü Aleksandros'un hakimiyetine girmiştir¹⁷.

Kappadokia'nın doğusu, kuzeyi ve Pontos (Karadeniz) kıyılarıyla Amisos

⁸ Arrianos, 1.24.6.

⁹ Arrianos 3. 6. 6.

¹⁰ Arrianos 1.28.1.Termessos'u yenmesine rağmen kalelerini ele geçiremedi. Aleksandros Termessos'u kuşattığı zaman doğal tahkimatından dolayı Selge'liler (Antalya,Beşkonak) Aleksandros'a elçiler gönderip, sadakatını sunarak,özgürlüklerini korumuşlardı. bk Strabo 12.7.3.

¹¹ Arrianos 1.29.3; Curtius Rufus 3.1.8; Justinus 13.4.1

¹² Arrianos 1.17.1; 2.4.1; Curtius Rufus 4.5.13.

¹³ Arrianos 1.17.7.

¹⁴ Anson 2013,146. Bas'ın daha sonra kurulacak olan Bithynia Krallığının kurucusu olduğu düşünülmektedir. Krallık, M.Ö. 301'de Antigonos'ın ölümünden sonra kurulmuştur.

¹⁵ Arrianos 3. 6. 6; 4.7.2; Diodoros 18.3.1

¹⁶ Curtius Rufus 4.5.13.

¹⁷ Nawotka 2010 158-160

(Samsun) ilerisine geçmemiştir¹⁸. Bu sırada, Kappadokia'daki Pers satrabı Mitriborzanes ölmüştü. Kappadokia satraplığına Pers Sabictas atanmıştır. Sabictas'dan sonra yerine M.Ö. 323'de yerine Eumenes geçmiştir. Pontos Kappadokiası satraplığını Pers Kralı tarafından atanan Ariarathes devam ettirmiştir¹⁹.

Aleksandros, Tyana (Kemerhisar) yoluyla Perslere karşı yapacağı sefer için Kilikia Kapılarına ilerlemiş; çok fazla mukavemetle karşılaşmadan Kydnos Irmağı (Tarsus Çayı) kıyısına gelmiştir. Aleksandros, Tarsos'daki sefer hazırlıklarından sonra, oligarşi ile yönetilen Soloi (Mezitli) kentini Pers'lere olan sadakati yüzünden cezalandırmıştır. Kente 200 talent para cezası verip, küçük bir garnizon yerleştirmiştir. Granikos Savaş'ı öncesi Pers'lerin üs olarak kullandığı Zeleia, Pers yanlısı olmakla suçlanmış; ama ceza almadan kurtulmuştur²⁰.

M.Ö. 332 yılında, Aleksandros, Pers'leri, Issos'da yenmiş²¹ Balakros'u Kilikia Satraplığı'na atamıştır.²² Suriye ile Mısır arasında kalan bölgeyi Menon'un idaresine vermiştir²³.

Aleksandros, Kilikia'ya geldiğinde, Mallos'u ziyaret etmiş, kente vergi muafiyeti tanımış ve Mallos'un efsanevi kurucusu Amphilokhos'un onuruna kurbanlar sunmuştu. Bu sayede Mallos'u, Helen polisi haline gelmiştir²⁴. Aleksandros, Anadolu'da yaşayanlara adeta bir kral gibi davranmıştır. Egemenliği altında yaşayanların geleceği O'nun tasarrufunda olduğu için, yapılan antlaşmalar, yerleşimlere koyulan vergileri de belirlemiştir²⁵.

Asya'yı ele geçiren Aleksandros, fethettiği bölgede oluşturacağı yönetim şekli için önünde bir örnek yoktu: Ele geçirdiği topraklarda farklı ırk, dil ve kültürlerin kaynaşmasının hakimiyetinin devamını sağlayacağını farkındaydı. Zaten bu kadar

¹⁸ Arrianos 4.1.2; Curtius Rufus 3.1.22-4.

¹⁹ Arrianos, 2.4.2; Curtius Rufus 4.1.

²⁰ Arrianos 1.17.2

²¹ Arrianos 2. 140.

²² Arrianos 2.12.2; Diodoros, 18.22.1

²³ Arrianos, 2.13.7; 3,6.8; Curtius Rufus 4.1.4,4.5.9.

²⁴ Strabo 14.5.16.

²⁵ “M.Ö 334-333 yılında Aspendos'tan gelen tam yetkili elçiler kenti Aleksandros'a teslim ettiler; tek istekleri kentlerinde Aleksandros'un askerlerinin kentte kalmamasını istemiştir. Aleksandros bu teklif karşılığında elli talent ve yetiştirdikleri atları talep etti.” bk Arrianos 1.26.2-3.
“Ancak kent ödeme yapmamış, Aleksandros kenti kuşatmıştır. Bunun üzerine teslim olan kent halkı Aleksandros'un, yıllık verginin yanı sıra, 100 talentin hemen ödeme talebini kabul etmiştir. Ayrıca, Aspendos'un özgür kent statüsünü elinden almıştır. Ayrıca, egemenliğinin kent tarafından tanındığının bir göstergesi olarak kentten rehine de istemiştir.” bk. Arrianos 1.27.4.

büyük toprakları kontrol etmek için de kabul görmüş ve denenmiş bir sisteme ihtiyaç vardı. Aleksandros, Pers yönetim biçimini koruyarak, sadece var olan satraplıkların başına kendi adamlarını getirmiş, Pers uygulamalarının çoğunu devam ettirmiştir. Perslerin koyduğu vergileri almış, miktarını da değiştirmemiştir²⁶. Calas'ı, Hellespontos Phrygia'sına atamış ve Pers Dönemi'nde toplanan vergilerin tahsil edilmesini emretmiştir²⁷.

Küçük Asya'da fethettiği topraklarda Helen nüfus vardı. Ancak iç bölgelerde Helen kültürü etkili olmamıştı. Aleksandros, fethettiği toprakları Helen kültürüyle birleştirmeye başladı. Makedon bir sülaleden gelmesine rağmen soyunu Helenlere dayandırmıştı. Lykia, Kilikia gibi Helen kültürünün az etkilendiği bölgelerdeki yerleşimlerin bazılarının Helen yerleşimi olduğunu söylemiştir²⁸. Aleksandros izlediği bu politika ile fethettiği toprakları Helenleştirerek, kontrolü sağlamayı hedeflemiştir. Üstün medeniyet olarak görülen Helenlerle aynı statüye çıkmaya çalışan yerleşimler sayesinde kültürel birlik sağlanabilecekti.

Aleksandros, fethettiği topraklarda, kontrolü sağlayabilmek için soyunu dayandırdığı ve medeniyetle bir anılan Helenleri daima onurlandırıyor. Strabo'ya göre; Anadolu'da yaşayan Helenlerin üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak için Troia savaşının yapıldığı İlion'daki Athena Tapınağı'na adaklar sunup, yerleşimde yeni kamu binaları inşa ettirip, vergiden muaf tutmuştur²⁹, ancak; şu anda, bu durumu ispatlayabilecek arkeolojik bir veriye sahip değiliz. Ephesos'daki Artemis Tapınağı'nın kendi doğum yılında (M.Ö. 356) yanması üzerine eskisinin yerine daha etkileyici bir tapınak yapılmasını emretmiştir. Kent halkı bu teklifi reddetmiştir³⁰. Tapınak inşasının giderleri için, halkın eskiden Pers İmparatorluğu'na ödediği verginin yine alınmasını emretmiştir³¹.

²⁶ Arrianos 1.18.22.

²⁷ Arrianos 1.7.1

²⁸ Bu duruma en güzel örnek Aspendos'u Helen kenti olarak kabul etmesidir. Side halkının Aeolia kökenli olduğu aslında Helen yerleşimi olduğu vurgulanmıştı. Kilikia'da Soli kentinin halkı da Argos soyundan geldiklerini ileri sürüyorlardı, bu sayede Helen topluluğu olarak kabul edilmişlerdir. bk Arrianos 1.26.4.

²⁹ Strabo 13.1.26.

³⁰ Tapınağın inşasından etkilenen Aleksandros, isminin tapınağa yazılması koşuluyla tüm masrafları karşılamayı teklif etmiştir. Kent halkı bu onuru kimseyle paylaşmamak için “*Bir Tanrının, başka bir Tanrıya tapınak yaptırması doğru mu?*”. diyerek kibarca Aleksandros'u reddetmiştir. bk.Strabo 14.1.22-23.

³¹ Kente vergi muafiyeti tanımıştır. Ancak tapınak inşası için, Perslere ödenen verginin alınmasını

M.Ö. 323'te Aleksandros'un ölümünden sonra, tahtın varisi olmadığı için imparatorluğun başına kimin geçeceği sorun olmuştur³². Bu nedenden dolayı, Aleksandros'un komutanları iktidarı ele geçirmeye çalışmışlardır, ancak uzun süren savaşların siyasi, askeri ve ekonomik anlamda zarar vermesi üzerine, Babil'de imparatorluk yönetimi Aleksandros'un komutanları arasında paylaştırılmıştır: İmparatorluk ordusu ve Asya'nın yönetimi Perdikkas'a verilmiştir. Krateros, Makedonya'yı; Antipatros, Yunanistan'ı; Antigonos Monophthalmos, Phrygia, Lykia, Pamphylia'yı³³; Leonnatos, Hellespontos Phrygiası'nı, Thrakia'yı; Philotas, Kilikia'yı; Laomedon, Syria'yı; Eumenes, Kappadokia ve Paphlagonia'yı; Lydia, Menandros'a; Karia'ya, Philotas oğlu Assandros'a verilmiş, Ptolemaios Mısır'ı almıştır³⁴. Perdikkas çok güçlenip neredeyse tek adam haline gelmesi, Perdikkas'ın öldürülmesine neden olmuştur³⁵. Aleksandros'un imparatorluğunu tek bir kralın idaresinde devam ettirmek değil, paylaşılması gereken bir miras olarak gören Diadokhlar “ardıllar” M.Ö. 30 yılına kadar siyaset sahnesinde var olmuşlardır

M.Ö. 320'de, Perdikkas'ın ölümünden sonra diadokhlar yeni bir paylaşım için Suriye'de Triparadeisos'ta toplanmışlardı. Burada alınan kararlarla, Antipatros kral vekili, Antigonos Asya'daki büyük ordunun komutanı, Seleukos, Babil'i kontrol etmiştir³⁶. Ptolemaios ise Mısır ve Kyrenaika'yı almıştır³⁷. Triparadeisos antlaşmasından sonra, Antigonos Monophthalmos Orta ve Doğu Anadolu'ya hakim olmuştur³⁸. Giderek güçlenen Antigonos'a karşı, Antipatros'un oğlu Kassandros, Seleukos ve Ptolemaios ittifak yapmıştır³⁹. Antigonos, Propontis (Marmara Denizi) Aegea (Ege Denizi) ve Propontis'in batısında etkili hale gelmiştir⁴⁰. Egemenlik

istemiştir.bk. Pausanias 10.38.6; Plutarchos, 7.1.6.

³² Diodoros 18.2; Appianos Syria, 52.

³³ Diodoros 18.3.1.

³⁴ Satraplıkların taksimiyle ilgili olarak bk. Diodoros 18.3; Curtius Rufus, 10.10.1-4; Plutarchos Eumenes 3.2; Justinus, 13.4.9-29.

³⁵ Diodoros 18.3, Plutarchos, Eumenes 8.2.

³⁶ Appianos Syria. 53.

³⁷ Diodoros 18.39.

³⁸ Diodoros 18.40; Plutarchos Eumenes 9.1; Justinus 14.2.1-3.

³⁹ Diodoros 18.72.

⁴⁰ Karia'da Asandros'tan sonra başa, bir iki yıl Kilikia'yı yöneten Pleistarkhos geçmiştir. Karia'dan Kilikia'ya kadar olan sahil kesimine egemen olmuştur. bk. Plutarchos, Demetrios 21.4. Pleistarkhos'la ilgili üç yazıt bulunmuştur: Hyllarima'da, Mylasa'da Sinuri tapınağının yanında ve Euromos'da. bk. Hüllden 2000 382-408.

Basileus unvanını kullanmıştır. Herakleia Latmos'u tekrar kurmuş ve kente *Pleistikheia* adını vermiştir. Pleistarkhos'tan sonra başa Eupolemos (M.Ö. 285-280) ve Olympikhos (M.Ö. 240-220)

alanını Karia'ya kadar taşımıştır

Antigonos'un topraklarını genişletmesi yüzünden başta Ptolemaios olmak üzere diğer diadokhlarla arasında çıkan savaştan galip çıkmıştır⁴¹ Antlaşmaya göre; dört diadokh arasında satraplıklar değil, bölgeler bölünmüştür. Seleukos dışında gerçekleşen antlaşmaya göre, Antigonos Asya'nın en büyük komutanı olarak bilinecek ve Helen kentlerinin otonomilerini kabul edecekti.⁴² Aynı yıl, Kassandros, Aleksandros'un karısını ve varis olan oğlunu öldürtmüştür⁴³.

Barış antlaşmasında Antigonos'a verilen toprakların sınırları belli olmadığı için diadokhlar arasında mücadelenin başlaması kaçınılmazdı. Ptolemaios, M.Ö.310 yılında, barış koşullarına aykırı olarak Helen kentlerinin özgürlüklerine müdahalede bulunduğunu ve birçok kentte garnizon bulundurduğunu bahane ederek, Antigonos'a savaş ilan etmiştir. . Ptolemaios, Kilikia Thrakeia'yı (Dağlık Kilikia) işgal etmiştir. Demetrios bu kentleri geri almış, ancak, Ptolemaios bu seferde, Phaselis, Ksantos ve Kaunos'u ele geçirmiştir. Hatta M.Ö.306 yılında, Ptolemaios'un kontrolünde ve stratejik açıdan önemli olan Kıbrıs'a saldırıp almış, Salamis kentini kuşatmıştır⁴⁴. Salamis'i zapt etikten sonra, Antigonos diadem takıp, kendini Basileus ilan etmiştir⁴⁵. Daha sonra, Demetrios, Ptolemaios, Seleukos, Lysimakhos ve Kassandros da bu unvanı kullanıp, diadem takmışlardır⁴⁶.

Antigonos zamanla o kadar güçlenmişti ki, kentler özgürlük ve otonomi⁴⁷ için O'nun yanında yer almışlardı⁴⁸. Artık Anadolu'daki yerleşimlerin hamisiydi. Helen

geçmiştir. Çok geçmeden bağımsızlığını ilan etmiştir. Adı geçen kişiler dynasteia olarak adlandırılmaktadır. bk Billows 1995,88-93.

Tıpkı Lydia'da, Seleukos hanedanlığı ile akraba olan Akhaiois, Phrygia'da Lysias ve Lykia'da, Lysimakhos'un oğlu ve torunlarının Ptolemaios krallığı adına Telmessos'u yöneten hatta egemenlik sürdüğü toprakların yanında Kardakian paralı askerlerine toprak satan ve kral gibi kontrolündeki bölgede vergileri azaltan Ptolemaios dynasteia'sı gibi. bk. Bagnall 1976,106-109.

⁴¹ Diodoros 19.94, Billows 1997, 95.

⁴² M.Ö. 311'de Skepsis Anıtı'nda Antigonos'un bu kararından bahsedilmektedir. Yazıtta; "*Helen kentlerinin otonomilerini kabul edecekti. Antigonos aslında halkı yıpratana diadokhlar arasındaki mücadelenin halkı tedirgin ettiğini*",çözüm getirmek amacıyla aralarında barış antlaşması yaptıklarını anlatır." bk. Munro 1899,336.

⁴³ Diodoros 19.105.

⁴⁴ Diodoros 20.21;Plutarchos Demetrios,54.

⁴⁵ Plutarchos Demetrios, 17.2.18,1.

⁴⁶ Diodoros 20.53;Plutarchos Demetrios 18.

⁴⁷ Asandros'un Miletos'daki egemenliğine son vermiş, Miletos'a özgür ve otonomi ilan etmiştir. bk Diodoros19.75.3-4. Miletos da bulunan yazıtta göre; *...Antigonos kentin özgürlüğünü ve otonomisini düzenledi..*" bk. Habicht 1997, 63,dn.75.

⁴⁸ Antigonos'un, Kyzikos ve Byzantium ile iyi ilişkileri vardı. Byzantium Lysimakhos'a karşı

kentlerine yardım etmek bahanesiyle iç işlerine karışmaya başlamıştır. Yerleşimlerde yaşayan halk da bu durumdan şikayet etmemiştir.

Priene ile Samos, Mykale burnundaki topraklar için anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Aslında sorun M.Ö. 7. yüzyıla dayanıyordu⁴⁹. Antigonos arabulucu olup bu sorunu çözmüştür. Bu durumla ilgili örnekler çoğaltılabilir⁵⁰. Antigonos, Anadolu'daki kentlere sadece siyasi veya askeri yönden değil, adli yönden de yardım amacıyla müdahalede bulunmuştur. Hukuki sorunların kolayca halledilmesi için, Kyme'ye (Namurt) Magnesia'dan mahkemeler yollanmasını sağlamıştır. Yargıçlar, Antigonos'un isteklerine göre mahkemeleri yönetmişlerdi. Antigonos, Magnesia Sipylos'a(Manisa ?) kentteki saygın bazı vatandaşların davaları çabucak görülsün diye kendi adli görevlilerini yollamıştır⁵¹. Basileus unvanını aldıktan sonra Kyme, kentin hukuki konularının kolayca halledilebilmesi için Antigonos'a başvurmuştu⁵².

Antigonos, özgür olan Helen kentlerinde adeta bir kral gibi karşılanmaktaydı. İstekleri hemen uygulamaya geçiliyordu. Helen polislerinin özgürlüklerinin koruyucusu olduğunu belirten Antigonos, egemen olduğu yerlerdeki kentler, özgür ve otonom olabilmek için Antigonos'u onurlandırmışlardır. Hatta Anadolu'da Helen yerleşmelerinin bazılarında adına festivaller düzenlenmiştir⁵³. Antigonos, için onur yazıtları diken yerleşimler zaman zaman bu durumdan kazanç sağlamışlardır⁵⁴.

M.Ö. 305 yılında Antigonos'un oğlu Demetrios, Yunanistan'ı ele geçirip, batıda büyük bir güç haline gelmiştir. Bunu gören diğer diadokhlar, Antigonos'a karşı ittifak kurmuşlardır⁵⁵. M.Ö. 301 yılında, Antigonos ve Demetrios, bu koalisyona karşı Ipsos'da yenilmiş, Antigonos ölmüş, Demetrios ise kaçmıştır⁵⁶.

Antigonos ile ittifak yaptı. bk. Diodoros, 7.2.

Ephesos (Selçuk), Miletos (Akköy), Tenedos (Bozcaada), Myrina (Kalabakşaray), Tenos (Şarkışla), Kolophon (Değirmendere), Myrleia (Mudanya) ile ittifak yaptı. Daha önce Ptolemaios'un yanında yer alan Iasos'a (Kıyıkışlacık) ise garnizon bıraktı. bk. Billows 1997,209-210.

⁴⁹ Billows 1997,211.

⁵⁰ Kos ile Klazomenai (Urla)arasında olan antlaşmazlık buna bir örnektir. bk SEG.28.697.

⁵¹ Billows 1997, 212.

⁵² Kyme'de bir dekrette, Antigonos'ın koyduğu Magnesia kanunları onurlandırılmıştır. bk. OGIS 7.

⁵³ Samos'ta (Sisam), *Antigoneia Kai Demetria* festivali vardı. bk SEG. 1.362.

⁵⁴ Ephesos iyi ilişkileri ve Antigonos adına yaptırdığı onur yazıtları sonucu bir çeşit ateleia (antik Yunanistan'da bir yurttaş veya bir kente uygulanan kısmi vergi bağışıklığı) kazanmıştır. Salamis zaferinden sonra, Ephesoslular Antigonos ve Demetrios'u kutladı. bk OGIS 9.

⁵⁵ Antigonos ve oğlu Demetrios'un güçlenmelerine engel olmak için Helen kentlerinde taraftar toplamaya başladılar. Lysimakhos, Hellespontos'a gelip Lampsakos (Lapseki) ve Parion'a (Kemer Köyü) özgürlüklerini verdi. bk. Lund 1992,102.

⁵⁶ Justinus 15.4.21-22; Plutarchos Demetrios 18-30.

Antigonos'un ölümünden sonra, geçici de olsa otorite boşluğu ortaya çıkınca, Kappadokia ve Bithynia krallıkları kurulmuştur⁵⁷. Bu krallıklar ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde incelenecektir.

Ipsos zaferinden sonra, Antigonos'un toprakları diadokhlar arasında paylaşılmıştır. Lysimakhos, Anadolu'nun büyük bir bölümüne sahip oldu. Seleukos Aleksandros'un egemen olduğu toprakların doğusunu almıştır⁵⁸. Ptolemaios, Mısır, Suriye'nin bir bölümü ve Filistin'i hakimiyeti altına alır, ancak; bu paylaşım, doğuda egemenlik kuran Ptolemaios ve Seleukos krallıklarının uzun yıllar savaşmasına sebep olmuştur.

Savaş esnasında, Lysimakhos'un hazinesini Pergamon'da (Bergama) koruyan Philetairos ayaklanmış,⁵⁹ Seleukos'dan yardım istemiş, bu durumdan faydalanmasını bilen Seleukos da Anadolu'da hiçbir güçlüklerle karşılaşmadan ilerlemiştir. Seleukos, M.Ö. 281'de Kurupedion'da yapılan savaşta, Lysimakhos'u yenip öldürmüştür.⁶⁰ Otorite boşluğundan yararlanarak Pontos ve Attalos krallıkları kurulmuştur.

Seleukos hemen hemen bütün Küçük Asya'nın ve doğunun hakimi olmuştur. Paylaşılan topraklarda şu krallıklar kalmıştı: Mısır'da, Ptolemaioslar, I.Ptolemios Soter'in yönetiminde, Ön Asya'da Seleukoslar, I.Antiokhos Soter'in yönetiminde, Makedonya'da Antigonoslar I.Antigonos Gonatas'ın yönetiminde kalmıştır. Lysimakhos'un ölümünden sonra, M.Ö. 278 yıllarında Bithynia Kral'ı I.Nikomedes'in çağırması üzerine⁶¹ paralı asker olarak hizmet vermek üzere Anadolu'ya gelen Galatia akınları başlamıştır. Seleukos'lar için sorun olan Galatlar, Roma için imparatorluk dönemine kadar büyük bir problem olarak kalmıştır.

Küçük Asya ve doğuda Helenistik krallıklar arasında mücadeleler sürerken, M.Ö. 3. yüzyılda, Roma Devleti de Akdeniz'de fetih hareketlerine başlamıştır. Aldığı topraklarla Akdeniz'de büyük bir güç haline gelmişti. Ancak, doğrudan toprak elde etmek yerine krallıkların ve yerleşimlerin üzerindeki büyük güç olmayı tercih etmiştir. Küçük Asya ile önce ticari ilişkilere girmiş, bu sayede, hem coğrafyayı tanımış, hem de siyasi ortam hakkında bilgi sahibi olmuştu. M.Ö. 201'de Makedonya

⁵⁷ Rostovtzeff 1941, I, 563.

⁵⁸ Appianos Syria 55.

⁵⁹ Pausanias 1.10.4; Strabo 13.3.6.

⁶⁰ Appianos Syria 62.

⁶¹ Livius 18.16; Strabo 12. 4.7; Pausanias 10.23.14.

Kralı V.Phillippos'un güç kazanması ve Seleukos krallığıyla ittifak yapması üzerine, Attalos kralı II.Eumenes ve Rodos Roma'ya elçiler göndererek, Seleukos kralı III.Antiokhos ve Makedonya kralı V.Phillippos'a karşı yardım istemiştir⁶².

Roma Akdeniz'deki fetih planlarının bozulması ve ilerlemesinin tehlikeye girebileceği düşüncesiyle Attalos ve Rodos'un yanında yer almıştır⁶³. M.Ö. 200'de, Ege Deniz'inde, Makedonya, Roma ve müttefiklerin donanmasına yenilmiştir. Roma, Rodos ve Attalos krallıklarının yardımı sayesinde Makedonia'yı yenip, bir anlamda Anadolu'ya ayak basmıştır. Anadolu'da doğrudan idari sorumluluk yüklenmeden kontrol edebilecek merkezlere sahip olup, dış siyaseti kendi isteği doğrultusunda yönlendirip, bu topraklardaki problemleri bir hakem gibi kendi çıkarına göre çözen Roma, zamanla bölgede siyasi baskısını arttırmıştır.

Seleukos Krallığı ise Makedonya Kralı ile ittifak yapmış, bunun yanı sıra, Yunanistan'ı işgal etmesi için kendisini cesaretlendiren Kartaca kralı Hannibal'e destek vermiştir⁶⁴. Roma ile savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan III.Antiokhos, gelecekte yapacağı savaş için, V.Ptolemaios ve Kappadokia Kralı IV.Ariarathes ile antlaşmalar yapmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, Seleukos'lar yaklaşık olarak altmış yıldır Ptolemaiosların elinde bulunan Güney Anadolu sahil şeridini Hannibal'ın yardımıyla ele geçirmesi⁶⁵, Roma'nın Akdeniz'deki genişleme politikası için tehdit unsuru olmuştur. Tüm bu sebepler sonucunda, Roma'da dahil olmuştur.

M.Ö. 190 yılında, Seleukos kralı III.Antiokhos'un Magnesia'da (Manisa) yapılan savaşta Romalıları yenilmesi sonucu M.Ö. 188'de Apameia Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Seleukoslar eski güçlerine bir daha kavuşamıştır. Antlaşmaya göre; Seleukosların Anadolu'da topraklarının bir çoğu elinden alınmıştır.

⁶² Livius, 31. 2. 1-2; Appianos Makedonia 4. 2.; krş. Polybios 16.24.3.

M.Ö. 205 yılında, Phillippos Hellespontos kıyılarına, M.Ö. 204'te Karia'daki Iasos'a saldırmıştır. M.Ö. 202'de Kios (Gemlik), Myrleia'yı yağmalamıştı. M.Ö. 201'de Attalos Rodos donanmasıyla yaptığı savaştan sonra, Ertyhrai (İldırı) ve bağımsız Thyateira'yı (Akhisar) tahrip etti. Rodos donanmasını yenilgiye uğrattıktan sonra, Miletos (Balat), Knidos (Datça),Stratonikeia (Eskihisar),Magnesia Maendrum (Ortaklar),Alabanda (Araphisar), Bargylia (Asarlık) ve Mylasa'yı (Milas) ele geçirdi. bk Magie, 1950, I,13;II,746-750.

⁶³ Kaya 1996, 211-236.

⁶⁴ Hannibal, Roma'ya karşı yenilince, Roma ile ağır koşullar içeren bir antlaşma imzalamıştır. Kartaca'da kendisine karşı artan muhalefet yüzünden kendi isteği ile sürgüne gitmiştir. Daha süre sonra, sürgünden kaçan Hannibal Anadolu'ya gelmiş, Ephesos'da Seleukos kralı III. Antiokhos ile görüşmüştür. bk. Grainger 2015,154-155.

⁶⁵ Donaması ile III. Antiokhos'a destek vermiş, Küçük Asya'nın güney sahil şeridini ele geçirmiştir. bk. Appianos Syria 4.

Toros Dağlarının arkasında kalan bölüme çekileceklerdi⁶⁶. Ayrıca, Hannibal'i de Roma'ya teslim edeceklerdi⁶⁷.

Apameia Antlaşması'ndan sonra, Attalos krallığı, Thrakia'daki Lysimakheia, (Bolayır) Khersonesos, (Gelibolu Yarımada'sı) ve Propontis kenarındaki birçok kent ile Maiandros (Büyük Menderes) Irmağı'nın kuzeyindeki Mysia, Lydia, Büyük Phrygia, Tralleis (Aydın), Ephesos ve Telmessos kentlerine hakim olmuştur⁶⁸. Rodos ise Maiandros Irmağı'nın güneyinde kalan Karia, Telmessos hariç, Lykia ve adalara sahip olmuştur⁶⁹. Apamea Barış Antlaşma'sı ile özgür ilan edilen kentlere de toprak verilmiştir. Mesela Lampsakos'a (Lapseki) kuzeybatısındaki topraklar; İlion'a (Hisarlık) Rhoeteion (Çanakkale ?) ve Gergis (Çanakkale) yerleşimleri verilmiştir. Aleksandreia Troas da (Ezine, Dalyan Köyü), bölgenin en geniş topraklarına sahip yerleşim haline gelmiştir⁷⁰.

Adı geçen kentler, Roma'nın Antiokhos ile yaptığı savaş sırasında, Seleukoslara karşı savaşmışlardır. Roma karşıtı Abydos (Çanakkale, Nara Burnu) ve Aristotlateles'in el yazmaları bulunan Skepsis de⁷¹ (Bayramiç) cezalandırılmıştır. Özgürlüğünü koruyan kentler, Attalos Krallığı ve Rodos'a vergi vermeye başlamışlardır.

M.Ö. 189 yılında Manlius Vulso, Seleukos Kralı III.Antiokhos'a yardım eden Galatları cezalandırmak için Anadolu'ya sefer düzenlemiştir. Ancak sefer amacını kaybedip Küçük Asya'yı yağmaya dönmüştür⁷². Anadolu'da büyük bir güç haline gelen Attalos Krallığı da, Galatlardan kurtulmak için olan bitene göz yummuş hatta desteklemiştir⁷³. Kappadokia Krallığı ve Paphlagonia Krallığı, Galatlara yardım etmişler, ancak; Attalos krallığı tarafından yenilmişlerdir. Mağlup Galatlar, Orta Anadolu'ya çekilmişlerdir. Roma, Küçük Asya'nın merkezinde yaşamalarına ancak sınırlarından dışarı çıkıp yağma yapmamalarına ve Attalos Krallığı ile ittifak içinde olmaları koşuluyla Galatları serbest bırakmıştır.

⁶⁶ Livius 37.5.3-21.

⁶⁷ Appianos Syria 38-39.

⁶⁸ Apameia Kibotos'da (Afyon Dinar'da imzalanmıştır) bk. Polybios 21.45; Livius 38.39.

⁶⁹ Livius 37.56; 60.22.

⁷⁰ Hansen 1971,92.

⁷¹ Strabo 13.1.24.

⁷² Polybios 21.34.1; Livius 28.1.3.

⁷³ Livius 28. 40,1.

Roma'nın desteği ile Küçük Asya'da iyice güçlenen Attalos Krallığı bu coğrafyada genişleme siyaseti izlemiştir. Pontos Kralı I. Pharnakes'de, krallığını büyütme için seferlere çıkmıştır. Pharnakes, sınırlarını genişletebilmek için Galat şefleriyle anlaşmıştır. Attalos Kralı II. Eumenes, bu durumu kendisi için bir tehlike olarak gördüğü için, savaşın nedenini oluşturmuştur. Sözü edilen savaş dört yıl sürmüş, giderek şiddetlenmiş ve daha geniş bir alana yayılmıştır⁷⁴.

M.Ö. 180 yılında ise, Attalos Kralı II. Eumenes, Pontos Kralı I. Pharnakes'i yenerek (M.Ö.185-169) toprak ve beraberinde savaş tazminatı elde etmiştir⁷⁵. Ayrıca Seleukos Krallığı'ndaki taht kavgalarına karışarak, IV. Antiochos Epiphanes'in iktidarı ele geçirmesine yardım etmişlerdi. Böylelikle büyük ölçüde Küçük Asya birliği sağlanmış, Eumenes, Ön Asya için önemli bir güç haline gelmişti. II. Makedonya savaşı sırasında (M.Ö. 171-168) Bithynia Kralı Prusias II'den cesaret alan Galatlar, tekrar Attalos'a karşı baş kaldırmışlardır. Apameia konferansından dört yıl sonra, Eumenes, Bithynia Kralı Prusias'la savaştayken, Galat prenslerinden Ortiagon, bağımsızlığını yeniden kazanabilmek için Bithynia Kralı Prusias ile Eumenes'e karşı hareket etmiştir. Savaş, Eumenes'in galibiyetiyle sonuçlanmıştır⁷⁶. Böylece Batı Anadolu bir süre için Galat tehlikesinden kurtulmuştur.

M.Ö. 171-168 yılları arasında yapılan savaşta, Roma'nın Makedonia'yı etkisiz hale getirmesinden sonra Roma'nın Küçük Asya'yı kontrolü altında tutmak için Attalos ve Rodos'a ihtiyacı kalmamıştı. Bu yüzden bu güçleri zayıflatmak için çareler aramaya başlamıştır. Rodos'un işgali altında bulunan Lykialılar, başlangıçtan beri Rodos yönetiminden yakınmışlardı. Lykialılar bir çok kez Roma senatus'una şikayetlerini bildirmek için elçiler gönderdiler. Artık bir neden arayan Roma son

⁷⁴ Magie 1950,20;764 dn.57.

⁷⁵ Yapılan anlaşım sonucunda; Pharnakes, işgal ettiği Galat topraklarından çekilecek, her ne sebeple olursa olsun bir daha müdahale etmeyecek ve Galat şefleriyle yaptığı tüm antlaşmalar geçersiz sayılacaktır. Aynı şekilde Paphlagonia'yı terk edecek, buradan aldığı esirleri, askeri mühimmatı ve malları iade edecektir. bk. Polybios 2.3-6.

“Pharnakes, Kappadokia'da aldığı yerleri, IV. Arirathes'e geri verecekti. Egemenliği altına aldığı Tios'u ve bu kentten ele geçirdiği tutsakları fidye almaksızın teslim etmeye zorlanmıştır. Bununla birlikte Morzios ve Ariarathes'in krallıklarından elde ettiği ganimetlere karşılık, sözü edilen krallara 900 talenta ve Eumenes'e 300 talenta savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiştir Pharnakes'in müttefiki olan Küçük Armenia'nın kralı Mithradates ise Pharnakes ile ittifak yapıp Eumenes ve Ariarathes'e düşmanca bir siyaset izlediği için için 300 talent savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmıştır.” bk. Walbank 1979,272-273.

⁷⁶ Magie 1950, I,758 vd.; OGIS 292. Eumenes savaş sonunda Soter (Kurtarıcı) unvanı almıştır.

Makedonia savaşında Rodos'un kuşkulu tutumunu bahane etmiştir. Roma, M.Ö. 167'de Karia ve Lykia, Gergis (Bayramıç-Karıcalı Köyü) kentlerindeki Rodos yönetimine son vermiştir⁷⁷. Bu da korsanlık faaliyetlerinin önünün açılmasına neden olmuştur. Roma aynı tutumunu Attalos Krallığı için de uygulamıştır. Roma'nın düşmanı Makedonya Krallığı ile antlaşma yaptığı iddialarıyla suçlanan II. Eumenes İtalya'ya gitmiş ama Brindisi limanından içeri sokulmamıştır⁷⁸. Roma, Galatları da Attalos Krallığı'na karşı kışkırtarak, zayıflatmaya çalışsa da tam olarak başarılı olamamıştır. Eumenes, Galatları yenmeyi başarmıştır. Roma, bu mücadelenin hemen arkasından sınırlarından çıkmama koşulu ile Galatlara özgürlüklerini vermiştir. Bu davranış Roma'nın Küçük Asya'da izleyeceği siyasetin belirlenmesi açısından önemlidir.

M.Ö. 133 yılında, III.Attalos, varisi olmadığı için, Attalos Krallığına ait toprakları vasiyetname ile Roma'ya bırakmıştır⁷⁹. Çünkü, bu topraklarda kontrolü sağlayabilecek yegane gücün Roma olduğuna inanmıştır⁸⁰. Vasiyetname Roma tarafından kabul edilmiştir. M.Ö.129 yılında konsül Manlius Aquillius, idari düzenlemeleri sonucunda, Anadolu'da ilk Roma eyaleti kurulmuştur⁸¹. Eyaletin toprakları, Ionia, Mysia, Lydia, Karia ile Phrygia'nın bir kısmını kapsamaktaydı.

Roma Asia eyaletini kurduktan sonra Akdeniz'de egemenliğini korumak için denizde güçlü olması gerektiğini anlamıştı ama hiçbir zaman denizci olmayan Romalılar, Kilikia ve Lykia'daki korsanları ciddiye almaması bu amacını gerçekleştirmesini geciktirmiştir. Aslında korsanlar Seleukos'lar zamanında da büyük bir sorundu. Ptolemaioslar, Seleukosların deniz gücünü kırmak için zaman zaman korsanları desteklemiş⁸² veya yaptıklarına göz yummuşlardır. M.Ö. II. yüzyılda, Seleukoslar da, bu bölgede korsanlara karşı garnizonlar kurmuşlardır. Ama bu bir

⁷⁷ Livius 45.25.

⁷⁸ Polybios 39.4.8-8; Livius 64.13.9,24-25.

⁷⁹ Diodoros 34. 35. 3; Strabo 12.4.1; Plinius, N.H. 21,148.

Florus bu vasiyetle olarak Attalos'un tüm mülkünü değil sadece "*özel mülkünü*" Romalılara bıraktığını ifade etmiştir. bk Florus Epitome 1.35.2.

Ancak Attalos'un özel mülkü sadece kraliyet mülkünü ve kendi toprakları değildi. Kraliyete ait araziler (agri Attalici), ormanlar, işlikler ve çok sayıda köle de Attalos'un yani krallığındı. Attalos'un vasiyetinin Romalılar tarafından, değiştirildiği de ileri sürülmüştür. Aristonikos'un bu sebeple isyan ettiği düşünülmektedir. bk Hansen 1971,149-151.

⁸⁰ Magie 1950,I, 352.

⁸¹ Strabo 14, 646; Justinus 36. 4.

⁸² De Souza 1999,53-54.

çözüm olmamıştır. Seleukoslara karşı korsan ayaklanmaları olmuştur⁸³.

Helenistik kralların emrinde paralı askerlik yapan Pisidialılar, Pamphyialılar ve İsaerialılar, Seleukos Krallığı'nın Anadolu'daki topraklarını kaybetmeleri üzerine parasız kalıp korsanlık yapmaya başlamışlardı. Asia eyaleti kurulduktan sonra, Roma Kilikia, Pampyhilia ve Lykia topraklarına yeterince ilgi göstermemiştir. Korsanlarda bu dönemde giderek bölgede güçlenip Roma için büyük bir sorun haline gelmiştir⁸⁴.

Roma'nın zenginleşmesi ve büyük çiftliklerin ortaya çıkması sonucunda, çok sayıda köleye ihtiyaç duyulmuştu. Bu , Roma korsanlığı bastırmak yerine neredeyse destek vermiştir. Zamanla, korsanlar Batı Akdeniz'de bile yağma ve talan yapacak kadar güçlenmiştir.⁸⁵ Bu durum Roma ile Asia eyaleti arasındaki ticareti de baltalamıştır.⁸⁶ Marcus Antonius'un büyükbabası praetor M. Antonius'u M.Ö. 102 yılında bu bölgeyi korsanlardan temizlemek için gitmiştir⁸⁷. Yine de, korsan sorunu tam olarak çözülmemiş, sadece Roma bu bölgede ilerideki hareketleri için üs edinmiştir.

Roma M.Ö. I. yüzyılda Anadolu'da egemenlik alanını genişletmeye çalışmıştır Ancak, Roma'nın Anadolu'daki kötü yönetimi, aşırı vergi alması ve bu yüzden kentlerdeki halkın tefecilerden borç almaları, Anadolu'daki kontrolünü sarsmıştır. Romalı valiler ve memurlar ise, bir takım bahanelerle yağma ve talan yapmışlardı. M.Ö. 91 yılında Roma'da vatandaşlık sorunu yüzünden iç savaş patlak vermişti⁸⁸.

M.Ö. 88-63 yılları arasında, Pontos Kral'ı VI.Mithridates Eupator, Roma'nın Akdeniz'deki ve Küçük Asya'daki egemenliğini sarsmıştır. Kendisine müttefikler arayan Mithridates, Armenia kralı Tigranocerta'yı kızı ile evlendirerek ittifak yapmıştır. M.Ö.88 yılında, önce Phrygia ardından Mysia'yı işgal etmiştir. Anadolu'daki kentlerin bazıları ile mesela Gergis'le işbirliğine içerisine girmiştir⁸⁹.

⁸³ Seleukos krallığının zayıflamasından yararlanarak Korakesion'da (Alanya, Gilindere) Diodotos ayaklanmıştır. Asıl amacı Seleukos tahtını ele geçirmektir. Suriye bölgesinde de ayaklanmalara neden olmuştur. bk. Strabo 14.5.2; De Souza 1999,98.

⁸⁴ De Souza 1999,110.

⁸⁵ Florus 1.41.

⁸⁶ Magie,1950,I,283.

⁸⁷ IGRP IV,116; Tacitus, Annales 12.62.

⁸⁸ Velleius Paterculus 2.15.1;Keaveney, 2005, 108-124.

⁸⁹ Ephesos, Miletos, Kaunos (Dalyan) ve Tralleis (Aydın). M.Ö..88 yılında Ephesos'da Mithridates yüz bin Roma vatandaşını öldürtmüştür. Plutarchos'a göre; seksen bin Roma vatandaşı

Mithridates, Küçük Asya'da ele geçirdiği yerleri, Persler gibi satraplıklara bölmüştür: Kappadokia, Phrygia, Bithynia, Pontos gibi. Kentlere vergi muafiyeti ve özgürlük verip, borçlarını silmiştir⁹⁰. Bu davranışla, Anadolu'daki birçok kenti yanına çekmiş olsa da, birçoğu hala Roma taraftarıydı. Pisidia'daki Termessos da Mithridates'e karşı koymuştur. Kentin bir bölümü Mithridates'in eline geçmiş, pek çok kişi esir olmuştur. Ancak yine de Roma'nın yanında yer almışlardır. Bu tavır sonucunda, savaş sonrasında özgür olmuşlardır⁹¹.

Mithridates, Anadolu'daki yandaşlarına rağmen M.Ö. 85 yılında, Dardanos'ta, (Çanakkale-?) Sulla'ya yenilmiş⁹² aldığı tüm toprakları geri vermiştir⁹³. Sulla zaferden sonra, korsan sorununu çözmek için uğraşmıştır. M.Ö. 80'lerde Asia eyaleti valisi Lucius Murena korsanlara karşı başarılı sonuçlar alsa da⁹⁴, sorunu tam olarak çözmemiştir, ancak, Kibyra kentini Asia eyaletine dahil etmiştir⁹⁵. M.Ö. 83-81 yılları arasında II. Mithridates savaşı, Asia prokonsülü Murena'nın, Sulla'nın gücünün altında ezilmemek için senatusa danışmadan Galat tetrakhesi Deitaros'un da yardımıyla Mithridates'e karşı savaş açması sebebiyle çıkmıştır⁹⁶. Pontos

katledilmiştir. bk. Plutarchos Sulla 34.4; Memnon 31.4; Dio Cassius 30-35, 109, 89; Appianos Mithridates, 22-23.

M.Ö. 129 yılında, İtali ve Romalı aileleri Asia eyaletine yerleşmiştir. VI. Mithridates Eupator, kentlerdeki Romalılar'ın sayıları ve servetlerinin fazlalığı dolayısıyla, taraftarı kentlere gönderdiği emirname ile, Romalılar'ın öldürülmelerini istemiştir. bk. Dio Cassius 31. 100.1.

Bazen kuşattığı kentlere yardımda bulunmuştur. Apameia Kelainai kentine depremde zarar görünce, kuşatmış olmasına rağmen 100 talent yardımda bulunmuştur. bk Strabo 12.7.8.

⁹⁰ McGing 1986,113.

⁹¹ Özsaıt 1985,76.

⁹² Bu sırada merkeze uzaklık yüzünden Kolkhis (Kırım) ve Kimmeria Bosphorus'unda (Kerç) ayaklanmalar çıkmıştır. Çok geçmeden oğlunun çıkarttığı bu isyanı bastırıp, Pontos'a bağlamıştır. bk. Appianos Mithridates 64.

⁹³ Strabo13.2.27; Plutarchos Sulla 32-35.

⁹⁴ Jones 1998,64. Murena M.Ö. 84 yılında kıyı kentlerinde gemiler yapmasını emretmiş ve bir filo oluşturmuştur. Kısa bir süre Ege'deki korsanları uzaklaştırmıştır. Müttefiki Rodos'tan yardım almış olabilir. bk Souza 1999,122. Kaunos halkı Murena'yı kurtarıcı ve koruyucu olarak onurlandırmıştır.

⁹⁵ Strabo13.4.7; Polybios 21.34.1. Kibyrtis Bölgesi Kibyra (Göhlisar) önderliğinde, Balboura (Asatepe), Bubon (İbecik) ve Oinoanda'dan (İncealiler Köyü) oluşmaktadır. M.Vulso'nun M.Ö. 189 yılında Galat seferinde Kibyra tiranı Moagetes, kentin yağmalanmaması için,100 talent para ile 1000 medimne buğday vermiştir. Moagetes Roma ile iyi ilişkilerini güçlendirmek için kente Tanrıça Roma heykeli diktirmiştir. bk. OGIS,762.

Pisidia ile Rodos Peraia'sına kadar kontrol altında tutan, Moagetes kardeşi Simmias tarafından öldürülünce, tiranlık önce kardeşi sonra oğulları tarafından M.Ö. 82 yılına kadar sürdürülmüştür. bk. Diodoros 33.5.

⁹⁶ Appianos Mithridates 1.17. Mithridates ise Murena'ya karşılık vermemiş sadece Dardanos Antlaşması'nı ihlal ettiğini bildirmiştir. Murena ileri giderek Pontos'da Ma tapırganının bulunduğunu

Komana'sını yağmalayan Murena, Mithridates'e yenilmiştir. Bunun sonucunda, Mithridates'in Anadolu'dan atılacağına inanan kentler, Roma'nın yanında yer almamıştır. Mithridates ve korsan sorunuyla uğraşan Roma'da Marius ile Sulla taraftarları arasındaki çekişmeden, M.Ö. 81 yılında, Sulla galip çıkmıştır⁹⁷.

II. Mithridates savaşlarında, tüm kıyıları haraca bağlayan korsanlar güçlenmişlerdi. Hatta Anadolu'daki bazı limanları yağma etmişlerdi⁹⁸. Zengin ve güçlü kişileri⁹⁹ kaçırp fidye istemişlerdi. M.Ö. 80 yılında, Sulla'nın komutanlarından Asia prokonsülü Gaius Cladius Nero, Mysia kentlerini yağmaya karşı savunmuştur.¹⁰⁰ Ancak bu sorun zaman zaman suistimal edilmişti.

Kilikia'ya yollanan vali Cornellius Dolabella ve legatus Verre¹⁰¹ bu sorunu çözmek bahanesiyle sadece bölgeyi yağmalayınca, Sulla korsan sorununu çözmek amacıyla Servilius Vatia'yı Kilikia'ya yollamıştır¹⁰². Vatia, Pisidia'da Oronda'lıların topraklarını işgal etmiş, doğuda Isauria ve çevresini ele geçirerek, bu dağlık bölgeye Roma, Vatia sayesinde ilk defa ayak basmıştır. Üç yıl süren mücadelesinden sonra, Doğu Lykia'daki korsanları ortadan kaldırmıştır¹⁰³. Ancak kalıcı bir başarı sağlayamamıştır. Pisidia ve Kilikia Thrakeia'daki korsanları ciddiye almamıştır. Korsanlarda kısa süre sonra, Girit'e yerleşerek yağmaya devam etmişlerdi.

M.Ö. 74 yılında ölen Bithynia Kralı Nikomedes tıpkı Attalos gibi krallığı Roma'ya bırakmıştı. Mithridates, Nikomedes'in oğluna tahta çıkması için Bithynia

yeri yağmamıştır. bk. Strabo 12.3.32-36; Pausanias 3.6.7; Appianos Mithridates 114, Dio Cassius 25.2;26.2.

Mithridates'in saldırılara cevap vermemesi üzerine Pontos'a ait dört yüz köyü yağmalamış ve Phrygia ve Galatia'ya çekilmiştir. Murena, Kappadokia'da garnizonlar kurmuştur. Daha sonra, başkent Sinope'ye doğru ilerlemeye başlamıştır. Mithridates Kolkhis ve Kimmeria Bosphorus ayaklanmalarından dolayı karşılık vermemiştir. bk. Memnon 26.3.

⁹⁷ Plutarchos, Sulla 27-32..

⁹⁸ Korsanlar, Brundisium ve Ostia limanlarını yağlamışlardır. Hatta praetor Marcus Antonius Girit limanındaki tüm gemilerin korsanlar tarafından yakıldığına şahit olmuştur. bk Appianos Mithridates 10.14.93; Dio Cassius 35.22.1-2

⁹⁹ J. Caesar da, M.Ö. 75-74 yılında Rodos'a giderken Kilikia'lı korsanlar tarafından yakalanıp, esir alınmıştır. bk. Velleius Paterculus 2.41.3; Plutarchos, Caesar 2.1-4; Suetonius Julius 4.1.

¹⁰⁰ Bölge kentleri tarafından onurlandırılmıştır. bk OGIS, 443.

¹⁰¹ Cicero In Verrem 2.1, 20.53-54.

¹⁰² Strabon 14.3.7; Suetonius Julius.3; Ammianus Marcellianus 14.8.4.

¹⁰³ İlk önce Phaselis (Tekirova), Korykos'u (Kız Kalesi) almıştır. Vatia daha sonra, M.Ö. 82'den itibaren Olympos ve çevresine egemen olan korsan kral Zeniketes'i de yenmiştir. Zeniketes kurtulamayacağını anlayınca, kendisi ve ailesini ateşe vermiştir. bk. Strabo 14.5.7. Zeniketes'e yardım eden tüm yerleşimler cezalandırılmış, toprakları *ager publicus* yapılmıştır.

gidip¹⁰⁴ askeri yardımda bulununca savaş yeniden başlamıştır¹⁰⁵. Önceleri üstün durumda olan Mithridates, Galatia tetrarkhı Deitorus'un önderliğinde yaptığı gerilla savaşıyla ağır kayıplara uğramıştır¹⁰⁶. Damadı Armenia Kral'ı Tigranes, Mithridates'e yardım etmeyince¹⁰⁷, M.Ö. 71'de, Mithridates, Kilikia valisi Lucullus'a¹⁰⁸ yenilmiştir¹⁰⁹. Güçlenen Mithridates ve Tigranes, Lucullus'u hezimete uğratmıştır¹¹⁰. M.Ö. 67 yılında yerine atanan Pompeius, Mithridates'i yenmiş¹¹¹ (M.Ö. 64) ve Pontos topraklarını Roma'ya dahil etmiştir. Daha sonra, Pompeius, Roma'nın diğer bir sorunu olan korsan¹¹² sorununu da çözmüştür

Pontos krallığı ele geçirildikten sonra Roma'nın sınırları Part¹¹³ İmparator'luğuna doğru yaklaşmıştır. Ancak Hazar Denizi'ne kadar ilerleyip Roma'nın etki alanını Parthlar aleyhine genişletmesine rağmen iki imparatorluk arasında büyük bir savaş veya sefer meydana gelmemiştir. Euphrates (Fırat) Nehri iki imparatorluğu birbirinden ayırmıştır. Parthlar nehrin batısına Romalılar ise doğusuna geçmemiştir, fakat; M.Ö. 53 yılında, Roma generali Crassus, Roma'daki rakiplerine karşı güç kazanmak için Armenia kralı Tigranes'in oğlu II.Artavasdes'in gönderdiği

¹⁰⁴ Bölge bir Roma eyaleti olmasına rağmen, publicanus'ların sömürüsü ve borç yüzünden Mithridates'i kurtarıcı gibi karşılamışlardır. bk. Plutarchos Lucullus 7.5-7.

¹⁰⁵ Appianos Mithridates 71.

¹⁰⁶ Arslan 2002, 143-146.

¹⁰⁷ Tigranes, Mithridates'in kendisine ihanet ettiğini zannetmiştir. bk. Strabo 12.1.55; Plutarchos Lucullus 12.2-4.

¹⁰⁸ Plutarchos Lucullus 35.5-6; Dio Cassius 36.43.2. Lucullus Anadolu'daki yerleşimlerin bazılarında düzenlemeler yapmıştır. Bu konu Roma'nın yerleşim faaliyetleri başlığı altında incelenecektir. Görevi süresince askerleriyle, Pontos ve Armenia savaşmıştır. M.Ö. 69 yılında kendi başına aldığı bir kararla, Armenia seferine çıkmıştır. bk Appianos Mithridates 85.

Ancak, kışın zor şartları ve askerlerinin savaşmak istememesi üzerine Lucullus, Armenia seferinden dönmek zorunda kalmıştır. bk Plutarchos Lucullus 32.2-3.34,2-3.

¹⁰⁹ Plutarchos Lucullus 31-32.

¹¹⁰ Armenia seferinden sonra, Mithridates ve Tigranes Lucullus'a kaybettikleri toprakları geri almışlardır. Mesela, Mithridates, Amisos'u topraklarına dahil etmişlerdi. bk Appianos Mithridates 88; Dio Cassius 36.8.1-2. Hatta Mithridates, Kappadokia krallığını talan etmiştir. Kappadokia kralı I.Ariobarzanes, altıncı kez krallığından kaçarak Romalılara sığınmıştır. bk. Plutarchos Lucullus 35.2.5; Appianos Mithridates 91; Dio Cassius 36.15.3.

¹¹¹ Appianos Mithridates 111.

¹¹² 60 parçalık bir filoyla Kilikia'ya gitmiştir. Lykia'daki Kragos ve Antikragos'da kaleleri olan korsanlar teslim olmuşlardır. bk. Appianos Mithridates 96; Plutarchos Pompeius 38.4. Korakesion'da Pompeius'a karşı savaşan korsanlar da çok geçmeden silah bırakmıştı. Pompeius, onlara Kilikia ve Hellas'ta tarım yapacak uygun araziler vermiştir.

¹¹³ Parth'lar göçebe veya yarı göçebe idi. Parthlar M.Ö. III. yüzyıl ortasında Arsaklar hanedanlığını kurup, Mezopotamya ve Media'ya hakim olmuşlardır. Ancak yazılı kaynakların olmaması ve antik kaynakların yetersizliği dolayısıyla kökenleri bilinmemektedir. Strabo, İskit halkı ile aralarında bir bağ kurmuştur. bk Strabo 11.9.2.

kuvvetlerle Parthların başkentini kuşatınca savaş başlamıştır. Roma'nın yenilgisi, Crassus'un ölümü ve Roma sancakların kaybetmesiyle sonuçlanmış ve Roma-Parth ilişkilerini uzun yıllar kötü bir şekilde etkilemiştir¹¹⁴.

Pompeius Roma'da çok güçlenmiş, siyasi rakipleri oluşmuştu. Caesar gibi. Caesar ve Pompeius arasındaki düşmanlık Roma'da kamplaşmalara yol açmıştır. Roma'nın bu iki önemli askeri için birbirleriyle savaşmak kaçınılmaz hale gelmişti. M.Ö. 46 yılında Caesar'ın Hispania'da Pompeius'u yenmesi üzerine, Pompeius kaçmıştır¹¹⁵. Mısır'a kaçan Pompeius, burada öldürülmüştür¹¹⁶. Kısa bir süre sonra Mısır'a gelen Caesar, Kleopatra'yı Mısır tahtına oturtmuştur. M.Ö. 47'de Pontos Kralı Pharnakes'in Amisos'u işgal ettiğini duyunca Anadolu'ya gelip, Zela'da (Zile) Pharnakes'i yenmiştir¹¹⁷.

Caesar M.Ö. 49 yılında kendini diktatör ilan etmiştir. M.Ö. 46'da on yıllığına, M.Ö. 44 yılında ise ömür boyu konsüllük yapma yetkisi almıştır; ancak, başını Brutus ve Cassius'un çektiği cumhuriyetçiler tarafından M.Ö. 44 yılında, *senatus* çıkışında öldürülmüştür¹¹⁸.

Caesar'ın ölümünden sonra, Antonius, Octavianus ve Caesar'ın süvari komutanı Lepidus arasında II. Triumvirlik kurulmuştur. Brutus ise, Roma'dan kaçıp Makedonia'ya oradan Kyzikos'a gelmiş, Octavianus, Antonius ve Lepidus'a karşı ordu kurabilmek için Anadolu'daki kentleri yağmalayıp¹¹⁹ zorla para toplamıştır¹²⁰. M.Ö. 42 yılında Brutus ve Cassius orduları Philippi'de, Octavianus ve Antonius kuvvetlerine yenilmiştir¹²¹.

Savaştan sonra, Ephesos'a gelen Antonius, Anadolu'nun büyük ve güçlü

¹¹⁴ Dio Cassius 40.26.1; 40.26.3.

¹¹⁵ Dio Cassius 41.55.

¹¹⁶ Dio Cassius 61. 58-63, 62. 1-5.

¹¹⁷ Plutarchos Caesar 61. "Veni, (Geldim), Vidi (Gördüm), Vici (Yendim)". Bu savaştan sonra söylemiştir.

¹¹⁸ Dio Cassius 64 19-22; Plutarchos Caesar 72.

¹¹⁹ Cassius ve Brutus'un komutanı Suriye'de görevli Dolebella Küçük Asya'dan para toplamak için yağmada bulunmuştur. bk. Appianos Brutus Cassius 3.24.

Ama Octavianus ve Antonius yanlılarıyla Galat tetrakhi Deiotorus'un karşı koyması sonucunda başarılı olamamıştır. Dolabella da Smyrna'yı yağmalayıp, kentte yeni vergiler koymuştur. bk. Strabo 14.1.37.

¹²⁰ Brutus, Bithynia kentlerinin gemilerine el koyarak donanma kurmuştur. bk Appianos Brutus 5.76.

Patara, Myra ve diğer Lykia kentlerinin tapınaklarını yağmalamıştır. bk Plutarchos Brutus 19.64.

¹²¹ Appianos Bellum Civiorum 4.110-112.

krallar yerine, başında Roma'nın güvenini kazanmış yerel önderlerin bulunduğu krallıklar yoluyla egemen olma politikasını tercih etmiş ve Cassius ile Brutus taraftarlarını bağışlamıştır¹²². Fakat M.Ö. 39'da Antonius, Kleopatra'dan etkilenip Mısır'da kalmıştır. Antonius'un yokluğunu fırsat bilen Parthlar, Q.Labienus komutasında; batıda Karia'ya kadar işgal etmiştir. Labienus, kendisini Karia hükümdarı ilan etmiştir¹²³. Antonius Mısır'dan gelerek bu işgale son vermiştir. Ancak, Roma'da bir kez daha iç çekişmeler başlamış, Octavianus ile Antonius arasındaki iktidar mücadelesi hızlanmış, Octavianus ve Antonius taraftarı yerleşimler ortaya çıkmıştır. M.Ö. 31 yılında Actium Deniz Savaşı'nda Antonius ve Kleopatra'yı yenerek¹²⁴ tek adam olan Octavianus, Roma'nın hakim olduğu tüm toprakların kaderini belirlemiştir. Roma Cumhuriyeti Octavianus'un kontrolünde dünya imparatorluğu olma yolunda ilk adımlarını atmaya başlamıştır.

Roma atmış yıl süren iç savaş sonunda yıpranan cumhuriyet Octavianus ile değişmişti. Geniş toprakların yönetimi tek bir kişinin eline geçmişti. Ancak Octavianus, Julius Caesar gibi acele etmeyip anayasal olarak kabulü yoluna gitmiştir¹²⁵. İktidarını güçlendirmek için M.Ö. 33 yılında İtalya ve batı eyaletlerindeki askerler başta olmak üzere diğer tüm memurlardan¹²⁶ Actium Zaferi'nden sonra da, doğu eyaletlerinden bağlılık andı almıştır. Böylece M.Ö. 27 yılında, Roma İmparatorlu'ğunu yönetecek Julius-Cladius hanedanı başlamıştır.(M.Ö.

¹²² Marcus Antonius'un bağımlı krallıklar ile ilgili düzenlemelerinden birisini Deiotaros tarafından kurulan Galatia krallığında yapıştır. bk. Strabo14.5.1. Deiotaurus'un ölümünden sonra, Kastor Tarkondioros'un oğlu Kastor'u kral ilan etmiştir. Paphlagonia'nın iç kesimini de Deitaurus'a verdi. bk. Strabo12.3.41; Jones 1937,167. Bu kralın ölümü üzerine bu sefer, M.Ö. 37/6 yıllarında Amnytas'ı Galatia krallığıyla ödüllendirilmiştir.

¹²³ Parthlar, Julius Caesar'ın M.Ö. 44 yılında öldürülmesinden sonra patlak veren iç savaşta, muhtemelen Brutus tarafından görevlendirilmiştir. bk Florus 4.9.

İç savaş Antonius ve Octavianus taraftarlarının zaferiyle sonuçlanmıştı. Bu sırada, Anadolu'yu yağmalamak amacıyla Labienus sefere çıkmıştır. "*Kappadokia ve Galatia icinden geçerek Bithynia'ya doğru ilerlediği sırada Labienus'un karşısına Kleon adlı Gordiokomeli (Yassihoyuk) bir çete lideri çıktı. Gordiokomeli Kleon, Labienus'un kendi topraklarına yani Olympos Dağı (Uludağ) etrafına egemen olmasına karşı koydu. Labienus adına haraç alanları yok etti. Mysia'dan, Labienus'un askerlerini çıkardı. Antonius, Kleon'un bu hizmetini onu Zeus Abrettenus'un başrahibi ve Morene tarafının hükümdarı yaparak ödüllendirildi.*" bk Strabo 12.8.9 ;14.2.24.

¹²⁴ Dio Cassius 49. 41. 6; Syme 1952, 276. Bu savaşta Antonius ve Kleopatra da ölmüştür. Son kalan Helenistik krallık Ptolemaioslar da tarihin derinliğine gömülmüş ve Helenistik Dönem sona ermiştir.

¹²⁵ Dio Cassius 53. 16.7.

¹²⁶ Res Gestae 25.

27-M.S. 68)

Roma Akdeniz'in tüm çevresini alarak adeta bir Roma denizi haline getirmiştir. Kuzey Denizi'nden Atlas Okyanus'una, Suriye'nin doğusuna kadar Roma'nın eline geçmişti. Egemen olduğu topraklar ekonomik getiri anlamına geliyordu. Önceleri vergi tahsildarları tarafından sömürülen eyaletlerde Roma imparatorluğunun kontrolünü sağlamak için eyalet sistemini düzenlemiştir. Huzur ve barış içinde olanlar senatus'a, yeni fethedilenler, savaş veya benzeri kargaşalar içinde bulunanlarsa imparatora bağlanmıştı. *Senatus'a* bağlı eyaletlerin yönetimini, senatörler arasından kura yoluyla seçilen prokonsül'lere; imparatora bağlı eyaletlerin yönetimini ise, imparatorun bizzat atadığı legatus'lara bırakılmıştı¹²⁷. Küçük Asya'da bu sırada üç eyalet bulunmaktaydı: (Asia, Bithynia-Pontos ve Kilikia.) Bu konuya ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

Augustus, kırk bir yıllık iktidarından sonra M.S. 14'te ölmüş, yerine evlat edindiği Tiberius geçmiştir. Tiberius (M.S. 14-37) Augustus siyasetini takip etmiştir. Ancak bağımlı krallıkları bahanelerle ilhak etmiştir: Kappadokia, Tarkondimotos ve Kommagene'nin ilhak edilerek birer Roma eyaleti olmasıdır. Kappadokia kralı Archaeus'un Roma'ya ihanetle suçlanmış ancak suçlamalara dayanamayarak seksen yaşında ölünce Kappadokia ilhak edilerek eyalet haline getirilmiştir¹²⁸.

Bu olayla aynı zamanda, Kommagene Kral'ı Antiokhos da ölmüştü¹²⁹. Halkın bir kısmı krallık rejimi ile yönetilmek isterken, bir kısmı da ilhak edilerek bir Roma eyaleti olmak istemişlerdir. Bu sebeple Roma'ya elçiler yollamışlar, hatta veliahdı tanımamışlardı. Çok geçmeden, Parth ile Roma arasında tampon bir bölge olan Kommagene, ilhak edilip eyalet haline getirilmiştir¹³⁰. Kilikia Pedeias da hüküm süren Tarkondimotos Philapatorda yine aynı yıl ölünce¹³¹ krallık topraklarının büyük bir kısmını Suriye eyaletine dahil edilmiştir¹³².

Euphrates (Fırat) Nehri'nin batısındaki krallıklar Roma topraklarına katılınca, Roma Partlar'a karşı daha güçlü hale gelmiştir. Augustus'un vasiyet ettiği gibi önce

¹²⁷ Dio Cassius 53.12

¹²⁸ Tacitus Annales 2. 56; Dio Cassius 57. 17.

¹²⁹ Tacitus Annales 2. 42; Magie 1950 I, 496.

¹³⁰ Tacitus Annales 2. 56.

¹³¹ Tacitus Annales 2. 43, 56; Magie 1950 I, 499;

¹³² Tacitus Annales 2. 56;

sınırlar korunmuş, sonra yeni topraklar kazanılmıştır¹³³. Ancak, nehrin doğusundaki Armenia Krallığı'nın idaresi Roma ile Parth arasında daima sorun olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun, hem Anadolu'daki eyaletlerinin güvenliği, hem de Asya ve doğu ile ilişkisi, Armenia Krallığı'na bağlı olduğu için daima bu toprakları kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

M.S. 17 yılında, Parth Kral'ı Artabanus, Armenia Kral'ı Vonones'i askeri güç kullanarak Suriye'ye kaçmasına sebep olmuştur. Boş kalan tahta kardeşini çıkartmak istemiştir¹³⁴. Suriye ve Judea eyaletleri de vergilerinin azaltılmasını isteyince, Roma'da çok sevilen, Germania'da fetihler yapmış ve Augustus'un torunu Agrippa ile evlenmiş Germanicus'a *maius imperium* yetkisi vererek, Armenia'daki taht sorunlarını çözmesi için doğu eyaletlerine yollamıştır.¹³⁵ Pontos kralı Polemon'un oğullarından Zenon'u Armenia kralı yapmıştır¹³⁶. Bu dönemde Tiberius'un oğlu Drusus Hellespontus'da korsan sorununu çözmüştür¹³⁷. Ancak M.S. 19 yılında Antiokheia'da ölünce, ancak; Tiberius sorumlu tutulmuştur¹³⁸.

Tiberius'dan sonra Germanicus'un oğlu Caligula (M.S. 37-41) Roma tahtına geçmiştir. Dengesiz tutum ve davranışlarından ötürü hem iç politikada hem de dış politikada istikrarsız bir hareket izlemiştir. Dört yıl başta kalan Caligula birçok kişiyi öldürtmüş, mallarına el koymuştur. Küçük Asya'da da ise bağımlı krallıklarla ilgilenmiştir. Caligula Dönemi'nde, Kilikia kıyılarının bir bölümü Kommagene kralı Antiokhos'a verilmiştir¹³⁹. Pontos kraliçesi Pythodoris'in ölümünden sonra M.S. 38'de, oğlu Polemon'a babasının topraklarını yönetmeye başlamıştır¹⁴⁰.

Caligula öldürüldükten sonra yerine, amcası Claudius geçmiştir. Claudius, Augustus ve Tiberius'u takip ederek eyaletleri iyi yönetmiştir. İktidarında Küçük Asya'da, Pontos soyundan gelen Mithridates'e, Bosphorus (Kırım) krallığı verilmiştir¹⁴¹. M.S. 43 yılında, Lykia içindeki huzursuzluklardan faydalanan

¹³³ Tacitus Annales 1. 11. 70; Dio Cassius 56. 33. 2.

¹³⁴ Tacitus Annales, 2. 43. 3; Mommsen 1996, 142.

¹³⁵ Tacitus, Annales 2. 43; Suetonius Caligula 1.

¹³⁶ Tacitus Annales 2.56.

¹³⁷ Ehrenberg-Jones 1976,229. İlion'da bulunan bir yazıt Hellespontus'daki korsanlara değinmektedir.

¹³⁸ Tacitus, Annales de özellikle Germanicus'un ölümünden Tiberius'u sorumlu tutmuştur. bk. Tacitus 3.16

¹³⁹ Dio Cassius 59.8; Suetonius Caligula 16.

¹⁴⁰ Dio Cassius 59.12.

¹⁴¹ Dio Cassius 60.8.

İmparator Claudius, Lykia'yı Pamphylia ile birleştirerek Lykia eyaletini kurmuştur¹⁴².

Cladius'dan sonra iktidara hem yeğeni hem de karısı olan Agrippina'nın oğlu Nero geçmiştir. (M.S. 54-68) İktidarının ilk yıllarında ılımlı bir politika izlemiştir. Ancak daha sonra deliliğe vuran tutumuyla pek çok kişiyi öldürmüş, sürgüne yollamış ve mallarına el koymuştur. Hocası filozof Seneca' da ölüm veya sürgüne gitmekle cezalandırılmıştır. Bunun üzerine intihar etmiştir.

Nero Dönemi'nde, doğu eyaletlerinin ilgilenmiştir. Roma'nın bir yüzyıldır sorunu olan Parth'ların bağımlı krallık olan Armenia'yı alması yüzünden M.S. 55 yılında, Parth'lara karşı bir sefer düzenlenmiştir. Armenia'ya almış, eski Kappadokia kralı Archaelaus'un torunu, M.S. 60'da V.Tigranes ismiyle tahta çıkarılmıştır. Savaşa Roma ile katılan Kommagene ve Pontos krallıklarına Armenia topraklarının bir bölümü verilmiştir¹⁴³.

M.S. 68 yılında Nero ölünce, Julius-Claudian hanedanlığı sona ermiştir. Sırasıyla, Galba, Otho ve Vitellius M.S. 68-69 arasında Roma imparatoru olmuşlardı. Vespasianus başa geçerek, Roma'da iç karışıklıklara son verip, M.S. 69'da Flaviuslar hanedanlığını kurmuştur. Vespasianus Roma tahtına geçen ilk pleb kökenli imparatordu. İmparatorluğu sırasında doğuda çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Caligula'nın IV.Antiokhos'a verdiği Kommagene'yi geri alıp, Suriye eyaletine bağlamıştır. Armenia Minor'u, Kappadokia eyaletine dahil etmiştir. Galatia ile Kappadokia'yı birleştirip Galatia-Kappadokia eyaletini oluşturmuştur¹⁴⁴.

Flavius sülalesinde Titus da babasının siyasetini takip etmiştir. Titus Parth'lardan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşılık Roma birliklerinin kolayca doğu sınırına ulaşabilmesi için, Galatia-Kappadokia eyaletinin yollarını yaptırmıştır¹⁴⁵. Daha sonra başa geçen Domitianus, Vespasianus ve Titus Dönemi'nde yaşanan imparatorluk içindeki barış ve huzur dolu dönem bitmiştir. Pek çok kişiye ölüm cezası veren, mallarına el koyan Domitianus öldürülünce Flavius hanedanlığı da sona ermiştir.

İktidara, M.S. 96 yılında, Nerva geçmiştir. Kendinden sonra, Yukarı

¹⁴² Dio Cassius 60.17.3.

¹⁴³ Tacitus Annales 14.23-27.

¹⁴⁴ Suetonius Vespasianus 8.4, Tacitus Historiae 2.81, CIL. III.312;318.

¹⁴⁵ Bosch 1967,62.

Germania valisi evlat edindiği Traianus¹⁴⁶ imparator olmuştur. Galatia-Kappadokia eyaletini çok büyük olduğundan bir takım yönetim güçlükleri ile karşılaştığından M.S. 107-111 arasında, Galatia ile Kappadokia'yı birbirinden ayırmıştır¹⁴⁷. Nero Dönemi'nden beri Roma'nın korumasında olan Arsakes sülalesinin yönettiği Armenia krallığını ilhak ederek Roma eyaleti yapmıştır. M.S. 116'da Parth krallığının iç çekişmelerinden yararlanıp, Parth imparatorluğu topraklarını Roma'ya bağımlı bir krallık yaparak, Küçük Asya'nın doğusunu güvenlik altına almıştır¹⁴⁸.

M.S. 117 yılında, Traianus'un ölümü üzerine evlat edindiği Suriye valisi Publius Aelius Hadrianus, iktidara gelmiştir. Traianus'un aksine genişleme siyasetine son vermiştir. Mezopotamya'da ele geçirdiği topraklardan geri çekilmiştir. M.S.121 yılında Parthlarla Hadrianus barış yapılmasını sağlamıştır¹⁴⁹.

Hadrianus eyaletleri kapsamlı bir şekilde gezen ilk imparatordu. Gittiği yerlerde yerel inşaat projelerine para yardımlarında bulunmuştur. Küçük Asya'ya, ikisi büyük dört gezi yapmış, M.S. 121-125 ve 128-133 yılları arasında iki kez Küçük Asya'ya uğramıştır. Armenia krallığını Parth'lara bağlı bağımlı krallık haline getirerek, Kafkaslar üzerinden gelecek göçebe halkların saldırılarına karşı doğu, Küçük Asya ve Hellas topraklarını kontrol altına almıştır. Traianus'un genişleme politikasını terk edip alınan yerlerdeki Roma gücünün sağlamlaştırılmasına yönelik politika izlemiştir.

¹⁴⁶ Tacitus Historiae 1.16.

¹⁴⁷ Magie 1950 I,605.

¹⁴⁸ Dio Cassius 65.17-31.

¹⁴⁹ Magie 1950 I,611.

II.Helenistik Dönem'de Anadolu'da Uygulanan Yerleşim Modelleri ve Kavramları

Helenistik Dönem tarihinin en ilginç ve önemli olgularından biri konumuzla yakından ilgili olan, Doğu'da görülen yerleşim etkinlikleridir. Eskiler yanında yeni yerleşimlerin varlığını, içeriğini ve etkinliklerini anlayabilmek için varlıkları itibariyle öncelik taşıdıklarından tanımları ve nitelikleriyle kısaca gözden geçirmek gerekmektedir.

II.1 Polis

Antik dönemde, Hellas ve Anadolu'da yerleşimlerin en önemlisi polis olmuştur. Polis, fiziksel olarak yerleşimi (kent), siyasi olarak da devlet anlamına gelmekteydi. Helen dünyasında medeniyetin diğer adıydı¹⁵⁰

Polis önceleri tahkimatlı, tepede kurulmuş, akropolisi olan yerleşimlerdi¹⁵¹. Thucydides'e göre, "polis", tepe üzerindeki tahkimatlı küçük yerleşimlerdi¹⁵². Aristoteles ise polisi, tahkimatlı yerleşim ve burada yaşayan kişiler olarak tanımlamıştır¹⁵³. Polis dağınık köylerin ortak kalesidir de denilir¹⁵⁴. Polis politik kurumları olan ekonomik ve siyasi yönden bağımsız yerleşimlerdi. Antik kaynaklarda, "polis" yerleşim¹⁵⁵, akropolis¹⁵⁶, asty¹⁵⁷ (kent merkezi) khora¹⁵⁸, halk meclisi, ortak yaşam ve sosyal sınıf anlamlarını da içermekteydi¹⁵⁹.

Polis, antik kaynaklarda etrafı surlarla çevrili¹⁶⁰, akropolisi yani kent merkezi ve khora'sı (art alanı) olan yerleşimlerdi, fakat; polislerin tamamı bu kurallara

¹⁵⁰ Hansen kitabında, Sophokles'in, polisi medeniyetin en önemli gelişimi olarak ifade ettiğine değinmiştir. bk.Hansen 2004,17-19.

¹⁵¹ Hansen 2004,14.

¹⁵² Thucydides 2.15.6

¹⁵³ Aristoteles Politics 3.33.

¹⁵⁴ Snodgrass1980,31

¹⁵⁵ Homeros Odyseus 6.176-178.

¹⁵⁶ Thucydides 2.15.3,6. Atina polisinden akropolis olarak bahsetmektedir.

¹⁵⁷ Asty kent merkezi anlamına gelmekteydi. Ama polis yerine de kullanılmıştır. bk. Hansen 2006,65-66.

¹⁵⁸ Khora: Polisin hinterlandı,kırsal alanı ve tüm toprakları anlamına gelmektedir. Tarım asty'de (kent merkezi) yapılmamaktaydı. Atina'da pek çok zengin vatandaşın khorada arazisi vardı. Khora'nın kırsal alan işlevi için bk Bintliff,2006,13-15.

Platonun kanunlarında khora 12 parçaya ayrılmış ve her birinin merkezine kome denilmiştir. bk. Plato,Laws,848C-E.

Helenistik Dönem'de, kentlerin khoralarında birçok köy vardı. Köylerde kendi khora'larına sahipti. bk. Broughton,1938,IV, 612.

¹⁵⁹ Hansen 1991,56.

¹⁶⁰ Homeros Odyseus 18.490-540.

uymamaktaydı. Düz alanda, sur duvarları ve akropolisi olmayan polisler de vardı¹⁶¹. Pausanias, Phokis'deki polisten şöyle bahsetmektedir: “*Ne kamu yapıları, ne gymnasiumu, ne tiyatrosu, ne halk meydanı var... Bir çeşmeye su getiremeyen yere kent denilebilir mi?... İnsanlar burada barınaklarda yaşarlar...*”¹⁶². Ancak bu yerleşim bir polis olarak tanımlanmaktadır.

Aslında polis bir yerleşimi değil, siyasi bir düzeni yansıtmaktadır. Bu siyasi düzenin temeli ev yani oikostur. Oikos'un yöneticisi erkekti ve politik hakları vardı. Polis politik kurumları olan, ekonomik açıdan kendine yeterli, özgür, politik hayata katılan erkek vatandaşların yaşadığı yerleşimler olarak değerlendirilmiştir¹⁶³. Vatandaş polisin kültürel ve siyasi geleceği demektir¹⁶⁴. Politik hakları olmayan kadınlar, köleler ve yabancılar polisin bir parçasıydılar¹⁶⁵. İşte bu yönüyle polis bir anlamda eşitsizlik düzeni anlamına da gelebilirdi. Polis aynı olanların yaşadığı yer değil, farklılıkların bulunduğu yerdirdi¹⁶⁶.

Polisin ne zaman ortaya çıktığı tartışmalıdır. Hellas'tan Batı Anadolu kıyılarına, Ege Adaları, Güney İtalya ve Sicilya'da polis yani kent devleti, Tunç çağında, Arkhilaos'ta Thasos'ta; Giritte Dreros'ta mevcuttu. Bölgesel devletler, krallar veya prensler yönetirdi. Mesela Girit'te İdomenaus yönetiminde 100 polis vardır¹⁶⁷. Bahsedilen yerleşimler kente benzedikleri iddia edilse bile, kent devleti yani polis oldukları anlamına gelmemektedir, çünkü bu iddiayı destekleyecek yeterli kanıt yoktur. Mykenaeen devrine kadar uzanmaktadır. Mykenean Linear B tabletlerinde *ptolis* (kale) kelimesinin olması, bu iddiayı desteklediği biçiminde yorumlanmaktadır¹⁶⁸.

Bir başka iddiaya göre, polis Karanlık Dönem'de (M.Ö. 1200-800) bir başka iddiaya göre de, Geometrik Dönem'de ortaya çıkmış olmalıdır¹⁶⁹. (M.Ö. 900-700) Helen polislerinin Filistinlilerin ve Fenikelilerin kıyı kentlerine dayandığına dair bir

¹⁶¹ Hansen 2004,52.,

¹⁶² Pausanias10.4.1.

¹⁶³ Aristoteles Politics 1253a.19.

¹⁶⁴ Aristoteles Politics 1252a.26-30.

¹⁶⁵ Aristoteles Politics 1257a,7;1326a,18-20

¹⁶⁶ Aristoteles Politics 1261aI.5-24.“Çünkü eşitlik, ayırım gözetmeden herkes için aynı şey demek değildir, benzer olanlar için aynı şey demektir.”..

¹⁶⁷ Homer İlyada,2,64-52.

¹⁶⁸ Hansen 2004,12.

¹⁶⁹ Hansen 2004,14; Hansen 2006, 39-48.

varsayım da vardır. Deniz ve kara ticaretini kontrol eden, bir kral tarafından yönetilen Fenike kıyı kentleri ile Helenler, Arkaik Dönem'de M.Ö. 9. yüzyılda ilişkiye geçince kent devletleri önce Hellas'ta sonra kolonilerde ortaya çıkmıştır¹⁷⁰. Ancak bu görüş de diğerleri gibi tam olarak kanıtlanamamıştır. Kabileler halinde yaşayan insanlar birleşerek yerleşimler kurarak, yönetimde yer almışlardır. Yani merkeziyetçi yapı gereksinimidir denilebilir.

Antik yazarlar, Helen olmayanların kentleri içinde zaman zaman polis kullanmışlardır. 47 tane Herodotos'da, 7 tane Thucydides'te ve 21 tane Ksenophon'da vardır. Ancak elimizde Helen olmayan yerleşimlerin nasıl olduğuna dair yeterli veri yoktur bu yüzden Helen polisleriyle de karşılaştırılmaz. Mesela, Herodotos, Sidon'dan polis olarak bahsetmektedir¹⁷¹. Thucydides Etrüsk kentlerinin bazılarını polis demektedir¹⁷². Ksenophon Anabasis'inde, Phrygia yerleşimi Tyreion'u polis olarak tanımlamaktadır¹⁷³. Mısır'da yirmi bin polis olduğuna değinilmektedir¹⁷⁴. Ancak bu yerleşimlerin nasıl oldukları ve nitelikleriyle ilgili elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Polisin en önemli özelliğinin özgür olmasına rağmen, bağımlı polislerin¹⁷⁵ bulunduğunu son yıllarad yapılan çalışmalar sonucunda söyleyebiliriz. Peloponnesos ve tüm Hellas'ta çok büyük olmayan hatta kimisi çok küçük yüzlerce Helen polisi olduğu kaydedilmiştir. Baıları, büyük polislere bağılıydılar ve adeta büyük bir polisin garnizonu gibiydiler. M.Ö. sekizinci yüzyılda, bu tip küçük yerleşimler Helen yaşam

¹⁷⁰ Tsatskheladze 2008,75-76.

¹⁷¹ Herodotos 3.36.

¹⁷² Thucydides 6.88.6.

¹⁷³ Ksenophon, Anabasis 1.2.14; Hansen 2004,36. Bulunan yazıtlara göre, Helenistik Dönem'deki polis tanımına uygundur.

¹⁷⁴ Herodotos 2.177.3. "Mısır'ın en bereketli çağında Amasis Dönemi'nde, toplam olarak Mısır'da kent sayısı yirmi bini buluyordu..." Amasis M.Ö. 6. yüzyılda yaşamıştır.

¹⁷⁵ *Bağımlı polisler çok çeşitliydi. İlki büyük bir polis içindeki küçük polislerdi. Diğerleri, bir adanın kontrolindeki polisler. Mesela Aktai polisleri, Anadolu kıyıları, kuzey ve Doğu Lesbos'u kontrol ederdi. Polis olarak kurulmuş büyük polise bağılı emporionu da, bağımlı polise başka bir örnek teşkil etmektedir. Thasian emporionu Thrakia kıyısındadır.*

Ana kente bağılı koloniler. Korinth kolonisi Ambrakia gibi. Periokik polisler. Lakonia'daki polisler. Federasyon üyesi polisler. Boeotia federasyonundaki polisler. Symmakhia (askeri ittifak) üyeleri. Delian Birliği gibi. Sympolitea'yı oluşturan polisler. Synoikismosu oluşturan polisler. Kralın ya da imparatorun kontrol ettiği polisler. Ionia'daki polisleri M.Ö. 6-4 yüzyıl arası Persler kontrol etti. Kale olarak kurulmuş polisler büyük bir polise bağılıydı. İçteki polisin limanı da bağımlı polis sınıfına girerdi. Kolophon'un (Değirmendere) limanı Notion bu tür bir polisti. Kolophonla beraber haraç ödemiyorlardı. Haraç ödeme listelerinde adı yoktur. Kabile devleti oluşturmak için bir araya gelmiş polisler de bağımlı polis olarak sayılıyordu. bk Hansen,2004,41.

biçiminin bir parçası olmuştur.

Polis savaşa girer, barış kararı alır, sikke basar, kanun yapardı¹⁷⁶. Koloni kurar, kentin kamu binaları ve alt yapısını inşa ettirirdi. Her polislin bir tanrısı ve O'na ait tapınağı vardı. Politik meclisleri olan kendi kararlarını alan yerleşimler, Pers imparatorluğunun egemenliği altına giren polisler için *elethuria* (özgürlük) ve *autonomia* (otonomi) kavramları önem kazanmaya başlamıştır¹⁷⁷.

Polisin alt idari birimleri vardı¹⁷⁸. Türkçeye klan/kabile olarak çevrilen *phyle*, polislin alt birimiydi. M.Ö. 6. yüzyılda, Kleisthenes Atina halkını *phyle*lere ayırmıştı. Nicholas F. Jones, bu konuda Aristoteles'ten yararlanmış ve duvarların polisi *phyle*lere ayırdığını belirtmiştir¹⁷⁹. *Phratrilardan* oluşan *phyleler* polislin idari ve sosyal hayatında önemli roller üstlenmişlerdi¹⁸⁰. *Phyleler* polis içinde yapay oluşturulmuş alt birimlerdi. Kentin ekonomik, siyasi ve askeri olarak idame etmesini sağlardı. Her bir *phyle* de kendi içinde demos'lara ayrılmıştır. Her *phyle*nin meclisleri ve kültleri vardı¹⁸¹. Hatta kentlerle antlaşmalar bile yapmaktaydı¹⁸².

¹⁷⁶ Hansen 2006,52.

¹⁷⁷ Dusanberre 2013,167-69. M Hansen, polislerin Perslerden önce otonom ve özgür olduklarına katılmamaktadır. Çünkü Hellas'da bağımlı polislerin var olmasıyla bu düşüncenin çürüdüğünü ileri sürmüştür. bk. Hansen 1995,19-23.

¹⁷⁸ Polislin alt birimlerinden biri de *symmoria* idi. Polislerin savaş giderlerini karşılamakla sorumlu kişilerdi. M.Ö. 4. yüzyılda ortaya çıkmış bir kavramdır. Zamanla poliste idari alt birimlerden biri haline gelmiştir. Hermann *symmoriaların* kendine ait memurları ve toposları olduğundan bahsetmektedir. bk Hermann 1965,26-65.

Symmoria üyelerinin kendilerine ait kuleleri olduğundan ve burada yaşadıklarına değinilmiştir. bk. Jones 1987,297.

Helenistik Dönem'de devletin hizmetlisi anlamında da kullanılmıştır. Kentlerde festivaller düzenlemişler, kral için kurbanlar sunmuşlardı. bk. Jones 1987,308.

Teos'da bulunan Helenistik Döneme tarihlenen bir dekrette kenteki *symmorialardan* bahsedilmektedir. Yazıtta *symmorianın* kendine ait yönetimi ve altarı olduğundan bahsedilmektedir “*Symmoria'ya emekleri geçen kimseler olarak, başkanlığa seçilince, kendi tercihleri doğrultusunda hareket ederek, gerek tanrılara, gerekse velinimetlerimize olan yasal ve geleneksel kurban vecibelerini yerine getirmişler ve Symmoria'nın yönetimini cömertçe ve görev aşkıyla devralarak, bunun bütün masraflarını da üstlenmişler ve her ne iş yaptılarsa Symmoria'ya masraf yüklememişlerdir. Bu nedenle, Symmoria yönetiminin hayırsever ve yetenekli kimselere minnet borçlu olduğunun bilinmesi amacıyla, Echlnos Symmoria'sı karar almalıdır. Symmoria'ya karşı gösterdikleri hayırhah tutumları nedeniyle birer zeytin çelengiyle onurlandırılmalıdır; bu onurlar her yıl, içki saçısının arkasından verilecek ziyafetle birlikte ilan edilmelidir; ilan işi her yıl görev başındaki başkanlar tarafından yerine getirilmelidir. Bu karar symmorianın altarının yanına konmalıdır...*” bk. Şahin 1985,13-18.

¹⁷⁹ Jones 1987,319.

¹⁸⁰ Küçüker 2013,107-114.

¹⁸¹ *Phylelerin* yönetiminden *phylarkhos'lar* sorumluydu. *Phylelerin* kendi meclisleri, memurları vardı. Mesela Mylasa'da bir *phyle*nin kendi *arkhonu* ve *tamiası* ile *gerousiası* vardı. bk Dimitriev 2005,32.

¹⁸² M.Ö.298'de Mylasa'da bir *phyle* ile Miletos isopolitea antlaşması yapmıştır. bk Jones 1987,32.

Polisin yönetiminde demos çok önemliydi. *Demos* mahalli sınırları, hazinesi, kültleri olan kentin merkezinde veya dış tarafındaki yerleşim birimidir. Her bir demosta da seçimle gelen "demarkhos" denilen bir yönetici ile yerel yönetim tarzı benimsenmiştir. Helenistik Dönem'de kentlerde ki politik alt birim haline gelmiştir¹⁸³. Polisin alt idari birimi olarak krallarla doğrudan ilişki içerisinde bulunmuşlardı¹⁸⁴. Kentteki onurlandırmalar da demosun kararıyla olmuştur¹⁸⁵.

M.Ö. 386'da Makedonya kralı II.Phillippos ile yapılan Kral Barışı'ndan sonra¹⁸⁶, Hellas, Küçük Asya'nın batı kıyıları, Mezopotamya ile Karadeniz'in kuzeyindeki polislerin özgürlük ve otonomilerini, adı geçen topraklara egemen güçler belirlemeye başlamıştır. Artık otonomi ile özgürlük bir ayrıcalıktı ve egemen güç istediğine yani kendi siyasi ve ekonomik çıkarına göre yerleşimlere bu imtiyazı tanıyordu. Helenistik Dönem ile beraber polis, Küçük Asya ve doğuda, Helenleşmemiş toprakların Helenleşmesi için kullanılan bir araç haline gelmiştir. Makedonya Krallığı ile başlayan bu durum Roma Dönemi'nde de devam etmiştir.

II.2 Kome

Helenistik Dönem'deki diğer bir yerleşim kavramı ise kome yani köydür. Kome'nin polisten önceki yerleşim modeli olduğu ve polislerin komelerin birleştirilmesiyle oluştuğu antik kaynaklara dayanılarak söylenebilir¹⁸⁷. Yapılan araştırmalara göre: Arkhaik ve Klasik Dönem'de, polis olmayan küçük yerleşimler kome olarak kabul edilmiştir¹⁸⁸.

Kome, sosyo-ekonomik olarak kendine yeten, dağınık yerleşimlerdi¹⁸⁹. Roma İmparatorluk Dönemine kadar çoğunlukla surlu yerleşimlerdi. Aristoteles, komeyi

¹⁸³ Mansel, 1950,478.

Demos, önceleri polisle beraber anılır ve Atina polisini simgelerdi. Hellas'da, halk, anayasa ve meclis, anlamına gelirdi. bk Hansen,2010,500-510. *Demos'un* alt sınıfı simgelediği düşünülmektedir. bk Ehrenberg 1937,151; Helenistik ve Roma Dönemi'nde de , demos kentin alt idari bölümlerinden biri olmuştur.

¹⁸⁴ Kyme'de bir demos Philetairos'a kentin savunması için maddi olarak yardım etmiştir. Philetairos'da, bu demosa bir mektup yazarak teşekkür etmiştir. bk Thonemann 2013,88,dn.16.

¹⁸⁵ Pergamon demosu, Makedonyalı Kynagos oğlu Zeuxis adına üzerinde yazıt olan bir heykel diktirmiştir. bk OGIS 235. Şu anda bu heykel kayıptır.

¹⁸⁶ Dimitriev 2011,73-80.

¹⁸⁷ Aristoteles Rhetorics 1259.29-30. J. Bintliff, Demir çağından Arkhaik Döneme kadar olan uydu köylere, proto polis adını vermiştir. Daha sonra büyük merkezler içinde kaybolduklarını düşünmektedir. bk. Bintliff 2006,14-16.

¹⁸⁸ Hansen-Nielsen 1996,76.

¹⁸⁹ Snodgrass 1980,272-273.

etrafı surlarla çevrili yerleşim olarak tanımlamakta ve medeni hayatın başlangıcı olduğunu ifade etmektedir. Ancak, polis kadar gelişmiş siyasi oluşumlar olmadığına da değinmektedir¹⁹⁰.

Antik yazarlarda polis kome ayrımı tam olarak belli değildir. Herodotos, Atina'ya bir yerde polis¹⁹¹, bir yerde kome¹⁹² demektir. Thucydides 849 defa polis ancak 8 defa kome kullanmıştır; Ksenophon, Anabasis'te 91 defa komeden bahsetmiştir¹⁹³. Modern araştırmacılar da bu ayrımı tam olarak yapamamaktadır ve aralarında keskin çizgiler olmadığını söylemektedirler¹⁹⁴. Hatta, kome'nin bağımlı durumundaki polis olduğu da iddia edilmektedir. Kome büyük bir polis¹⁹⁵ veya bir bölgenin politik¹⁹⁶ olarak alt birimi anlamına da geldiği düşünülmektedir¹⁹⁷.

Kome çoğunlukla bağımsız olmazdı. Saraya ait komeler mevcuttu. Ksenophon Agesailos, Dasyklion'a karşı sefer düzenlediği zaman, Pharnazabos'ta etrafında komeler olan bir saray olduğundan bahsetmektedir¹⁹⁸. Tapınakların en önemli gelir kaynaklarından biri olan komeler mevcuttu¹⁹⁹. Bağımsız komeler de, vardı²⁰⁰. Pamphylia, Pisidia, ve Ionia'da bağız komeler klasik çağdan beri yer almaktaydı²⁰¹.

¹⁹⁰ Aristoteles Politics, 1252a-1,6; 1252,27-31.

¹⁹¹ Herodotos 7.176.2

¹⁹² Herodotos 7.200.2.

¹⁹³ Hansen 1995, 51-57.

¹⁹⁴ Hansen 1995,50. Kome ile polis arasındaki farkı belirleyen üç parametre vardı: 1- yerleşimin bölge içindeki işlevi. Çekirdek yerleşimlerde yani polislerde merkez vardı: kent merkezi. Büyük yerler kent, küçükler köydü. 2- yerleşimin büyüklüğü. 3- Kolb'a göre; yerleşimci sayısı bir kent için en az nüfus 1000 olmalıdır. bk Kolb 1984,15. Komelerin Hellas'taki Klasik Dönemi ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda, hektar başına 250 kişi düşebileceği var sayılmaktadır.

¹⁹⁵ Mısır ve Babil'de kome'si olan polisler vardı bk. Herodotos 2.177.1 Ptolemaios hanedanlığında, Mısır'da 3000 kome vardı. Babil'de komelere ayrılmış polisler vardı. bk Herodotos 2.185.92.

¹⁹⁶ Ksenophon Helenika'da, Mysia'lıların içte bir komede yaşadığını ve büyük bir krala bağlı olduklarını söylemektedir. bk.Ksenophon Helenika 24.1.3.

¹⁹⁷ Hansen 2004,41.

¹⁹⁸ Ksenophon Helenika 4.1.15. Strabo Dasykleion'dan kome olarak bahsetmektedir. bk 12.8.10.

¹⁹⁹ Lydia, Thyateira'da Pers tanrıçasının tapınağına ait Hierakome (kutsal köy) vardı. bk Pausanias 5.27.

Kommagene krallığında, I.Antiokhos, bazı köylerin gelirlerini tanrılara adamıştı. bk. Arca 2008,101.

²⁰⁰ Karia'da Kasolaba, Karura (Tekeköy); Ionia'da Pythopolis, Teichoussa (Akbük Köyü) bağımsız komeler için örnek olarak verilebilir. bk. Hansen 1995,65.

Helenistik Dönem'de, Kindya (Sığırtmaç) ve Mylasa (Milas) yakınlarında bir komede, arazi satışı üzerine antlaşma yapıldığına dair yazıt vardır. bk SEG 40,991.

²⁰¹ Hansen 1995,62. Daha çok kırsal karakterli yerleşimlere sahip Pisidia ve Pamphylia'da da komeler yaygındı. Manlius Vulso M.Ö. 189'da yaptığı Galat seferinde, Pamphylia'dan döndükten sonra, günümüzde yeri belli olmayan Tauros Irmağı yakınlarında Khylines Kome'de kamp kurmuştur. bk. Kaya 1995,335.

Helenistik Dönem'de Anadolu'da ve Suriye'de²⁰² özgür kentlere ait kome'lerin varlığı yazıtlarla bilinmektedir. Gergithes Miletos'a²⁰³; Larissa Ephesos'a veya Artemis Tapınağı'na²⁰⁴; Thrakiokometai veya Thrakia ve Gtynoi Kyzikos'a²⁰⁵; Phryges Zeleia'ya²⁰⁶; Karia'da Olympos'a ait köy ve Lampsakos'un köyleri²⁰⁷ gibi.

Komelerin, gymnasiumları, tapınakları ve kültürleri olabilirdi. Bazıları zamanla büyüyerek *polikhne* veya *komopolis* haline gelmişlerdir²⁰⁸. Yerleşimcilere de *polikhnetai* denilmiştir. Büyük bir koinona veya polise bağlı yerleşimlerdi. Çoğunlukla tahkimatlıydı. *Komarkhos* veya *protokometes* adlı yöneticileri vardı²⁰⁹. Mali işleriyle, argyrotamies, oeconomoi²¹⁰, logisteusantes memuriyetleri ilgilenirdi²¹¹. Adli işlerden ekdikoi üstlenmişti²¹². Brabeutai, kurban törenlerini

Pisidia'da Sagalassos'u vergiye bağladıktan sonra, günümüzde yeri bilinmeyen Aporidos Kome denilen bir yerde kamp kurmuştur. bk Kaya, 1995, 340.

²⁰² Gregory 1997,142; 173,dn.203.

²⁰³ Magie,1950 II, 862,dn.41.

²⁰⁴ M.Ö. IV. yüzyıl sonlarında, Ephesos'daki Artemis Tapınağı rahibine, Ephesos'a 10 stadiondan az olmamak koşuluyla mülk edinmesi için izin verilmiştir. bk. SIG 3.282. Strabo'ya göre; Ephesos'dan 180 stadion uzakta bulunan (33 km) Larissa (Güzelim Tepe) Ephesos veya Artemis Tapınağı'na aitti. bk. Strabo 13.3.2;Broughton 1938 IV, 628.

²⁰⁵ Plutarchos Lucullus 9.2.

²⁰⁶ SIG 3.279.

²⁰⁷ SEG 4. 668,66.

²⁰⁸ *Polikhne* kentten küçük köyden büyük surlu yerleşimlerdi. Aslında siyasi bakımdan polisten çok farklı olmadığına ama daha küçük olduğuna değinilmiştir. bk Hansen 2004,41.

Thucydides, polis ve polikhne'yi beraber kullanmıştır. bk. 2.30.1. Herodotos, ise Nineveh ve Babylonia'daki kentler için bu terimleri kullanmıştır. bk 1.178,1-2.

D,Whitehead,Herodotos ve Ksenophon'un *polikhne* yerine *ethnos* kullandıklarını belirtmiştir. bk. Whitehead 1994,111,dn.31.

Hansen'e göre *polisma* bağımlı polisti. bk. Hansen 1995,129-131.

Surları vardı. bk Thucydides 1.10.1;65.2;52.3;54.4;103.4.

Polisma bazen kent sınırları içinde yaşayan barbar yerleşimleri de nitelemiştir. Herodotos bu anlamıyla Ionia'daki barbar kentler için kullanmıştır. bk. Herodotos,1.143;2.6.6. Lydia'da Parthenon polisması yer almaktaydı. bk. Ksenophon Anabasis 7.8.22.

Aigospotamoi, Lampsokos'un karşısında Hellespontos'a döküldüğü yerde küçük bir yerleşimdi. Strabo M.Ö. 480'de bir göktaşı ile tahrip olan bu yerleşim için *polikhne* kullanmıştır. bk 7.55

Anadolu'daki polikhne ve polisma'ya örnekler şunlardır: Kappadokia'da Nora (bk. Strabo 12.2.6); Pontos'da Abouneitheikos (bk Strabo 12.3.10); Bithynia'da Khrysa (bk Strabo 13.1.63); Astyra (bk. Strabo 13.1.65); Taurus'da Stratonikea (bk. Strabo 14.2.5); Issos (bk. Strabo 14.5.19); Karia'da Iassos (bk. Strabo 14.2.15)

²⁰⁹ Ksenophon Anabasis 7.5.10; 4.24.3.

²¹⁰ Oeconomoi, kentin bütçesini denetlemiştir.Priene'de bu memuriyetin olduğu araştırmalar sonucunda bilinmektedir z bk.Dimitriev 2005,21,dn.44.

²¹¹ Gregory 1997,55.

²¹² “Synidikoi ve ekdikoi benzer görevleri vardı. Kyklad Adalarındaki Keos kentinde synidikoi kentin yasal ihtiyaçlarını korumak için vardı. Ekdikoi ile ilgili yazıtlar bulunmuştur. Magnesia'da bulunan yazıta göre; Magnesia ile Priene arasındaki arazi sorunuyla ilgili Mylasa'daki mahkemede ekdikoi kentin savunmasını yapmakla görevlendirilmişti. Miletus ve Pidasa arasında yapılan sympolitea anlaşması uyarınca iki kentin sakinleri arsındaki huzursuzlukları ekdikoiler çözmüşlerdi.” bk.

düzenlerdi. Bunun yanında, kutlamalar ve onur yazıtlarından sorumluydu²¹³. Eurgetailer (hayırseverler) komenin gelişiminde önemli rol oynamışlardır²¹⁴. Komelerdeki, bina yapımı, onur yazıtları ve kurban törenleri gibi olayları organize etmişlerdir.

Komeler, kabile organizasyonuna dayanmaktaydı. Aralarında birleşerek birlikler oluşturlardı. Buna en iyi örnek, Herodotos'unda bahsettiği Karia'da komelerden oluşan Khrysaorik Birliktir²¹⁵. Birlik tüm Karia halkına açıktı. Bu birlik Kariyalı bir kökene dayanmakla birlikte kendine bağlı komelerin sayısı nedeniyle, zamanla Stratonikeia da bu birliğe dahil edilmiştir. Üyeler hem sorunlarını konuşmak hem de kurban sunmak için Stratonikeia yakınındaki Zeus Khrysaoreos Tapınağı'nda toplanmaktaydı²¹⁶.

Küçük Asya'da, komeler polislere göre daha fazlaydı. Ionia, Lydia, Mysia, Bithynia²¹⁷, Phrygia, Galatia'da, Lykia, Kilikia, Isauria'nın küçük bir kesiminde ve Pontos'da komeler vardı. Amaseia'da Helenistik Dönem'de bin köylü bir vadiden bahsedilmektedir²¹⁸.

Komelerin yerleşimcileri, Helenistik Dönem'de, Seleukos ve Attalos hanedanlıkları zamanında, beraber toprağa bağlı, tarımla ilgilenen, toprakla alınıp satılan ama köle olmayan²¹⁹, kira ve krali vergi ödeyen ve *laoi* denilen köylülerden oluşmaktaydı²²⁰. Kome, Helenistik Dönem'de, etrafındaki arazisiyle beraber satılır²²¹ veya kraliyete ait kişilere ve yüksek memurlara hediye edilirdi²²².

Dimitriev 2005,201.

²¹³ Mitchell 1993,I,176.

²¹⁴ Gregory 1997,56.

²¹⁵ Herodotos 1.171.6.

²¹⁶ Strabo,14.2.25. “Bu birliğin eski Karia Federasyonu ile ilişkisi ve Khrysaorik birliğin ilk olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Panamara'da birlik bir çok bağımsız köyden oluşmaktaydı. Başkentleri ve tapınakları vardı.” bk. Şahin 1976,24.

²¹⁷ Bithynia'da M.Ö.4. yüzyılda zengin köyler vardı. bk Ksenophon Anabasis 6.4.1.

²¹⁸ Strabo 12.3.39. Pontos Amaseia'da, Mithridates'e ait dört yüz köyü olduğu söylenmektedir. bk. Appianos Mithridates 65

²¹⁹ “Herakleia Pontika'yı kuran Miletoslular kendilerinden evvel buraya egemen olan Mariadynleri Heliotes (toprağı işlemekle yükümlü köle) olarak hizmet vermeleri için zorladıkları ve böylece kendi ülkelerinin sınırları içinde bunları sattıkları (çünkü iki halk bu konuda anlaşmaya varmışlardı) söylenir, tıpkı Minoahılar denen sınıfın Kretalıların ve Penestlerin de Thessalıların serfleri olduğu gibi.” bk. Strabo 12.3.4.

²²⁰ Plutarchos Eumenes 8.1.Toprağa bağlı çiftçiler ödeme olarak asker verirlerdi. bk Cohen 1978,24.

²²¹ Seleukos Kralı II.Antiokhos, M.Ö. 245 yılında, eski karısı ve kraliçesi Laodikeia'ya, Zeleia'da (Sarıköy) Pannukome satılmıştır. bk. OGIS 225.

²²² İlion ile Skepsis arasındaki toprakları M.Ö. 275 yılında I.Antiokhos, Aristodikes'e hediye etmiştir.

Roma Dönemi'nde de, Anadolu'da komelerde var olmaya devam etmiştir. Termessos ve Kyenai'de Roma İmparatorluk Dönemi'nde de varlığını sürdüren komeler olduğu bilinmektedir²²³. Zaman içinde ekonomik olarak büyüyen komeler, idari anlamda da polis kadar büyümüştür. Roma komeleri de Helenleştirmiştir.

II.3.Phrouria

Helenistik Dönem Anadolu'sunda karşımıza çıkan diğer bir yerleşim modeli de, phrouria yani kale yerleşimlerdir. Günümüzde, phrouria ile tartışmalar vardır. Polisin içinde yer alıp yer almadığıyla ilgili araştırmalar netlik kazanmamıştır²²⁴. Sicilya'da, Zankle/Messana'daki askeri amaçlı kale bir polis değildir. Diodoros, bu yerleşim için Mylai phouriası ifadesini kullanmıştır²²⁵.

Phrouria'yı polis olarak ifade eden antik kaynaklar bulunmaktadır. Thucydides, Sestos'daki phrouria'dan polis olarak bahsetmektedir²²⁶. Mogen Hansen yapılan araştırmalar ışığında, Mylai'nin bir polis olduğunu belirtmiştir²²⁷.

Savunma amaçlı yapılan phrouria'nın (kale) savunma ve gözetleme amaçlı kuleleri olurdu²²⁸. Lycia'daki Myra'daki Batı Kalesi, Antiphellus'dan yola ve denize doğru yolu gözetlemek için yapılmıştı²²⁹. Dağların zirvelerinde, sırtlarında veya yüksek platolarda konumlandırılan, vadi kenarlarında savunma duvarları bulunan, tepelik bir yerde inşa edilmiş olan bu tip yerleşimler ayrıca iç kesimlerle geçişi sağlayan yolların üzerinde yer almaktaydı ve akropolise benzemektedir. Çoğunlukla kuleli ve poligonal taş işçiliğine sahip yapılarıdır. Kalenin yöneticisi olan kişinin konutu yerleşimin en yüksek yerindeydi Sahip oldukları tarım alanları yerleşimin zenginliğini yansıtmaktaydı.

Phrourialar stratejik noktaları savunma işlevine sahipti²³⁰. Helenistik

bk OGIS 10-13.

²²³ Kolb 2008,207-211.

²²⁴ Nielsen 2002, 49.

²²⁵ Diodoros Siculus 14.87.3.

²²⁶ Thucydides 8.62.3.

²²⁷ Nielsen 2002,50.

²²⁸ McNicholl 1997,46-50.

²²⁹ Myra'daki (Demre) Batı Kalesi. Kalede iki adet ikiz kule yer almaktadır. Kare planlı olan kulelerden birisi ünitenin kuzey bölümünde, diğeri ise batı bölümünde yer almaktadır. Bu kulenin ortasında dikdörtgen planlı bir yapı kompleksi bulunmaktaydı. bk. McNicholl 1997,171-173.

²³⁰ Thucydides 2.93. Karia'da, Helenistik Dönem'de inşa edilen kaleler bulunmaktaydı. Bu kalelere örnekler ise, Kurun Dere, Ören, Teke Kale, Bağacık ve At Yaylası'dır. Karia'da kıyı şeridi ile dağlık iç kesimler arasındaki sınırda yer alan bölgeyi Helenistik Dönemin değişen koşullarının bir sonucu olarak, saldırılara karşı savunabilmek amacıyla Labraunda'da (Labranda) kaleler inşa edilmiştir. bk

Dönem'de, gözetleme ve hazine işlevini de zaman zaman üstlenen kalelere Anadolu'da rastlanmıştır²³¹. Birçok kaleyle egemen güç bir savunma ağı oluşturmaktaydı. Anadolu'da hüküm sürmüş medeniyetlerin çoğunda kaleler bulunmaktaydı²³². Troas'ta Pers Krallığı Dönemi'ne ait kaleler bulunmuştu. Troas'ın birkaç yüz kilometre güneyinde Lydia-Aiolis-Ionia bölgeleri arasında yapılan yüzey araştırmalarında ortaya çıkmıştır²³³. Bu bölgedeki tepelerin üzerinde tespit edilen küçüklü büyüklü pek çok kale kalıntısı bulunmuştur. Troas bölgesinde bir çok phrouria olduğunu antik kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz. Pers Dönemi'nde garnizon olarak kullanılmıştır²³⁴. Bölgede yapılan arazi çalışmaları sonucu, bölgedeki Pers kaleleri ve malikanelerinin neredeyse tamamının bir daha yerleşilmemek üzere terk edildiğini görmekteyiz²³⁵.

Helenistik Dönemi siyasi koşulları yüzünden, Anadolu'da kale yerleşimlere sıklıkla rastlanmaktaydı. Mithridates ile Roma arasındaki savaşta, Pontos'daki kalelerden bahsedilmektedir.²³⁶ Kalelere örnekler, Kappadokia²³⁷, Lykaonia, Lykia, Galatia²³⁸ ve Kilikia'dan²³⁹ gelmektedir. Stratonikea ve Kaunos'da savunmaya

McNicholl 1997,39-42.

²³¹ Attalos Krallığı'nın başkenti olan Pergamon (Bergama) diadokh Lysimachos'un hazinesinin saklı olduğu kaleydi. bk. Pausanias 1.10.4; Strabo 13.4.1.

Pontos Krallığı'na ait hazine, Armenia Maior sınırına yakın sarp kayaların üzerinde konuşlandırılmış Sinoria (Bayburt?) kalesindeydi. bk Strabo 13.3.28; Dio Cassius 37.7.25, dn.2; Magie 1950 I,355, dn.9.

Ancyra'da kale yerleşimdi. bk. Strabo 12.5.2.

²³² Pers egemenliğinde, Küçük Asya'da, savunma amaçlı yapılmış phrourkhas'ların yönetiminde phrouria'lar (kale) yer almaktaydı. Mesela Lydia, Mysia ve Aeolia'da. bk. Dusenberre 2013,89. M.Ö. 6-5. yüzyıllarda, Lykia'da Pers krallığına bağlı otonom kale yerleşimler vardı. bk Kolb 1998a,38-67.

²³³ Gezin 2001,181-187.

²³⁴ İlion, Skepsis, Kebren, Neandria, Kokylon, Hamaksitos, Larissa Kolonai ve Gergis'de kaleler vardı. bk. Ksenophon Hellenika 3.1.10.

²³⁵ Körpe 2010,246.

²³⁶ Trapezus (Trabzon) kentinden 140 mil mesafede stratejik bir noktada Absaros isimli bir kale ve aynı adlı bir ırmaktan bahsedilmektedir. Akampsis (Çoruh) Irmağı ile birleşerek Karadeniz'e dökülen Absaros Nehri yakınındaki kale stratejik bir noktada kurulmuştur. bk Plinius N.H. 6.4.2.

²³⁷ Tomisa kalesi Euphrates'in karşısındaydı. Kappadokialılara aitti. Ancak Lucullus 100 talente Sophene krallığına satmıştı. bk. Strabo.12.2.1.

²³⁸ Vardar-Vardar 1999,163.

²³⁹ "Kilikia Thrakeia'da, Silifke yakınlarında meydana bulunan kale beş kuleye sahipti. Kalenin önemi Olba'ya giden yol üzerinde kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Kilikia Thrakeia'daki diğer kale, Silifke'ye bağlı Hasanliler Köyü'nün yakınında Olba'ya giden yol üzerinde bulunan kuleli Mancikkale idi. Olba'ya giden yolu gözetleyebildiğinden önemli bir noktaydı." bk. Durugönül 1998,1281-295.

Kilikia Thrakeia'da Korasion'un (Susanoğlu) khorasında bugün Mersin'de Silifke ilçesi sınırları içerisindeki Paslı antik yerleşimi, Helenistik Dönem'de kurulmuş kale yerleşimdi. bk. Aydınoglu

elverişli arazilerde kaleler yer almaktaydı²⁴⁰. Livius'un anlattıklarına göre, M.Ö. 189'da Manlius Vulso'nun Galat Seferi sırasında, Alabanda (Araphisar) yakınlarında bir kale isyan edip bu kentten ayrılmıştır²⁴¹. Mithridates, Küçük Armenia'yı alınca, en az 75 tane kale yaptırdığına değinilmektedir²⁴². Helenistik Dönem'de, kaleler korsanların²⁴³ ve eşkiyaların üssü haline gelince Roma önce bazılarını bağımlı beyler haline getirmiş, daha sonra da , ilhak ederek kendi topraklarına katmıştır²⁴⁴.

Küçük Asya'daki diğer bir phrouria modeli de başında *peripolarkhos* bulunan peripolionlardı²⁴⁵. Kırsal alanda yaşayan insanların güvenliği için kurulmuş, fakat aynı zamanda egemenlik alanının savunmasını da sağlayan tahkim edilmiş, kale karakterinde sınır karakollarıydı²⁴⁶. Bu yerleşim modeliyle ilgili bilgileri yazıtlardan ve antik kaynaklardan elde etmekteyiz²⁴⁷. Peripolionların işleviyle ilgili pek çok düşünce vardır. Polislerin sınırlarını koruyan devriyeler olduğunu ve paralı askerlerden oluştuğu iddiaları bulunmaktadır²⁴⁸. Çoğunlukla bir polis sınında veya khorasında bulunan etrafı tahkimatlı kalelerdi²⁴⁹. Kendini yöneten ve savunma amaçlı hazineye sahip olan bu yerleşim modeli aslında kırsal alanının korunması için kurulmuştu. Ancak, egemenlik alanının kontrolünü de sağlayan kaleler olarak nitelendirilmiştir²⁵⁰.

2013, 77-95.

²⁴⁰ Berthold 2009,88.

²⁴¹ M.Ö. 188 yılında Alabanda'ya karşı ayaklanan bir phrourianın var olduğunu antik kaynaklardan öğreniyoruz. bk Kaya 1995, 348.

²⁴² Strabo 12.3.28.

²⁴³ Strabo, korsan Zeniketes'in Olmypos'taki kalesinde Taurus dağları yamaçlarındaki korsan kalesine değinmektedir. bk.14.5.7.

²⁴⁴ Lykaonia bölgesinde Derbe (Aladağ) ve Laranda'yı (Karaman) eşkiya Antipatros yönetmekteydi. Kale şeklinde yerleşimlerdi. Daha sonra Galatia kralı Amyntas'ın kontrolüne geçmiştir. bk. Strabo 12.6.3.

²⁴⁵ Peripolarkhos'tan arkhon olarak bahsedilmektedir. Askeri kökenli olan bu görevli olasılıkla demos tarafından seçilmekteydi. bk. Cargill 1995,45. Attika'da M.Ö. 350 yılında peripolarkhos Telesippos ve general Deinokrates'i onurlandıran bir yazıt bulunmuştur. bk SEG,41,148.

²⁴⁶ Schuler 1998,45,dn.162-167.

²⁴⁷ Thucydides 3.99;6.45;7.48.

²⁴⁸ Thucydides 8.92;4.67.2. Diğer taraftan ephebes'lerden oluşan hafif piyadeler olduğu da düşünülmektedir. bk Friend 2009,43,dn.165.

²⁴⁹ Hans Beck'e göre polis sınındaki savunma amaçlı kalelerdir. Çoğunlukla paralı askerlerdi ve atlı 2013,309.

Bazen küçük peripolion'lar tapınağın yakınında bulunmaktaydı. Buna en iyi örnek, Karia'da Kastabos (Hisarönü) ve Lagina'da (Yatağan) tapınağın yakınında bulunan küçük peripolion'lardır. bk. Cook-Plommer 1966,160.

²⁵⁰ İplikçioğlu-Çelgin-Çelgin 1998,383-385.

Bunların dışında yerleşimin dış tarafı anlamında da kullanılmıştır.²⁵¹ Hellas²⁵², Sicilya²⁵³ ve Ege Adalarında²⁵⁴ peripolion'lara rastlanmıştır. Küçük Asya'da da peripolion'ların olduğu bilinmektedir. Amyzon²⁵⁵, Pisidia²⁵⁶ ve Lykia'da peripolion'lar yer almaktaydı²⁵⁷. Lykia'da Ksanthos'da (Kınık) bulunan ve M.Ö. II. yüzyılda, Ksanthos ve Myra (Demre) arasında yapılan karşılıklı olarak vatandaşlık vermeyi içeren antlaşmada, bu iki yerleşimdeki peripolionlardan bahsedilmektedir²⁵⁸. Peripolion, Roma Dönemi'nde de varlığını sürdürmüş ama giderek askeri niteliğini kaybetmiş ve sivil bir karakter kazanmıştır.

Helenistik Döneme tarihlenen kaleler Roma Dönemi'nde savunma işlevini kaybetmiş ve yerini zamanla çiftliklere bırakmıştı. Savunma amaçlı yapılan kuleler ise ek yapılarla geliştirilip, kırsal bir nitelik kazanmıştı.

II.4. Pyrgos (Kuleli Çiftlik) ve Aule (Çiftlik)

Pyrgos kuleli çiftlik anlamına gelmekteydi²⁵⁹. Pyrgos, yani kuleli çiftlikler, antik kaynaklara göre Perslerden itibaren inşa edilmiştir²⁶⁰. Hellas'da ise ilk defa Attika'da ortaya çıkmıştır²⁶¹. Antik kaynaklarda, kaleden çıkan kule, fener ve tahtadan kuşatma kulesi anlamlarına gelmektedir²⁶². Peloponnesos bölgesinde, Mani yarımadasının kırsalında savunma amaçlı kulelere sahip pyrgoslar yaygındı²⁶³.

Çiftliklerin etrafına fonksiyonu tam olarak belli olmayan kuleler yapılmaya

²⁵¹ Brennan 2007,23-25.

²⁵² Attik ephebek listelerinde peripolionlara rastlanmaktadır. bk. Schuler,1998,45.

Ithaka'da, M.Ö. 550'de Athena Polias ve Hera Teleia için anıtlar asker ve peripolionlar tarafından yaptırılmıştır. bk. Chaionitis- Mylonopoulos 2004,215.

²⁵³ M.Ö. 425 yılında Lokria'da (Sicilya) Haleks Nehri ağzında bir peripolion bulunmaktaydı. bk. Thucydides 3.115.1;3,116.1; Freeman 1892,37.

²⁵⁴ Rodos'ta, Karpathos'da peripolion olduğunu burada bulunan yazıttan öğrenmekteyiz. bk. İplikçioğlu-Çelgin-Çelgin 1998, 384.

M.Ö. 225-153 yılları arasında Halasarna (Kos) ve Kamiros (Rodos) ve Potidaion'da (Karpathos) peripolion olduğu bilinmektedir. bk Schuler 1998,46.

²⁵⁵ Amyzon Alabanda'nın peripolionuydu. bk Strabo 14.2.22.

²⁵⁶ Pisidia'da Termessos'da Kelbessos ve Neapolis peripolionları olduğu bilinmektedir. bk. İplikçioğlu-Çelgin-Çelgin 1998,381-386.

²⁵⁷ Schuler 1998,46.

²⁵⁸ Kolb 1998b,384.

²⁵⁹ Alman arkeologlar turmegehöfte (kuleli Çiftlik) adını vermişlerdi. bk. Kolb 1997, 481 vd.

²⁶⁰ Mysia'da zengin bir Persin pyrgoslu bir eve sahip olduğuna değinmiştir. bk. Ksenophon Anabasis 7.8.85.

²⁶¹ Briant 2002,500.

²⁶² Kaleden çıkan kule için bk. Thucydides 3.51. Fener için bk Strabo 8.1.6. Tahtadan kuşatma kulesi için bk. Thucydides 7.5.22.

²⁶³ Morris-Papadopoulos 2005,109,dn.12.

başlanmıştır.²⁶⁴ gözetleme, haberleşme, savunma, silo veya kule-ev olarak kullanılmış olan bu kulelerin gruplandırılması ve tarihlendirilme, kulelerle ilgili yapılacak arkeolojik araştırma ve değerlendirmelerden sonra söylenebilir. Yine de, kulelerin savunma amacına, yetersiz de olsa hizmet ettikleri düşünülebilir.

Klasik ve Erken Helenistik Dönem'de Yunanistan, On İki Ada, Anadolu²⁶⁵ Kırım ve Libya²⁶⁶ gibi geniş bir coğrafyada gözlemlenirken, Küçük Asya'da Batı Anadolu, Lykia ve Kilikia'da görmek mümkündü. Naxos, Andros ve Kea'da kulelerin ortasında korunmuş bir avlu bulunmaktaydı²⁶⁷.

Kuleli çiftlikler Klasik Dönem'de iki katlı, Helenistik Dönem'de üç katlı olurdu²⁶⁸. Konut yapısı, duvarla çevrilmiş bir avlusu, çalışma alanı, zemin katta ahır ve depoları olan bu yerleşimlerde, kuleler köşelerde yer almaktaydı. Kulelerde içeriye açılan birer kapı bulunmaktaydı²⁶⁹.

Pyrgoslar, genellikle dağ evlerine, bir kulenin eklenmesiyle oluşurdu. Bu yapı daha sonra, daha fazla kule eklenerek ve etrafı duvarla çevrilerek küçük bir kaleye çevrilirdi²⁷⁰. Lykia'daki kuleli çiftlikler izodomik duvar tekniğiyle yapılırken, Kilikia'daki örnekler ise poligonal teknikle inşa edilmişlerdi²⁷¹. Ama bu bir genelleme değildir.

Çiftliklerin kuleli yapılmasının nedenleri kentlerin dışında yaşayan insanların canlarını ve mallarını korumaktı. Diadokhlar Dönemi ile beraber Anadolu, savaş alanına döndü. Çünkü Helenistik Dönemde yağmalama yapan haydutlar tarımsal arazileri talan ediyorlardı. Kırsal alanda yaşayan halk canını, malını korumak ve tarımsal ürününü korumak için çiftliklerin yanına kuleler yapmışlardır.

Klasik Dönemden beri var olduğu düşünülen kuleli çiftlikler, bu dönemde savunmaya elverişli tepe zirvelerinde yer alırken, Helenistik Döneme tarihlenen

²⁶⁴ Tarıma elverişi topraklarda posta istasyonu olduğu üzerinde durulmaktadır. Kulelerin daha çok savunma amaçlı olduğuna inanılmıştır. Ancak savunma için gerekli donanım da sahip değildi. bk. Konency 1997,91.

²⁶⁵ Durugönül 1995b,201,dn.23-24.

²⁶⁶ Kyrene'de (Libya) içinde çiftlik olan ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Aglamachos'un pyrgosu vardı. Bir soyluya ait olduğu düşünülmektedir. bk Hornblower 1983,64-65.

²⁶⁷ Kolb 2008,234

²⁶⁸ Çevik-Bulut 2007,106-114.

²⁶⁹ Aydınoglu 1999,156.

²⁷⁰ Morris-Papadopoulos 2005,190.

²⁷¹ Durukan 2004,40-54.

tarıma elverişli arazilere, bir yamaca ya da ekilebilir bir düzlüğün üzerindeki kolayca ulaşılabilir tepelere, hatta bazen tarım arazisinin yanına kurulmuştu.

Helenistik Döneme ait kuleli çiftlikler, Lykia'da Kyanae civarında, Kızılalan-Kırandağı bölgesinde bulunmaktaydı ve Helenistik Roma ve Bizans Dönemlerinde de kullanılmıştır. Yine Kyanae bölgesinde Asar Köte, Kale Tepesi gibi kuleli çiftlikler olduğu anlaşılmıştır²⁷². Lykia'da Süleymanlılığı bölgesinde dördü Klasik, ikisi Helenistik 12 çiftlik yapısı tespit edilmiştir²⁷³. Kızılalan-Kırandağı bölgesinde dördü klasik ve ikisi Helenistik Döneme tarihlenen kuleli çiftlik bulunmaktadır²⁷⁴.

Batı Anadolu'da, Mykale (Samsun) Dağı'nın kuzey yamacında, M.Ö. 200-50 yılları arasında kullanıldığı düşünülen, iki katlı, avlulu ve dört odalı kuleli bir çiftlik yer almaktadır²⁷⁵. Kilikia Thrakeia'da (Dağlık Kilikia) kuleli çiftlikler vardı. Adı geçen kuleli çiftlikler daha çok tarıma elverişli ovaların kenarına kurulmuşlardı. Zeytinyağı preslerinin bulunması, tarımsal açıdan kullanıldıklarını göstermektedir²⁷⁶.

Tüm bunlara ilaveten kulesi olmayan çiftlik yapılarına, yani *aulelere* Helenistik Dönem'de de rastlanmaktadır. Arkhaik ve Klasik Dönem'deki auleler çok fazla değişikliğe uğramadan devam etmiştir²⁷⁷. İçinde tarım arazisi ve bir ev vardı. Zamanla ekonomik getiriye sahip bu çiftliklerin çoğunun etrafı duvarla çevrelenmiştir²⁷⁸. Bu sayede tarım arazisinin korunması hedeflenmiştir.

Pyrgos ve auleler Roma Dönemi'nde de kullanılmaya devam etmiştir. Roma İmparatorluğu tarafından benimsenen *pyrgos* ve *aule* geliştirilmiş uzun yıllar yerleşimlere sahne olmuştur.

II.5. Katoikia

Anadolu'da Helenistik ve Roma Dönemi'nde değinilen diğer bir yerleşim de *katoikialardır*. Aleksandros ve diadokhlar, fethettikleri topraklarda egemenliklerini koruyabilmek için stratejik noktalara katoikia yani koloniler kurmuşlardır. Roma Dönemi'nde katoikialar artık kırsal yerleşimleri ifade eder hale gelmiştir. Ele geçirdikleri toprakları korumak ve rakiplerine karşı koruyabilmek amacıyla ortaya

²⁷² Durugönül 1996,253-258.

²⁷³ Kolb 2001,39-83.

²⁷⁴ Konency 1997,87.

²⁷⁵ Thonemann 2011,250.

²⁷⁶ Konency 1997,87.

²⁷⁷ Dionysos Halikarnassos 5.26;6.31.

²⁷⁸ Tuplin 1996,112,dn.104.

çıkılmıştır. Bu sayede hem stratejik noktalarda ileri karakollar kurabilecekler hem de yerli halkı kontrol edebileceklerdi. Hatta ele geçirilen topraklara, Makedon²⁷⁹, Thrakia'lı asker²⁸⁰ ve aileleriyle beraber etraflarında yaşayan yerli halk da, katoikialara göç ettirilmiştir²⁸¹.

Anadolu'daki katoikialar, Seleukos, Ptolemaios ve Attalos krallıkları tarafından kurulmuştur. Ancak araştırmalar ışığında, Aleksandros zamanında²⁸² bile katoikia kurulduğu söylenebilir. Bu konuyla ilgili Helenistik Dönem krallıklarının yaptıklarına detaylı bir biçimde değinilecektir.

Katoikialar ticaret yollarının veya bir kentin yanında kurulduğunu elimizdeki verilere bakarak söyleyebiliriz²⁸³. Kırsal tipte yerleşimlerdi. Katoikia sakinleri, kendilerine verilen toprağı ekip biçiyorlardı. İleri karakol olarak kurulan katoikialar harekete hazır askeri birliklerdi ve hegemon²⁸⁴ adlı sivil yöneticileri ve atlılardan sorumlu hipparkhes²⁸⁵ bulunmaktaydı.

Katoikiaların ortaya çıkışı askeri amaçlı olsa da bazıları sivil halkın, bu yerleşimlere gelmesiyle değişime uğramıştır. Bazıları ise tamamen ortadan kalkmış ya da başka bir yerleşimin içinde kaybolmuştur²⁸⁶. Helenistik Dönemin sonlarına doğru, askeri fonksiyonundan sıyrılmaya başlamış ve Roma zamanında, sivil yerleşimlere dönüşerek kırsal bir karakter kazanmıştır²⁸⁷.

²⁷⁹ Sadece Makedon kökenli askerler yoktu. Galat ve Girit kökenli askerlere katoikalarda rastlanmaktaydı. I. Attalos, M.Ö. 218 yılında, Thrakia'ya yaptığı seferde Galatları kullanmıştı. Bu askerlerle, Troia'da, yeri bilinmeyen Aigosages askeri kolonisini kurmuştur. bk Polybios 5.78.5.

M.Ö 208 yılında, II.Attalos, zamanında, Giritli askerler, aileleri ve çocuklarıyla beraber Miletos'da bir garnizona yerleşmişlerdi. bk Griffith 1935,175.

²⁸⁰ Lydia ve Phrygia'da, sikke ve yazıtlarda Makedon kişi ve ay isimleri kullanmışlardır. bk. Cohen 1995,277. Roma Dönemi'nde bile bu uygulamanın sürmesi, etnik kimliklerini koruduklarına dair bir örnek teşkil etmektedir

²⁸¹ Cohen 1995,

²⁸² Amorion'da (Hisarköy),Augustus zamanında darp edilen sikkelerde Aleksandros ismi olması bu iddiayı desteklemektedir. bk SNG Phrygia 3398. Ancak Aleksandros'un yerel bir memur olması ihtimali de yüksektir. bk Cohen 1995,297.

²⁸³ Apameia, Kelania'nın yanında kurulmuştur. bk. Strabo 14.1.42; Diodoros 17.65.1; Magie 1950,I,129 vd, II 991 vd.

²⁸⁴ Thyateira'da hegemon vardır. bk. OGIS. 212.

Mysia'daki bir katoikianın hegemonu Eumenes Soter, Eurgetes, kralın erkek kardeşleri ve Kraliçe Apollonis'i onurlandıran yazıt içeren bir anıt diktirmiştir. bk. Thonemann 2013,38.

²⁸⁵ OGIS. 748. Kyzikos'da hipparkhes vardır.

²⁸⁶ Billows 1995,178.

²⁸⁷ Traianus Dönemi'nde, Lydia'da köy olan Tyris *katokiası'nın* varlığından yazıtlara bakarak bahsedebiliriz. bk. IGRP IV. 1660.

II.6.Kleurokhoi

Kleroukhoi, Yunanca'da "arazi tutucu" anlamındaki *klēroūkhos*'dan gelmektedir²⁸⁸. Antik Yunanistan'da *kleroukhoi*, bir ailenin özel mülkü anlamında kullanılmıştır. Homeros'da özel mülkiyet anlamında kullanılmıştır. İliada'da Hector, Troia'lılara ölebileceklerini ama evleri ile kleroslarını korumaları gerektiğini söylemiştir²⁸⁹. Kleroslar köyün en verimli arazisinin yanındaydı ve elit tabakaya aitti²⁹⁰.

M.Ö. 1000-700 Hellas'da artan nüfusa karşılık toprak yetmemesi, askeri, ekonomik ve siyasi nedenlerle, polisler arasında koloni hareketleri başlamıştır. Koloni hareketleri sonucunda, yerleşilen topraklar tüm koloninin ortak malı sayılmış ve mümkün olduğu kadar eşit biçimde dağıtılmıştır²⁹¹. Bu işleme *kleroukhoi* denilmiştir²⁹². *Kleroukhoiler*, bağlı bulundukları kentin vatandaşlarıydılar ve o kentin siyasi bir uzantısıydılar²⁹³.

Kleroukhoi, antik Yunanistan dışında da uygulanmıştır. Mısır'da da, kleros olduğunu antik kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz²⁹⁴. Aleksandros zamanında, Mısır'da Sanbalet'te askerlere *kleroi* dağıtımı olduğunu antik kaynaklardan öğrenmekteyiz²⁹⁵. M.Ö. 217 yılında, Mısır'da yaşayan yerli halk da *kleroi* almaya başlamıştır²⁹⁶. Ptolemaios Krallığı Dönem'inde, *kleroukhoi* Mısır'da, kırsalda yaşayan beyleri betimlerdi²⁹⁷. Sadece Mısır'da değil, Sparta'da *kleros* olduğundan bahsedilmektedir; Sparta'da Helenistik Dönemde askerlere ekilecek, dikilecek arazi verilmiştir²⁹⁸.

Kleroukhoi verilen araziden alacağı ürün daha önceden belirlenmişti. Elde

²⁸⁸ Bresson 2001,114.

²⁸⁹ Homeros İliada 15.498.

²⁹⁰ Morris-Powell 1997,658.

²⁹¹ Mansel 1950,98

²⁹² Thucydides 3. 50. 2 ;Diodoros 11.8.

²⁹³ Atina'da, *kleroukhoi*, özerk polisler olarak tanımlanmıştır. bk. Ksenophon Helenika 5.1.31.

²⁹⁴ Herodotos'un anlattığına göre, Mısır'da Sesostris'de arazi ayrılmış herkese eşit pay verilerek *kleros* dağıtılmıştır. Kral bütün toprakları Mısırlılar arasında bölmüş, herkesin payına aynı ölçüde toprak düşmüştür. Her toprak sahibi yılda bir veya belli zamanda kira gibi bir şey ödüyordu,kral da bu yoldan kendisine gelir sağlamış oluyordu. Burada arazi dağıtımından *kleros* olarak bahsedilmiştir. bk Herodotos 2.109.

²⁹⁵ Josephus AJ 11,345.

²⁹⁶ Cohen 1978,54.

²⁹⁷ Cohen 1978,53.

²⁹⁸ Ksenophon Helenika 3.3.4-11

edeceği gelirle, asker yetiştirip, tehlike anında devletin emrine vermek zorundaydı²⁹⁹. Toprağı kiralama yetkisi de bulunmaktaydı³⁰⁰. Eğer *kleuroukhoi*, toprağı ekip biçmez veya elde edilen gelirle asker yetiştirmezse, toprak elinden alınırdı. Zaman zaman bazı yerleşimlerde kleroiler satılmıştır. Mesela, M.Ö.297/6'da, Priene'de (Güllübahçe) otuz yedi, M.Ö. 293/2'de Karion etrafında beş kleroi satılmıştır³⁰¹.

Dağıtılan kleroilerin değeri, arazinin bereketi³⁰² ve bulunduğu konumuyla ilgili olurdu³⁰³. Kleroilerin büyüklüğü beş kişilik bir aileyi besleyebilecek ölçüde olmalıydı³⁰⁴. Billows'a göre, iyi bir kleros hektar başına bin kilo tahıl verebilmeliydi³⁰⁵. Verilen arazide, tarla, ev hatta bağ bile bulunurdu. Kleros olan toprakların idaresi babadan oğula geçerdi. Hesiodos'un babası, Boetia'da Askra'ya göç etmiş ve kendisine verilen kleros miras olarak oğulları arasında bölüşülmüştür³⁰⁶. Erkek varisin olmadığı zaman kadınlarda *kleuorkhos* olabilirdi³⁰⁷. Bu durumda *oikosa* ait kleros'un mülkiyeti konusunda sorunları önlemek için bazı uygulamalara gidiliyordu. Öncelikle *epikleros* olarak adlandırılan varis kadının, babasının veya eşinin en yakın erkek akrabalarından biriyle evlenmesi gerekiyordu³⁰⁸.

Kleroi dağıtımı, askerin atlı veya piyade olmasına, rütbesine ve hizmet süresine bağlı olduğu düşünülmektedir³⁰⁹. Atlılar, piyadelerden daha fazla toprak

²⁹⁹ Bu konuyla ilgili düşünceler farklıdır. Kleroilerin kolonistlere askeri sorumluluk olmadan verildiğini iddia edilmektedir. bk. Cohen 1978,50.

Attalos Krallığı Dönemi'ne ait bulunan bir yazıta göre, Güneybatı Karia'da, Paraleia (Muğla) yerleşiminde askerler emekli olduktan sonra buraya yerleştiklerinden bahsedilmektedir. bk. OGIS,330.

³⁰⁰ Küçük Asya'da, M.Ö. 326/325'te, Gambreion'da, ekilmeyen arazinin kiralananmasıyla ilgili iki kişi arasında antlaşma mevcuttur. bk SEG 41.1065; Cohen 1978,48.

Sardis'te, Antigonos zamanında *kleuroukhoi* Mnesimakhos, Morsytas suyu yakınlarındaki arazilerini kiraya verdiğini Artemis tapınağında bulunan yazıtında görmekteyiz. bk. Billows 1995, 137–45.

³⁰¹ Thonemann 2013,248.

³⁰² Herod, Sebaste'de askerlerine kleroileri büyüklüğüne göre değil, arazinin verimine göre dağıtmıştır. bk Josephus AJ 15.296.

³⁰³ Persler Milesia da toprak dağıtımında , yerleşimin yakının değerli olduklarını düşündükleri için bu bölümü kendilerine ayırmışlardır. bk Herodotos 6.20.

³⁰⁴ Billows 1995,164-165. Beş hektalık bir kleroi on kişilik bir ailenin yiyecek ihtiyacını karşılayabilirdi. Ayrıca, bu arazinin geliriyle aile vergisini ödeyebilmeli, hatta lüks ihtiyaçlarını karşılamalıydı.

Helenistik Magnesia'da *kleuroukhialar*, 98.5 uzunluğunda 42.5 genişliğindeydi. bk. Thonemann 2011,247.

³⁰⁵ Billows 1995, 163.

³⁰⁶ Morris-Powell 1996,660.

³⁰⁷ Cohen 1978 ,50. M.S. III.yüzyılda Dura'da kadın *kleurorkhos*'lar vardı.

³⁰⁸ Kolonilerde yaşayan *epikleros*'ların akrabalarıyla evlenmeleri zamanla azalmıştır. bk. Powell 1988,360.,dn.34, 36;

³⁰⁹ Lydia Thyateira 'da, Seleukoslu askerlere verilen toprakların bu bağlamda dağıtılmış olduğunu

alırlardı. İlk gelen grup da, diğerlerinden daha fazla toprağa sahip olurdu. Daha sonra gelenler yani *aklerouchetoiler* daha az veya hiç toprak alamazlardı³¹⁰.

Helenistik Dönemde, kleroilerle ilgili belgeler elimizde mevcuttur ve gelecek bölümde bu konuya değinilecektir. Roma Dönemi'nde de, Anadolu'da kleroukhiaların olduğunu epigrafik kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz.

II.7.Tapınak Devletleri

Tapınak devlet yapılanması aslında M.Ö. 3. binin başlarına Sümer Devleti'ne dayanmaktadır³¹¹. Tapınak devletin gücü dine dayalı bir yapılanmaydı. Dini güçle siyasi otorite kurarak, insan gücünü tarım arazilerinde kullanarak ekonomik gelir elde etmekte. Yönettiği bölgede güç sahibi olan tapınak devletlerinin, uluslararası siyasette aktif olarak söz hakları yoktu. Egemen gücün kontrolünde olduğu zamanlarda bile adeta özgür müttefik bir polis/kent veya tebaa muamelesi görmüşlerdir³¹².

Aslında, tapınak devletleri otonom krallıklar idi. Egemen gücün kontrolünde, dış siyasette söz hakları bulunmayan bu devletler, idari sistemini kullanarak sahip olduğu toprakları yönetmişlerdir³¹³. Ekonomik gücü tarıma ve tapınağa ibadet amacıyla gelen yabancılara bağlıydı.

Tapınak devletlerinin bir tanrıya adanmış tapınağı ve arazisi vardı. İdari sistemle ilgili çok şey bilmesek de, tapınak devletleri rahip krallar tarafından yönetilmiştir. Tapınak devletin ekonomik olarak geleceği tapınak kölelerine (hierodouloi) bağlıydı³¹⁴. Bu duruma en güzel örnek Kommagene Krallığı'ndan gelmektedir. Devletin arazisini ekip biçerek, ekonomik olarak güçlenmesini sağlamıştır. Rahip krallar bu köleleri satamazlardı³¹⁵. Bu kadar büyük bir iş gücü için

bulunan yazıta göre söylenebilir. bk OGIS 211.

³¹⁰ OGIS 229.102. Palaemagnesia'da bulunan bir yazıtta vardır. Yazıtta geçen *aklerouchetoi* adı verilen kişilerin sanatçı ve tüccar oldukları düşünülmektedir. bk Cohen 1978,46.

T,İhnken bu kişilerin yerleşimin khorion'unda toprak sahibi askerler olduğuna değinmiştir. bk. İhnken 1978 448-451.

³¹¹ Foster 1981,226,dn,2.

³¹² OGIS,315. Attalos kralları ile Pessinus (Ballıhisar) rahipleri arasındaki ilişkiyi bu duruma güzel bir örnektir.

³¹³ M, Rostovtzeff'e göre; etkileyici mimariye sahip büyük tapınaklar , rahipleri ve toprağı ekip biçen tapınak köleleriyle adeta bir devleti anımsatmaktadır. bk Rostovtzeff 1941,505.

³¹⁴ Strabo 12.2.23; 12.3.32.

³¹⁵ Tapınak köleleri özel bir statüye sahipti ve Tanrı'nın veya Tanrıça'nın koruması altındaydı. Her şeyi Tanrı'yı memnun etmek için yaparlardı. Mesela Ephesos'daki Artemis Tapınağı'nda hierodouloi kendilerini bu Tanrıça'ya adanmışlardı ve her ne kadar tapınak köleleri olsalar da, özgür

sivil bir yerleşim oluşturulduğu olasılığı üzerinde durulmaktadır³¹⁶.

Anadolu'da da geçmişi çok eskiye dayanan tapınak devletleri vardı. Küçük Asya'daki tapınak devletlerinden biri, Kalykadnos ve Lamos nehirleri arasındaki bölgeyi kontrol eden, Zeus Olbios'un tapınım gördüğü Olba (Uğur Alanı) tapınak devletiydi³¹⁷. Denize kıyısı olan, bereketli toprakları bulunan ve ulaşımı sağlayan bir vadide konumlanan³¹⁸ Olba tapınak devleti stratejik bir öneme sahipti. Bu yüzden savunmaya yönelik kalelerle korunmaya çalışılmıştır³¹⁹.

M.Ö. 3. yüzyılda Kilikia'nın büyük bölümü Seleukosların eline geçmişti. Seleukos Olba rahip krallığının özerkliğinin devam etmesine izin vermişti,³²⁰ ancak; Seleukos krallığı, egemenliğinin Kilikia'da devam edebilmesi ve bölgenin Helenleşmesi için bu tapınak devletinin yanına katoikoslar kurdurmuştu³²¹.

Anadolu'daki diğer tapınak devletleri Pontos Komana ve Kappadokia Komana'dır³²². Kappadokia Komana'da bulunan Ma'ya tapınılmaktadır. Bu tapınak antik kaynaklarda yer almaktadır³²³. Görevleri kült ekonomik ve sosyal işler olan

bir insan gibi muamele görmüşlerdir. bk Dignas,2002,194.

³¹⁶ Magie,1950,I,139.

³¹⁷ Strabo,14,5,10.“...Teukros oğlu Aias'ın kurduğu Zeus tapınağı bulunan Olba kenti vardı. Bu tapınağın baş rahibi Kilikia Trakheia'nın hükümdarı oldu. Sonra ülke sayısız tiranlar tarafından ele geçirildi ve korsanlar örgütlendirildi. Bunların yok edilmesinden sonra bu ülkeye Teukros'un ülkesi ve rahiplerinin çoğunu da Teukros veya Aias adı verildi. Fakat tiranlardan biri olan Ksenophanes'in kızı Aba, evlilik yoluyla bu aileye girdi. Babası daha önce muhafız kılığında imparatorluğu ele geçirmişti.”

"Zeus Olbios Tapınağının bulunduğu mevki önemli bir ibadet yeridir. Özel günlerde yörenin güney ve güneybatısına doğru yoğunluk gösteren yerleşim merkezlerinden buraya ibadet etmek isteyenlerin geldikleri düşünülebilir. Kutsal alana doğru dokuz ayrı hat bulunmaktadır. Kolay ulaşılan bir yer olmadığından dolayı günlük ibadetleri için Zeus Olbios kadar görkemli olmayan küçük tapınaklar da bulunmaktadır. Bu tapınağın bir haç merkezi olarak kullanıldığı düşünülebilir. O yüzden tapınak devletinin yer seçimi de önemlidir. İbadetlerin kolaylıkla yapılabilmesi, bölge dağlık ve elverişsiz olsa da en uygun yerin seçilmesi bakımından tapınağın bulunduğu alan kıyı ve diğer yerleşimlerle bağlantısı bakımından seçilmeye ve yerleşime uygundur." bk. Durugönül 1995a,71.

³¹⁸ "Kıyıda sadece dere yataklarıyla ulaşılan, vadilerin oluşturdukları derin uçurumlar arasındaki bu yerleşim, doğal savunma ağına sahiptir." bk. Durugönül 1995a, 75.

³¹⁹ "Çatiören, Mancıkkale, Hisarkale, Emirzeli, Efrenk ve Kaleyakası gibi merkezlere sahipti. Oldukça iyi korunmuş olan bu yerleşimlerin planlanmasında, topografyanın çok belirleyici olduğu dikkat çekmektedir. Vadi tepelerinde konumlanan yerleşimler askeri karakterliydi." bk Durukan 2011,137-189.

³²⁰ Durugönül 1995a, 76.

³²¹ Rostovtzeff 1957,372; Götter,2001,302. Seleukos krallıkları, Greko-Makedon yerleşimcilerle Helenleştirme politikası uygulamışlardır. Olba tapınak devleti de Helenleştirme süreci içinde asimile olmuş ve Tarhunt tapınıminin yerini Zeus'a bırakmıştır.

³²² Sökmen 2009, 273-283.

³²³ "Bu Antitauros'lardaki derin ve dar vadilerde Komana ve buradaki halkın "Ma"dedikleri Enyo tapınağı bulunur. Burası önemli bir kenttir; halkının çoğunlukla dindar kişiler ve tapınakta

tapınak kölelerinden bahsedilmektedir³²⁴.

Diğeri ise, tarihi kaynaklarda değinilen³²⁵ Pontos Bölgesi'nde yer alan, Dazimonitis Ovası'nın birkaç km kuzeyinde, Tokat İli'nin yaklaşık 10 km kuzeydoğusunda, Iris Irmağı'na bakan teraslanmış bir tepenin üzerinde Pontos'taki Ma Kültü'nün bulunduğu Komana'da (Gümenek) yer almaktaydı³²⁶.

Yerleşimde tanrıça için gri mermerden anıtsal monolitik ve tetrastylös bir tapınak vardı³²⁷. Tapınak ve etrafındaki yerleşimden oluşan Komana'yı görevi yaşam boyu süren bir rahip kral yönetmekteydi³²⁸. Yapılan festivallerle zenginleşen Pontos Komana tapınak devletinin bölgesel bir güç olduğunu Strabo açıklamaktadır³²⁹. Bu yerleşimde devam eden araştırmalar Pontos Komana tapınak devleti hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır³³⁰.

Pontos Bölgesi'ndeki diğer bir tapınak devleti Ameria'daki³³¹ Men Pharnakes'dir. Ameria tapınak devleti Paryadres (Canik) dağının güney

yaşayan hizmetkarlar oluşturur. Halkı Kataonialılar olup, genellikle krala tabi olarak sınıflandırılırlarsa da, aslında çoğunlukla rahibe tabidirler. Rahip, tapınağın ve hizmetkarlarının ruhani başkanıdır. Ben orada konuk olduğum zaman, bunların sayıları, kadın erkek karışık altı binden fazla idi. Ayrıca tapınağın, geliri rahipler tarafından kullanılan önemli bir de arazi vardı. Kappadokia'da kraldan sonra rahip gelir ve rahip kralla aynı soydandır. Artemis Tauropolos onuruna yapılan ayinlerin buraya, Orestes ile kızkardeşi İphigenia tarafından Tauroslar Skythiası'ndan getirildiği ve kente ismini veren yas saçının buraya bunlar tarafından bırakıldığı zannedilmektedir..." bk Strabo, 12,3,7.

³²⁴ Magie, 1950, I, 201.

³²⁵ Strabo, 12,3,34. "Phanaroia'nın üst tarafında, Büyük Kapadokia'daki kentle aynı ismi taşıyan ve o kentteki aynı tanrıçaya vakfedilmiş bulunan, Pontos Komana'sı bulunur; ve diyebilirim ki, burada oturanların, özellikle bundan evvelki krallar zamanında, Eksodos"unda rahip bir taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelir..."

³²⁶ Strabo 12. 3. 15 ; Magie 1950, I, 180 dn.11. "Ma" veya "Enyo" denilmekteydi ve savaşçı özellikler taşımaktaydı. bk Strabo 12.2.3. Roma Dönemi'nde de bu tapınak önemini korumuştur.

³²⁷ Tapınağa ait sütunların bazıları Tokat'taki Ali Paşa Camii'nin girişindeki sütunlar olduğu düşünülmektedir. bk Aslan 2007, 25, dn.97.

³²⁸ Başrahip krali soyluluğunu temsil eden sembolik bir taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi. Tapınak ve arazisini yönetmekten başka, halka Tanrıça'nın emirlerini bildirmek ayrıca emirlerini yorumlamakla sorumluydu. bk Strabo 12.3.2.

³²⁹ Strabo, 12.3.36. "Şimdi Komana kalabalık bir kenttir ve Armenia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkezidir; ve tanrıçanın "eksodos"u zamanında festivale katılmak için kentlerden, kasabalardan, her yerden kadınlar ve erkekler hep birlikte burada toplanırlar. Belirli bazı kişiler daha vardır ki bir yemine uyarak daima orada yaşarlar, tanrıça adına kurbanlar keserler. Yerli halk lüks içinde yaşar ve toprakları bağlarla doludur; ve çoğu, kendini tanrıçaya vakfetmiş olan vücutlarından kazanç sağlayan kadınlardır. Bu nedenle kent küçük Korinthos gibidir. Çünkü orada da Aphrodite için kutsal olan kurtisanlar çok olduğundan pek çok yabancı buraya gelerek tatil yaparlar. Buraya giden tüccar ve askerler bütün paralarını harcadıklarından, bunlar için şu atasözü söylenir: "Korinthos'a seyahat etmek her adamın harcı değildir."

³³⁰ Yapılan araştırmalar için Burcu Erciyas.Arıkan www.comanaproject.org

³³¹ Strabo, Ameria'yı *komopolis* (köy/kent/kasaba) olarak adlandırmıştır. bk. 12.3.31.

eteklerindeydi³³² ve etrafındaki bir kale sayesinde Lykos vadisine egemen bir konumdaydı³³³. Ameria siyasi açıdan çok kuvvetliydi. Siyasi gücünü bağlı olduğu krallıklar bile tanımışlardır³³⁴. Ameria'da da diğer tapınak devletlerinde olduğu gibi tapınak köleleri bulunmaktaydı.

Diğer bir tapınak devleti Zela'da(Zile) Anaitis'in tapınım gördüğü tapınak devletidir. Anaitis'e sadece Zela'da değil, neredeyse tüm Batı Anadolu'da da tapılmıştır³³⁵. Bu tapınak devleti ile bilgilerimizin birçoğu tarihi kaynaklara dayanmaktadır³³⁶. M.Ö. 4. yüzyılda, Pers Krallığı'nın yıkılmasından önce inşa edildiği düşünülmektedir³³⁷. Zela tapınak devleti Helenistik Dönem'de Pontos Krallığı'nın idaresi altında yaşamıştır ve tapınak Pontos kralları tarafından büyütülmüştür³³⁸. VI.Mithridates Eupator Dönemi'nde, bu tapınak devleti üzerinde Zela'nın adı olan sikkeler basılmıştır³³⁹.

Pontos Bölge'si dışında yer alan Pessinus (Ballıhisar) tapınak devleti diğerleri

³³² Strabo,12,3,31. "Burada Pharnakes'in Men tapınağı da bulunur. Bu yerde bir çok tapınak hizmetkari bulunur ve geliri her zaman baş rahip tarafından toplanan kutsal bir arazi de vardır. Krallar tapınağa o kadar saygı duymuşlardı ki krallık yemini "Kralın kaderi ve Pharnakes'in Men'i" şeklinde değiştirmişlerdir. Burası Albania'da ve Phrygia'da olduğu gibi, aynı zamanda Selene'nin de tapınağıdır."

³³³ Magie 1950,I,180.

³³⁴ Magie 1950,I,182.

³³⁵ Anaitis, Batı Anadolu'da Artemis ile beraber anılmıştır., Bereketi simgelemekteydi. Lydia'da, Anaitis Kybele, Hellas'da ve Küçük Asya'daki Helenler arasında Aphrodite olarak adlandırılmıştır.bk. Gruen 1984, 167.

Persler için su ve ay tanrısıdır. Ayrıca savaş tanrısı olarak da kabul edilmiştir.. M.Ö. 4. yüzyılın ortasında, II.Artakserkses, Lydia'da Ahuramazda ve Anahita'ya tapınılmasını emretmiştir. Persler'den sonra, Lydia'da, Anahita Artemis olarak adlandırılmıştır. bk. Kınacı 2015, 206,dn.242. "Bu bölgede Anaitis (Artemis) ile yazılı belgeler Hermos (Gediz) vadisi ile Kula arasında bulunmuştur. Hierakome'de (Hierokaeserae), Sardis (Sart), Hypaipa, Philadelphia (Alaşehir), önemli bu tanrıçanın tapınım merkezlerindendir. Ancak hiçbir Zela'daki gibi otonom bir güç haline gelmemiştir. " bk. Malay 1990,390.

³³⁶ Strabo, "Semiramis tepesi üzerinde, içinde Armenialıların da saygı gösterdikleri Anaitis'e ait tapınak bulunan tahkim edilmiş olan Zela kenti vardır. Şimdi burada yapılan kutsal ayinler daha da kutsal karakter taşır. Bütün Pontos halkı en önemli sorunlarına ilişkin yeminlerini buradayaparlar. Krallar zamanında tapınak hizmetkarlarının sayısı ve rahibe verilen onur evvelce sözünü ettiğim şekilde idi, fakat şimdi her şey Pythodoris'in egemenliği altındadır. Bir çok kişiler tapınak hizmetkarlarının sayısını ve tapınağın gelirlerini kötüye kullanmışlar ve azaltmışlardır. Komşu topraklar da, yani Zelitis de çeşitli nüfus alanlarına bölünmüştür; çünkü eski devirlerde krallar Zela'yı kent olarak değil, Pers tanrılarının kutsal bir alanı olarak idare ederlerdi ve rahip her şeyin efendisi idi. Burada çok sayıda tapınak hizmetkari ve zengin gelir kaynaklarına sahip olan rahipler otururdu; bu kutsal arazi kendi öz topraklarıymış gibi rahibe ve kalabalık maiyetine bağlı idi..." bk 12.3.37.

³³⁷ Tapınak, M.Ö. 6. yüzyılda, Perslerin İskitleri yenmesinden sonra inşa edildiği düşünülmektedir. bk. Arslan 2007,23.

³³⁸ Magie,1950,I,181.

³³⁹ Arıkan 2001,143.

gibi rahip kral tarafından yönetilmekteydi³⁴⁰. On rahipten oluşan bir danışma kurulu da vardı³⁴¹. Bulunduğu bölgenin ticaret merkeziydi. Attalos krallığı ile siyasi ilişkiler içerisine girmişti³⁴². M.Ö. 3-2. yüzyıllarda sikke basan bağımsız küçük bir tapınak devletiydi. Diğerleri ise, Mysia'da da Zeus Abrettenos³⁴³ ve Antiokheia Pisidia'da Men tapınak devletleridir³⁴⁴.

Helenistik krallıklar, Helenistik krallar tapınak devletlerinin topraklarına doğru genişleyerek büyümüşlerdir. Bunun karşılığında, tapınak devletlerine haraç muafiyeti, garnizon bulundurmama hatta toprak bağışında bulunmuşlardır. Anadolu'da bağımlı krallıklar olan tapınak devletlerinin kontrollerindeki arazileri küçülmüştür.

II.8.Synoikismos

Synoikismos (birleştirme), bir yerleşimin yapay olarak yaratılması ya da zaten var olan bir kentin boyutlarının yerel halkın oraya göç etmesiyle büyütülmesidir. M, Hansen'e göre polis öncesi yerleşimlerdir³⁴⁵.

Çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. İlki, farklı yerleşimlerden gelen halkların birlikte başka bir yere göç ederek yeni bir yerleşim kurmalarındır³⁴⁶. Bazen tek bir yerleşim yaşadığı yeri çeşitli sebeplerle terk ederek başka bir yere yerleşmiştir. Klasik Dönem'de, Euboia'daki Lefkandi halkı yaşadığı yeri terk edip, Eretria'ya yerleştiğini yapılan araştırmalar sonucunda söyleyebiliriz³⁴⁷.

İkincisi bağımsız bir yerleşimden bir kısım insanın başka bir yere giderek

³⁴⁰ “Pessinnus dünyanın o kısmındaki en büyük ticaret merkezi olup, büyük saygı gören tanrılar anasına ait tapınak buradadır. Ona Agdistis derler. Eski devirlerde rahipler aynı zamanda hükümdardı ve rahipliğin sağladığı nimetleri onlar biçiyorlardı.” bk Strabo 12.5.3.

³⁴¹ M.Ö. II.yüzyıla kadar, on kişilik danışma kurulu Phryg'lerden oluşmaktaydı. M.Ö. II. yüzyılda, bu kurulun beş üyesi Galat kökenliydi. Yani Pessinus tapınak devleti, Galat egemenliğine geçmiş ve zamanla Phrygia etkisi azalmaya başlamıştı.bk Mitchell 1993,I,26.

³⁴² Pessinus'daki rahip kral ile Attaloslar arasındaki ilişkiyle ilgili yedi tane Grekçe yazılmış mektup Sivrihisar'da bulunmuştu. Mektuplar Eumenes'in kardeşi Attalos'a yazılmıştı. Pergamon rahip kralı Attalos krallığıyla ilişkisinin sürmesine, otonom olmaya ve kutsal merkezi kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istemektedir. Attalos Krallığı bu tapınak devletini koruma altına alarak, Galatlar ile sınır olan bu bölgeyi de bir anlamda egemenliği altına almayı hedeflemiş olmalıdır. bk OGIS, 315. M.Ö. II. yüzyılda, Galatlar tapınağın yönetiminde etkin hale gelmişlerdi. Pessinus rahip kralı Aioroix adlı bir Galat'tı. bk Stroebel 2009 131,dn.174.

³⁴³ Strabo 12.8.9;Magie 1950 I,142; Jones 1937,89.

³⁴⁴ Strabo 12.3.31. Strabo biri Antiokheia diğeri de Pisidia Antiokheia yakınlarında olmak üzere iki Men Askenaeus tapınım merkezinden bahsetmektedir.

³⁴⁵ Hansen-Nielsen 2004,115-119.

³⁴⁶ Thucydides 2.16.3; Reger 2004,161-162.

³⁴⁷ Reger 1997,468.

yeni bir yerleşim kurmalarıdır³⁴⁸. Synoikismos'un üçüncü yöntemi ise, bağımsız olan birden çok yerleşimin, tek bir isim altında yer değiştirmeden, topraklarını ve nüfuslarını birleştirmeleridir. Buna en iyi örnek Atina'nın synoikismosu'dur ve Synoikismosun politik amaçlarla kullanılmasına ilk örnektir³⁴⁹. Dördüncü yöntem ise, Aleksandros'la başlayıp Roma Dönemi'nde devam eden egemen gücün yeni bir yerleşim kurarak, bir veya birden çok yerleşimin halkını buraya isteyerek ya da zorla göç ettirmesidir³⁵⁰.

Synoikismos'un nedenleri ve sonuçları çoğunlukla politik temellere dayandırılmış, fiziksel yönüne yeterince değinilmemiştir. Synoikismos Klasik Dönemden itibaren politik kaygılar taşımasına rağmen, fiziki nedenleri de göz ardı edilememiştir. Çünkü arazi koşulları, iklim, tarımsal alanın büyüklüğü ya da küçüklüğü ve verimi, ana yollara yakınlığı, bazen denize olan mesafesi, stratejik konum ve nüfus yoğunluğu synoikismos yapılacak arazinin seçiminde önemli olmuştur. Bahsedilen etmenlerden bir tanesi bile yerleşimin kendi kendine yetmemesine sebep olmuştur. Bu yüzden, yerleşimlerin synoikismos'a başvurmuş olması muhtemeldir.

Synoikismosla ilgili kanıtlar çoğunlukla tarihi kaynaklara dayansa da, çok fazla olmamakla beraber arkeolojik kanıtlara da ulaşılmıştır. Mesela Korinth'de yapılan kazılardan elde edilen sonuçlara göre burada synoikismos yapıldığını söyleyebiliriz, çünkü hem akropolisdeki tapınakta, hem de mezarlıkta değişimler bu düşünceyi destekler niteliktedir.³⁵¹

Paros ve Khios'da yapılan araştırmalar ışığında, Geometrik Dönem'de (M.Ö. 1100-700) birden fazla yerleşimin eski yerleşimlerini terk ederek stratejik anlamda

³⁴⁸ Hansen, 2004,115,dn.6. Polislerden giden kolonistler yeni yerleşimler kurmuşlardır. Priapos, Abydos ve Prokennesos'u kolonize etmiş olan Miletoslular tarafından kurulmuş bir kıyı yerleşimidir. bk Strabo13.2.13.

³⁴⁹ Thucydides, 2,5,1-2 Atina'nın *synoikismosunu* efsanevi kral *Theseus*'un ilk kez oluşturduğu sayılmaktadır. bk bouleuterionu ve prytaneion olmayan polisleri birleştirerek, Atina'yı siyasi merkez yapmış ve Atina'yı kurmuştur. Bu olayla ilgili Attika'da kutlanan *Synoikia* adlı bir festival vardır. bk. Thucydides 2.5.2.

³⁵⁰ Armenia kralı Tigranes, Kappadokia'yı aldığı zaman halkı zorla Mezopotamya'ya göç ettirip, Tigronekarta yerleşimini kurdu. bk Strabo,12.2.9.

³⁵¹ Korinth akropolisinde, Protogeometrik M.Ö. 10. yüzyıla ait küçük bir tapınağa ait adak kaseleri bulunmuştur. M.Ö. 7. yüzyılda, bu tapınağın yerini büyük bir Aphrodite Tapınağı almıştır. Bunun sebebi, synoikismosla büyüyen yerleşimin ihtiyaçlarının da değişime uğraması olarak düşünülmektedir. Bu tarihte mezarlar da büyümeye başlamıştır. Mezarlar da synoikismos için bir kanıt sayılabilir. bk. Budin 2004,187-188.

daha korunaklı bir yere yerleştikleri anlaşılmıştır³⁵². Pers savaşları sırasında da aynı düşünce takip edilmiştir. Helenistik ve Roma Dönemi'nde synoikismos değişikliğe uğrayarak devam etmiştir.

II.9.Sympolitea

Helenistik Dönem'de diğer bir yerleşim kavramı ise, çoğunlukla koinon ile birlikte anılan sympoliteia'dır. İki veya daha fazla kentin birtakım nedenlerle bir araya gelerek oluşturdukları politik birlikteliktir. Kentlerin yerleşim konumları, ekonomik ve siyasi durumları sympolitea yapmada önemli olmuşlardır. Sympolitea ile ilgili bilgilere tarihi³⁵³ ve epigrafik kaynaklarda rastlıyoruz.

Sympolitea iki veya daha fazla yerleşimin politik bir birliktelik oluşturmak için yaptıkları antlaşmalara dayanmaktaydı. Politik birliktelik oluşturmak için iki yerleşimin birbiriyle iyi geçinmesine gerek yoktu. Bu duruma örnek olarak M.Ö.170/169 yılındaki, Girit'teki Kyondotai ve Apolloniatai arasındaki sympolitea verilebilir³⁵⁴.

Fiziksel olarak bir araya gelmelerine gerek yoktu. Sympolitea yerleşimlerin güvenliğini sağlamak amacıyla yapılmaktaydı. Yapılan antlaşma sonucunda, çoğunlukla küçük olan yerleşimlerdeki halk büyük yerleşimin vatandaşı olurdu³⁵⁵. Sympolitea'nın çeşitli yöntemleri vardı: İlki birbirine yakın birden fazla yerleşimin bir araya gelerek oluşmuştu. Bu tip sympoliteada, iki yerleşimde bağımsız olarak varlıklarını sürdürmüşlerdi³⁵⁶. Bu tip sympolitea'lar zamanla bozulurdu. Mylasa (Milas) ile Euromos (Karakuyu) arasındaki sympolitea buna iyi bir örnektir³⁵⁷.

³⁵² Rich-Hadrill 1993,97-117.

³⁵³ Polybios, M.Ö. 170/169 yılları arasında Girit'teki Kyondoniatai ve Apolloniatai arasındaki ilişkiden bahsederken sympolitea kullanmıştır. bk. 38.14.3.

³⁵⁴ Bu iki yerleşim iyi anlaşmamasına sympolitea yapmıştı. Kyondoniatai eğer anlaşmayı bozarsa, diğer tarafa tazminat verecekti. Buna ilaveten, kent zapt edilecek, kentteki erkekler öldürülecek, kadınlar ve çocuklar esir alınacaktı. bk. Reger 2004,148.

³⁵⁵ Buna ilaveten, küçük yerleşimler, büyük yerleşimlerin sınırları içerisindeki tahkimatlı yerleşimler haline gelirdi. bk. Reger 2004,145.

³⁵⁶ Karia'daki, Plarasa ve Aphrodisias sympolitea yaptıklarında ikisi de kimliklerini kaybetmemişlerdir. bk. Reger 2004, 162. Bu kentler arasında isopolitea yani ortak vatandaşlık antlaşması yapılmıştır.

M.Ö. 211'de, Miletos ile Seleukeia Tralleis ve Miletos ile Mylasa da, M.Ö. 209/208'de isopoliteaya dayanan sympolitea yapmışlardır. bk. Larsen 1968, 203.

Mylasa ve Olymos arasında yapılan sympolitea antlaşmasına göre, Olymos'lular Mylasa'ya göç etmiştir. Bu sympolitea içinde kendi topraklarını ve kurumlarını korumayı başarmışlardır. bk. Reger 2004, 164. .

³⁵⁷ Reger 2004,151. Euromos'un 5 km güneyinde, Mandalya ovasında, Khalketor'da bulunan bir yazıtta Euromos'un adı belli olmayan bir kentle yaptığı sympoliteadan bahsedilmektedir. bk SEG

İkinci sympolitea yöntemi ise, iki kentten birinin üstün olan kentin yönetimi altında birleşmesidir³⁵⁸. Helenistik Dönemi'nin oldukça karışık olan siyasi ortamında, kentlerin üzerindeki baskılar³⁵⁹ sonucu koruyucu bir güce ihtiyaç duymuşlar ve çevrelerindeki büyük bir kent ile sympoliteia yapmışlardır. Sympolitea yapıldıktan sonra, kent merkezleri en aza indirgenmeye çalışılmış, nüfusu fazlalaştırıp, kentlerde çalışan sayısı artırılmıştır. En önemlisi de, askeri birliklerin koruyacağı merkezler azalmıştır. Kendinden daha güçlü bir yerleşimle sympolitea yapılması sonucunda, güçlü olanın siyasi, idari ve sosyal sistemi kabul edilip zamanla diğeri içinde kaybolmuştur. Karia'daki Latmos ile Pidasa (Eğridere)³⁶⁰ nüfusu az olan Myous (Meyes) ile Miletos (Balat) ve Teos ile Kybrissos³⁶¹ arasında yapılan sympolitelar örnek verilebilir. Ayrıca bu terim, Lykia'daki Orloanda adlı kentin Lykia koinonuna katılmasıyla ilgili olarak da kullanılmıştır³⁶².

Sympolitea Helenistik Dönem'de iki ayrı bölge kentleri arasında da yapılmıştır. M.Ö. 30 civarına tarihlenen, Sandalion'a karşı Amyntas'ın yaptığı savaşı anlatan yazıtta, Termessos ve Typallia arasında bir sympolitea olduğu anlaşılmaktadır³⁶³. Bir Pisida ile Lykia kenti arasında yapılan sympolitea ayrıca Termessos'un egemenlik alanının ne kadar geniş olduğunu da ortaya koymaktadır.

Sympolitea'nın ortaya çıkışının askeri ittifak (symmakhia) sonucu olduğu düşünülse de kanıtlanamamıştır. Zaman içinde askeri ittifak sympoliteaların içinde yer almaya başlamıştır³⁶⁴. Özellikle Helenistik çağın karmaşık siyasi ortamı bunu neredeyse kaçınılmaz kılmış ve sympolitealara uygun zemin hazırlamıştır. Sympoliteaların, iç ve dış güvenliği sağlamıştı. Bunun yanı sıra, egemen gücü

32.1109; Magie 1950 I, 106 vd.

Jones, Euromos'da birleşik toplumlardan bahsetmektedir. Atina vergi listelerinde adı geçen Edrieis Eoromeis ve Hymisseis topluluklarının birleşerek Euromos'u oluşturduğuna değinmiştir. bk. Jones 1937,76.

³⁵⁸ Kırsal nüfusun etrafında bulunan kentle birleşmesi de sympolitea yöntemidir. bk Aydınoglu 2002, 37-38, dn.50.

³⁵⁹ Reger 2004,146.

³⁶⁰ Reger 2004,151 vd.

³⁶¹ Teos, kale yerleşim olan Kybrissos ile sympolitea antlaşması yaptığını 1976 yılında Seferihisar'ın Ulaşmış köyünde bulunan bir yazıttan öğrenmekteyiz. bk. Koparal 2013,48-53.

³⁶² Larsen 1968,151-169.

³⁶³ Bulunan yazıtta, Typallia (Asar Karabel) kentinin, Termessoslu komutanı Sandolion'a karşı yapılan savaşla ilgili onurlandırılması bu sympoliteaya dikkat çekmektedir. bk.Dinç 2008, 89,dn.118.

³⁶⁴ Reger 2004,159.

onurlandırmak için sikke basardı.

Sympolitea üyesi kentlerin de çeşitli hakları vardı. Toprak edinme hakkı (Enktsesis) sympolitea'ya üye kentler arasında evlilik hakkı (epigamaia) gibi³⁶⁵. Buna ilaveten, sympolitea'ya dahil kentlerden her biri, hem kendi kentinin hem de diğer kentlerin vatandaşı sayılmıştır.

Roma imparatorluk çağında, Anadolu'da, hem sympolitea yapma nedenleri değişikliğe uğramış, ayrıca sympolitealar da azalmalar olmuştur. Bu değişim, tezimizin konusuyla doğrudan ilintili olduğu için ilerleyen bölümlerde açılacaktır.

II.10.Ethnos

Ethnos aynı ırktan gelen ortak geçmişi olan, aynı kültüre ve inanca sahip halk topluluğudur. ³⁶⁶. Antik kaynaklarda başka anlamlara da gelmektedir³⁶⁷. Modern kaynaklarda kabile olarak geçmektedir ama phyleden farklıdır. Phyle önceleri askeri amaçlarla kurulan kendine ait meclisleri, rahipleri ve memurları olan ayrıca kan bağına dayanan klanların birleşmesinden oluşan idari birimdir³⁶⁸. M.Ö. 6. yüzyılda Kleisthenes ile birlikte, phyle siyasi bir boyut kazanmıştır³⁶⁹. Phyleler, phylarkhes unvanlı biri tarafından yönetilmiştir. Territoriumları vardı³⁷⁰. Her bir phyle de kendi içinde demos'lara ayrılmıştır. Demoslar kentin üç bölgesinden de olabileceği için her bir phylenin bu üç bölgede de demosları bulunmaktaydı.

Ethnos ise, kamu kurumları olmayan, fakat periyodik olarak aynı yerde toplanan, aynı Tanrı'ya tapan ve ortak tapınım merkezleri olan, geleneklerle birbirine bağlı bir ya da birkaç kabileden oluşmaktaydı³⁷¹. Ama bu bir soya bağlılık değildi. Polis “kent devleti” ethnos da “ulus devlet” olarak değerlendirilmiştir³⁷². Kentleri yoktu ve dağınık şekilde yaşarlardı. Ancak içinde köyler ve büyük halk gruplarının

³⁶⁵ Reger 2004,156. Mesela, M.Ö. 3. yüzyılda, Miletos ve Pidasa arasında sympolitea yapılmıştır. Miletos'a giden 390 Pidasa'lıya ev verilmiştir. bk Strabo 14.1.10.

³⁶⁶ Morgan 1985,4-8; Walbank 1985,22,dn.12-14.

³⁶⁷ Ethnos, Homeros'un eserlerinde insan veya hayvandan oluşan gruplar için de kullanılmıştır. Homeros'ta, yaylı askerleri, ölüleri ve arkadaşları belirtmek için *ethnos* kullanmıştır. bk McInerney 2001, 57-58.

³⁶⁸ Austin-Vidal-Naquet 1980,78-80.

³⁶⁹ Kleisthenes, tritittyslere *mesogeia* (kırsal), *asty* (kent merkezi), *paralia* (sahil) olmak üzere Attika'yı tritittys ve 10 phyleye ayırmıştır. bk Jones 1997,29-30.

³⁷⁰ M.Ö. 337-336'da Attika'da adı belli olmayan phyle'ye ait phrouria vardı. bk Ober 1985,98.

³⁷¹ Morgan 1985,109.

³⁷² Snodgrass 1980,28-30; Cohen 1978, 24-27.

yaşadığı bölgeleri kontrol etmekteydi³⁷³.

Ethnos'un polis'ten önceki sosyal organizasyon olduğu görüşü mevcuttur. Polis'in doğuşuna tanıklık etmiş ve polis'in yükselişiyle önemini kaybetmiştir³⁷⁴. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda, ethnosun içinde polisler bulunduğu iddia edilmiştir. Arkadia, Akhaea ve Boetia ethnoslarının içinde bağımsız polisler örnek gösterilerek, bu düşünce desteklenmiştir³⁷⁵.

Ethnos'lar birleşik ve dağınık halde olanlar diye ikiye ayrılmıştır: Dağınık halde yaşayan ethnos'lar farklı polislerde ikamet etmişlerdir³⁷⁶. Ethnoslar, ekonomik anlamda birbirleriyle ilişki içinde olmuşlardır. Farklı ethnoslar, bir araya gelerek dağınık yerleşimleri birleştirmişlerdir. Bu sayede Hellas birleşmeye başlamıştır. Bu duruma örnek ise, Peloponessos'daki Triphylia ethnos'u idi³⁷⁷.

Ethnos, polisin aksine geniş bir coğrafyaya dağılmıştı. Nüfus yoğunluğu azdı ve dağınık şekilde yaşarlardı, ancak son yıllarda yapılan araştırmalar ışığında, kalabalık ethnos'ların da olduğu ortaya çıkmıştır. Savaş ve barış kararları alırlar, vergi öderlerdi. Kamu hayatları yoktu ancak askeri ve dini amaçlı toplantılar yaparlardı. Savaş ve barış kararı alır, vergi toplarlardı³⁷⁸. Ethnos'ların ekonomik anlamda birbirleriyle ilişkileri vardı. M.Ö 5. yüzyıl sonu veya 4.yüzyıl başında, ethnoslara ait tapınaklarda bölgesel toplantılar yapılmıştır.³⁷⁹

Ethnos, Helenlerin, Helen olmayanlarla ilişki kurmasıyla birlikte farklı halklar için kullanılmaya başlanmıştı³⁸⁰. Roma zamanında, dağlık, barbar kabileler için kullanılmıştı. Kietae³⁸¹ Isaura ve Homonoid³⁸² ethnosları gibi. Tezimizde imparator Hadrianus sonuna değin Roma'nın ethnoslara karşı nasıl bir tutum izlediği

³⁷³ Küçükler 2013,142.

³⁷⁴ Sakellariou 1989, 295.

³⁷⁵ Morgan 2003,6,dn.34.

³⁷⁶ Beck, 1997,12.

³⁷⁷ McInerney 2001,56. Üç farklı ethnosdan oluşmaktaydı. Biri yerli Epeiranslar, ikincisi Boeteiaioia'dan Minyan Orkhemenos, üçüncüsü ise, Peloponessos'un kuzeyinden gelen Eleian'lardı. Bu üç grup zamanla birleşip bir kimlik kazanarak, bir *ethnos* oldu. Hatta etrafındaki yerleşimleri bile asimile etmeye başladı.

³⁷⁸ Morgan1985 ,9,dn.54-55.

³⁷⁹ Morgan 2003, 107-109,dn.13. Örneğin, Phokis *Ethnos*'u içinde bulunan Kalapodi Erken Demir Çağında, bölgesel bir toplantı merkezi olmuştur.

³⁸⁰ Jones 1937, 36,38-39,45-46,54-55,60,65-66,71-72,78-82,85,88-90,93-94.

³⁸¹ Kilikia Thrakeia'da yaşayan savaşçı bir kavimdi. M.S. 36 yılında ağır vergiler yüzünden isyan ettiler. Roma kanlı bir şekilde isyanı bastırdı. bk Tacitus Annales 6 ,41; Magie1950, I, 507.

³⁸² Strabo12.6.1; 14.5.1.

ikinci bölümde ele alınacaktır.

II.11.Koinon

Helen ve Roma Anadolu'sunda sıklıkla karşılaştığımız koinon birlik, müştereklik anlamlarına gelmektedir. M.Ö. V. ve IV. yüzyılda daha sık kullanılmıştır³⁸³. Bu sözcük, “kabile devleti” de denilebilen, etnik özellikler çerçevesinde birleşerek oluşturulmuş Akhaia³⁸⁴, Boeotia³⁸⁵, Aitolia³⁸⁶ koinonları gibi. “Birlik devletleri” veya “konfederasyon” anlamlarına geliyordu.³⁸⁷

Helenler koinon ile büyük bir tapınak etrafında yerleşilmesiyle ortaya çıkan kült birlikleri (amphiktyonia), askeri ittifaklar (symmakhia), büyük siyasi oluşumlar, birlik devletlerinin içindeki kentler arasında yapılan askeri ittifaklar, bir phyle'nin parçası olan phratia'lar ve esnaf birliklerini nitelemişlerdir³⁸⁸. Ethnos ve koinon terimlerinin her ikisi de, “Birlik Devleti” anlamında kullanılsa da, ethnosların zamanla koinonları oluşturduğu düşünülmektedir.³⁸⁹

Koinon'ların meclisleri, politik kurumları, orduları ve hazineleri vardı. Koinon'a bağlı kentler mevcuttu ve merkeze elçi yollardı. Her birinin oy hakkı vardı, ancak; bu hak büyüklüğüne ve zenginliğine göre artmakta veya azalmaktaydı³⁹⁰. Koinon'lar, idari bakımdan birbirlerine benzese de, bazı durumlarda farklılıklar

³⁸³ Buckler-Beck 2008,98-99.

³⁸⁴ "Akhaia Koinon'u, Hellas'da M.Ö 3. yüzyılda Akhaia kentlerinin oluşturduğu konfederasyon. Kuzey Peloponnesos'taki on iki Akhaia kenti, Korinthos Körfezindeki korsan baskınlarına karşı korunabilmek amacıyla daha M.Ö 4. yüzyılda bir birlik oluşturmuşlardı. Ama Büyük İskender'in ölümünden sonra bu birlik dağıldı. Varlığını sürdürebilen on kentin temsilcileri M.Ö. 280'de tekrar birliği canlandırdı. M.Ö. 196'dan sonra bu koinon gücünü kaybetti ve dağılma noktasına geldi." bk. Mansel 1950,456.

³⁸⁵ Boeotia Birliği: Troia savaşıdan sonra, kurulmuştur. bk. Thucydides 1.2-39

Farklı ethnoslardan oluşmaktaydı.Boeotia konfederasyonuna 20 polis üyeydi. Thebeai en büyüğü idi ve konfederasyondaki devletler üzerinde hegemonya kurmuştu. bk Beck 2014,19-45.

³⁸⁶ Hellas'taki önemli koinonlardan biri Aitolia koinon'udur. Kuzeybatı Hellas'da kurulmuş ve etki alanını Orta Yunanistan'a kadar genişletmiştir. İlk zamanlar Aitolia kabilelerinden oluşmaktaydı. M.Ö. 279 yılında, Galatlara karşı kazandıkları zaferle etki alanını Orta Hellas'a hatta Peloponnesos'a kadar genişletmiştir. Aitolia meclisiyle ilgili ilk belgeler M.Ö. 426'da Atina işgaline karşı Sparta'dan yardım istemesi sonucunda ortaya çıkmıştır. bk. Thucydides 3.100.1. Her bir elçi bir Aitolia kentini simgelemekteydi. M.Ö. 367 yılında, Aitolia, Eleussea mysterleri için antlaşma yapmıştır. Aitolia'nın federal bir yapı kazandığına dair bir kanıttır. bk. Rzepka 2002,12.

³⁸⁷ Hellas'da Akarnania'da konfederasyonların olduğunu yapılan araştırmalar sonucunda öğrenmekteyiz. bk. Beck 1997,51.

³⁸⁸ McInerney 2014,477-480. Kült birliklerine Delphi ve Delos, askeri ittifaklara Attik Delos Deniz Birliği ve siyasi oluşumlara Peloponnesos Birliği örnek verilebilir.

³⁸⁹ Larsen,1968,XVI. Uluslararası platformda devlet için ethnos kullanılmıştır.

³⁹⁰ Mackil,2013,346-350.

göstermekteydi. Koinon'ların başında çoğunlukla bir askeri komutan (strategos) bulunurdu.³⁹¹ Koinon'un yöneticisi olan kişinin danıştığı bir kurul vardı³⁹². Kentlerde olduğu gibi, boule ve ekklesia meclisleri koinon'larda yer almaktaydı³⁹³. Olağanüstü durumlar hariç, koinon'larda meclis toplantısı yılda birkaç kez olurdu³⁹⁴. Koinonlar üye kentlerden çoğunlukla askeri amaçlı vergi toplamışlardır³⁹⁵. Bunun yanı sıra koinon'lar, ihtiyaçları dahilinde sikke basmışlardır.

Koinonlar arası tarih boyunca rekabet hatta çatışmalar olmuştur. Bu noktada belirtmek gerekirken, koinonlarda birbirilerinden etkilenmiştir. Özellikle bu etkileşim vergi sisteminde olmuştur³⁹⁶.

Koinon'ların bir ordusu da bulunduğuna değinmiştik. Konfederasyon ordusu için üye her polis asker vermek zorundaydı. Bu konuda görevli konfederasyon memurlarına bağlı yerel yetkililer, konfederasyona bağlı yerleşimlerden asker toplamışlardır. Bunun yanı sıra, kentin surları, ve kapılarının güvenliği, korsan ve düşman devletlerin ani saldırılarına karşı korurlardı³⁹⁷.

Koinon'a bağlı kentler, içişlerinde serbesttiler ama dış işlerinde konfederasyon kararlarına uymak zorundaydılar. Buna göre birliğe giren devletlerin özgürlük ve otonomileri garanti altına alınmıştır ve savaş veya barış durumlarına tüm müttefiklerin oy birliği ile karar verilecektir. Koinon adına onurlandırmalarda bulunmuş ve vatandaşlık yani proxenos bağışlamıştır³⁹⁸. Koinonlar hem konfederasyonlar hem de kentlerle antlaşmalar yapmıştır³⁹⁹.

³⁹¹ M.Ö. 280-255 yılları arasında Akhaia Birliği'nin başında iki strategos yer almıştır ve sonra bu sayı bire düşürülmüştür. Thesalya koinon'unun yönetimi ise, M.Ö. IV. yüzyılda, arkhon'lara aitti. Yine M.Ö. IV. yüzyılda Boeotia Koinon'un başında bir arkhon bulunurken, daha sonra boiotiarkos'ların başa geçtiği bilinmektedir. Geniş bilgi için bk Larsen 1968,XXI.

³⁹² Akhaia Birliği'nde bu kurulu, hipparkhos'lar ve 10 demiourgos'tan meydana gelen komutanlar oluştururken, Boeotia Birliği'nde boiotiarkoslar; Aitolia Birliği'nde apokletoslar oluşturmuştur. bk. Schoelten, 2000,64

³⁹³ Beck 1997,20-24.

³⁹⁴ Akhaia Koinon'unda yılda dört, Aitolia'da ise yılda iki kere toplanırlardı. bk. Larsen 1968,215-240.

³⁹⁵ MacKil 2013, 304.

³⁹⁶ Larsen 1968,XXV. Özellikle Boeotia'nın vergi toplama biçimi Aitolia ve Lykia koinon'larını etkilemiştir.

³⁹⁷ Larsen 1968,XXVII.

³⁹⁸ Walbank 1977, 157,dn.31.

Aitolia Birliği, Magnesialı Sosikles ve Aristodemos'u onurlandırmaktadır. IG, IX.I.187.1.10. Yazıtın bir yerinde şöyle bir ifade kullanılmıştır: "*Vatandaşlık (Proxenos) için..*" IG. IX.I. 4.1;30;173,1,8.

³⁹⁹ SEG 49.588. M.Ö. 263/262'de Aitolia ve Akarnania koinon'ları arasında yapılan isopolitea ve müttefiklik antlaşmasıdır.

Anadolu'da koinonlar Helen göçleriyle beraber kurulmaya başlanmıştır. İlki, Batı Anadolu'nun kuzey bölgesindeki 12 Aiolia kentin kurduğu Aiolia Birliği⁴⁰⁰ Diğer i se, M.Ö. 11. yüzyılda Anadolu'ya gelen ve on iki kentten oluşan, Aiollere karşı kurulan Ionia Birliği⁴⁰¹. M.Ö. 386'da birlik yok olmuştur. Aleksandros veya Antigonos zamanında birlik yeniden yapılandırılmıştır⁴⁰². Ardıllar bu birliğe önem verseler de, daima Ionia kentlerini kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.

Koinonların önemini anlayan Antigonos, Antigoneia'yı kurduğu zaman, İlion'daki (Hisarlık) Athena İlias tapınağını merkez kabul eden on bir kentten oluşan Troas Federasyon'unu kurmuştur: İlion, Lampsakos, (Lapseki) Abydos (Nara), Gargara (Küçük Kuyu), Dardanos (Maltepe), Assos (Behramkale), Alexendrea Troas (Eski İstanbul), Myrlea (Mudanya), Skepsis (Kurşunlutepe), Parion (Kemer) ve Khalkedon (Kadıköy). Birliğe üye kentler, Panathenia festivalini kutlardı⁴⁰³.

Savaş zamanlarında önemli kararlar alan, barış zamanında festivaller düzenleyen koinonlar, M.Ö. 2. yüzyılda, dini amaçlı oyunlar ve festivaller düzenlemeye başlamıştır. Roma Dönemi'nde Anadolu'daki koinonlar ve yerleşimlerle ilişkisi ele alınacaktır.

Aitolia koinonu Miletos ile bir antlaşma yapmıştır. bk. SEG 51,1606.

⁴⁰⁰ 12 Aiolia kenti birliği oluşturmaktadır:Kyme, Larissa, Neonteikhis,Temnos, Killa, Aigai, Eleia,Grynaion,Myrina,Pitane, Aigiroessa ve Smyrna. Merkezi Gryneion'dur. Smyrna daha sonra Ion Koinon'una dahil olmuştur. bk.. Herodotos 1.149.

⁴⁰¹ Boyana,2011,33. "*Miletos (Balat), Myus (Afşartepe), Priene (Güllübahçe), Ephesos (Selçuk), Kolophon, (Değirmendere) Lebedos (Gümüldür), Teos (Siğacık), Klazomenae (Urla), Phocaea (Foça), Samos (Sisam Adası), Khios (Sakız Adası), ve Erythrae'dir (İldırı). Smyrna (İzmir) M.Ö. 688 yılından sonra katılmış olmalıdır.*"

Ionlar hegemon benzeri tek devletli bir symmakhia yapmışlardı. Merkezi Mykale (Samsun Dağı) yakınındaki Helikon Poseidon Tapınağıdır. bk. Strabo.14.1.20.

M.Ö. 688 yılında Smryna, Kolophon tarafından işgal edilince, Aiolia koinonundan çıkıp, Ionia koinonuna katılmıştır.bk. Herodotos 1.150.

M.Ö. 324 yılında Aleksandros'a tahsis edilmiş, Ionia genel meclisinin ilan ettiği Alexandrea adlı festival vardı. Mykale'de Phillippos oğlu Alexandris'e ayrılmış kutsal bir alan vardı. bk. Strabo 14.1.31.

⁴⁰² Boyana 2011,23.

⁴⁰³ Hansen 1994,93-94.

III. Helen Kentleri

III.1.Helen Kent Anlayışı

Tezimizin bu bölümünde, Helen kent anlayışına genel hatlarıyla değinerek Roma'nın yerleşim politikasının Anadolu'da hangi unsurlarla şekillendiğini açıklanacaktır. Helen kent anlayışının nasıl olduğu, politik kurumların ve memurların görevlerinin neler olduğunu irdedeceğiz.

Antik çağda medeniyetin var oluşu kentle başlamıştır. Ancak kent Helen ve Roma Dönemi'nde ortaya çıkmamıştır. Mezopotamya ve Mısır'daki kentlerin tarihi çok daha eskidir. Bununla beraber Helen dünyasında kentin siyasal, toplumsal ve dinsel yaşamdaki rolü diğer toplumlarla karşılaştırılamayacak kadar önemlidir. Helenler için kent medeniyet demektir⁴⁰⁴.

Modern dünyada kent bir çok unsurdan oluşmaktadır. Nüfus, yerleşim planı, ulaşım v.b. Oysa eski çağda kenti oluşturan etmenler üzerinde tam olarak fikir birliği yoktur. Helenler için kent ve devlet iç içe girmiş kavramlardı. Her ikisini de kapsayan ve daha önce değindiğimiz “polis” kavramı ise günümüzde hala tartışılmaktadır⁴⁰⁵.

Hellas'ta erken dönem kentleri nüfus artışıyla beraber değişmeye başlamıştır. Nüfus büyüdükçe kentlerin boyutları da büyümüştür. Kentin kurulduğu yer, su kaynaklarına yakınlığı ve sel sorunları yerleşme dokusunu belirleyen etmenler olmuşlardır. Ancak kent sadece bu kriterlerle kurulup, gelişmemiştir.

Tapınak ve kamu yapılarının inşa edileceği yer kent planlamasında önemli bir rol oynamıştır. Bu da kentin tüm unsurlarının eşit oranda gelişmesini engellemiştir⁴⁰⁶. Bu yüzden kent içindeki tüm yapılar aynı büyüklükte olmamıştır. Kamu yapıları için bir alan da ayrılmıştır⁴⁰⁷.

Yapısal olarak bir kent, coğrafi sınırları belli, dinsel, politik ve idari kurumların bulunduğu bir merkez ile etrafındaki araziden ekonomik olarak yararlanan yerleşimlerdi. Helenler için öncelikle kentin dışarıdan gelecek saldırılara

⁴⁰⁴ Owens 1994 , 1.

⁴⁰⁵ “Bir kaleden ibaret olan, yani polis anlamında bir kent yapısına sahip olmayan bir yerleşim birimine polis denilebilmektedir. Tüm bu zorluklar, antik yerleşmelerin, Helen polisi anlamında kent olup olmadıklarına karar vermeyi zorlaştırmaktadır. Bu anlamda eksiklik arkeolojik, epigrafik ve nüvizmatik delillerle giderilebilecektir.” bk Akalın 2005,71, vd.

⁴⁰⁶ Owens 1994,26.

⁴⁰⁷ Owens 1994,27.

karşı korunması gerekirdi. Bu durum kentin planlamasını etkilemiştir.

Kolonizasyon Dönemi'nde kurulan yerleşimler incelendiğinde yer seçiminde kolay savunulabilecek alanların tercih edildiği görülmektedir⁴⁰⁸. Bu yüzden kentler, alanın doğal savunma özellikleri göz önünde bulunarak konumlandırılmıştır. “Akropolis” hem kentin bağımsızlık simgesi, hem de kent surlarının gelişmesinden sonra bile kentte yaşayanlar için bir sığınma yeri olarak kalmıştır⁴⁰⁹. Her kentte surlarla⁴¹⁰ çevrilmiş yüksek bir tepe üzerine kurulu, *akropolisler*⁴¹¹ yer almaktaydı⁴¹².

Kentin kalbi olan *akropoliste*, idari birimler ve dinsel yapılar bulunurdu. Varlıklı kişilerde önceleri *akropoliste* oturmaktaydı. Bazılarına göre yukarı kent olarak adlandırılan akropolisin alt tarafında yurttaşlar yaşamaktaydı. Klasik Dönem ile beraber akropolis dinsel bir fonksiyon kazanmıştır. Kentlerin akropolislerine tapınaklar inşa edilmiştir⁴¹³. Bu duruma en güzel örnek Atina Akropolis'idir⁴¹⁴.

Kentin diğer önemli merkezi agora idi. Tapınak yapımından sonra ortaya çıktığı düşünülmektedir⁴¹⁵. Pazar yeri olarak dilimize çevrilse de, *agora* önceleri kent halkının toplandığı merkezdi⁴¹⁶. Zamanla siyasi toplantılar yapılmaya başlanmış ve kentin politik merkezi haline gelmiştir. Bu gelişimin doğal bir sonucu olarak, agorada kentin sivil ve adli kurumları inşa edilmiştir⁴¹⁷.

Helen kentlerinin yaşam merkezi olan agora; siyasi, idari, ticaret merkeziydi. Agora akropolisle ters orantılı olarak kentin alt tarafındaydı. Düzgün olmayan dikdörtgen şeklindeydi⁴¹⁸. Kentte halk için yapılacak her türlü faaliyet agorada yapıldı⁴¹⁹. Zamanla agora kentin siyasi ve sosyal hayatında önemli rol oynamıştır.

⁴⁰⁸ Sacks-Murray 2004,4-5.

⁴⁰⁹ Owens 1994,3.

⁴¹⁰ “Yunanlılar uygulamada kent surlarına büyük bir önem vermelerine karşın önde gelen Helen düşünürleri savunma konusunda Platon kent surlarının yapımına, hem sağlık nedenleriyle hem de yurttaşların bunlara çok güvenecekleri gerekçesiyle ahlaki nedenlerle karşı çıkmıştır. Plato, bu noktada, Sparta'nın kent duvarlarının kentin erkekleri olmasıyla övünmesini anımsatır. Plato, evlerin kent surları gibi görev yapacak biçimde olması gerektiğini savunur. Evler düzenli bir biçimde yapılmalı ve hepsi sokağa bakmalıdır.” bk Platon, Laws,778d4,79a-7.

⁴¹¹ Wherley 1993,5.

⁴¹² Ksenophon Helenika, 4.4.15;Snodgrass 1980,31.

⁴¹³ Owens 1994,29.

⁴¹⁴ Hurwitt 1999,50.

⁴¹⁵ Thompson 1954,9.

⁴¹⁶ Robertson 1949, 305.

⁴¹⁷ Thompson 1954, 10.

⁴¹⁸ Akarca 1998,26.

⁴¹⁹ Wherley 1994, 65-68.

Kentte diğer önemli unsur *stoalardı*. Halkın yağmurdan ve güneşten korunduğu yapılarıdır. Sundurma şeklindeki yapının arka duvarında oda veya dükkanlar bulunmaktaydı⁴²⁰. Genellikle agora alanının etrafındaydı⁴²¹. Stoaların, agora içerisinde ticari, siyasi ve diğer işlevleri vardı.

Kentin bir anlamda ekonomik merkezi sayılırdı. Stoa'lardaki dükkanlar ekonomik getiri sağlardı. Kimi kez de sıra sıra dükkanların önüne sütunlu bir cephe mimarisi eklenmiştir⁴²². Çoğunlukla stoaların içinde bir sıra sütun yer alırdı.

Stoa bir çok Helen kentinde inşa edilmiştir. Gösterişli ve etkileyici bir mimariye sahipti. Samos'ta Hera tapınağının Güney Stoası (M.Ö. 700-550) ve M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da Boyalı Stoa gibi. Helenistik Dönem'de Atina'daki Attalos Stoası görkemli mimarisi ile kenti etkileyici hale getiren unsurlardan biri olmuştur⁴²³.

Helen kentinde yönetimle ilgili binalarda bulunmaktaydı. Yapıların çoğu yukarıda söz ettiğimiz gibi agorada yer almaktadır. *Bouleuterion* ve *Prytaneion*. *Bouleuterion* kentin yönetildiği meclisti. Kentteki varlıklı kişilerinden oluşmaktaydı. Kentle ilgili siyasi, askeri ve ekonomik karar burada alınırdı. Bu meclis yapısı, anıtsal mimari örneklerindendir. *Bouleuterion*'un toplandığı yemek yediği ve resmi görüşmeleri yaptığı *prytaneion* binası vardı⁴²⁴. Günümüzdeki başkanlık yapısına benzetilebilir.

Kent elemanlarından biri olan tapınaklar, tanrıların kutsal alanı sayılırdı ve tanrılara adanmıştı. Tapınaklar kent içinde, kent dışında veya akropolis üzerinde inşa edilmişlerdi. Her kentin mutlaka koruyucu bir tanrısı vardı. kent halkı koruyucu tanrılarına bir tapınak inşa ederdi. Tapınaklar çoğunlukla doğuya doğru inşa edilirdi. Koşullar gereği bu kural yerel koşullara uydurulmak için değiştirilebilirdi⁴²⁵. Zamanla tapınaklar çok gösterişli yapılar haline gelmiştir.

Kentin öteki kamu yapısı da yarışmaların düzenlendiği stadionlardı. Yarışma yeri, yarış koşusu ve uzunluk ölçüsü anlamlarına gelmekteydi⁴²⁶. Klasik çağdan beri var olduğu düşünülen stadionlar, Helenistik Dönem ile beraber taştan yapılmaya

⁴²⁰ Coulton 1976, 12.

⁴²¹ Owens 1994, 48.

⁴²² Wherley 1993, 47.

⁴²³ Thompson 1992, 4-33.

⁴²⁴ Wherley 1993, 123-124.

⁴²⁵ Wherley 1993, 82.

⁴²⁶ Hornblower-Spawforth 1998, 746-748.

başlanmıştır.“*Stadion*” üzeri açık bir yapıydı. İki kısa kenarı bulunmaktaydı. Bu kenarlardan biri U şeklindeydi. Diğer kısa tarafından yarışmacılar, yarışma alanına girerlerdi. Araziye bağımlı büyük yapı idi⁴²⁷. İki tarafı tepelik bir arazi veya tepenin hemen kenarına seyircilerin oturma yerleri yapılmıştı. Oturma sıraları, yükselen yamaca teraslar halinde yerleştirilmişti⁴²⁸.

Kentlerdeki diğer bir mimari unsur da, başlangıçta bir tepe eteğinde veya yamaçta yer alan tiyatrolardır⁴²⁹. Helen tiyatrosu yarım daire şeklinde bir yamaca yaslanmıştı. Tiyatronun sıkıştırılmış topraklı orkestrası, üç yanı çevrilmiş orkestradan yüksekte izleyici bölümlerine sahipti⁴³⁰. Gösterilerin gerçekleştiği sahnede tiyatronun diğer bir unsurudur.

Gymnasium gençlerin bedensel ve ruhsal olarak eğitim aldıkları yapılarıdır. Hem Helenler'de hem de Romalılar'da gymnasium inşa edilmiştir⁴³¹. Zamanla, *gymnasium*'ların üzeri kapanmıştır. Etrafı kapalı avlularla çevrilmiştir⁴³². Spor alanının içine ve çevresine stoalar, hamamlar, giyinme odaları, ambarlar, derslikler ve konuşma salonları vb. gibi uygun yapılar yapılmıştır. Gymnasiumun en önemli bölümü palaestradır. Yani güreş alanı.

Yukarıda adı geçen ve bir kenti meydana getiren unsurların düzenli bir şekilde bir araya getirilmesi kent planlamacıları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber, M .Ö. 5. yüzyılda Hippodamos'un ortaya çıkışına kadar herhangi bir kent planlamacısı bilinmemektedir. Hippodamos'la beraber ızgara planlı kentler ortaya çıkmıştır⁴³³. Bu plana göre sokak sistemi ızgaraya benzemektedir. Sokaklar genellikle dar olup kent içinde sadece geçit vazifesi görmüşlerdir. Bazı kentlerde ızgara sistemi sokakları çapraz kesmektedir. Bu şekilde, kentin iki önemli kesimini birbirine bağlayan bir cadde vardı. Bu cadde iki merkez arasındaki mesafeyi kısalttığı gibi, yan sokaklardan trafiğin merkeze akmasını da sağlıyordu. Böylece ızgara planının

⁴²⁷ Bir kentin stadionunun yerinin seçimi temel olarak arazi koşullarına bağlıydı.

⁴²⁸ Uzun duvardaki caveanın doğal kayalıklar ve toprak taraçalar üzerine oturtulması örneğine Miletos ve Priene gibi Helenistik Dönem stadionlarında rastlanmaktadır. bk. Uzunaslan 2010, 14,dn.12.

⁴²⁹ Ferrero 1988,11.

⁴³⁰ Ünsal 1973,387.

⁴³¹ Hornblower- Spawforth 1998,350-351.

⁴³² Akarca 1998,27.

⁴³³ Helenlerden önce Babil ve Mısırlılar ızgara plana benzer şekilde caddeler inşa etmişlerdi. bk Campbell-Fainstein 2003,26.

sakıncalı yanlarından biri olan ulaşım zorluğu az çok hafifletilmiştir⁴³⁴. Izgara plan zamanla yerleşime göre uygulanmaya başlanmıştır. Ovalar, tepeler ve yamaçlar üzerinde bu plan denenmiştir.

Helenistik Dönem'de, Helen kent biçimi ve anlayışı temelde bir değişiklik geçirmiştir. Helen kentleri artık yerleşim yeri olmaktan çıkmış, siyasi erkin gücünü gösterdiği bir propaganda aracı haline gelmiş, anıtlarıyla beraber bir övünç kaynağı olmuştur. Aleksandros ile halefleri geniş bir kent kurma ve yapı inşa programı yoluyla kendi güçlerinin büyüklüğünü ve sarsılmazlığını göstermişlerdir. Izgara planlama yine önceden olduğu gibi kullanılmaya devam etmiştir. Simetri ve eksenle ilgili düzenlemeler mimariye ve planlamaya yansıtılmıştır⁴³⁵. Helenistik Dönem kent anlayışı, Roma Dönemi'nde birtakım değişikliklere uğrayarak devam etmiştir.

III.2.Helen Kentlerindeki Meclisler ve Yerel Memurlar

Helen kentlerinde, sadece yapılar değil, aynı zamanda siyasi sistemde önemliydi. Kentlerin idaresini anlatmak için yönetimin alt birimlerinden başlamak gerekmektedir. Kent yönetimindeki alt birimlerden biri vatandaşlardan oluşan demostu⁴³⁶. *Demos'un* teorik olarak yasama, seçim ve hatta yargı işlevlerine sahip olan genel bir meclis olarak ifade edilmiştir⁴³⁷, ancak; pratikte yetkileri sınırlıydı.

Yasa önerilerini çoğu durumda meclisin önüne getiren konsey yani *boule* idi. Halk oyuyla seçilmiş *boule* üyelerinin görev süresi bazı yerlerde altı aydı ama genellikle bir yıl olurdu. Maliye ve memurları denetleyen, yasa önerileri konusunda ön görüşmeler yapan en yüksek yönetim organı idi⁴³⁸.

Diğer bir meclis ise, halk meclisi *ekklesia* idi⁴³⁹. Tüm *demos'un* katılabileceği meclis toplantılarıydı⁴⁴⁰. Yaşlılardan oluşan danışma meclisi *gerousia* ise, idari yetkileri olmayan ama kamu hayatında çok etkili olan bir meclisti⁴⁴¹.

⁴³⁴ Wherley 1993,16.

⁴³⁵ Owens 1994,30.

⁴³⁶ Mansel 1950,478.

⁴³⁷ Jones 1940,164 vd.

⁴³⁸ Magie,1950,I, 57. Bazı kentlerde *boule'nin* yerini *prytanis* almıştır. M.Ö. III. yüzyılda, Kyzikos'daki prytaneis *boule'*ye benzer bir kurumdur. bk CIG.3655.

Iasos'da (Kıyıkışlacık) prytanes'in olduğunu tarihi kaynaklar ışığında söyleyebiliriz. bk Fabiani 2006,476-477.

⁴³⁹ Powell 1988,273.

⁴⁴⁰ Hansen 2010,513.

⁴⁴¹ Sparta kökenli olduğu düşünülmektedir. Zamanla tüm Helen kentlerinde gözükmeye başlamıştır. bk Aristoteles, Politics,1270b, Ksenophon, Helenika,5,3,20. Ayrıca, Plutarchos Lykurgos'un

Helen kentinin idaresi için sivil yöneticiler yani memurlar gerekmekteydi. Sivil yöneticilerin başı *strategos* veya *arkhon* unvanlı bir memurdu⁴⁴². Bir yıllığına seçilmişler ve beş kişiydiler. *Arkhone*lar *kurulu* her kentin en yüksek yönetim organı olarak düzenlemiştir. Buna göre her yıl *Arkhone*lar *kurulunu* her kentin en yüksek yönetim organı olarak düzenlemiştir. Buna göre her yıl *birinci arkhon* ve bunun yanı sıra dört *arkhon* seçilmekteydi⁴⁴³.

Grammateus ise, *ekklesia*'da alınan kararların kayıtlarından sorumlu *boule*'nin sekreterliğini yapmaktaydı⁴⁴⁴. Pazardaki fiyatları belirleyen halk için tahıl ve yağda satın alan *agoranomos*⁴⁴⁵ vardı. *Sitones*, kent için tahıl satın alırdı⁴⁴⁶. Hazineyi denetleyen ve kamusal harcamalarla ilgilenen *tamiai* veya *argyrotamiai*ler *de*, önemli memuriyetler arasındaydı⁴⁴⁷. Sikke darbıyla da, bu memur ilgilenmiştir.

Görevinin içeriği dini olan ve törenlerde çelenk taşıyan, ayrıca kamu yararı için para dağıtan *stephanephorus*lar da mevcuttu⁴⁴⁸. *Gymnasium* Helen kentlerinde, ruhsal ve bedensel eğitim veren yerlerdi . Bu kurumun yönetimi ve devamlılığı *gymnasiarkhh*'a verilmişti. Kentteki yurttaşlara sunulan hem sportif, hem de için düzenlemeler yapmak zorundaydı. Yapının bakım ve ısınma masraflarını kendi karşılardı. Ayrıca spor yapan kişilerin hem vücudunu temizlemek hem de yağlamak için kullandıkları zeytinyağını da temin etmek zorundaydı⁴⁴⁹.

Dönemi'ndeki, *gerousia* meclisinden bahsetmiştir. bk Plutarchos Lykurgos 26.

Daha geniş bilgi için bk Jones 1940,225,333,dn.31; Magie 1950,II, 855.

⁴⁴² Dimitriev 2005,15. Arkhon Anadolu'daki tüm Helen polislerinde vardı. Mesela Iasos'ta Klasik Dönemden itibaren bu sivil yöneticinin olduğu tarihi kaynaklar ışığında bilinmektedir. bk Fabiani,2006,467.

⁴⁴³ Dimitriev 2005,237. I.Eumenes, Dönemi'nde krallar tarafından atanmışlardır. bk. Hansen 1971,188-189

⁴⁴⁴ Dimitriev 2005,72.

⁴⁴⁵ *Agoranomoslar*, pazarlarda satılan ürünlerde tartıda sahtekarlığı önlerdi Ayrıca, pazarlarda kullanılan ağırlık ölçülerinin doğruluğunu da denetlerdi. bk. Jones 1940,215-219.

⁴⁴⁶ *Sitones* kente getirilen hububatın parasını kendi karşılardı. Hatta,tahılın parasını ödemek için borç almıştır. bk Jones 1940,215; Dimitriev 2005, 35.

⁴⁴⁷ Jones 1940,241;Magie 1950,I, 61; II,850, dn.34.

⁴⁴⁸ İlk başta Apollo'nun kutsal çelengini taşıyan bu memuriyet ilk olarak Miletos'da görülmüştür. bk. Magie,1950,I, 59.

Bu memur, Tanrı adına kurban törenleri düzenlerdi. Masraflarını da kendi karşılardı. Dolayısıyla, bu memuriyeti zengin kişiler üstlenebilirdi. bk. Jones 1940,167,264;Sherk 1993,278.

Helenistik Dönem'de stephanephorus memuriyeti olan kentlerden bazıları: Miletos, Priene, Magnesia Maendrum, Phokaia, Smyrna, Gambreion, Iassos, Mylasa, Herakleia Latmos gibi. bk. Magie,1950,II, 836-838,dn.23.

⁴⁴⁹ Jones,1940,223.

Kentin düzen ve temizliğinden sorumlu *astynomos* memuriyeti vardı⁴⁵⁰. Yasa koruyucuları olarak niteleyebileceğimiz *nomophylaks'lar* kentte itibar sahibiydiler⁴⁵¹. Kentte oyunları bütün masrafları üzerine alarak düzenleyen *agonotetes'ler* kamu hayatındaki önemli memuriyetlerden biriydi⁴⁵². Görev süresi dolan memurların hesaplarını denetlemek suretiyle, başta rüşvet olmak üzere her türlü yolsuzluğun ortaya çıkarılmasından sorumlu *logistesler* M.Ö. 5. yüzyıldan beri var olan bir memuriyeti⁴⁵³.

Helen kentlerinde gönüllü olarak varlıklı kesim bazı memuriyetleri üstlenmişlerdi. Bu sisteme *leiotourgia* adı verilmiştir. *Leiotourgia* olacak kişi kentteki memurlar tarafından seçilirdi. Gönüllülük esasına dayanmaktaydı. Görevleriyle ilgili harcamaları da kendileri karşılardı. Gymnasiuma ait tüm harcamalar *gymnasiarkha* aitti. Bu sistem M.Ö. 6 yüzyıla kadar gitmektedir. Özellikle Klasik Dönem'de sıklıkla kullanılmıştır⁴⁵⁴. Helenistik Dönem'de yerini eurgetisme bırakmıştır.

⁴⁵⁰ *Astynomos'lara* ilk kez M.Ö. IV. yüzyıl Atina'sında rastlamaktayız: Beşi Atina'da, beşi Pire'de görev yapan *astynomos'lar* sokakların ve kutsal alanların bakımından ve temizliğinden sorumluydular bk Aristoteles, Politics, 50, 2.

Küçük Asya'da ise ilk kez M.Ö. II. yüzyılın ortasında Pergamon'da rastladığımız *astynomos'ların* sokak, yapı ve çeşmenin bakımıyla ilgili görevleri vardı. bk Chapot 1901, 259.

Astynomos'larla ilgili bilgiler veren ve Pergamon'da bulunan yazıt II.Eumenes Dönemi'ne aittir. bk OGIS.483.

⁴⁵¹ Dimitriev 2005,24.

⁴⁵² Dimitriev 2005,82. *Agon'lar*, Helenler arasında oyunlar düzenleyerek Helen ruhunu canlandırmıştır. Helenler arasında birleştirici bir etkisi olmuştur. bk. Çelgin 2007,28.

⁴⁵³ Dimitriev 2005,193; Ertekin,2013,499.

⁴⁵⁴ Lyttkens 1997,463.

IV. Helenistik Dönemde Anadolu'daki Yerleşim Faaliyetleri

IV.1. Aleksandros (M.Ö.333-323)

Aleksandros, Makedonya, Hellas, Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve Hindistan'a kadar egemenlik alanını genişlemişti. Askeri ve siyasi anlamda çatışmanın çok fazla olduğu Helenistik Dönemde yerleşim faaliyetleri hızlanmıştı. Köklü bir geçmişe sahip olan doğu medeniyetini asıl dini ve kültürel yollardan fetih edeceğini anlamıştı. Hellenistik kültürü yücelterek imparatorluğunun tarihi eskiye dayanan Helenler arasında benimsenmesini sağlamıştı.

Aleksandros Persleri yendikten sonra, Anadolu ve doğuda yeni kentler kurmaya başlamıştır. Bu kentleşme hareketi Aleksandros'un ölümünden sonra da diadokhlar ve Helenistik krallıklar tarafından da devam ettirilmiştir. Özellikle kırsal alanda, stratejik noktalarda adeta ileri karakol görevi üstlenmiş yerleşimler kurmuştur.

Temelde propaganda amaçlı olan bu kent kurma yönteminde, yerli halka krallığın üstünlüğü ve büyüklüğü devamlı hatırlatıldığı gibi siyasi birlik ve ekonomik çıkarlar da göz önünde tutulmuştur. Ayrıca yeni kurulan yerleşimler krallığın kültürel yaşamına canlılık da katan bir propaganda aracı olmuştur. Büyük ve anıtsal bir kent kurarak hakimiyetinin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermiştir. Kentlerde anıtsal yapılar ortaya çıkmıştır.

Var olan Helen kentlerini kontrolü altına alarak, haraç muafiyeti ve garnizon bulundurmama hakkı vererek egemenliğini sağlamlaştırmıştır⁴⁵⁵. Kentlere otonominin bir göstergesi olan sikke basma hakkı tanımıştır. Ayrıca kendi yasalarını kullanmalarına izin vermiştir. Kentler de bu imtiyazları alabilmek veya koruyabilmek için Aleksandros adına kültler oluşturmaya başlamışlardır⁴⁵⁶.

Aleksandros ve diadokhlar, bu ayrıcalıkları kullanarak, bağımsız bir devlet olarak gördükleri Helen polislerini müttefikleri olarak kazanmaya çalışmışlardır. Antik çağda kentler arasında ticari, dini ve askeri nedenlerden ötürü *homonoia* adı verilen ve ortak sikke basmayı da kapsayan bir uyum antlaşması yapılmaktaydı⁴⁵⁷.

⁴⁵⁵ Diodoros 17.24.1.

⁴⁵⁶ Price 1984,69-75. Priene'de Aleksandros'a kült oluşturulduğu düşünülmektedir. Ancak bu görüş kanıtlanamamıştır. bk Cohen 1995,187-188, dn.1.

⁴⁵⁷ "*Homonoia, antlaşma, uyum anlamına gelmektedir. Daha çok iki veya daha fazla kent arasında yapılan anlaşma için kullanılmıştır. Başka anlamlara da gelmektedir. Pers savaşları sırasında*

Aleksandros, homonoia'yı Pers savaşı sırasında Helenler arasında kullanarak, askeri ve siyasi açıdan üstünlük kazanmıştır⁴⁵⁸. Savaşın sonra, kentler arasında yapılan bu antlaşmalarla kentlerde huzur sağlanmıştır. *Homonoia*, Aleksandros izniyle yapıldığı için kentler O'nun kontrolünde olmuştur. Yapılan bu antlaşmaların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Bu müttefiklik sayesinde, Aleksandros kuvvetlenmiş, taraftarları ise, zaman zaman topraklarını genişletmişlerdir⁴⁵⁹. Bu zamanla Helenistik ve hatta Roma Dönemi uygulaması haline gelmiştir.

Aleksandros, ele geçirdiği toprakların bir kısmını kraliyet ailesinin mülkü yani *khora basilike* yapmıştı⁴⁶⁰. Bu topraklarla ilgilenilmesi için memurlarını görevlendirmiştir. Ele geçirdiği toprakları araştırmıştır⁴⁶¹. Bu sayede kontrolü altındaki topraklardan alacağı vergileri, hem de arazilerin hangisinin yerleşimlere ait olduğuna karar vermişti⁴⁶². Yerleşimlerde yaşayanların bazılarına *Khora Basilike'den* arazi vererek hem yerel elit oluşturmuş, hem de kendine yerleşimlerde yandaş edinmiştir. Bu amaçla, Aleksandros Dönemi'nde, Küçük Asya'da *khora basilike'den* arazi satışlarına ve bağışlarına da rastlanmaktadır⁴⁶³. M.Ö. 326 yılında, Gambrieon'da bulunan bir yazıta göre, ekilmeyen arazinin bir kısmı, Crateuas Aristomenes'e kiralanmıştır⁴⁶⁴.

Yukarıda belirtildiği gibi, Aleksandros, yeni yerleşimler kurmanın yanında var olanları büyütmüş veya etrafındaki ile birleştirilmiştir. Daha birçok yerleşimin

Helenleri birleştirici güç olarak; kent içi rekabet ve farklı halk grupları arasındaki sorunların sona erdirilmesi; kentler arası antlaşmalar için kullanılmıştır." bk Dönmez-Öztürk 2006,7-29.

Thucydides, bu durumun Atina'da değişen siyasi koşulların bir sonucu olduğunu belirtmektedir. bk Thucydides 8.75.2;8.93.3.

⁴⁵⁸ Maurac 1949,104-114.

⁴⁵⁹ Plinius'a göre, Aleksandros tarafından altı Leleg kasabası (oppidium) olan, Pedasa (Gökçallar), Madnasa, Telmesos, Side, Termerea, Myndos (Gümüşlük), Syangela (Erim/Kaplandağı), Ouranion (Dikmen Dağ/Kenker Tepe) Halikarnassos'a (Bodrum) verilmiştir bk Plinius N.H, 5. 107. Ancak bu bilgi yanlış olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu altı Leleg yerleşimini Mausolous, Halikarnassos'a dahil etmiştir. bk Strabo 13.1.59.

⁴⁶⁰ Kios, Gergithas, Mylasa, Elaia, Priene'de Myrs[eloi]a ve Pe[dieis] köyleri Aleksandros'un khora basilikesiydi. bk. Broughton 1938,IV,635.

⁴⁶¹ Zeleia'yla ilgili kamu topraklarının araştırılması için bir dekret yayınlamıştır Bu fermana göre; Zeleia'daki kamu topraklarını araştırmak için yerleşimden dokuz kişi seçilecekti. bk Broughton 1938,IV,638.

⁴⁶² Zeleia'da bir kamu arazisini özel mülk yapmıştı. "*Kurak arazinin yarısı, düzlükte bir alan, ev, bahçe, çömlekçi dükkanı, yüz amphora vergi muafiyeti olan pazarlar, kendi ve ataları için koltuklar Parmeno oğlu Cleander'e verimiydi.*" bk Billows 1995,171.

⁴⁶³ Aleksandros Aşağı Menderes'deki arazilerini memurlarına vermiştir.bk Thonemann 2011,242.

⁴⁶⁴ SEG 41.1065; Cohen 1978,48; Schuler 1998,127-130; Thonemann 2013,363-394. Bu arazide meyve bahçeleri vardı.

kurucusu sayılsa da, tam olarak hangi yerleşimleri kurduğu bilinmemektedir⁴⁶⁵. Ancak, bazı yerleşimlerde bulunan sikkelerin üzerinde Aleksandros tasvirleri bulunmaktadır. Buna ilaveten, adının geçtiği yazıtlar ve antik yazarlar ışığında, Aleksandria Latmos, Aleksandria Troas, İlion, Kretopolis, Amorion, Otrous, Eukerpia, Aigeai, Khrysopolis, Nikaia, Priene ve Smyrna'yı Aleksandros'un kurduğu iddia edilmektedir.

Helenistik Dönem'de, diadokhlar bir kent kuracakları zaman, Tanrı kabul edilen Aleksandros adına kurmuşlardı. Bu yüzden, Aleksandros adlı pek çok yerleşim vardır. Ancak kurucuları belli değildir. Bunlardan biri de, Karia'daki Aleksandreia Latmos'dur⁴⁶⁶. Aslında, yerleşimi kimin kurduğu ve nerede olduğu belli değildir. Kurucu olarak Karia kraliçesi Ada, Aleksandros, Antigonos ve Lysimakhos ihtimalleri vardır. Bu konuyla ilgili verilerin az olması yüzünden kimin kurduğunu söylemek imkansızdır. Yeri de tıpkı kurucusu gibi olasılıklara bağlıdır. Herakleia Latmos'ta veya Alinda'dadır, ama ispatlanmayı beklemektedir. Çünkü, M.Ö. 290 yılında, Karia satrabı olan Pleistarkhos, kenti tekrar kurup Pleisterkheia adını vermiştir⁴⁶⁷. Alinda'nın Aleksandreia Latmos olması daha muhtemeldir. Çünkü, Ada'ya Alinda'nın yönetimi verilince, Aleksandros'u onurlandırmak için bu ismi kente vermiş olabilir⁴⁶⁸, ancak; M.Ö. 2. yüzyılda kent hala Alinda adını kullanıyordu⁴⁶⁹. Aleksandreia Latmos ismi bu kadar çabuk mu unutuldu? Bu sorunun cevabı belli değildir.

Diğer bir kentte, Troia'nın batı kıyısında Granikos ovasına yakın Aleksandreia Troas'dır (Dalyanköy). Kurucusunun Aleksandros olduğu düşünülmektedir, zira İlion'u tekrar kurduktan sonra, Granikos zaferi için bir kent kuracağına söz verdiğine dair iddialar vardır⁴⁷⁰, ancak; Aleksandreia Troas, M.Ö. 311 yılında Antigonos tarafından küçük bir yerleşim olan Sigia kasabası üzerine Antigoneia adıyla

⁴⁶⁵ Priene, Smyrna ve Alinda'nın tekrar kurulduğu düşünülmektedir. bk Sherwin-White 1985,88-89.

⁴⁶⁶ Cohen 1995,245.

⁴⁶⁷ Hüllden 2000,382-408. Pleistarkhos yönetiminde Karia'da sur duvarları ve kaleler yapılmıştır. Sinuri, Hyllarima ve Euromos kentinde Helenistik Döneme ait sur kalıntıları bulunmuştur. bk McNicholl 1997,75-81.

⁴⁶⁸ Aleksandros, kraliçe Ada'ya kentin adını değiştirmek için izin verdi. bk Arrianos Anabasis, 1.23.8.

⁴⁶⁹ Cohen 1995,245.

⁴⁷⁰ Bu iddialar Stephanos Byzantinos'a dayandırılmaktadır. Ancak Stephanos bu konuda güvenilir bulunmamaktadır. Zaten, bu görüşü kanıtlayacak elimizde arkeolojik veri veya tarihi kaynak yoktur. bk Cohen 1995,148,dn.7.

kurulmuştur⁴⁷¹. Bu yerleşim Antigonos'un yerleşim faaliyetleri başlığı altında detaylı bir şekilde incelenecektir.

Aleksandros'un kurduğu yerleşimlerden biri de İlion'dur (Hisarlık). Antik kaynaklara göre, M.Ö. 334 yılında, küçük bir köy olan İlion'daki Athena tapınağına⁴⁷² adak eşyaları sunmuş, kamu binaları yaptırmış ve Granikos zaferinden sonra, İllion'u polis haline getirmiştir. Ancak tüm bu anlatılanları destekleyebilecek arkeolojik buluntu, sikke veya yazıt yoktur. Dolayısıyla Aleksandreia Troas'ın kurucusu olarak Aleksandros'un gösterilmesi sadece politik amaçlarla ortaya atılmış bir propaganda aracı olmaktan öteye gidememektedir.

Issos (İskenderun) körfezinin yakınında Aigeai kentini kurduğu⁴⁷³ annesi Olympia ve öğretmeni Aristoteles'e yazdığı mektuplara dayandırılmaktadır⁴⁷⁴. Diğer yerleşimlerle ilgili iddialar gibi kanıtlanamamıştır.

Bithynia'daki Khrysopolis'i de (Üsküdar) Aleksandros'un kurduğu iddiaları vardır. Ancak antik kaynaklara göre, Aleksandros hiçbir zaman bu bölgeyi ziyaret etmediği için iddialar dayanaksız kalmaktadır⁴⁷⁵.

Pers kralı III. Dareios'a karşı yaptığı seferi sırasında Kilikia'daki Soloi kentinden geçmiş ve kent halkını Persler'e fazla sadık bulduğundan burada küçük bir garnizon yerleştirmeyi uygun bulmuş ve ek olarak kent halkına 200 talent para cezası vermişti⁴⁷⁶.

Aleksandros Perslere bağlı kalan veya egemenliğini tanımayan yerleşimlerin yakınlarına askeri garnizonlar kurmayı tercih etmiştir. Pisidia'daki Kretopolis (Yüreğil) bu durum için bir örnek olabilir. Kretopolisin kurucusu olarak Aleksandros gösterilmektedir ancak kenti Giritli kolonistlerin kurduğu tarihi kaynaklarda yer almaktadır⁴⁷⁷. M.Ö. 333 yılında, Aleksandros'un bu kente Makedon askerleri

⁴⁷¹ Strabo 13.33;47;52.

⁴⁷² Plutarchos Aleksandros 15.4; Strabo 13.1.26. Strabo'ya göre, İlion bir köydü ama M.Ö. IV. yüzyılın ortasında, bir kent gibi resmi kurumları vardı. bk Cohen 1995,152-153. M.S. I. yüzyılda, İlion'da Alexandris adlı bir kabile olması bu görüşü desteklemektedir.

⁴⁷³ Strabo 14.5.18; Cohen 1995,383. Makedon'lar tarafından kurulduğundan bahsetmektedir.

⁴⁷⁴ Cohen 1995,355.

⁴⁷⁵ Cohen 1995,397.

⁴⁷⁶ Arrianos Anabasis 77.1;Magie 1950, I,273.

⁴⁷⁷ Diodoros,18.44.2;47,4; Polybios 5.72.5. Sekunda Kretopolis'in kurucusunun Nearkhos olduğunu belirtmektedir. krş Waelkens-Loots 1997,25.

yerleştirerek bir koloni kurduğuna değinilmektedir⁴⁷⁸, ancak; Aleksandros'la ilgili başvuru tarihi kaynaklar bu yerleşmeden bahsetmemektedir⁴⁷⁹. Bu iddia da kabul görmemektedir.

Var olan kentleri de tekrar kurduğundan bahsedilmektedir. Antik kaynaklarda Priene ve Smyrna'nın kurucusu olarak geçmektedir. Priene'nin toprakları Mykale'nin orta bölümü ile yaklaşık beş km güneybatıda Naulokhos limanını kapsıyordu ve halkın çoğu bu tarafta yaşıyordu⁴⁸⁰. Aleksandros bu yerleşimi tekrar düzenlemiştir. Ayrıca, Priene'de, Athena Polias için tapınak yaptırmıştır⁴⁸¹. Tüm bunlar yüzünden Aleksandros kentin kurucusu sayılmıştır. Smyrna'nın (İzmir) tekrar kurulmasını emretmiş⁴⁸² ama bu isteğini diadokh Lysimakhos yerine getirebilmiştir. Bunlara ilaveten, kentlerin alt yapısını düzeltmek için de uğraşmış ama planlarını gerçekleştirmeye ömrü yetmemiştir. Aleksandros, Teos'u (Sığacık) bir kanalla Smyrna (İzmir) körfezine birleştirmeyi tasarlamıştı⁴⁸³.

Kurucusu belli olmayan askeri kolonilerin bazılarının Aleksandros olduğu düşünülmektedir. Phrygia'daki Amorion Otrous, Eukerpia ve Bithynia'daki Nikaia buna güzel bir örnektir. Amorion'da sikkelerin üzerinde bulunan Aleksandros lejandı yüzünden kurucusunun Aleksandros olduğuna inanılmaktadır⁴⁸⁴. Bu düşünceyi de destekleyecek elimizde başka bir bilgi yoktur. Otrous'un⁴⁸⁵ (Çorhisar?) Aleksandros tarafından kurulduğu düşünülmektedir çünkü yerleşimin kurucusu olarak

⁴⁷⁸ Aleksandros Sagalassos'u (Ağlasun) aldıktan ve Askanius gölüne doğru (Burdur) ilerledikten sonra kurduğu iddiaları reddedilmiştir. bk Jones 1937,126 ;Cohen 1995,345.

⁴⁷⁹ Arrianos'un, Aleksandros'un Sagalassos'u alması ve Kelaniai'ye doğru ilerleyişinden bahsedip, bu yerleşime değinmemesi mümkün gözükmemektedir. bk Arrianos Anabasis, I.29.1; Magie 1950,II,1139.

⁴⁸⁰ Naulokhos, Aleksandros zamanında oluşturulmuştur. Maiandros'un ağzının mil ile dolması Priene'yi yavaş yavaş denizden koparmıştır. Bu yüzden, Priene halkının çoğu bu tarafa yerleşmiştir. Ayrıca Naulokhos da garnizon vardı. Otonom ve vergiden muaftı. bk Magie 1950,I,78; Sherwin-White 1985,75-80;Thonemann 2011,247.

⁴⁸¹ Cohen 1995,187,dn.1. Priene'de Athena Polias için tapınak yaptırmış olduğunu aynı tapınağın sol duvarının antasındaki yazıttan biliyoruz. bk Hicks 1883,237-242.

⁴⁸² ... "Aleksandros'un avlanmak üzere geldiği Pagos tepesi eteklerinde Nemesis tapınağı önündeki bir pınarın başında uykuya daldığını, rüyasında gördüğü Nemesis'in ondan burada bir kent kurmasını ve yerleşimcilerin buraya göç etmesini istediği anlatılmaktadır." bk Pausanias 7.5.1.

⁴⁸³ Dionysos kültü olması sebebiyle Aleksandros kentte büyük önem vermiş hatta maddi yardımda bulunmuştur. Aleksandros Erhytrae Yarımadası'nın en dar yerinde bulunan kentin bir kanalla Smyrna körfezine bağlanmasını tasarlamıştır. bk Plinius,N.H. 5.116;Pausanias 2.1.5

⁴⁸⁴ Yerleşimde, Augustus Dönemi sikkelerinde, Aleksandros ismi var. bk Hansen 1971,175.; Drew-Bear-Lohmann,1996,110-134.

⁴⁸⁵ Ramsay, Otrous'un Çorhisar'da, Radet Kusura'da, Legrand ve Chamonard da Kelenderis'de olduklarını düşünmektedir. bk Cohen 1995,316,dn.2.

Aleksandros gösterilmektedir⁴⁸⁶. Eukerpia (Sandıklı?) Otrous'un yakınındadır. Kurucusu ve yeri belli değildir. Thomas Drew-Bear, Otrous'da bulunan yazıtın Eukerpia'ya ait olduğunu dolayısıyla yerleşimin kurucusunun Aleksandros olduğunu düşünmektedir⁴⁸⁷, ancak; bu düşünce kanıtlanmayı beklemektedir. Bithynia'da kurulan Nikaia (İznik) yerleşmesinin Phokis savaşında Aleksandros'la beraber savaşan askerler için kurulduğundan bahsedilmektedir⁴⁸⁸. Bu görüş, Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde bulunan Aleksandros tasvirleriyle desteklenmektedir⁴⁸⁹, ancak; tarihi kaynaklara göre, Aleksandros bu kentte asla gitmemiştir. Yerleşmeyi Makedon askerler kurmuş olmalıdır.

Sympolitea'nın da Aleksandros Dönemi'nde uygulandığı epigrafik kaynaklara dayanılarak söylenebilir. Tam olarak yeri belli olmayan tarihi kaynaklara göre Lykia'da kayalık bir arazide yaşayan “*Marmarahılar*” Phaselis’de (Tekirova) yağma ve hırsızlık yapıyorlardı⁴⁹⁰. Aleksandros, Lykia'ya sefer düzenlediği sırada, *Marmarahılar* ordusuna saldırmıştır⁴⁹¹. Phaselis bu konuda Aleksandros'a yardım etmiştir. Aleksandros Marmara halkının yerleşimini almıştır. Bu tavırdan etkilenen Phaselis ile Marmara arasında sympolitea yaptırmış olması muhtemeldir.

Bu dönemde Küçük Asya'da Aleksandros'un egemenliği altında, askeri koloni ve polis dışında daha küçük yerleşimlerin de bulunduğu bilinmektedir. Polisma'nın (kasaba) bu dönemde var olduğuna antik kaynaklarda rastlamaktayız⁴⁹². M.Ö 334 yılında, Aleksandros Lykia'da Ksanthos Vadisi'nde Ksanthos, Patara ve Pinara ile otuz polisma'yı teslim adığını bu kaynaklardan öğrenmekteyiz.⁴⁹³

Aleksandros'un yerleşim faaliyetleri Helenistik Dönem'de ardıllar ve krallara yol göstermiştir. Bu dönemde uygulanan politikalar devam etmiş, Roma Dönemi'nde

⁴⁸⁶ Çorhisar'da bulunan bir yazıtta kurucu olarak Aleksandros gösterilmiştir. bk IGRP IV,692. Helenistik Dönemde fethedilen bölgelerde kurulan kentlerin kurucusu olarak Aleksandros'u göstermek çok yaygındı. Mesela, Roma Dönemi'nde Suriye'de Gerasa kenti darp ettiği sikkelerde Makedon Ktistes Aleksandros (Kurucu Makedon Aleksandros) lejandını kullanmıştır. bk Cohen 1995 318,dn.3; Billows 1997,78.

⁴⁸⁷ Drew-Bear 1991,374,dn.56.

⁴⁸⁸ Cohen 1995,423.

⁴⁸⁹ Imhoof Blumer KLM,9, no.3

⁴⁹⁰ Diadorus 17. 27.7: 17. 28.1.

⁴⁹¹ Marmara'lı gençler, Aleksandros'a teslim olmayıp, yerleşimi ateşe vererek dağlara kaçmışlardır. bk Diadorus 17.28.2; 17.28.3.

⁴⁹² Arrianos 1,24,4.

⁴⁹³ Takmer 2010,105,dn.75.

bile neredeyse aynı düşünceyle dönemin şartlarına uygun olarak yerleşim faaliyetleri sürdürülmüştür.

IV.2. Antigonos Monophtalmos (M.Ö. 323-301)

Aleksandros, M.Ö. 323 yılında, imparatorluğuna bir varis bırakmadan ölünce taht kavgası başlamıştır. Diadokhlar arasında çıkan uzun savaşlar, sadece askerlerin değil ayrıca aileleri, hizmetlileri ve kölelerinin de göç etmesine neden olmuştur.⁴⁹⁴ Asia seferi sırasında ordusunda general olan Antigonas Monophtalmos'da Aleksandros'un egemenliğindeki topraklardan pay almak istiyordu. Bu düşüncenin sonunda, M.Ö. 311'de, kendi aralarındaki çekişmelere son veren ardıllar, ele geçirdikleri toprakları kontrol etmeye başlamışlardı.

Hükmettiği topraklardaki Helen kentlerinin desteğine sahip olan Antigonos, Aleksandros gibi stratejik noktalara yerleşimler kurarak hem rakiplerine karşı topraklarını koruyabilmiş, hem de gösterişli bir kent kurarak kendi gücünü yerli halka göstermiştir. Antigonos'un yerleşim politikası tamamen Helen kentleri kurmak⁴⁹⁵, Anadolu ve doğudaki yerel kentleri Helenleştirmek, kent statüsü olmayan askeri yerleşimler kurmaya dayanmaktaydı.

Antigonos kurduğu yerleşimlere çoğunlukla kendi adını vermiştir. Antigoneia Troas⁴⁹⁶ gibi. Sahip olduğu topraklarda çoğunlukla kıyılarda yerleşimler kurmayı tercih etmiştir. Antigonos imparatorluğun Asya ile Avrupa arasında adeta köprü olan Troas'da bir yerleşim/kent (polis) kurarak kendisi için tehdit unsuru olan Avrupa içlerine egemen Polyperkhon ve Thrakia'ya hakim Lysimakhos'a karşı topraklarını

⁴⁹⁴ Askerlerin göç etmesi, eşi çocukları ve hizmetlilerinin de göç etmesi demektir. Göç ederken, tarıma elverişli arazilere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu şekilde yerleşimlerinin devamlılığı da sağlanacaktı. bk Rostovtzeff 1941,143-147.

Mesela Lysimakhos, M.Ö. 301'deki Ipsos savaşından önce, bereketli Dorylaeum'da (Şarhöyük) kamp kurmuştur. bk Diadorus 20.108.6-7.

Helenistik Dönemin bu savaş ortamında, dağlık alanlarda kalelerde yaşayan insanlar kendi ve ailelerinin güvenliği için göç etmişlerdir. Phrygia'da Midas kalesinde yapılan araştırmalara göre, insanlar savaş yüzünden eşyalarını ,evlerini bırakarak adeta kaçmışlardır. bk Haspels 1971,152-153.

⁴⁹⁵ Antigonos küçük ve fakir kentleri, birleştirerek, büyük ve zengin kentler kurma yolunu tercih etmiştir. Bu sayede, Küçük Asya'daki kent sayısını azaltma yoluna gitmiştir. bk Magie 1950,I, 78.

⁴⁹⁶ Antigonos'un kurduğu düşünülen Antigoneia Daskyleion ve Mysia'daki Antigoneia yerleşimlerinin kurucusu olduğu iddiaları vardır. Yeri belli olmayan Antigoneia Daskylium'un adından dolayı Antigonos'un kurduğu düşünülmektedir. bk Cohen 1995,391.

Mysia'daki Antigoneia'nın da yeri ve yerleşim biçimi belli değildir. Getzel Cohen bu konuyla ilgili Stephanos Byzantinos'un düşüncelerini paylaşmaktadır: Stephanos Byzantinos yerleşime kale demektedir. bk Cohen 1995,164,dn.3. Strabo Batı denizi yakınında olduğundan bahsetmektedir. Bu ifadeyle Ege ve Hellespontos'un dış tarafını kastetmektedir. bk Strabo . 13.1.5; 13.1.19.

koruyabilecek bir üs edinecekti⁴⁹⁷.

Stratejik açıdan önemli bir konumda olan Troas da, M.Ö. 311 yılında, Sigia, Kebrene ve Skepsis (Kurşunlu) ile synoikismos yaparak Antigoneia⁴⁹⁸ kentini kurmuştur. 7.5 kilometre uzunluğundaki sur duvarları ile yaklaşık 4390 dönümlük bir alana sahip olan kent⁴⁹⁹ olasılıkla, Larissa, Kelenai, Hamaksitos ve Neanderia yerleşimlerinden oluşmaktaydı⁵⁰⁰. Aynı nedenle, Antigonos, Bithynia'da Lysimakhos'a karşı Askania (İznik) Gölü'nün yakınında Antigoneia yerleşimini kurdurmuştur⁵⁰¹. Kelainai (Dinar) kentini de tekrar kurduğu iddiaları vardır⁵⁰².

Antigonos Dönemi synoikismos⁵⁰³ uygulamasına diğer bir örnek, Teos (Sığacık) ve Lebedos (Ürkmez) polisleridir. Antigonos depremde kısmen yıkılan Teos, ile neredeyse tamamı yok olan Lebedos'a synoikismos uygulamak istemiştir. Synoikismos yapmak için Teos ve Lebedos'a mektuplar yazmıştır⁵⁰⁴, ancak; bunu

⁴⁹⁷ Billows 1997,304-305. Antigonos, M.Ö. 310 yılında, Phoiniks isyanından sonra, Hellespontos'da dört tane Antigoneia kurmuştur. Bu sayede hem bu bölgeyi kontrol edebilecekti hem de Thrakeia'da Lysimakhos'un kurduğu Lysimakheia'ya karşı topraklarının güvenliğini sağlayabilecekti.

⁴⁹⁸ Strabo, 13.1.33;47;52. Antigoneia kurulduğu zaman merkezi İlion'daki Athena Tapınağı olan Troia federasyonu da kurulmuş olmalıdır. Kentin bu birliğe ait olduğunu bulunan yazıtlarla söyleyebiliriz. bk Cohen 1995,145-146.

Strabo, tapınağı Lysimakhos'un yaptırdığını söylemektedir. bk 13.1.26. Ancak tapınağın Antigonos Dönemi'nde yapımına başlandığı ve Gargaralı Malousios'un tapınağın yapımı için yardımda bulunduğu dair yazıtlar olduğundan bahsedilmektedir. krş Billows 1997,153,dn.4.

Antigonos bu birliği kurdurarak Anadolu'daki Helen yerleşimlerini bir anlamda kontrolüne alarak, hem egemenliğini sağlamlaştırmış, hem de Helen kültürünün propagandasını yaparak, Anadolu'nun Helenleşmesinin de yolunu açmıştır. bk Magie 1950,I,66.

⁴⁹⁹ Leaf 1923,231.

⁵⁰⁰ Cohen 1995,145,146, dn.1. L. Robert de, Birytis'inde bu synoikismosa dahil edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

⁵⁰¹ Cohen 1995,398. Antigonos'un Angkore veya Helikore yerleşimin üzerine Antigoneia'yı kurduğu düşünülmektedir. bk Strabo 12.4.7.

⁵⁰² Aleksandros, Antigonos'u Phrygia satrabı yapıp, Kelainai kentine yerleştirdi. Arrianos I.40. Bu dönemde kenti Antigonos'un tekrar kurduğu düşünülmektedir. bk Billows 1997,290.

⁵⁰³ Antigonos Dönemi Anadolu'sunda synoikismos uygulamasına diğer bir örnek olarak Smyrna(İzmir) verilmektedir. Synoikismosla bu yerleşimi tekrar kurduğu düşünülmektedir. Strabo halkın dört yüz yıl komelerde yaşadığına daha sonra Antigonos'un yerleşimi tekrar kurduğundan bahsetmektedir. bk 14.1.37 Ancak, Getzel Cohen sadece Smyrna'nın etrafındaki küçük yerleşimler için politik bir merkez oluşturmuştur ifadesini kullanmıştır. krş Cohen 1995,182,dn.1.

Smyrna'yı yeniden kurması, Phokai (Foça) ve Ege denizine çok uzakta olan ve sınırlı bir araziye sahip Klazomenai'ye (Urla) zarar vermiştir. Çünkü Smyrna ticari açıdan önem kazanırken, Phokai yavaş yavaş ekonomik olarak gücünü kaybetmiştir. bk. Magie 1950;I, 79;II, 896,dn.105.

⁵⁰⁴ Magie 1950,II,875,dn.64. M.Ö. 306-302'de Antigonos bu iki yerleşime iki ayrı mektup yazarak, Lebedosluları, Teos'a transfer edeceğini bildirmiştir.

Antigonos'un synoikismos uygulamasında, Lebedosluların, barınma ihtiyacını daha sonra kamu gelirlerinden ödenmek üzere 600 en zengin Teos yurttaşı tarafından karşılanmasına karar vermiştir. bk. Bagnall-Debrow 2004,11,no.7

Teos'da, M.Ö. 304-300 yılındaki depremden sonra, synoikismos planına göre,savunma duvarları

gerçekleştirmeye ömrü yetmemiştir⁵⁰⁵.

Antigonos Dönemi'nde, Küçük Asya'da, yerleşimlerle ilgili olarak sadece synoikismos uygulaması gözükmemektedir. Bulunan epigrafik kaynaklar ışığında, Kolophon(Değirmendere) ve Notion limanı arasında sympolitea yapıldığı görülmektedir⁵⁰⁶. Kolophon ayrıca Antigonos'un Anadolu'daki yerleşimlerin yapı faaliyetlerine karşı olan tutumu açısından önemlidir. Kolophon sınırında terk edilmiş araziye doğru sur duvarlarını genişletmek istemiş ve bununla ilgili kent tarafından Helenistik Dönem'de bir yerleşimin kuruluşuyla ilgili bilgiler veren bir dekret⁵⁰⁷ yayımlamıştır⁵⁰⁸. Tüm bunlara ilaveten, Helenistik Dönem politikası olarak, ittifak içinde olduğu Helen kentleri arasındaki anlaşmazlıklarda, egemen güç olarak ara bulucu olmuş⁵⁰⁹ ve bu topraklarda *khora basilike* (krali araziler) edinmiştir⁵¹⁰.

Antigonos ele geçirdiği toprakların stratejik noktalarında askerlere kleroi vermiştir. Stratejik noktalarda Makedon, Helen ve diğer milletlerden gelen askerlere kleroi tahsis edilmiştir. Askeri koloniler yani katoikia'lar kurdurtmuştur. Phrygia'daki Dokimeion ve Synnada gibi. Dokimeion Antigonos'un generali Dokimeios tarafından Doureios nehri kenarında, Synnada'nın kuzeyinde, eski bir Phrygia

yapılmıştır. Kentin yeniden düzenlendiği düşünülmektedir. bk Welles 1934,15-34. Ancak Akarca Teos'un duvarlarının yapım tarihinin M.Ö. 3. yüzyıl başı olduğunu iddia etmektedir. bk Akarca 1998,125.

⁵⁰⁵ Billows 1997,214.

⁵⁰⁶ Cohen 1995,184, dn.4.

⁵⁰⁷ Kolophon'da bulunan bir yazıta göre, Helenistik Dönem'de bir kent kurulacağı zaman, kente on kişilik bir komisyon yollanırdı. Bu komisyon, kent surlarını planlar, mimar bulur maaşını belirler, yeni kurulacak kent için kaynak ayırırdı. Yol ve bina için tahsis edilmiş parsellerin satış fiyatını tespit ederdi. Agora, dükkanlar ve kamu binalarının planlarını yaparlardı. Daha sonra, Apollon rahibi başkanlığında diğer rahip, rahibeler, Prytanis ve yüksek memurlarla dini tören düzenlenirdi. bk Cohen 1995,185.

⁵⁰⁸ Cohen 1995,185, dn.1.

Antigonos'un M.Ö. 306/305 yılları arasında Kolophon'un özgür ilan etmiştir. Bu sur duvarının yapımı ile arasında bir ilişki olduğu iddiaları vardır. bk Cohen 1995,185, dn.2.

⁵⁰⁹ Klazomenai (Urla) ve Teos (Sığacık) arasındaki sınır tartışmasında ara bulucu olmuştur. “*Sınır antlaşmazlığının, Ertihrae'ya (Ildırı) varmadan önce Strabo'nun, küçük bir kasaba olarak tanımladığı ve Teoslulara ait olduğu düşünülen Aeira yüzünden çıktığı iddiaları vardır. Ancak, bu iddiayı kanıtlayacak hiçbir kanıt yoktur*”. bk 14.1.32; Ersoy-Koparal 2007,61.

Bu sorunun M.Ö. 302/301'de Ipsos savaşıdan önce ortaya çıktığı düşünülmektedir. Antigonos'un Teos ve Lebedos'da synoikismos yapmak istemesi ve Lebedos'luların Teos'a gelmesi, Teos'luların daha fazla toprağa ihtiyaç duymasına neden olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden, kuzeydeki komşusu Klazomenai ile arasında sınır anlaşmazlığı çıkmış olabilir. Bu sorunu, Antigonos'un ara bulucu olarak atadığı Kos'lulardan oluşan bir komisyon Klazamoneia lehinde karar vererek çözmüştür. bk Ager 1991,87-97.

⁵¹⁰ Antigonos, Teos ve Lebedos yakınlarında tahıl ekilen krali arazilere sahipti. bk SIG 3.344.83-86.

yerleşimin üzerine kurulmuş⁵¹¹ ve Dokimeion adı verilmiştir. Yerleşimde Makedon, Ion ve Dor kökenli kolonistler olduğundan bahsedilmektedir⁵¹². Synnada da, Dokimeion'un kurduğu askeri bir kolonidir⁵¹³. Antik yazarlardan bazıları, yerleşimde Antigonos'un hazinesi olduğuna değinmektedir⁵¹⁴. Antigonos, tarımsal açıdan verimli ve stratejik bir noktada olan Dorylaeum'da (Şarhöyük) da, askeri bir koloni kurduğu üzerinde durulmaktadır⁵¹⁵, ancak; bu görüşü destekleyebilecek bilgi yoktur⁵¹⁶. R. Billows, kitabında, M.Ö. 312/311'de, Karhhai'de (Harran) Makedon askeri koloni kurmuş olabileceğinden bahsetmektedir; ama bu yerleşimin Seleukos egemenliği altındaki bölgede olması, bu ihtimali çürütmektedir⁵¹⁷, Antigonos iktidarında egemen olduğu toprakları koruyabilmek için stratejik noktalarda kaleler kurdurtmuştur⁵¹⁸, Ama kalelerle ilgili çok bilgiye sahip değiliz.

Egemenliğinin kalıcı olması için koinonları da kontrolü altına almıştır. Antigonos, geçmişe eskiye dayanan Ionia Koinon'u canlandırmıştır⁵¹⁹. Birlik üzerinde kentlerin koruyuculuğunu üstlenerek, birlik toprakları üzerinde de hakimiyet kurmuştur. Antigonos, Lysimakhos'a karşı üstünlük sağlamak amacıyla Antigoneia'yı kurduktan sonra, İlion'daki (Hisarlık) Athena İlias tapınağını merkez kabul eden on bir kentten oluşan Troas Federasyon'unu kurmuştur: İlion, Lampsakos, (Lapseki) Abydos (Nara), Gargara (Küçük Kuyu), Dardanos (Maltepe), Assos (Behramkale), Alexendrea Troas (Eski İstanbul), Myrlea (Mudanya), Skepsis (Kurşunlutepe), Parion (Kemer) ve Khalkedon (Kadıköy). Birliğe üye kentler, Panathenia festivalini

⁵¹¹ Strabo 12.8.14. Mermer yataklarının yakınında kurulan Dokimeion, Roma Dönemi'ndeki, Strabo'ya göre, kome idi.. Bu fikri Hansen de desteklemekte ve Helenistik Dönemde, Synnada'nın içinde kurulmuş bir kome olduğuna değinmektedir. krş Hansen, 1971, 173.

Cohen ise, Dokimeion'un sadece askeri koloni olduğunu düşünmektedir. bk Cohen 1995, 297, dn.2. Jones ise, burada bir dynasteianın olduğunu çünkü, Helenistik kralların asla kraliyet üyesi olmayan kişilerin adını yerleşimlere vermediğinden bahsetmektedir. Bu yüzden, Dokimeion'un bağımsız bir dynasteianın başkenti olduğuna inanmaktadır. krş Jones 1937, 49.

Dokimeion'un polis olduğu da düşünülmektedir. bk Billows 1997, 296.

⁵¹² Billows 1997, 296.

⁵¹³ Hansen 1971, 173.

⁵¹⁴ Diodoros 20.107.3-4; Pausanias 1.8.1.

⁵¹⁵ Dorylaion hem stratejik açıdan korunaklı bir noktaydı hem de bereketli topraklara sahipti. bk Diodoros 20.108.6-7. Bu yüzden Ipsos savaşı öncesi Lysimakhos askeri kampını burada kurmuştur.

⁵¹⁶ Antigonos'un bu koloninin kurucusu olduğu kanıtlanamamıştır. bk Cohen 1995, 299.

⁵¹⁷ Billows 1997, 302-303.

⁵¹⁸ Antigonos zamanında generali Polemaios, Iassos'ta kaleler kurdurtmuştur. bk Billows 1997, 301, dn.25.

⁵¹⁹ Billows 1997, 218.

kutlarlardı⁵²⁰. M.Ö. 312 yılında Kyklad Adalarından oluşan Nesiotik Koinon'un da kurulmasını sağlamıştır⁵²¹. Skepsis'te adına oyunlar düzenlenmiştir⁵²².

Aleksandros'un politikasının önemli temsilcilerinden biri olan Antigonos'un Anadolu'da kurduğu yerleşimlerin hemen hepsi, Roma Dönemi'nde de varlığını sürdürmüştür.

IV.3.Lysimakhos (M.Ö. 306-281)

M.Ö. 301 yılındaki Ipsos savaşının ardından Batı Anadolu, Bithynia ve Karadeniz kıyılarına kadar uzanan bütün topraklar Trakya kralı Lysimakhos'un egemenliğine geçmiştir. Helenler'in koruyucusu kimliğini üstlenen Lysimakhos Anadolu'da Helen tipi yerleşimleri kontrol ederek⁵²³ veya kurarak egemenliğini pekiştirebileceğini inanmıştır⁵²⁴.

Var olan yerleşimlerin bazılarını ele geçirip, başka bir isimle yeniden kurdurmuştur. Bu politikanın uzantısı olarak, hem Asya hem de Avrupa toprakları arasında köprü vazifesi gören Antigonos'un Troia'daki Antigoneia yerleşimine el koymuş ve adını Aleksandria olarak değiştirmiştir⁵²⁵. Larissa (Limantepe),

⁵²⁰ Rose 2014,159.

⁵²¹ Hellas ile Anadolu arasındaki irili ufaklı 220 adayı kapsamaktadır. Delos, Naksos, Tenos, ve Thera bu adalardan bazılarıdır.

M.Ö. 313 yılında Antigonos tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Ptolemaios Krallığına karşı, üstünlük sağlamak amacıyla bu koinonu kurdurmuştur. Koinonun merkezi Delos'tadır. Antigonos adına *Antigoneia*, Demetrios adına Demetria festivalleri kutlanmıştır. bk Billows 1997,220,dn.89.

⁵²² Billows 1997,216.

⁵²³ Lysimakhos, Antigonos gibi sınır anlaşmazlıklarında ara bulucu olmuştur. M.Ö. 283/2'de, Priene (Güllübahçe) ve Samos (Sisam) arasındaki anlaşmazlıkta ara bulucu olmuştur. Samos, Mykale'nin (Samsun Burnu) batı ucu ile daha kuzeyde zengin Anaia Ovası'nı içine alan bir araziye sahipti. Sorun, M.Ö. 700'lerde Mykale Dağı'nın kuzeyindeki sahilde yer alan Melia kentinin yıkılmasından sonra, Samos'un komşularından olan Priene'nin bu arazinin bir kısmını almasından kaynaklanmıştır. Lysimakhos bu iki kente mektup yazarak sorunun çözümüne gitmiş ve Anaia Ovası'nın güney kısmını Samoslulara vermiştir. bk OGIS.13.

Karion denilen phrourion'u ve Batienetis'in güneybatısını da Priene'nin topraklarına dahil etmiştir. Ancak, Priene ve Samos arasındaki sınır sorunu, M.Ö. 135 yılına kadar çözülememiştir. Priene'de, Lysimakhos için kült oluşturulmuş ve O'na bir taç sunulmuştur. bk OGIS.11.

Lysimakhos, Prieneliler'in Magnesia Maendrum'a yakın olan topraklarında yaşayan yerli halkı topraklarından kovmasında da yardımcı olmuştur. bk Magie 1950,I,91.

⁵²⁴ Lysimakhos egemenliğini güçlendirmek için Helenistik Dönem politikası olarak Helenistik yerleşimlerdeki taraftarlarını önemli pozisyonlara getirmiştir. Panionia koinonu Lysimakhos'un arkadaşı Miletoslu Hippostratos'u onurlandırmış, strategos olarak Ionia kentlerine atamıştır. Ayrıca bu koinonun başkanı olarak görevlendirilmiştir. Kendisi tüm Ionia kentlerinde vergiden muaf tutulmuştur. Hippostratos'un Panionia koinonu bronz heykelini dikmiştir. Heykelin kaidesinde Hippostratos ile ilgili bir dekret vardır. bk SEG 35.29.

⁵²⁵ Plinius NH.5.124; Strabo 13.26.47. Lysimakhos, bölgeyi hakimiyeti altına almasının ardından kentin adını Alexandria olarak değiştirmiştir. Büyük bir fatih olan Aleksandros'tan sonra, ardılların egemenliğini pekiştirmek ve taraftar kazanabilmek için Aleksandros adına yerleşimler

Hamaksitos (Baba burnunda, Çığrı Kalesi yakınında kent), Kolonai (Beyçayırın kuzeyinde), Khrysa, Kebren (Akpınar) ve Neandria'yı da (Çığrı Kalesi) Aleksandria kentine dahil etmiştir⁵²⁶, ancak; daha önce Antigoneia'nın kurulması için yapılan synoikismostan Skepsis'in (Kurşunlutepe) ayrılmasına izin vermiştir⁵²⁷. Aleksandros'un kurduğu İlion'un (Hisarlık) etrafına, 9 metre yüksekliğinde, 40 stadialık sur duvarı yaptırmıştır⁵²⁸. Bu yeni yerleşimin yakınında yaşayan insanları yeni İlion'a transfer etmiştir⁵²⁹.

Lysimakhos, Ephesos (Selçuk), Smyrna (İzmir) ve Nikaia (İznik) da aynı politikayı uygulamıştır. Batı Anadolu'daki önemli yerleşimleri kontrol altına almanın rakipleri Attalos ve Ptolemaioslara karşı üstünlük sağlamak anlamına geldiğini, o dönemin siyasi koşullarını göz önünde bulundurarak söyleyebiliriz.

İlk olarak, M.Ö. 294 yılında Antigonos'un oğlu Demetrios Poliorketes'den aldığı Ephesos'a ikinci karısına ithafen Arsinoe⁵³⁰ ismini verip, kenti yeniden yaptırmaya başlamıştır. Ephesos'un güneydoğusunda, Bülbül ile Panayır Dağı arasında, deniz kenarına yakın bir yerde kenti yeniden inşa ettirmiş, etrafına 9 km sur duvarı yaptırmıştır⁵³¹. Kolophon ve Lebedos (Ürkmez) halkını⁵³² yeni kurdurduğu kente göçe zorlamıştır⁵³³. Halk gelmek istemeyince lağımları tıkayıp, insanları göç etmeye mecbur bırakmıştır⁵³⁴. Cohen'e göre yeni kurulan Ephesos (Arsinoe), kıyıda

kurmuşlardır. Lysimakhos da bu politikayı takip etmiştir.

⁵²⁶ Strabo 13.1.47.

⁵²⁷ Strabo 13.1.52

⁵²⁸ Strabo 13.1.26 “Aleksandros'un ölümünden sonra Lysimakhos kente özen gösterdi. Bir tapınak yaptırdı ve kenti yaklaşık kırk stadia kutrunda bir surla çevirerek onu, şimdi eski ve kötü durumda olan çevresindeki kentlerden ayırdı.”

⁵²⁹ Lysimakhos, Skamendreaia, Sigeion, Akhilleion, Thymbra, Glykeia, Kenkhreai Simois vadisindeki köylerle synoikismos yapmış olabilir. bk. Cohen 1995, 154, dn.5.

⁵³⁰ Kentin adı M.Ö. 281 Lysimakhos Kurupedion'da yenilene kadar Arsinoe idi. Arsinoe'da basılan sikkelerde, kentin kısaltması APΣI olarak kullanılmıştır. bk Hill 1911, 43-44.

⁵³¹ Kenti deniz kenarında yeniden inşa ederek, kentteki ticaretin canlanmasını sağlamıştır. bk Magie 1950, I, 80.

⁵³² M.Ö. 301 yılından sonra, Kolophon, Lysimakhos'un kontrolüne geçmiştir. Lysimakhos, Kolophon ve Lebedos kentlerini tahrip ettikten sonra, yerleşimlerdeki halkları Arsinoe'ye göçe zorlamıştır. bk. Pausanias 1.9.7. Pausanias diğer bir bölümde Kolophon'u terk edilmiş, Lebedos'u da yıkılmış olarak anlatmaktadır. bk 7.3.4-5.

Kolophon ve Smrynialılar Lysimakhos'a karşı Klaros yolunda savaşmışlardır. bk Pausanias 7.3.4. Hatta bu yolda bulunan iki mezarın Lysimakhos'a karşı M.Ö. 302 yılında savaşan iki kişiye ait olduğu olasılığı üzerinde durulmaktadır. bk Cohen 1995, 186, dn.5. Pausanias, bu savaşın tarihini vermemektedir. bk 7.3.4. Lysimakhos'un Demetrios'tan Ephesos'u aldığı tarihe denk geldiği düşünülmektedir. bk Cohen 1995, 185.

⁵³³ Pausanias 1.9.7-8; 7.3.2, 4.

⁵³⁴ Strabo 14.1.21.

yer alan Phygela ile sympolitea yapmış, ancak zamanla Ephesos'un içinde kaybolmuştur⁵³⁵. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde bile Lysimakhos'dan Ephesos'un kurucusu olarak bahsedilmiştir⁵³⁶.

Lysimakhos, Smryna'yı (İzmir) synoikismos uygulamasıyla M.Ö. 287 (?) yılından önce, yeniden kurmuş⁵³⁷ ve kızına ithafen kente Eurydike ismini vermiştir. Strabo, Antigonos gibi, Lysimakhos'un kenti yeniden kurduğunu ve etrafındaki komelerde yaşayanları, Smyrna'ya yerleştirdiğinden bahsetmektedir⁵³⁸. Yeni kurulan kent, Pagos Dağı'nın karşısındadır. Smyrna'da bulunan duvardaki atıf yazıtında Lysimakhos kelimesi göze çarpmaktadır⁵³⁹. Lysimakhos'un ölümünden sonra (M.Ö. 289) Eurydike ismi kullanılmamıştır.

Lysimakhos, M.Ö. 309 yılında, Lesbos'un güneyinde, Kanai ve Atarneia arasında, çoğunluğunu Aioliyalıların oluşturduğu Kardian halkının yerleşimini yıkıp, bu halkı yeni kurduğu Lysimakheia'ya göç ettirmiştir⁵⁴⁰. M.Ö. 300'den sonra, Antigonos'a karşı Bithynia'daki Antigoneia'yı yeniden kurup, ilk karısına ithafen Nikaia yapmıştır⁵⁴¹. M. Ö. 287'den sonra, Mysia'da ise oğlu Agathoklea adına bir yerleşim (katoikia ?) kurulmuştur⁵⁴², yeri belli değildir⁵⁴³ ve yerleşimle ilgili cevap bekleyen pek çok soru vardır.

M.Ö. 281 yılında Kurupedion Savaş'ında Seleukos'a yenilmiş ve ayrıca bu savaşta hayatını kaybetmiştir. Lysimakhos iktidarında, Helenistik Dönem yerleşim politikasının Anadolu'da devam ettiğini görüyoruz. Lysimakhos Dönemi'nde kurulan yerleşimlerin bir çoğu varlığını sürdürmüştür.

⁵³⁵ Cohen 1995,179.

⁵³⁶ M.S. 104 yılında, Ephesos'da Gaius Vibus Salutaris, Lysimakhos adına bir heykel yaptırmış ve kentin kurucusu olarak göstermiştir. bk Cohen 1995,179,dn.7.

⁵³⁷ Rigsby 2005,111.

⁵³⁸ Strabo 14.1.37.

⁵³⁹ M.Ö. 285 yılında, Artemidoros için olan Atina onursal dekretinde kral Lysimakhos kelimeleri vardır. bk Cohen 1995,183,dn.4.

⁵⁴⁰ Pausanias 1.9. 10; Plinius N.H. 5.122.

⁵⁴¹ Strabo 12. 4. 7. Yerleşimin kuruluş tarihi M.Ö. 300'den sonra olmalıdır iddiaları vardır. krş Rigsby 2005,111. Bolayır'da Lysimakheia adının geçtiği bir stel bulunmuştur. bk Sayar 2000, 291,dn.7.

⁵⁴² M.Ö 287 yılında kurulmuş olmalıdır. ΑΓΑ, ΑΓΑΓΘ,ΑΓΑΓΘΟ lejandlı bulunan sikkelerin üzerindeki baş tasvirinin Agathokles'e yani yerleşimin kurucusuna ait olduğu iddiaları vardır. Ancak bu başın Agathokles'e ait olup olmadığı belli değildir. bk Lund 1992,175.

⁵⁴³ Cohen 1995,163.

IV.4.Seleukos Krallığı (M.Ö.281-63)

Helenistik krallıklar içinde, kentleşmenin en fazla olduğu dönem Seleukoslar idaresindedir. M.Ö. 281 yılında Kurupedion Savaşı'ndan sonra, Seleukos Lysimakhos'un topraklarının büyük bir kısmını almış ve sınırları batıda Ege denizine, doğuda Hindistan'a kadar genişletmiştir⁵⁴⁴. Ege sahilinden doğu-batı yönünde, Suriye ve Mezopotamya'ya giden ticaret yolu üzerinde yerleşimler kurmaya başlamışlardır. Ele geçirdikleri toprakları, Aleksandros'un Perslerden alıp uyguladığı satraplık yani valilik sistemiyle yönetmişlerdir⁵⁴⁵.

Kontrolü altındaki topraklarda egemenliklerini sağlamlaştırmak için, Helenleştirme politikasını uygulamıştır. Seleukoslar'ın bu politikası sonucunda, kent devletleri krallıkla ilişkilerini koruyabilmek adına, kral/imparatorluk kültünü inanç sistemlerine dahil etmişlerdir⁵⁴⁶. Tapınaklara asyilium hakkı tanıyarak, ele geçirdiği topraklarda egemenliğini sağlamlaşmıştı. Helenleştirme politikasının devamı olarak ızgara planlı, parsel oranları standart, yerleşimler kurmaya başlamışlardır. Helenistik Dönemin istikrarsız oluşu yerleşimlerde savunma amaçlı sur yapılmasına neden olmuştur⁵⁴⁷. Batı Anadolu'da kurdukları yeni yerleşimler, kırsal kesimi, kentleri ve ticaret yollarını korumak için kurulmuştur⁵⁴⁸.

⁵⁴⁴ Appianos Suriye 1.62; Pausanias 1.10. Güney Kappadokia'nın da, M.Ö. 3. yüzyılda, Seleukos egemenliğine girdiği iddia edilmektedir. bk Sherwin-White-Kuhrt 1993,45.

Ancak Kappadokia'da hiçbir Seleukos yerleşimine rastlanmamıştır. Armenia'nın bir kısmı I. Seleukos zamanında, ele geçirilmiştir. bk Aperghis 2004,46-47

Küçük Asya'da Kaikos (Bakırçay), Hermos (Gediz), Kaistros (Küçük Menderes) ve Maindros (Büyük Menderes) ırmakları ile Propontis'e akan küçük ırmaklar yerleşimlerin ekonomik büyümesini etkilemiştir. Kent merkezleri vadiler boyunca ve ticaret yolları üzerinde kurulmuştur. bk Magie 1950,I,36-42; 265-267.

⁵⁴⁵ Seleukos krallığının 72 valiliğe ayrıldığı tarihi kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz. bk Appianos Suriye 62. Satraplıklarda, hyparkhilere ayrılmıştır. Yani satraplığın alt idari bölgesi denilebilir. Bu idari birim Ptolemaios'larda Filistin'de gözükmemektedir. Ancak Ptolemaios hyparkhi bölgeleri, Seleukosların aksine çok geniştir. bk Bagnall 1976,14;18-19.

⁵⁴⁶ Seleukoslar zamanında kraliyet ailesinin birçok üyesi için kült oluşturulmuştu. Daha çok kraldan aldıkları vergi muafiyeti ve otonomilerini koruyabilmek için bu kültleri oluşturmuşlardır. bk Price 1983,72.

İlion ekonomik ve askeri gücünün zayıflığı yüzünden, imtiyazlarını koruyabilmek için I Antiokhos adına rahiplik oluşturulmuştur. bk OGIS.219.

M.Ö. 197 yılında Makedonya kralı V. Phillippos'un hakimiyetinden III.Antiokhos I (M.Ö.223-187), tarafından kurtarılan Iasos, kral adına sunak inşa ettirmiştir. bk OGIS. 237. Ayrıca, kent bir iki yıl sonra eşi Laodikea için de bir kült oluşturmuştur. bk Price,1983,73.

Attalos Krallığı'na tabi olmasına rağmen, III.Antiokhos'dan ayrıcalıklar kazanan Teos M.Ö. 204/203'de, Antiokhos ve eşi Laodikea'nın kültlerini kurmuştur. bk Price 1983,74, dn.27.

⁵⁴⁷ Owens 1994,80.

⁵⁴⁸ Aperghis 2004,63;92,93.

Var olan Helenistik yerleşimleri de kraliyet üyelerinin isimleriyle tekrar iskan edilmiştir. Küçük Asya'nın batısında Attalos, güneyinde de Ptolemaios krallıklarına karşı ele geçirdikleri toprakları kaybetmemek için var olan Helen polislerine ve sözde özgürlük, haraçtan muafiyet ve yerleşimde Seleukos garnizonu bulundurmama ayrıcalıklarını tanımıştır⁵⁴⁹. Bu sayede, kendine bağlı, içişlerinde serbest ama savaş, ve barış kararı alma, ayrıca başka yerleşim/devletle ilişkilerinde kendisine bağlı yerleşimler edinmiştir. Yani askeri müttefik (symmakhia) olmuşlardır. I.Antiokhos, (M.Ö.280-252), Panionia koinonu⁵⁵⁰ ile; II.Antiokhos (M.Ö.251-238), Miletos⁵⁵¹ ile II.Seleukos da (M.Ö.246-225) Smyrna⁵⁵² ile symmakhia yapmıştır.

Yerleşimler zaman zaman aralarındaki sorunlar için Seleukoslar'dan yardım istemişlerdir⁵⁵³. Kentlerde de, kraliyet dostları denilen bir zümre ortaya çıkmıştır. Kraliyet ve yerleşimler arasında ara bulucu olmuşlar, bunun sonucunda toprak, askeri güçte sahip olmuşlar ve siyasi nüfuz elde etmişlerdir⁵⁵⁴.

⁵⁴⁹ Seleukos krallığı, Ptolemaios ile yaptığı savaşlarda, müttefik kentlerin savaş gemilerini, limanlarını ihtiyaç dahilinde kullanabilecekti. bk Magie,1950,I,98. Bu durum daha sonra Anadolu'daki Galat yağmalarını durdurma ve Attalos Krallığı'yla yapılan savaşlarda da geçerliliğini korumuştur.

II.Antiokhos (M.Ö.261-246), Anadolu'daki Erythrae kentine M.Ö. 261'de bir mektup yollayarak, kente otonomi ve haraç muafiyeti tanımıştır. Sadece Galatlar için oluşturulan fon için vergi verecekti. Erythrae, krala daima sadık olacağını belirtmiştir. bk OGIS. 223.

I.Antiokhos, ticari ve stratejik açıdan önemli Miletos'u (Balat) kendi tarafına çekebilmek için kentin kutsal alanı Didyma'da içinde dükkanlar olan stoa yaptırmıştır. Miletos da, kraliyet ailesinin heykellerini dikmiştir.. bk OGIS.744-745.

Panionia Koinon'u M.Ö. 247 yılında I.Antiokhos adına yeni bir tapınak inşa etmek için bu koinona bağlı kentlerin bazılarında elçiler gelmiştir. bk OGIS. 222. Elçiler, gelecekte özgür ve halkın idaresi altında atalarının yasalarına uygun şekilde yönetilebilmek için kraldan istekte bulunmuşlardır. bk Magie 1950,I, 98.

Seleukos Kallinikos, Ege kentlerinin bağlılığını alabilmek için kentlere ayrıcalıklar tanıma yoluna gitmiştir. Smyrna'ya vergi muafiyeti tanımıştır. Hem kent hem de kentin dış tarafı, Aphrodite'nin kutsal alanı olarak belirlemişti. Seleukos Kallinikos (M.Ö. 246-225), ayrıca ittifak yaptığı krallık ve kent devletlerine bu doğrultuda hareket etmelerini istemiştir. bk OGIS 228-229.

⁵⁵⁰ OGIS 226.I.17.

⁵⁵¹ OGIS 226.I.5.

⁵⁵² OGIS,228,I,7.

⁵⁵³ Diğer Helenistik krallıklar gibi, Anadolu'daki yerleşimler arasında çıkan anlaşmazlıklarda ara bulucu olmuştur. M.Ö. 218 yılında, Pisidia'da Pednelissos ve Selge (Altınkuyu) arasında savaş vardı. bk Polybios 5.7.2. Pednelissos'dan gelen teklif üzerine Akhaios kentte askeri birlik göndermiş. Bunun sonucunda, Selge ağır yenilgiye uğramıştır.

⁵⁵⁴ Helenistik Dönem'de adet olduğu gibi, egemenliği altındaki yerleşimlerdeki yandaşlarınai, özel mülkler vererek veya satarak sürekli kontrol altında tutmayı hedeflemiştir Bu duruma en iyi örnek İlion veya Skepsis'de (Behramkale) I. Antiokhos'un M.Ö. 275 yılında, Aristodikides'e, 2000 plethralık ekilebilir toprak hediye etmesidir. bk OGIS,221,34-41. Aristodikides'e ikinci toprak bağışı ise, Petra kome yakınlarındadır. Kral tekrar Aristodikides'e toprak bağışlanmasını emretmiştir. Kralın emrine göre; Aristodikides, etrafındaki yerleşimleri de mülküne dahil etme hakkına sahipti. Petra'da yaşayan *Basilike laoi'lerde* (toprakla alınıp satılan ama köle olmayan köylüler)

Seleukoslar zamanında, en fazla yerleşim I.Seleukos Nikator (M.Ö.312-281) zamanında kurulmuştur. Seleukos Nikator hükmettiği topraklarda elliden fazla yerleşimin kurucusu olduğu antik kaynaklarda yer almaktadır. Bu yerleşimlerin hepsine, antik kaynaklarda kent denilmektedir. Bu yerleşimlerin tamamını Seleukos Nikator'un kurup kurmadığı belli değildir⁵⁵⁵. On altısı, babası Antiokhos'dan dolayı Antiokheia adını taşımaktadır. Beş kente de, annesi Laodikeia'ya ithafen Laodikeia, dokuz tanesine de, kendi adı Seleukeia isimleri takılmıştır. Üç kente eşi Apameia'ya ithafen Apameia, bir kente de diğer eşi Stratonikeia'nın adları verilmiştir⁵⁵⁶.

Seleukoslar egemenliklerini korumak için öncelikle katoikialar yani askeri koloniler ve phrouria (kale) kurmuşlardır. Askeri kolonilerin çoğu, Makedonlardan oluşuyordu ve kırsal alanlarda kurulmuşlardı⁵⁵⁷. Ekip biçimleri için, askerlere veya veteranlara (emekli askerlere) arazi verilmiş, karşılığında geliriyle orduya asker yetiştirmişlerdi. Bu sayede hem ele geçirdiği topraklar güvence altına alınmış, hem de Helenleşmemiş bölgeler pasifize edilmiştir⁵⁵⁸.

Askeri kolonileri Helen yerleşimlerinin yakınına kurmayı tercih etmişlerdir⁵⁵⁹. Bazen bir Helen polisinden katoikialara kolonistler gönderilmiştir⁵⁶⁰. Helen kökenli koloniler zamanla aşağıda irdedeceğimiz gibi, askeri özelliğini kaybederek, kent haline gelmişlerdir. Bazıları yakınında kurulanları kendi arazisine dahil etmiştir.

Aristodikides'e ait olacaktı. bk Aperghis 2004,312-314. Aristodikides, kralın iki bağışı sonunda yaklaşık 600 hektar toprağa sahip olmuştur. bk Aperghis 2004,102.

Ariassos Pisidia'da Diotemios'a toprak bağışı olarak, Paunalla köyü verilmiştir. bk IGRP III.1.

⁵⁵⁵ Cohen 1978,11,dn.37.

⁵⁵⁶ Appianos Suriye 57.

⁵⁵⁷ “Küçük Asya'da Seleukoslar daha çok Batı Anadolu'da, kıyıda uzak Maindros havzası etrafında, Lydia, Phrygia, Karia ve Pisidia'da askeri koloniler kurmuşlardır.

Seleukos krallarının ne kadar koloni kurduğu belli değildir. Toplam elli yedi koloni kurdukları düşünülmektedir. On dokuz koloniyi, I.Seleukos, on altısını I.Antiokhos ve on beşini IV.Antiokhos'un (M.Ö.175-164) kurduğuna inanılmaktadır. Geriye kalan yedi koloniyi kimin kurduğu belli değildir.” bk Kaya 2000,122.

Seleukos kolonilerinde sadece Makedon ve Helen nüfus yoktu. Yerli halkta bu kolonilerde yaşamaktaydı. bk Cohen 1978,5.

⁵⁵⁸ Cohen 1978,23.

⁵⁵⁹ Smyrna yakınında kurulan Palaemagnesia kolonisi Perslilerden oluşan bir kaleydi. Magnesia Sipylos halkı üç gruptan oluşmaktaydı: Magnesia'daki askerler, yerliler ve kent dışında yaşayan kişiler. Smyrna, Magnesia Sipylos ve Palaemagnesia yerleşimcilerine, vatandaşlık hakkı vermişti. bk OGIS 229.34;23.3.1.

Bu üç grup arasındaki antlaşmanın. aslında bir sympolitea olduğuna değinilmiştir. bk Ihken 1978,448-451.

⁵⁶⁰ Maender Magnesia'sından Antiokheia Persis'e, bk OGIS 233 ve Antiokheia Pisidia'ya yerleşimciler yollanmıştır. bk. Strabo 12. 8.14.

Karia'da kurulan Stratonikeia gibi.

İlk olarak, stratejik ve ticari açıdan önemli bir bölge olan Phrygia'daki Seleukos askeri kolonilerine değineceğiz. Kuzey sınırında Galatlar, doğuda Kappadokia Krallığı'nın, egemen olması kolonilerin kurulmasının nedenlerinden biridir. Bu koloniler ana merkez Suriye ile olan iletişimin devamlılığına da katkı sağlamışlardı. Phrygia'da, hem siyasi hem de ekonomik nedenlerle kurulan kolonilerden biri Blaundos'tur. Seneros'un (Banaz Çayı) batı tarafında Lydia ile Phrygia sınırındadır⁵⁶¹. Blaundosluların kendilerini Makedon olarak tanımlamaları, Seleukos krallığının hizmetindeki askerlerin kurmuş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir⁵⁶².

Phrygia'daki diğer Seleukos kolonisi, Themisionium'dur (Karahöyük). Kolonisinin kurucusu bilinmemektedir. Themisionium'un kimin için kurulduğu netlik kazanmamıştır⁵⁶³. Phrygia'da yer alan diğer bir Seleukos kolonisi Peltai'nin de, kurucusu belli değildir. Roma imparatorluğu yönetiminde, M.S. II ve III. yüzyıllarda, yerleşimde basılan sikkelerin üzerindeki lejand göz önünde bulundurularak, Seleukoslar tarafından, Attalos Krallığına karşı kurulmuştur⁵⁶⁴.

Laodikeia Lykos (Çürüksu) Maindros ırmağının güneydeki kollarından biri olan Lykos deresinin güneyinde yer almaktadır⁵⁶⁵. Seleukoslardan önce Laodikeia'da, Diospolis ve Rhoas adında komeler olduğu düşünülmektedir⁵⁶⁶. II.Antiokhos'un ilk karısı Laodikeia için, M.Ö. 253 yılında kurulduğuna inanılmaktadır⁵⁶⁷. Yerleşim

⁵⁶¹ Magie 1950,I,132;II,1950,1001,dn.37.

⁵⁶² Cohen 1995,295.

⁵⁶³ Themisionium, I.Antiokhos'un bir bakanı adına kurulduğu olasılığı vardır. Hatta, Antiokhos'un bakanının, Themisionium'da bir dynasteia kurduğuna inanılmaktadır. bk Jones 1937,49.

⁵⁶⁴ Eumenia, II. Attalos tarafından hem kardeşi hem de Attalos kralı olan Eumenes adına Peltai'nin 15-16 km güney batısında kurulmuştur. bk Hansen 1971,178.

Peltai'de, Pers kralı Kyros zamanında yerleşim olduğunu Ksenophon'dan öğreniyoruz. bk Ksenophon, Anabasis, 1.210

Yerleşimle ilgili bulunan yazıtlardan, Peltai'de M.Ö. 2. yüzyılda, boule olduğunu anlıyoruz. bk Cohen,1995,318-319,dn.2. Phrygia'da ender sikke basan yerleşimlerden biridir. bk SNG Von Aulock Phrygia 634-636.

⁵⁶⁵ Laodikeia'dan Salbakos dağına, yerleşimin güneybatısından Kibyrtis'e ve Pisidia'ya ve Pamphylia kıyılarına ulaşıldı. Lykos (Çürüksu) deresinin oluşturduğu vadide, korunaklı bir arazide yer almaktadır. bk Strabo 12.8.16; Magie 1950,I,127.

⁵⁶⁶ Plinius NH.,5.105.

⁵⁶⁷ Stephanos Byzantinos yerleşimin kurucusu olarak bir yerde II.Antiokhos'u (M.Ö.261-245) bir yerde I.Antiokhos'u (M.Ö.281-261) göstermektedir. Laodikeia'da, *Antiokheia* adlı bir festivalin M.Ö. 200 yılında kutlandığının bilinmesi kurucusunun Antiokhos olduğu düşüncesini desteklemektedir, ancak: hangi Antiokhos olduğu belli değildir. bk Cohen 1995,309,dn.4.

enine kurulmuştur. Roma zamanında da, var olmuştur. Mesogis Dağı'nın eteğinde, Laodikea'nın karşısında, Hierapolis (Pamukkale) kolonisi kurulmuştur. Seleukos krallığının Makedon askerlerle kurduğu koloni, Roma zamanında da varlığını sürdürmüştür⁵⁶⁸. Etrafındaki komeler⁵⁶⁹ ve kutsal alanlar⁵⁷⁰ zamanla yerleşimin sınırlarına dahil olmuştur.

Pisidia'da da Seleukos kolonilerinin olduğunu biliyoruz. Helenistik Dönem'de, Helenleşmemiş ve dağlık kavimlerin yaşadığı bu coğrafyayı hakimiyet altında tutmak için Seleukoslar koloniler kurmuştur⁵⁷¹. İlk Phrygia ile sınır teşkil eden Apollonia Mordiaum'dur (Uluborlu)⁵⁷². I.Seleukos tarafından kurulmuş olduğu düşünülmektedir⁵⁷³. Pisidia Antiokheia da (Yalvaç) Seleukoslar tarafından, Magnesia Maender'den gelen kolonistlerle kurulmuş bir kolonidir⁵⁷⁴. I.Seleukos veya I.Antiokhos (M.Ö. 280-261) Dönemine tarihlenmektedir,⁵⁷⁵ ancak; kuruluş tarihi

Yerleşimde,Seleukos kolonilerinde özerk bir kurum olan gymnasium bulunmuştur. Bu kurumda, kral adına oyunlar düzenlendiği düşünülmektedir. Kolonilerde gymnasiumun varlığı,Seleukos krallarının Helen kent kurumlarına sahip olunmasına izin verdiğinin bir kanıtıdır. bk Cohen 1978,36,dn. 33.

Laodikea Lykos, Hierapolis, Thyateira, Stratonikea, Nysa, Tralleis, Themisonium,Apamea Keleneae, Antiokheia Pisidia ve Seleukeia Kalykadnos'ta gymnasium mevcuttu. bk Cohen 1978, 41.

⁵⁶⁸ Yerleşimde, Roma Dönemi yazıtlarında, Μακεδών Μακεδονικοί Μακεδονίανη kelimeleri yer almaktaydı. Bu da Makedon yerleşimcilere dikkat çekmektedir. bk Humann 1898,153,253,359.

⁵⁶⁹ Yerleşimin kuzeydoğusundaki bir mermer yatağı yakınında yer alan Thiounta kome'si zamanla Hierapolis'in sınırlarına dahil olmuştur. bk Ferrero 1993,71.

⁵⁷⁰ Hierapolis'de sıcak su kaynakları ve kutsal bir mağara olan Plutonion'un var olduğunu tarihi kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz. bk Strabo 12.4.14. Yerleşimin yanında Apollo Kareios kutsal alanı ve doğusunda Lairbenos kutsal alanı bulunmaktaydı. bk Ferrero 1993,73.

Pek çok Seleukos yerleşimi de kutsal yerlerin yakınında kurulmuştur. Stratonikea, Zeus Khyraeios Tapınağına bağlı kome'lerin yakınındadır. bk Magie 1950,II,1017,dn.63.

⁵⁷¹ Seleukoslar'ın Pisidia'daki yerleşim kurlmaları Kurupedion savaşı (M.Ö.281) ile I. Seleukos'un ölümüne (M.Ö. 281) kadar olan kısa süreyi kapsamaktadır. Seleukosların Pisidia'daki koloni faaliyetleri, Antiokhos I veya Antiokhos II zamanında başlamaktadır. Antiokhos Hieraks isyan ederek Tauruslar'ın batısını kontrol altına almış, Pisidia'yı da yağmalamıştır. bk Polybios 5.57.7. Akhaïos, M.Ö. 218 yılında Milyas'ı ele geçirmiştir. bk Polybios, 5.72.3; 5.77.1 M.Ö. 193 yılında Antiokhos III (M.Ö.223-187),Küçük Asya'nın, Ptolemaios'a ait güney kıyıları aldıktan sonra, Pisidia'da koloni faaliyetlerine başlamış olabilir. bk Livius 35.13;15.7.

⁵⁷² Strabo 12.8.11; Ptolemaios 5.4.11.

⁵⁷³ Apollonia'nın Attaloslar tarafından da kurulduğu iddiaları vardır. II. Eumenes'in annesinin adı Apollonis'dir. Yerleşimin yakınında bulunan bir yazıtta, Seleukos Nikator'un bir kültünden bahsedilmektedir. bk MAMA .IV. 226; SEG 5.1.592. Bu da yerleşimin Seleukoslar'ın kurduğuna dair bir kanıt olabilir, Ama bu yazıt başka bir yerden de gelmiş olabilir,bk Jones 1937,411,dn.10; Magie 1950;II, 1315.

⁵⁷⁴ Strabo 12.8.14. Antiokheia'da, Magnesia aylarının kullanılması da Magnesialı kolonistlerin varlığına dair bir kanıttır.. Bu iki yerleşimle ilgili olarak, M.Ö. 200 yılında Magnesia Maender'den Pisidia/ Antiokheia'ya Artemis Leukophyrene festivaline davetle ilgili bulunmuş yazıt da iki yerleşim arasındaki ilişkinin devamı açısından önemlidir. bk Cohen1995,278.

⁵⁷⁵ Seleukos I, yerleşimin kurucusu olarak düşünülmemektedir. Çünkü, Seleukos bu bölgeye

bilinmemektedir. Zamanla bir kent halini almış⁵⁷⁶ ve Roma Dönemi'nde de varlığını sürdürmüştür. Seleukeia Sidera'da (Bayat) bir Pisidia kolonisidir⁵⁷⁷.

Batı Anadolu ile iletişimde bulunmasını sağlayan Lykaonia'da da, Seleukoslar koloni kurmuştur. Ikonium'un (Konya) kuzeyinde yer alan yanık olarak da adlandırılan Laodikeia Katakekaumene (Ladik)⁵⁷⁸ bir Seleukos kolonisidir ve kurucusu belli değildir⁵⁷⁹. Roma devrinde de varlığını sürdürmüştür.

Seleukos idaresinde, Lydia'da da koloniler kurulmuştur. Lydia'daki Seleukos kolonilerinden biri Maindros'un doğusundaki Apollonia'dır⁵⁸⁰. Aslında, Apollonia'nın Seleukos yerleşimi olduğuna antik çağ kaynaklarında rastlanmamaktadır, ancak; Apollonia ismine ilk kez Seleukos krallığında rastlanması ve bu isimle, Seleukos idaresinde birden fazla yerleşimin⁵⁸¹ olması bu olasılığı artırmaktadır. Lydia'daki Thyateira (Akhisar) kolonisi de, M.Ö. 281 yılında, Kurupedion savaşından sonra, Seleukoslar tarafından kurulmuş Makedon askerlerden oluşan bir yerleşimdi⁵⁸². Lydia'daki diğer askeri koloni de, Hyrkanis'tir (Bedeller). Yerleşimin ismi, Perslerin

Kurupedion Savaşı'ndan (M.Ö.281) sonra hakim olmuş yine aynı yıl ölmüştür. bk Appianos Suriye 62-63.

⁵⁷⁶ Yerleşimde, Helen kentlerinde olan *boule* ve *demos* ile *strategoi* ve *grammateus* memurluklarının olduğunu biliyoruz. bk Cohen 1995,278.

⁵⁷⁷ Ptolemaios 5.5.4.

⁵⁷⁸ Strabo 14.2.29.

⁵⁷⁹ I.Seleukos, kurup, annesi Laodikea'nın adını verdiği iddiaları vardı, ancak; Kurupedion savaşından II.Antiokhos'un ölümüne kadar kısa bir süre Lykaonia bölgesini kontrol altına aldıkları sanılmaktadır. Esther Hansen, kurucusu olarak I.Antiokhos'u göstermektedir. Seleukos kralları kolonileri hanedan mensuplarının adlarını verdikleri için, I.Antiokhos'un büyükannesi Laodikea adına bu yerleşimi kurmuş olabileceğine inanmaktadır. bk Hansen1971,175. Ancak bu iddia kanıtlanmamıştır.

David Magie, ise II.Antiokhos veya III.Antiokhos'un kurduğunu düşünmektedir. krş.1950 I,456.

⁵⁸⁰ Denizli iline bağlı Buldan ilçesindeki Yenice köyünde olduğu düşünülmektedir. bk Ramsay 1895,132,dn.14.

⁵⁸¹ Doğu Mezopotamya'da, Apollonia, Orontes yakınındaki Apollonia, Karia'daki Apollonia, Pisidia'daki Apollonia. bk Jones,1937,43.

⁵⁸² Strabo, Thyateira için Makedon yerleşimi ifadesini kullanmıştır. bk 12.4.4.

Kurupedion savaşından sonra, Seleukos Nikator'un kurduğu düşünülmektedir. Antiokhos Soter'in de yerleşimin kurucusu olduğu iddiaları mevcuttur. Galat akınları sırasında, askeri karakol olarak da kurulduğu iddiaları vardır. bk Cohen1995,239-241,dn.2-3.

Yerleşim, M.Ö. 281-226 arasında Attalos Krallığı'nın kontrolüne geçmiştir. M.Ö. 223'de tekrar Seleukos krallığına dahil edilmiştir. M.Ö. 218 yılında Attalos Krallığı'na ait olduğunu tarihi kaynaklar ışığında dile getirebiliriz. bk Polybios 21.45.10.

M.Ö. 190 yılında, Seleukos'un idaresinde olduğunu Romalı tarihçi Livius'a dayanarak söyleyebiliriz. bk Livius 37.44.4.

Thyateira'daki askeri yerleşimle ilgili bir yazıt vardır. Ancak Thyateira'daki yerleşim kırsal ve kent olarak ikiye ayrılmış olabileceği düşünülmektedir. bk Cohen 1995,239.

Magnesia'daki katoikiada, yerleşim ikiye ayrılmıştı. bk OGIS.211; Cohen 1978,77,dn.25-26.

buraya yerleştirdiği Makedon askerlerden gelmektedir⁵⁸³. Kurucusunun Antiokhos Soter olduğuna inanılmaktadır. Ancak yerleşimle ilgili cevap bekleyen pek çok soru vardır. Yapılacak araştırmalar, bu sorulara ışık tutacaktır. Doğu Lydia'da bulunan Gordos (Gördes) stratejik bir noktada kurulmuş bir diğer Seleukos kolonisiydi⁵⁸⁴. Yerleşim, kral II.Eumenes (M.Ö.195-159) zamanında, Attalos krallığına geçmiştir. Roma zamanında, bir polis haline gelmiştir⁵⁸⁵. Magnesia Sipylos'da (Manisa) bir Seleukos kolonisiydi ve I.Antiokhos kurmuştu⁵⁸⁶.

Lydia'da, M.Ö. 212 ve 205'te, III.Antiokhos zamanında, çıkan isyan yüzünden, Lydia ve Phrygia'da stratejik noktalarda Babil'den Yahudilerin getirtilip, koloni kurmalarını istemiřtir⁵⁸⁷. Kırsalda kurulan bu yerleşim katoikia idi ve kendilerine kaleler yapmışlardı. Yahudilerden oluşan kolonilerin yerleri belli deđildir⁵⁸⁸. Yahudi katoikiasının ayrıcalıkları vardı ve bu durum Seleukos krallığı boyunca devam etmişti⁵⁸⁹. Örneğin, Antiokheia Orontes'de yağ dağıtımı Yahudi

⁵⁸³ Strabo 12.4.13.

⁵⁸⁴ Mysia Abbaitis'de (Temnos-Simav Dağı) ve Makestos'a (Simav Çayı) yer alan Gordos kenti civarında bulunan Porottha adındaki bir köydeki Zeus tapınağında, I.Antiokhos Soter'in hekimi Apollophanes'i onurlandıran bir yazıtın bulunması, Seleukoslar'ın yerleşimdeki varlığına bir kanıt olabilir. bk TAM 689.1.

⁵⁸⁵ Gordos'un, Mysia Abbaitis'in polisi haline geldiği düşünölmektedir. Ancak, J ve L. Robert bu görüşü reddetmektedir. Gordos'un Flavianus zamanına kadar gerçek bir kentleşmeye sahip olmadığına değinmektedirler. bk Cohen 1995,209,dn.4.

⁵⁸⁶ Palaemagnesia'da bir kale inşa edilmiş ve yakınında kolonistlere en az iki kleroi verilmiştir. bk Cohen 1978,60.

⁵⁸⁷ Josephus AJ.12.151. Lydia strategosu Zeuksis'e mektup yazarak, burada bir katoikia kurulmasını emretmiştir. Yahudiler 20.000'den kişiden fazlaydılar. II.Antiokhos toprak ve ev vereceğini bildirmiştir. On yıl toprak vergisinden muaf tutulmuşlardır. Kendi kanunlarını kullanma hakları olmuştur. Antiokhos, kendilerine yetecek kadar buğday vereceğine de, söz vermiştir.

III.Antiokhos zamanında, Yahudiler bulundukları yerleşimlerde politeuma'lar kurmuşlardır. bk Smalwood 1976,350.

III.Antiokhos, Akhaios'u, M.Ö. 214 yılında tahtan indirdikten sonra, Akhaios'un egemen olduğu Sardis'i yıkmıştır. G, Hanfmann ve J.C. Waldbaum, Yahudilerin Sardis'e yollandığını iddia etmektedirler. bk Cohen 1995,213,dn.1.

⁵⁸⁸ Apameia Kelaniai'de, kutu ya da sandık anlamına gelen η κιβωτοç kelimesine rastlanmaktadır. Muhtemelen, Nuh'un Gemisi'ni ifade etmektedir. Yerleşimdeki Yahudi unsura dikkat çekmektedir. Yerleşime verilen Kibotos'un da Yahudilerin etkisiyle verilmiş olabileceği düşünölmektedir. Çünkü, Yahudiler, M.Ö. 3. yüzyıldan sonra, Nuh'un gemisinin Apameia'da bir dağa oturmuş olduklarına inanmaktaydı. bk Jones 1937,70

⁵⁸⁹ IV.Antiokhos Epiphanes Dönemi'nde, Yahudilere verilen ayrıcalıklar geri alınmaya başlanmıştı. Bu yüzden, Suriye ve Filistin'de Yahudiler ayaklanmıştır. bk Tempesta 2005,26-27;65.

Anadolu'da Yahudiler zamanla ticarete güçlenmişlerdi. Kappadokia Krallığında, Apamea, Sardis, Myndos,Halikarnasus,Knidos, Phaselis ve Side'de Yahudiler vardı.

M.Ö. 139/138'de Hyrkanis'de yaşayan zengin bir Yahudi kentten aldığı destekle Roma'ya elçi olarak gitmiş ve Pergamon'da yaşayan Yahudiler için ayrıcalıklar almıştır. Askere gitmeme, ibadetlerini yerine getirme gibi. bk Josephus AJ 14.247-255.

olmayan kişiler tarafından yapıldığı için, Yahudiler buna karşı çıkmıştı. Bunun üzerine gymnasiarkhın emriyle Yahudilere yağın değeri kadar para ödenmesine karar verilmiştir⁵⁹⁰.

Seleukoslar, Karia'da da, koloniler kurmuşlardır⁵⁹¹. Karia'da, Antiokheia Maender (Kuyucak) I.Antiokhos veya III.Antiokhos tarafından kurulmuştur⁵⁹². Roma zamanında da, varlığını sürdürmüştür. Apollonia Salbake de (Denizli, Medet Köyü) diğer Seleukos kolonisidir. Kurucusu belli değildir⁵⁹³. Koloni olarak kurulsada kent kurumlarına sahipti⁵⁹⁴. Apollonia'da, bir Seleukos garnizonu vardı⁵⁹⁵. Apollonia'nın yakınında kutsal köylere sahipti⁵⁹⁶. Roma zamanında da var olmuştur. Stratonikeia da, Karia'da kurulmuş bir kolonidir. Stratonikeia önceden mevcut olan Karia köylerinin yakınında kurulmuştur. Bu köylerin adları bilinmemektedir. Zeus Khrysaoreos tapınağı etrafında bir koinon (birlik) oluşturdukları düşünülmektedir⁵⁹⁷. Koloni etrafındaki komeler daha sonra Stratonikeia kent sınırları içerisine

⁵⁹⁰ Josephus AJ 12.120.

⁵⁹¹ Karia'da Helenistik Dönem öncesinde yerleşimler tepelere kurulmuştu. bk Varinlioğlu 1995, 27. Yüksek tepeler üzerinde, etrafı surlarla çevrili köy veya kasaba şeklinde yerleşimler olduğu bilinmektedir. Karia'daki bu tip yerleşim modelinin sebebi, coğrafi koşullardır. Savunmaya elverişli verimli ovaların üzerindeki tepelerde bulunmaktadır. bk Şahin 1976,21.

⁵⁹² Antiokheia Maender, Plinius'a göre, I.Antiokhos tarafından, Cranaus ve Symmaetheus adlı iki kmenin synoikismosuyla kurulmuştur. bk Plinius NH. 5.108. Stephanos'a göre, I.Antiokhos tarafından annesi Antiokhis için kurulmuştur ancak bu bilgi yanlıştır. Çünkü, Antiokhos'un annesinin adı Apamea idi. bk Cohen 1995,251.

Daha önce adının Pythapolis olduğunu da değinilmiştir. Ancak bu ifade de doğru değildir. bk Magie 1950,I,798,dn.18; Cohen 1978,14,dn.51.

Roma imparatorluk Çağında, Antiokhos lejandlı sikkeler yerleşimde basılmaya devam etmiştir. bk Imhoof-Blumer 1911,109,no.8. İmparator Gallienus zamanında, arka yüzünde Ktistes (Kurucu) Antiokhos lejandlı sikke basımı devam etmiştir. bk BMC Caria. 23,dn.59.

⁵⁹³ I.Seleukos, Kurupedion savaşından sonra bu koloniyi kurmuş olmalıdır. bk Cohen 1995,254.

⁵⁹⁴ I. Seleukos I, Kurupedion savaşından sonra, M.Ö. 281'de veya I.Antiokhos zamanında kurulmuştur. bk Cohen 1995,253.

II Seleukos Kallinikos zamanında, M.Ö. 243 yılında, yerleşimdeki meclisin açılışıyla ilgili bir dekret vardır. bk MAMA IV.154.

III.Antiokhos Dönemi'nde, kent bir konseye ve meclise sahipti. Kent Seleukos adına oyunlar düzenlemiştir. Zaten, I. Seleukos kentin kurucusudur ve bir kültü mevcuttur. Apollonia Salbake'nin etrafında kutsal komeler (köyler) bulunmaktaydı. bk Cohen 1995,254-255,dn.6.

⁵⁹⁵ Cohen 1995,254. Yerleşim, bir Seleukos süvarisine ateleia (vergi muafiyeti) bağışlamıştı.

⁵⁹⁶ Bu köyler tapınağa vergi vermeyi reddetmiştir. Bu sorunu çözen, bir Seleukos hipparkhosuna ateleia ve proedria (ön koltukta oturma). verilmiştir. bk Ma 1999,110.

⁵⁹⁷ Stratonikeia'nın önceleri koinon'a alınmamasının nedeni, yerleşimcilerinin Makedon olmalarına dayandırılmaktadır. bk Strabo 14.2.25; Jones 1937,43; Magie 1950,II,995,dn.33.

Stratonikeia'nın yerleşimcilerinin aslında Makedon olmadıkları, sadece Makedonlara benzer askerlerden oluşturuldukları iddiaları vardır, ancak bunu kanıtlayacak hiçbir belge yoktur. Kolonideki Makedon yerleşimciler, I.Antiokhos, tarafından yerleştirilmiştir. krş Cohen 1978,15,dn.55.

alınmıştır⁵⁹⁸. M.Ö. I. yüzyılda, Stratonikeia κατοικία Μακεδονών olarak ifade edilmiştir⁵⁹⁹. Roma Dönemi'nde de varlığını devam ettirmiştir.

Seleukoslar Dönemi'nde, *kleurokhoi'nin* uygulandığını ve bu uygulamaların nasıl olduğunu yazıtlardan öğreniyoruz. Sardis'te Artemis tapınağının duvarında bulunan Mnesimakhos yazıtının tartışmalıdır⁶⁰⁰. Bu yazıt sayesinde kleurokhosların sahip olduğu arazi ve görevlerini öğrenmekteyiz⁶⁰¹.

Seleukoslar, altmış yıl Ptolemaios Krallığının elinde kalan Anadolu'nun güneyini M.Ö. 197 yılında fethetmiştir. Ptolemaios krallığı için stratejik bir öneme sahip olan Kilikia'da Seleukoslar, Ptolemaioslara ait birçok yerleşimi ele geçirmişlerdir. III.Antiokhos, Mallos, Zephriion, Soloi, Aphrodisas, Korykos, Anemourion, Korekesion ve isimsiz sayısız kaleyi ele geçirmiştir⁶⁰².

Roma ve Rodos'a karşı bu toprakları korumak amacıyla Lydia ve Phrygia'da Telmessos (Fethiye) yakınlarında, Yahudilerle Kardakian kome'yi kurdurmuştur⁶⁰³. Tam yeri bilinmemektedir. Telmessos ile Eurymedon (Köprüçay) arasında olduğu düşünülmektedir. Bu yerleşim daha sonra, Attalos Krallığı'nın eline geçmiştir. Zamanla askeri kimliğini kaybedip basit bir kome'ye dönüşmüştür. Pamphylia'da da

⁵⁹⁸ Cohen 1978,39.

⁵⁹⁹ Strabo, Stratonikea'dan polis olarak bahsetmektedir. bk Strabo,14.2.25.Stephanos Byzantinos da Stratonikea'yı polis olarak ifade etmektedir. Yerleşim hakkındaki bu ikilemin nedeni, önce koloni olarak kurulmasıdır. Daha sonra polis statüsü verilmişti. bk Cohen 1978,39,dn.42.

⁶⁰⁰ Mnesimakhos'un ne zaman ve kime hizmet ettiği tartışmalıdır. R. Billows'a göre, M.Ö. 310 yılında, Antigonos zamanında, Mnesimakhos'a kleroukhoi bağışlanmıştır. Antigonos bu toprağı Mnesimakhos'a vermek istediğinde araştırma yaptırmıştır. bk Billows 1997,282-283.

Atkinson'a göre, bu yazıt, M.Ö. 220-220 yıllarına tarihlenmektedir. Antigonos Seleukos valisidir. krş. Atkinson 1972,50,dn.16-18.

⁶⁰¹ Mnesimakhos'a verilen üç ayrı araziden bahsedilmektedir. Tobalmoura ve kendine bağlı küçük köyler. Tobalmoura yakınlarında,Kinoroa klerosu. Sardis düzlüğünde, Perisostra köyü. Morstas suyunda Nagrioa klerosu. Attouda'da Iloukome. bk Billows 1997,114-120.

Helenistik Dönemde, bağlı köyler,chiliarkhlara (1000 kişiden sorumlu asker.) krallık adına vergi verirlerdi. Tobalmoura ve kendine bağlı köyleri Komdilia ve Tandoukome Sardis düzlüğündeydi ve chiliarkh Pytheos'a vergi öderlerdi. Nagrioa klerosu chiliarkh Sagarios'a haraç öderlerdi... bk Billows 1995,114-145.

“Antigonos Mnesimakhos'u ödüllendirdi... Mnesimakhos'a ait Sardis'te araziler var: Ilos düzlüğündeki Sardes ovasında Tobalmoura, Tandus,Kombdilia komeleri. Köylülere kiraladığı topraklarının kira bedelini, köylüler chiliarkhy Pytheus'a yıllık 50 stater; Tomurcuğundaki Kinoroa yakınlarındaki arazi için de yıllık 3 altın stater öderlerdi. Morstas suyunda başka bir köy vardı. Periassaostra. Yıllık chiliarkhy ...arius'a 57 altın stater öderlerdi...” bk Buckler-Robinson 1932,15-84.

⁶⁰² Livius 33.20.4;

⁶⁰³ M.Ö. 197 yılında, III.Antiokhos, Lykia'da Telmessos'u alınca Raphia savaşında (M.Ö. 217) kendisiyle savaşan Yahudileri buraya yerleştirdiği tarihi kaynaklar ışığında düşünülmektedir. bk Polybios 5.79.11; Cohen 1978,30.

Seleukos yerleşimleri vardı. Side ile Eurymedon (Köprüçay) arasındadır. Tam yeri bilinmemektedir⁶⁰⁴. I.Antiokhos tarafından babası Seleukos adına kurulmuştur.

Seleukos krallığı, var olan kentleri hanedana mensup kişilerin adlarıyla tekrar kurmuşlardır. Phrygia'daki Apamea'da tekrar kurulmuş bir yerleşimdir. Ephesos'dan Suriye ve Mezopotamya'ya ulaşan yol üzerinde bulunan Apameia eski Kelainai kenti Antiokhos Soter tarafından tekrar kurulmuştur⁶⁰⁵. Eski kent Kelainai terk edilerek buradaki halk bu yeni kente gönderilmiştir⁶⁰⁶. M.Ö. 214/213 yılında, III.Antiokhos, Sardis (Sart) kentini yeniden kurmuştur⁶⁰⁷, ancak; adı değişmemiştir.

Karia'daki Nysa (Sultanhisar), I.Antiokhos tarafından, Maindros ırmağının kuzeyinde, Lydia-Karia sınırında, Mesogis dağının eteğindeki tepelerin Antiokhos'un eşi adına, tekrar kurulan bir yerleşim olduğu düşünülmektedir⁶⁰⁸, Üç kentin synoikismosuyla kurulmuştur⁶⁰⁹, Karia'da, I. Antiokhos, Maindros nehri boyunca uzanan ana yolu güvence altına almak için Tralleis kentini yeniden kurmuştur⁶¹⁰.

⁶⁰⁴ Bean ve Mitford'a göre, Manavgat'ın 10 kilometre kuzeyinde, Şıhlar köyü yakınlarındaki harabeler Seleukeia kentine aitti. Küçük bir tapınak ve agora kalıntıları vardır. Bean ve Mitford bir yazıt bulmuşlar ve eksik olan kısımlarını restore ederek yayımlamışlardır. Klaudiacasareia'nın Seleukeia olduğuna inanmaktadırlar. bk Bean-Mitford 1970,53; Cohen 1995,340-341.

⁶⁰⁵ Strabo 12.8.15; Livius 38.5. I.Antiokhos Soter, yerleşimi Marsyas (Çine Çayı) ve Maindros'un (Büyük Menderes) birleştiği yere yakın bir bölgeye taşımış ve yeniden kurmuştur. Halkı da buraya taşımıştır. Kelainai'de, M.Ö. 4. yüzyılda, birçok dörtgen ve her köşesinde bir kule bulunan, büyük toprak sahiplerine ait yapılar mevcuttu. Yerleşim iki ayrı parçaya ayrılmıştır. İlki Pers kralı Kserkses Dönemi'nde (M.Ö. 486-465) inşa edilen sur duvarları bulunan kale, ikinci ise, doğuya doğru hafifçe yükselen tepenin eteklerinde kurulmuş olan ticari bölgedir. Kelainai terk edilmiş olsa da yerleşim büyüdükçe, terk edilen bölge yerleşimin varoşu haline gelmiştir. bk Ramsay 1895, 420.

⁶⁰⁶ Ramsay,1895, 422.

⁶⁰⁷ III.Antiokhos, Sardis'teki dayısı Akhaios'a karşı I.Attalos ile antlaşma yapmıştır. bk Polybios 5.107. Akhaios Sardis'e sığınmıştı. Antiokhos III, M.Ö. 215-213 yılları arasında Sardis'i kuşatmış ve almıştır. bk Polybios 7.15-18;5.8.15-21.

Hanfmann'a göre, III.Antiokhos, Akhaios'a desteği yüzünden cezalandırılmıştır. Kentin batı tarafı zarar görmüştür. Endüstri ve ikametgahların çok olduğu bölgeler neredeyse yok olmuştur. Antiokhos, azalan nüfusu artırabilmek için yakınlarındaki yerleşmelerden synoikismos yaptığı varsayımı üzerinde durulmaktadır. bk Hanfmann 1983,109,260,dn.20.

⁶⁰⁸ Strabo 14.1.42; Magie 1950,II,990,dn.27. Antiokhos'un Nysa adlı bir eşi yoktur. Adı tarihi kaynaklarda geçmeyen, bir Seleukos kraliyet üyesi için kurulmuş olması muhtemeldir. Antiokhos'un Nysa'daki Pluto Tapınağı'na derin ilgisinin yanı sıra yerleşimde Seleukia ve Antiokheia adlı iki kabilenin olması bu görüşü doğrular niteliktedir. bk Welles 1934,9; Jones,1937,43.

⁶⁰⁹ Strabo,14.1.46. "*Lakedaimon'dan gelmiş olan Athymbros, Athybrados ve Hydrelos adlı üç kardeş kendi isimlerine göre adlandırılan üç kent kurmuşlar; fakat bu kentler sonradan, yetersiz şekilde iskan edildiğinden Nysa, buralarda oturanlar tarafından kurulmuştur; fakat Athymbros Nysalılar tarafından gerçek kurucuları olarak kabul edilir.*"

M.S. II ve III. yüzyıllarda yerleşimde basılan sikkelerde Athymbros ismi vardır ve kentin kahramanı olarak gösterilmektedir. bk BMC Phrygia 70-71.

⁶¹⁰ Plinius'a göre koloninin diğer adı Antiokheia idi. Plinius,N.H.108. Ancak bu koloni Antiokheia

Alabanda'da (Araphisar) Karia'da tekrar kurulmuş bir kenti⁶¹¹. II.Antiokhos (M.Ö. 261-246) zamanında, kent Seleukosların eline geçmiş ve Antiokhos Alabanda ismini almıştır⁶¹². Troia'da, I.Antiokhos Aleksandreia'yı alıp, yerleşimi tekrar kurmuştur⁶¹³.

Seleukoslar, Kilikia'da da, var olan yerleşimleri tekrar kurmuşlardır. Tarsus için Antiokheia Kydnos⁶¹⁴, Megarsos için Antiokheia-Pyramos (Ceyhan)⁶¹⁵, Adana için Antiokheia-Saros (Seyhan)⁶¹⁶ ve Mopsuestia için Seleukeia-Pyramos⁶¹⁷ (Yakapınar) adlarını kullanmışlardır.

olarak sadece Plinius'da yer almaktadır. bk Cohen 1995,264.

Appianos'a göre, I.Antiokhos tarafından babası Seleukos adına kurulmuştur. bk Appianos Suriye 57.

M.Ö. 3. yüzyılda Seleukeia Tralleis'de basılan sikkelerin üzerinde ΣΕΛΕΥΚΕΩΝ lejandının bulunması yerleşimdeki Seleukos egemenliğine bir kanıttır. bk Head 1911,652.

M.Ö. III. yüzyılın sonuna doğru, III.Antiokhos, Seleukeia'ya ayrıcalık tanımıştır. Koloni polis haline gelmiştir. Yerleşimde, boule denilen meclis, ile strategoi, tamiai ve grammateus memurlukları vardı. M.Ö. 212 yılında, Miletos ile isopolitea yapmıştır. Miletos'da, M.Ö. 3. yüzyılın sonunda, Seleukos veya Seleukis adlı kabileler yaşamıştır. Tralleis Seleukeia ismini Apameia antlaşmasından sonra Attalos Krallığı'nın egemenliğine girene kadar kullanmıştır. Yerleşim Roma zamanında polis olarak varlığını sürdürmüştür. bk Cohen 1995,266.

⁶¹¹ "Alabanda tepelerin eşiğinde, küfelerle yüklü bir eşek görünümünde olarak birleşmiş iki tepede kurulmuştur." bk Strabo 14.2.26. "Marsyas Çayı'nın batı yanında, bir derenin ayrıldığı bir tepede yer almaktadır." bk Kaya 2000,131.

⁶¹² Cohen 1995,249. Seleukosların M.Ö. 188 yılında, Batı Anadolu'dan ayrılmasından sonra kent tekrar Alabanda ismini kullanmıştır.

⁶¹³ Yerleşimin Antiokhos tarafından tekrar kurulduğu, nümizmatik kaynaklara dayandırılmaktadır. Yerleşimde basılan sikkelerin arka yüzünde, ANTIOXEOΣ lejandı vardır. bk Imhoof-Blumer 1901,305-307.

⁶¹⁴ Antiokheia-Kydnos, Perslerin satraplık merkezi Tarsus da kurulmuştu. Antiokheia-Suriye'den, Ege denizine olan ticaret yolu çok önemliydi. Tarsus, Kydnos ile denize bağlanıyordu. Nehir boşalmış bir lagün halini almış, bir liman haline gelmişti. bk Magie 1950,I,272.

M.Ö. 3. yüzyılda, kurulduğu olasılığı üzerinde durulmaktadır. Kurucusu belli değildir. Ancak, I.Seleukos'un, Seleukeia Kalykadnos'u kurduğu zaman bu kenti de kurmuş olması muhtemeldir. bk Cohen 1995, 358-359.

⁶¹⁵ Antiokheia Pyramos, Magarsos'un yeniden kurulmuş halidir. Magarsos, Mallos kentinin limanıydı ve Athena Magarsia tapınağına sahipti. bk Strabo 14.5.16; Plinius, NH.,5.91.

Kentin, ne kurulduğu tarihi, ne de kurucusunu bilmekteyiz. Ptolemaios krallığı, Kilikia bölgesinde M.Ö. III. yüzyıldan, M.Ö. 197 yılına kadar hakim olmuştur. III.Antiokhos, pek çok Kilikia yerleşimini bu tarihten sonra ele geçirebilmiştir. Antiokheia Pyramos'u bu tarihten sonra kurmuş olmalıdır. bk Magie 1950,II,1149-1150; Sayar 2007,251-252.

⁶¹⁶ IV. Antiokhos, Adana'yı tekrar kurup, yerleşime Antiokheia Saros ismini vermiştir. Tarsus'un kuzeybatısındadır. bk Magie 1950,I,148; Tempesta 2005,65,dn.28.

⁶¹⁷ Mopsuestia/Misis (Yakapınar) kenti, Adana'nın yaklaşık olarak 19 km doğusunda kalan bir yerleşim birimiydi. M.Ö. 2. yüzyılın sonlarında Seleukos Krallığı'nda iç savaş çıktı. Rakibi X Antiokhos Eusebes'e (M.Ö. 95-92/83), yenilen VII Seleukos (M.Ö. 83-69), Mopsuestia'ya kaçmış orada Mopsuestialılar tarafından öldürülmüştü. Bunun üzerine kralın kardeşleri I. Philippos ve XI Antiokhos, kenti yakıp yıkmış, halkı katletmiştir. bk Sayar 1999,202. Mopsuestia, IV.Antiokhos Epiphanes Dönemi'nde "Seleukeia Pyramos" adını aldı, "kutsal ve özerk" unvanlarıyla ayrıcalıklı hale getirildi. bk Magie,1950,I,273. Antiokhos'un ölümünün ardından kent kendi parasını basmaya ve kendi yerel adını kullanmaya devam etti. bk Jones 1937,200.

Seleukoslar, Kilikia'da yeni yerleşimler de kurmuşlardır. Ekonomik anlamda zengin olan Olba tapınak devletinin gücünü azaltmak için Kilikia Thrakeia'da Seleukos Nikator, Kalykadnos (Göksu) nehrinin etrafına, yerleşim kurmuştur⁶¹⁸. Zamanla Olba'dan etkilenecek gelişmiş ve varlığını sonraki dönemlerde de devam ettirerek bir polise dönüşmüştür⁶¹⁹. Suriye'daki Seleukeia adlı kentten ayırmak için Seleukeia Kalykadnos olarak anılmıştır. Yerleşim, kıyı şeridinde tümüyle hakim olabilecek yüksek bir yerde konumlanmaktaydı. Seleukos Nikator, kıyıda bulunan Holmi halkını buraya yerleştirerek synoikismos uygulamıştır⁶²⁰.

Kilikia'da diğer bir yerleşimde Aigeai'ydi. Yerleşim, Issos Körfezi'nin sahilini korumak amacıyla kurulan bir askeri koloniydi ve kurulan bu koloniye, eski Makedonya krallığının başkentinin adı verilmiştir⁶²¹. Helenistik Dönemde özerk bir yerleşim haline gelmiştir. Zamanla, Kilikia Thrakeia'nın en önemli yerleşim birimlerinden biri olmuştur⁶²². IV Antiokhos (M.Ö.175-164), Epiphaneia'yı⁶²³ ve Hierapolis Kastabala'yı⁶²⁴ kurmuştur.

IV Antiokhos, Apamea antlaşmasından sonra, Kilikia, Seleukoslar için daha da önemli hale gelmişti. Bu yüzden, egemenliği altındaki bölgelerde ve kentlerde

⁶¹⁸ Plinius'a göre, kıyı kenti Hermia iç bölgeye taşındığı zaman kurulmuştur. bk NH.,5.93. Bu yerleşim daha önce, Olbia ve Hyria olarak anıldığı da düşünülmektedir. bk Cohen1995,369.

⁶¹⁹ Aydınoglu 2005,14 vd.

⁶²⁰ Strabo 14.5.4. Yerleşimde Helenistik öncesi arkeolojik buluntular ele geçirilmiştir. bk Cohen 1995,370,dn.1.

"Aigeai antik kentinin batısındaki Zeytinbeli Köyü civarında bulunan bir yazıt ise Aigeai ile Kydnos Nehri kenarındaki Antiokheia arasında bir uyum ve işbirliği anlaşması yapıldığını belgelemektedir. Yazıtın M.Ö. 3. yüzyıl sonu veya M.Ö. 2. yüzyıl ortalarına tarihlendiği düşünülmektedir. Böyle bir antlaşma yapılması ilk akla gelen sebep Aigeai'nin önemli bir stratejik ve ticari liman olması ayrıca Tarsus'un karada kazandığı stratejik önemi, deniz ticaretinde kazanmasıdır." bk.Sayar 1998,411;

⁶²¹ Jones1937,197.

⁶²² Seleukoslar tapınakları kontrol altında için tutabilmek için onlara ayrıcalıklar vermeyi tercih etmişlerdir. I.Seleukos, Nysa'daki Pluto tapınağına, III.Antiokhos, Amyzon'daki bir tapınağa ayrıcalıklar vermiştir. bk Cohen 1978,21.

⁶²³ M.Ö. 189 yılında Romalılara yenilen Seleukoslar, Sarpedon Burnunun batı tarafına çekilmişler ve bu bölgede yerleşimler kurmuşlardır.

Epiphaneia'nın eski adı Oiniandos'tu. bk Plinius NH., 5.93. IV.Antiokhos kenti yeniden kurup bu ismi vermiş olabilir. Ancak bu görüşü destekleyebilecek kanıt yoktur.

⁶²⁴ "Hierapolis Kastabala (Bodrum Köyü) kenti, Kilikia Pedeias'ta, Pyramos ırmağının çıktığı dağların eteklerinde kurulmuştu. Hierapolis, IV.Antiokhos Dönemi sikkelerde Hierapolis olarak anılmaktadır. Antiokhos, kentte uzun zamandır tapınım gören "Perasia" isminden dolayı Hierapolis (kutsal) adını vermiştir." Sayar 2000,2.

Antik kaynaklarda, Strabo, Taurus dağları üzerinde ikinci bir Kastabala'dan bahsetmektedir. bk Strabo 12.2.7. L,Robert, bu ikinci Kastabala'nın var olamayacağını söylemektedir. bk, Sayar 2000,3 dn.5.

hanedanlığın etkisini artırmak ayrıca sadakatlarını artırmak için siyasi ve ekonomik yenilenmeler yapmıştır⁶²⁵. Bu reformlar arasında sınır boylarındaki kentlere sikke basma özerkliği vermiştir. Adana, Aigeai, Mopsuestia, Hierapolis-Kastabala, Epiphaneia, Zephyrion, Elaiussa, Korykos gibi Kilikia kentlerinde, bu kral ile başlayan dönemde sikkeler basılmaya başlanmıştır⁶²⁶.

Seleukoslar, ekonomik anlamda getirisi olan komelerle de (köy) ilgilenmişlerdir. Komeleri bazen Seleukos hanedanlığına mensup kişilere vermişlerdir⁶²⁷. Bu sayede yerli köylerin krallığa dahil edilmesi hedeflenmiş olabilir. Zaten, Seleukos Dönemi'nde, köyler Helen polislerini taklit etmiştir. Bir Helen polisi gibi, meclise politik kurum ve memurlara sahip olan komeler bulunmaktaydı.

Seleukos Dönemi Anadolu'daki komelerle ilgili en güzel kanıt Denizli'de bulunan bir yazıttır. M.Ö. 267 yılına tarihlenen yazıttta, Neonteikhos⁶²⁸ ve Kiddiokome yerleşimleri Akhaeus'u onurlandırmaktadır.⁶²⁹ Ancak hala bu yerleşimlerin köy mü yoksa bir askeri koloni mi olduğuna karar verilememiştir. Seleukos krallığına ait başka bir kome de, III. Antiokhos 'un ele geçirdiği Abydos'a (Nara) bağlı Astyra'daydı⁶³⁰.

Seleukos iktidarında, kentler arasında sympoliteler de rastlamaktayız. III. Antiokhos, Teos ve Kybrissos arasında sympolitea yapılmıştır⁶³¹. Diğer bir örnek de, Magnesia Sipylos ile Smyrna arasında yapılan sympolitea antlaşmasıdır⁶³².

⁶²⁵ Van der Spek 1993,74.

⁶²⁶ Morkholm 1963,30,34.

⁶²⁷ M.Ö. 254 yılında, II. Antiokhos eski eşi Laodike'ye, Mysia'da, Zela yakınlarında Pannu kome'yi, basilike laoi, köleleri, evleri ve tarımsal arazisiyle beraber satmıştır. bk Broughton,1938,IV, 631. “Bu köyde malikane var. Evler, tarlalar ve köyde ne varsa satıldı. ...” bk OGIS 221.50-54.

⁶²⁸ Neonteikhos yeni duvar veya yeni kale anlamına gelmektedir. Thrakia'daki Neonteikhos yerleşimden Ksenophon bahsetmektedir. bk Ksenophon, Anabasis,7,5,8. Aeolis'de de Neonteikhos adlı bir yerleşimin olduğunu Herodotos'dan öğrenmekteyiz. bk Herodotos, 1,149.

⁶²⁹ Akhaeus büyük olasılıkla soylu bir Seleukos memuruydu ve asil soydandı. Arazisi Neonteikhos, Kiddiokome ve Babakome'den oluşmaktaydı. Yazıtta adı geçen yerleşimler, Akhaeus ve emrindeki iki adamı onurlandırmaktadır. bk Cohen 1978,26.

⁶³⁰ Geoghrakia'da, hem polikhne (kasaba) ve hem de bağımsız bir yerleşim olarak geçmektedir. bk Strabo 13,1,2,51,65.6

⁶³¹ Ersoy-Koparal,2007,45-57. M.Ö. 3. yüzyılda, Teos, Kybrissos'u kendi sınırlarına dahil etmişti Kybrissos halkına vatandaşlık vermişti. Sympolitea anlaşmasına göre; Kybrissos, Teos'un dört ayda bir gönderdiği bir kişi tarafından yönetilen bir kale olacaktı. bk Chaionitis 2002,105.

⁶³² Seleukos Kallinikos Dönemi'nde (M.Ö. 246-225) Smyrna ile Magnesia Sipylos arasında imzalanan sympoliteia anlaşmasıyla, Magnesia halkına ve yazıtta katoikoi olarak geçen yerleşimlerde yaşayanlara Smyrna halkıyla aynı vatandaşlık haklarına sahip olacaktı. bk Cohen,1991,41-50.

Tüm bunlara ilave olarak, Seleukoslar zamanında Helenleştirme politikası çerçevesinde tapınak devletleriyle ilişkide bulunulmuştur. Kyinda ve Soloi'nin yukarısındaki dağlık bölgede Teukros oğlu Aias tarafından kurulmuş ve Teukros hanedanlığı tarafından yönetilen Olba tapınak krallığı buna örnek olarak verilebilir⁶³³. Seleukos krallığı Olba'yı koruması altına alıp, otonomi vermiştir. Kendi içişlerinde serbest olan Olba'yı, vergi ödemekle yükümlü kılmıştır⁶³⁴. Kenti yöneten rahip krallar Seleukos kralı tarafından tayin edilmiştir. Bu şekilde Seleukoslar, kültürel yapılarına dokunmadıkları krallığın yönetiminde söz sahibi olmuşlardır⁶³⁵. Hatta egemenlik alanlarının genişlemelerine bile karışmamışlardır. Seleukoslarla beraber, Olba'da mimaride, kültürel alanda ve inanç sisteminde ciddi değişimler görülmüştür⁶³⁶. Olba tapınak krallığında, M.Ö. 3. yüzyıl sonu ile M.Ö. 2. yüzyıl başında, kültürel ve savunma amaçlı imar faaliyetlerinin olduğunu bulunan yazıtlara dayanarak söyleyebiliriz⁶³⁷.

Seleukos'lar Dönemi'nde stratejik noktalarda askeri kolonilerin yanında, savunma amaçlı phrouria (kaleler) yapılmıştır. Adana'nın Kozan ilçesindeki Karasis dağında bulunan Helenistik Döneme tarihlenen kalenin Seleukoslara ait olduğu düşünülmektedir⁶³⁸. Kale Seleukos Nikator'un M.Ö. 294 yılında Kilikia'nın doğusunu kontrol altına almasından sonra, hem imparatorluğun merkezi olan Suriye'yi kuzeyden gelecek tehlikelerden korumak hem de Kappadokia'dan Kilikia'ya giden

⁶³³ Olba tapınak devletinin egemenlik alanı tüm Kilikia Thrakeia'yı kapsıyordu. Zira Strabo, bu tapınağın başrahibinin Kilikia Thrakeia'nın da hükümdarı olduğunu söylemektedir. bk Strabo,14,5,10.

Mısır kaynaklarında, Olba, Kietis'in (Kietae kabilesinin) başkenti olarak gösterilmişti. Olba'nın Kietis'in başkenti olduğunu bu bölgede bulunan sikkeler doğrulamaktadır. Hatta, sikkelerden elde edilen bilgilere göre Olba egemenlik alanını Lalassis ve Kennatis'e dek genişletmiştir. bk Jones 1937,195.

⁶³⁴ Tempesta 2007,32-33.

⁶³⁵ Durugönül 1998,70-71.

⁶³⁶ Durugönül 1998,69-76.

⁶³⁷ Zeus Olbios Tapınağı'nın temenos duvarında yer alan yazıt I.Seleukos Nikator'un inşa ettirdiği stoa tarzında bir yapının çatısı, (M.Ö 301) büyük rahip Zenophanes oğlu Teukros tarafından tamir ettirildiğini göstermektedir. bk Heberdey-Wilhem, 1896,65 vd.

⁶³⁸ Bu kalede yapılan araştırmalar sonucunda, yapının öncelikle savunma amaçlı inşa edildiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca iki odalı evlerin de olması yerleşim içinde kullanıldığını göstermektedir. Kaledeki kulelerden birinde fil kabartmasının bulunması, yerleşimin Seleukoslara ait olduğunu düşündürmektedir. Çünkü, M.Ö. 301 yılında, Seleukos Nikator, Ipsos savaşında (M.Ö. 301) fillere Lysimakhos'u yenmiştir. Bunun üzerine, Seleukoslar fili resmi armaları olarak benimsemişlerdir. bk Sayar 1995,63.

yolu kontrol altında tutmak için yaptırılmış olabilir⁶³⁹. Fakat bu yapının kesin olarak tarihlenmesi yapılacak araştırmalar sonucunda belli olacaktır.

Seleukos Krallığı Dönemi'nde, özellikle Kilikia ve Lykia'da hem tarım hem de savunma amaçlı kuleler kurulmuştur. Olba'da tek başına duran kuleler bir savunma ağı meydana getirmişlerdir. Sayıları 40 civarı olan bu yapılar üretimle de bağlantılıdır ve bazı kulelerin işliklerle beraber planlandığı görülmektedir. Bu kulelerin de yine M.Ö. 188 yılından sonraki gelişmelerle bağlantılı olarak Seleukoslar tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir⁶⁴⁰.

Roma'nın Anadolu ve doğuda güç kazanmasıyla beraber, yerleşimler değişikliklere uğramış, çoğu Roma Dönemi'nde de, varlığını sürdürmüştür.

IV. 5. Ptolemaios Krallığı (M.Ö.305-31)

Ptolemaios'lar, M.Ö. 305 yılında Mısır'da kurulmuş Helenistik bir krallıktı. Yayılmacı bir politika izleyen Ptolemaioslar, Suriye, Kıbrıs, Pamphylia, Lykia, Kilikia Thrakeia , Karia, Ionia ve Thrakia'da toprak elde etmişlerdir⁶⁴¹. Isaura⁶⁴² ve Pontos'da yerleşimleri ele geçiremediyse de kendine bağlı hale getirmiştir. En azından, kültürel olarak etkisi bu bölgeye kadar girmiştir⁶⁴³.

Mısır'da kurulan Ptolemaios Krallığı, Akdeniz'i egemen olabilmek için önce Kilikia Thrakeia'yı daha sonra Kıbrıs'ı ele geçirmiştir. Bu sayede Mısır, Batı Akdeniz ve Ege arasındaki ulaşımı dolayısıyla adı geçen bölgeleri kontrol edebilecekti. Ayrıca, gemi yapımı için gerekli olan kereste de bu bölgede çok fazlaydı. Ptolemaios krallığı, Kıbrıs'ta, Anadolu kıyılarında, Karia'da ve Filistin kıyılarında birçok

⁶³⁹ "Seleukos, Kapadokia'daki Komana'ya giden antik yolu bölgeye hakim bir konumda bulunan Karasis Dağı'na bir garnizon yerleştirerek denetim altına almış olmalıydı. Seleukos şüphesiz aynı önlemi yalnız bu geçit için değil, Anadolu'dan Kilikia'ya inen diğer geçitler için de almıştı. Ancak bu önlemleri belgeleyecek herhangi bir arkeolojik veriye ya da antik kaynağa ulaşamamıştır." bk Sayar 1995,65.

⁶⁴⁰ Durugönül 1998, 129 vd.

⁶⁴¹ III. Suriye savaşları sonunda (M.Ö. 264-241) Adulis yazıtına göre, Kilikia Thrakeia, Pamphylia, İonia, Hellespontos ve Thrakia'ya kadar Küçük Asya'nın sahil kesiminin Ptolemaiosların hakimiyeti altındaydı. bk OGIS 1.54.

⁶⁴² Isaura'da bulunan yazıtlarda Serapis kültürünün bölgeyi etkilediğinden bahsedilmektedir. bk Bean-Mitford 1970,138.

⁶⁴³ I.Ptolemaios zamanında (M.Ö. 305-283) Sinope ile politik ve ticari ilişkiler kurulmuştur. Bu dönemde yerleşimlerin birçoğunun hamisi olması muhtemeldir. Burada M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen 8.60x15m ebatlarında dikdörtgen bir Serapion tapınağı bulunmuştur. bk Stambaugh 1972, 8-9. Tacitus'a göre, Serapis kültü Sinope'de doğmuş ve I.Ptolemaios'un krallığı sırasında Mısır'a buradan yayılmıştır. bk Historiae, 5, 83-84.

II.Ptolemaios'un M.Ö. 277'de Pontos Euksenos'a (Karadeniz) bir deniz seferi düzenlemiş olduğu düşünülmektedir. bk Archibald 2007,253-272.

yerleşim kurmuş ve Helenistik Dönem'de bir gelenek olarak hanedan üyelerinin isimlerini vermişlerdir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, Ptolemaioslar krallığının önceliği diğer Helenistik krallıklar gibi, yeni bir kent kurma değildi. Ancak egemenliğinin sarsılmaması için ele geçirdikleri yerlerin güvenliğini sağlamak ve kontrol edebilmek için askeri koloniler kurmuşlardır⁶⁴⁴. Bu kolonilerde yakınlarında bulunduğu kentin içinde asimile olmuştur.

Yerleşimlerde Helenistik Dönem politikası gereği, Ptolemaios krallığını destekleyen varsıl bir kesim ortaya çıkmıştır. Bu kişiler, kentlerle Ptolemaios krallığı arasında ara bulucu olmuşlardı. Halikarnassos da, Ptolemaios ve kent arasında ara buluculuk yaparak anlaşma yapılmasını sağlayan kişi için onurlandırma yazıtı bulunmuştur. Bu kişi ya Halikarnassos vatandaşı ya Atinalı veya Ptolemaios ordusu mensubudur⁶⁴⁵. Ptolemaios Krallığı mensupları ve memurları onurlandırılmıştır. Ksytis'de Karia'nın iç bölgelerinde II.Ptolemaios Philadelphus (M.Ö. 285-246) Dönemi'nde, bir Ptolemaios memuru, kent halkı tarafından onurlandırılmıştır. Bu da iç bölgelerde bile Ptolemaios'un dolaylı egemenliğine bir işarettir. Knidos'ta Agathaboulos adlı kişi IV.Ptolemaios Philapator'un (M.Ö.222-204) vezirinin oğlu Sosibides'in heykeli diktirmiştir⁶⁴⁶.

Ele geçirdikleri toprakların hepsini doğrudan krallığa dahil etmemiş ve otonomi, vermiş, diğer yandan vergi almaya da devam etmiştir, ancak; kendi memurlarını da yerleşimlere kontrolü sağlayabilmek amacıyla göndermiştir⁶⁴⁷. II.Ptolemaios Philadelphos (M.Ö. 285-246) Dönemi'nde, M.Ö. 278 yılının sonunda, Pamphylia Ptolemaios kontrolündeydi⁶⁴⁸. Askeri ve sivil memurları kentlerde krallık adına bulunmaktaydı. Tlos'da (Yaka Köyü) Neoptolemos adlı Ptolemaios generalinin askeri faaliyette bulunduğu bilinmektedir. Galat, Pisidia ve Makedonia'nın kuzeyinde yaşayan bir kabile olan Agrianılar ile Paeonianlar Tlos'a saldırınca, kentte askeri

⁶⁴⁴ Cohen 1978,56.

⁶⁴⁵ Kılıç-Aslan 2012,43.

⁶⁴⁶ Bagnall 1976, 98,dn.68.

⁶⁴⁷ Lykia'ya, M.Ö. 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, Lysimakhos'un oğlu Ptolemaios vali olarak atanmıştır. Halikarnassos'da Ptolemaios krallığı hazinesinin bir temsilcisi vardı. bk Magie 1950,I, 96.

⁶⁴⁸ Pamphylia'da iki oikonomos yani mali işlerden sorumlu memurlarla ilgilidir. Bu yazıt Pamphylia'daki Ptolemaios varlığının idari açıdan nasıl olduğunu göstermektedir. bk.Hölbl, 2001,38.

yardımda bulunmuş ve bu grubu yenmiştir. Bunun üzerine kent halkı Neoptolemos'u onurlandırmıştır⁶⁴⁹.

Kentler Helenistik Dönemin politikası olarak yakınındaki egemen güçle ittifak yapmışlardı. Halikarnassos da, Ptolemaios krallığı ile ittifak yaparak özgür ve otonom olarak kalmıştır⁶⁵⁰. Halikarnassos arkasındaki bu güçle, Theangela kasabasını ilhak ederek sınırlarını genişletmiştir⁶⁵¹.

Ptolemaioslar, Kilikia Thrakeia'da, denizlerdeki gücünü sağlamlaştırmak için askeri garnizonlar aslında deniz üsleri kurmuşlardır⁶⁵². Kilikia Thrakeia'nın iç kesimleriyle bağlantı kurabilecek askeri garnizonlara sahip olmuşlardır⁶⁵³, ancak; bu yerleşimlerle ilgili arkeolojik buluntulara ulaşamamıştır.

Kilikia Thrakeia' da kurulan Ptolemaios yerleşimleri, çoğunlukla büyük bir kentin yanına kurulmuşlardır. Aleksandros'dan önce Kilikia Thrakeia'da iki önemli kent bulunmaktaydı: Nagidos ve Kelenderis. Ptolemaios krallığı bu bölgeyi ele geçirdikten sonra, Nagidos'un yanında Arsinoe'yi M.Ö. 279 ile 260-253 yılları arasında kurmuştur⁶⁵⁴. Kelenderis bölgesinde Selinus ve Iotape arasında yer aldığı

⁶⁴⁹ Barbantini 2007, 67-138.

⁶⁵⁰ II.Ptolemaios iktidarında, Halikarnassos'da Ptolemaios garnizonu bulunmaktaydı. Yerleşimde Ptolemaios askeri M.Ö. 2. yüzyılın başına kadar varlığını sürdürmüştür. bk Bagnall 1976,94.

⁶⁵¹ Jones 1937,50. Halikarnassos'lular, II.Ptolemaios (M.Ö. 285-246) ve Apollo için stoa yaptırmıştır ve yerleşimde II.Ptolemaios'a ait atıf yazıtı bulunmuştur. bk OGIS 16.46.

Halk bu yapıyı yaptırabilmek için bir fon oluşturmuştur. bk Kılıç-Arslan 2012,45.

⁶⁵² Zoroğlu 1999,372.

⁶⁵³ Kilikia Thrakeia'da, Kharados, Meydancikkale ve Neapolis, Ptolemaios garnizonlarının bulunduğu kale yerleşimlerdi. bk Bagnall 1976,116. Bu koloniler sayesinde iç bölgeler ve sahil arasında iletişim ve kontrol sağlanmıştır.

Kharados'la ilgili M.Ö. 3. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen Ptolemaios hegemonu Theodorus'un oğlu Demetrios onurlandırma yazıtı bulunmuştur. bk Bagnall 1976,222-223.

Meydancikkale'de, Aleksandros'da darp edilen Ptolemaios sikkelerinin bulunması bu görüşü doğrular niteliktedir. Ptolemaios krallığı burayı alıp, bir garnizon yerleştirmiştir. bk Zoroğlu 1999,374.

⁶⁵⁴ Strabo 14.5.3; Jones 1937,200. Ptolemaios krallığının Kilikia strategosu Apollonius'un oğlu Aetos tarafından kurulmuştur. Aetos, yerleşimin yakınındaki barbarları kovarak, buraları halka dağıtmıştır.

“ .. Aetos, Kilikia'nın yönetimden sorumlu olduktan sonra uygun bir yer bulup, orada kralın adından alan Arsinoe kentini kurdu... ” bk OGIS 1.54.

Arsinoe, Nagidos'un apoikoisi olmuştur. Arsinoe'nin kendi kanunları vardı ve Nagidos ile isopolitea antlaşması yapmıştı. Arkhon, tamias memurlukları vardır. bk Cohen 1995,362-363.

Nagidos yazıtında, Arsinoe'ye göçmenler getirilerek yerleşimin büyütülmesi gerektiğine değinilmiştir,ancak; Arsinoe'nin kentle ilgili mimari kalıntılara rastlanmamıştır. Arsinoe eski kentin içinde asimile olmuş, ve Ptolemaios ordusuna hizmet eden bir garnizon haline gelmiştir. Ptolemaios varlığı Nagidos'un içinde devam etmiştir. bk Habicht 2006,243-257.

düşünülen ancak lokalizasyonu yapılamayan Arsinoe⁶⁵⁵ zamanla Nagidos'un içinde asimile olmuştur.

Kelenderis'in yakınında da, Ptolemaioslar Berenike'yi de kurmuşlardır. Yerleşimi, I veya II. Ptolemaios'un kurduğu düşünülmektedir. Yeri tam olarak bilinmemektedir. Ancak antik kaynaklarda yer almaktadır. Kilikia'da Ptolemaiosların kurduğu düşünülen diğer bir yerleşimde, Philadelphia'dır. Ptolemaios veya Kommagene kralı IV.Antiokhos'un kurduğu üzerinde durulmaktadır⁶⁵⁶.

M.Ö. 278-197 yılları arasında, Pamphylia, Ptolemaioslar'ın kontrolündeydi⁶⁵⁷. Bölgedeki askeri garnizonlarını koruyabilmek ve gemileri için kereste sağlayabilmek amacıyla Pamphylia'da da bir Arsinoe kurulmuştur. Bu yerleşimin yeri belli değildir. Antik kaynaklarda, Korakesion'un yakınlarında kurulduğuna değinilmiştir⁶⁵⁸. Ayrıca, Pamphylia'daki Ptolemaios egemenliği epigrafik kaynaklarla desteklenmektedir. M.Ö. 3. yüzyıl sonuna tarihlenen, Kilikia Kharados'ta komutan olan Arsinoeli Demetrios oğlu Theodoros'la ilgili onurlandırma yazıtı bu duruma bir örnektir⁶⁵⁹.

Pisidia Pamphylia sınırında bulunan Termessos'da Ptolemaios kontrolündeydi. Yerleşimde II.Ptolemaios Philadelphos iktidarının beşinci yılına yani M.Ö. 281/280 yılına tarihlenen yazıtta kralın görevlendirdiği Pampyhiarkhes Phillippos onuruna yazıt dikilmiştir⁶⁶⁰. Bir liman kenti olmamakla beraber arazisinin

⁶⁵⁵ Kıbrıs, Ege Adaları ve Filistin'de de Arsinoe adlı yerleşimler mevcuttu. bk Zoroğlu,1999,378.

⁶⁵⁶ Ptolemaios II. Philadelphos veya II.Attalos (M.Ö.160-138) Philadelphos'u kurmuş olabilir. Ancak Attalos krallığı asla Kilikia'yı kontrol etmemiştir.

Kilikia Thrakeia'da Meydancikkale'de bir Ptolemaios garnizonu bulunmuştur. Meydancikkale'de, M.Ö. 245-235 yılları arasına tarihlenen sikkelerin bulunması, yerleşimin kuruluşunun bu tarihler arasında olabileceğini düşündürmektedir. Yerleşimin de, Kilikia Thrakeia'da olması kabul gören bir düşüncedir, ancak ispatlanamamıştır. bk Magie 1950,I, 1950,II,1408-1409.

Bean ve Mitford, Philadelphia'nın, (Ermenek) 10 km doğusunda, İmsi Ören'de olduğuna inanmaktadırlar. bk Mitford-Bean 1967,321.

⁶⁵⁷ Bölgede bulunan bir yazıtta dayanarak,Ptolemaios Soter'in (M.Ö. 323-285) deniz hakimiyetini genişletmek amacıyla M.Ö. 295'de Pamphylia'ya hakim olduğu ileri sürülmektedir. Ancak bu hakimiyet askeri güçle değil, Pamphylia'daki kentlerle yaptıkları antlaşmalarla sağlanmıştır.. Ancak her gelen yeni bir kralla antlaşma şartları da değişikliğe uğramıştır.. bk Bosch,1967,24.

Yazıtta göre, Ptolemaios Soter'in emriyle Pamphylia,Lykia, Girit, Helen ve Pisidia kökenli kişiler Aspendos'a gelmişlerdir. Aspendos, Perge, Side veya Selge gibi kentlerden biriyle savaşıyordu. Bu askerler Aspendos vatandaşlığına kabul edilmişlerdir. Yalnız ücretli askerler değil, onların torunları da "*kente iyiliği dokunanlar*" şeref unvanı taşıyacaklardı. Ptolemaios'un Aspendos'taki nüfusu, burada yaşayan ücretli askerlere dayanmaktaydı. bk Bosch,1967,25.

⁶⁵⁸ Strabo 14.5.3.

⁶⁵⁹ Mitford 1961,134,dn.35.

⁶⁶⁰ Yazıtta kralın iktidarının ilk yılından da bahsedilmiştir. Phillippos'u kralın görevli olarak bu yerleşime gönderdiği var sayılmaktadır. Bu durum Termessos'un yönetiminin Ptolemaios krallığının kontrolünde olduğunu göstermektedir. bk Bagnall 1976,111.

güneydoğuda Attaleia Körfezine kadar uzanması, kentin Ptolemaios'lar tarafından kontrol altına alınmasına neden olmuştur.

Lykia'da da Ptolemaios Krallığının kurduğu tabi yerleşimler vardı. Krallık bu bölgeyi kontrol altında tutabilmek için hem askeri hem de idari yöneticilerini bu bölgeye göndermiştir⁶⁶¹. M.Ö. 278-268 yılları arasında, Galatların bu bölgeyi yağmalamasını önlemiş ve bölgenin koruyucusu haline gelmiştir⁶⁶². Burada adı bilinen Ptolemaios yerleşimi, Arsinoe Patara idi. Patara'nın Lykia kıyılarında önemli bir liman olması Ptolemaioslar'ın ilgisini çekmiştir⁶⁶³. II.Ptolemaios Philadelphos kenti yeniden düzenlemiş ve adını da Arsinoe koymuştur⁶⁶⁴. Yeri belli değildir. Ptolemaios kralının kentte yaptıklarına da antik kaynaklarda değinilmemiştir. Maalesef, elimizde yerleşimle ilgili arkeolojik veriler yoktur.

Philotera'da da, bir Ptolemios yerleşimidir. Ptolemaios Philadelphos kardeşi için kurmuştur. Yeri belli değildir⁶⁶⁵. Ksanthos'da, M.Ö. 257/256'da, II.Ptolemaios iktidarında, bir garnizon olduğunu da tarihi kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz⁶⁶⁶. Limyra ve Andriake'nin de Ptolemaios'a bağlı yerleşimler olduğu bilinmektedir⁶⁶⁷.

Ptolemaioslar, Karia, Ionia, Pisidia ve Thrakia'da da yerleşimlerle ilişki içerisine girmişler, hatta yerleşimler kurmuşlardır. Kentlere özgürlük ve otonomi vererek ittifak yapmışlar, aslında idari sorumluluk almadan bölgede söz sahibi olmuşlardır⁶⁶⁸. Yerleşimler bir ittifakın parçası olarak tümüyle bir merkezden yönetilmişlerdir.

M.Ö. 4. yüzyılın sonunda Karia, Ptolemaiosların kontrolüne geçmiştir. İlk başta kıyıları, daha sonra iç bölgeleri egemenlikleri altına almıştır. Bölgedeki yerleşimler zaman içinde Ptolemaios ve Seleukos krallıkları arasında el

⁶⁶¹ Bagnall 1976, 105-114.

⁶⁶² Limyra'yı Kelt istilası sırasında başarıyla savunan Ptolemaios I'in anısına, M.Ö. 3. yüzyılda kentin merkezinde *Ptolemaion* inşa edilmiş ve yapı, imparator kültü için kullanılmıştır. bk Stanzl 2003, 1-14.

⁶⁶³ Diadoros 20.93.3.

⁶⁶⁴ Strabo 14.3.6.

⁶⁶⁵ Cohen, 1995, 331.

⁶⁶⁶ II.Ptolemaios Philadelphos, Ksanthos'a gönderdiği Pandaros'a halk onursal bir yazıt diktirmiştir. bk Bagnall 1976, 108.
Ksanthos yazıtlarda *phrourion* olarak geçmektedir. Vergi muafiyeti olduğuna değinilmmiştir. Geniş bilgi için bk TAM II.262.

⁶⁶⁷ Bagnall 1976, 109.

⁶⁶⁸ Bagnall 1976, 80-92.

değiştirmiştir. Ptolemaios, Karia'da birçok yerleşim yerine sahip olmuştur: Halikarnassos (Bodrum), Stratonikeia⁶⁶⁹, Iassos⁶⁷⁰ ve Amyzon (Mazın Kalesi)⁶⁷¹ gibi. Amyzon'da bir Ptolemaios phrouriası olduğu araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır⁶⁷².

Ptolemais adlı bir yerleşimde kurdukları iddiası vardır. Laodekia Lykos'da bulunan bir yazıtta, Ptolemais'in adı geçmektedir. Başka bir yazıtta, Ptolemais'den Kaunos'un (Dalyan) demosu olarak bahsedilmektedir⁶⁷³. Ptolemais'in yeri belli değildir ve elimizde yerleşimle ilgili hiç bir bir yoktur. Kalynda'da da (Şerefler Köyü/Ortaca) Ptolemaios garnizonu olduğu düşünülmektedir⁶⁷⁴.

İonia'da da, Ptolemaios'lar yerleşimlere sahipti: Ptolemaios Lebedos. Lebedos'da (Ürkmez) Ptolemaioslar'ın kurduğu, Ptolemais'a antik kaynaklarda rastlanılmamaktadır. Daha çok sikkelerde ve yazıtlarda bu yerleşimden bahsedilmektedir⁶⁷⁵. III.Ptolemaios Eurgetes (M.Ö. 246-222) ve Berenike'nin bu yerleşimi kurduğuna inanılmaktadır. M.Ö. 197 yılına kadar, yerleşimin adı değişmemiştir. Antik kaynaklarda Ptolemios'ların İonia'daki egemenliğine değinilmemektedir, ancak sikke ve yazıtlarda bu bölgeyle ilgili bilgi yer almaktadır.

Yerleşim kurmak yerine var olan kentlerle ittifak yapmışlardır. M.Ö. 279/8 yılında, II.Ptolemaios, Miletos'a arazi hediye ederek, önce üzerinde kontrol kurmuş,

⁶⁶⁹ Stratonikeia, M.Ö 4. yüzyılın sonundan M.Ö. 274 yılına kadar, Ptolemaios kontrolündeydi. Ptolemaios'ların bölgedeki egemenliğiyle ilgili Ptolemaios Philadelphios'un iktidarının dokuzuncu yılında, yani M.Ö. 274'te Stratonikeia'da satılan bağla ilgili yazıttır. bk Wörle,1978,212-216. M.Ö.3. yüzyıl sonu ile M.Ö. 2. yüzyıl başına tarihlenen sur duvarı yazıtında, askerlerin toplanma merkezi olan Serapeion tapınağından bahsedilmektedir. Ptolemaios krallığına özgü bu tapınak, yerleşimdeki Ptolemaios egemenliğine bir kanıt olarak düşünülebilir. bk Bremen 2003,11.

⁶⁷⁰ Iassos M.Ö. 309/308 yılında Ptolemaios ile ittifak yapmıştır. Kente, özgürlük, otonomi, vergi muafiyeti ve garnizon bulundurmama hakkı verilmiştir. Aslında kenti ilhak etmeden kendine tabi hale getirip, koruması altına almıştır. bk Bagnall,1976,88.

Iassos'da,Ptolemaios Dönemi gymnasiuma *Ptolemaion* denilmiştir. Ayrıca yerleşimde *Antiocheion* adlı bir gymnasium da vardı. Bu da değişen siyasi durumun sosyal ve kültürel hayata olan etkilerini göstermektedir. bk Bagnall 1976,92,dn.46.

⁶⁷¹ Cohen 1995,246. Amyzon; Alinda'nın peripolionu'dur. M.Ö. 203 yılına kadar Ptolemaios idaresinde kalmıştır .bk Strabo 14.1.32.

⁶⁷² Selen-Kılıç 2012, 27.

⁶⁷³ Bagnall 1976,97.

⁶⁷⁴ M.Ö. 248/247'de Ptolemaios II iktidarında, Theron adlı çiftçi yıllık festival için Kalynda'da Kypranda yakınlarında şarap sağlamak için bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşma da kentte bulunan *tamias'dan* (haznedardan) bahsedilmesi, Mısır garnizonu olduğu düşünülen yerleşimde Helen kent unsurlarına dikkat çekmektedir. bk Bagnall1976,98,dn.72; Cohen,1995,187.

⁶⁷⁵ Cohen,1995,264. ΠΤΟΛΕΜΑΙΕΩΝ, ΠΤΟΛΕΜΑΙ lejandlı sikkeler yerleşimde bulunmuştur. Magnesia'da M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen yazıtta "Ptolemaios'a daha önce Lebedos deniliyordu." bk Cohen 1995,189.

daha sonra kentle dostluk ve müttefiklik antlaşması yapmıştır⁶⁷⁶. M.Ö. 309 yılında Ephesos Ptolemaios'ların eline geçmiştir. M.Ö. 221 yılına kadar, Ptolemaios egemenliğinde kalmıştır⁶⁷⁷. III.Antiokhos, M.Ö. 197 yılında kentin stratejik önemini, kara ve deniz ulaşımında kolaylıklar sağlaması, limanının olması, Ionia ve Hellespontos kentlerine yakınlığı sebebiyle bu kenti ele geçirmiştir⁶⁷⁸.

Ptolemaiosların kısa bir süre Thrakia'da yerleşim kurduğu iddiaları vardır. Larissa'da (Limantepe), III.Ptolemaios'un, Suriye savaşından sonra, Ptolemaios'u liman kalesi olarak kurduğu düşünülmektedir. Bu iddia, yerleşimde bulunan Ptolemaioslara ait bir sikkeye dayanarak, ortaya atılmıştır⁶⁷⁹, ancak; sikkeden başka bir kanıtın olmaması ve Ptolemaiosların buradaki egemenliklerinin kısa oluşu, bu iddiayı ispatlamaya yetmemektedir.

Ptolemaios krallığı, yerleşimlerle olan ilişkilerini sadece kentlerle sınırlamışlardır. Koinonlarla da ilişki içerisine girip, yerleşimlerdeki etkisini artırmıştır. Ptolemaios'lar, Karia'daki Khrysaorik koinonunu desteklemiştir. M.Ö. 267 yılında, Ptolemaios etkisi Khrysaorik koinonunda gözlemlenmektedir⁶⁸⁰.

Ptolemaios Krallığı'nın Anadolu'da kurduğu yerleşimlerin çoğu varlığını sürdürmüştür. Kültürel açıdan etkileri de batı da ve doğuda yüzyıllarca gözlemlenmiştir.

IV.6 Attalos Krallığı (M.Ö. 241-133)

Attalos Krallığı Pergamon'da geniş ve bereketli Kaikos (Bakırçay) Irmağı vadisinin kuzey kıyısına kurulmuştu. Arazinin yapısından dolayı, teraslar şeklinde inşa edilmişti⁶⁸¹. Karadeniz'in güney sahilindeki Tieion (Filyos-Hisarönü) kentinin yerlisi olan Philetairos (M.Ö.343-263), Lysimakhos tarafından Pergamon kalesinin komutanlığına ve korunmak üzere verilmiş, dokuz bin talentlik⁶⁸² büyük bir

⁶⁷⁶ Magie 1950,I,93-94; II,925,dn.21.

⁶⁷⁷ Polybios 5.35.2.

⁶⁷⁸ Polybios 18.40.

⁶⁷⁹ Cook 1973,219-221.

⁶⁸⁰ M.Ö. 260 yılında, II. Ptolemaios (M.Ö.283-246) Dönemi'nde, Zeus Labraunda da, Ptolemaios krallığına ait strategos vardı. bk Bremen 2003,12.

⁶⁸¹ Magie 1950 I,3,

⁶⁸² Talent (talent): Helenlerde çeşitli zamanlarda ve çeşitli yerlerde değişiklik gösteren ağırlık ve para birimidir. Genelde 26,196 kilogramdır. Roma İmparatorluk Çağında geçerli olan Attik talenti ise, 20,40 kg.dır. bk Herodotos, 557.

hazinenin bekçiliği ile görevlendirilmişti⁶⁸³. Çok geçmeden Philetarios, bağımsızlığını ilan edip, Seleukos'un yanında yer alarak, Lysimakhos'un egemenliğine son verilmesinde Kurupedion Savaş'ında (M.Ö.281) askeri destek vermiştir⁶⁸⁴.

M.Ö. 280 yılında Seleukos Nikator'un ölümünden sonra, Philetairos, Pergamon'da Attalos Krallığını kurmuştur⁶⁸⁵. Öncelikle Mysia bölgesinde geniş bir bölüme hükmederek, Helen yerleşimlerini kontrol altına almıştır. Daha sonra, Kaikos (Bakırçay) vadisi üzerinde, ekonomik ve siyasi yönden güçlenerek, Batı Anadolu'da yerleşimler üzerinde söz sahibi olmuştur.

Philetairos ve daha sonraki Attalos kralları ülke sınırlarını genişletmiştir. Bu yüzden, Batı Anadolu'da Seleukos ile zaman zaman mücadeleye girilmiştir. Attalos Krallığı, Seleukos taht kavgalarıyla zayıfladığı zaman sınırlarını Hellespontos'dan Tauruslara, Ege'den Phrygia'ya kadar genişletmeyi başarmıştır⁶⁸⁶. M.Ö. 188 yılında yapılan Apameia antlaşmasından sonra, Attalos Krallığı'nın 173.000 km²'lik bir yüzölçümü ve 5 .5 milyona yakın bir nüfusa sahip olduğu hesaplanmıştır⁶⁸⁷.

Ele geçirilen topraklarda egemenliğini sağlayabilmek için, diğer Helenistik krallıklar gibi Helenizm propagandası yapmıştır. Yerleşimlere, otonomi, özgürlük, sikke basma hakkı⁶⁸⁸ ve vergi muafiyeti vermiş⁶⁸⁹ kendine müttefik Helen kentleri edinmiştir. Hatta bu müttefiklerin sınırlarını genişletmesine izin vermiştir⁶⁹⁰. M.Ö. 188 yılındaki, Apameia antlaşmasından sonra, Roma'nın müttefiki olarak pek çok yerleşimin yönetiminde söz sahibi olmuştur. Yerleşimler vergilerini ödemeyince

⁶⁸³ Pausanias, 1.10.4;Strabo, 13.4.1.

⁶⁸⁴ Hansen 1971,94.

⁶⁸⁵ Magie 1950,I,91.

⁶⁸⁶ OGIS 1.274;278;279.

⁶⁸⁷ Hansen 1971,166 vd. Verilen nüfus ve yüz ölçümüne Attalos Krallığı'na bağlı olan, sırasıyla I. ve II. Makedonya savaşları (M.Ö. 205 ve M.Ö. 198) sonunda topraklarına dahil ettiği Aigina ve Andros adaları da dahildir.

⁶⁸⁸ Sikke basmak aslında otonominin bir göstergesiydi. Batı Anadolu'dam kent devletleri sikke basmıştır. Ephesos, Tralleis, Sardis, Apollonia, Smyrna, Synnada, Apameia, Laodikea, Thyateira, Stratonikea ve Adramyttiumon sikke basan kentlerden bazılarıdır. bk Head,1911,500-590.

Pergamon Krallığı Dönemi'nde, aynı tip sikkeler basılmaya başlandı. Bu sikkelere, Dionysos onuruna düzenlenen ayinlerdeki büyük alaylarda taşınan *cista mystica*'nın (sır sepeti) sembol olarak kullanılmış olmasından dolayı sepet taşıyan anlamında '*Kistophor*' adı verilmiştir. bk Head,1911,534-535. Bu sikke aynı ağırlık,ölçü ve tipte olmaktaydı.

⁶⁸⁹ Hansen 1971, 170.

⁶⁹⁰ Attalos himayesindeki Troia'daki Parium sınırlarını doğudaki komşusu Priapos kentinin topraklarının bir bölümünü alarak büyütüştür. bk Strabo 13.1.14.

zaman zaman vergi muafiyeti veya erteleme istemiştir. M.Ö. 188 yılında, Attalos Krallığı'nın egemenliğine geçen Lykia'daki Kardakian komesi savaşlar yüzünden tahrip olunca vergi indirimi isteği kabul edilmiştir. Hellespontos valisi Korrhagus yönetimi altındaki kentler için tüm vergilerden üç yıl vergi erteleme istemiştir⁶⁹¹.

Attalos Krallığı, çeşitli bahanelerle yerleşimler ile krallığa yakın kişilerden aynı ve nakdi yardım almışdır⁶⁹². Bu vergiler çoğunlukla savaş sırasında Attalos Ordu'suna tahıl yardımı şeklinde olmuştur⁶⁹³. Böylece, finans kaynaklarını azaltarak yerleşimleri kendisine muhtaç duruma getirmeyi hedeflemiş olmalıdır. Bunun yanı sıra, kentlerin içişlerini de kontrol altına almış oluyordu. Diğer yandan, egemenliği altındaki kentlere ekonomik anlamda yardım etmiştir. Temnos⁶⁹⁴, Teos⁶⁹⁵ ve Hellespontos yakınlarındaki bölgelere, kraliyet hazinesinden bir bütçe yardımıyla bulunmuştur. Maddi yönden sıkıntı çeken kentlere tahıl bağışlamıştır⁶⁹⁶.

Himayesinde olan yerleşimlere daha ayrıcalıklı davranmıştır. Bu ayrıcalığı kaybetmemek adına, bazı yerleşimler, kraliyet ailesinin adlarını taşıyan *phyleler* oluşturmuşlardır⁶⁹⁷. Seleukosların yanında yer alan yerleşimlere ağır vergiler koyarak ve garnizonlarını yerleştirerek cezalandırma yolunu seçmiştir. Mesela, Lykaonia -Pisidia'da sınırında yer alan, Ambla'dayı M.Ö. 164'te kontrol altına almış, Attalos garnizonunu kente yerleştirmiştir. Ayrıca kentten rehin almış ve tazminat ödemeye mecbur etmiştir⁶⁹⁸.

Yerleşimlerde, Helen kentlerindeki yapıların bazılarını inşa ettirerek, hem

⁶⁹¹ M.Ö. 181 yılında I.Eumenes (M.Ö.263-241) Lykia'daki memuru Artemidoros'a Telmesos'a dahil edilen Kardakian komesinin vergilerini üç yıl ertelediğine dair bir mektup yazmıştır. bk Segre 1938,190-207; Magie 1950,II,763.

Yeni yerleşimcilerden üç yıl vergi almamıştır. Ayrıca, bu komeye bir kale yapılması için bir mimar yollamıştır. Bu şekilde kırsal alana yerleşimi özendirmeye çalışmıştır. bk Rostvetzef 1941, I,645-648;II,1477,dn.61.

⁶⁹² Allen 1983,103-104.

⁶⁹³ Attouda'da yaşayan Solon adlı kimse Pergamon'a tahıl göndermiştir. bk MAMA VI.68; Rostvetzeff 1941,II,1475-1476,dn.55;1647.

⁶⁹⁴ SEG II.580.

⁶⁹⁵ Hansen 1971,109; 166.

⁶⁹⁶ Philetairos zamanında, M.Ö. 287/7'de, Attalos Krallığı Galat Savaşları yüzünden Kyzikos'a ücretsiz buğday ve arpa dağıtmıştır. Kent bu olayı unutmamış, Pergamon'un yöneticisi Philetairos adına festival düzenlemiştir. bk Hansen 1971,410.

⁶⁹⁷ Attalis, Eumeneia, Apollonia adlarında krallıktaki kentlerde phyleler kurulmuştur. bk Jones 1987,355-356.

⁶⁹⁸ M.Ö. 160 yılında, II Attalos, Amblada kentine mektup yazmıştır. Yerleşim, Attalos krallığına elçiler göndererek geçmişte işlediği hatadan pişman olduğunu bildirmiştir. II.Attalos bu mektupla, tazminatın geri kalanı affetmiş ve rehineleri de serbest bırakmıştır. bk OGIS II.491-493,751.

krallığın propagandasını yapmış, hem de Helen unsurlarını kullanarak kontrolü altındaki topraklarda egemenliğini sağlamlaştırmıştır⁶⁹⁹. Assos'da (Behramkale) Attalos krallığına ait pek çok yapının olduğu bilinmektedir⁷⁰⁰. II.Attalos (M.Ö. 220-138) zamanında, Termessos'da agoranın kuzeybatısında dor düzeninde inşa ettirdiği stoa'nın arşitravında kentin konsey ve meclisinden bahseden bir yazıt bulunmuştur⁷⁰¹. Bu belge bize, Helen tipi kurumların Attalos Krallığı ile beraber bazı yerleşimlerde görülmeye başlandığını düşündürmektedir⁷⁰².

Ephesos kenti, Magnesia savaşında Roma ve Attalos Krallığı'nın yanında yer almamış, Seleukos Krallığı ile ittifak kurmuş, diğer kentlere oranla kontrol altına alınmıştır⁷⁰³. II.Attalos, (M.Ö.160-138) kentteki ticarete egemen olabilmek için Ephesos'u ticaret limanı haline getirmek istemiş, limanı genişletme girişiminde bulunmuştur. Bu yüzden, nehrin giriş kısmı oldukça derin olması için daraltılmıştır, ancak; sonuç alınamamıştır, çünkü biriken yeni mil ile kum limanı ve nehrin girişini daha da daraltmıştır⁷⁰⁴.

Helenistik Dönem'de bir gelenek olan egemen gücün yerleşimler arasında ara bulucu olmasını Attalos Krallığı da devam ettirmiştir. Pitane (Çandarlı) ile Mytilene arasında Adrammytium koyuyla ilgili anlaşmazlık için Attalos Krallığı'ndan yardım istenmiştir⁷⁰⁵. Anlaşmazlığın nasıl çözüldüğü bilinmiyor. Priene ve Magnesia arasında çıkan anlaşmazlıkta Attalos Krallığı ara bulucu olmuştur⁷⁰⁶. Ionia'da yer alan Teos (Sığacık) ile Dionysos tekhnitai'ler⁷⁰⁷ arasında bir arazi yüzünden anlaşmazlık

⁶⁹⁹ Manlius'un Anadolu'ya yaptığı Galat seferi sırasında Termessos,İsinda, Sagalassos,Lysinia ve Oroanda Roma ile ittifak kurmuşlardı. Bu kentler Attalos Krallığı'nın da himayesindeydi. bk Strabo 12.7.14; Livius 37.56.4-5.

⁷⁰⁰ Hansen,1971,287-288.

⁷⁰¹ Polybios 21.34 Strabo 13.4.17. Agoranın kuzeybatısında yer alan stoa'nın arşitravında bir yazıt bulunmaktaydı.

⁷⁰² Mektupta, II.Attalos, Amblada'ya şöyle seslenmektedir: “Amblada kenti ileri gelenleri...”. İleri gelenler ile meclisi işaret etmekte ve Helen tipi kurumlara dikkat çekmektedir. Büyük olasılıkla, bu krallığın etkisiyle uygulanmaya başlanmıştır. bk Hansen, 1971,182.

⁷⁰³ Hansen 1971,172;206.

⁷⁰⁴ Strabo 14.4.24. “II.Attalos, nehrin ağız tarafına dalgakıran yapılırsa girişin büyük ticaret gemileri için yeteri kadar derin olacağını düşünmüştür. Fakat, mil birikintisi içeride kalıp ağız kısmına kadar bütün limanı doldurmuştur.”

⁷⁰⁵ Strabo 12.1.67. Attalos Krallığı'nın kurucusu Philetairos, II.Antiokhos'a ait olan Adrammyteion körfezi etrafındaki arazi dolayısıyla ödeyemedikleri vergi borcunu ödemiş, hatta bu bölgeden arazi satın almıştır. bk Hansen 1971,171,dn.31.

⁷⁰⁶ OGIS 335.1.

⁷⁰⁷ Dionysos tekhnitailer, tiyatro ve müzik şenliklerine paralı sanatçılar sağlayan bir profesyonel oyuncular ve müzisyenler loncası idi. Bu loncanın önemli merkezleri, Yunanistan'da Atina ve

çıkıştır. Önce kent halkı 6000 drahmi değerindeki araziyi bu loncaya hediye etmiştir. Dionysos'un koruması altında oldukları için yerel vergilerden muaf tutulmuşlar ve kutsal sayılmışlardır. M.Ö. 152 yılında, yine bu kent halkı ve Dionysos tekhnitaia arasında antlaşmazlık çıkmıştır⁷⁰⁸. Kent Dionysos tekhnitaia'yı istemeyince önce Ephesos'a daha sonra, II.Attalos'un isteğiyle Teos ile Ephesos arasındaki Myonnessos'a yerleştirilmişlerdir⁷⁰⁹. Güneybatı Phrygia'da, yine aynı krallık döneminde Attouda'da (Hisarköy) bu grup ve yerleşim arasında antlaşmazlık çıkmış, Attalos Krallığı bir kez daha bu sorunu çözmüştür⁷¹⁰.

Ele geçirdiği toprakları da, bölgesel olarak satraplık ve hyparkhialara ayırdığı düşünülmektedir. Bazı bölgeler coğrafi olarak bölgelere ayrılarak bir vali tarafından yönetilmiştir⁷¹¹. Khersonesos (Gelibolu) yarımadası ile Thrakia'yı bölgedeki savaşçı kabilelere karşı askeri yetkilere sahip bir strategos yönetmiştir⁷¹². Hellespontos (Çanakkale Boğazı) bölgesi de bir strategosun idaresine verilmiştir⁷¹³. Attalos Krallığı'na bağlı Aigina⁷¹⁴ ve Andros adalarını kralın atadığı bir vali yönetmiştir⁷¹⁵.

Tebai, İtalya'da Syrakusa ve Mısırdaki Ptolemais idi. M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren, Tekhnitai'ler, Dionysos adına festivaller düzenlemişlerdir. Bu loncanın Teos'a Atina'dan geldiği düşünülmektedir. Pythia'da Delphik ve Soteria, Thespieae'de Museia, Thebes'de Herakleia, Teos'da Dionysia ve Magnesia'da Artemis Leukophryene festivallerini organize etmişlerdir. bk Cecarelli 2004,16.

Kentlerde sıra dışı hayatları yüzünden istenmiyorlardı. Ahlak kurallarına uymayan bu santçi grubunu Aristoteles'de eserlerinde eleştirmiştir. bk Aristoteles, Politics,1339a,13340b; Aristoteles, Rhetorics, 3,1405a,23-24.

Tiyatro Dionysos koruması altında olduğu için Dionysos tekhnitai yalnız profesyonel değil, aynı zamanda dinsel bir topluluk niteliği taşımış ve vergi bağımsızlığı ile can güvenliği hakkı kazanmıştır. Anadolu'da M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İonia ve Hellespontos'da bu lonca görülmeye başlanmıştır. Teos'daki Dionysios Tekhnitai'sinin kuruluş tarihi M.Ö. 3. yüzyılın sonuna doğrudur. bk Walbank 1992,110-111.

⁷⁰⁸ Aslında, sorun tekhnitailerin yerel vergilerden muaf olmaları ve elde ettikleri gelirin miktarıydı. Hem Teos kenti, hem de tekhnitailer Attalos Krallığı'na elçiler yollayıp, yardım istemişlerdir. Sonunda, krallık festivalleri tekhnitai'lerin düzenlemesine ancak elde edilen gelirle ilgili her şeyin kente ait olduğuna karar vermiştir. bk SEG II.580; Hansen 1971,172.

⁷⁰⁹ Teoslular, Myonnessos'un kendilerine karşı tahkim edilmemesini istemiştir. Bunun üzerine, *tekhnitailer* nüfusu az olan Lebedos'a gitmiştir. bk Strabo 14.1.30.

⁷¹⁰ MAMA VI. 24-25.

⁷¹¹ Hansen 1971,166.

⁷¹² Hansen 1971,167 vd.

⁷¹³ Hellespontos'daki kentlerden birinde bulunan bir yazıta göre; Attalos Krallığı meclislerin inşa edilmesi, yoksul vatandaşlara kraliyet hazinesinden (basilikon) yardım edilmesi ve bu kente tanınmış olan vergi muafiyetinin iki yıldan beş yıla çıkarılmasını istemiştir. bk Allen 1983,55.

⁷¹⁴ II.Eumenes, Aigina'yı yönetmesi için Hikesios'u seçmişti. bk SIG 3.642. II.Attalos iktidarında, aday kralın atadığı düşünülen Kleon adlı bir Pergamonlu on altı yıl yönetmiştir. I.Attalos Dönemi'nde, Attalos Krallığı'nın adaya olan hakimiyeti için bk Allen 1983,255.

⁷¹⁵ Hansen 1971,168.

Phrygia Eriza'da (Dereköy) hyparkhia olduğunu yazıtlardan öğreniyoruz⁷¹⁶.

Polislerle krallıktaki çeşitli kültürler arasında birleştirici bir unsur olan Helenizmin yayılmasını da sağlamıştır. Özellikle pasifize olmamış bölgelerde polis tipi yönetim krallığın bu politikasının devamlılığını sağlamıştır. Çok fazla polis tipi yerleşim kurmasa da, M.Ö. 188 yılından sonra güneydoğu Phrygia'da, Tyriaion yerleşimine polis statüsü vermiştir⁷¹⁷. Bu yerleşimde bulunan yazıta göre, II. Eumenes (M.Ö.197-159), yerleşimi kanunları olan bir *politeuma* olarak düzenlemiştir⁷¹⁸.

Krallık *topos*⁷¹⁹ denilen ve kralın atadığı strategoslar tarafından yönetilen bölgelere ayrılmıştı⁷²⁰. Attalos krallığıyla ilgili yapılan çalışmalar sonucunda, bulunan yazıtlar krallıktaki *topos'larla* ilgili bilgi vermektedir⁷²¹. Khersonese ve Thrakia *Topoi'si*⁷²², Hellespontos yakınındaki *topoi*, Ephessos'un etrafındaki Kaistros ve Kilbianoi ovalarını içine alan *topoi*⁷²³.

Egemen olduğu bölgelerde krallık Seleukoslar gibi khora basilike'ya sahipti. Attalos ülkesi çok genişti ve krali arazi özel mülkten fazla olmalıydı. Krali araziler zaman zaman bağışlanmış veya satılmıştır. Krali arazilerinin güvenliğinden sorumlu bir memur vardı.⁷²⁴ Tralleis'de bir ev⁷²⁵, Priene de bir arazi⁷²⁶. Thrakia Chersonese'de

⁷¹⁶ Rostvtzeff 1941,389.

⁷¹⁷ Seleukos zamanında bir katoikia olan Tyriaion'la ilgili iki tam ve bir yarım mektubu içeren yazıt bulunmuştur. Yerleşim M.Ö. 188 yılında Apameia barışından sonra, Seleukoslardan, Attaloslara geçmiştir. Veteran veya askerler ile yerli halktan oluşan bir garnizondur. Halk, Attalos Kralı II.Eumenes'e başvurarak, kendilerine, kent/polis statüsü verilmesini istemiştir. Eumenes bu başvuruya olumlu yanıt vermiş ve yerleşimi polis yapmıştır. Hatta yerleşime gymnasium yapımları için mali yardımda bulunmuştur. bk Jonnes-Riel 1997,1-25; Schuler 1999,124-132..

A, Chaonitis'e göre, Tyriaion halkının isteği, kendi kanunlarına sahip, kurumları ve gymnasiumu olan bir demos olma idi. krş Chaonitis 2002,105.

⁷¹⁸ Jonnes-Riel 1997,3-5.

⁷¹⁹ R, E, Allen'a göre, Attalos Krallığı'nda *topos* belirgin bir kavram değildi. Eyaletleri düzenlemek için kullanılmıştı. Kuralları değışkendi. bk Allen 1983,117.

Broughton ise, *topos'un* kome'de olacağına inanmaktaydı. krş. Broughton 1938,IV, 630.

⁷²⁰ *Topos'un* Pergamon kentinde bağımlı, köy, çiftlik ve askeri kolonileri ifade ettiği düşünülmektedir. Mısır'daki *nomoi* sistemiyle karşılaştırılmaktadır. Helenistik Dönem'de krali arazideki taksimi belirtmekteydi. Attalos Krallığı'nda köylerin olduğu bölgelerdi. bk Hansen 1971, 186, dn. 124.

⁷²¹ Pergamon'da bulunan ephebes listeleri krallıktaki *topos'larla* ilgili bilgi vermektedir. bk Hansen 1971,185,dn.121. Magnesia'da Artemis Pergaia tapınağında bulunan yazıtta *topos'dan* yer mevki olarak bahsedilmektedir. bk. SEG 45.112.

⁷²² OGIS 330.

⁷²³ SEG 26.238.

⁷²⁴ Thonemann 2013,26.

⁷²⁵ Vitruvius 2. 8. 9; Plinius, N.H.35.172.

⁷²⁶ Broughton 1934,208.

arazi, I. Attalos'un mülküydü.⁷²⁷

Otonomiye sahip Sestus (Yalıkabab) ve Kallipolis (Gelibolu) ile arazilerini ve otonomilerini yitiren Elaeus ve Madytus'ta Attalos krali araziye aitti. Harap olmuş Lysimakheia ve Alopennessus da büyük olasılıkla krali araziye dahil edilmişti⁷²⁸. Aiginia adası da krali araziydi ve teorik olarak adanın tüm kaynakları krala aitti⁷²⁹. Askeri koloni olan Aegosages'in arazisi krali araziden verilmişti. Mysia ve Lydia'nın iç taraflarında da Attalos krali arazisinin olduğunu tarihi kaynaklardan biliyoruz⁷³⁰. Hermos (Gediz) vadisindeki Pers Artemis tapınağı da krali araziye eklenmişti.⁷³¹ Ionia'da Teos (Sığacık) ve Lebedos (Ürkmez) yakınlarındaki arazi ve Priene yakınlarındaki tuz madeni de krali araziydi⁷³². Son Attalos krali bazı mülkleri müsadere etmişti.⁷³³

Krali araziden toprak satışı ve dağıtımı olurdu. Krali arazi dağıtan kişiye *geodetes* denilirdi. Temnos'da halka krali araziden toprak bağışı veya satışı yapılmıştır. Eumenes , *geodetes* Pyrrhos'a yazdığı mektupta bu toprakları hemen teslim etmesini istemiştir⁷³⁴. Apollonia Rhyndakos'ta (?), Hellespontos valisi Korrhagos topraksız vatandaşlara krali araziden toprak dağıtmış, Apollonia vatandaşlarını krali araziye nakletmiştir.⁷³⁵ II.Eumenes Dönemi'nde, M.Ö. 160'ın sonlarında Mysia'da, Emoddi'de ve Apollonuraks'a krali araziden toprak bağışında bulunulmuştur.⁷³⁶

Krali araziye ekip biçenler, çoğunlukla aynı olarak vergi ödemişlerdir. Attalos Krallığı, krali araziye satma veya bağışlamada diğer Helenistik krallıklardan daha katı olduğu için, topraktan elde edilen geliri hazineye aktarmada başarılı olmuştur.

⁷²⁷ Livius 38. 39; Diodoros 37.14; Strabo 13.4.2.

⁷²⁸ Jones 1937,15-16.

⁷²⁹ M.Ö. 210 yılında Aigina adası I.Attalos'un özel mülkü olmuştu. Adadaki krallık arazisinden alınacak haraç sabitlemişti. II.Eumenes'in, adada garnizon kurmak istediği düşünülmektedir. bk Hansen 1971,204.

⁷³⁰ Mysia ve Lydia'nın iç taraflarında Attalos krali arazileri vardı. M.Ö. 133 yılında, Aristonikos isyanında, bu bölgedeki köylüler ve köleler desteklemiştir. bk Magie 1950,II,1015,dn.60.

⁷³¹ Hansen 1971,185,dn.118.

⁷³² Hansen 1971,186.

⁷³³ OGIS 338.

⁷³⁴ Thonemann 2013,24.

⁷³⁵ Korrhagos, yerleşim tarafından onurlandırılmıştır. bk SEG 2.663. Bu olayın, M.Ö. 225 ile 150 arasında tarihlendiği düşünülmektedir. bk Allen 1983,88,dn.55

⁷³⁶ Thonemann 2013,30.

Eğer vergisini ödemezse, arazi elinden alınmış, bulunduğu yerleşime dahil edilmiştir.⁷³⁷

Attalos Krallığı topraklarını genişlettikçe, rakipleri Seleukoslara karşı stratejik noktalarda, katoikia ve phourialar kurmuşlardır. Attalos Kolonileri büyüklüğü açısından, Seleukos kolonilerinden farklıydı. Attalos Krallığı tarafından bir grup askere verilen bir imtiyaz belgesine göre, katoikia'lara, verilen toprakların kalitesi, toprağın pay ediliş tarzı ve getirilen vergi yükümlülükleri bakımından farklılıklar göstermekteydi⁷³⁸.

Attalos Krallığı, çoğunlukla kırsal alanda ayrıca kentlerin ve tapınak devletlerinin yakınında askerlere kleros dağıtmıştır⁷³⁹. Kurulan askeri kolonilerin bazılarında, varlığını sürdürebilmesi için vergi muafiyeti tanımıştır⁷⁴⁰. Bazıları bir Helen yerleşimi gibi, onurlandırma yazıtları dikmişlerdir. M.Ö. 163'de Polemais'inin oğlu Philo, Kobedyle'de onurlandırılmıştır⁷⁴¹. M.Ö.161/160'da, Doidye'de adı bilinmeyen birine yapılan onur yazıtı bulunmuştur⁷⁴². Akrasos'da, Menophantos'un oğlu Menonates onurlandırılmıştır⁷⁴³.

Ele geçen yazıtlardan öğrendiklerimize göre, kolonilerdeki askerlere üç tip kleros dağıtılmıştır; temizlenmiş yüz yirmi beş (?) plethralık alan ve on iki buçuk plethralık bağ; temizlenmiş yüz plethralık alan ve on plethralık bağ ve temizlenmiş elli plethralık alan ve beş plethra bağ⁷⁴⁴. Büyük araziler kolonilerdeki askerlere verilirken küçük araziler kentlerdeki askerlere verilmiştir,⁷⁴⁵ Ancak bu kolonilerin birçoğu kentleşmeden kaybolmuş veya askeri özelliğini kaybederek kırsal bir

⁷³⁷ Hansen 1971,205,dn.245.

⁷³⁸ Malay 1987,30-31,dn.140.

⁷³⁹ Hansen 1971,180 ;Allen,1983,35. Aizonai'de bulunan bir yazıtı göre; Attalos ve Bithynia kralları Zeus tapınağı yakınlarındaki tapınak arazisini bölerek, kleros olarak dağıttıklarından bahsedilmektedir. bk MAMA 9 21.36.

Krallar klerosların oluşum ve dağıtım sürecinde etkili olmuşlardır. Ayrıca, kleroslardan gelen gelirin tapınağa gitmesini de, kabul etmişlerdir. bk Cohen 1978,87-88.

⁷⁴⁰ Lydia'da bulunan bir yazıtı göre; bir askeri kolonide bulunan bazı kişilere “bağlardan %5 (eikoste), hububattan ise % 10 (dekate) vergi alınması koşulu ile”, bir arazi bağışlandığını öğreniyoruz. bk.Welles 1934,51.

⁷⁴¹ TAM V.3.1423.

⁷⁴² TAM,V,2,1188.

⁷⁴³ Cohen,1995,196-197.

⁷⁴⁴ Cohen 1978,57,dn.21.

⁷⁴⁵ E,Hansen bu dağılımın askerin rütbesine ve görev süresine bağlı olduğundan bahsetmektedir. bk Hansen 1971,233..

Küçük kleros sahibi asker kışın arazisinde kalmayabilirdi. bk Cohen 1971,57.

karakter kazanmıştır. Bunun yanı sıra, Helen kent kurumlarına sahip, gösterişli kentler de kurduklarını biliyoruz. Öncelikli olarak, kurduğu askeri koloniler-katoikialar- incelenecektir.

Attalos Krallığı, Seleukos Krallığı zayıfladıkça, bu krallığın topraklarını ele geçirmiştir. Özellikle Lydia'da ve Karia'da pek çok katokia'yı kontrol altına almıştır. Agatheira⁷⁴⁶, Akrasos⁷⁴⁷, Kobedyle⁷⁴⁸ (Alaşehir, Bebekli), Nakrasos⁷⁴⁹, Hyrkanis'de kurulan Eumenia,⁷⁵⁰ ve Pantheotai⁷⁵¹. Bu kolonilerin kontrolü Seleukos ve Attaloslar arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Bunun yanı sıra, Attalos Krallığı, Lydia, Karia ve Mysia'da askeri kökenli koloniler kurmuşlardır. Makedonia ve Mysialıları kullanarak bu kolonileri oluşturmuştur. Lydia'da; -Aleia⁷⁵², Attaleia⁷⁵³, Hyrkanis'te Eumenia⁷⁵⁴, Lasnedda⁷⁵⁵ Apollonioucharaks⁷⁵⁶ Mernouphytia⁷⁵⁷ ve Apollo Tarsenus

⁷⁴⁶ Cohen 1995, 195-196.

⁷⁴⁷ Akrasos'un Manisa Kırkağaç'ta, İlyaslar köyü yakınlarında olduğu üzerinde durulmaktadır. E, Hansen I. Antiokhos'un kurmuş olduğunu düşünmektedir. Hansen 1971, 174.

⁷⁴⁸ Kobedyle'yi, II. Eumenes iktidarının otuz beşinci yılında M.Ö. 163/162'de kurduğu düşünülmektedir. Makedonlar'dan oluşmaktaydı. E, Hansen, Seleukoslar'ın kurduğuna inanmaktadır. Geniş bilgi için bk Hansen 1971, 174; Cohen 1995, 214, dn. 4. D, Magie ise, yerleşimin Attalos Krallığı tarafından kurulduğunu düşünmektedir, ancak; kurucusunu belirtmemektedir. krş. Magie 1950, II, 973..

⁷⁴⁹ Yerleşimin Manisa Kırkağaç'ta, ya Bakır, ya İlyaslar ya da Maltepe köyünde olduğu düşünülmektedir. Geniş bilgi için bk Cohen 1995, 223-225, dn. 5. Nakrasos'un, Pergamon'a bağlı bir yerleşim olduğu varsayımları üzerinde durulmaktadır. bk Magie 1950, II, 124, dn. 14.

Nakrasos'u I. Antiokhos veya II. Antiokhos'un kurduğu iddiaları vardır. bk Hansen 1971, 174.

M.Ö. 240 yılında, Nakrasos'un Attalos krallığının kontrolünde olduğunu M.Ö. 240 yılında Bakır'da bulunan yazıttan biliyoruz. bk OGIS I.268.

⁷⁵⁰ Hyrkanis'deki Eumenia'yı, II. Eumenes kurmuştur. bk Cohen 1995, 208.

⁷⁵¹ II. Eumenes kurmuştur. Geniş bilgi için bk Cohen 1995, 226.

⁷⁵² II. Attalos'un Thrakia'ya yaptığı seferle ilgili Gelemb'e'de bulunan yazıttan -Aleia'nın varlığını öğreniyoruz. bk OGIS.330; Hansen 1971, 139. Kurucusu belli değildir. Askeri bir kolonidir.

⁷⁵³ Orijinal adı Agroeira veya Alleira'dır. I. Eumenes veya Philetairos askerler için kurmuştur. Yerleşimin başında *hegemones* vardı. Roma çağında da varlığını sürdürmüştür. bk Allen 1983, 23; Cohen 1995, 205.

⁷⁵⁴ Hyrkanis'teki Seleukos kolonilerine karşı kurulmuştur. II. Eumenes'in kurduğu düşünülmektedir. bk Jones 1937, 54, 93.

⁷⁵⁵ Büyük Belenköy'de bulunan bir stele göre, Lasnedda'da askeri kolonistler vardı. Attaloslar kurmuştur. bk TAM V.2.1392; Cohen 1995, 215.

⁷⁵⁶ Apollonouraks Apollo'nun kalesi demekti. Manisa Alaşehir'de, Keçi dağında, Taşkuyucak köyü yakınındadır. Güneydoğusunda Sardis, kuzeybatısında Thyateira ve Pergamon vardı. bk Hermann-Malay 2007, 49-58.

M.Ö. 163'de Galatlar, Apollonouraks'ı yağmalayınca yerleşimin kırsal kesimindeki Sibloe kome'si ve Zeus Stratios tapınağı zarar görmüştü. Bu yüzden bu koloniden II. Eumenes'e bir elçi gelip yardım istemiştir. bk Thoneman 2013, 21-23.

II. Eumenes, Galatlardan zarar gören diğer yerleşimler gibi, Apollonouraks'a vergi muafiyeti vermiş, Zeus Stratios tapınağına *asylum* hakkı tanımıştır. bk Thonemann 2011, 172-173

⁷⁵⁷ Mernouphytia'yı, II. Eumenes (M.Ö. 263-241) güçlendirmiştir. Seleukos kolonisi Thyateira yakınlarında kurulmuştur. bk Hansen 1971, 175.

yakınlarında adı bilinmeyen bir koloni⁷⁵⁸. Karia'da ise; Eumenia⁷⁵⁹ kolonisi. Phrygia'da, Attouda (Hisarköy) ve Dionysopolis kolonisi⁷⁶⁰. Troia'da, Aigosages⁷⁶¹ kolonisi. Mysia'da⁷⁶², adı bilinmeyen bir Attalos *katoikia'sı*⁷⁶³, Apollonia Rhyndakos⁷⁶⁴ (Gölmarmara) ve Pergamon yakınlarında bir askeri koloni⁷⁶⁵. Aiolis'te Philetira⁷⁶⁶ kolonisi. Pamphylia'da, Pergamon'dan⁷⁶⁷ gönderilen kolonistlerle kurulan Korykos yakınlarına Attaleia kolonisi⁷⁶⁸ ve İsında (Kışlar)⁷⁶⁹. Aynı zamanda,

⁷⁵⁸ Soma'da bulunan bir yazıta göre; M.Ö. 185 yılında, bu koloniyi Attalos kralları koyun alışverişindeki bir vergiden muaf tutmuşlardır. bk Magie 1950,I, 44;II,782.

⁷⁵⁹ Robert, Phrygia'da olduğunu ve Eumenia'nın, Plinius'da Karia yerleşimi olarak geçmesinin doğru olmadığı düşünmektedir. bk Cohen 1995, 255,dn.4.

⁷⁶⁰ I.Attalos ve II.Eumenes kurmuştur. Hyrgaleian ovasının kuzeyinde, bereketli topraklar üzerinde, Apollo Lairbenus tapınağının yanında kurulmuştur. Yerleşimin, arazisinin tapınaktan alındığına inanılmaktadır. bk Hansen 1971,177.

⁷⁶¹ M.Ö. 218 yılında, Thrakia'ya yaptığı seferde Galat paralı askerlerden yararlanmıştı. I.Attalos, Galatlara yerleşmeleri için uygun arazi vereceğine söz verdi. Daha sonra bu askerlere uygun bir yer aradı ve Troia'da Aigosages'e yerleştirmeye karar verdi. bk Polybios 5.78.5. Aleksandreia Troas, bu yerleşimin yakınında olduğu için bu kolonistleri yerleşimden kovmuştur. Yerleşimin yeri tam olarak bilinmemektedir. bk Polybios 5.11.

⁷⁶² Mysia'da yaşayan ve hiçbir gücün kontrolü altına girmeyen savaştı ethnos'lar (Abbaetis, Abbettene, Morene, Olympene ethnos'ları. bk Jones 1937,25,68,89,90.) karşı bu bölgenin güvenliğini sağlayabilmek için kurulmuştur. bk Broughton 1938,IV,632.

⁷⁶³ I.Attalos, M.Ö. 218 yılında kurmuştur. bk Polybios, 5.77.7. Adı ve yeri belli değildir. Ancak L, Robert Polybios da geçen *katoikia'nın* bir *kome'yi* simgelediğini düşünmektedir. Bulunan bir yazıta göre; bu yerleşimde yaşayan Apollonios'un oğlu atlet ve şair Doidales onurlandırılmıştı. bk Hansen 1971,186-187.

⁷⁶⁴ I.Attalos, Pergamon'un doğusunda yer alan Apollonia Rhyndakos'u tekrar kurmuş ve karısı veya annesi adına kente Apollonia adını vermiştir. bk Strabo, 13.4.4.Bu yerleşimden önce burada başka bir yerleşimin olduğu düşünülmektedir.

⁷⁶⁵ Pergamon'da askeri koloni vardı. Pergamon'da temizlenmiş araziden, 100 plethralık ve 10 bağ bir bölüm askere verildi. Kışlaları yoktu. 50 plethralık (yaklaşık 30.8 metre) temizlenmiş arazi ve 5 bağ şarap, tahıl ve meyve için haraç ödeyeceklerdi. bk Broughton 1938,IV,634. M.Ö. 133 yılında, Pergamon, koloni sakinleriyle askerlere vatandaşlık ve arazi verdi. bk OGIS I. 338.

⁷⁶⁶ Aiolis'tedeki Phileteira *katoikiası'na* dair bilgilerimiz, I.Eumenes (M.Ö. 263-241) ve paralı askerler arasında yapılan antlaşmaya dayanmaktadır. bk OGIS I.266. Tam yeri belli değildir. İda (Kaz) Dağı'nın eteklerinde olduğu düşünülmektedir. bk Hansen 1971,23. Burada ve Lydia Attalia'da isyan çıktığına değinilmiştir.

⁷⁶⁷ Kolonistlerin kültürleri Pergamon kültürüne benzemektedir. bk Hansen 1971, 178, dn.78.

⁷⁶⁸ I.Attalos, IAntiokhos'a karşı Pamphylia'ya sefer düzenlemiş ve Selge'ye kadar bölgeyi ele geçirmiş ve Attaleia (Antalya) kentini kurmuştur. bk Strabo14.5.1.

M.Ö. 189'da ya da M.Ö. 158'de kurulmuştu. Bu yerleşim sayesinde, Attalos Krallığı, Akdenizde bir liman kentine sahip olmuştur.

Askeri koloni olduğu düşüncesi, Attaleia'daki askerler ve I.Eumenes arasında yapılan antlaşmaya dayandırılmıştır. bk OGIS 266.

Bu yerleşim sayesinde güney sahilinden Pergamon'dan Thyateira, Sardis, Philadelphia, Laodikeia Lykos, Thesonium ile ulaşım sağlanmıştır. Zamanla büyük bir emporion haline gelmiştir. bk Hansen 1971,179.

⁷⁶⁹ Helen kentidir. Roma Dönemi'nde sikke basmıştır. Askeri kolonidir. Belki de bu koloniyi Attaloslar kurmuştur. bk Hansen 1971,182.

II.Attalos, Korykos'a koloni göndermiş ve etrafını büyük bir duvarla çevrelemiştir⁷⁷⁰.

Attalos Krallığı, planlama dahilinde Helenistik geleneğe göre, gösterişli kentler kurmuştur. Kurulan yeni kentlerin, bazıları yamaçlarda ve düz alanlarda kurulmuştur ve tahkimatı yoktur. Bu kentlerden en önemlisi Mysia bölgesinin güneybatı ucunda, *Keteios* (Kestel çayı) ile *Selinus*'un (Bergama çayı) birleştiği yerde, bir tepe üzerinde kurulan ve arazinin eğimli olması nedeniyle teraslama sistemi uygulanan Pergamon'dur⁷⁷¹. I.Attalos ve oğlu II.Eumenes Dönemi'nde (M.Ö. 241-159) inşa edilmişti⁷⁷². Tmolos (Bozdağ) dağının eteklerinde, II.Attalos tarafından Phialadelphia (Alaşehir) kenti kurulmuştur⁷⁷³.

Krallar, ele geçirdiği ve müttefik yerleşimlerde Helenistik Dönem'de adet olduğu gibi tanrılaştırılmış,adlarına kültler oluşturulmuş ve festivaller düzenlenmiştir⁷⁷⁴. Hatta krallıkta yararlık göstermiş kişilere bile, yerleşimler tanrısal unvanlar vermişlerdir⁷⁷⁵ Kral ve hanedanla ilgili onurlandırmalara çok sık rastlanılmaktadır. M.Ö. 212 yılında, I.Attalos, Delphoi'de bir sundurma yaptırmış ve Sikyon'da Apollon'un kutsal toprağını para ödeyerek kurtarmıştır.

Helenlerin koruyuculuğunu üstlenen Attalos Krallığı adına yerleşimler ve festivaller düzenlemiştir. Buna karşılık, krallık yerleşimlerdeki tapınaklara vergi muafiyeti ve bağışlarda bulunarak egemenliğini daha da güçlendirmiştir⁷⁷⁶. Attalos Krallığı egemenliği altındaki tapınaklara bir kent muamelesi yapmış, vergi muafiyeti

⁷⁷⁰ Cohen,1995,336-337. Strabo, Pamphylia'da olduğunu belirtmiştir. Ancak Pamphylia'da Korykos adında bir yerleşim yoktur, bk Strabo 14.5.5; Magie 1950,II,1153.

Anadolu'nun güney sahillerinde Korykos adlı pek çok yerleşim vardır. Mesela Lykia'daki Korykos. bk Strabo, 14.3.8.

⁷⁷¹ Fyfe 1936-170-172;Radt,2002,65.

⁷⁷² Pergamon ızgara kent planına sahip değildi. Kentin en üst noktasında krali konutlar,dini ve kamu yapılarının yer aldığı akropolis ve yamaçlarda da halkın yaşadığı aşağı kent olmak üzere iki parçadan meydana geliyordu. bk Allen 1983,25.

⁷⁷³ Philadelphia'da çok deprem olmaktadır. bk Strabo 13.4.10.

⁷⁷⁴ Sardis'te düzenlenen Eumenia festivali için bk OGIS 308

Hierapolis'te bulunan yazıta göre, .Attalos I'in eşi Apollonis bu kentte Tanrıça olmuş ve ölümünden sonra tanrının eşi olarak anılmıştır. bk OGIS 309. Yani Attalos I, yaşarken bu unvanla anılmaya başlanmıştır. M.Ö. 166 yılında, Teos'da Attalos ve Apollonis için tapınak yapılmış ve tanrı olarak muamele görmüşlerdir. bk OGIS,310-311.

Anadolu dışında Hellas ve Ege Adaları'nda Attalos krallarına ait festivaller vardı. Delos yazıtlarında, Attaleia festivalinden bahsedilmektedir. Atina'da, bu festivali Attalis adlı bir kabile üstlenmişti. Attalos kültü ve rahibinin olduğunu tarihi kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz. bk Polybios 15.25.8;Pausanias 1.5.5;1.6.1.

⁷⁷⁵ Pergamonlular, vatandaşları Diodoros Paspáros'u (Zeus'un rahibi) daha hayatta iken ölümsüz olarak onurlandırmışlardır; bk IGRP IV.293. krş. Hansen 1971,353.

⁷⁷⁶ İlion'da Athena tapınağına kurban törenleri için inek bağışlamıştır. bk Broughton IV,1938,630.

tanımış, bağışta bulunmuştur. Bu sayede, kontrolü altındaki topraklarda egemenliklerini sağlamlaştırmıştır. Philetairos, Aegia yakınlarındaki Apollo Kreterios Tapınağı'na Seleukos kralları adına bağış yapmış, daha sonra Attalos Krallığı'nın bir geleneği haline gelmiştir⁷⁷⁷

Krallıktaki çok sayıdaki tapınağın yönetimi konusunda da, Attaloslar'ın kendilerine özgü yöntemleri olduğunu görüyoruz. Tapınaklar, krallığın sosyal ve ekonomik yaşamında büyük bir rol oynuyorlardı. Kentlerde bulunan tapınaklar ilgili kent tarafından yönetilmesine rağmen, Ephesos ve Sardis'deki gibi önemli tapınakların toprakları ve gelirleri krallığın kontrolü altındaydı. Hatta bazı tapınaklardan haraç alınmıştır⁷⁷⁸. Sardis'de bu kontrol işini, tapınaklara birer kontrol memuru (neokoros) atayarak yürütmüşlerdir⁷⁷⁹. Ephesos tapınağının dalyandan elde ettiği büyük gelir yüzünden tapınak krallık kontrol altında tutulmuştur⁷⁸⁰.

Attalos Krallığı tapınaklardan bağımlı kentlerden olduğu gibi vergi almıştır. Gelirleri tapınak rahibi toplayıp, krallığa göndermiştir⁷⁸¹. Mesela, Aizonai'deki (Çavdarhisar) tapınaktan vergi alındığını biliyoruz⁷⁸². Buna karşılık zaman zaman Attalos krallığı tapınak devletlerine, özgürlük, vergi muafiyeti ve toprak bağışında bulunmuştur. Buna en iyi örnek biri, Aizonai'deki Zeus Tapınağıdır. Bu tapınağın duvarında ele geçirilen yazıtlara göre, Attalos ve Bithynia kralları olan I.Attalos ve I.Prusias'ın ortak kararı sonucu Aizonai Tapınağı ile çevresine toprak vermişlerdir⁷⁸³. Öte yandan, Attalos Krallığı'na bağımlı bulunan tapınak devletleri bir tebaa veya müttefik olarak kabul görmüşlerdir. Bu duruma en iyi örneklerden biri de, Galatia'daki Pessinus (Balahisar) tapınak devleti ile Attalos Krallığı arasındaki ilişkinin bir kanıtı olarak, bazı kral mektupları gösterilebilir⁷⁸⁴.

⁷⁷⁷ Malay-Riel 2009,349-353.

⁷⁷⁸ Apollo Tarsenus tapınağı Attalos krallığına haraç ödemiştir. bk Broughton IV,1938,677.

⁷⁷⁹ Rostovtzeff 1941,384 vd.

⁷⁸⁰ Broughton ,1938,IV, 628.

⁷⁸¹ Pergamon'daki Athena tapınağının gelirlerin çok fazla olması, tapınak rahiplerinin giderek güçlenmesinden dolayı halk tarafından seçilen kutsal fonksiyonu olan hieromomi'ye verilmiştir. bk Hansen 1971,196,dn.178.

⁷⁸² OGIS 502.

⁷⁸³ MAMA IX,36,63. Roma imparatorluk Dönemine tarihlenen ve Söpu köyde bulunan yazıtta, Attalos ve Bithynia krallarının Aizonai'deki tapınağa yaptıkları toprak bağışından bahsedilmektedir.

⁷⁸⁴ OGIS,315. Galatia hiçbir zaman Attalos egemenliğine girmemişti. Pessinus tapınak devleti değişen egemen güçlerle kurduğu ilişkiler sayesinde Roma zamanında bile var olmuştur.

Attalos Krallığı'nda, kentlerin yanı sıra kırsal alanda bulunmaktaydı. Çoğu kabile organizasyonuna dayanan ticari merkezler olan kırsal alanlarda toprağı ekip, biçerek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kırsal yerleşimler kendilerini yönetebilecek kurumlara sahipti. Kendi mali idareleri ve etrafında arazileri olan tapınakları vardı⁷⁸⁵. Zamanla tapınak etrafındaki komelerin bazıları kent haline bile gelmiştir. Hierapolis, Hierakome⁷⁸⁶ ve Diosherion kentleri bu duruma örnektir. Bu tip yerleşimler, önce tanrı adına bir rahip tarafından, daha sonra bir memur tarafından yönetilmiştir.

Hermos (Gediz) ve Kaistros (Küçük Menderes) vadilerinde, bir küçük tapınak etrafında kümelenen komeler vardı. Buradaki komelerin oluşturdığı bir koinon Artemis Persike tapınağının etrafında organize olmuştu⁷⁸⁷. Attalos krallığı bu tapınağa vergi muafiyeti ve asylum (dokunulmazlık) hakkı vermiştir. Karia Hierakome'deki bir köyden III.Attalos vergi almamıştır ve Apollon kültünün harcamalarını üstlenmiştir⁷⁸⁸. Karia'da Hierokome'de Apollo tapınağına vergi muafiyeti tanınmıştır⁷⁸⁹. Sardis'in doğusunda, Philadelphia yakınlarında pek çok kome vardı. En önemlisi, tarihi Lydia'lılardan daha öncesine dayanan Maeonia ethnos'unun başkenti Maeonia'dır⁷⁹⁰. Bu ethnos'un kuzeydoğusunda, Sardis ile Kotyaeum arasında, Pers kökenli Artemis Anaites'e tapınılan Mokkadeni ethnos'unun yerleşimleri bulunmaktaydı⁷⁹¹. Kayster vadisinin üst tarafına Kilbiani adı verilmiştir. Attalos'ler bu bölgeyi alt ve üst Kilbiani olarak ikiye ayırmıştı⁷⁹².

Aiolis'te Temnos dağının eteğindeki bereketli topraklarda, pek çok kome bulunmaktaydı. Ankyra ve Synaus gibi. Mysia'dakiler ethnoslara aitti. Rhyndakos

⁷⁸⁵ Hansen 1971,179.

⁷⁸⁶ Tralleis ve Nysa arasındaydı.I. Attalos zamanında Hierakome'de tahribat olmuştur. bk Polybios 26.1;32.27. Roma zamanında Hierokaesereia adını almıştır.

⁷⁸⁷ Persler Hyrkanian'a Kaspian denizi kıyısından kolonist getirmiştir. Zamanla bu bölge komeler federasyonu olarak düzenlenmiştir. bk Pausanias 7. 6.6.

⁷⁸⁸ Livius 38.12-13.

⁷⁸⁹ Son Attalos kralı Attalos III'ün, M.Ö. 138 yılında vergi muafiyeti vermiştir. bk Welles,1934,68.

⁷⁹⁰ Herodotos'a göre, "...Argon'dan önce hüküm sürmüş olanlar; eskiden Maeonia'lılar denilen Lydia halkına kendi adını vermiş Ats oğlu Lydos'un soyundan üremişlerdi..." bk Herodotos 1.7. Maeonia ethnosunun, Lydia'da Tmolus (Bozdağ) eteklerinde, Hititlere bağlı Maddunani'ler olduğu ve Hitit krallığı sona erince, bu bölgede varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir. bk Yabukovich 2008,112,dn.19.

⁷⁹¹ Temenotyrαι (Uşak) b.k.z Drew-Bear, 1979,275-302; Silandos (Selendi) bk TAM V.1.18-19; Bagis (Güre), bk TAM V.1.2-4; ve Thermai Theseos (Hamamlı) bk. TAM V.1.26. isimli yerleşim merkezlerinde Mokadeni isimli ethnos üyeleri yaşamaktaydı.

⁷⁹² Attalos Krallığı Kilbiani vadisini koruyabilmek için Tmolus'daki (Bozdağ) Mysia ve doğu Messogis'teki (Ceviz Dağı) ethnosların arasına kolonistler yerleştirmiştir. Bu bölgede, iki tane Helenistik Döneme ait phrouria (kale) bulunmuştur. bk Hansen 1971,181.

(Kocaçay) ve Makestus nehirleri arasındaki bölümde, merkezi Blaundos olan Abrettene⁷⁹³ ethnosu yer almaktaydı. Mysia Olympos'un güneyinde, özgür olan Olympene⁷⁹⁴ ve Abbaetis ve Morene⁷⁹⁵ ethnosları vardı⁷⁹⁶.

Helen tipi organizasyonlara sahip olmayan Phrygia'da komeler bulunmaktaydı. Kırsal alanın çok fazla olan Phrygia, merkezi Poaemanenum olan Poemaneni⁷⁹⁷ ve merkezi Miletopolis olan Milatae⁷⁹⁸ ethnosları bulunmaktaydı. Phrygia Epiktetus'da⁷⁹⁹ komeler vardı. . Hyrgalean düzlüğünde komelerden oluşan başka bir koinon vardı⁸⁰⁰. Ayrıca, Lyketa, Phrygia ve Mysia arasında olduğu düşünülen Daskylum, Timnoa, Teuthrania'daki Lygdamum, Abbaitis'deki Abboukome, Midapeion⁸⁰¹ komeleri vardı. Bunun yanısıra, Apasion arazisi ve Mandrai otlaktı⁸⁰².

Krallık, yeni yerleşimler oluştururken synoikismos yapmıştır. II.Eumenes Dönemi'nde, Teuthronia, Halisarna, Gambrium, Palaegambrium ve Parhenium'u Pergamon kentine dahil etmiştir⁸⁰³. Pergamon'dan, Sardis'e giden yol üzerinde bulunan Attalos kolonisi Apollonis (Palamut) I.Attalos'un eşi ve II.Eumenes ile II.Attalos'un anneleri Apollonia adına synoikismosla kurulmuştur⁸⁰⁴. Gargara'nın (Ayvacık) nüfusu azalınca Miletopolis'den kolonist getirtmiştir⁸⁰⁵. Kaikos (Bakırçay) Irmağı'nın ağzına yakın bir yerde olan Gergitha (Gerze) kome'si yerleşimleri tahrip

⁷⁹³ Jones 1937,39.

⁷⁹⁴ Jones 1937,90.

⁷⁹⁵ Strabo 12.8.9.

⁷⁹⁶ Abbaetis ethnosunun Phrygia Epiktetus'u ile ilişkisi vardı. bk Strabo, 12.8.11 .Phrygia Epiktetus'un yakınlarında, bir kısmı Phrygia'da, bir kısmı Mysia'da Makestos (Simav Çayı) ırmağının üst tarafında Abbaetis ethnosuna ait yerleşim vardı. bk Hansen1971,183.

⁷⁹⁷ Strabo 13.4.13;Jones 1937,39.

⁷⁹⁸ Hansen 1971,176,dn.64. Attalos krallığından önce sikke basmaktaydılar.

⁷⁹⁹ M.Ö. 184/3 yıllarında, Attalos Kral'ı II.Eumenes, Bithynia kralı Prusias' yendikten sonra, kuzeybatı Anadolu ile İç Anadolu arasındaki bölümü topraklarına katmıştı. Yeni kazanılan bu bölgeye Attalos Krallığı "Phrygia Epiktetos" yani "ilaveten, kazanılan" Phrygia adını vermişlerdir. bk Strabo 12.4.1.

⁸⁰⁰ Hansen 1971,182.

⁸⁰¹ L. Robert'e göre, Pergamon'da olmalı. bk Hansen 1971, 186,dn.127.

⁸⁰² Hansen 1971,187.

⁸⁰³ Hansen 1971,177.

⁸⁰⁴ Yerel nüfusu vardı ama II.Eumenes, çevre yerleşimlerden bir kısım halkı buraya transfer etmiştir. bk TAM V,2,1187; Jones 1937,57. Yerleşime para ve tahıl yardımı yapmıştır. bk Hansen 1971,175-176.

⁸⁰⁵ "Gargara'yı Asssoslular kurmuştu. Ancak nüfus azdı. Bu nedenle krallar Miletopolis'i işgal ettikten sonra, Gargara'ya buradan göçmen getirdi. Ancak nüfus bu yüzden yarı yarıya barbarlaştı". bk Strabo13.1.58.

olmuş Troia'dan getirilen kolonistlerce kurulmuştur⁸⁰⁶. Attaleia da, Pergamon'dan gönderilen kolonistlerden oluşmaktaydı⁸⁰⁷.

Nüfus göçü zaman zaman zorunluluktan ortaya çıkmıştır. Galatlar Thileudos ve Plazeira avcı köylerini tahrip edince, halk, Apollonouraks'a taşınmıştır⁸⁰⁸. Mylasa'daki halk krali araziden Olbia'ya transfer olmuş ve bu kentin vatandaşı olmuştur, ama sebebi bilinmemektedir.⁸⁰⁹

Attalos Krallığı, yerleşimlerde etkisini artırabilmek ve kontrolü altındaki toprakları koruyabilmek için çok fazla müttefike ihtiyaç duymuştur bu yüzden, koinon'larla askeri ve siyasal ittifak yapmışlardır. Aynı nedenlerle, Akhaea ve Aitolia⁸¹⁰ koinonları ile müttefik olmuştur. M.Ö. 210 yılında, Attalos krallığı Aitolia koinon'un bir üyesiydi ve I.Attalos, bu koinon'un strategosu seçilmişti⁸¹¹, M.Ö. 167/166 yılında, Aitolia koinonu, II.Eumenes'in Galatları yenmesinden sonra, övülmüştür⁸¹².

Attalos krallığı M.Ö. 202'de Roma ile ittifak yaptıktan sonra, bu gücün himayesine girmiş ve zaman içinde bir tebaası haline gelmiştir demek pek de yanlış olmaz. Özellikle Apameia Antlaşma'sından sonra, Roma'nın krallıktaki etkisi gözlenmeye başlanmıştır.⁸¹³ M.Ö. 133 yılında, III.Attalos vasiyetle krallığı Roma'ya bırakmasıyla Roma'nın ilk eyaleti Asia'nın kurulmuştur.

⁸⁰⁶ Cohen 1995,166.

⁸⁰⁷ Hansen 1971,178. Attaleia, M.Ö. 5. yüzyıla dayanan Olbia şehri'nin yakınında yer almaktaydı. Attaleia'nın kurulmasıyla, Olbia önemini kaybedip, varoş seviyesine indi. Olbia sakinlerinin Attaleia'nın halkını oluşturduğu var sayılmaktadır.

⁸⁰⁸ Thonemann 2011,45.

⁸⁰⁹ SEG 48.1532;Thonemann 2013,25.

⁸¹⁰ M.Ö. 191-188 yılları arasında, Akhaea Koinon'u ile müttefik olmuş ve Seleukos krallığına karşı askerlerini kullanmıştır. bk Allen1983,76.

⁸¹¹ M.Ö. 210 yılında Roma'nın da müttefiki olan Aitolia koinon'un bir üyesiydi. bk Livius 27.29.10; Magie,1950,I,13; II,746,dn.36. M.Ö. 220'lerin sonunda, I.Attalos, Aitolia koinon'una yerleşimlerini tahkimatlı hale getirebilmek için maddi yardımda bulunmuştur.

⁸¹² Delphoi'de bir yazıttan Aitolia koino'nuna bağlı yerleşimlerin bazılarında Eumenes'in, Helenlere yaptığı iyilikler övülmüş ve Eumenes ile ailesi adına heykeller dikilmiştir. bk Allen 1983,68.

⁸¹³ M.Ö. 188 yılından sonra, Roma'nın Anadolu'da güçlenmeye başlamasıyla Helen kentlerinde Attalos'ların etkisi azalmaya diğer taraftan Roma'nın gücü de artmaya başlamıştır. Attalos I devrinde, Artemis Leukophryene festivaline hangi kentlerin davet edilecekleri konusunda Attalos Krallığına danışılırdı. Ancak, II.Eumenes ve II.Attalos Dönemi'nde ev sahibi Magnesia Maeandrum kenti, bu festivale davet edilecek kentlerle ilgili Attalos Krallığı'na danışmamıştır. Attalos Krallığı'nın Roma'nın idari sorumluluk yüklenmeden idaresi altına aldığı uydu bir krallık haline geldiğinin bir kanıtı olabilir. bk OGIS,282; Magie,1950,II,1009-1010.

IV.7.Bithynia Krallığı (M.Ö.301-74)

Anadolu'nun kuzeybatısındaki antik bölgedir. Doğuda Paphlagonia, güneyde Phrygia ve Galatia, batıda Mysia bölgesi ile Marmara Denizi ve Karadeniz'le çevrilidir⁸¹⁴. Aleksandros tarafından Bithynia satrabı olarak atanan Bas tarafından M.Ö. 301'de, Antigonos'un ölümünden sonra kurulduğu görüşü yaygındır⁸¹⁵. Gerçek kurucusu ise, M.Ö. 297 yılında Lysimakhos'u yenen Zipoetes'dir.⁸¹⁶ Herakleia Bölgesi'nin bir kısmını fethederek krallığını genişletmiş, Seleukos Kral'ı I.Antiokhos'un saldırılarını da engelleyip, gücünü bu bölgede sağlamlaştırmıştır⁸¹⁷.

Krallığın kuzeyinde M.Ö. 4.yüzyılın başında, zengin köyler vardı, kent yok denecek kadar azdı⁸¹⁸. Zamanla kentleşme başlamıştı. Yine de, ekonomik olarak önemli yer tutan komeler de Helenistik ve Roma Dönemi'nde var olmaya devam etmiştir.

Strabo Khrypolis'in bir polikhne (kasaba) olduğundan bahsetmektedir⁸¹⁹. Krallığın yerleşim politikası çoğunlukla var olan yerleşimleri synoikismos yoluyla tekrar kurup, kraliyet ailesinden bir kişinin adının verilmesine dayanmaktaydı. Kurulan yerleşimlerde polise ait kurumlar yer almaktaydı. Boule, demos gibi⁸²⁰. Bu sayede, Anadolu'nun kuzeybatısı Helenleşmeye başlamıştır.

Krallığı büyüterek güçlendiren Nikomedes'le (M.Ö.278-255) beraber, yerleşim faaliyetleri de başlamıştır. Elimizdeki verilerle bu krallığın yerleşim politikasının krallığın gücünü gösterecek ve ekonomik olarak katkı sağlayacak yerleşimler kurmaya dayandığını söyleyebiliriz. Kuruluş döneminde, bu bölgenin kıyı kesiminde toprağa sahip olmadıkları için yerleşimleri iç kesimlerde kurmuşlardır. Başkent Zipoetium da, iç kesimlerde yer almaktaydı⁸²¹.

Büyük imar faaliyetleri yapan I.Nikomedes, başkenti deniz kıyısına taşımış

⁸¹⁴ “Bithynia, doğuda Paphlagonialılar ve Mariadynler ve bir kısmı Epiktetonlar, kuzeyde Sangarius ırmağının döküldüğü yerlerden Byzantium ve Khalkedon'a (Kadıköy) kadar pontos denizi tarafından, batıda Propontis, güneye doğru Mysia ve Hellespontos Phrygia'sı denilen Phrygia Epiktetos ile sınırlanmıştır.” bk Strabo 12.4.1.

⁸¹⁵ Anson 1988,471.

⁸¹⁶ Diodoros 29.60.3; Rostovtzeff 1941,I,563.

⁸¹⁷ Memnon 15.20.3; Magie 1950, I,311. Seleukoslara karşı, Ptolemaios krallığı ile ittifak yapmıştır.

⁸¹⁸ Ksenophon Anabasis 6.4.6; 6.6.1.

⁸¹⁹ Strabo 12.4.2. Kome'den büyük polis'ten küçük yerleşimlerdi.

⁸²⁰ Plinius Epistuale 10.79.

⁸²¹ Rostovtzeff 1941, I,568.

ve M.Ö. 264'te Lysimakhos'un yerle bir ettiği Astakos (Başiskele) yerine, bu yerleşimin altı kilometre kuzeybatısında Nikomedia'yı (İzmit) Astakos ve Khalkedon'dan (Kadıköy) getirdiği yerleşimcilerle yeniden kurmuş⁸²² ve etrafını surlarla sınırlandırmıştır⁸²³. Kent Kuzey Anadolu ticaret yolunun merkezi olması nedeniyle gelişip büyümüştür⁸²⁴. Bu sayede, Propontis (Marmara) üzerinde bir liman kurmuş ve ticarete güçlü bir konuma gelmiştir. Daha sonra Nikaia (İznik) ve Bithynium'u krallık sınırlarına dahil etmiştir⁸²⁵.

I.Prusias (M.Ö.223-182), Makedonya kralı V.Phillippos (M.Ö.238-179) ile ittifak yaparak sınırlarını Rhyndakos Irmağı'ndan (Kocaçay) ile Olympos Dağı'na (Uludağ) kadar genişletmiştir⁸²⁶. Komşusu ve müttefiki olan Herakleia'dan, Kieros (Düzce, Konuralp) ve Tieon'u (Filyos) alarak doğuya doğru büyümüştür. Kieros'a Prusia Hypium adını vermiştir⁸²⁷. Tieon'un ise ismi değişmemiştir., bir polikhne (kasaba) olarak Roma Dönemine kadar varlığını sürdürmüştür⁸²⁸. Bu ittifak sonucunda, M.Ö. 202 yılında, Makedonya kralı Bithynia krallığına toprak da bağışlamıştır: Kios körfezindeki Myrleia ve Kios⁸²⁹. Myrleia'yı, V.Phillippos yıktıktan sonra, I.Prusias tekrar kurmuş ve Apameia adını vermiştir.⁸³⁰ Kios (Gemlik), V.Phillippos tarafından Bithynia kralı I.Prusias'a verilmişti. Bithynia kralı yerleşimi restore ederek, *Prusia Mare* adını vermiştir⁸³¹.

Krallıkta yeni kurulan yerleşimlerde bulunmaktaydı. Prusa Olypium gibi. Prusa'nın (Bursa) Hannibal'in (M.Ö. 247-183) tavsiyesiyle M.Ö. 184/3'te kurulduğu düşünülmektedir⁸³². Bithynion da yeni bir yerleşimdi. Krallığın iç kesimlerinde

⁸²² Nikomedes I zamanında, Astakos kıyısında M.Ö. 260 yılında, synoikismos yaparak kurulmuştur. bk Jones 1937,151.

Nikomedia'nın, Helen kolonisi Olbia ile Astakos halkının birleşiminden ortaya çıktığı düşünülmektedir. bk Plinius,N.H.5.148; Jones 1937,152.

⁸²³ Magie 1950,I,306.(M.Ö. 263-241)

⁸²⁴ Magie 1950,I,305.

⁸²⁵ Magie 1950,I,306.

⁸²⁶ Magie 1950,I,313.

⁸²⁷ Kieros, Hypos Çayı (Melen Su) etrafındaki ovaya hakim yamaç üzerinde Olympos'a bakan bir yerde Heraklea Pontika'dan yerleşimciler tarafından kurulmuştur. bk Plinius,NH, 5,63,48.

⁸²⁸ Strabo, 12.3.8 Tieion Billaeus'un (Filyos) çayının Karadeniz'e döküldüğü deltanın batısında kurulmuştur.

⁸²⁹ Polybios 25.21.3;18.3.12.

⁸³⁰ Strabo 12.4.3. I.Prusias'ın eşinin adı verilmiştir. bk Magie1950,I,306. Jones'a göre, II. Nikomedes (M.Ö.149-127) kurmuştur. krş Jones,1937,153.

⁸³¹ Jones1937,152.

⁸³² Yaşlı Plinius kentin Hannibal tarafından kurulduğunu ifade etmiştir. bk Plinius,NH,5.148. Strabo ise kentin kuruluşunu Kroisos'a (M.Ö. 560-546) karşı savaşan Prusias'a dayandırmaktadır. krş

Paphlagonia'dan Pontos'a giden yol üzerinde kurulan Bithynion'un krallığın kolonisi olduğu iddiaları vardır⁸³³. Nikomedion da Bithynia'da bir yerleşimdi. Ancak ne kurucusu ne de yeri bellidir⁸³⁴.

Bithynia krallığı M.Ö. 188 yılından sonra Roma'nın gücüne boyun eğerek, uydu bir krallık haline gelmiştir. Attalos krallığı gibi M.Ö. 74 yılında bir vasiyetle Roma'ya bırakılmıştır. Roma'nın bu krallığın topraklarında nasıl bir yerleşim politikası takip ettiğine tezimizin ikinci kısmında değinilecektir.

IV.8. Pontos Krallığı (M.Ö.281/280-63)

Pontos krallığı doğuda Kafkaslar, batıda Halys (Kızılırmak), kuzeyde Pontos Euxenios (Karadeniz) ve güneyde Armenia (Ermenistan) ile sınırlıydı⁸³⁵. Pontos Kraliyet'i, soylarını Perslerin yedinci sülalesine dayandırmış ve krallık arazisinin de I. Darius (M.Ö. 549-485) tarafından hediye edildiğini iddia etmiştir⁸³⁶. M.Ö. 301 yılında *ktistes* (kurucu) lakaplı Mithridates (M.Ö. 302-266) Paphlagonia'da Olgassys (İlgaz) Dağları'nın eteklerindeki Kimiata kalesini ve çevresini alarak krallığı kurmuştur⁸³⁷.

Pontos Krallığının yerleşim politikası hakkında çok az bilgiye sahibiz. Krallıkta yerleşim faaliyetleri öncelikle fethetmeye dayanmaktaydı. Pontos Krallığı güçlendikçe kıyılardaki Helen kolonilerini ya topraklarına dahil etmiş ya da himayesine almıştır. Buna en güzel örneklerden biri I.Pharnakes (M.Ö. 185-170)

Strabo 12.4.5. Ancak Lydia kralı Kroisos ve Prusias arasında üç yüz yıl olduğu için bu görüş doğru değildir. M.Ö. 188 yılında kurulduğu düşünülmektedir. Hannibal'in Bithynia kralının danışmanı olduğu düşünülerek Plinius'un görüşü daha geçerli hale gelmiştir.

⁸³³ Jones' e göre, I.Nikomedes zamanında, Paphlagonia'dan alınan topraklar üzerinde askeri koloni olarak kurulmuştu. bk Jones1937,151.

Magie ise, bu yerleşimin daha önce kurulduğuna inanmakta ve bu krallık zamanında başka bir isimle var olduğunu düşünmektedir. krş Magie 1950, II,1190.

⁸³⁴ Krallığın emporiosu olduğu düşünülmektedir. bk Cohen 1995,402.

⁸³⁵ Strabo,12.1.1;13.3.2-3.Pontos'un güneybatısında, Halys'in aşağı havzası ve Kappadoks (Delice) Çayı vardı.

Krallığın Kolkhis (Batı Gürcistan) ile sınırı ise, Apsarros Irmağı (Çoruh) belirlemişti. bk Strabo,12,3,17-18.

⁸³⁶ Polybios 5.43.2-3. Pontos krallığının kurucusu olan Mariandyia ve Mysia hakimi Ariobarzanes'in (M.Ö.. 363/362-337) oğlu II.Mithridates (M.Ö. 337-302) bu iddia da bulunmuştur.

Hatta Pontos kralları soylarını bir taraftan Aleksandros'a ve Seleukos'a diğer taraftan Pers'lere dayandırmıştır. bk Appianos Mithridates 9; 112; Justinus, 28. 7. 1; Tacitus, Annales 12. 18. 3-4.

⁸³⁷ Eskipazar (Hadrianopolis) Ovası'ndaki Dereismail Köyü yakınlarında bulunan adak ve onurlandırma yazıtları Kimiata kalesinin burada olabileceğini düşündürmektedir. bk Mitchell 2002,53,dn.54.

Appianos, Kimiata'nın Kappadokia'da olduğunu ifade etmiştir. krş. Appianos Mithridates 9.

iktidarında Karadeniz'in kuzeyindeki Khernessos (Sivastopol) ve Odessos (Varna) ile iki taraflı dostluk ve müttefiklik antlaşması yapmasıdır. Adı geçen kentleri İskit akınlarına karşı korumuştur⁸³⁸

Pontos krallığı politik, sosyal ve kültürel olarak Pers idari sistemini kullanmıştır⁸³⁹. Fethedilen toprakların yöneticileri hanedanlık üyeleri ve krala yakın kişiler arasından seçilmiştir. VI.Mithridates Eupator (M.Ö. 120-63) Dönemi'nde, Kolkhis krallık topraklarına dahil edilince vali olarak oğlunu atamıştır⁸⁴⁰.

Krallığın yerleşim faaliyetleri I. Mithridates Ktistes, ile başlamaktadır. I.Mithridates Ktistes, M.Ö. 302 yılında Amisos (Samsun)⁸⁴¹ ve M.Ö. 300 yılında, Herakleia Pontike'nin kontrolü altındaki Amastris'i (Amasra)⁸⁴² ele geçirmiştir. Iris (Yeşilirmak) nehri yakınındaki, Paphlagonia krallığına ait Amaseia'yı (Amasya) fethedip, krallığın başkenti yapmıştır⁸⁴³. I.Mithridates Ktistes'in Paphlagonia'da Karambis'e (Kerempe Burnu) kadar aldığı düşünülmektedir⁸⁴⁴. Pontos kralları, krallık yıkılana kadar Paphlagonia ait yerleşimleri kendi topraklarına dahil etmişlerdir⁸⁴⁵.

⁸³⁸ Pharnakes bu iki kenti koruyacağına ve ve ardından kentlerin bağımsızlığına saygı göstereceğine dair yemin etmiştir. bk Arslan 2007,65,dn.296,297,298.

⁸³⁹ Perslerde olduğu gibi krallık valiliklere ayrılmıştır. bk .Arslan 2007,154,dn.684.

⁸⁴⁰ Højte 2009,100.

⁸⁴¹ Krallık, Amisos ile Karadeniz'in doğusu batısını kontrol altına almıştır. Deniz kenarında önemli bir üs edinmiştir. Amisos hem kara hem deniz ticaretine hakim olup, Sinope'yi geride bırakarak zamanla Pontos'un ticari merkezi haline gelmiştir. .bk Strabo 12.3.14. Appianos Mithridates 83.374;Memnon 4.

⁸⁴² Herakleia Pontike tiranın eşi Amastris, M.Ö. 300 yılında, Tios (Zonguldak-Filyos),Sesamos (Bartın-Amasra, Amastris'in akropolisi olarak adlandırılmıştır.), Kromna (Bartın-Kurucaşile) ve KyTaurus (Sütluce Limanı,) yerleşimlerini ele geçirip, synoikismos yaparak kendi adını taşıyan Amastris kentini kurmuştur. Tieion çok geçmeden isyan edip bu synoikismosdan ayrılmıştır. Strabo, bu yerleşimlerin birer katoikia olduğundan bahsetmektedir. bk Strabo 12.3.10.

⁸⁴³ Polybios 23. 9. 2-3;24. 1. 1-3; Strabo 12.3.11.

“Benim kentim, içinden Iris Irmağı'nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Zira burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik Iris Irmağı'na doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan surlar vardır.” bk Strabo 12.3.39.

Amaseia Iris ile Skylaks'ın birleştiği noktada bereketli ovalara sahipti. Bu ovalardan biri Gazakene (Taşova) idi. Kentin kuzeybatısında, ilk çağlardan itibaren yerleşimin az olduğu bin köylü ova anlamına gelen Khiliokome (Suluova) bulunmaktaydı. Bu vadinin kuzeybatısındaki sınırı belirleyen küçük bir ova olan Diokopene bulunmaktaydı. Diokopene'nin güneyinde ismini Pimolisa adlı kaleden alan Halys'in (Kızılırmak) iki yakasına kadar yayılan Pimolisene yer almaktaydı. Amaseia'nın batısında , Babanomous ve Ksimene (Köseadağ'ın batısında) vadileri vardı. bk Arıkan 2001,46.,

⁸⁴⁴ Arslan 2007,52,dn.236. Paphlagonia'nın batı kısmı yerel bir prens tarafından idare edilmekteydi.

⁸⁴⁵ Abouneteikhos (İnebolu), bir Paphlagonia yerleşimiydi. bk Strabo 12.3.10. Magie,1950,I,188;II,1082, dn.31.

Strabo bu yerleşimin bir polikhne olduğundan bahsetmiştir. bk 13.1.18.

I.Pharnakes zamanında,I. Pharnakes, muhtemelen bazı Galat şefleri ve Küçük Armenia satrabı Mithradates ile ittifak yapmış, gerçekleştirdiği ani ve beklenmedik saldırı ile M.Ö. 183 yılında Sinope kentini ve kentin etrafını egemenliği altına almıştır⁸⁴⁶. Bu sayede, başkenti Amaseia'dan, Sinope'ye taşımıştır⁸⁴⁷. Ardından bu kentin kolonileri olan Kotyora (Ordu) ve Kerasos (Giresun) yerleşimlerini de ele geçirmiştir.⁸⁴⁸ Pharnakes Kotyra'dan getirdiği yerleşimcilerle Pharnakia kentini kurdurmuştur⁸⁴⁹. I. Pharnakes, müttefiki Küçük Armenia satrabı Mithridates ileKappadokia Krallığı'nı tehdit etmeye başlamıştır⁸⁵⁰. Ayrıca, ittifak yaptığı Galat şeflerini de Paphlagonia ve Attalos Krallıklarına saldırması için kışkırtması sonucunda Attalos ve Pontus krallıkları arasında bir savaş çıkmıştır⁸⁵¹. M.Ö. 184-179 yılları arasında süren savaş Attalos Krallığı'nın zaferiyle sonuçlanmıştır. I. Pharnakes çok ağır şartlar içeren anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır⁸⁵².

Krallık birbirinden farklı iklim ve doğa koşullarına sahip bölgelerden oluşmaktaydı⁸⁵³. Strabo, bu krallığın Helenistik Dönem'den itibaren eparkhia adı

Gazakene, Phazamonitis, Pimolisene ve Babanomos'da Paphlagonia isimleri mevcuttu. Bu da Paphlagonia dilinin kullanıldığını ve bu bölgenin Paphlagonia kökenli olduğuna işaret etmektedir.. Ayrıca Paphlagonia'dan Pontos'a dahil edilmiş topraklar konusuna da ışık tutmaktadır. bk Strabo 12.3.25; Plinius,NH.6. 2.7-8.

⁸⁴⁶ Strabo 12.3.11; Polybios 23.9.2-3;24.1.1-4; Magie 1950, I,184-185.

⁸⁴⁷ Polybios 23.9.2-3;Strabo 12.3.11. .Karadeniz'in güneyinde yer alan ve ticari açıdan önemli bir liman kenti olan Sinope'nin Miletos kolonisi olduğu düşünülmektedir. Miletoslular Karadeniz kıyılarında 90 kadar kent kurmuşlardır. bk Plinius,NH,5.112.

Sinope, liman ticaretinde gelişmişti. Bu sayede Khersonesus, Panticapaeum (Kerç) ve Tomisa (Elazığ Kömürhan) hatta Olbia'ya ile ticari ilişki içerisine girmişti. Ksenophon'a göre ise; politik anlamda bir polisti. bk Herodotos,4.12.2; Ksenophon,Anabasis, 5.5.23.

Mansel ise, bu yerleşimlerin emporion denilen pazar yeri niteliğinde olduğunu belirtmektedir. krş Mansel,1950,167.

⁸⁴⁸ Diadoros 14.305; 14.31.1.Bir Miletos kolonisi olan Sinope'nin de Kotyora (Ordu-Bozukkale), Kerasos (Giresun), Trapezos (Trabzon) kolonilerini kurduğu düşünülmektedir. bk Mansel 1950,168.

Bu yerleşimlerin bağımlı polis de olduğu düşünülmektedir. bk Magie 1950,I,183; Hansen 2004,958.

⁸⁴⁹ Strabo 12.3.17.

⁸⁵⁰ Polybios 23.9.3;Walbank 1979,253.

⁸⁵¹ Magie 1950,I,20;II, 764,dn.57.

⁸⁵² Anlaşmanın şartları şunlardır: Pharnakes, işgal ettiği Galat topraklarından ayrılacaktı. Buna ilaveten, Galat şefleriyle yaptığı tüm antlaşmalar geçersiz sayılacaktı. Aynı şekilde Paphlagonia'yı terk edecek, buradan aldığı esirleri, askeri mühimmatı ve malları iade edecekti.

Ayrıca Kappadokia'da istila ettiği yerleri Kappadokia Kral'ı IV. Ariarathes'e teslim edecekti. Egemenliği altına aldığı Tios'u ve bu kentte tutsak ettiği kişileri serbest bırakacaktı. Paphlagonia ve Kappadokia'da yağmaladığı yerler için iki krallığa tazminat verecekti. bk Walbank 1979, 272.

⁸⁵³ Krallığın esas bölgesi Iris (Yeşilirmak) ve Lykos vadileri arasında kalan bölgeydi. Tarımsal açıdan bereketli olan bu bölge zamanla zenginleşip, diğer bölgelerle ulaşımı sağlayacak yol ağına sahip oldu. Diğer bölgeler ise sırasıyla, Halys'in yukarısındaki bölge, Halys ve Iris vadileri tarafından

verilen eyaletlere ayrıldığına değinmiştir⁸⁵⁴. Halys ve Iris vadileri arasında kalan Phazemonitis (Vezirköprü) eparkhi⁸⁵⁵ Phazemonitis'in güneyinde, Amaseia'nın güneybatısında Gazakene eparkhi belli başlılarıydı⁸⁵⁶.

Kentleşme en alt düzeydeydi ve nüfus dağınıktı. Kıyılarda Helen polisleri, iç kesimlerde, kome (köy) ve phrouria (kale) vardı. Kentlerin etrafında küçük yerleşimler bulunmaktaydı. Amaseia'nın yakınında Etonia (Evliya Çelebi), Euchatia (Avkat), Pimolisa, Diakopa ve Chagonda⁸⁵⁷, adlı küçük yerleşimler bulunmaktaydı. Tarihi eskilere dayanan, bu bölgede yaşayan insanlar için önemli dinsel merkezler olan Komana ve Zela tapınak devletleri krallık topraklarına dahil edilmişti ancak otonomlardı.

Kome'ler daha çok kent ve tapınak merkezlerinin etrafında veya Pontos'un iç kesimlerinde bereketli topraklarıyla tarım açısından çok zengin olan ova ve havzalarda yer almıştır⁸⁵⁸. Antik kaynaklarda, Amaseia'nın etrafında bin köy olduğundan bahsedilmektedir⁸⁵⁹. Helenistik Dönem'deki kome'ler gibi kendi aralarında koinon (birlik) oluşturmuşlardır, ancak; bu diğer Helenistik kome'lerden oluşan koinon'lardan farklıydı⁸⁶⁰. Pontos'un iç kısımlarında Helenizm Roma iktidarıyla ortaya çıkmıştır, ancak; Roma Dönemi'nde bile bu bölgede Helenizm tam

yarılmış Kuzey Anadolu dağlık bölgesi ve Halys'in ağzından Trapezus'un doğusuna ve Apsarros Irmağı'na kadar uzanan sahil şeridiydi. Bu üçü, diğeri kadar gelişmemiştir. bk Højte 2009,97-98.

⁸⁵⁴ Strabo 12.3.37. Bu terim sadece Pontos Krallığına ait topraklarda kullanılmamıştı. M.Ö. 2. yüzyılda, Romalı bir magistratın Dionysos Tekhhinati'ye yazdığı mektupta bu terim göze çarpmaktadır. Ayrıca Klaros da Asia eyaletinin eparkheia'sı olarak adlandırılmıştı. bk Lintott 1993,23.

⁸⁵⁵ Strabo 12.3.38.

⁸⁵⁶ Strabo'ya göre diğerleri ise, Blane ve Domanitis (bk,12.3.40), Gazelonitis (bk 12.3.13-16), Pimolisene, Ksimene, Diakopene,Babanomus (b.k.z 12.3.39), Dazemonitis (bk 12.3.15), Phanaroea (bk12.3.40), Karanitis (12.3.37) idi.

⁸⁵⁷ Arıkan 2006,41.

⁸⁵⁸ Themiskyra (Çarşamba Ovası) alüvyol bir ovadır ve bol sulanmaktadır. Tarıma elverişlidir. Dolayısıyla, Pontos krallığı Dönemi'nde bu ovanın etrafında köylerin olması şaşırtıcı bir durum değildir. bk Strabo 12.3.15.

Gazelonitis (Bafra Ovası) yöresi, alüvyol bir ovaydı ve tarımsal açıdan zengindi. bk Strabo 12.3.13.

Phazemonitis, vadisi adını Phazemon(Vezirköprü) adlı köyden almıştır. Hububat tarımı açısından son derece elverişliydi.. bk Strabo 12.3.38.

Sidene Themiskyra'nın yakınındaki alüvyol bir ova ve etrafındaki bölgedir. bk Strabo 12.3.7. Yöre adını Sidenos (Bolaman) Çayı'nın denize döküldüğü yerde kurulmuş olan Side isimli kaleden almıştır.

⁸⁵⁹ Strabo12 .3.39. Appianos Mithridates 65. Amasya'da Tavşan Dağı'nın güneyinde, bugünkü Sulu Ova olarak adlandırılan yerde Khiliokome yani Binköy Ovası'nın olduğu düşünülmektedir.

⁸⁶⁰ Broughton 1938,IV,637.

anlamıyla etkili olmamıştır⁸⁶¹.

Phrourialar yani kaleler, Pontos'da sıklıkla karşılaşılan bir diğer yerleşim modeliydi. Pontos'da tahkimatlı phrourialar çok yaygındı. Genellikle kayalık üzerine inşa edilen kalelerin ortak özelliği su kaynağına ulaşmak için yapılmış tünellere sahip olmasıydı⁸⁶². Çoğunlukla hazine ve garnizon olarak yapılmışlardı. Yöneticileri askeri kökenli olan ve kraliyete yakın kişiler arasından seçilen bu kişiler, bulunduğu bölgenin kontrolünü ellerinde tutmuşlardır⁸⁶³.

VI.Mithridates Eupator Dönemi'nde, Küçük Armenia'yayı aldıktan sonra, krallık topraklarında yetmiş beş kale yaptırmıştır⁸⁶⁴. Yaptırdığı kalelerden bazıları şunlardır: Iris nehri üzerinde Talaura⁸⁶⁵ Hydara, Basgoidariza ve Sinoria (Bayburt?)⁸⁶⁶. Krallıktaki diğer kaleler ise; Iris nehrinin yakınlarında Gaziura köyünün üzerinde Dadasa⁸⁶⁷, Gaziura'dan batıya doğru Zela yönünde Skoitos, Kainon

⁸⁶¹ Arslan 2007,30.

⁸⁶² Araştırmalar sonucunda Pontos krallığı topraklarında kırk tünel bulunmuştur. bk Højte 2009,104

⁸⁶³ Mitchell 1993,I,84. Pers kökenli uygulama olduğu düşünülmektedir. Kale beylerinin krallık döneminde Helen isimleri taşıdığını bölgede bulunan yazıtlar ışığında söyleyebiliriz. Bu kişilerin Helen kökenli ve paralı askerler olduğuna inanılmaktadır. Ancak Pers olup sadece isimlerinin Helen olduğunu düşünenlerde vardır. bk Arıkan 2001,81,dn.212. Pharnakes Dönemi'nde bir kale beyinin adı Meriones'dir. bk Rostovtzeff 1941,576; Magie 1950,1070,dn.10;1072,dn12.

⁸⁶⁴ Strabo, 12,3,28.

⁸⁶⁵ Talaura kalesinin Mithridates VI Eupator'un hazinesinin olduğu kalelerden biri olduğuna inanılmaktadır. Bu antik yerleşimin yeri belli değildir. Sebasteia (Sivas) yakınlarında olduğu iddia edilmektedir. bk Magie 1950,I,336, II, 1212,dn.31.

Tokat'ın güneyinde de olabileceği ihtimalleri üzerinde durulmaktadır. Tokat'ta Geyras yakınlarında Bayrampiraköy yakınlarında iki sarnıç, iki kaya mezarı ve iki tane de kayaya oyulmuş merdiven bulunması bu ihtimali güçlendirmektedir. bk Sherwin-White 1984,185.

⁸⁶⁶ Mithridates VI Eupator, Paryadros ve Armenia Minor'daki yerel krallıklar ile kabileleri egemenlikleri altına alınca bu bölgedeki taş ve madenlerin de sahibi oldu. Bu bölgedeki egemenliğini koruyabilmek için kaleler yaptırmıştır. Strabo bu kalelerden şöyle bahsetmektedir: *“Bölge Paryades dağ silsilesi arasında iyi sulanmış ve ormanlık yerlerin bulunuşu ve birçok derin vadiler ve dik uçurumların olması böyle kaleler yapmaya çok elverişlidir. Bu nedenle hazinelerinin çoğunu yerleştirdiği kalelerin çoğunu buraya yaptırmıştır.”* bk 12. 3.28.

⁸⁶⁷ Dadasa Kalesi, Tokat'ın 5 km güneyinde Madenkale'dir. bk Magie 1950,1070,dn.10. M.Ö. 67'de, Roma Lucullus komutasında Pontos ile savaşırken bu kaleyi erzak depolamak için kullanmıştır. bk Dio Cassius 36.12.1-3; Plutarchos Lucullus 36. 1; Appianos Mithridates 89.

Khorion⁸⁶⁸, Kamisa⁸⁶⁹, İkizari⁸⁷⁰, Sagyilion⁸⁷¹, Pimolisa⁸⁷² ve Kimiata⁸⁷³ Amaseia'nın güneydoğusunda Dazimonitis'de (Taşova) Pers Dönemi'nden kaldığı düşünülen Gaziura (Turhal) kalesi bulunmaktaydı⁸⁷⁴ Kale Pers Dönemi'nde yapılmıştır. Stratejik önemiyle hem Dazimonitis hem de Zelitis yörelerini kontrolü altında tutmaktaydı.

Yıllarca krallığın başkenti olan Amaseia'nın yakınlarında bir çok (phrouria) kalenin olduğunu yapılan araştırmalar sonucunda söyleyebiliriz. Amisos'un etrafında Sidene'de, Side, Phabda, ve Khabakta adlı kalelerin olduğunu yapılan araştırmalar sonucunda söyleyebiliriz⁸⁷⁵. Göynücek yakınlarında Gökçeli ve Kürtler bu duruma birer örnektir⁸⁷⁶. Pontos'da yapılan araştırmalar sonucunda yeni kaleler bulunmuştur⁸⁷⁷. Fatsa'ya 5 km. Mesafede bulunan Cıngırt Kayası, tek ya da çok sayıda kayaya oyulmuş tünel şeklinde, güvenli olarak suya ulaşabilen basamaklı tünellerin olduğu bir kaledir⁸⁷⁸.

⁸⁶⁸ VI.Mithridates Eupator, Paryadros Dağları'nın eteklerindeki Kabeira'dan iki yüz stadia uzaklıkta Kainon Khorion'da (Yeni Mahalle) hazinelerini sakladığı bir kalesi vardı. Sarp bir kayanın üzerindeydi. Etrafında görkemli surlar bulunmaktaydı. bk Strabo 12.3.31; Magie 1950,II,1070,dn.10. Pontik Komana'sının 24 km kuzeybatısında olduğu düşünülmektedir. bk Arslan 2007,38,dn.154.

⁸⁶⁹ Strabo 12.3.37. Halys Nehri'nin yukarı tarafında yer almaktadır. Roma zamanında bu kale tahrip edilmiştir. Bu yerleşim muhtemelen bugün Sivas'ın doğusundaki Kemiş kasabasıdır. Daha detaylı bilgi için bk Arslan 2007,31,dn.121.

⁸⁷⁰ Phazemonitis'in güneyinde, Phanaroia'ya doğru uzanan kısımda, Stiphane Limne (Ladik) Gölü'nün etrafında İkizari kalesi bulunmaktaydı. bk Strabo,12.3.38. M, Arslan'a göre, Strabo'nun İkizari Kalesi'nin yazılımı şüphelidir. Kizare ya da İkkizaroi şeklinde yazılabileceğini düşünmektedir. bk Arslan 2007,19,dn.60.

⁸⁷¹ Diğer bir kale ise Sagyilion'dur (Vezirköprü'nün 12 km güneyi). Her biri gaga şeklinde olan yüksek ve sarp bir dağın üzerinde yer almaktaydı. Stratejik açıdan önemli olan bu kale su yönünden de zengindi. Roma Dönemi'ne kadar bu kale savaş ve barış zamanında krallığın savunmasında rol oynamıştır. bk Strabo,12,3,38; Magie 1950,II,1070,dn.10.

⁸⁷² Diokepepe'nin güneyinde Pimolisa (Osmancık) adlı krali bir kale bulunmaktaydı. Bu kaleden dolayı bu bölgeye Pimolisene denilmiştir. bk Anderson 1903,102.

⁸⁷³ Kimiata kalesi Olgassys Dağları'nın eteklerinde olduğu düşünülmektedir. I.Mithridates Ktistes, krallığı bu kalede kurmuştur. bk Strabo 12.3.41. Aynı bölgede bulunan yazıtlara göre, bu kalenin aynı bölgede yer alan Eskipazar (Hadrianopolis) Ovası'ndaki Dereismail köyü yakınlarında olması muhtemeldir. bk Kaygusuz 1983,111,dn.1.

⁸⁷⁴ Strabo,12,3,15. Ova tabanından yaklaşık 180 m yükselen bir kaya bloğunun üzerine konuşlandırılmış olan bu kale kuvvetli surlarla çevriliydi.

⁸⁷⁵ Arıkan,2001,147. Sidene bölgesinin sahilinde, Khabakta, Phabda/Phadisane (Fatsa) ve Side/Polemonion (Bolaman) kaleleri konuşlandırılmıştı. bk Arslan 2007,41,172-173.

⁸⁷⁶ Arıkan,2006,41.

⁸⁷⁷ Tokat'ta iki kale bulunmuştur. Yapılan yüzey araştırmasına göre, bu kaleler Helenistik Dönem'de Pontos Krallığı tarafından inşa edilmiş olması muhtemeldir. Biri, Tokat-Sivas karayolunun üzerinde Çördük köyü ayrımında bir kayalık üzerinde bulunan Çördük Kale'sidir. Diğeri ise, Çat Kasabası'nın güneyinde kayalık üzerine inşa edilen Karagöz Kalesidir. bk Arıkan-Erciyas-Sökmen, 2008, 289-306.

⁸⁷⁸ Erol- Tamer 2012,116.

Ordu'daki Kurul Kale'si Pontos'daki önemli bir kaledir. Kurul Kayalıkları veya Kurul Tepesi olarak adlandırılan Kurul Kalesi'nde yapılan araştırmalar sonucunda, Helenistik Dönem'de, özellikle Karadeniz sınırları içerisinde yayılım gösteren Pontos Krallığı'nın son kralı VI. Mithradates'in yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır. Kurul Kalesi, doğuda Kolkhis, batıda Halys Irmağı, kuzeyinde Karadeniz ve güneyde Kappadokia Armenia ile sınırlı Pontos Bölgesi veya Pontos Kappadokiası denilen bölgenin sınırları içerisinde yer almaktadır. VI. Mithridates, Kurul Kalesini hem yerleşime hem savunmaya uygun bir şekilde yaptırmıştır. Kale bölgede çok geniş bir alana hakim bir yerde kurulmuştur ve denizden 572 metre yüksekliğinde kıyıda Fatsa'dan Giresun'a, iç bölgelere kadar geniş bir alanı kontrol altında tutmaktadır⁸⁷⁹.

Kalede “dehliz” veya “mağara” olarak tanınan, ana kaya içerisine açılmış basamaklı tünel vardır. Kayalıklardaki diğer yapı ise bir su sarnıcı olduğu düşünülen kaya rezervuarıdır⁸⁸⁰.

Phouria'lar Roma egemenliğine kadar garnizon işlevi de görmüştür. Mesela Skylaks Irmağı'nın (Çekerek) kuzey tarafındaki Bedir Kale'si bir garnizondur⁸⁸¹. M.Ö. 108 yılında VI.Mithridates Eupator, Paphlagonia'nın güneyindeki Galatia Bölgesi'ni egemenliği altına almış⁸⁸² ve yeni ele geçirdiği bu topraklarda kontrolü sağlayabilmek için krallığın güneybatısında Mithridateion adlı bir kale inşa ettirmiştir⁸⁸³. VI.Mithridates Eupator iktidarında, Amaseia (Amasya) yakınlarında bir kale garnizon olarak inşa edilmiştir⁸⁸⁴.

Roma, Pompeius Dönemi'nde kalelerin çoğunu yıktırmıştır. VI. Mithradates Dönemi kalelerinden birisi olan su sarnıcı olan Sagylion'u, Pompeiusi ele geçirdikten sonra kalenin sarnıcını da taşlarla doldurmak suretiyle kapattırdığını Strabo'dan öğrenmekteyiz⁸⁸⁵. Kurul Kalesi'ndeki basamaklı tünelin de bir su kaynağına inmesi

⁸⁷⁹ Şenyurt-Akçay 2016,221-223.

⁸⁸⁰ Şenyurt 2015,12.

⁸⁸¹ Arslan 2007,31.

⁸⁸² Galatia bölgesi üç tetrakhes tarafından yönetiliyordu. Merkezi bir otorite olmaması VI.Mithridates Eupator'un bu bölgeyi almasını kolaylaştırmıştır. M.Ö. 108'den M.Ö. 88 yılına kadar olan sürede Galatlar, VI.Mithridates Eupator'un müttefiki olmuşlardır. bk Justinus 37.4.5-6.

⁸⁸³ Strabo 12.5.1;Magie 1950,I,198.

⁸⁸⁴ OGIS 365.

⁸⁸⁵ Strabo 12.3.38.

ve içerisinde doldurulmuş olması, bu durumu doğrular niteliktedir⁸⁸⁶. Kurul Kalesi'nde VI. Mithradates Dönemi sonrasında herhangi bir yerleşimin olmadığı da yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır⁸⁸⁷.

Pontos krallığında kırsal karakterli diğer bir yerleşim tipi ethnos idi. Çoğunlukla tarihi kaynaklara dayanan bilgilerimize göre, bu kabileler, Paryadros dağlarının doğusunda, Heptakomet'ler⁸⁸⁸, Byzerler⁸⁸⁹, Mossynoikoi⁸⁹⁰, Tibaranoi/Tibarenoi⁸⁹¹, Kolkhlar⁸⁹², eskiden Khalybes denen Khaldai⁸⁹³ önceleri Makron'lar denen Sannos'lar⁸⁹⁴ ve eski zamanlarda Kerkites'ler olarak adlandırılan Appaites'ler⁸⁹⁵ idi. Arkeolojik verilerin olmaması Pontos'daki ethnos'larla ilgili pek çok sorunun cevapsız kalmasına neden olmuştur.

Kırsal yerleşimin daha fazla olduğu krallık, zamanla ticaretle zenginleşmiştir. Ekonomisi iyice güçlenen Pontos krallığında birçok yerleşimde, VI.Mithridates Eupator zamanında sikke basılmıştır. Bu durum, Helenlerin Pontos yerleşimlerine gelmelerine dolayısıyla Helen kültürünün de krallıkta etkili olmasına neden olmuştur⁸⁹⁶. Zaman içinde Helenizimin birleştirici gücünün farkına varılmış, diğer

⁸⁸⁶

⁸⁸⁷

⁸⁸⁸ Trapezus'un (Trabzon) doğusunda yaşayan bir ethnos'du. M.Ö. 66'da, VI.Mithridates Eupator ile Roma arasındaki savaşta Pompeius'un ordusunun bir bölümünü yok etmişlerdir. bk Strabo 12.3.18.

⁸⁸⁹ Heptakometler'in bir kolu olduğu düşünülmektedir. bk Strabo,12.3.18. Hepatakometlerle aynı bölgede yaşamışlardır.

⁸⁹⁰ Mossynoikoi ethnosu, antik kaynakların bazılarında Kotyra'dan (Ordu) . Trapezus'a kadar (Trabzon) olan dağlarda yaşamışlardır.bk Ksenophon,Anabasis 5.4.11-13;Strabo 12.3.18..

⁸⁹¹ Tibaranoi/Tibarenoi ethnosu Kotyra'nın (Ordu) sahil kesimindeki birkaç yer dışında Paryadros Dağları'nda (Canik) yaşamışlardır. Kotyra kolonisi bu ethnosun arazisine kurulmuştur. bk Ksenophon Anabasis 5.3.

⁸⁹² Trapezus civarında yaşamışlardır. Pontos'un güneydoğu kıyılarına Kolkhis, halkına da Kolkh denilmiştir. bk Ksenophon Anabasis 4.8.

⁸⁹³ Khaldai ethnos'una eskiden Khalybes denilmiştir. Demir işçiliğiyle ünlüydü. bk Ksenophon Anabasis, 5.5.1. Paryadros Dağları'ndan (Canik) Armenia Minor'un doğusuna kadar uzanan bir coğrafya içinde yaşadıkları düşünülmektedir. Strabo 12.3.19.;Plinius,NH. 5. 4.11;11.29.

⁸⁹⁴ Kolkhoi ethnos'unun yakınındadır. Herodotos, Makronlar'ın, Moskhiler, Tibarenler, Mossynoikler'le beraber Pers İmparatorluğu'nun 19. Satraplık bölgesinde yaşadıkları ve vergi ödediklerinden bahsetmiştir. bk Herodotos 3.94.

⁸⁹⁵ Kerkites ethnosu, Kerkites'ler (Kelkit ve etrafı?) Paryadros Dağları'nın (Canik) güneyinden Armenia Minor'a doğru uzanan bölgeydi. bk Arslan 2007,36.

⁸⁹⁶ Gaziura'da (Turhal) M.Ö. 4. veya 3. yüzyıla ait, Rodoslu tüccar Heraklides'e ait bir mezar steli bulunmuştur. Bulgaristan'da bulunan Apollonia steline benzemektedir. bk Önen-Arslan-Takmer 2006,183-193.

VI.Mithridates Eupator iktidarında, yüksek rütbeli subaylar ve memurlar, aristokratlar, bilim adamları ve filozoflar çevresindeki yüksek rütbeli subaylar,ın bazıları Helen kökenliydi. bk Mc Ging 1986,92 vd.

krallıklar gibi tüm unsurları kullanılmaya başlanmıştır⁸⁹⁷. Hatta Helenizmle beraber başka politikalar kullanılmaya başlanmıştır⁸⁹⁸. Helenistik Dönem'de, küçük yerleşimlerin hamisi olma ve yardımda bulunma politikasını Pontos kralları da, devam ettirmiştir. Bunun sonucu olarak Helen kentlerinde onurlandırılmışlardır., Delos'da I.Pharnakes adına bir anıt, Seleukos'lu bir gymnasiarkhh ise Mithridates V adına bir anıt yaptırmıştır⁸⁹⁹.

Kırsal yerleşimler dışında, bu krallıkta otonom tapınak devletleri de yer almaktaydı. Bu bölgedeki en büyük tapınak devleti, 660 tapınak kölesi rahipleri ve arazisi olan Pontos Komana'daki Ma tapınağıydı⁹⁰⁰, diğeri Men Pharnakes'dir⁹⁰¹. Dini önemi olan bu tapınaklar çeşitli festivaller ve bu kutsal yerlere yapılan ziyaretlerle zenginleşmişlerdi. Bu durum, Pontos krallığının ekonomik açıdan güçlenmesine de yardım etmiştir.

Krallığın en geniş sınırlarına ulaştığı VI.Mithridates Eupator Dönemi'nde (M.Ö. 120-63). Hellas ve Ege Adalarını bile kontrolü altına almış ve diğer krallar gibi kentlerin koruyucusu olmuştur⁹⁰². İyice güçlenen Pontos kralları, Helenizm politikasını takip etmiştir. Bunun sonucunda,krallığın gücünü gösterecek Helen tipi kentler kurmaya başlamıştır. Stiphane Limne (Ladik) Gölü'nün batı ucunda Laodikea (Ladik) kenti kurulmuştur. Kimin ve ne zaman kurduğu belli değildir⁹⁰³. Ayrıca, bu

⁸⁹⁷ VI.Mithradates Eupator, Dionysos'u lakap olarak olarak almıştı. Heykellerinde, büstlerinde ve sikkelerin üzerinde Pharnakou, Helios, Apollon, Perseus, Ares, and Herakles gibi Tanrı ve kahramanlarla betimlenmiştir. M.Ö. 88/87 yılından sonra, Dionysos, Men, Helios,Ares,Perseus ve Herakles olarak tasvir edilmiştir. bk Sapyrkin 2009,264,dn.75-77.

Böylelikle, hem kendi krallığın da, hem de Küçük Asya'daki kentlerde saygı ve prestij kazanmıştır. bk Cicero Pro Flacco 25.60.

⁸⁹⁸ Mithridates Eupator hem Helenleri hem de hem de Helen olmayan halkları kontrol altında tutmak istiyordu. Bu amaçla ,özellikle Pers kökenli halkların üzerinde egemenlik kurabilmek için soyunu baba tarafından Pers İmparatorluğu'nun kurucuları Kyros ve Dareios'a anne tarafından ise, Aleksandros ve Seleukos krallığının kurucusu I.Seleukos, Nikator'a dayandırmıştır. bk Appianos Mithridates 112.

⁸⁹⁹ Arıkan 2001,98. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Atinalılar Pontos kralı I. Pharnakes ve eşi kraliçe Nysa'yı onurlandıran bir dekret yayımlamışlardır.

⁹⁰⁰ Strabo 12.3.32-36.

⁹⁰¹ Strabo, 12.3.31.

⁹⁰² Kreuz 2009,132.,dn.3. M.Ö. 116/115'te Delos'daki gymnasiuma bağışta bulunması, bu yerleşimin koruyucusu haline geldiğinin bir göstergesi olabilir. Delos'daki gymnasiarkh da, VI.Mithridates Eupator ve kardeşi Mithridates Khraestus adına yazıt diktirmiştir. bk Mc Ging 1986,44. Delos'da Serapis tapınağında VI.Mithridates Eupator adına anıt vardır. bk OGIS 370;Arıkan 2001,181.

⁹⁰³ Mithridates Eupator'un kurduğu düşünülmektedir. bk Magie 1950,I,180.

kentle ilgili ne edebi bir kaynak ne de bir yazıt vardır⁹⁰⁴. Sadece VI.Mithridates Eupator Dönemi'ne ait üzerinde Laodikeia lejandı olan sikkeler bulunmuştur⁹⁰⁵.

Krallıkta Helen tipi kent kurmanın en fazla olduğu dönem VI.Mithridates Eupator dönemi idi ve krallığın gücünün göstergesi olan birçok kent ortaya çıkmıştır. Pontos'un iç tarafında, Lykos Çayı (Kelkit) ile Iris Nehri'nin (Yeşilırmak) kesiştiği yerde Eupatoria kentini kurdurtmuştur⁹⁰⁶. Eupatoria'nın 45 km güneyinde, Paryadros dağlarının eteklerinde VI.Mithridates Eupator Dönemi'ne ait Kabeira adlı bir kent yer almaktaydı. İçinde VI.Mithridates Eupator'un sarayı, su değirmeni, hayvanat bahçeleri, av sahaları ve madenler bulunmaktaydı⁹⁰⁷.

Pontos krallığı Roma hakimiyetine girdikten sonra, her yönetimle beraber değişikliklere uğramıştır. Bu çoğunlukla politik sebeplerle yapılmış dolayısıyla bölgedeki yerleşimleri de etkilemiştir.

IV.9. Paphlagonia Bölgesi

Kuzeyde Karadeniz, güneyde Galatia, doğuda Pontos ve batıda Bithynia ile sınırlı bölgedir⁹⁰⁸. Yazılı kaynaklarda Paphlagonia ismine ilk defa İlyada'da rastlanmaktadır⁹⁰⁹. Kimmerlerin kısa süreli egemenliği ve Helenlerin Karadeniz kıyılarında kurduğu koloniler bu krallığı etkilemiştir⁹¹⁰. Daha sonra, Lydia ve Pers egemenliklerini tanımıştır⁹¹¹. Pers idaresine isyan edip, vergi ödememiştir⁹¹². Bu tavır, Aleksandros'un Paphlagonia'yı vergiden muaf tutmasını sağlamıştır⁹¹³. Diadokhlar

⁹⁰⁴ Strabo bu kentten hiç bahsetmemiştir. Stiphane gölünün yakınlarında terk edilmiş Kizari kalesi ve yıkık saraydan bahsetmiştir. bk 12.3.38. Burada yer alan yapıların III. Mithridates savaşında tahrip olduğu düşünülmektedir. bk Cohen 1995,387,dn.1.

⁹⁰⁵ SNG Von Aulock,Pontos, 128,129,6775.

⁹⁰⁶ Appianos,Mithridates 78.113. Mitchell, VI.Mithridates Eupator Dönemi'ne kadar, Pharnakeia haricinde Pontos krallığında yeni bir kent kurulmadığını iddia etmiş ve sadece Amaseia ve Eupatoria'nın kurulduğunu da eklemiştir. bk Mitchell 2002,58 vd.

M.Ö. 71 yılında, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında,kent Romalılarla işbirliği yaparak, VI.Mithridates Eupator'a ihanet etmiştir. Bu yüzden, kral M.Ö. 67 yılında kenti tekrar alınca, sadakatsizliğinden dolayı burayı tahrip etmiştir. bk Appianos Mithridates 79.115.

⁹⁰⁷ Strabo 12.3.30.

⁹⁰⁸ Paphlagonia Anadolu'nun kuzey tarafında yer almaktaydı. Kuzeyinde Pontos Dağları, güneyinde Anadolu Platosu bulunmaktaydı. Kuzeyde Karadeniz, güneyde Galatia ve Phrygia, doğuda Halys (Kızılırmak) ve batıda Bithynia ile komşuydu.bk Strabo 12.3.9.

⁹⁰⁹ Homeros İliada 2.851-855.

⁹¹⁰ Herodotos 1.6.

⁹¹¹ Diodoros 15.90.3. Pers idaresi altında Kappadokia satraplığının yönetimi altına girmiştir.

⁹¹² Ksenophon,Anabasis 5.5.12;6.1.2. Vergi ödemeyen Paphlagonia kralları Pers krallığının Kappadokia Satrabı Datames tarafından tekrar Pers idaresi altına alınmıştır.

⁹¹³ Jones 1937,148.

Dönemi'nde, Eumenes'in kontrolü altına girmiş ancak boyun eğmemesi üzerine işgal edilmiştir⁹¹⁴. Paphlagonia'da kurulan Pontos Krallığı büyüdükçe, Amastris, Sinope, Abouneiteikhos gibi yerleşimleri de ele geçirmiştir⁹¹⁵. Bu yüzden Paphlagonia topraklarının iç kesimlerinin batısı yerel prenslerce yönetilmiştir⁹¹⁶. M.Ö. 2. yüzyılda Morzios ve daha sonra ardılları Roma ile iyi ilişkiler kurmuştu. Hatta, Kral Pylaimenes, Aristonikos isyanının bastırılmasına yardım etmiştir. Daha sonraki krallar Pylaimenes'i kral unvanı olarak kullanmaya başlamışlardır⁹¹⁷.

Paphlagonia'daki yerleşim modelleri ve politikaları konusunda bilgilerimiz sınırlıdır. Kıyılardaki toprakları Pontos krallığı eline geçirince, Paphlagonyalılar nehirlerin ayırdığı dağlık iç kesimlerde yaşamaya devam etmişlerdir. Bilinen tek kenti aynı zamanda başkent olan Gangra (Çankırı) idi⁹¹⁸. Kentleşme yok denecek kadar azdı ve daha çok birbirine rakip küçük ethnoslar bulunmaktaydı⁹¹⁹. Her ethnosun birer kralı vardı⁹²⁰.

Paphlagonia'nın tamamının tek bir kralın yönetimine girdiğini söylemek pek de doğru olmaz. Paphlagonia'daki kralları egemen güç atamıştır⁹²¹. Günümüzde Paphlagonia bölgesinde, bu yerel krallıklara ait olduğu düşünülen mimari kalıntılar bulunmuştur⁹²².

Paphlagonia'daki krallar ve Helenler arasında siyasi ilişkiler olduğunu tarihi

⁹¹⁴ Justinus 6,14.

⁹¹⁵ Parthenius'dan doğruya doğru Sinope'de dahil olmak üzere Pontos krallığının idaresine girmiştir. bk Magie 1950,I,187.

⁹¹⁶ M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren, Gangra'ya ve Halys vadisinin doğusuna kadar olan bölgeye hakim olmuştur. bk Magie 1950,I,188.

⁹¹⁷ Homeros'un İliada'sında Troia Savaşı'nda Aka'lara karşı savaşan Paphlagon'ların kralı. bk İliada, 5.576-590; 13.643-662.

⁹¹⁸ Gangra (Çankırı) Helenistik Dönem'den kalma kalesi olan kent. Ayrıca Paphlagonia kralı Morzios'tan itibaren krali ikametgah. bk Strabo 12.3.41;Diodoros 1.3.5.

⁹¹⁹ Amisos'da yaşadığı düşünülen Enet ethnos'u Paphlagonia'nın en saygın kabilesiydi ve Pylaimenes ile beraber Troia Savaşı'na katılmışlardı. bk Strabo 12.3.8.

⁹²⁰ M.Ö. 5'de kral Korylas Paphlagonia'nın doğusuna hakimdi. bk Ksenophon Anabasis 5.5.3. M.Ö. 380'lerde, Paphlagonia Pers satrabı Datames'in kontrolü altındayken, Kappadokia bölgesine yakın topraklarda, Thys egemenlik sürmekteydi.. bk Ksenophon Helenica 4.1.1.28.

⁹²¹ Paphlagonia'da toprakların idaresi ethnos'a dayanmaktaydı. Ethnos'lar birleşik bir yönetim oluşturmamıştır. Persler bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak ethnos'ların bir araya gelmesini engellemiştir. bk . Strabo 12.1.1; Briant 2002,624.

⁹²² Taşköprü yakınlarında Kalekapı kalesi ve kaya mezarı bulunmaktadır. Mezarın M.Ö. 5. yüzyıl sonunda yapıldığı ve kral Korylas'a ait olduğu düşünülmektedir. Bu mezarda hem Pers hem de Helen etkileri göze çarpmaktadır. Kaya mezarları Amnias (Gökırmak) vadisinde yoğunlaşmaktadır. Bu mezar yoğunluğuna bakarak antik yazarların işaret ettiği yerel kralların yönetim merkezlerinin Amnias Vadisi üzerinde ve belki de Pompeiopolis (Taşköprü) kenti çevresinde olduğu söylenebilir. bk Johnson 2010,195;238.

kaynaklar ışığında biliyoruz. Buna güzel örneklerden biri, M.Ö. 401 yılında, Korylas'ın Sinope elçisi Ksenophon ve paralı Helen askerleriyle görüşmüştür⁹²³. Otys iktidarında Sparta ile siyasi ittifak kurulmuştur⁹²⁴.

Paphlagonia, Mithridates IV Eupator zamanında Pontos krallığına dahil edilmiştir. Mithridates'den sonra Roma topraklarına dahil edilen bu bölge artık coğrafi bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.

IV.10. Kappadokia Krallığı (M.Ö. 333-M.S.17)

Kappadokia Pontos'un güneyinden Halys'in (Kızılırmak) üst tarafındaki dağlardan Taurus'a kadar uzanmaktaydı. Batıda sınırı Tatta'ya (Tuz Gölü) doğuda Euphrates'e (Fırat) güneyde Tauros'lara, kuzeyde Euksenios'a (Karadeniz) kadar uzanan bölgeye “Kapadokkia” adı verilmiştir⁹²⁵.

Anadolu'nun ortasında olan bu bölge ulaşım yollarına yakınlığı, verimli toprakları yüzünden tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştı. Bölgenin tarihini etkileyen ve önemli izler bırakan Pers imparatorluğu zamanında bir satrapın yönetiminde valilikti⁹²⁶.

Kappadokia'nın güneyi uzun bir direnişten sonra Aleksandros tarafından fethedilmiş ve komutanlarından Sabiktas'ın yönetimine verilmiştir⁹²⁷. Bu karara karşı çıkan Persli satrap Arirathes (M.Ö. 333-322), M.Ö. 333 yılında, bölgenin kuzeyinde Gaziura'da (Turhal) bağımsızlığını ilan edip, Sinope'den (Sinop) Trapezus'a (Trabzon) kadar olan sahili kontrol altına almış⁹²⁸ ve Kappadokia krallığını

⁹²³ Ksenophon, Anabasis, 5,6,1,1.

⁹²⁴ M.Ö. 396-394 yılları arasında, Otys ile Sparta kralı Agesialos ile ittifak kurmuştu. Otys, Sparta kralına, üç bin atlı asker yollamıştır. bk Ksenophon Hellanika 4.1.1.28.

⁹²⁵ Herodotos 1.72; Strabo 12.1.1. “Güneyde Kilikia Taurosuları diye adlandırılan dağlar, doğuda Armenia ve Kolkhis, ve kuzeyde Halys nehrinin ağzına kadar Euksenios, ve batıda hem Paphlagonialı kabileler ve hem de Phrygia'da yerleşmiş olan Lykaonialılara kadar uzanan Galatialılar ve Kilikia Thrakeia'da oturan Kilikialılar tarafından çevrelenmişti.”

Aleksandros'dan önce Pers yönetiminde Kapadokia'ya iki satraplığa ayrılmıştı: “Asıl Kappadokia”; “Tauros yakınındaki Kappadokia” ve hatta “Büyük Kappadokia” ve diğerine de başkaları “Kappadokia Pontikē” ismini vermişlerse de, buralar sonradan ‘Pontos’ olarak adlandırılmıştır. Makedonialılar bölgenin bir kısmını isteyerek bir kısmını da istemeyerek satraplıktan krallığa çevirmiştir. bk Strabo 12.1.4.

⁹²⁶ Ticari ve stratejik önemi nedeniyle Pers İmparatorluğunun bel kemiği olan Kappadokia'da, Pers soylularına çok sayıda malikaneler verilmiş, Pers kültür ve dininin yerleşmesine özen gösterilmiştir. bk Briant 2002, 712.

Kayseri Bünyan'da Pers Dönemi'ne ait olduğu düşünülen bir sunak bulunmuştur. bk Karagöz 2005b, 138-146.

⁹²⁷ Curtius Rufus 3.4.1.

⁹²⁸ Diadoros 18.6.

kurmuştur⁹²⁹.

Kuruluşundan itibaren askeri ve politik olarak mücadelelere sahne olan krallıkta iktidar bile egemen gücün takdirine ve yardımına bağlı olmuştur. Bu yüzden krallık hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız olamamıştır. Büyük krallıklar ve egemen güç tarafından işgal edilmiş veya ona boyun eğmiştir. Aleksandros'un ölümünden sonra, M.Ö. 322'de Perdikkas Ariarathes'i yenip krallık topraklarını diadokh Eumenes'in yönetimine vermiştir⁹³⁰.

M.Ö. 315 yılında, II.Ariarathes krallığı Eumenes'den geri almış, M.Ö. 301 yılında İpsos savaşından sonra, Seleukos krallığının koruması altına girerek bağımlı bir krallık haline gelmiştir⁹³¹. Krallığın M.Ö. 255 yılında, III.Ariarathes'in (M.Ö. 255-220) basileus (kral) unvanını kullanmasıyla başlamıştır⁹³². Seleukos kralı II.Antiochos'un kızı Stratonikea ile evlenip, çeyiz olarak Kataonia ve Melitene'yi (Malatya) krallık topraklarına dahil etmiştir⁹³³.

Ariarathes'le beraber Helenizm bu krallığa girmiş ve etkili olmuştur. V.Ariarathes (M.Ö. 163-130) zamanında Helen kentleriyle ilişkiler artmış ve Helenlerin koruyucusu haline gelmiştir⁹³⁴, ancak; Kappadokia tamamen Helenleşmemiştir⁹³⁵. V.Ariarathes,⁹³⁶ Helenizm ve Helenistik kurumların kendi ülkesinde benimsenmesi için çalışmıştır⁹³⁷. Bir Helen polisi gibi sikkede basmıştır⁹³⁸.

⁹²⁹ Strabo,12.1.2. I.Ariarathes hem Sinope de (Sinop) hem de Gaziura da (Turhal) Arami alfabesiyle, ancak kral unvanını kullanmadan sikkeler bastırmıştır. b.k.z SNG,Von Aulock, Kappadokia, 129;BMC 1.

⁹³⁰ Diodoros 18.16;Plutarchos Eumenes 3.13.

⁹³¹ Diodoros 31.3.

⁹³² Diodoros 18.6.1. Sikkelerde ve yazıtlarda *basileus* unvanını kullanmıştır. b.k.z BMC 26; Simonetta 1977,18.

⁹³³ Diodoros 31.19;Magie 1950,201,II,1096,dn.7.

⁹³⁴ Michels 2013,292-293.V. Ariarathes zamanında yapılan bir amphora Olympus'da bulunmuştur. Şu anda Atina müzesindedir. Bu durum Helenler ile yapılan ticari faaliyetlere de bir kanıt olabilir. bk Edwards 1957,342-349.

⁹³⁵ Michels 2013,282-302.

⁹³⁶ Roma'yla iyi ilişkiler içinde olan V.Ariarathes, M.Ö. 160 yılı başında Roma'ya altın bir taç göndermiş, buna karşılık Roma senatusu da kendisine kılıç ve fildişi koltuk hediye etmişti. Aristonikos isyanı'nın bastırılmasında Roma'nın yanında yer alan bu kral, ölmüştü (M.Ö. 130).Roma'ya olan bağlılığı dolayısıyla, bu krallığa Lykaonia ile Kilikia'nın bir bölümü verilmişti. Ancak bu toprakların krallığa dahil olmasıyla ilgili bilgimiz yoktur. bk Polybios 31.1.5; Diodoros 31.17,.;Livius 57.15-16,.;Justinus 37.1.2.

⁹³⁷ Diodoros 31,19,18..19.18.

⁹³⁸ V.Ariarathes'in kendi adını taşıyan tetradrahmleri ile drahmileri vardır. . Gümüş tetradrahmlerinin ve drahmilerinin ön yüzünde V.Ariarathes'in portresi, arka yüzünde bir elinde Nike, öbür elinde mızrak ve kalkan tutan ayakta Athena resmedilmiştir. bk Simonetta 1977,21

V.Ariarathes'in iktidarının ilk yıllarında, Orophernes (M.Ö. 161 -159) birkaç yıl için Kappadokia

Tüm çabalarına rağmen, Kappadokia, Helen kültürünü benimsememiş, yerel adetler ve köy ekonomisi var olmaya devam etmiştir. Krallıkta, Helen dili, yerel dil ve lehçeler karşısında zayıf kalmıştır⁹³⁹.

Kappadokia krallığı idari, sosyal vb. konularda uzun yıllar egemenliğini kabul ettiği Pers krallığını taklit etmiş veya etkilenmiştir. Yerleşim modeli olarak karşımıza strategia çıkmaktadır. Kentin yok denecek kadar az olduğu, ethnos⁹⁴⁰ ve komelerin⁹⁴¹ fazla olduğu krallık strategialara ayrılmıştı. Krallığın Tauros yakınında beş strageiası mevcuttu: Bunlar; *Melitene, Katanoia, Kilikia, Tyanitis ve Garsauritis*'ti. Kuzey tarafında da beş strageia vardı: Batıdan doğuya doğru; *Morimene, Khamanene, Saravene, Sargarausene ve Laviansene* idi⁹⁴². Pontos, ve Paphlagonia gibi kırsal yerleşimlerin fazla olduğu bu krallıkta kentleşme yok denecek kadar azdı. Kent yerine, Pers kökenli soyluların idaresinde phrourialar (kale) vardı⁹⁴³.

Kappadokia'da kentler krallık büyüdükçe fazlalaştı. Helenistik bir gelenek olarak yeni kurulan kentlere hanedan üyelerinin adı verilmiştir. Kappadokia krallığında bu durum III.Ariarthes ile başlamıştır. Sargarausene strategia'sında

tahtına geçmişti. Orophernes, bu kısa iktidarı sırasında Kappadokialılar'ın gelenek ve göreneklerini küçümseyerek, halka Helen adetlerini benimsetmeye çalışmıştır. Ayrıca Orophernes, Priene kentinde saklanmak üzere 400 talentlik hazine oluşturmuştu. Tahtı ele geçirip Orophernes'i Suriye'ye süren V.Ariarthes, Priene'den toplanan parayı istedi, ancak Prieneliler parayı vermediler. Bunun üzerine Ariarthes, Prieneliler'in topraklarını istila etti, ama yine de paranın Orophernes'e gitmesine engel olamadı. 1870 yılında Priene'deki Athena Polias heykelinin kaidesinin altında ele geçen altı tetradrahmi, büyük olasılıkla bu hazinenin bir parçasıydı. bk Magie 1950,I,117.

⁹³⁹ Kappadokia'daki yerli halk, Roma iktidarında bile Helen dilini benimsememiştir. bk Strabo 12. 1.2. M.S. 3 ve 4. yüzyıllarda Kappadokialılar Helen dilini çok kötü konuşuyorlardı. bk Jones 1937,dn.2.

⁹⁴⁰ Kataonia, Kappadokia'nın güneyinde Amanos (Amanus) ve Antitaurus dağları ile çevrilmiş geniş bir yaylaydı. bk Strabo 12.1.2.Kappadokia'nın onda biriydi. I.Ariarthes zamanında ilhak edilmiştir. Pers yönetiminde bu bölgede Aspis adlı bir kral veya yönetici idaresinde yaşayan bir ethnos'dan bahsedilmektedir. bk Briant 2002,711.

⁹⁴¹ Kappadokia'da halk çoğunlukla köylerde yaşardı. bk Diodoros 36.21. ;Broughton 1938,IV,636-637. Broughton köylülerin toprakla beraber alınıp bir köle olarak satılmasından bahsetmiştir.

⁹⁴² Strabo 12.1.4.

⁹⁴³ *Kappadokia'lılara ait ismi Tomisa olan önemli bir kale vardı. Bu kale, M.Ö. 3. yüzyılın ortasında Euphrates (Fırat) ve Tigris (Dicle) arasında Armenia'da kurulan krallık olan Sophone krallığına yüz talente satılmıştı.*bk Strabo, 12.2.1

Kataonia'da Azamora, Melitene'de Dastorkan adlı iki kale vardı. Dastorkan kalesinin etrafında Karmalas nehri akmaktaydı. Ayrıca Kataonia Apollonu'nun bir tapınağı yer almaktaydı... Tauros yakınında yüksekte tahkim edilmiş Argos ve Nora veya Nerassus kaleleri vardı. Bu yerleşimin polikhne olduğuna değinilmiştir. Burada, Kappadokia'ya saldıran Sisines'in hazinesinin saklı olduğu Kadena phrouria'sı Kappadokia'daydı. Lykaonia sınırındaki Garsauira'da phrouria idi. bk Strabo 12.1.6. Garsauira hem polikhne hem komopolis hem de phrouria olarak geçmektedir. bk Strabo 12.6.1;14.2.29.

Ariratheia (Pınarbaşı) isimli bir kent kurmuş ve krallığın başkenti yapmıştır⁹⁴⁴. Bu sayede Kappadokia Helenleşmeye başlamış, Helen kent ve kurumları krallığa girmiştir⁹⁴⁵. V.Ariarathes, Nyssa⁹⁴⁶, Hanisa'yı⁹⁴⁷ kurmuştur. Eski yerleşimler olan Eusebeia Argos⁹⁴⁸ ve Eusebios Tarsus'u da⁹⁴⁹ birer Helen kenti haline getirmiştir. Yeni bir yerleşim kurmanın yanında kentteki binalar ve ihtiyaçlarıyla ilgilenilmiştir⁹⁵⁰. Krallıkta bu kentler dışında Sargarausene'de Herpa ve Lykaonia sınırında kurulan Garsauira polikhneleri bulunmaktaydı⁹⁵¹.

V.Ariarathes'den sonra krallık güç kaybetmeye başlamıştır. Güçlenen Pontos

⁹⁴⁴ Ptolemaios 5.6.12; Jones 1937,181. Bu kentin varlığıyla ilgili Atina ve Samos'da yazıtlar bulunmuştur. Ariratheia kentinden iki kişiye ait Atina ve Samos'ta mezar stelleri ortaya çıkarılmıştır. bk Michels 2013,299,dn.74-75.

⁹⁴⁵ V.Ariarathes, Helen kültürü ile yetişmişti. Filozof Kademeas'ın öğrencisi aynı zamanda Atina vatandaşıydı. Bu dönemde, krallıkta birçok Helen filozof ve sanatçı yaşamaktaydı. Hepsisi kralın koruması altındaydı. Tekhnitailer (Dionysos Sanatçıları) de bu krallıkta bulunmaktaydı. Vergi vermiyorlardı. bk OGIS 352.

V.Ariarathes ve eşi Nysa, Atina 'daki tekhnitailer tarafından onurlandırılmış, her ikisinin doğum günleri kutlanmıştır. Heykelleri tekhnitailerin sunaklarına yerleştirilmiştir. bk McGing 1986,73.

⁹⁴⁶ Nyssa, Morimene'dedir. Halys (Kızılırmak) ve Tatta (Tuz) gölü arasındadır. V.Ariarathes, Seleukos prensesi ve eşi olan Nysa adına kurdurtmuştur bk Ptolemaios 5.6.23.

Jones'a göre, Nyssa Nysa'nın yanlış telaffuzudur. bk Jones 1937,181.

⁹⁴⁷ Hanisa veya Anisa Mazaka'nın 55 km kuzeydoğusunda bulunmaktaydı. Eusebeia Argos'a bağlı olduğu düşünülmektedir. Yerli halk çoğunlukta idi ama Pers kökenlilerinde bu yerleşimde var olduğu düşünülmektedir. Hanisa halkı kendilerini bir *politeuma* olarak tanımlasa da, Helen kurumlarına sahip bir yerleşimdi. M.Ö. 2. yüzyıl sonu veya M.Ö. 1. yüzyıl başına tarihlenen yazıta göre, yerleşimde prytaneis, boule, demos ve arkhon vardı. Yani bir polis'in sahip olması gereken tüm kurumlar bu yerleşimde bulunmaktaydı. bk Jones 1937,176.

⁹⁴⁸ Argos yakınındaki Eusebeia Mazaka idi. Büyük olasılıkla V.Ariarathes (M.Ö. 163-130) tarafından tekrar kurulmuştur. Strabo'ya göre, "*Mazaka bir kentin kurulması için uygun bir yer değildi. Burada ne su vardı ne de doğal bir şekilde tahkim edilmişti. Toprak kıraçtı.*" bk 12.2.7.

Kent krallığın başkentiydi. V.Ariarathes iktidarında, Kharondas yasalarının Mazaka'da uygulanması için bir anayasa heyeti oluşturulmuştu. Bu görev için, Mısır'da olduğu gibi yasaları yorumlayan nomodus seçilirdi. bk Strabo 12.2.9.

D, Magie'ye göre yasalarını uygulamaları ve nomodus seçmeleri bir tür otonomiye düşündürmektedir. bk Magie,1950,II,1356.

⁹⁴⁹ Eusebios Taurus veya Tyana (Niğde Kemerhisar) olan bu yerleşim Taurus'ların altındaki Kilikia kapılarında bulunan Tyanitis'deydi. Toprakları düz ve verimlidir. İyi bir şekilde tahkim edilmiş Semiramis tepelerinden birinde kurulmuştu bk Strabo 12.2.7.

En büyük ikinci kent olan Tyana ise (Kemerhisar, Niğde), Taurusların kuzey eteğinde bereketli ve geniş bir ovada kurulmuştu. Bereketli toprakları, Kilikia Kapısı'na yakınlığı yani kavşak konumunda bulunması, yöredeki gümüş yataklarının denetimi altında tutmasından dolayı zengin bir kentti.

M.Ö. 2. yüzyılın ikinci çeyreğine ait Ionik düzende sütun başlıkları da bulunmuştur. V.Ariarathes'in iktidarına denk gelmektedir. Bu da bize krallıktaki Helenistik yapı faaliyetlerini göstermektedir. bk Michels 2013,287-288.

⁹⁵⁰ Strabo'ya göre, V. Ariarathes, Mazaka'ya 40 stadia (yaklaşık 7.3 km) uzaklığındaki Melas'ın (Karasu) dar bir geçitle Halys'e (Kızılırmak) bağlandığı yerde bir baraj yaptırmıştır, ancak; bir süre sonra barajın çökmesi sonucu Kappadokia ve Galatia toprakları sular altında kalmıştır. Roma'nın ara bulucu olmasıyla zarar gören halk kraldan 300 talent tutarında tazminat almıştır. Bk 12.2.8.

⁹⁵¹ Strabo 12.2.6.

krallığı artık Kappadokia için büyük bir sorun haline gelmişti. V.Ariarathes'in birden fazla çocuğu olması yüzünden krallıkta taht kavgası başlamıştı⁹⁵². Pontos Kralı V.Mithradates Eurgetes, bu fırsatı değerlendirmiş, krallıktaki taht kavgasına karışarak bölgeyi istila etmiş ve VI.Ariarathes'i Kappadokia tahtına çıkarmıştır⁹⁵³. M.Ö. 113 yılında bu kral öldürülünce krallıkta iktidar savaşları başlamış bu durumu iyi değerlendiren Bithynia kralı III.Nikomedes'de (M.Ö. 128/127-94) M.Ö. 103'de krallığı işgal etmiştir⁹⁵⁴. Bunun üzerine VI.Mithridates Eupator, Kappadokia'ya gelip tahta VII.Ariarathes'e taç giydirmiştir⁹⁵⁵. Devamlı taht kavgalarına ve dışarıdan müdahalelere maruz kalan Kappadokia krallığı önce Roma'ya bağlı bir krallık haline getirilmiştir. Sonra ilhak edilerek Roma imparatorluğunun topraklarına dahil edilmiştir.

IV.11.Kommagene Krallığı (M.Ö.163-M.S.72)

Kommagene bölgesi Küçük Asya'nın güneydoğusundadır. Euphrates (Fırat) nehri ile sınırlı stratejik öneme sahip bir merkez durumundadır. Aynı zamanda doğu ile batı arasında köprü vazifesi görecektir bir coğrafyada bulunmaktaydı. Batısında Kilikia, kuzeyde Kappadokia, doğuda Euphrates ve Mezopotamya ve güneyde Kappadokia'daki Melitene (Malatya) ile çevriliydi. Taurus dağları Kappadokia ve Kommagene'yi birbirinden ayırıyordu⁹⁵⁶. Sedir ağaçları, demir madenleri ve tarımsal açıdan bereketli topraklarıyla pek çok yerleşime sahne olmuştur⁹⁵⁷.

Hitit, Babil ve Asur egemenliği altında yaşamıştır⁹⁵⁸. Asur kaynaklarında Kummuh olarak geçen ve Geç Hitit Devleti olan Kommagene M.Ö. 6. yüzyılda Pers

⁹⁵² Kraliçe Nysa tahta çıkabilmek için beş oğlunu öldürtmüştü. Sadece en küçüğü VI.Ariarathes hayatını kurtarabilmeyi başarmıştı. Bu duruma kızan halk kraliçeye karşı ayaklanmıştı. bk Justinus 37.1.3.

Ancak bu halk ayaklanmasından önce, VI.Ariarathes ile kraliçe Nysa birlikte belirli bir süre Kappadokia Krallığı'nı yönetmişlerdir. Bu yönetimde bastırılan sikkeler üzerinde belirtilmiştir. bk Simonetta 1977,29.

⁹⁵³ Appianos Mithridates 10.

⁹⁵⁴ McGing 1986,83.

⁹⁵⁵ Kappadokia, Pontos'un uydu krallığı haline gelmiştir. Yayılımcı bir politikaya sahip VI. Mithridates Eupator, bu toprakları Pontos krallığına dahil etmemiştir. Ancak dolaylı yollardan bu krallıkta söz sahibi olmuştur. bk Justinus 38.1.5.

⁹⁵⁶ Strabo, 12.2.1; 16.2.3; Sullivan 1990,107. Bugünkü Adıyaman'ın tümü, Gaziantep ve Kahramanmaraş illerinin bir kısmını kapsamaktaydı.

⁹⁵⁷ Arsameia'da demir ergitme fırınları bulunmuştur. bk Dörner 1965,223.

⁹⁵⁸ Neolitik, Kalkolitik, Tunç çağlarında yerleşimlere sahne olmuştur. Bu döneme ait Samsat Höyük ile buluntular mevcuttur. Yeni Babil krallığına ait M.Ö. 625-539 yıllarına tarihlenen bir mühür de bulunmuştur. bk Özgüç 1985,222.

ve M.Ö. 3. yüzyılda da Seleukos krallıklarının egemenliklerini tanımıştır⁹⁵⁹. M.Ö.163/2 yılında, Seleukos satrabı olan Ptolemaios⁹⁶⁰ Magnesia savaşıdan sonra zayıflayan Seleukos krallığına karşı isyan edip Samosata'da (Samsat) bağımsızlığını ilan etmiştir⁹⁶¹. Kommagene Kralı Antiokhos Dönemi'nde (M.Ö. 69-34) krallık çok güçlenmişti. Helenistik bir gelenek olarak krallığın gücünü büyük bir anıtlarla göstermek ve kendi adını ölümsüzleştirmek amacıyla Nemrut Dağı'nın tepesine anıtsal heykellerle süslü görkemli bir mezar tepesi yaptırmıştır.

Kommagene'de Helenistik Dönemdeki yerleşimlerle ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Bu bölgedeki yerleşimlerin geçmişi çok eskiye dayanmaktaydı ve çoğu Helenistik Dönemde tekrar başka bir isimle kurulmuştur. Kommagene'de en önemli yerleşim başkent Samosata (Samos) idi. Neolitik'ten itibaren yerleşim gören Samosata tarihi kaynaklarda yer alan I.Samos veya sikkelerde adı geçen II.Samos tarafından tekrar kurulmuştu⁹⁶². Samosata bereketli topraklara sahipti ve kereste ticareti yapmaktaydı. Doğuda Mezopotamya'ya, güneyde Suriye'ye, kuzeyde Taurus'a ve Anadolu'ya, batıda ise Kilikia'ya giden yol üzerinde yer almaktaydı. Tahkimatlı bir yerleşim olan Samosata, Mezopotamya ile köprü vazifesi görmekteydi. Şu anda, bu yerleşimin, çoğu Atatürk Barajı'nın altında kalan Samsat'tadır. Bu da göstermektedir ki, yerleşim günümüze kadar başka isimlerle hemen hemen Samosata'ya benzer isimlerle varlığını sürdürmüştür.

Kommagene'nin diğer kenti, Nymphaios çayı kenarında kurulmuş olan Arsameia Nymphaios (Kahta) idi. M.Ö. 3. yüzyılda, Arsames'in kurduğu

⁹⁵⁹ Kummuh ismine ilk kez II.Asumasirpal'e (M.Ö. 883-859)) ait hiyeroglifde rastlanmaktadır. bk Hawkins 2000, 331. Bölgede, Asur krallığına ait, bir tanrı ve kralın olduğu bir mühür bulunmuştur. N. Özgüç'e göre, Geç Asur sanatının geç evresine, belki de II.Sargon (M.Ö. 721-705) iktidarına tarihlendirmektedir. bk Özgüç 1987,429-439.

M.Ö. 6. yüzyılda Pers krallığı, M.Ö. 3. yüzyılda Seleukos krallığının hakimiyetinde girmiştir. bk Strabo 16.4.15; Aperghis 2004,52,dn.90.

⁹⁶⁰ M.Ö. 3. yüzyılda Seleukos krallığı Kommagene'yi aldı. Daha önce, bu yerleşimin Armenia krallığı yönetiminde olduğu düşünülmektedir. bk Jones,1937,451.

Ptolemaios'un soyu Armenia'daki Orontid krallığına dayandırılmaktaydı. Samos Dönemi'nde basılan sikkelerde Armenia tipi tiara takmış halde tasvir edilmesi buna bir kanıt olarak öne sürülmüştür. Ancak Samos'un oğlu ve torunları Armenia krallığına tabi hale gelmesinin bir sonucu olabileceği de göz ardı edilmemelidir. bk Redgate 1998,72.

⁹⁶¹ Diodoros 31.19a; Sullivan 1978,743; Cohen 2006,31,dn.31.

⁹⁶² Cohen 2006,31,dn.31. II.Samos, Ptolemaios'un oğlu ve Mithridates Kallinikos'un babasıdır. Yerleşimin kuruluş tarihi belli değildir ama M.Ö. 130 olmalıdır. Samsat'ın 10 km kuzeyinde Selik köyünde kral Samos'la ilgili yazıt vardır. Mithridates sikkesinde basileus Samos Eusebeus lejandı vardır. bk Eraslan-Facella 2006,253-260.

düşünülmektedir⁹⁶³. Aslında bu yerleşimin krallığın yazlık ikametgahı olduğu görüşleri vardır⁹⁶⁴. Kral Arsames'in M.Ö. 3. yüzyılda kurduğu düşünülen diğer bir yerleşim de, Adıyaman'ın Gerger ilçesinde olan Arsameia Euphrates'dir⁹⁶⁵. Kommagene Krallığı'nın doğu sınırındaydı⁹⁶⁶.

Kommagene'nin diğer önemli yerleşimi de, Seleukeia Euphrates'dir veya bilinen adıyla Zeugma'dır. (Gaziantep, Belkıs Köyü) Samosata gibi burası da Mezopotamya ile Akdeniz arasında bir kavşak noktasıydı. Zeugma, Grekçe'de "bağlantı" demektir⁹⁶⁷. Euphrates'in en sığ noktasında, M.Ö. 300/299 yılında I.Seleukos Nikator'un Helenistik mimari ve anlayışla tahkimatlı bir yerleşim kurduğunu⁹⁶⁸. I.Seleukos Nikator, bu yerleşimin askeri ve stratejik önemini anlayınca⁹⁶⁹, Zeugma'yı ve kontrol altında tutabilmek için Euphrates'in karşı kıyısında Parth asıllı eşi Apameia adına yine Helenistik anlayışla tahkimatlı bir kent inşa ettirmiştir⁹⁷⁰. Seleukos krallığı zayıflayınca iki yerleşim Kommagene Krallığının idaresine geçmiştir.

Zeugma'nın yakınında, Antiokheia Euphrates yerleşimi bulunmaktadır. Yeri bilinmemektedir. IV.Antiokhos Epiphanes veya Kommagene kralı I.Antiokhos

⁹⁶³ Cohen 2006,153.Kommagene Krallığının yazlık yönetim merkezi olan Arsameia, Adıyaman ili, Kahta ilçesine bağlı Kocahisar ile Damlacık arasında, Kahta Çayı'nın (Nymphaios) doğusunda yer alır. Burada Kommagene kralı I.Antiokhos'un babası Mithridates Kallinikos adına bir hierotheseon vardır. bk Dörner 1963,191-196.

Orta kısımda ise Kommagene Kralı I.Antiokhos ile Herakles'in tokalaşma rölyefi bulunmaktadır. Anadolu'nun bilinen en büyük Grekçe yazıttır. bk Dörner-Goell 1963,75-80.

⁹⁶⁴ Dörner 1965,39-41

⁹⁶⁵ Arsameia Euphrates'de bir nekropol vardı. Arsameia'nın daha önce burada olduğu düşünülmektedir. Bu konuyu da içeren I.Antiokhos'un yazıtı vardır. Kutsal bir karakteri olduğu düşünülen Arsameia Euphrates'de Tanrıça Argande'nin de bir tapınağı yer almaktaydı. bk Cohen 2006,152,dn.3.

⁹⁶⁶ Cohen 2006,153.

⁹⁶⁷ Plinius ve Arrianos, Aleksandros Dönemi'nde burada bir köprü inşa edildiğini düşünmektedir. bk Arrianos 2.13.1; Plinius,N.H,5.86.

⁹⁶⁸ Bölgede yapılan çalışmalar sonucunda, Zeugma'da ilk yerleşimin Kara Tepe üzerinde kurulmuş olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu tepe savunmaya elverişliydi. Euphrates'e giden yol da kontrol altına alınabiliyordu. Yol açma çalışmaları sırasında, burada, anıtsal bir kapıya ait kalıntılar bulunmuştur. Bu duvarların bir sura ait olması muhtemeldir. bk Ergeç- Abadie Reynal 1997,410-412.

Wagner'e göre, Euphrates'in kıyısında bir sur bulunmaktaydı ve bu duvar güneye dönerek akropol olduğu düşünülen Belkıs Tepe'ye doğru uzanmaktaydı. Ancak burada hiçbir duvar kalıntısı bulunamamıştır. krş Wagner 1976,107.

⁹⁶⁹ Aperghis 2004, 45.

⁹⁷⁰ Apameia'da yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılardan elde edilen bilgilere göre, taş işçiliği, kulelerin biçimi ve planları ile kent kapısı tam anlamıyla Helenistik anlayışı yansıtmaktadır. bk Ergeç 2002,203-213.

tarafından Urima adlı yerleşimin yerine kurulmuştur⁹⁷¹. Euphrates'de kurulan diğer bir yerleşimde *Epiphaneia Euphrates'dir*. Euphrates'in yukarı tarafında Zeugma'nın yakınında kurulmuştur. Yeri, kurucusu ve kuruluş tarihi belli değildir⁹⁷². Zeugma'nın yakınında yer alan Doliche'de (Gaziantep,Dülük) önemli bir yerleşimdi. Bu yerleşimin de, kuruluş tarihi ve kurucusu belli değildir⁹⁷³: Theselya'da da, Doliche adlı bir yerleşimin olmasından dolayı,Thelsalyalıların kurduğu fikri ortaya atılmıştır ancak bu sadece bir varsayım olarak kalmıştır⁹⁷⁴. Perre (Pirin) ve Bahasna (Besni) yerleşimlerinin de Helenistik Dönem'de kurulduğu düşünülmektedir⁹⁷⁵, ancak; adı geçen yerleşimlerle ilgili olarak Helenistik Dönem ile ilgili bilgilerimiz yapılacak araştırmalarla aydınlanacaktır.

Kommagene krallığı Helenistik Dönemden itibaren Euphrates ile Akdeniz ve Anadolu arasında geçiş noktası olmuştur. M.Ö. I. yüzyılın ortalarından itibaren büyüyen Parth tehlikesi karşısında Roma ile Parth krallığı arasında tampon bölge olarak kalmıştır. Bu krallıktaki yerleşimlerin çoğu ise Roma Dönemi'nde varlığını sürdürmüş hatta önemi daha da artmıştır.

IV.12.Galatia (M.Ö. 270-25)

Galatia kuzeybatıda Bithynia, kuzeydoğuda Paphlogonia, doğuda Pontos, güneydoğuda Kappadokia ve batıda Phrygia bölgeleriyle çevrilidir⁹⁷⁶. M.Ö. 3. yüzyılda, Avrupa üzerinden Küçük Asya'ya göç eden Keltlere Galatlar denilmiştir⁹⁷⁷.

Göçebe ve yağmacı olarak anlatılan Galatlar Orta Avrupa'da yaşamaktaydı. Arkeolojik buluntular ile antik kaynaklara göre tarımla uğraşmakta ve ticaret yapmaktaydılar⁹⁷⁸. Maden işlemeciliğinde gelişmişlerdi ve etrafı surlarla çevrili köylerde ethnos'lar halinde ikamet etmekteydiler⁹⁷⁹.

⁹⁷¹ Ptolemaios 5,14.8;Jones 1937,262.

⁹⁷² IV.Antiochos Epiphanes'in (M.Ö. 215-164) kurucusu olduğu görüşleri vardır. bk Cohen 2006,169,dn.2.

⁹⁷³ Yerleşimde M.Ö. 2. yüzyıla ait Rhodos yapımı amphora sapı bulunması bu yerleşimin ticaret yaptığını ve kuruluşunun daha önce olması gerektiğini düşündürmektedir. bk Cohen 2006,151,dn.3.

⁹⁷⁴ Cohen 2006,156.

⁹⁷⁵ Perre için bk Jones,1937,265,269; Merz-Tieleman,2012,43-66. Bahasana için bk Zeyrek,2006,83.

⁹⁷⁶ Strabo 12.5.1.

⁹⁷⁷ Pausanias 1.4.1

⁹⁷⁸ Herodotos,2,33. Kelt'lerin bir grubunun Danube (Tuna), kıyısında yaşadığından ve ticaretle uğraştığından bahsedilmektedir.bk Collis 2003,16-17.

⁹⁷⁹ Avrupa'da Galatlar neredeyse tamamı yollar üzerinde bulunan kale ve köy benzeri tarımsal

Keltler yani Galatlar, M.Ö. 4. yüzyılın sonunda, Rhone nehri boyunca Helen kolonileriyle yaptıkları ticaretin sekteye uğraması, ethnoslar arasında çıkan anlaşmazlıklar ve iktidar savaşları yüzünden göç etmeye başladılar⁹⁸⁰. Göç eden bir grup da, M.Ö. 3.yüzyılda, Küçük Asya'ya gelmiştir. Keltleri Anadolu'ya ticari ve tarımsal açıdan zenginliğin çektiği düşünülmektedir⁹⁸¹. M.Ö. 278 yıllarında Bithynia Kral'ı I. Nikomedes'in çağırması üzerine paralı asker olarak hizmet vermek üzere Anadolu'ya gelmişlerdir⁹⁸².

Küçük Asya'ya gelen Galatlar üç büyük ethnosdan oluşmaktaydı: Tolistobogiler, Tektosaglar ve Trokmiler⁹⁸³. Galatia'ya yerleşmeden önce, Hellespontos kıyılarına Trokmi'ler; Aeolis ve Ionia'ya Tolistobogi'ler; ve Lydia, Batı ve Güneybatı Phrygia'yaya Tektosages'lar yerleşmişlerdi⁹⁸⁴. Daha sonra, Galatlar Ionia sahillerini yağmalamışlardır. Tolistobogi'ler M.Ö. 3. yüzyılda, Erythrae'yi (İldırı), Miletos, Priene (Güllübahçe) ve Myrina'yı (Kalabaksaray) talan etmişlerdi⁹⁸⁵. Trokmi'lerse Illion'u (Hisarlık) ve Hellespontos'daki Petra phrouriasını,

yerleşimlerde yaşamışlardır. bk Koch 2006,44.

⁹⁸⁰ Emilov 2010,66-81.

⁹⁸¹ Livius 38.16.1 v.d.

⁹⁸² Pausanias, 10.23.14. Romalılar, M.Ö. 3. yüzyılda Keltlerle yaptığı savaşlarda, Keltleri yenmişlerdi. Bunun üzerine, Galatları oluşturan Kelt kavimleri Romalıların baskısıyla Güney ve Doğu Avrupa'ya göçe zorlanmışlardır. Brennios adlı önderin komutasında doğuya yürüyen Galat gücünün, kadınlı erkekli 20.000 ile 30.000 kişiden oluştuğu antik kaynaklarda belirtilmektedir. bk Justinus 24.4.1-7; Pausanias 10.19.6-9; Diodoros 22.9.1.

M.Ö. 280'de, Pannonia'yı (Macaristan), M.Ö 279'da Hellas'daki Delphi kentini yağmalamışlardır.. Aynı yıl Byzantium karşısındaki tepeye karargah kurarak bu kenti kuşatmışlardır. M.Ö. 278 yılında, Thrakia'da yenilmeleri üzerine Galatia Koinonu dağılmıştır. bk Polybios 4.46.

Bir grubu Byzantium'un kuzeybatısından Karadeniz'in batı kıyılarına kadar uzanan alanda Tylis krallığını kurmuştur. bk Mitchell 1993, I,14,dn.12; Emilov 2010, 67-80.

Burada güçlenen Galatlar Byzantium'dan yağma yapmamak için haraç almışlardır. bk Polybios 4.45.9.

M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen, Olbia'nın khorasına saldıran barbarlardan bahseden bir yazıt bulunmuştur. Yazıtta Galatlar ve Scirans'ların saldırıları anlatılmıştır. bk Emilov 2005,326.

M.Ö. 278 yılında I.Nikomedes, çok sayıda Galat'ın Küçük Asya'ya gelmesini sağlamıştır. bk Polybios, 1. 6. 5; Livius 38.16.1-5; Strabo 4.1.13; Pausanias 1.41.5.

I.Nikomedes, M.Ö. 278 yılında Galatlar, Herakleia,Tieion,Khalkedon (Kadıköy) ve Kieros ile yaptığı bu ittifak sayesinde Zipoites'i yenmiş, böylelikle Bithynia'nın tek hakimi olmuş ve Seleukos kralı I.Antiochos'un Bithynia krallığıyla ilgili planlarını bozmuştur. bk Memnon 19.2.

⁹⁸³ Strabo 12.5.1; Livius 38.13. 16; Mitchell 1993, I,84; Arslan 2000, 75. Trokmiler ve Tolistobogiler, liderlerinin isimlerini almışlardır, halbuki Tektosagesler Keltia'daki kabilenin ismini almıştır. Tektosagesler Kelt ülkesindeki Volcae ethnos'una dayanmaktaydı. bk Strabo 4.1.13.

⁹⁸⁴ Livius 38.16.11-12.

⁹⁸⁵ Kaya 2011,43. Tolistobogiler ayrıca Ephesos'a da saldırmışlardır.

Myrina'daki (Kalabaksaray) mezarlıkta Seleukos kralının fillerle Galatları yendiği savaşı tasvir ettiği düşünülen bir insanı ayakları altında ezen terrakota heykelcik bulunmuştur. bk Mitchell 1993,I,18.

Tektosages'ler de, Thyateira (Akhisar), Laodikeia (Goncalı), Themisonium (Karahöyük) ve Apameia Kelania'ya (Dinar) saldırmışlardır⁹⁸⁶. Tüm bu yerleşimler dışında, Lykia'da Limyra (Turunçova) ve Tlos (Yaka Köy) Galatların saldırılarına maruz kalmışlardır⁹⁸⁷. Bu durum Seleukos ve Attalos krallıklarının topraklarının genişlemesini ve kontrolünü sekteye uğratmıştır.

M.Ö. 270 veya 268 yılında, I.Antiokhos, Taurus dağlarında ilerleyen Tektosagesleri yenmesi Galatların Anadolu'da yerleşik hayata geçmesine sebep olmuştur. Artık az nüfuslu, Kuzeydoğu Phrygia bölgesinde, egemen gücün kontrolü altında siyasi olarak hiçbir gücü ve hakkı olmadan yaşayacaklardı. Bu bölge üç Galat ethnosu tarafından kura yöntemiyle paylaşılmıştır: Tolistobogiler; Ankyra'nın batısı ve güneybatısına; Tektosaglar, Ankyra'ya (Ankara) ve Trokmiler; Tavion (Nefesköy) ve Pontos ile Kappadokia yakınlarına yani Halys'in doğusuna yerleşmişlerdir⁹⁸⁸. M.Ö. I. yüzyılda, Tektosag'lar sınırlarını Pisidia'nın bir bölümünü içine alır şekilde büyümüşdür⁹⁸⁹. Tolistobogi'lerse Sangarios (Sakarya) Nehri'nden Tembris'e (Porsuk) kadar genişlemiştir.⁹⁹⁰

Yerleşik hayat geçmesine rağmen, yerleşimleri talan etmeye devam etmişlerdir. Helen polisleri Galatların hedefi olmuştur. Bu yüzden çözüm olarak hem polisler hem de krallıklar Galatlara haraç ödemeye devam etmişlerdir⁹⁹¹. Galatlar yerleşimlerden haraç almanın dışında Helenistik krallıklarda paralı asker olarak görev yapmışlar, pek çok savaşta önemli roller oynamışlardır⁹⁹².

Barbar ve göçebe olarak anlatılan Galatlar M.Ö. 3. yüzyılın sonundan itibaren

⁹⁸⁶ Kaya 2011,46 vd.

⁹⁸⁷ Ptolemaios krallığı, M.Ö. 270'lerde Limyra'daki Galatları yenince, II.Ptolemaios ve eşi Arsinoe adına bir yazıt dikilmiştir. bk. Meadows-Thonemann 2013,223-226.

⁹⁸⁸ Livius 38. 19. 1; 24.1. Pessinus (Balahisar) ve Gordion (Yassihöyük) M.Ö. 3. yüzyıl boyunca Tolistobogiler tarafından iskan edilmemiştir. M.Ö. 189 yılında, Pessinus'da geçmişi eskiye dayanan bağımsız bir tapınak devleti vardı. bk Strabo 12.5.3.

⁹⁸⁹ Kaya 2011,48 vd.

⁹⁹⁰ Livius 38.18.11-12; Strabo 12.5.3.

⁹⁹¹ Seleukos krallığı ve Attalos krallığı da bu vergiyi ödemeye devam etmiştir. bk Livius 38.16.13-14. 1.Attalos, bu vergiyi ödemeyince, Galatlar M.Ö. 241/240 yılında Pergamon'a saldırmışlardır. Bu savaşta Galatları yenen Attalos, güçlenmiştir.bk Polybios 5.77.2; Magie 1950,I,101.

⁹⁹² M.Ö. 275 yılında Pontos kralı Mithridates'in ordusunda Ptolemaios krallığına karşı kazanılan zaferde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu yüzden Pontos Kral'ı, Galatlara arazi vermiştir. bk Arslan 2004,177.

M.Ö. 274 yılında Ptolemaios Krallığı'na bağlı paralı askerlerdi. Bu sırada, Mısır'da karşılaştıkları Helenler sayesinde, Helenizmden etkilenmeye başlamışlardı. bk Emilov 2005,326.

yerleşik hayata geçmişlerdir⁹⁹³. Galatları oluşturan ve aynı dili konuşan bu üç ethnos'un her biri tetrakh denilen dört kısma ayrılmıştı. Her tetrakhın kendi tetrakhı ve kendine bağlı memurları vardı⁹⁹⁴. Dini olarak da, Helen kentleri gibi tanrılara ve tapınaklara sahiptiler⁹⁹⁵.

Kabilese bir düzen içinde yaşayan, Galatların yerleşimleri kırsal karakterli ve küçük ölçekliydi. Vadilerde ve ulaşımı sağlayacak noktalarda kurulmuşlardı⁹⁹⁶. Galatların Anadolu'daki yerleşim yerleri askeri ve ekonomik yönden stratejik noktalarda yer almaktaydı, aynı zamanda surlara sahipti⁹⁹⁷. Kalelerde kabile önderleri yaşarken, halk tarım arazilerinin yakınında ikamet etmişlerdir⁹⁹⁸. Göçebe olmalarına rağmen, Anadolu'da ticaretle ilgilenen Galatlar önemli kavşak noktalarını kontrol altında tutmuşlardır⁹⁹⁹.

Galat kaleleri savunma planı ve şekline göre sınıflandırılmıştı. Kaleler tepede kayalık bir arazinin üzerinde üçgen, kare veya poligonal biçimde inşaa edilirdi¹⁰⁰⁰. Çoğunlukla duvarlarda harç kullanılmazdı. Bazen çift sıra sur duvarına sahipken, bazen sur duvarsız olurdu. Coğrafi koşullar kalenin yerini belirlemede bir kriterdi¹⁰⁰¹. Her ethnos'un yerleşiminde birden çok kale olurdu. Trokmi'lere ait kaleler, üç surla çevrilmişti. Tavion Kalesi¹⁰⁰², Ekkobriga, Ceritkale, Yalnızçam, Cuballum, Podanallı

⁹⁹³ Yerleşik hayatın en önemli özelliklerinden biri de, mezarlıklardır. Bu konuyla ilgili Galatia'da birçok mezar bulunmuştur. Soylu kişilerin mezarlarının daha farklı oluşu sosyal sınıflarında olduğunu göstermektedir. Bolu Karasu'da tepelik bir alandaki kalenin yakınlarında M.Ö. 179 yılına tarihlenen Tolistobogili bir prensese ait olduğu düşünülen bir mezar bulunmuştur. bk Stroebel 2002,34-35.

⁹⁹⁴ Strabo 12.5.1. *Her tetrakh'ının kendi tetrakh'ı ve her ikisinin de tetrakh'a bağlı hakimi ve askeri komutanı ve ikinci dereceden iki komutanı daha vardı. On iki tetrakh'lar kurulunda üç yüz kişi bulunuyordu ve bunlar Drynemeton denen yerde toplanırdı. Kurul sadece cinayet davalarına karar verirdi, halbuki tetrakh'lar ve hakimler her davaya bakardı.*

⁹⁹⁵ Trokmi'lerin asıl yerleşimi olan Tavium'da Tessop veya Helenistik Dönemde bilinen ismiyle Zeus Tavianos sunağı vardı. bk Strabo 12.5.2.

⁹⁹⁶ Mitchell 1974,426-427.

⁹⁹⁷ Tavium, ve Ankyra tahkimatlıydı. bk Strabo 12.5.2. Gordion'un sur duvarları yoktu. Dikdörtgen planlı, taş temelli ve kerpiçten binalara sahipti. bk Sams-Voight 1998,563. Bir emporion olduğundan bahsedilmiştir. bk Livius 38.18.1.

⁹⁹⁸ Mitchell 1993,I,84-85. Bu yerleşimler tahkimatsız köylerdi. .

⁹⁹⁹ Magie 1950,I,455.

¹⁰⁰⁰ Kaya kesilerek tıraşlanarak elde edilen mekanlar vardı. Bu Helenistik Dönem Galat kalelerinin özelliklerinden biriydi. bk Vardar-Akyürek Vardar 1997,248.

¹⁰⁰¹ *"Tektosages'lere ait olduğu düşünülen Dikmen Kale, 750 m yüksekliğinde konik bir tepenin üzerindedir. Doğal yapısıyla savunma için avantaj sağlamakta ve yerleşimin yakınındaki yolu da kontrol altında tutmaktadır."* bk Vardar-Akyürek Vardar 1997,245-247.

¹⁰⁰² Strabo 12.5.2. *Bu bölgenin ticaret merkeziydi. Zeus'un tunçtan yapılmış anıtsal bir heykeli ve insanların sığındığı kutsal bir alanı vardı: Mithridation.*

(Kuşaklı) Büyükkale ve Küçükkale bu ethnosun kaleleriydi¹⁰⁰³. Tolistobogi'ler ise bir tanesi liderleri Deiotorus'un malikanesi olan Blukion (Karalar), diğeri ise hazinesinin saklandığı yer olan Peion (Tabanlıoğlu)¹⁰⁰⁴ Yenikaya ve Çanılı kalelerine sahipti.¹⁰⁰⁵

Tektosages'lerin pek çok kalesi vardı.¹⁰⁰⁶ En önemlileri ise, Sirkeli'deki kale ve Sangarios (Sakarya) nehri yakınlarındaki büyükçe köylerin kalıntıları üzerinde kurulmuş olan Deitaurus'un damadı Kastor'un kalesiydi¹⁰⁰⁷. Son yıllarda bu kalelerle ilgili yapılan araştırmalar, Galat yerleşimleriyle ilgili pek çok soruya cevap olmuştur¹⁰⁰⁸.

M.Ö. 2. yüzyılda Roma'nın Anadolu'yu kontrol etmesiyle beraber Galatların siyasi ve sosyal hayatları bu durumdan etkilenmiştir. Önce komşusu Pessinus Tapınak Devleti'nden etkilenen Galatlar daha sonra Helen kültürünün etkisine girmiştir¹⁰⁰⁹. Tek bir liderin kontrolünde yaşamaya başlamışlardır. Siyasi ve politik birçok olayın içinde yer almışlardır. M.Ö. 25 yılında en geniş sınırlarına ulaşan Galatlar liderleri Amyntas'ın ölmesi üzerine bir Roma eyaleti haline gelmiştir.

IV.13.Lykia Koinon'u (M.Ö.188-M.S.43)

Mısır ve Mezopotamya kaynaklarında Lukka veya Lukki¹⁰¹⁰, Homeros'da

¹⁰⁰³ Bu kaleler Tolistobogi sınırındaydı ve önemli kavşak noktalarını kontrol etmekteydiler. bk Strobel 2002,31.

¹⁰⁰⁴ Peion kalesi,yaklaşık 110 m2 idi ve teraslıydı. Aslında kalenin tamamının 163 hektarlık bir alana sahip olduğu düşünülmektedir. bk Vardar 1997,265.

¹⁰⁰⁵ Mitchell 1974,61-65;Mitchell 1993,I,33,dn.39. Tolistobogi'lerin ilk kalesi M.Ö. 3. yüzyılda Karacasu'ydaydı. Daha sonra Karahisar'a, M.Ö. 189 yılında ise Gordion'a ve Basrikale'ye taşınmıştır. bk Strobel 2002,35.

¹⁰⁰⁶ Diğer kaleler ise, Somanhisar (Karacakaya), Çanaklı,Yenikayı, Basri, Dikmenkale, Çanılı, Sirkeli, Güzelcekale ve Hisarlıkaya, Ballıkuyumcu, Odunboğazı, Taşlıkale, Ceritkale,Tizke,Tahirler, Çağlık (Çağlayık), Akçaören ve Edige idi. bk Mitchell-Daryshire-Vardar 2000,75-97.

¹⁰⁰⁷ Deitarus, Gorbeus Kale'sini(Oğulbey) yıkıp kızı ve damadını öldürmüştür.bk Strabo 12.5.3.

¹⁰⁰⁸ Ankara Bala'daki Bağıcı köyü yakınlarındaki Gavurkalesi Tepesi'nde Galatlara ait olduğu düşünülen bir kale vardır. Burada savunma duvarına ait herhangi bir yapı kalıntısı bulunamamıştır, bu yüzden sivil ihtiyaçlarla iskan edildiği düşünülmektedir. bkVardar,1997,254.

Ankara Polatlı ilçesi, Çanakçı Köyü'nün 1.5 km. güneyinde Galatlara ait bir kale vardır. Sangarios Vadisi'ne ve kuzeyindeki Ankyra-Gordion yoluna hakim bir konumda bulunmaktaydı. Dikdörtgen bloklardan oluşmuş düzgün hatlar izleyen ve dik köşeli sur kalıntıları tahkimatlı bir yapı olduğunu işaret etmektedir. bk Vardar-Akyürek Vardar 1999,163-169.

¹⁰⁰⁹ M.Ö. II. yüzyılda, Pessinus'un kontrolünün Galatlara geçtiği düşünülmektedir. Çünkü, Galat on kişilik rahip kurulunun beşi ve rahip kral Galat'tı. bk Welles 1934, no. 55-61,Stroebel 2009,130.

¹⁰¹⁰ Tell El Amarna arşivlerine göre, M.Ö. 14. yüzyıl ortalarında Alasia (Kıbrıs) kralı, Mısır firavnu Akhenaton'a (III.Amenophis) yazdığı mektubunda kıyılarında korsanlık yapan ve yerleşimlerini yağmalayan Lukkileri şikâyet etmektedir. bkAkşit 1967,74,dn.1.

Lukkalılar,Kadeş savaşına Mısır'a karşı Hitit'lerle beraber katılmışlardır. bk Bryce 1986, 5, dn. 10. M.Ö.13.yüzyıl sonlarında Babil Kral'ı Hammurabi Alasia (Kıbrıs) kralına yazdığı mektupta,donanmasını Lukka kıyılarına gönderdiğini söylemektedir.bk Bryce 1986,6-7.

Lykialılar olarak anılan halk¹⁰¹¹, Herodotos'da Termilai olarak adlandırılmıştır¹⁰¹². Antik kaynaklarda, Girit'ten gelen kolonistler tarafından kurulduğuna değinilmesine rağmen, bu görüş kabul görmemiştir¹⁰¹³. Anadolu'nun yerli halklarından oldukları düşünülmektedir¹⁰¹⁴.

Güneybatı Anadolu'da Karia ile Pamphylia arasında kalan bölgedir¹⁰¹⁵. Batıda Fethiye doğuda Antalya körfezi ve güneyde de Akdeniz ile sınırlanmıştır¹⁰¹⁶. Bölgenin coğrafi yapısı denize paralel uzanan dağlardan ve bunların arasında yer alan verimli ovalar ile ırmaklardan oluşmaktadır. Lykia yaklaşık 300 km uzunluğunda kıyı şeridinde sahipti. Bunun yanı sıra, Telmessos, Patara, Antiphellos, Andriake, Phoinikousa ve Phaselis gibi önemli limanları vardı. Doğuda Kıbrıs ile Akdeniz'e, batıda Hellas ve Anadolu'nun sahil kesimine, güneyde Mısır'a giden ticari açıdan önemli yollar üzerindeydi. Taurus'un güneybatısı bölgenin hem kıyı hem de iç kesimlerini sarmıştır. Bu sayede korunaklı bir coğrafyanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Lykia uzun zaman politik ve kültürel olarak dış etkilerden uzak kalmıştır¹⁰¹⁷.

Lykia'da yerleşim yapılan araştırmalar göre, Geç Neolitik'de başlamış ve kesintisiz olarak günümüze kadar devam etmiştir. M.Ö. 8-7. yüzyıldaki Helen kolonizasyonundan çok fazla etkilenmemiştir¹⁰¹⁸. M.Ö. 6. yüzyılda, Anadolu'ya egemen olan Lydia Krallığı'nın hakimiyeti altına girmemiştir¹⁰¹⁹, çünkü Lykia'daki

¹⁰¹¹ Homeros Ilyada 12.378-386. Lykialıların Troia savaşında, Troia'nın müttefiği olduğunu söylemektedir.

¹⁰¹² Herodotos 1.173.

¹⁰¹³ Herodotos'a göre, Lykia'lıların kökeni Girit'i kuran barbarlardır. bk 1.173.1. Strabo, Miletos'u kuranların Sarpedonla gelen Giritliler olduğunu söylemektedir. bk 12.8.5. 14,1,6.,Tyrins'in duvarlarını inşa eden Kyklops'ların da Lykia'dan geldiğinden bahsetmektedir. bk 8.6.11.

¹⁰¹⁴ Likçe'nin Eski Anadolu dillerinden Luvice ile akraba olması ve Mısır kaynaklarında yer alan Lukka kent isimlerinin Lykia'daki kentlerle coğrafi ve fonetik uyumu Anadolu'nun yerli halklarından oldukları konusunda kesinlik kazandırmıştır. bk Bryce,1974,399-401.

¹⁰¹⁵ Herodotos, I, 171.

¹⁰¹⁶ Bölgenin batı ve doğu sınırları politik gelişmelere bağlı olarak zaman zaman değişmekle birlikte, Akdeniz güneyde bölge için doğal sınırdır. bk Akşit 1967,19.

¹⁰¹⁷ Strabo,12,8,15;Syme,1995,185-186.

¹⁰¹⁸ Lykia'nın doğu tarafında yer alan Phaselis (Tekirova),Gagai (Aktaş), Korydalla (Kumluca) ve Rhodiapolis (Şeyhköy) Helen kolonisi olmuşlardır. bk Herodotos,II,178; Akşit,1967,98-100.

¹⁰¹⁹ Herodotos,I,28. "*Kilikia ve Lykia'dan gayri hepsi boyun eğmiş, Kroisos'un egemenliğini tanımışlardı...*"

Strabo, Kallisthenes'i kaynak göstererek, Sardes'in Lykialılar tarafından ele geçirildiğini dile getirmiştir.bk 13.4.8.

yerel güçlerin birleşerek Lydia'ya karşı koyduğu düşünülmektedir¹⁰²⁰. Daha sonra Pers hakimiyetine giren Lykia'ya¹⁰²¹ sırasıyla Kariyalı Mausolos¹⁰²², Aleksandros¹⁰²³, Ptolemaios'lar¹⁰²⁴ ve Seleukos'lar¹⁰²⁵ hakim olmuştur.

M.Ö.190 yılında, Magnesia Savaşı'ndan sonra Roma'nın müttefiki olan Rodos'un hakimiyetine geçmiştir¹⁰²⁶. M.Ö. 188 yılında Lykia kentleri bir federasyon altında birleşerek Rodos'la ilgili şikayetlerini Roma'ya bildirmek için elçiler yollamışlardır¹⁰²⁷. M.Ö. 188 yılında kurulduğu düşünülen Lykia Birliği'nin kent sayısı ile ilgili bilgiler antik kaynaklara dayanmaktadır. Strabo, yirmi üç, kentten oluştuğuna altı büyük kenti Ksanthos, Patara, Pinara, Olympos, Myra ve Tlos olduğundan bahsetmiştir. En büyük kentlerin üç, orta büyüklüktekilerin iki ve diğer üyelerin bir oy hakkına sahip olduğunu eklemiştir¹⁰²⁸. Ancak bu birliğe kaç kentin üye olduğu konusunda farklı bilgiler vardır. Plinius, yetmiş kentten oluştuğuna değinmiştir¹⁰²⁹. Bu sayı dönemin siyasi ortamı içerisinde artıp, azalmıştır. M.Ö. 167 yılında, Rodos'un katı yönetimi ve koyduğu ağır vergiler yüzünden tüm Lykia kentleri birleşerek ayaklanmış ve bağımsızlığını kazanmıştı¹⁰³⁰. Bu tarihten itibaren Lykia koinonuna bağlı kentlerin çoğu Roma'nın müttefiki olmayı tercih etmişlerdi. İzledikleri bu politika sonucu, Lukia Koinon'u M.S. 43 yılına kadar özgürlüğünü korumuştur¹⁰³¹.

¹⁰²⁰ Jones bu durumun politik bir birliktelik olduğuna değinmiştir. bk Jones,1937,97. Ancak Keen'e göre bu etnik ve kültürel bir birlikteliktir. Politik yönü henüz gelişmemiştir bk Keen,1998,26,dn.82.

¹⁰²¹ Herodotos'a göre, 1,176;3,90,1. Lykia M.Ö. 516/515'te I. Darius Dönemi'nde, bir Pers satraplığı olmuştur. M.Ö. 468 yılında Attik Delos Deniz Birliğine üye olmuştur. bk Jones 1937,71.

¹⁰²² Lykia, M.Ö. 360'larda Lykia Limyra Dynasti Perikles önderliğinde başarısız olan Satrap İsyanı'na katılınca Pers Kralı Artakserkes tarafından müttefiki Mausolos'un egemenliğine bırakılmıştır, fakat; Mausolos'un egemenliğinin Lykia'nın tamamını kapsayıp kapsamadığı veya ne kadar sürdüğü tartışmalıdır. bk Akşit 1967,122; Keen,1998,171-174.

¹⁰²³ Aleksandros, Hyparna'yı aldıktan sonra Telmessos ile antlaşma yapmıştır. Pinara, Ksanthos, Patara ve 30 küçük kenti ele geçirmiştir. Phaselis ise teslim olmayı seçmiştir. bk Arrianos 1.24.3. Aleksandros, Nearkhos'u Lykia ve çevresine satrap olarak atamıştır. bk Arrianos 3.6.66.

¹⁰²⁴ M.Ö. 3. yüzyılda M.Ö. III. yüzyıl boyunca bölgeyi Ptolemaioslar yönetmiş ve egemenliklerini kentler ile ayrı ayrı anlaşmalar yaparak sağlamışlardır. bk Bagnall 1976,105-116.

¹⁰²⁵ Seleukos krallığı M.Ö. 197 yılında Lykia'nın kıyı kentlerini ele geçirmiştir. bk Livius, 38.19.

¹⁰²⁶ Livius 37.56; Magie 1950,I,108 vd. Magnesia Savaşı'nda Seleukos Krallığı'nın yanında yer alan Lykia, Telmessos (Fethiye) hariç Karia ve Pisidia'da ile Rodos'a verilmiştir.

¹⁰²⁷ Magie, Lykia Koinon'un aslında M.Ö. 3. yüzyılda Ptolemaios krallığına karşı kurulduğunu iddia etmektedir. bk Magie 1950,I,524;II,1380,dn.32.

¹⁰²⁸ Strabo 14.3.3 Bu bilgileri M.Ö. II. yüzyılda yaşayan Artemidoros'dan almıştır.

¹⁰²⁹ Plinius,N.H.5.101.

¹⁰³⁰ Livius 65.25.

¹⁰³¹ Suetonius Claudius 16.2.

Lykia'da Helenistik Dönem öncesinde, kent yoktu. Daha çok ethnos'lar halinde yaşıyorlardı. Pers yönetiminin uyguladığı politikalar sonucu otonom yerleşimler ve bu yerleşimleri yöneten beyler ortaya çıkmıştı¹⁰³². M.Ö. 4. yüzyılda, Pers idaresinde, bir tepede yer alan tahkimatlı kalelerde beyler otururken, bölge halkı tepenin yamaçlarında ikamet etmişlerdir¹⁰³³. Akropolis, kısmen surlarla çevrilmiş olan mahallelerin yanında yer almıştır. Evlerin duvarları savunma işlevi görmektedir¹⁰³⁴. Mezarlar, tapınak ile seyircilerin oturabildiği bir bölümü içeren ve Helen Dönemi'ndeki agoralarla benzer alanlar bulunmaktaydı¹⁰³⁵.

Aleksandros'un Küçük Asya'yı ele geçirmesi önce ekonomik daha sonra siyasi anlamda yerleşimleri etkilemiştir. Lykia'da bu değişim yerleşimlerde görülmüştür. Artık tahkimatlı tepelerde bir beyin idaresindeki kaleler yerine, kolay ulaşılır verimli arazilerde daha gösterişli yerleşimler tercih edilmeye başlanmıştır. Polis denebilecek Limyra gibi yerleşimler ortaya çıkmıştır¹⁰³⁶.

Helenistik Dönemde, tiyatro, bouleuterion ve agora gibi mimari yapılarla beraber, kent meclisi ve demos gibi memuriyetler kent yaşamına dahil edilmiştir¹⁰³⁷. Sympolitea'nın da Aleksandros Dönemi'nde uygulanmış olduğu düşünülmektedir¹⁰³⁸. Buna ilaveten, Lykia yerleşimlerinin çoğu Helenistik Dönemin değişen siyasi koşullarının bir sonucu olan savaşlar yüzünden tahkimatlarını genişletmişler veya

¹⁰³² Pers kralına bağlı olan bu beyler yerleşimleri yönetmişler, krallık adına vergi toplamışlardır. Sikke basmışlar, anıtsal mezarlar dikmişlerdir. Bazı beylerin yönetimi babadan oğula geçmiştir. Mesela Ksanthos'da bir aile yaklaşık yüz yıl yönetimde kalmıştır. bk Keen,1998,221.

¹⁰³³ Ksanthos Akropolü'nde ortaya çıkarılan yükseklikleri 3 m olan taş örgülü yapılar Bey sarayları olarak yorumlanmışlardır. bk Courtills 2002,71.

¹⁰³⁴ Kolb 1997 yılında Kyenai bölgesinde yaptığı araştırmalar ışığında, Avşar tepesinde bulunan evler ve terasları sur işlevi gördüğünü söylemiştir. Surun belirli bölümlerinin savunmasının bu evlerde oturan ailelere ait olduğunu düşünmektedir. bk Kolb 1998a,386.

¹⁰³⁵ Kolb,1998b,37-62. Kyenai Bölgesinde Avşar Tepesi'nde yapılan araştırmalar sonucunda, bu meydana siyasi toplantılar düzenlendiği düşünülmektedir.

¹⁰³⁶ M.Ö. 287 yılına ait bir yazıtta, Ptolemaios kralı Ptolemaios Soter'in Lykia'ı kendi topraklarına dahil edilmesiyle ilgili yazıtta Limyra'dan polis olarak bahsedilmektedir. bk Meadows 2007,461-463.

¹⁰³⁷ Hippoukome'de (Fethiye ,İthisarı) akropolis ve kaya mezarlarına ait kalıntılar hala görülebilmektedir. Yerleşimde bulunan bir yazıtta göre, boule ve demos'un aldığı bir kararla Hippoukome'ye hamam yapılmasına karar verilmiştir. bk SEG 32.1305;TAM II.1.168. Stephanos Byzantinos bu yerleşimin Lykia'nın bir köyü olduğunu söylemiştir.bk Stephanos Byzantinos 336. R, van Bremen'in "Greek and Indigenous Names in Anatolia" adlı kitapta " From Aphrodisias to Alexandria via Hippoukome and Kaunos with Agroitas and Agreophon" başlıklı bölümün özetinde Hippokome'nin Kuzey Hellas'dan gelen kolonistler tarafından kurulmuş olan askeri bir yerleşim olduğuna değinmiştir. Ancak bu kitaba ulaşamadığım için net bilgi veremiyorum.

¹⁰³⁸ Aleksandros zamanında, Marmara ile arasında sympolitea yapıldığı iddiaları vardır. bk İplikçiöğlu 2002, 127-132.

yeniden inşaa etmişlerdir. Bazıları, yerleşimlerinin etrafına ilk kez bu dönemde sur duvarı yaptırmıştır¹⁰³⁹. Klasik Dönemde yerleşme görülmeyen Lykia'nın kıyı kesimi de, bu dönemde iskan edilmiştir.

Lykia'da, özellikle dağların çevrelediği küçük düzlüklerde kırsal karakterli yerleşimler bulunmaktaydı. Aslında dağlık bir arazide yer alan bu bölgede yerleşimin temelini köy, çiftlik ve kale gibi yerleşimler oluşturmaktaydı. Ancak Lykia'nın kırsal yerleşimleriyle ilgili cevap bekleyen pek çok soru vardır, çünkü Lykia hakkın da yapılan araştırmaların çoğu kentlerle ilgili olduğu için kırsal alanlarla ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda, bu bölgede kome, (köy) phrouria, pyrgos ve çiftliklerin de olduğu saptanmıştır.

Komeler en az on en çok yirmi evden oluşmaktaydı. Lykia'da üç tip köy bulunmaktaydı: İlki savunma amaçlı olarak kayalık bir tepede veya yamaçlarında bulunan köydür. Kayaların oyulması sonucu bitişik olarak inşa edilmiştir. İkinci tip köyse diğerinin tersine bir dağın yamacında veya ovadadır. Bir çiftlik veya kule çiftliğin etrafında bulunmaktadır. Seyrek yerleşimlerdir. Her iki tip köy yerleşiminde hem insan hayatını idame ettirmesini sağlayan hem de ekonomik getiri getiren yağ ve/veya şarap işlikleri, hayvan ağılları ve konutlar yer almaktaydı¹⁰⁴⁰.

Savunmaya elverişli tepelerde yer alan phrouria'lar Lykia'da da, bulunmaktaydı. En güzel örneklerden biri, Isium (Antalya, Beymelek) ve Myra (Demre) kaleleridir. Planları benzemesine rağmen, Isium Kale'si (Beymelek) iki katlıdır¹⁰⁴¹. İki adet ikiz kulesi vardır. Kalenin kuzey duvarının yakınında altı adet dikdörtgen biçiminde yağ elde etmek için kullanılan zeytin ezme havuzu bulunmaktadır. Bir soyluya ait yerleşim yeri veya bir askeri garnizon olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kalenin güney çevresindeki evlere ait harabelerin bulunması burada bir yerleşimin bulunduğunu bize göstermektedir¹⁰⁴². Yine bu dönemde yapılan Korsan Zeniketes'e ait olan kale, Lykia'da bu tip yapılara bir

¹⁰³⁹ Bu duruma örnek olarak Balboursa, Oenoanda, İdebessos, Phaselis verilebilir. bk Kolb-Kupke 1992,54.

¹⁰⁴⁰ Lykia'daki evler dört tiptir: İlki tepe yamaçlarında, yan yana sıralanmış odalardan oluşmaktaydı. İkinci tip evler ise tek odalıydı. Diğer ev tipi ise 2-4 odalı dikdörtgen planlıydı. Son ev tipi ise bir avlu etrafında toplanmış odalardan oluşmaktaydı. bk Kolb-Kupke,1992,72.

¹⁰⁴¹ Anadolu'da ve Hellas'da benzeri olmadığı belirtilmektedir. bk McNicholl-Winikoff 1983,311-323.

¹⁰⁴² McNicholl 1997,171-173. En az 10 adedi görülebilen ana kayaya oyuklu işlikler buradaki çiftlikte yüksek kapasitede bir zeytinyağı üretimi olduğunu kanıtlamaktadır

örnektir¹⁰⁴³.

Lykia'da peripolionlar da yer almaktaydı. Savunma amaçlı olarak, Kyaneia'da Tyinda'da ve Limyra'da (Asarönü)¹⁰⁴⁴ peripolionlar kurulmuştu. Kurulmalarına yol açan etkenler ve idari yapılarıyla ilgili bilgiye sahip değiliz¹⁰⁴⁵. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir.

Pyrgos'a Lykia'da sıklıkla rastlanmaktaydı. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre, bereketli ovaların kenarında, tarımsal amaçlı inşa edildiği düşünülmektedir. Birçoğunun içinde zeytinyağı preslerinin bulunması bu görüşü desteklemektedir. Kyanae civarındaki, Kızılalan-Kırandağı bölgesinde bulunan kuleli çiftlikler, Helenistik Roma ve Bizans Dönemlerinde de kullanılmıştır. Lykia'da Süleymanlılığı bölgesinde dördü Klasik Döneme, ikisi Helenistik Döneme tarihlenen 12 çiftlik yapısı tespit edilmiştir. Kızılalan -Kırandağı bölgesinde dördü klasik ve ikisi Helenistik Dönemde inşa edildiği düşünülen kuleli çiftlikler bulunmaktadır¹⁰⁴⁶.

Lykia Koinonu M.Ö. 188 yılında, Magnesia savaşında Seleukos krallığının yanında yer aldığı için Rodos'un kontrolüne verilmişti. M.Ö. 167 yılında özgür olduktan sonra, Roma'nın himayesinde bölgesel bir güç halini almıştır¹⁰⁴⁷. Roma'nın Anadolu'ya gelmesiyle birlikte Küçük Asya'daki hemen hemen tüm yerleşimlerde olduğu gibi Helenleşme kullanılarak kentleşme hız kazanmıştır. Lykia'da bu durumdan etkilenmiş ve kırsal karakterli yerleşimler yerine Helen tipi kurumlara sahip gösterişli kentler ortaya çıkmıştır.

¹⁰⁴³ Strabo 14.5.7.

¹⁰⁴⁴ Limyra'daki (Asarönü) peripolionun yakında bir kule bulunmuştur. Bu yapının bir pyrgosa ait olup olmadığı belli değildir. bk. Wörrle, 1999, 353-370.

¹⁰⁴⁵ Schuler, 1998, 46-48.

¹⁰⁴⁶ Konency, 1997, 101-121.

¹⁰⁴⁷ Araxa ve komşusu (L, Robert'e göre Tlos veya Kadyanda) arasındaki sınır sorununu Lykia koinonun arabulucuğuyla çözmüştü. bk. Ager, 1997, 366, no. 130.

V. ROMA KENT ANLAYIŞI

Tezimizin bu bölümünde, Anadolu'da Helen kent anlayışının Roma Dönem'inde nasıl olduğuna kısaca değinilecektir. Daha sonra Roma'nın kentle ilgili bu topraklara getirdiği yenilikler ele alınacaktır. Bu sayede, Roma'nın Anadolu'da uyguladığı yerleşim politikasında kent ve kentleşmenin ne durumda olduğu anlaşılabacaktır.

Roma, toprakları genişledikçe ele geçirdiği topraklarda kontrolü sağlayabilmek için merkezi bir yönetime ihtiyaç duymuştur. Merkezi yönetim de büyük ölçüde kente dayanmıştır. Kentler imparatorluğun yönetimin de temel taşı olmuşlardır. Batıda Roma tipi yerleşimler kurmuştur. Helenlerin ve Doğu Akdeniz'de Fenikelilerin tarihi çok eskilere dayanan kentlerinde değişiklik yapmamış, ancak Roma gelenekleriyle yerli unsurları karıştırarak ortaya Greko-Roma kentlerin çıkmasına zemin hazırlamıştır. Roma döneminde kentleşmemiş yerleşimlerde kentler kurulmuştur. Egemenlik alanı çok geniş olan Roma ulaşım ağıyla tadeta tüm imparatorluğu birleştirmiştir.

Roma imparatorluğunda da, kentlerde uygulanan belli kurallar vardı. Kent kurulurken, ızgara plan, Roma'ya adapte edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Kent, kuzey-güney yönünde uzanan “cardo” ve doğu-batı doğrultusunda uzanarak merkezde kesişen ana cadde “*decumanus'a*” göre planlanırdı. Bu iki ana cadde forumda dik olarak birbirini keserdi¹⁰⁴⁸.

Kentlerin içinde ve kentler arasında rekabet ruhunu teşvik etmek Romalılaştırma yöntemi idi. Kentlerin önde gelen vatandaşları kamu takdiri ve önemli kamu görevleri için birbirleriyle rekabet içindeydiler. Kentler onur unvanları elde etmek için birbirleriyle yarışmaktaydılar¹⁰⁴⁹. Bu rekabet ruhunun sayesinde, büyük kamu hizmetleri ve ihtişamlı yapılar artmış, mimari ve buna bağlı olarak mimaride süsleme çoğalmıştır. Öncelikle askeri koloniler kurarak, kentleşme sağlanmıştır. Daha sonra, eski askeri kalelerin yerine sivil yerleşimler kurmuşlardır¹⁰⁵⁰. Romalılar diğer eyaletlerde yeni kentler kurarken veya zaten var olan kentleri geliştirirken daha önce denedikleri ve yarar gördükleri teknikleri

¹⁰⁴⁸ Wherley 1993,129.

¹⁰⁴⁹ Owens 1994,123-124.

¹⁰⁵⁰ Owens 1994,125-126.

kullanmışlardır. Ancak, kentlerin hepsi, yakın çevrelerindeki coğrafi ve tarihsel etmenlerin ürünüydüler ve içlerinde bulundukları yerel koşullara uyarlanmıştı.

İmparatorluğun doğusunda durumun biraz daha farklı olduğu bilinmektedir. Roma bu topraklarda, bazılarının geçmişi çok eskiye dayanan kentlerde büyük değişiklikler yapmamış, Romalılaştırmanın araçları olan hamam, sütunlu yol ve zafer takı gibi yapılar eklemeyi tercih etmişlerdir. Bunun yanı sıra, bu kentlerde uygulanan yeni fikirler ve teknikler, farklı yapı malzemeleri, anıtsallık, mimari kompozisyon ve simetri gibi Roma'ya özgü kavramları kullanmışlardır¹⁰⁵¹. Anadolu'da Helenler'in kurduğu kentlerde bu durumdan etkilenmiştir. Bu etkinin sonucu, gösterişli görsel etkiye sahip farklı karakterde Romalılaşmış eyalet kentleri oluşturulmuştur.

Anadolu'da ve doğudaki Roma kentlerinde, benzer değişimler görülmüştür. Batı kıyısında, Miletos, Pergamon, Ephesos, Smyrna gibi büyük kentlere ve diğer birçok kente yeni yapılar eklenmiştir. Mevcut yapılar yenilenmiş, kentsel alt yapı ve donanımlar iyileştirilmiştir. Anıtsal kemerler, sütunlu caddeler tüm kentlerde yaygın hale gelmiştir.

Roma Dönem'inde, Anadolu ile doğudaki kentlerin fiziksel yapısı ve büyüklüğünün yanı sıra, politik yapısı da değişmeye başlamış, Roma'ya özgü kentle ilgili kavramlar, kullanılmaya başlanmıştır. Ancak; Helenler'e özgü kavramlar kullanılmaya devam etmiştir. İlk olarak, adı aynı kalan ancak işlevleri değişen Helenlere özgü kavramları ele alacağız.

V.1.1.Polis

Roma eyaletleri kurup kontrolü sağladıktan sonra, imparatorluğun idari birimleri olan kentlerin coğrafi sınırlarını belirleyerek, daha önce var olan meclis ve kurumların yönetimlerinin devamına izin vermiştir¹⁰⁵². Anadolu'da tarihi eskiye dayanan polisler imparatorluğun idari birimlerinden biriydi. Egemenliği altındaki kentlerdi. Zamanla polis Roma için Helenleştirme yoluyla Romalılaştırmanın bir aracı haline gelmiştir.

Polisler için önemli olan otonomi, haraç muafiyeti, garnizon bulundurmama

¹⁰⁵¹ Rich-Hadrill 1993,24.

¹⁰⁵² Jones 1940, 244 vd.

ve sikke basma hakkı artık Roma'nın çıkarları doğrultusunda dağıttığı sözde ayrıcalıklar haline gelmişti¹⁰⁵³. Roma, Cumhuriyet Dönem'inde, vergi memurlarının kentleri sömürmesine, bankerlerin ve tefecilerin kentleri borçlandırmasına göz yumarak kentlerin ekonomilerini de dolaylı yollardan kontrol altına almış, ekonomik ve siyasal yönden güçlenmelerine izin vermemiştir.

Roma, imparatorluk Dönem'inde, Küçük Asya'da polislerin kendi öngördükleri politik sınırları içerisinde bağımsızlıklarını kısmen korumalarına izin vermiştir. İçişlerinde serbest olsalar da, kentlerdeki her gelişme Roma valisinin kontrolündeydi¹⁰⁵⁴. Kentler, yapılacak kutlama, ziyafet için bile validen izin almak zorundaydılar. Mesela Ephesos kenti, Antonius Pius'un (M.S. 138-161) doğum günü kutlamaları için validen izin almış, vali de bu talebi kabul etmiş ve bir edictum yayınlamıştır¹⁰⁵⁵.

Anadolu'daki polisler ve Roma genelinde kentlerin çeşitli sorumlulukları vardı. Roma İmparatorluğu'nda batıdaki kentlerle doğudaki kentler arasında, hem yapısal hem de statü açısından farklılıklar bulunmaktaydı. Vergilerin toplanması, Roma'ya yollanması ve Romalı birliklerin kente geldiği sırada ihtiyaçlarının karşılanması, yerel yasaların Roma'nın çıkarına ters düşmeyecek şekilde uygulanması kentlere aitti¹⁰⁵⁶.

Roma Döneminde polisler, fiziksel ve politik olarak değişime uğramışlardı. Polis için önemli olan, çoğu Roma ve imparatorlara atfedilmiş kentteki ihtişamlı yapıları¹⁰⁵⁷. Kentler, dikdörtgen yol planları, etkileyici kamu yapıları, festivallerle hem büyümüş hem de Romalılaşmıştı. Kentlerde daha önce var olan *boule*, *demos*¹⁰⁵⁸, *ekklesia* ve *gerousia* meclisleri ayrıca, en yüksek memur olan her yıl beş kişi seçilen *arkhon*¹⁰⁵⁹, *grammateus*, *agoranomos*, *sitones*, *tamiai* ya da *argyrotamiai*; *stephanephorus*, *gymnasiarkhh*, *astynomoi*, *nomophylaks* ve *agonotes* memuriyetleri değişmemiş aynı kalmıştır¹⁰⁶⁰ Kent meclisi üyelerinin

¹⁰⁵³ Rostovtzeff 1941,I,525; Dimitriev 2011,7-8.

¹⁰⁵⁴ Schuler 1998,273-278.

¹⁰⁵⁵ Oliver 1954,163-167.

¹⁰⁵⁶ Magie 1950,I,647; Mitchell 1993,123 vd.

¹⁰⁵⁷ Mitchell 1993,198.

¹⁰⁵⁸ Roma Dönemi'nde polisle ilgili kararlar *boule* ve *demos* ifadesiyle alınır. Magie'ye göre, bu kararları valinin onaması gerekirdi. Geniş bilgi için bk Magie 1950,I,641.

¹⁰⁵⁹ Birinci *arkhon* ve bunun yanı sıra dört *arkhon* seçilirdi. bk Magie 1950,I,644; Mitchell 1993,I,199.

¹⁰⁶⁰ Magie 1950,I,643.

listesini tutan, gerek ölüm, gerek azil durumunda meclis için atama yapan *boulagraph*, ile kent halkının listesini tutan, yabancılara vatandaşlık hakkı veren *politograph* memuriyetleri Roma Döneminde ortaya çıkmıştır. ¹⁰⁶¹ Kentler phylelere ayrılmıştı. ¹⁰⁶² Her phyle'nin başında *phylearkhos* bulunmaktaydı. ¹⁰⁶³ Bu kurum aynı zamanda onur yazıtları dikmekten de sorumluydu. ¹⁰⁶⁴

Roma imparatorluğunda, imparator kentleri kontrol altında tutabilmek için yeni memuriyetler oluşturmuştur. Eyaletlerdeki kentlerde görevli tüm memurları denetleyen ve yapı faaliyetlerini kontrol eden *curatores rei publicae* Domitianus (M.S. 81-96) Dönemi'nde ortaya çıkmıştı. ¹⁰⁶⁵ Kentlerin ekonomilerini imparator adına denetleyen ve daha çok equestrian sınıfına mensup olan *correctorlar* da, Traianus (M.S. 98-117) Dönemi'nde görülmeye başlanmıştır. ¹⁰⁶⁶

Polis, Roma İmparatorluk Dönemi'nde oligarşik bir yapı olarak, kentteki egemen gücün zengin taraftarları tarafından yönetilmiştir. *Eurgetism* kentlerdeki zengin kesimin gönüllü olarak yerine getirdiği onursal görevlerdi ¹⁰⁶⁷ Yerel zenginlerin bu onursal görevlerde yer alması bir anlamda Roma idaresi anlamına gelmekteydi ¹⁰⁶⁸.

Kentlerdeki elit kesim, Roma'ya ödenecek vergi miktarı eksik olduğunda, bu miktarı ödemişlerdi. Kamu düzeninin sağlanmasında, kıtlık zamanında yiyecek temininde, kamu harcamaları, gymnasium, caddelerin bakımı, su temini, kamu ve dini yapıların inşa ve onarımına mali olarak yardım etmişlerdir. Bunun yanı sıra,

¹⁰⁶¹ Magie 1950,I, 641.

¹⁰⁶² Phyle, Roma Dönemi'nde kentteki klanları belirtmekteydi. Politik güçleri yoktu. Ama kent hayatında ve Roma ile kurulacak ilişkilerde önemli roller oynamışlardır. Roma Dönemi'nde, imparator ve hanedan adına phyleler kurulmuştur. Ephesos'da Hadriana phylesi bulunmaktaydı. bk. Boatwright 2002, 99,dn.75.

Tymolis phylesi önce Tiberius'u sonra da Claudius'u onurlandırmıştır. bk. Dimitriev 2005, 131,dn.120.

Kendine ait arazileri ve meclisleri de bulunmaktaydı. Antonius Pius Dönemi'nde, M.S. 155 yılında Thrakeia eyaletinde, Philoppolis (Bugünkü Bulgaristan sınırı içerisindedir) kentinde Rodopeis Phylesinin otlağında sınır kavgası olmuştur. Zira vali otlakların büyük bir kısmına el koymuştur. Bu durumun çözümüyle ilgili bilgiye sahip değiliz. bk. Elliot 2004,150,no.47.

¹⁰⁶³ Erzen 1946,75.

¹⁰⁶⁴ Mitchell 1993,I,200.

¹⁰⁶⁵ Reid 1913,473-474; Magie 1950,I,593; 599.

¹⁰⁶⁶ Dimitriev 2005,304.

¹⁰⁶⁷ Macro 1980,677 vd.

¹⁰⁶⁸ Bu zengin sınıf zaman zaman sorumluluklarını yerine getiremeyince kentlerde ortaya birçok sorun çıkmıştır. Bu durum da, eyalet valileri müdahale edip, sorunları çözmüştür. Geniş bilgi için bk Mitchell 1993,I, 146 vd, dn.16;

halka para veya yiyecek yardımı yapmak, resmi binalar inşaa etmek, var olanları onarmak ve resmi memuriyetler almak gibi kamu hizmetlerini yerine getirerek, hem kentlerin ekonomik olarak kendilerine yetmelerine yardımcı olmuşlar, hem de kentin huzur ve refahını sağlamışlardır¹⁰⁶⁹. Bunun yanı sıra, Roma ile kent arasında aracı olmuşlar, zaman zaman kentin isteklerini için masrafları kendi ödeyerek Roma'ya elçi olarak gitmişlerdir¹⁰⁷⁰. Polisler tüm bu düzenlemeler sonucunda, Roma'ya bağımlı hale gelmişler ve eyalet valilerinin yönetimini kolaylaştırmışlardır¹⁰⁷¹.

Yerel elitlerin idaresindeki polislerin M.S. 3. yüzyılda, Roma'nın kentlerdeki gücünün zayıflaması, ekonominin bozulması üzerine, imparator Diokletianus (M.S. 284-305) polis yönetimine son vererek kendini yöneten kentler yerine merkeze bağlı yerleşimler oluşturmuştur¹⁰⁷².

V.1.2.Kome

Kome özgür kentlere¹⁰⁷³ veya tapınaklara bağlı köylerdi. Roma Döneminde, Helenistik Dönemde olduğu gibi kendine ait arazisi ve bir araya gelip kome sorunlarını tartışıp, çözümler bulduğu meclisleri vardı¹⁰⁷⁴. Komede, ekonomik getirisi olan topraklar denetim altındaydı. Bireysel olarak ekim yapılamazdı¹⁰⁷⁵.

Komelerde, politik hayat neredeyse polislerdeki kadar önemliydi. Kendilerini yönetirken bağımsız ama ekonomik ve siyasi kararlarda bağlı olduğu kente veya tapınağa bağlıydı. Asia eyaletinde köyler, bir meclise mensuptular, ancak; köylerin bu toplantılara doğrudan katılıp katılmadığı bilinmemektedir¹⁰⁷⁶.

Kentlerde olduğu gibi, komelerinde tanrıları, tapınım alanları ve rahipleri bulunmaktaydı¹⁰⁷⁷. M.S. 122/123'de, Saittai territorumunda Ariandos köyünde Zeus

¹⁰⁶⁹ Jones 1940,274 vd; Magie 1950,I,643 vd; Macro 1980,677 vd.

¹⁰⁷⁰ Souris 1982,235-244.

¹⁰⁷¹ Garnsey-Saller 1987,32-37.

¹⁰⁷² Hansen 2004,19-21.

¹⁰⁷³ M.S. I. yüzyılda, Magnesia ad Maendrum'da Kadyie köyü vardı. bk SIG 3.807. Bilinmeyen bir tarihte Smyrna'nın topraklarına dahil olmuştur. bk Magie,1950 II,862-863,dn.41.

Astra bir kome idi ve Abydos kentine aitti. bk. Strabo 13. 1.23.

¹⁰⁷⁴ Price 1984,I,179.

¹⁰⁷⁵ Suriye'de Danaba yakınlarında bir köyden gelen dekret parçasına göre; köyün ortak arazisinin bireysel olarak ekimi yasaklanmıştı. bk Gregory 1997,125.

¹⁰⁷⁶ Price 1984,154.

¹⁰⁷⁷ "Adana Kozan ilçesine bağlı Özbaşı köyünün yakınlarında bulunan M.S. 112 yılına tarihlenen yazıtta, bir köydeki derneğin mensuplarının köyleri için sunuda bulunduklarından bahsedilmekte ancak adağın hangi tanrıya yapıldığı yazıtın kısmen kırılmış olması dolayısıyla anlaşılamamaktadır." bk Sayar 1994,39-61.

Agoraios naosunda Asklepios ve Hygeia'nın heykelleri ve Asklepios rahibi bulunmaktaydı¹⁰⁷⁸. M.S. 133 yılına tarihlenen bir yazıtta, Balboursa (Karaçulha) territorumunda bulunan Tyriaon köyünde Tanrı Maeis için bir sunak inşa edilmişti¹⁰⁷⁹. Kaklouma (Pisidia Balat) köyünde veteran C. Trollius, Apollo adına yazıt diktirmiştir¹⁰⁸⁰.

Köylerde imparator kültleri¹⁰⁸¹ ve tapınaklar yer almaktaydı¹⁰⁸² Kentlerde olduğu gibi toprak sahibi hayırsever zenginler vardı¹⁰⁸³. M.S. 132/133 yılına tarihlenen bir yazıtta, Rouphos'un Daldis-Flaviopolis yakınlarındaki bir köyde arazileri olduğuna değinilmektedir¹⁰⁸⁴. Bu kişiler köylerin koruyucusu olmuşlar ve onurlandırılmıştı.

Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda, köyler arasında düzenlenen festivaller olduğu bilinmektedir¹⁰⁸⁵. M.S. 122/123 yılında, Nikomedia yakınlarında beş köyün (Lakenoi, Baitenoi, Gaurinaoi, Troilaneoi, Zbelonoi) iki yılda bir festival düzenlediğine dair yazıt bulunmuştur¹⁰⁸⁶.

Köylerin bazılarında, Helen polislerinde olduğu gibi agoralar bulunmaktaydı¹⁰⁸⁷. Agorada, köyle ilgili önemli kararlar alırlar, dekretler yayınlardı. İmparator adına heykel ve stel dikilmesi yine agorada onaylanırdı¹⁰⁸⁸. Bunun yanı sıra, agora ticari açıdan da zenginlik sağlamaktaydı¹⁰⁸⁹. Ekonomik olarak zenginleşen köyler, Roma Dönemi'nde sikke basma hakkını da elde etmişlerdir¹⁰⁹⁰. Hatta köyler adına Roma'ya elçiler bile yollanmıştır. Thyateira'daki Arhenoi ve Nagdemoi adlı iki köyün onurlandığı Tiberius Claudius Amphimachos Roma'ya elçi olarak

¹⁰⁷⁸ Asklepios ve Hygeia heykellerini diktiren kişi Asklepios rahibi Rouphos'un oğlu Battos'du. bk TAM VI.1.148

¹⁰⁷⁹ Gregory 1997,675,no.167..

¹⁰⁸⁰ Gregory 1997,676.

¹⁰⁸¹ Price 1984,156.

¹⁰⁸² Bean-Mitford 1970,197,no.218.

¹⁰⁸³ M.S. 128/129 yılında, Nikomedeia yakınlarında bir köydeki festival için C. Fabius Maximus yardımında bulunmuştur. bk TAM IV.1.17.1-6.

¹⁰⁸⁴ Yazıtta Rouphos, Arrhilenoi adlı köyün kendisine miras kaldığını dile getirmiştir. bk. Gregory 1997,643,no.15.

¹⁰⁸⁵ Price 1984,152.

¹⁰⁸⁶ TAM IV.1.16-19.

¹⁰⁸⁷ Hadrianus zamanında, Ephesos yakınlarında Larissa'daki köyde agora vardı. bk. IGSK 11-17.

¹⁰⁸⁸ Tyannous'da köydeki yerel elit sayesinde Traianus adına heykel dikilmiştir. bk TAM V. I.72.

¹⁰⁸⁹ Bu agoralarda, periyodik olarak kurulan bir pazarın olması muhtemeldir. bk Gregory 1997,56.

¹⁰⁹⁰ Örneğin, Domitianus zamanında (M.S. 81-96) Bithynia'daki Kidyessa köyüne sikke basma hakkı tanınmıştır. bk Hill 1911,670.

gitmiştir¹⁰⁹¹.

Agoranın yanı sıra stadion, tiyatro gibi yapılar köylerde inşa edilmiştir. Seleukeia Kalykadnos yakınlarında bir köyde, stadion için sıralar yaptırılmıştır¹⁰⁹². Kentlerdeki kadar büyük olmayan tiyatrolar köylerde imparatorluk döneminde inşa edilmeye başlanmıştır¹⁰⁹³.

Komelerde, polisler gibi *gerousia* ve memurlar vardı. Kyme yakınlarında bir komede Menodoros vasiyetle servetinin bir kısmını bu yerleşimin *gerousiasına* bırakmıştı¹⁰⁹⁴. Köyün reisi *brabeutes* veya *komarkhos* olarak adlandırılırdı¹⁰⁹⁵. Anadolu'nun batısındaki büyük köylerde, *logistes (curator)*, *arkhon*, *argyromatais*, *grammateus*, *agoranomos* ve *agonothete* memurlukları yer alıyordu¹⁰⁹⁶.

M.S. 1.yüzyıl sonuna tarihlenen bir yazıtta Kilikia Hierapolis'in yakınlarındaki bir köyde Diodoros'un oğlu Apollodotos'un *agoranomos* olduğundan bahsedilmektedir¹⁰⁹⁷. M.S. 2. yüzyılda Dagonuthei khorasındaki bir köye ait olduğu düşünülen stelde, hayırsever *arkhon*, *agonotethete* ve *panegyriarkh* P. Annios Claudios Metrodoros'dan bahsedilmektedir¹⁰⁹⁸.

Kırsalın güvenliğinden sorumlu olan kişilere *eirenarkh* adı verilmişti. Bu memur, Romalı valiler, tarafından kentlerde elit tabakanın içinden seçilmiştir¹⁰⁹⁹. *Eirenarkh* memuriyetine yapılan araştırmalar sonucunda ilk defa Traianus Döneminde, Karia Sebastapolis'te rastlanmıştır, ancak; M.S. 79 yılına tarihlenen bir yazıtta, Titus Flavius Helius'dan , *eirenophylaks* olarak bahsedilmektedir¹¹⁰⁰.

Eirenarkh, gibi kırsal ve kentin güvenliğinden sorumlu olan *paraphylaks'lar* kent elitleri arasından seçilmiştir. M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta Bithynia'da

¹⁰⁹¹ IGRP ,IV.1236. Bu köylerin de sorunlarını dile getirdiği düşünülmektedir.

¹⁰⁹² Bean-Mitford 1970,197,no.218.

¹⁰⁹³ Köylerde tiyatrolara da nadiren rastlanmaktaydı. Orta ölçekte ve kentlerdeki gibi ihtişamlı yapılar değillerdi. Isaura köyü Astra da küçük bir tiyatro vardı. Geniş bilgi için bk Bean-Mitford, 1970, 129-130.

¹⁰⁹⁴ Holtheide, 1983,547,no.4.

¹⁰⁹⁵ Phrygia Hierapolis'te, Bithynia'da, Lydia'da ve Phrygia'nın dağlık tarafında Metropolis yakınlarında bu terim kullanılmıştır. bk OGIS 527;IGRP IV.1669; TAM V.2.868. Komarkhos veya brabeutes'in bir yıllığına göreve gelen toprak sahipleri oldukları düşünülmektedir.

¹⁰⁹⁶ Mitchell 1993,I,183.

¹⁰⁹⁷ MAMA IV.265; IGRP IV. 766.

¹⁰⁹⁸ Gregory 1997,646,no.35.

¹⁰⁹⁹ Mitchell 1993,I, 200 vd; Dimitriev 2005,211.

H, Sami Öztürk, "eirenarkh'ın geçmişinin Helenistik Döneme uzandığını belirtmişti. Kırsal alanın güvenliğinden sorumlu olan memur olduğunu düşünmektedir." bk. Öztürk,2006,96.

¹¹⁰⁰ Dimitriev 2005,206,dn.91.

Eiokete köyünde *paraphylaks* Apollophanes'den bahsedilmektedir¹¹⁰¹. Yalnız *eirenarkh* memuriyetinden farklı olarak kent içinde çeşitli görevler üstlendikleri bilinmektedir. Karia Bölgesi'nde Nysa kentindeki bir *paraphylaks*'ın *agoranomos* vazifesini yerine getirdiği bilinmektedir. Ephesos Gümrük Yazıtı'ndan *paraphylaks*'ların gümrük işlerinin sorumluluğunu üstlendiğini öğrenmekteyiz¹¹⁰². Ancak bu memuriyet çoğunlukla kırsal alanın güvenliğinden sorumluydu¹¹⁰³. Jandarma görevini üstlenen *paraphylaks*lar ve *eirenakh*lar zaman zaman kırsal alandaki yerleşimleri korkutarak, görevini suistimal etmişler, rüşvet almışlardı¹¹⁰⁴.

Paraphylaks'a bağlı olarak çalışan *diogmitesler*¹¹⁰⁵, *orophylaks*lar¹¹⁰⁶ ve *agrophylaks*lar¹¹⁰⁷ gibi memurluklar da bulunmaktaydı. Her köyde mutlaka oyunları kendi parasıyla düzenleyen ve köydeki yerel elitlerden olan *agonothete* bulunmaktaydı¹¹⁰⁸. Festivaller ve dini törenler için kurban hayvanı sağlayan ve köy halkı arasından seçilen *demarkhos*'lar mevcuttu¹¹⁰⁹.

M.S. II. yüzyılın sonunda, köyler büyüyüp güçlenmeye başlamıştır. Kentlerdeki kamu yapılarının bazıları köylerde inşa edilince politik olarak da güçlenmiştir. Kentlerdeki meclislere benzer yapılar¹¹¹⁰ ve kamu binaları¹¹¹¹ ortaya çıkmış, kentler önemlerini yitirmeye başlamışlardır.

V.1.3. Katoikia

Kökeni Helenistik Döneme dayanan, askeri amaçlarla stratejik noktalarda, kurulan *katoikiaların* bazıları sivil halkın bu yerleşimlere gelmesiyle değişime uğramış ve askeri özelliğini yitirmiştir. Ancak bu yerleşimler için *katoikia*

¹¹⁰¹ Gregory 1997,646,no.36.

¹¹⁰² Öztürk 2006,146.

¹¹⁰³ Hierapolis veya Apollonia Salbake'de kırsal alanın güvenliğinden sorumluydu. bk Dimitriev 2005,211.

¹¹⁰⁴ Öztürk 2006,147.

¹¹⁰⁵ Kırsal alanda suçluları takip eden bulan kişiydi. Köle ve azatlılar arasından seçilmiştir.Geniş bilgi için bk. Mitchell 1993,I, 196.

¹¹⁰⁶ Dağ koruyucusu anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bk SEG 35.1080.

¹¹⁰⁷ Tarımsal arazinin zarar görmemesinde sorumu memur Mısır'da görülmekteydi. Ancak araştırmalar sonucunda Anadolu'daki kentlerde de bulunduğunu öğreniyoruz. Geniş bilgi için bk Atik-Erdem 2004,46,53.

¹¹⁰⁸ Mitchell 1993,I,182-183.

¹¹⁰⁹ Mitchell 1993,I,182.

¹¹¹⁰ Roma Dönemi Suriye köylerinde demos meclisi için kamu binası olduğu düşünülen yapı bulunmuştur. bk Gregory1997, 91,dn.252.

¹¹¹¹ Stoa, gymnasium, hamam gibi yapılar Roma İmparatorluk Çağında köylerde bulunmaktaydı. Gymnasium özellikle Ege kıyılarındaki köylerde mevcuttu. Geniş bilgi için bk. Broughton 1938,IV,767-787. Ancak Anadolu'nun Kıyı Ege bölgesi dışındaki köylerde çok yaygın değildi.

kullanılmaya devam etmiştir.

Kırsal bir köken kazanarak *katoikos* unvanlı beyin idaresinde, halkıyla beraber Roma'ya bağlı köylere dönüşmüştür. Bazı *katoikia*'ları *komarkhos*'ların yönettiğini yazıtlara bakarak söyleyebiliriz. Lydia'da bir *katoikia*, *komarkhos* yönetimindeydi¹¹¹². Meironeoi *katoikia*'sının, bir *komarkhos*'a sahip olduğunu yerleşimde bulunan yazıttan öğreniyoruz¹¹¹³. M.S. 1. yüzyıl sonunda tarihlenen bir yazıtta, Phrygia Eusebios'daki katoikuntesden bahsedilmektedir¹¹¹⁴. *Katoikiaların* yöneticileri zaman zaman *komarkhos* unvanlı kişilerde olabiliyordu¹¹¹⁵.

Komede olduğu gibi, *katoikianın* yönetiminden sorumlu memurları bulunmaktaydı. Kentteki önemli memuriyetlerden biri agoranomos idi. Tarihi belli olmayan Stratonikea yakınlarındaki bir katoikada tahıl fiyatını düşüren bu yerleşimde agoranomos olan Hermias için onurlandırma yazıtı bulunmuştur¹¹¹⁶. M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta, Tralleis yakınlarındaki bir katoikianın Philokrates adlı agoronomosundan bahsedilmektedir¹¹¹⁷.

Arkhon, *agonothete*, *logistes* gibi memuriyetler de bulunmaktaydı. M.S. 1. ve 2. yüzyıllarda, Lydia'da Tyris katoikiasında *arkhon* olduğunu araştırmalar sonucunda söyleyebiliriz¹¹¹⁸. Thyateira yakınlarında Taberonoi katoikiasında, Joulis Joulianos Tatianos'un, *arkhierus* ve *agonothete* olduğunu yerleşim yakınlarında bulunan yazıttan öğrenmekteyiz¹¹¹⁹.

Katoikiaların maddi sorunlarına yardım eden ve yapı faaliyetlerine destek veren hayırseverler yerleşim tarafından onurlandırılmıştır. M.S. 23/24 yılında, Dorenoi katoikası yerleşimdeki toprak sahibi Machatas adına onur yazıtı diktirmiştir¹¹²⁰. Ephesos yakınlarındaki Bonetai katoikası Artemis rahibesinin kızı

¹¹¹² IGRP IV.1492.

¹¹¹³ IGRP IV. 593

¹¹¹⁴ Gregory 1997,650,no.52

¹¹¹⁵ M.S. 213 yılında, Ephesos yakınlarında Ideiphyta katoikasında, olduğunu yazıtlara dayanarak söyleyebiliriz. bk Gregory 1997,644,no.22.

Hypaeipa yakınlarında *komarkhos* olduğunu yazıtlardan öğrenmekteyiz. bk Gregory 1997,644,no.23.

¹¹¹⁶ Gregory 1997, 647,no.40.

¹¹¹⁷ Gregory 1997,648,no.47.

¹¹¹⁸ IGRP IV,1665;Dimitriev 2005,110,dn.7.

¹¹¹⁹ TAM V.2.967; IGRP IV.1245.

¹¹²⁰ TAM V.1.229.

Tyrphosa'yı onurlandırmaktadır¹¹²¹. Lydia'da Hodenoi katoikası Gaius Pappius Aemiliaranus'u onurlandırmıştır¹¹²².

Komede olduğu gibi tapınım alanları ve din adamları bulunmaktaydı. M.S. 3. yüzyılda, Ephesos yakınlarında Bonetai katiokasında Artemis'e ait küçük bir sunak vardı¹¹²³. M.Ö.28/27'de Lydia'da Nakokome katoikasında Zeus rahibi Attalos için katoikianın koruyucusu ve kurtarıcısı olduğunu içeren yazıt dikilmiştir¹¹²⁴. Philadephia yakınlarında adı bilinmeyen bir katoikada stephanepheros Aineas yerleşimin kötülüklerden korunması için Zeus Soter'in heykelini diktirtmiştir¹¹²⁵. M.S. 1-2. yüzyılda Ormetioni katoikasında, Claudius Sextos yerleşime Zeus'un heykelini diktirmiştir¹¹²⁶. M.S. 2. yüzyılda, Ephesos yakınlarında Almoura katoikası Demeter için kurban töreni ve ziyafetin karşılanması için Roma vatandaşı Menekrates kendisine ait yerleşimdeki işliklerin gelirini bağışlamıştır¹¹²⁷.

M.S. 3. yüzyıl başında katoikalar yapısal anlamda zenginleşmiştir. Tiyatro, hamam gibi kent tipi yapılar katoikialarda görülmeye başlanmıştır. M.S. 212 yılında, Hypaipa yakınlarında Ideiphyta katoikasında hamam bulunmaktaydı¹¹²⁸.

Katoikia, M.S. 3. yüzyılda, ekonomik anlamda daha güçlü hale gelmiştir. Kentler ekonomik olarak zayıflayınca kırsal yerleşimler dolayısıyla katoikalar da, büyük önem kazanmıştır.

V.1.4.Kleurkhia

M.Ö. 1000-7000 arasında ortaya çıkan *kleurkhia* sistemi Roma imparatorluğunda topografik bir terim olarak devam etmiştir. Askeri kökenli olan *kleurkhia* Roma Dönemi'nde sivil bir karakter almıştı. Kırsal yerleşimleri ifade etmekteydi

Kleurhiaların Roma İmparatorluğu'nda bu kadar uzun süre yaşamasındaki ana neden toprağın ekilip biçilmesi karşılığında kiraya verilmesi sonucunda sürekliliği olan bir gelir kaynağı olmasıydı.

¹¹²¹ Gregory 1997,644,no.19.

¹¹²² Malay 1989, 247.

¹¹²³ Gregory 1997,643,no.18.

¹¹²⁴ TAM V.2.1229. Yazıtta Attalos için demos ve katoikianın koruyucusu bunun yanı sıra kurtarıcısı ifadesi kullanılmıştır.

¹¹²⁵ Gregory 1997,640,no.2.

¹¹²⁶ TAM V.2.1402.

¹¹²⁷ Gregory 1997,644,no.21.

¹¹²⁸ Gregory 1997,644,no.23.

Roma Dönem'inde, *kleurkhialar* *kleurkhios* adlı kişi tarafından yönetilmekteydi. Çoğunlukla erkek olan *kleurkhios*ların görevi erkek varis olmadığı zaman kadınlar tarafından idame ettirilmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda, M.S. III. yüzyılda Dura-Europos'da *epikleros* unvanıyla, *kleurkhia* yöneten bir kadın olduğu ortaya çıkmıştır¹¹²⁹.

Roma döneminde Küçük Asya'da *kleurkhialar*ın olduğu bilinmektedir. M.S. II. yüzyılda, Eukerpeia'da *klerokhios* Patrokles'ten bahsedilmektedir¹¹³⁰. M.S. II. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta Apollonia Salbake'de dört tane *kleroi* olduğuna değinilmiştir¹¹³¹. Pamphylia'da Lybrotan Kome'de *kleros* olduğuna dair yazıt bulunmuştur¹¹³².

Kutsal alanlarda da *kleurikhialar* olduğu bilinmektedir. M.S. 49 yılına tarihlenen ve Olympia'da bulunan yazıtta Ephesos'daki *kleros*dan bahsedilmektedir¹¹³³. Aizonai'de tapınağa vakfedilen araziler *kleros*lara ayrılmıştır. Hadrianus Dönem'inde (M.S. 117-138) *kleros*ların taksimiyle ilgili çıkan sorunlar Asia valisi tarafından çözümlenmiştir¹¹³⁴.

Kleurkhoi sistemi Roma döneminde de devam etmiştir. Vergi alınmak üzere kiraya verilen arazi anlamını kaybetmeyen *kleroi*ler Bizans döneminde de varlığını sürdürmüştür¹¹³⁵.

V.1.5.Phrouria

Helenistik Dönemin siyasi kargaşası sona erince, *phrouria*lar önemini kaybetmiştir. Kaleler sadece haydutların sığınağı haline gelmiştir. M.Ö. I. yüzyılda, Olympia'da korsan Zeniketes'in kale yerleşimi olduğu bilinmektedir. Roma'nın bu bölgedeki kontrolünü geciktirmesine sebep olmuştur¹¹³⁶.

Pompeius Mithridates'i yendikten sonra, savaşta Pontos krallığına ait kale yerleşimlerin ileri karakol olarak ordusuna verdiği zararları fark ederek, kaleleri

¹¹²⁹ Cohen 1978,50.

¹¹³⁰ Cohen 1978,46; Calder 1956,49-51.

¹¹³¹ MAMA VIII.413.

¹¹³² MAMA IX.62-63.

¹¹³³ Olympia'da zafer kazanan Ephesos *klerosu* adına katılan atletten bahsedilmektedir. bk. Miller,2004,72.

¹¹³⁴ Boatwright,2002,80.

¹¹³⁵ Bartusis 2013,286.

¹¹³⁶ Strabo14.5.7; Eutropius 6.3.

yıkırmıştır¹¹³⁷. Roma sınır bölgelerinde *castellum* adıyla kale yerleşimler kurdu muştur. Tuna'nın aşağı bölgesinde Gornea kalesi bu amaçla kurulmuş tu¹¹³⁸. Küçük Asya'da bu tip yerleşimler, M.S. I. yüzyıl sonunda Parth krallığına karşı Roma sınırını korumak amacıyla kurulmuştur.

Peripolionlarda kale tipi yerleşimdi. Klasik ve Helenistik Dönemde polisin sınırında veya khorasında kurulmuş tahkimatlı sınır karakollarıydı¹¹³⁹. Askeri kökenli olan bu yerleşimlerin başında *peripolarkhoslar* bulunmaktaydı. Arazisi ve hazinesi olan peripolionlar Roma döneminde askeri niteliğini kaybedip, sivil bir karakter kazanmıştır.

Roma döneminde Pisida'da Termessos'un egemenlik alanı içerisinde Neapolis adlı peripolion olduğunu yazıtlara dayanarak söyleyebiliriz. Kyaneai'deki Tyinda ve Limyra'daki Asarönü peripolion'ları Lykia bölgesinde yer alsa da, bunların kurulmalarına yol açan etkenler ve hukuki yapıları bilinmemektedir. Ancak yazıtlardan edinilen bilgilerden, buraların halkının, Helenistik Dönemde kazandığı sınırlı bağımsızlığı Roma İmparatorluğu döneminde sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Peripolionların kendilerine ait tanrıları ve kutsal alanları vardı. Neapolis'te Zeus Soter'e ait tapınak ve tasviri olduğunu son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda söyleyebiliriz¹¹⁴⁰.

Polis ve komede olduğu gibi *peripolionlarda* da, bu yerleşimdeki önemli kişileri onurlandırmıştır. Neapolis peripolionu, Rhoteilos oğlu Apollonios'un torunu, Trokondas'ın oğlu Apollonios'u onurlandırılmış tır¹¹⁴¹.

Peripolionlar kenti de ilgilendiren bazı konularda zaman zaman yetkili kılınmıştır. Neapolis peripolionu, Kelbessos kentinin kuzeyindeki nekropolde 2000 denariusluk mezar cezasını tahsil etmekle yetkili kılınmıştır¹¹⁴².

Peripolion sözcüğünün Roma İmparatorluk Çağı'nda temenos anlamında da kullanılmış tır. Karia'daki Stratonikeia'da bulunan Lagina Hekate tapınağının temenosu anlamında da, kullanılmış tır¹¹⁴³.

¹¹³⁷ Strabo 12.3.8

¹¹³⁸ Tacitus Annales 12.45,3

¹¹³⁹ İplikçioğlu-Çelgin-Çelgin 1998,385.

¹¹⁴⁰ İplikçioğlu-Çelgin-Çelgin 1998,382.

¹¹⁴¹ "Bronz bir heykel altın bir çelenkle onurlandırılmış tır." bk İplikçioğlu-Çelgin-Çelgin 1998,383.

¹¹⁴² İplikçioğlu-Çelgin-Çelgin 1998,380,dn.18

¹¹⁴³ Schuler 1998,48-49.

V.1.6.Pyrgos ve Aule

Kuleli çiftlik anlamına gelen pyrgoslar, Roma imparatorluğu döneminde de kullanılmıştır. İtalya'da Helen etkisiyle pyrgoslar inşa edildiği düşünülmektedir¹¹⁴⁴. Roma Dönemi'ndeki kentleşme sürecinin yanı sıra, Küçük Asya'da çiftlik türündeki yerleşmelerin sayılarında da önemli bir artış gözlemlenmektedir.

Yazıtlar ve arkeolojik kalıntılar, kuleli çiftlik inşa etmenin Roma İmparatorluk Çağına kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır. Roma döneminde kuleli çiftlikler, yollara, denize ve tarımsal alanlara yakın yerlerde inşa edilmiştir. M.S. 2. yüzyıl sonundan itibaren yapımı hızlanan bu yapılar, M.S. 4. yüzyıldan itibaren Kilikia ve Lykia'da yaygınlaşmıştır.

Daha önce yapılan kuleli çiftliklerde kullanılmaya devam etmiştir. Geç Helenistik Dönemde yapıldığı düşünülen Belen kuleli çiftliği, Roma İmparatorluk Döneminde de yerleşim görmüştü. Belen'deki kulenin çevresindeki yapıların ise Roma Dönemi'nde eklenerek savunmalı bir Roma Dönemi çiftliğine dönüştürüldüğü düşünülmektedir¹¹⁴⁵. Lykia'da Karabel'de Klasik dönemde kurulduğu düşünülen iki katlı kuleli çiftlik bulunmaktaydı¹¹⁴⁶. Pisidia Lykia sınırındaki Kelbessos kuleli çiftliği M.S.3. yüzyılda inşa edilmişti¹¹⁴⁷. Pamphylia'nın doğusunda, Emerye'de kare kuleye sahip bir çiftlik inşa edilmişti¹¹⁴⁸.

Kilikia'da da kuleli çiftlikler Roma Dönem'inde yerleşimlere sahne olmuştur. Korykos antik kentinin yakınlarında, kuleli bir çiftlik olduğu düşünülen bir yapı bulunmuştur. 30 m yükseklikteki kule, tarımsal arazileri ve kuzeyindeki vadiyi kontrol etme amacı taşıdığı düşünülmektedir¹¹⁴⁹. Tarihi belli değildir. Çildirezmez bu tip çiftlikler için örnek teşkil etmektedir. Çildirezmez'deki çiftliklerde dört kule duvarı çevrelemektedir¹¹⁵⁰. Kilikia Thrakeia'da Karakabaklı kuleli çiftliği Bizans Dönem'inde bile varlığını sürdürmüştür.¹¹⁵¹

Bununla birlikte, çiftliği çevreleyen duvarın kenarında tek bir kule içeren

¹¹⁴⁴ Aydınoğlu 1999,161,dn.1.

¹¹⁴⁵ Çevik-Bulut 2007,105-106.

¹¹⁴⁶ İçinde işlikler ve sarnıçlar bulunmaktaydı. bk İşler 2014,699-700.

¹¹⁴⁷ Çevik-Bulut 2007,106-107.

¹¹⁴⁸ Aydınoğlu 1999,161.

¹¹⁴⁹ Şahin, 2008,123.

¹¹⁵⁰ Aydınoğlu, 1999,156-157.

¹¹⁵¹ Aydınoğlu-Çakmak,2011,71-102.

örnekler de çok sayıdadır¹¹⁵².

Kuleli Çiftlikler Geç Roma ve Bizans Dönem'inde de var olmuştur. Geç Roma ve Bizans döneminde kuleler savunma amaçlı inşa edilmiştir. Geç Roma Dönem'inden itibaren imparatorluğun doğusunda askerlerin ikamet ettiği etrafı kulelerle çevrili tarım arazileri vardı¹¹⁵³.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde sur duvarı önemini kaybetmişti. Çiftliklerde tahkimatsız hale gelmişti. Atölyeler sur duvarı üzerine veya kenarına inşa edilmiştir. Kilikia'da, Helenistik Dönem sonrasına tarihlendiği düşünülen yedi tane zeytinyağı atölyesi bulunmuştur. Kilikia Paslı'da M.S. 2. sonunda inşa edilen ve Bizans Dönem'ine kadar kullanılan bir çiftliğin bulunması kırsal alandaki sosyo-ekonomik değişimini açıkça gözler önüne sermektedir¹¹⁵⁴.

Roma İmparatorluğu'nda kırsaldaki büyük çiftliklere *villa rusticae* adı verilmişti. Roma ve çevresinde inşa edilmiş olan villa rusticaeler, imparatorluğun hemen her yerinde bulunmaktaydı. Pompeii'de villa rusticaeye ait kalıntılar bulunmuştur¹¹⁵⁵.

Roma'nın doğusunda çiftlikler önemli yer tutmaktaydı. Suriye ve Küçük Asya'daki, çiftlikler *villa rusticaelere* benzemekteydi¹¹⁵⁶. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda, Küçük Asya'da *villa rusticaelerin* varlığını kanıtlayan kalıntılara rastlanmıştır. Kilikia'da antik yollara yakınlığıyla dikkat çeken Gökkale, Olba ve Üçayak *villa rusticaeler* bulunmaktaydı. İki katlı olan önlerinde ve yakınlarında sarnıçlar ile presler yer almaktaydı. Kuleli ve kulesiz tipleri bulunmaktaydı¹¹⁵⁷.

Villa rusticae'de, çiftlik evi, işlikler, sarnıç ve zeytinyağı presi gibi tarımsal anlamda üretimi kolaylaştıran bölümler bulunmaktaydı. Columella'ya göre bir *villa rusticaede*, *Cella Vinariam* (şarap deposu), *Cella Oleariam* (yağ deposu), *Torcularium* (pres odası), *Defrutum* (fermantasyon odası), *Cortinale* (ayırma odası) bölümlerinin olması gerekmektedir¹¹⁵⁸. Bu tip yerleşimlerin sayısı Bizans

¹¹⁵² Aydınoglu 2010,243-282.

¹¹⁵³ Isaac 1988,139-146.

¹¹⁵⁴ Aydınoglu 2013, 77-95.

¹¹⁵⁵ Rostvotzeff 1926,202.

¹¹⁵⁶ Aydınoglu1999,162; Kehoe, 2007,54-58.

¹¹⁵⁷ Aydınoglu 1999,156-157.

¹¹⁵⁸ Columella De Rustica,1,6,19.

Dönem'inde artmıştır. Kilikia'da Üç Ayak villa Rusticae'si M.S. 4-5. yüzyıllara tarihlenmektedir¹¹⁵⁹.

V.1.7. Ethnos

Sınırları belli olan, merkezi olmaksızın dağınık halde yaşayan, ancak sosyal ve politik olarak birbirine bağlı, büyüklü küçüklü yerleşimlerdir¹¹⁶⁰. Bir kent gibi savaş, barış kararları alan, sikke basan, krallıklarla veya polislerle antlaşmalar yapan ve vergiler ödeyen ethnoslar Roma Dönem'inde kabile, halk anlamına gelmeye başlamıştır¹¹⁶¹. Bu dönemde, Helenleşmemiş dağlı kabileler için kullanılmıştır.

Küçük Asya'daki Roma dönemi ethnoslarının bazıları şunlardır: Mysia'da Miletopolis (Manyas) gölü etrafında yaşadığı düşünülen Miletæ ethnosu¹¹⁶². Aynı bölgede Pers kralı Büyük Kyros zamanında Kaspian (Hazar) gölü etrafından alınıp, Hermos (Gediz) ovasına getirilen Hyrkanianlar ethnosu¹¹⁶³ Termessos (Güllük) ile İsinda (Yazır) arasında kalan Milyas'ta (Melli Başköy?) yaşayan ethnos.¹¹⁶⁴

Roma egemenliğinde Hermos ovasının üst tarafındaki kentlerin bazılarında ethnoslar yaşardı. Maeones, Saittae, Tabala ve Bagis ethnosları.¹¹⁶⁵ Bu yerleşimlerin doğusunda Mokkadeni ethnosu gibi¹¹⁶⁶. Kaikos (Bakırçay) vadisinin kuzeyinde, tepelik bir arazide yaşayan Mygdones ethnosundan Strabo bahsetmektedir¹¹⁶⁷.

Egemen güçle veya çıkarına uygun yönetimle ittifaklar yapan, antlaşmalara imza atan ve sikke basan¹¹⁶⁸ ethnoslar, uygarlaşmamış toplulukları simgeler hale gelmiştir¹¹⁶⁹. Roma Cumhuriyet Dönem'inde Abbatae ve Epiktetus, Mosteni (Lydia), Kaystriani ve Kyzikos'un (Balkız) sınırında yer alan, Poemaneum ethnosları sikke

¹¹⁵⁹ Aydınoglu 1999,166-167.

¹¹⁶⁰ Snodgrass 1980,42.

¹¹⁶¹ Aphrodisias'da Augustus Dönemi'nde Roma egemenliği altındaki ethnos'lar daha doğrusu boyun eğdirilen sözde barbar halklar tasvir edilmiştir. Bazıları şunlardır: Iapodes (M.Ö.36-35), Dardani (M.Ö.29), Callaeci (M.Ö 2) Piroustae (M.Ö 13-9 ve M.S. 6-8), Trumpilini (M.Ö 7-6), ve Dacians (M.Ö.I.-M.S. 4). Bu betimlenen ethnoslar Augustus'un yendiği halklardı ve antik kaynaklarda yer almaktaydı. bk Dio Cassius 56. 34.2 ; Tacitus, Annales 1.8.4; Res Gestae 26-33.

¹¹⁶² Jones 1937,36.

¹¹⁶³ Jones 1937,44.

¹¹⁶⁴ Strabo 14.3.10

¹¹⁶⁵ Jones 1937,81

¹¹⁶⁶ Ptolemaios 5.2.18.

¹¹⁶⁷ Strabo 12.8.10.

¹¹⁶⁸ Roma Cumhuriyet Dönemi'nde ethnoslar sikke basmıştır. Abbatae ve Epiktetus ,Mosteni (Lydia), Kaystriani ve Kyzikos'un (Balkız) sınırında yer alan, Poemaneum ethnosları sikke darp etmiştir.. IGRP 196, Hill 1911,537 Geniş bilgi için bk Broughton 1938,IV,647 vd.

¹¹⁶⁹ Broughton 1938,IV, 676.

darb etmiştir¹¹⁷⁰.

Roma ethnos'ların kimliklerini değiştirmeye çalışmamış, bir yerleşim olarak kabul edip ethnoslardan vergi almıştır¹¹⁷¹. Anadolu'da, Roma egemenliğini sağlamlaştırmaya çalışırken, ethnos'lara karşı zaman zaman askeri güç kullanmayı tercih etmiştir¹¹⁷². Ancak ethnos'ların yerleşim yerlerinin yakınına kentler kurdurarak bu toprakların Romalılaştırılmasına ve ethnos'ların kimliklerinin zamanla değişime uğramasına zemin hazırlamıştır¹¹⁷³.

V.1.8.Koinon

Helen polisleri arasında birlik, müştereklik, konfederasyon devleti anlamına gelmekteydi¹¹⁷⁴. Aynı kulte ve ortak geçmişe sahip kentlerden oluşan birlikti. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren önem kazanan *koinon* Roma Dönem'inde değişime uğramıştır. Koinon meclisi vardı¹¹⁷⁵. Üye kentler birliğe asker gönderirdi. Genelde belli bir kültürün dini gereklerini yerine getirmek için toplanırlardı. Her koinonun bir merkezi olurdu¹¹⁷⁶.

Roma Dönem'inde, koinonlar belli bir bölgede aynı etnik gruba ait olan ve ortak çıkarları olan kentlerden oluşmaktaydı. Kentlerin eyalet *koinon*'una gönderdikleri temsilcilere *koinoboulos* denilmiştir. *Koinobolos*'lar kentlerdeki *boule*'ler tarafından kendi üyeleri arasından seçilmişlerdir¹¹⁷⁷. Koinon eyalet valisiyle ilgili şikayette bulunabilirdi¹¹⁷⁸, ancak; imparatorluğun idari teşkilatındaki bir alt birim değildi.

Pompeius ile beraber koinonlar Roma'nın çıkarları doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Bithynia ve Pontos koinonları vardı. Bu koinonların yöneticileri olurdu. Pontarkhes, Bithyniarkhes, gibi¹¹⁷⁹.

Bu koinonların gerçek anlamda bir güçleri yoktu. Roma İmparatorluğunun

¹¹⁷⁰ IGRP IV.,196, Hill 1911,537.

¹¹⁷¹ Kietae ethnesi: M.S. 36 yılında Roma'ya vergi ödemek istemeyince ayaklanmıştır. Bu ayaklanmayı Roma kanlı bir biçimde bastırmıştır. bk Tacitus Annales 6.41; Magie 1950,I,507.

¹¹⁷² Homonoid ethnesi: Strabo 12.6.1; 14.5.1.

¹¹⁷³ Hadrianus, Anadolu'da Milatae kabilesinin topraklarının kuzeyine Hadrinethueria'yı kurdurmuştur. bk Jones 1937,89.

¹¹⁷⁴ Beck, 1997,51.

¹¹⁷⁵ Burrell 2004,344-345.

¹¹⁷⁶ Burrell 2004,2-3.

¹¹⁷⁷ IGRP III 60; Magie 1950, II, 1295,dn. 55-56.

¹¹⁷⁸ Erzen 1946,78

¹¹⁷⁹ Marek 1993,78,dn.553.

egemenliği altındaydılar. Bir başka işlevleri de, eyaletlerdeki kentlerin başkent Roma ile olan ilişkilerinde, bu kentleri resmen temsil etmektir. Genelde imparator adına bir tapınak kurulması için hem imparatorun kendisinden ve ayrıca Roma senatusu'ndan izin isterlerdi. Ayrıca, kùltler onuruna festivaller ve yarışmalar düzenlerlerdi. Bastıkları paralarda bu etkinlikleri içerirdi. Örneğin Galatia Koinon'unun bastığı sikkelerde Augustus Tapınağı'nın tasviri bulunmaktadır¹¹⁸⁰.

Augustus ile beraber, koinonlar yaşayan bir Roma imparatoruna tapınmaya başlamış ve imparator kùltü için tapınak inşa etmişlerdi. Bu dönemde ayrıca sözlük anlamı tapınak bekçiliği veya tapınak koruyucusu olan *neokoros* ortaya çıkmıştır¹¹⁸¹. *Neokoros*, Roma dünyasında, M.S. 2. yüzyılda hız kazanmış ve M.S. 3. yüzyıl sonunda Hıristiyanlığın benimsenmesiyle önemini kaybetmiştir¹¹⁸². *Neokoros* tapınağında imparator rahibi, Tanrıyla konuşanlar, Tapınak korusu şarkıcıları ile yaşlılar kuruluna bağlı koro şarkıcıları çalışmaktaydı¹¹⁸³.

Koinon M.S. 3. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Diocetianus'un eyaletlerin yönetimiyle ilgili yaptığı reformlar sonucunda koinon sistemi ortadan kalkmıştır¹¹⁸⁴.

V.1.9. Tapınak Devletleri

Roma iktidarında tapınak devletleri bağımlı krallıklar haline gelmiştir. Roma, zorlamalara gerek kalmadan ve idari sorumluk üstlenmeden tapınak devletlerine ait bölgeleri kontrol altına almıştır. Sözde özgür olan tapınak devletlerinin kralları da Roma tarafından belirlenmiştir¹¹⁸⁵.

Pompeius zamanında, Mithridates savaşları sırasında Roma'nın yanında yer alan Komana Tapınak Devleti'nin başrahipliğini Pontos'lu Archelaus'a vermişti¹¹⁸⁶. Ayrıca sınırlarını genişletmişti¹¹⁸⁷. Komana Tapınak Devleti, Roma yanlısı krallara,

¹¹⁸⁰ Sayles 2008,128.

¹¹⁸¹ Burrell 2004,3.

¹¹⁸² Price 1984,63.

¹¹⁸³ Gülbay 2009,65,dn.359.

¹¹⁸⁴ Friesen 1993,78,dn.5.

¹¹⁸⁵ Rostvotzeff 1926,196-200.

¹¹⁸⁶ Appianos Mithridates 114. Komana Tapınak Devleti M.Ö. 1. yüzyılda, siyasi olarak Helenistik krallıklar ve Roma'nın ilgisini çekmekteydi. Bunlardan bir de VI. Mithridates Eupator idi. Mithridates Eupator Geographika'nın yazarı Strabo ile akrabalığı olan Dorylaos'u Komana'nın baş rahibi yapıp yönetimini vermişti. Ancak, Dorylaos, Mithridates'e ihanet edip Roma ile anlaşmıştı. bk Strabo 12.3.33.

¹¹⁸⁷ Komana tapınak devletinin sınırlarını altmış stades kadar genişletmişti. bk Magie,1950,I,371.

aristokratlara, *tetrarkhes*'lere ve haydutlara verilen bir ödül halini almıştı. Zela Tapınak Devlet'i, Mithridates savaşlarından sonra sınırları genişleterek bir Helen polisi haline getirilmiştir¹¹⁸⁸.

Caesar, M.Ö. 47 yılında Komana Tapınak Devletinin yönetimini Archelaus'dan alıp Lykomedes'e vermiştir¹¹⁸⁹. Augustus tarafından göreve getirilen Medeios, Cleon, Dyteutus sırayla Komana'yı yönetmiştir¹¹⁹⁰. Dyteutus'un ölümü ile Komana, Galatia eyaletine dahil edilmiştir¹¹⁹¹. Bu zamana kadar rahipler önemli ölçüde güçlerini yitirmiş ancak tapınak işlevine devam etmiştir.

Komana örneğinde olduğu gibi tapınak devletlerinin önce toprakları küçültülmüş sonra birer Roma kentine dönüştürülmüştür. Ama tapınaklar önemini korumaya devam etmiştir.

V.1.10. Synoikismos

Yerleşimlerin birleştirilerek yeni bir yerleşim oluşturulması Roma döneminde çok fazla uygulanmamıştır. Roma cumhuriyet döneminde, genellikle kontrol etmekte zorlandığı yerlerde synoikismosa gerek duymuştur.

Pompeius, Pontos'da yeni yerleşimler kurmuştur. Özellikle, Helenistik etkilerin az olduğu iç bölgelerde Roma'nın hakimiyetini sağlayabilmek amacıyla synoikismos uygulamasıyla Pompeiopolis, Neapolis, Magnopolis, Megalopolis, Diospolis ve Nikopolis adıyla yeni kentler kurmuştur¹¹⁹². Helenistik unsurları adı geçen yerleşimlerde kullanarak bölgeyi Roma için sorunsuz bir hale getirmeye çalışmıştır.

İmparatorluk Dönem'inde synoikismos uygulamasına neredeyse hiç başvurulmamıştır. Claudius iktidarında (M.S. 41-54) Lykia'da Oktapolis'in synoikismos uygulamasıyla kurulduğu düşünülmektedir. Kastanna, Loanda, Lrynai, Myndos, Pallene ve Sestos'un birleştirilerek Oktopolisi oluşturduğu üzerinde durulmaktadır¹¹⁹³, ancak; sympolitea olabileceği ihtimali de yüksektir. Araştırmalar fazlaştıkça bu konuyla ilgili bilgilerimiz artacaktır.

¹¹⁸⁸ Strabo 12.3.37.

¹¹⁸⁹ M.Ö. 47 yılında, Caesar, Archaeus'u görevinden alıp Kappadokia krali soyundan gelen Lykomedes'i Komana'nın baş rahibi yapmıştır. bk Strabo 12.3.34-35.

¹¹⁹⁰ Strabo 12. 5.8 ;Dio Cassius 51.12.3.

¹¹⁹¹ Jones, 1937, 168.

¹¹⁹² Syme 1995, 294 vd. dn.25; Mitchell 1993, I, 92.

¹¹⁹³ Tüner 2002, 77.

V.1.11. Sympolitea

İki ya da daha fazla kentin birtakım nedenlerle bir araya gelerek oluşturdıkları politik birlikteliktir. Roma Dönemi'nde de devam etmiştir. Yapılan araştırmalara göre, Roma İmparatorluk Çağı'nda sympolitea'ların oluşturulmasında ciddi oranda düşüş olmuştur¹¹⁹⁴. Bu dönemde yapılan sympolitealara üye kentler kendi kimliklerini korumuşlar, aynı zamanda ortak vatandaşlık hakkına sahip olmuştur. Yani emlak edinme ve evlenme hakkı kazanmışlardır¹¹⁹⁵.

Lykia'da, imparatorluk döneminde sympolitea yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Augustus Dönem'inde, Myra-Tyberissos/Teimiussa arasındaki sympolitea¹¹⁹⁶, Claudius Dönem'inde, Lykia'da Aperlai, Simena, Apollonia ve Isinda arasında yapılan sympolitea¹¹⁹⁷ ve Arneai-Koroa- Çağman (?) -Kiltepe (?) arasındaki sympoliteadır¹¹⁹⁸.

¹¹⁹⁴ Reger 2004,180.

¹¹⁹⁵ TAM II.3.870.

¹¹⁹⁶ Dinç 2008,72-78.

¹¹⁹⁷ Schuler 1998,43,dn.155.

¹¹⁹⁸ Dinç 2008,55-61.

V.2.Roma'nın Kendine Özgü Yerleşimle İlgili Kavramları

V.2.1. Urbs

Latince *urvum* kelimesinden gelen *urbs* sözcüğü, kent için kullanılmıştır¹¹⁹⁹. Etrüsk kökenli olduğu düşünülmektedir¹²⁰⁰. Roma ilk kurulduğu zaman *urbs* etrafı duvarlarla çevrili yerleşimleri simgelemekteydi¹²⁰¹. Zamanla, içinde kamu yapıları ve merkezi olan aynı zamanda politik kurumlara sahip yerleşim anlamına gelmiştir¹²⁰². Bu tip yerleşimler, Roma'nın gücünü ihtişamlı yapılarla ortaya koymuştur¹²⁰³.

Urbs polisle karşılaştırılmaktadır. Polisin politik bir birliktelik altında yerleşimi, *urbs'un* da yerleşimin fiziksel boyutunu nitelediği tartışılmaktadır¹²⁰⁴. Ancak fikir birliğine varılamamıştır. Çünkü, *urbs* da politik kurumlara sahiptir.

V.2.2. Oppidum

Latince kasaba anlamına gelen *oppidum* ise, Yunanca'da *komopolis*, *polikhne* ve *polisma* gibi sözcüklerle ifade edilmektedir¹²⁰⁵. *Oppidum*, belli bir araziye sahip, Roma'ya vergi veren, politik kurumları olan ancak bir kent kadar gelişmiş olmayan yerleşimlerdir¹²⁰⁶. Kent sınırları içerisinde yer alan otonom ve özgür yerleşimlerdir¹²⁰⁷. Kentler birden fazla *oppidum*a sahip olurdu. Galya'da, Nemausus yirmi dört *oppidum*a sahipti¹²⁰⁸. Zaman zaman antik kaynaklarda *urbs* yerine *oppidum*, *oppidum* yerine *urbs* kullanılmıştır.

Roma yönetimi altında pek çok *oppidum* vardı. İtalya'da Metapontum *oppidum*u¹²⁰⁹ ve Arabia eyaletinde Nabatae *oppidum*u¹²¹⁰ Plinius, Lykia'da, Arkyanda'nın ve Simena'nın *oppidum* olduğuna değinmiştir.¹²¹¹ Bunun yanı sıra, Kalynda ve Kaunos'un da *oppidum* olduğundan bahsetmiştir.¹²¹²

¹¹⁹⁹ *Urvum*, saban demiri anlamına gelmektedir. bk Rkywer, 1988,134. Bu sistem bir Etrüsk ritüeliydi. bk Varro, *Lingua Latina*,5,143.

¹²⁰⁰ Rkywert 1988,5-6.

¹²⁰¹ Kornemann 1905,89.

¹²⁰² Parrish-Abbasoğlu 2001,19-24.

¹²⁰³ Rostovtzeff 1957,130-140.

¹²⁰⁴ Kornemann 1905,859-90.

¹²⁰⁵ Abbott-Johnson 1926,3

¹²⁰⁶ Livius 24.c.9; Rostovtzeff 1957,208-209.

¹²⁰⁷ Abbott-Johnson 1926,10.

¹²⁰⁸ Abbott-Johnson 1926,38.

¹²⁰⁹ Plinius N.H. 3.11.97.

¹²¹⁰ Dio Cassius 54.5.

¹²¹¹ Plinius,N.H. 5.95; 5.100.

¹²¹² Plinius N.H.,1.5.

V.2.3. Civitas

Civitas, Cumhuriyet döneminde “*Roma yurttaşları*” anlamında kullanılan bir terimdi, ancak; tüm yurttaşlar anlamına gelmiyordu¹²¹³. İmparatorluk döneminden itibaren Helenlerdeki “polis” sözcüğünün yerine kullanılmaya başlanmıştır¹²¹⁴.

Civitas, hem Romalılar'ın kurduğu kentleri, hem de Romalılar'dan önce kurulmuş kentleri kapsamıştır¹²¹⁵. Bir yerleşim birimine *civitas* denebilmesi için öncelikle sütunlu caddeleri ve pazarları, su kemerleri ve çeşmeler, tapınaklar, gymnasium, hamamlar, stadion, hipodrom, tiyatro, odeon gibi yapıların, yanı sıra politik kurum ve memurların olması gerekiyordu¹²¹⁶.

Civitas'ı da Roma birtakım koşullara göre ayırmıştı: Roma Devlet'i kendi çıkarlarına uygun olarak bazı kentlere özgürlük vermiştir. Vergi ve haraç ödemeyen¹²¹⁷ hatta eyalet valisinin imperium yetkisinin dışında kalan kentlere *civitas liberae*¹²¹⁸ (özgür kentler) adı verilmiştir. Hakları ve hürriyeti (*libertas*) özel bir ittifak antlaşması ile (*foedus*) sağlanan kentlere *civitas foederatae* denilmiştir¹²¹⁹. Daha sonra bu kentler, *civitas sine foedere liberae et immunes* olarak adlandırılmıştır¹²²⁰. Vergiden muaf olan bu kentler¹²²¹, Roma'ya karşı yapılan herhangi bir saldırı esnasında, asker ve gemi yollamak zorundaydılar¹²²². Kendi işlerinde serbest ama dış işlerinde Roma'ya bağlı olan haraç veya vergi (*stipendium*, *tributum*) veren kentlere *civitas stipendiare* (vergi-haraç veren kent) denilmiştir¹²²³, ancak; verilen ayrıcalıklar Roma imparatorlarıyla aslında Roma çıkarlarına göre değişikliklere uğramıştır.

¹²¹³ Smith 1875,291-293.

¹²¹⁴ Smith 1875,291.

¹²¹⁵ Abbott-Johnson 1926,4.

¹²¹⁶ Jones 1940,236;Magie1950;II,1315,dn.21.

¹²¹⁷ Abbott-Johnson 1926,40,dn.3. Vergi muafiyeti özgür kentler için her zaman geçerli olmamıştır. Vergi memurları ve eyalet valileri bu durumu yok saymışlardı Magnesia Sipylos, Khios ve Apollonia da, bu durumdan zarar gören yerleşimlerdi.

¹²¹⁸ Latince, *libertas* sözcüğü, 'bağımsızlık' anlamını tam olarak karşılamamaktadır. bk Long 1875,125.

¹²¹⁹ Anadolu'da Roma zamanı bu tip kentlere en iyi örnek Termessos'dur. M.Ö. 71'de, kentin ayrıcalıkları *Lex Antonia Termessus* adıyla bir kanunla *senatus'da* kabul edilmiştir. bk CIL I. 204.

¹²²⁰ Abbott-Johnson 1926,40.

¹²²¹ Cladius Dönemi'nde İlion vergiden muaftı. bk Suetonius Cladius 25.

¹²²² Demircioğlu 1967,446.

¹²²³ Suetonius Augustus 37; Abbot-Johnson 1926, .41.

V.2.4. Municipium

Varro'ya göre, munus ve capereden türemiştir¹²²⁴. *Municipium* iç işlerinde serbest, dış işlerindeyse Roma'ya bağlı yerleşimlerdi. Roma'ya vergi ödemekle zorundaydılar. Kendilerine ait kanunları ve orduları yoktu¹²²⁵.

Municipiumlar idari yönetiminden iki aediles ve iki yüksek memur sorumlu idi¹²²⁶. *Municipium* ikiye ayrılırdı: Seçme hakkı olan vatandaşların yaşadığı *municipium civium Romanorum* ve seçme hakkı olmayan, yalnızca Roma vatandaşlarıyla evlenme ve ticaret yapma haklarını içeren *municipium iurus latii*¹²²⁷.

Municipium kentleşmeyi sağlamak için Roma'nın batısında kullanılan unsurlardan biriydi. Bu amaçla, İmparator Claudius, Noricum'da bir seferde beş *municipium* kurmuştur¹²²⁸. Hadrianus Hispania'da ve Thrakeia Chersonesus'da *municipium* oluşturmuştur¹²²⁹. M.S. 212 yılında, Caracalla yerleşimler arasındaki ayrımı kaldırmıştı¹²³⁰.

V.2.5. Koloniler

Roma'nın büyük imparatorluk haline gelmesinde, düzenli bir şekilde kurdukları kolonilerin rolü büyüktür¹²³¹. Roma'nın, koloni politikası neredeyse beş yüz yıl kullanmıştır. Latince "colere" kelimesinden türeyen ve toprağı ekip biçmek anlamına gelen koloninin ortaya çıkmasında askeri nedenler hep ön planda olmuştur¹²³².

Koloni Roma'nın egemenliği altındaki topraklarda Roma vatandaşlarının, veteran veya Latin müttefiklerin yerleştirilmesiyle meydana gelmiş yerleşimlerdir. Roma fethettiğı toprakların üçte birini devletin hazinesine aktarmaktaydı.

Roma, ele geçirdiğı topraklarda kentlerin yerine veya yanına koloniler kurmuştur. İlk örneğı, M.Ö. 338 yılında kurulan Antium'dur¹²³³. M.Ö. 3. yüzyılın başına tarihlenen Pyrgi'de bu tip bir yerleşimdir. Bazen koloni yapılmak istenen

¹²²⁴ Varro, Lingua Latina 5.179.

¹²²⁵ Abbott-Johnson 1926,9.

¹²²⁶ Bunson 2009,377.

¹²²⁷ Abbott-Johnson 1926,10.

¹²²⁸ Alföldy 1974,1117-127.

¹²²⁹ Boatwright 2002,41.

¹²³⁰ Dio Cassius 78.9.

¹²³¹ Özsaıt 1999,124.

¹²³² Levick1967,1.

¹²³³ Livius 18.14.8.

yerleşimlerde yaşayanlar, Roma tarafından kovulmuştur. Yerine Romalı kolonistler yerleştirilmiştir¹²³⁴.

Ele geçirdiği toprakları güvenilir Roma vatandaşları arasında paylaştırmıştır. Roma koloni kurmak istediği zaman senatusun görevlendirdiği üç memurla, yerleşimi incelemiş ve buraya gönderilecek kolonistleri belirlemiştir. Zamanla, Roma dışındaki toprakların kontrolünü sağlamak için koloniler kurmaya başlamıştır¹²³⁵. Koloniler sadece askeri ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkmamıştır. Ticari ve tarımsal faktörlerde kolonilerin kuruluşuna zemin hazırlamıştır.

Roma fetihler yapıp, topraklarını genişlettikçe, artan nüfusu yerleştirmek için koloniler kurmaya başlamıştır. M.Ö. 123 yılıyla beraber Roma'nın kolonizasyon politikasında büyük bir değişiklik meydana gelmiştir. Roma'daki işsiz nüfusu yerleştirip hem kolonilerde Roma'nın egemenliğinin devamlılığını sağlama, hem de fakir halkı yerleştirebilmek için koloniler kurulmuştur¹²³⁶. Roma, ele geçirdiği topraklarda üç tip koloni kurmuştur:

V.2.5.1 Roma Vatandaş Kolonileri (Coloniae Civium Romanorum) İtalya'da¹²³⁷ veya daha sonra eyaletlerdeki stratejik noktalarda, özellikle denizlerden gelebilecek saldırıyı önleyebilmek, Roma hakimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla, Roma vatandaşlarının kurdukları yerleşimlerdi¹²³⁸. Roma vatandaş kolonileri, Helenlerin *kleurokhoi'sına* benzetilmektedir¹²³⁹. Bu tip kolonilerde yaşayanlar, ticaret yapma, seçme ve Roma vatandaşlarıyla evlenme haklarına sahipti. Ayrıca, bir Roma vatandaşı sayılıp, askerlik ve vergiden muaf tutulmuşlardır¹²⁴⁰.

Vatandaşlık kolonileri diğerlerine göre daha küçüktü. Her birine 2 iugera (2500 metrekare) toprak verilen 300 aileden oluşmaktaydı¹²⁴¹. Roma'nın yakınında kurulduğu için, egemenliğini sarsacak başka bir güç istememiştir¹²⁴². Bu tip kolonilere örnek olarak, M.Ö. 350'de kurulan Ostia ve M.Ö. 268'e tarihlenen Rimini verilebilir. III. Pön savaşlarından sonra (M.Ö. 146-134), Kartaca'nın yerine Junonia

¹²³⁴ Forstyhe, 2006, 360.

¹²³⁵ Demircioğlu 1953, 128.

¹²³⁶ Plutarchos C. Gracchus 8.1.

¹²³⁷ Levick 1967, 1.

¹²³⁸ Abbot-Johnson 1926, 366. Bu tip kolonilerin çoğu deniz kenarında kurulmuştur.

¹²³⁹ Sherwin-White 1973, 73; 82.

¹²⁴⁰ Özsaıt 1999, 125.

¹²⁴¹ Livius 8.21; 14, 45, 1.

¹²⁴² Levick 1967, 1.

kolonisi kurulmak istenmiştir. İtalya'nın her yerinden 6.000 kolonist bu koloniye yerleştirilmesi planlanmıştı¹²⁴³. Koloni tam anlamıyla Augustus iktidarında, kurulabilmiştir¹²⁴⁴.

V.2.5.2. Latin kolonileri (Coloniae Latinae); Savunma amacıyla stratejik noktalarda, deniz kıyısında Latinler'in kurduğu kolonilerdir¹²⁴⁵. Başlangıçta Latin Birliği'ne giren Latinlerden oluşmuştu. Bazen de, Romalılarla Latin'lerin karışmasıyla kurulmuştu¹²⁴⁶. Brindisi bu tip kolonilere örnektir.

Latin kolonileri iç işlerinde serbest, dış işlerinde Roma'ya bağlıydı¹²⁴⁷. Bu tip kolonilerin idaresinden *curia* adındaki bir meclis ve bir yıl görev süresi bulunan dört memur sorumluydu¹²⁴⁸. Yerleşimcilere, verilen toprak vatandaş kolonilerinden daha büyüktü ancak; bir Roma vatandaşı bu kolonilere yerleşirse, vatandaşlık hakkından vazgeçmek zorundaydı. Yani, sikke basma, Romalı kadınlarla evlenme ve Roma vatandaşlık haklarından yararlanamayacaktı¹²⁴⁹. Bu yüzden, bu tip kolonilere yerleşme az olmuştur. Caesar döneminde, Galya'da Novum Komum kolonisine beş bin yerleşimci yollanmış ve Roma vatandaşlığı verilmiştir¹²⁵⁰.

V.2.5.3.. Roma Asker Kolonileri (Coloniae Veteranum); Hizmet süreleri dolmuş askerlerin (veteran) yerleştirilmesiyle oluşan kolonilerdir¹²⁵¹. Roma kolonilerinin kuruluş amacı, fethettiği toprakları korumaktı. Ayrıca askeri yol sisteminin devamlılığını da, askeri koloniler kurarak sağlamayı hedeflemiştir. Gracchus kardeşlerin koloni fikri Marius ve Sulla tarafından veteranlar için kullanılmıştır¹²⁵². Bu dönemde kurulan en önemli koloniler Mariana ve Aleria'dır¹²⁵³.

Julius Caesar'ın ikinci triumvirliği sırasında koloniler kurduğu bilinmektedir.¹²⁵⁴ Veteranlara İtalya'da araziler vermiştir.¹²⁵⁵ Fetihler yaptığı Hispania

¹²⁴³ Benedict 1941,3-4;34.

¹²⁴⁴ Dio Casius 52.43.1;Abbot 1826,369-370.

¹²⁴⁵ Salmon 1955, 65.

¹²⁴⁶ Özsaıt 1999,124.

¹²⁴⁷ Patterson 2006,189.

¹²⁴⁸ Lomas 1993,61-62.

¹²⁴⁹ Özsaıt 1998,124.

¹²⁵⁰ Plutarchos 29.2; Sherwin-White 1973,231.

¹²⁵¹ Velleius 1.15.

¹²⁵² M.Ö. 105 yılında, Marius ilk askeri koloniyi kurmuştur. bk Santangelo 2007,134.

¹²⁵³ Plinius N.H., 3.6.12.

¹²⁵⁴ Özsaıt 1985,88.

¹²⁵⁵ Suetonius Caesar 38.1.

ve Galya'da koloniler kurmuştur¹²⁵⁶. Korinth'de eski bir yerleşimi askeri koloni haline getirmiştir¹²⁵⁷. Küçük Asya'da da koloniler kurduğu bilinmektedir. Hellespontos'da *Colonia Gemina Lampsacus* (Lapseki), Propontis'de *Colonia Iulia Condordia Apamea* (Mudanya), Pontos Eukseinos'ta *Colonia Iulia Felix Sinope* (Sinop) ve *Herakleia Pontika* (Karadeniz Ereğlisi) idi¹²⁵⁸.

Caesar'dan sonra Augustus da, koloniler kurmuştur. Sadece İtalya'da Augustus Dönem'ine tarihlenen yirmi sekiz koloni olduğu bilinmektedir¹²⁵⁹. M.Ö. 31'de Actium savaşından sonra, Küçük Asya'da da koloniler kurmuştur¹²⁶⁰. Dağlık kabilelerin yaşadığı, Küçük Asya'nın güneyindeki Pisidia'da, kontrolü sağlamak için koloniler oluşturmuştur. Augustus, kolonileri neredeyse yan yana kurarak bir savunma hattı oluşturmuştur.. Pisidia'da kurulan ilk askeri koloni, M.Ö. 25 veya 21 yılına tarihlenen birçok yolun kesiştiği kavşak noktasında olan *Colonia Caesarea'dır*¹²⁶¹. Augustus tarafından kurulan diğer koloniler, *Colonia Iulia Augusta, Cremna* (Kremna), *Colonia Iulia Augusta, Comama* (Komama), *Colonia Iulia Augusta Olbasa* (Olbasa), *Colonia Iulia Augusta Parlais* (Parlais) idi¹²⁶². *Colonia Iulia Felix Gemina Lystra* (Lystra) ise, Lykaonia'da kurulmuştu¹²⁶³.

Claudius zamanında da koloniler kurulmuştur. Anadolu'da kurulan kolonilerden biri, Kappadokia'nın güneybatısında, Kilikia'nın kuzeyinde, Parth krallığına karşı doğu sınırını korumak için kurulan *Colonia Archaleis'di*¹²⁶⁴. Diğerleri Ainos (bugün Enez) ile Gelibolu yarımadasına giden yolların kesiştiği yerde kurulmuş olan *Colonia Claudia Aprensis'ti*. (Edirne, Kermeyan köyü)¹²⁶⁵ Traianus Dönemi'nde, kolonilerin kurulduğu bilinmektedir¹²⁶⁶.

Koloniler, vicilere ayrılmıştı ve *ius Italicuma* sahipti. Yani vergiden muaf,

¹²⁵⁶ Griffin 2009,64.

¹²⁵⁷ Lovano 2014,227.

¹²⁵⁸ Plutarchos Caesar 58.

¹²⁵⁹ Res Gestae 28 1.

¹²⁶⁰ Levick 1967,5.

¹²⁶¹ M.S.76'da Vespasianus Dönemi'nde basılan bir sikkede kent/koloninin 100.kuruluş yıl dönümünü kutlamaktadır. Bu sebeple, kentin en geç M.Ö. 25 yılında kurulması gerekmektedir. bk Levick 1967,35.

¹²⁶² Res Gestae 5.35-36.;Özsait 1985,88-89.

¹²⁶³ Özsait 1985,90.

¹²⁶⁴ Plinius N.H.,6.8;Mitchell 1979,412.

¹²⁶⁵ Taşlıkılıoğlu 1971,71.

¹²⁶⁶ Traianus Dönemi'nde M.S. 110 yılında, Daçya'da askeri koloni kurulmuştur. bk Sherk 1988,164,no.124.

özgür ve Roma idari kurumlarına sahip yerleşimlerdi. Roma için polislerden daha üstündü. *Decurion* adlı meclise sahiptiler. Üstlendiği sorumluluk bakımından Roma'daki konsüllere benzeyen ayrıca bir yıl görev süresi bulunan iki *duumviri* vardı¹²⁶⁷. Hem adli hem de idari yetki bulunuyordu. *Duumvir*'in yardımcıları ise aediles ve quaestor'du. İmparator Tiberius'un kardeşi Drususs, Antiokheia'nın *duumviri*, Statius Pescennius da onun temsilcisiydi¹²⁶⁸.

¹²⁶⁷ Mitchell 1993,I, 45.

¹²⁶⁸ Mitchell 1997,163.

VI. Roma'nın İmparator Hadrianus Dönemi Sonuna Anadolu'da Uyguladığı Yerleşim Politikasında Kullanılan Sistemler

Tezimizin asıl konusu olan Roma'nın İmparator Hadrianus Dönemi sonuna kadar Anadolu'da uyguladığı yerleşim politikasını anlayabilmek için öncelikli olarak *provincia* (Eyalet) ve *protoktarate* (Himaye) kavramları ele alınacaktır.

VI.1. *Provincia* (Eyalet) Sistemi

Provincia, sözlük anlamı “bir görev,ödev, atama” veya “bir kişiye emanet edilen mal”olan “*providentia*” tan türemiştir¹²⁶⁹. Aslında *provincia*¹²⁷⁰ İtalya dışında ele geçirilen topraklardaki, mali ve vergi idaresini yürütmek ve kontrol etmek anlamına gelmektedir¹²⁷¹. Önceleri fetih edilen topraklar *provincia* olarak bir Roma yüksek memurunun¹²⁷² idaresine bırakılmış, bu memur da sınırsız yetkiyle idare etmiştir. *Provincia*, bir magistratusun görev bölgesini belirtmektedir. Buna ilaveten, Roma devlet hazinesi *quaestor*'un *provinciası* olarak da ifade edilmekteydi¹²⁷³. Zamanla, *provincia* eski anlamını kaybetmeden, coğrafi olarak sınırları belli, İtalya dışında Roma'ya bağlı, Roma kamu sistemini uygulayan, her yıl Roma tarafından atanmış valiler tarafından yönetilen ve belli oranda vergi ödeyen bölge için kullanılmaya başlanmıştır¹²⁷⁴.

Roma, İtalya dışında topraklar elde etmeye başlayınca, eyalet sistemi, yani *provincia*'lar ortaya çıkmıştır¹²⁷⁵. Roma ilk *provincia'sını*, M.Ö. 242 yılında, Siciliya'nın fethinden sonra oluşturmuştur. Ardından M.Ö. 235'de Sardinia-Korsika, M.Ö. 227'de, Hispania, Roma eyaleti haline gelmiştir. Zaman geçtikçe, eyalet sayısı artmıştır.

¹²⁶⁹ Arnold 1914,8 vdd.

¹²⁷⁰ Knidos ve Delphi'de buluna Roma yasalarının Yunanca çevirilerinde, *provincia*, *eparkheia* olarak geçmektedir. Asia, Makedonia, Lykaonia ve Kaineike Khersenesos toprakları Roma'ya dahil edildikten sonra *provincia* terimi kullanılmaya başlanmıştır. bk Lintott 1993,23.

Strabo'da Kypros'dan *eparkheia* olarak bahsetmektedir. bk 14.6.6.

¹²⁷¹ Livius, 3.25.9; 6.30.3; 17.22.2; 14. 44.1; 65.1.3; 37.2.10; Demircioğlu 1953, 443; Kaya 2005, 12.

¹²⁷² Cumhuriyet Dönemi valilerinin görevleri, eyalette düzeni sağlamak, yönetimi sürekli kılmak, vergi toplamak ve eyaleti dış saldırılardan korumaktır. bk Arnold 1914,52 vd.

Eyalet valileri ayrıca, görevli oldukları bölgede sivil yargıç görevini de üstlenmişlerdi . İç güvenliği sağlardı. Yerel yönetimleri kontrol ederler, komşu krallıklar ve halk arasında siyasi ilişkilerde bulunurlardı. Orduya komuta eder, kentlerin icraatlarını ve hesaplarını denetlerdi. bk Arnold 1914,42 vd.

¹²⁷³ Lintott 1993,123.

¹²⁷⁴ Mommsen 1866,70-71.

¹²⁷⁵ Demircioğlu 1953,443.

Roma ele geçirdiği toprakları önce senatusun atadığı komisyon ve bir Romalı komutan tarafından eyalet haline getirmiştir¹²⁷⁶. Ele geçirilen toprakların 1/3'ü, *ager publicus* yani devlet arazisine aktarılmıştır. Ancak Roma fethettiği topraklarda daima aynı sistemi uygulamamıştır. Bazı yerlerde, Roma bir eyalet kurduğu zaman, var olan idari ve adli geleneklere dokunmamıştır. Özellikle, doğu eyaletlerindeki Romalı yöneticiler, kendilerinden önce bilinen ve uygulanan siyasi ve hukuki geleneksel yapıyı dikkate almak zorunda kalmışlardır¹²⁷⁷.

Roma, doğuda fethettiği topraklarda, daha önce hükmeden kent ve devletlerin siyasasını takip etmiş ve zorlamalara başvurmamıştır¹²⁷⁸. Özellikle Doğu Akdeniz'de alınan topraklarda, Helenistik devletlere yakın bölgelerde bariz bir şekilde bu siyasa göze çarpmaktadır. Bir eyaleti oluşturmada önce, on kişilik bir komisyon ilhak etmek istenilen bölgeye gidip, kurumlarını, yasalarını, ekonomisi ve kültürünü incelemiştir¹²⁷⁹. Çoğu yerde yerel yönetim birimlerini ve memurlarını değiştirmemiştir. Örneğin, Anadolu'daki kentlerde olduğu gibi. Eyaletleri eyaletin kendi ruhuyla uyum içinde fethetmiş ve yönetmiştir¹²⁸⁰. Ancak kendisi için tehlikeli olabilecek bölgelerde, kendi idare sistemini oluşturmuştur. Buna en iyi örneklerden biri, Gallia eyaletidir.

Roma'nın güçlenerek yeni topraklar kazanması, hem eyaletlerdeki Romalı vali ve memurların önemini artırmış, hem de bu memurların atamasıyla ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır¹²⁸¹. Eyaletleri, görev süresi dolmuş *konsül*

¹²⁷⁶ Demircioğlu 1953,445.

¹²⁷⁷ "Eyalet yönetiminde uygulanan kanunlar her eyalet için farklıydı. Yasalar, her eyaletin kendi yapısına göre Roma tarafından oluşturulmuştur. Bahsedilen kanunlar, eyalet dahilindeki kentlerin ve halkın Roma'ya olan sorumlulukları ile Roma'nın bu topraklardaki haklarını içermektedir. Bazı durumlarda, eyalet haline getirilen topraklarda, yaşayanlarla ilgili sorunlarda kendi kanunlarını kullanma izni verilmiştir." bk Demircioğlu 1953,446.

M.S. 33 yılında, Hz. İsa Yahuda Eyaleti'ndeki yerel meclis tarafından yargılanmıştır.. Eyalet valisi olan Pontius Pilate bu konuda son söz hakkına sahip olsa da, yine bu meclisin kararını uygulamış, ve Hz.İsa hakkında verilen ölüm cezasını onamıştır. bk Tacitus, Annales, 15.42

¹²⁷⁸ Scullard 1980,181.

¹²⁷⁹ Plinius Epistulae, 10, no.130.

¹²⁸⁰ Arnold 1914,124.

¹²⁸¹ Eyaletlere yönelik en önemli atama düzenlemesi, M.Ö. 81 yılında Sulla tarafından yapılmıştır. Eyaletler artık, *prokonsül* veya *propraetor* unvanlı valiler tarafından yönetilecekti. Eyaletlerin *konsül* veya *praetor* eyaleti olması da, Roma tarafından yapılan düzenlemelere göre belirleniyordu. Geniş bilgi için bk Arnold 1914,51; Magie 1950,I,345.

Sulla'nın eyaletle ilgili yaptığı düzenleme zamanla bazı sorunlara yol açmıştır. Özellikle yeni eyaletlerin idaresinde eksiklikler olmuştur. Bunun üzerine Pompeius,öncelikle Caesar'ın Gallia seferi sonrası artan gücünü zayıflatmak ve eyalet valisinin seçiminde kayırmaları önlemek için

veya *praetorlar* yönetmiştir. Yardımcıları olarak da *quaestorlar*¹²⁸², eyaletin yönetim kadrosuna dahil edilmiştir. Eyaletlere vali atamaları geleneksel olarak *senatus* tarafından bir yıllığına yapılmıştır¹²⁸³.

Roma'nın eyaletleri aslında en büyük gelir kaynaklarıydı. Eyaletlerdeki, devlet mülkünden, yani *ager publicus*'tan alınan kira bedeli en önemli vergi kaynağıydı¹²⁸⁴. Vergiler nakit veya ürünle ödenirdi. "Tributum Capitis" denilen baş vergisi¹²⁸⁵ sahip olunan toprak için ödenen arazi vergisi "tributum soli" de doğrudan gelir kaynakları arasında yer almıştır¹²⁸⁶. Devletin kiralanan topraktan aldığı vergiye "vectigalia" denilmektedir. Uzun süre ekilmeyen topraklar ekilip biçilmesi için kiralanırdı¹²⁸⁷. Hayvancılık yapılan araziden alınan "scriptura" adlı vergi ile meyve satışından alınan vergi de Roma'nın gelir kaynaklarındandı¹²⁸⁸. Ayrıca, purpura böceklerinden boya elde edenler de, gelirinin yirmide birini vergi olarak ödemek zorundaydılar¹²⁸⁹. Liman ya da gümrük vergisi -portoria- ile her köle azat

Caesar'ın Gallia'da artan gücünü zayıflatmak, eyalet valisi seçimlerindeki kayırmaları önlemek ve M.Ö. 51 yılında, "*Lex Pompeia Provincialis*" adlı eyalet yasasını oluşturmuştur. bk Arnold 1914,52;54. Buna göre, eyalet valisi olacak kişi memuriyet görevlerini yerine getirdikten sonra, beş yıl Roma'da kalacaktı. bk Dio Cassius 70.46.2; 70.56.1.

Caesar diktatörlüğü sırasında bu uygulamaya son vermiştir. Eyalet valilerinin görev süreleriyle ilgili düzenlemeler de, yapmıştır. Buna göre, *praetor* düzeyindeki valilerin görev süresi bir yıl, *konsül* düzeyindeki valilerin ki, iki yıllık olarak sınırlandırılmıştır. Caesar *praetor* eyaletlerinin valilerini atarken, *konsül* eyaleti valilerini de *senatus* atamıştır. Caesar'ın düzenlemesi de, M. Antonius tarafından değiştirilmiştir. bk Dio 53.13-15.

¹²⁸² Quaestor, Konsüller tarafından seçilen ve cinayet davalarına bakmakla yükümlü kılınan önceleri konsüllerin ve *senatus* üyelerinin yardımcıları olarak atanmışlar, giderek ayrı bir memurluk haline getirilmişlerdir. bk Livius 2. 41.1; 3. 24. 1.

Hazine ve maliyeyle de ilgilenmişlerdir. Arşivin yöneticisi olmuşlardır. İlerleyen zamanda her eyalet valisi, yardım ve vergi toplamakla görevli birer *quaestor* atamaya başlamıştır. bk Dio Cassius 59.2.1.

Sayıları zamanla ikiden yirmiye yükseltilmiştir. Roma devletinin genişlemesi ve eyaletlerin kurulmasından sonra eyaletin mali işlerine bakmak üzere *quaestorların* gönderildiklerini görüyoruz. bk Cicero, Ad Atticum, 6,6,4; In Verrem, 2I,2,44.

¹²⁸³ Arnold 1914,48.

¹²⁸⁴ Arnold 1914,194.

¹²⁸⁵ Livius 24.15; 39. 7. 44.

¹²⁸⁶ Sicilya ve Asia gibi tahıl yönünden zengin olan eyaletlerden toplanan arazi vergisi, ürünün onda biri olarak (*decumae*) bazen de sabit bir tutara çevrilerek alınmıştır. bk Cicero, In Verrem, 2, 42; Arnold 1914, 198.

¹²⁸⁷ Asia Eyaleti'nde bu tip vergiler şarap veya yağ miktarının onda biri "decumani" adı verilen vergi memurlarına ödenmekteydi. Mithridates ile yapılan savaşlarda Roma zarar görünce bu vergiyi oluşturmuştur. Geniş bilgi için bk Knibbe 1989,199.

¹²⁸⁸ Takmer 2013,107.

¹²⁸⁹ Knibbe 1989,220-222. Antik çağda erguvan rengi purpura adı verilen yumuşakçadan elde edilmekteydi. Helen, Fenike ve Roma'da kullanılmıştır. Erguvan renginin sadece purpuradan elde edilmesi sonucu bu işi yapan sayısı artmıştır. Erguvan rengi imparator rengi olarak da bilinmektedir. Purpura boyacıları lonca da kurmuşlardı. bk Plinius N.H., 9.20; Takmer 2013, 141.

edilmesinde alınan yüzde beş oranındaki vergi de (manumissio) Roma'nın diğer gelir kaynaklarıydı¹²⁹⁰.

Roma devleti bütün eyaletlerinden vergi almıştır. Devlet eyaletlerden vergi toplanmasını *societas publicanorum* adlı çok ortaklı şirketlere vermişti¹²⁹¹. Her eyalette en yüksek teklifi veren şirket beş yıllığına Roma adına vergi topluyordu. Atlı sınıfına mensup publicani adı verilen vergi memurları vergilerin toplanmasından sorumluydu. Ayrıca, eyaletlerdeki kentler vergileri toplayıp quaestora vermiş, veya quaestor vergileri toplamıştır¹²⁹².

Eyalet valilerinin ve eyalet içine yerleştirilmiş askeri kıtaların masrafları ile Roma Devletinin ara sıra çıkan talepleri de eyalet halkının omuzlarına yüklenmiş bir çeşit vergiydi. Bu yük Roma'nın vergi toplama metotlarıyla da zamanla ağırlaşmıştır. Özellikle vergileri tahsildarın topladığı eyaletlerde devlete belli bir miktarda para verip, sonradan halktan toplanan verginin bir kaç katını almışlardır¹²⁹³. Cumhuriyetin sonuna kadar, vergi memurları halkı soymuşlardır. *Senatus* tarafından desteklendikleri için mahkemelerde bile yargıçlar tarafından korunmuşlardır. Eyalet valilerinin desteklerini de almışlardır¹²⁹⁴. Hem tahsildarlar, hem de valiler tarafından soyulan eyaletler vergi ödeyemeyecek hale gelmişler ve Roma için sadece birer yük olmuşlardır.

M.Ö. 27 yılında Augustus, Roma'da iyileştirme hareketlerine başlamıştır. Öncelikli olarak sömürüye dayanan vergi sistemini değiştirmiştir. Eyaletlerin vergi tahsildarları tarafından sömürülmesinin Roma'nın gücünü sarstığının farkına

¹²⁹⁰ Plinius, N.H.12.31. Roma'nın kara ve deniz yoluyla gümrük kapılarından geçen her türlü maldan aldığı vergidir. Eski çağda gümrük vergisi dolaylı vergilendirme usullerinin en önemlilerindendi. Ancak gümrük vergisinde standart bir sistem yoktu. Ancak Roma Cumhuriyetine dahil olan topraklarda uygulanan standart bir vergi sistemi yoktu. bk Takmer 2013,114.

Ephesos'da bulunmuş Asia Eyaleti Gümrük Yasası yazıtı sayesinde, Küçük Asya'da, vergilendirme yapılan bölgeler, gümrük vergisi büroları, vergi memurlarının görev alanı ile gümrük miktarı hakkında bilgi sahibi oluyoruz. bk Knibbe 1989, .205

¹²⁹¹ Societas Publicanorum ile ilgili en eski bilgilerimiz M.Ö. 5. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Livius ve Dionysos Halikarnassos'a göre dini ve sivil törenlerle, yapı faaliyetlerinden sorumluydular. Mesela M.Ö. 390'da Capitol'deki kazların beslenmesi bu kuruma verilmişti.

Tüm bunlara ilaveten, ordunun ihtiyaçlarını karşıladı. Özellikle savaş zamanı erzak temin ederdi. Cadde, kent duvarları, tapınak, pazar, portiko, bazilika, tiyatro, sirk, su kemeri ve kanalizasyon inşa etmek görevleri arasındaydı. Ancak en önemli sorumluluğu eyaletlerden vergi toplamaktı. bk Malmendier 2009, 11085,dn.13-15.

¹²⁹² Cicero Pro Flacco, 23.

¹²⁹³ Dio Cassius42. 6.,

¹²⁹⁴ İplikçioğlu 1986, 630.

varmıştı. Buna ilaveten, eyaletleri soyan valilerin ceza almaması, eyaletlerin tüm gelirlerinin sömürülmesi ve halkların açlığa mahkum edilmesi karşısında eyalet sistemini tekrar düzenlemiştir¹²⁹⁵. Huzur ve barış içindeki eyaletler *senatus'un* yönetimine yeni fethedilenler, savaş veya benzeri kargaşalar içinde bulunanlarsa imparatorun kontrolüne verilmişti. *Senatus'a* bağlı eyaletlerin yönetimini, senatörler arasından kura yoluyla seçilen eski *konsüllerden*, *prokonsül'lere*; imparatora bağlı eyaletlerin yönetimini ise, imparatorun bizzat atadığı *legatus'lara* bırakılmıştır¹²⁹⁶. İmparator eyaletlerinde vergileri *procurator* toplamıştır. Bu görevlilere *procurator Augusti* adı verilmişti. *Senatus* ve imparator eyaletleri zaman zaman el değiştirmiştir. M.S. 11 yılında *senatus* Dalmatia'yı (Illyricum) Augustus'a vermiştir¹²⁹⁷. Bunun karşılığında Kıbrıs ve Gallia Narbonensis *senatus* eyaleti olmuştur¹²⁹⁸.

Senatus'a bağlı eyaletlerin iyi yönetilememesi, eyalet halkının şikayetleri ve eyalet valisinin haksız kazanç elde etmesi gibi şikayetler sonucu imparatorlar sık sık bu eyaletlerin işlerine karışmak zorunda kalmışlardır. Artık, eyaletlerde valiler denetlenir olmuştur. Valilerin görevlerini ihmal veya suistimal etmeleri durumunda, sık sık mahkemeye çıkarılmışlardır¹²⁹⁹.

İmparatora bağlı eyaletlerin valileri Augustus tarafından konsüllük veya praetor'luk yapmış kişiler arasından seçilmiş ve *legatus* unvanıyla eyaletleri yönetmişlerdir¹³⁰⁰. Bunlardan başka bir de üçüncü grup olarak, atlı sınıfına mensup praefectus unvanlı valiler vardı. Mısır valileri gibi¹³⁰¹.

¹²⁹⁵ Dio Cassius 53,2.

¹²⁹⁶ Dio Cassius, 53,12. M.S. 6 yılında birçok *prokonsül'un* görev süreleri 1 yıl daha uzatılmıştır. Dio Cassius 55.28.2.

Senatus Eyaletleri: Afrika, Asia eyaletlerini *prokonsüller* yönetmiştir.

Hispania Baetica, Gallia Narbonensis, Sicilya, Makedonia, Akhae, Girit, Kyrene, Pontos-Bitynia eyaletlerini *propraetor* yönetmiştir.

İmparatora Bağlı Eyaletler: Hispania, Germania Superior, Germania Inferior, Dalmatia, Pannonia, Moesia, Suriye eyaletlerini *prokonsül* yönetmiştir.

Lusitania, Gallia Aqutinia, Gallia Lugdunensis, Gallia Belgica, Sardinia et Corsica, Galatia, Kilikia eyaletlerini *propraetor* yönetmiştir.

Raetia, Alpes Maritimae, Alpes Cottiae, Alpes Poeninae, Noricum, Thrakia eyaletlerini *procurator* yönetmiştir.

¹²⁹⁷ Dio Cassius 54.34.4; Brunt 1984, 432.

¹²⁹⁸ Demircioğlu 1953, 450.

¹²⁹⁹ Lepidus, keyfi yönetim ve eyaletteki askeri birliklerle, halka gücünü göstermekle suçlanmıştır. Yargılanma sonucunda suçlu bulunup, sürgüne gönderilmiştir. bk Tacitus, Annales 4.15.

¹³⁰⁰ Dio Cassius 53. 13-14.

¹³⁰¹ Mısır valisi atlı sınıfa mensup olurdu. bk Tacitus Annales 4.5.

Quaestor'un yerini Caesar'dan itibaren, *procurator*¹³⁰² unvanıyla azatlı köleler almış ve vergileri toplamıştır. *Legatus'lar*¹³⁰³, imparatora bağlıydı. *Legatus'ların* görev süreleri, *senatus* eyaletlerinin valileri olan *prokonsüllerinki gibi* bir yıl değildi, hatta sınırsızdı. Buna rağmen, bir *legatus* en fazla bir eyalette iki üç yıl görev yapmıştır¹³⁰⁴. Diğer taraftan imparator eyaletlerini yöneten *legatus'ların* bazıları *prokonsül* bazıları *propraetor* unvanlı idiler. *Prokonsül'ler* sınırları içerisinde Roma lejyonları bulunan eyaletleri yönetmişlerdir. *Propraetor'ların* yönettikleri eyaletlerde ise lejyon yoktu, ancak; bu ayrım kesin değildir.

Geniş yetkilere sahip olan eyalet yöneticileri Augustus iktidarıyla beraber maaş almaya başlamıştır¹³⁰⁵. Teorik olarak merkezi yönetimin en yüksek yöneticisiydiler. Yetkileri, eyaleti idare etmek, vergilerin toplanması ve merkezi yönetim Roma'nın emirlerini uygulamaktır. Buna ek olarak, valiler adli davaları dinlemek üzere düzenli olarak eyaleti dolaşırlardı. Gerekli durumlarda, yargıçlık yapmışlardı. Herhangi bir eyalet valisi, emrindeki memurları atama ve değiştirme hakkına sahipti. Principatus Dönemi'nde, eyalet yönetimi sadece idari değil ayrıca vergi toplanması bakımından düzenlemelere tabi tutulmuştur. Vergilerin nasıl ve ne kadar toplanacağı, nüfus, arazi ve gelir dağılımını içeren *census*¹³⁰⁶ (sayım) belirlenmiştir.

Roma'nın eyalet sistemi M.S. II.yüzyılda, imparatorların denetimi altına girmiştir. Bu dönemde kentlerin aşırı harcamaları neticesinde, eyaletlerin mali durumları iyice bozulmuştu. İmparator Traianus bu mali çöküşü önlemek için

¹³⁰² *Procurator* Latince *procurareden* gelmektedir. Anlam bakımından ilgilenmek demektir. İmparatorluk Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. İmparatorluk hazinesinden sorumluydu. "*Procurator* memuriyeti atlı veya azatlı sınıfı içinden seçilirdi.. Caesar ile birlikte azatlılar önem kazanmış, *procurator* olarak atanmaya başlamıştır. Bazen tek eyaletten değil bir kaç eyaletten sorumluydu. M.S. 98-102 yıllarında görev yapmış olan C. Cassius Solmallas, hem Galatia'da hem de Lykia- Pamphylia'da *procurator* olarak hizmet etmiştir." bk Kaya,2005,26.

M.S. 17'de, Kappadokia eyaletinin ilk valisi Quintus Veranius'da *procurator*du. bk Tacitus Annales 2.64; Remy 1989,189.

¹³⁰³ Cumhuriyet Dönemi'nde, eyalet valisinin quaestordan sonra gelen üç yardımcısına *legatus* denilmekteydi. Senatus tarafından atanırdı. Ancak istisnalarda olmuştur. Eyalet valileri akrabalarını *legatus* olarak atanmıştır. Mesela, Cicero'nun Kilikia valiliği sırasında, *legatus'lardan* biri kardeşi Quintus Cicero; diğeri, akrabası L.Tullius'du. bk Millar 2002,241-271; Kaya 2005,26.

¹³⁰⁴ Kaya 2005,26.

¹³⁰⁵ Dio Cassius 53.15; Suetonius Augustus 6.

¹³⁰⁶ *Census*, bir eyaletteki sayım, değerlendirme ve toplama işlemlerinden oluşmaktadır. Eyaletlerdeki doğum, ölüm valiye bildirilirdi. *Census* sayesinde eyaletteki araziler, konumları, tarımsal açıdan durumu, üzüm bağı, zeytinlikler ve insan sayısı tespit edilirdi. bk Arnold 1914,105.

kentlere müfettişlerini göndermiştir¹³⁰⁷. Hadrianus Dönemi'nde, senatus eyaletlerinde kalıcı askeri garnizonların olduğu düşünülmektedir, ancak bu garnizonlar büyük bir birlik değil bir veya birkaç yardımcı birlikten oluşmaktaydı¹³⁰⁸.

Roma İmparatorluğu M.S. II. yüzyılın sonundan itibaren merkezi yapısını kaybetmeye başlamıştır. Roma'da siyasi entrikalar sonucu devletin yönetiminde yer alabilecek bir çok insan ölmüştü. Yani Roma elitleri ortadan kalkmış veya güçten düşmüştü. Bunun sonucu ortaya çıkan boşluk, eyaletlerdeki elit tabakaya Roma vatandaşlık hakkı verilmesi suretiyle doldurulmaya çalışılmıştı. Devlet yönetimindeki önemli mevkileri eyaletlerden gelen elit tabakaya mensup kişiler işgal etmişti.

Aynı yüzyılda, Roma'da doğum oranı azalmıştı. Eyaletlerde durum tam tersiydi. Bu nedenle, en önemli memuriyetleri eyaletteki elit tabaka mensubu kişiler üstlenmiştir¹³⁰⁹ Roma imparatorluğunun savunmasını zaman içerisinde eyaletler yapmıştır. Ayrıca, M.S. II. yüzyıl sonunda, eyaletler Roma'dan daha zengin hale gelmişlerdi. İtalya fakirleşirken, eyaletler zenginleşmiştir. Tüm bunların sonucu olarak, eyaletler Roma'dan kopmaya başlamışlardı. Merkezi bir otoritenin olmayışı, geniş bir alana yayılmış Roma topraklarının kontrol altına alınmasını zora sokmuş ve Roma'nın ikiye ayrılmasına zemin hazırlamıştır.

VI.2. Protektorate (Himaye) Sistemi

Protektorate, bir krallığın daha küçük krallık, beylik ve yerleşimleri kendi topraklarına dahil etmeden himayesi yani kontrol altına alarak büyük krallıklara karşı müttefikler edinerek egemenliğini sürdürmesi anlamına gelmekteydi. Himaye altına alınan krallık vergi verir, savaş zamanında askeri destekte bulunurdu . Himaye eden krallıkla ilgili gizli bilgileri bildirir ve aradığı suçluları iade ederdi. İçişlerinde serbest yönetimler sadakatini bir antlaşmayla bağlı olduğu krala sunardı. Bu yemini her yıl kralın huzurunda yenilerdi. Tarih boyunca sık sık başvuru bu yöntem

¹³⁰⁷ Arnold 1914,67

¹³⁰⁸ Traianus Dönemi'nde Bithynia-Pontos eyaletine yerleştirilmiş birliklerin olduğu bilinmektedir. Bu dönemde eyalette kalıcı bir Roma lejyonu bulunmuyordu. Eyalette eskiden beri var olan yerel garnizon bu dönemde de varlığını sürdürmüştür. bk Plinius Epistulae 10.21.

¹³⁰⁹ Mesela Ankyra vatandaşı olan Gaius Julius Severus bu kentte agoranomos, agonetetes, arkhon, Sebastophant ve arkhierus olduktan sonra, sırasıyla senatör, halk tribünü, Asia legatus'u, Suriye valisi, Akhaia prokonsülü, Bithynia praetor'u, Roma İmparatorluk hazinesi prefektusu olmuştur. M.S. 141-142'de konsül, pontifex, Roma resmi ve özel inşaat müfettişi, Antonius Pius zamanında, Aşağı Germania legatus'u, Asia prokonsülü mevkilerinde yer almıştır. bk Erzen 1946,94-95.

Hititler¹³¹⁰ ve Asurlular da ¹³¹¹ başvurmuşlardır.

Helenistik Dönemle beraber değişen siyasi koşulların sonucu olarak, diadokhlar ele geçirdikleri topraklarda, egemenliklerinin devamlılığı için bu yöntemi tercih etmişlerdi. Daha önce var olduğu gibi temeli askeri amaçlara dayanan *protektorate* sistemi himaye edilenden vergi alarak ekonomik olarak da fayda sağlamıştır. Panionia¹³¹², Troia¹³¹³ ve Nesiotes¹³¹⁴ Koinon'larını, Antigonos'un himayesine (protektorate) girmiştir. Synoikismos yaptırmak istediği Teos ve Lebedos ile Amastris Klazomenia ve Erythrae'de Antigonos'un himayesine giren kentlerden bazılarıdır¹³¹⁵. Pontos Krallığı da, Antigonos'un koruması altına girmiştir¹³¹⁶. Ptolemaios'da Nesiotes Koinon'unu¹³¹⁷ ve Miletos gibi kent devletlerini himayesi altına almıştır¹³¹⁸. Seleukos Krallığı ise kurulduğu ilk yıllarda, Attalos¹³¹⁹, Kappadokia¹³²⁰ ve Kommagene¹³²¹, krallıklarını koruması altına almıştır. M.Ö.100/99

¹³¹⁰ "Bağımlı krallıkların çoğu ülkenin yerlisi olan vasallar tarafından yönetilirdi. Fakat bunlar doğrudan doğruya Hitit kralına bağlı olan ya mülteciler ya da Hitit yanlısı liderler olurlardı. Vasal kral kendi toprakları içinde hakim yöneticiydi. Ancak yabancı bir güçle ilişkiye geçmesi yasaktı ve yabancı bir elçi ağırlaması ciddi bir suçtu. Ne zaman güçlü bir devlete veya komşu bir devlete karşı askeri bir sefer düzenlenirse, genellikle ondan Hitit ordusuna askeri birlik vermesi beklenirdi. Hatti Ülkesi'nden kaçan mültecileri iade etmek zorundaydı, ama kendi topraklarından Hatti Ülkesi'ne iltica edenlerin iadesini isteyemezdi. Hitit kralına ve onun haleflerine sonsuza dek sürecek bağlılık yemini ederdi. Kral da buna karşılık olarak genellikle vasalı düşmanlarına karşı korumayı garanti eder ve böylece tahtın varislerinin tahta geçmesini güven altına alırdı. Hitit krallığı himaye sistemini uyguladığı yerlerden bazıları, Batı Anadolu'daki Arzawa ve Mitanni krallığının batı tarafında oluşturulan tabi krallıktır." bk Kinal 1962,157.

¹³¹¹ III.Salmanassar (M.Ö. 858-824) iktidarında, Anadolu, Suriye sınırındaki Bit-Bahiyani Asur krallığının vasal krallığı haline gelmiştir. bk Floriotti 2012,23-40.

¹³¹² Panionia Koinon'u üzerindeki himayesi, Ionia kentleri üzerinde hakimiyet kurmasını sağlamıştır. bk Caspari 1915,183.

¹³¹³ Antigonos Troia koinonunu kurdurarak bu bölgede egemenliğini sağlamlaştırmak istemiştir. bk Magie 1950,I,66.

¹³¹⁴ Antigonos, M.Ö. 313 yılında Ege Adaları (Naksos,Delos, Melos, Samos, ve Girit gibi) kentlerinin özgürlüğünü garanti altına almıştır. Ptolemaios ve Seleukos krallıklarına karşı bu koinon'la symmakhia (askeri ittifak) yapmıştır. M.Ö. 306 yılında Antigonos'un kültü olan Delos kenti bu koinonun merkezi olmuştur. bk Diadorus 19.2; Billows ,1990 222,dn.89. Burada kutlanan *Antigoneia* ve *Demetria* festivalleri koinonun Antigonos'un himayesinde olduğuna bir kanıttır. bk Walbank 1992,52.

¹³¹⁵ Billows 1990,209.

¹³¹⁶ Diadorus 20.3.4.

¹³¹⁷ M.Ö. 287-260 ve 246-245 yılları arasında Ptolemaios himayesine giren Nesiotik koinon'u kral tarafından atanan nesioikhetes tarafından yönetilmiştir. Bu krallığın kontrolünde II.Ptolemaios'un kültü oluşturulmuştur. bk Bagnall 1976,138-150.

¹³¹⁸ Magie 1950,I,93-94; II,925,dn.21.

¹³¹⁹ Strabo,13.3.6; Pausanias,I,10,4.

¹³²⁰ M.Ö. 301'de Seleukos krallığının himayesi altına girmiştir.. bk Diadorus31.3.

¹³²¹ M.Ö. 3. yüzyıldan M.Ö. 162 yılına kadar Seleukos Krallığı'nın koruması altında kalmıştır. bk Strabo 16.4.5.

yılında, VI.Mithridates Eupator iktidarında, (M.Ö. 120-63) zaman zaman Kappadokia, Pontos'un protektorate krallığı haline gelmiştir¹³²².

Roma, İtalya dışında Akdeniz fetihleriyle beraber dolaylı himaye sistemini uygulamaya başlamıştır. Bu sayede, Akdeniz'deki güçlü krallıklarından gelebilecek saldırıları engellemeyi hedeflemiştir. Ayrıca, küçük krallıklar, beylikler ve kent devletleriyle denge kurma politikası ilhak amacı güdülmeden uygulanabilecekti. İdari sorumluluk da üstlenmeyecekti.

Roma yönetimi, sözde Helenler'in özgürlüğünün koruyucusu olma genişleme politikasında araç olarak kullanmıştır. Himaye sistemini ise, Helenlerin özgürlüğünün teminatı olduğunu dile getirmiştir. M.Ö. 229 yılında Akdeniz fetihleri sonucunda Adriyatik kıyılarında ele geçirdiği topraklarla beraber *protektorate* sistemini oluşturmuştur¹³²³. M.Ö. 205 yılında, Roma'nın himaye ettiği yerleşimler ve Aitolia ile Akhae Birlikleri bu sistemin nasıl uyguladığını anlayabilmemiz için verilen örneklerdendir.¹³²⁴

M.Ö. 189 yılından sonra, Roma'nın Anadolu'yu yavaş yavaş kontrolü altına almasından sonra hem yerleşim olarak hem de kültür olarak farklılıkların gözlemlendiği bu coğrafyada, protektorate sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Kappadokia krallığı gibi. Hatta, bu krallıklar Part krallığına karşı bir savunma duvarı olarak uzun yıllar neredeyse Roma İmparatorluğu yıkılana kadar var olmuştur.

¹³²² Justinus 38.1.2-4.

¹³²³ Lintott 1993,32-35.

¹³²⁴ İlion Attalos krallığı, Pleuratus, Lakedomenai tirani Nabis, Eleia'lılar, Messenia'lılar ve Atina'lılar Roma'nın protektorate krallık ve yerleşimlerdi. bk Livius 29.12.3.

VII. Roma Cumhuriyeti Döneminde Küçük Asya'da Uygulanan Yerleşim Politikası (M.Ö. 215-27)

VII.1.1 Sulla İktidarına Kadar Roma'nın Anadolu'daki Yerleşim Politikası (M.Ö. 215-86)

Roma'nın doğu politikası Helenistik krallıkların hakimiyet alanını küçültmeye dayanmaktaydı. Yani bölgesel krallıklarla idari sorumluluk üstlenmeden egemenlik alanını genişleterek, doğudaki siyasi dengeyi Roma'nın çıkarlarına göre şekillendirmeyi planlamıştı. Bu doğrultuda öncelikle bağımsız Helen polislerinin, koinonların ve yerel krallıkların koruyucusu olarak ittifak yapmayı tercih etmişti. Aynı zamanda Helenistik bir gelenek olan polislerin özgürlüğünün ve otonomilerinin teminatı olduğunu dile getirmiştir. Bazı kent ve tapınaklara asyilium (dokunulmazlık) hakkı tanıyarak Hellas, Küçük Asya, Marmara ve Karadeniz'de birçok bağımsız polisle müttefik olmuştu.

Helenistik krallıklar ise Roma karşısında genişleme politikasından vazgeçmişler, sadece kontrolü altındaki toprakları korumaya çalışmışlardır. Roma'da hem siyasi hem de askeri güç kazanan krallıkları dolaylı yollardan zayıflatma yoluna gitmiş ve kontrolü de bu sayede sağlamıştı. Roma Küçük Asya'da kamu kurumlarına ve yapılarına sahip, ekonomik anlamda kendine yeterli Helen kentlerini kendisiyle müttefik olmasını sağlayarak, hatta bu unsurlara saygı duyup özendirerek Roma'nın bu coğrafyada izleyeceği yerleşim politikasını uygulamaya başlamıştı¹³²⁵.

Roma'nın Anadolu'daki yerleşimleri nasıl etkilediğini anlamak için siyasi olayları kısaca hatırlamak gerekmektedir. Roma Devleti M.Ö. 753 yılında İtalya'da kurulmuş kent devletiydi¹³²⁶. M.Ö. 3. yüzyılın ortasında, Akdeniz'de yaptığı fetihlerle büyümüş, Sicilya, Sardinya ve hatta İspanya Romalıların kontrolü altına girmiş ve Akdeniz'de büyük bir güç haline gelmişti¹³²⁷. Aynı zamanda, ilk eyaletlerini de kurmuştu¹³²⁸.

¹³²⁵ Anadolu'nun iç kesimlerindeki Bityhnia, Kappadokia ve Pontos gibi krallıklarda Helen tipi yerleşimler, yapılar ve kurumlar bulunmaktaydı. Buna ilaveten, iç kesimlerde Helen etkisinin daha az olduğu Termessos (Güllük) ve Aspendos'da (Belkıs), Helen unsurlar barındırmaktaydı. Termessos'da, II. Attalos zamanında, dor düzeninde bir stoa inşa edilmişti. bk Bean 1969,275.

¹³²⁶ Roma şehri Tiber nehrinin kıyısındaki bataklık alanda kurulmuştur. bk Livius 1.15.

¹³²⁷ Roma M.Ö. 246-146 yılları arasında, yapılan Kartaca savaşları sonunda Batı Akdeniz'i el geçirmiş ve ticarete de egemen olmuştur. İliya'daki korsanları da yenmiştir. bk Livius 21.11.

¹³²⁸ Scullard 1980,180. Roma Akdeniz'de güvenliğini sağlamak hem de ticari çıkarlarını korumak için egemenlik alanını Makedonya'nın kuzeyindeki İlyria bölgesine kadar genişletmişti.

Roma'nın doğu politikası M.Ö. 3. yüzyılın son çeyreğinden itibaren şekillenmeye başlamıştı. Batı Akdeniz'de önemli bir güç haline gelen Roma, Hellas ve Küçük Asya'nın kendisi için askeri, ticari ve siyasi açıdan önemi anlamıştı. Akdeniz'in doğusunda büyüyen güçlü bir krallık Roma için bir tehdit olabilirdi. Nitekim, Philippos V'in sınırlarını genişletmesi bunun yanı sıra, Hellas, Adalar ve Küçük Asya'ya hakim olmak istemesi ve Adriyatik'in karşısında Roma'nın çıkarlarına ters düşecek şekilde büyüyen bir krallık olması Roma'yı endişelendirmişti. Aynı tarihlerde Roma Kartaca ile savaşıyordu. Makedonya Kralı V.Philippos, Roma'yı bozguna uğratan Kartaca generali Hannibal ile ittifak yapmıştı¹³²⁹.

Romalılar, Makedonya ve Kartaca ittifakına üstün gelebilmek için kendine bir müttefik aramıştır. M.Ö. 211 yılında Aitolia Koinon'u ve müttefiki Attalos krallığını bu savaşta kendileri ile ittifak yapmaya ikna etmişlerdi¹³³⁰. Romalıların atası Aeneas'ın vatanı olan İlion da Roma ile ittifak yapmıştı¹³³¹. M.Ö. 205 yılında Phoenike antlaşması ile I. Makedonya savaşı sona ermişti. İlion, Attalos Krallığı, Lakedomenia tiranı Nabis, Eleailalılar, Messenia'lılar ve Atina bu antlaşmaya imza atmıştı¹³³². Attalos krallığı bu antlaşma ile Aigina Adası'nı egemen olmuştur¹³³³. Aynı zamanda, Roma ile ilk amicitia (dostluk) antlaşması yaptığı da bilinmektedir¹³³⁴. Roma ayrıca bu dönemde dini anlamda Anadolu'dan etkilenmiş ve Pessinus'daki Ana

¹³²⁹ M.Ö. 264-146 yılları içinde, Akdeniz ticaretine egemen olmak için yapılan üç savaştır. bk Polybios 3.80.3; Livius 22.3.1-4; Appianos Hannibal 9; Walbank 1985,107-120.

M.Ö. 216 yılında, Roma Kannae'de Hannibal'e yenilmiştir. Makedonya kralı V. Philippos Roma karşısında aradığı güçlü müttefiki bulmuştu. bk Polybios 7.9.1-17. Ayrıca, kayınbiraderi Bityhnia Kralı Prusias I ile M.Ö. 211'de müttefik olmuştur. bk Strabo 12.4.3.

Bu ittifak ikinci Makedonya Savaşının başlamasına sebep olmuştur. Makedonya krallığı Roma ve yandaşlarına saldırmıştır. bk Livius 24.40.1-17; Pausanias 7.7.7.

¹³³⁰ Attalos krallığı, M.Ö. 208'de Hellas'da Makedonya'ya karşı Roma'nın yanında donanmasıyla V.Philippos'a karşı savaşmıştır. bk Livius 28.5.4; Magie 1950,II,743,dn.34.

Roma ile müttefik olan Aitolia Koinon'u dolayısıyla Attalos krallığı ile de ittifak yapmıştı. Attalos kralı I.Attalos, bu birliğin strategosu seçilmişti. bk Magie 1950,I,13,II,746,dn.36.

Aitolia Koinon'u kazanılan toprakların kendilerine ait olması koşuluyla bu savaşa katılmışlardır. bk Livius 26.24.1-16.

¹³³¹ Antik kaynaklara göre, Aeneas'ın İtalya'ya gidip Roma'yı kurmasıyla ilgili efsane bu tarihten sonra popülerlik kazanmıştır. bk Livius 37.37.2; Magie 1950,II,744-746.

İlion, Romalıların korumasında vergi vermeyen bağımsız bir polis olarak tanınmıştır. bk Magie 1950,I,103.

¹³³² Polybios 28.1. 14; Livius 29. 12. 8-16; 31.1. 8; 31.19.

¹³³³ Livius 33.30.10-11.

¹³³⁴ Livius 37.53.7-9.

Tanrıça kültünü Roma'ya götürmüştür¹³³⁵.

Makedonia Kral'ı V.Phillippos'un Ege Adaları ve Batı Anadolu'da toprak kazanmıştır¹³³⁶. Seleukos krallığı ile ittifak yapması Rodos ve Attalos krallığını rahatsız etmişti. M.Ö. 201'de, Seleukos Kralı III.Antiokhos, Küçük Asya, Mezopotamya ve Suriye'de toprak kazanıp, Akdeniz'e egemen olmaya çalışması sonucu bu durumdan endişe duyan Rodos Devleti ve Attalos Krallığı M.Ö. 201 yılında,Roma'ya elçiler göndererek, yardım istemişlerdi¹³³⁷. Roma, bu iki krallıktan gelen yardım isteğini, Akdeniz ve Yakın Doğu'da ki çıkarları yüzünden istememiş, bu iki devletin yardım isteğini geri çevirmemiştir. Böylece II. Makedonya Savaşı (M.Ö.200-196) başlamıştır¹³³⁸.

II. Makedonya Savaşı'nda Anadolu'daki Helen kentlerinin desteği artmıştır. Byzantium (İstanbul) ve Perinthos da (Marmara Ereğlisi) Roma'nın yanında yer almıştır¹³³⁹. M.Ö. 197 yılında, Kynoskephalai (Köpek Adaları) Muharebesi'nde Titus Quinctius Flamininus komutasındaki Roma ve müttefiklerinden oluşan ordu Makedonya krallığı donanmasını mağlup etmişti¹³⁴⁰. Roma ve müttefikleri ile Makedonya anlaşma yapmıştır

Roma'nın yanında yer alan (Kıyıkışlacık), Bargylia (Asarlık), Pedasos (Gökçeler) ve Euramos'taki (Ayaklı) özgür olacaktı¹³⁴¹. Makedonya Krallığı, Perinthos'a ait topraklardan geri çekilecekti. Bu kent Byzantium ile sympoliteia yapacaktı¹³⁴². V.Phillippos'un Bithynia'ya verdiği Kios özgür olacaktı¹³⁴³. Bu antlaşma sonucunda Hellespontos'daki (Çanakkale Boğazı) Makedonya kontrolü sona

¹³³⁵ Strabo 12.5.3; Malay 1992,38-39.

¹³³⁶ Myrleia (Mudanya), ve Kios'u alıp (Gemlik) Bithynia kralı Prusias I'e vermiştir. Samos ve Miletos'u ele geçirmiştir. bk Polybios 3.2.8.

¹³³⁷ Phillippos V, M.Ö. 201 yılında, Pergamon'a saldırıp yakıp yıkmıştır. Athena Nikepheros Tapınağı'nı da, yağmalamıştır. bk Polybios 38. 2. 2; 6. 2; Livius 33. 5; 34. 8.

Attalos elçileri Roma'ya giden ilk elçilerdi. bk Polybios 15.1-12; bk18. 2.2-4;Diodoros 28.5.

¹³³⁸ Roma'nın bu savaşta müttefikleri, Ptolemaios Krallığı, Attalos Krallığı, Rodos Cumhuriyeti,ve Akhae Koinon'u olmuştur. Aitolia Koinon'u ise, bu savaşta Makedonya'nın yanında yer almıştır. bk Badian 1958,76-80.

¹³³⁹ Tacitus Annales 12.62.

¹³⁴⁰ Polybios 18.20.2-7; Livius 33.6.8-10. Makedonya Krallığı aleyhinde şartlar içeren bir antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Aslında, Roma M.Ö. 198'de Nikeia görüşmelerinde bu antlaşma koşullarını talep etmiş ama Makedonya Krallığı reddetmiştir. bk Magie 1950,II,753,dn.56.

¹³⁴¹ Livius 33.30.3.Adı geçen kentler bağımsız ilan edilmişlerdir. bk Magie 1950,I,105.

¹³⁴² Polybios 28. 2. 4; Livius 32. 33; 33.30. 4

¹³⁴³ Livius 33.30.4.

ermiştir¹³⁴⁴. Attalos krallığı Andros adasını alarak, topraklarını genişletmiştir.

Roma Hellas ve Küçük Asya'da siyasi gücünü arttırırken, Seleukos Kral'ı Antiokhos III kaybettiği toprakları geri almak sefer hazırlığı içerisindeydi¹³⁴⁵. Bu yüzden Helen polisleri özgürlüklerinin devamı için Roma'dan yardım istemişlerdir. Abydos'un (Nara Burnu) Seleukos krallığının eline geçmesi üzerine, M.Ö. 196 yılında, Lampsakos (Lapseki) Roma'ya elçi gönderen ikinci polis olmuştur¹³⁴⁶. Smyrna da (İzmir) özgür olmanın Roma'nın himayesinden geçtiğine inanmaktaydı.

M.Ö. 196 yılında, bu iki kent Korinthos'da bulunan Flamininus'a elçilerini göndermişlerdi. Bunun üzerine, prokonsül Flamininus Isthmia'daki oyunlar sırasında bütün polislerin özgür olduğunu ilan ederek, Helen polislerinin koruyucusunun Roma olduğunu bildirmiştir¹³⁴⁷. Rodos'ta Ptolemaios krallığına bağlı Kaunos (Dalyan), Myndos (Gümüşlük) ve Halikarnassos (Bodrum) polisleri özgür ilan etmiştir.¹³⁴⁸ Smyrna'da koruyucusunu onurlandırmak adına M.Ö. 195 yılında Roma'yı koruyucu Tanrıça ilan ederek adına bir tapınak yaptırmıştır¹³⁴⁹. Bu durum Helen polislerinin özgürlüklerinin garantörünün Roma olduğunu ortaya koymaktadır¹³⁵⁰.

Helen polislerinin bir kısmı Seleukos tehlikesine karşılık Roma'ya başvururken, hem özgürlüklerinin devamı, hem de asyilium (dokunulmazlık) hakkı talebinde bulunmuşlardır. Kolophon'daki (Değirmendere) Apollo Klaros Tapınağı ve Teos'daki (Sığacık) Dionysos Tapınağı, Roma'dan asyilium istemişlerdir¹³⁵¹.

¹³⁴⁴ Khalkedon (Kadıköy) V.Phillipos tarafından zapt edilmişti. Bu savaş sonucunda, bağımsızlığına kavuşarak, Roma'nın müttefiki olmuştur. bk Mitchell 2008,178.

¹³⁴⁵ III.Antiokhos ilk olarak, M.Ö. 198 yılında Mısır Kralı V.Ptolemaios Epiphanes'in (M.Ö. 204- 180) kontrolündeki Suriye Koile ve Kilikia bölgesini almıştır. bk Diadorus 30.2.1.

M.Ö. 197'de Lykia kentlerini ele geçirmiştir. bk Livius 33.19.9. Daha sonra Karia bölgesini alıp, Ephesos'a (Efes) kadar ilerlemiştir. bk Polybios 18.40a.

¹³⁴⁶ Magie 1939,169.

¹³⁴⁷ Dillon-Garland,2005,252,no.5.24.

¹³⁴⁸ Livius,23,20,10.

¹³⁴⁹ Tanrıça Roma kültü, ilk kez Smyrna tarafından uygulanmıştır. Romalılar için bir kentin koruyucu Tanrıça olması alışılmışın dışında bir durumdur. bk Magie,1939,171.

¹³⁵⁰ Seleukos krallığı ise bu durumdan rahatsız olmuştur. Bu yüzden ,M.Ö. 193'te, III.Antiokhos, Roma'ya iki elçi göndererek Roma'nın Helen polislerine karışma hakkının bulunmadığını bildirmiştir. Helen polislerinin bağımsızlığının Seleukos krallığının koruması altında olduğunu da eklemiştir. bk Livius 34.59.

Herakleia Latmos (Kapıkırı) M.Ö. 190'da Seleukos krallığının saldırılarına karşı Roma'nın yardımını istemiş ve müttefiki olmuştur. Myonessos savaşında Roma'nın yanında yer almıştır. bk Bagnall-Derow,2004,76.

¹³⁵¹ Kolophon'daki Apollo Klaros tapınağı için bk Magie 1939,171-172.

Teos, M.Ö. 194/193'te, M.Ö. 205 yılından beri Dionysos adına bir festival düzenlediklerini bu yüzden buranın kutsal olduğunu dile getirmiş ve asyilium istemişlerdi. M. Valerius Messalla, bu

Seleukos krallığı müttefiki Aitolia Koinonu'nun, Roma'nın müttefiki Akhaea Koinonu'nu arasındaki savaşa M.Ö. 192 yılında Hellas'a geçerek dahil olmuştu. Aslında, Roma'ya savaş açmıştı¹³⁵² Roma, müttefikleri Attalos ile Makedonya Krallığı, Akhaea Koinon'u ve Rodos Cumhuriyeti sayesinde III.Antiokhos , M.Ö. 190 yılında, Magnesia'da (Manisa) bozguna uğratmıştır¹³⁵³.

Savaşın sonra, Attalos kralı II.Eumenes ve Helen polisleri Magnesia savaşında Seleukos ordusunda savaşan Galatlarla ilgili şikayetlerde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Roma senatusu M.Ö. 189 yılında, Roma ordusunun Anadolu'yu barışa kavuşturmak için, Gn. Manlius Vulso'yu görevlendirmişlerdi. Manlius Vulso, bu şikayetler üzerine Roma'nın doğrudan ilişki kuramadığı Pisidia ve Pamphylia ethnoslarına ve Galatlara karşı Magnesia savaşında Seleukos krallığına yardım ettikleri gerekçesiyle bir sefer düzenlemiştir¹³⁵⁴.

Manlius Vulso, Attalos kralı ve kardeşleriyle beraber, Karia, Pamphylia ve Pisidia'daki birçok kent ve etnos'dan zorla haraç almıştır¹³⁵⁵. Kibyra'daki (Göhlisar) tiran Moagetes'i de haraca bağlamıştı¹³⁵⁶. Aslında bu ilişki Anadolu'da Roma'nın tiran, korsan veya haydut olarak nitelendiği yerleşimlerle kurdukları ilk ilişkiydi. Bu tip yönetimlerle, kent kurumlarına sahip olmayan barbar ve vahşi olarak adlandırılan

isteği kabul ettiğini bir mektupla bildirmiştir. bk Bagnall-Derow,2004,75.

¹³⁵² Magie 1950,I,106 vd.

¹³⁵³ Polybios 21.16-17;Appianos Suriye 30-36. Bu savaşta Erythrae (Ildırı), Notion (Ahmetbeyli), Smyrna (İzmir), Knidos (Datça) ve Myndos (Gümüşlük) gibi polisler de Roma'ya yardım etmişlerdi. bk Kaya 1996,223,dn.67.

¹³⁵⁴ Mitchell 1993,I,85-86.

¹³⁵⁵ Manlius Vulso, Alabanda'da Harpasso yakınlarında bir kalede çıkan isyanı bastırmıştır.bk Livius 38.13,8-15.

Vulso Tabae'yi kuşatmış, kent teslim olmak zorunda kalmıştı. Kent yağmadan kurtulmak için Vulso'ya para ve buğday vermiştir. bk Livius 38.13.11.

Vulso'nun istediklerini yapmayan kentler yağmalanmıştır. Bazı kentleri para karşılığı koruması altına almıştır. Isinda ile 50 talent karşılığında müttefik olmuştur. Bu kentin Termessos tarafından işgal edilmesini önlemiştir. Aspendos (Belkıs) ve Oroanda ile aynı sebeplerle para karşılığı müttefik olmuştur. bk Polybios 21.35; Livius 38.35.

Sagalassos (Ağlasun) isteklerini kabul etmeyince, tarımsal arazileri yağmalamıştır. Bunun üzerine kent, Vulso ile anlaşarak 50 talent ve 20.000 medimni (yaklaşık 175.000 kg) arpa ve buğday ödemeyi kabul etmiştir. bk Polybios 21.36;Livius 38.15.9.

Seferi sırasında Kormasa (Kozluca), Darsa (Kınalıtaş) ve Lysinia'yı (Karakent) ele geçirmiştir. bk Polybios 21.36.1-2;Livius 38.15.

¹³⁵⁶ Manlius Vulso, Roma adına Kibyra tiranından 500 talent istemesine karşın, Moagetes, kontrolündeki Alimme ve Sylleum kentlerinin kötü durumu nedeniyle 25 talent verebileceğini söylemiştir. Ancak C. Helvius'in baskı yapması ve yapılan pazarlıklar sonucu, Moagetes 100 talent ile 10.000 medimni buğday vermeye mecbur kalmıştı .bk Livius 21.34.

Kibyra'da, Alimme ve Sylleum kentlerinin nerede oldukları bilinmemektedir. bk Kokkinia 2008,16-17.

idareleri kontrol altında tutmaya çalışmıştı¹³⁵⁷.

Seleukos kralının hem damadı hem de müttefiki olan Kappadokia kralı IV.Ariarathes ile Paphlagonia beyi Morzios Galatlara destek vermekle suçlanmıştır¹³⁵⁸. M. Vulso, her ikisini de cezalandırmak istemiş, ancak, bu olayla ilgili sadece Kappadokia kralı IV.Ariarathes'i 600 talent savaş tazminatı ödemeye mecbur bırakmıştır. Morzios'a ise ceza vermemiştir¹³⁵⁹.

Seleukos Krallığı, bu savaş sonunda, M.Ö. 189'da imzalanan Apameia antlaşmasıyla, Taurus dağlarının kuzeyi ile Halys ırmağının (Kızılırmak) batısında kalan toprakları kaybetmişti, ancak; sosyal ve ticari ilişkileri bitmemiştir¹³⁶⁰.

Roma Küçük Asya'da egemen güç haline gelmişti, ancak; bu krallıktan kazanılan toprakları idari sorumluluk almadan müttefikleri arasında dağıtmıştır. En büyük payı Attalos krallığı almıştır¹³⁶¹. Egemenlik alanı, Bithynia sınırından Büyük Menderes Irmağı'na kadar genişlemiştir¹³⁶². Rodos ise, Karia ve Lykia kentlerini egemenliği altına almıştır¹³⁶³. Kilikia'ya doğru egemenlik alanını genişletmek istemiş ama reddedilmiştir¹³⁶⁴. Egemenlik alanı genişleyen Rodos kontrolü altındaki

¹³⁵⁷ "Gordion yakınındaki Olympos dağında ve Magaba'da (Elmadag) Galatları yenmiştir. Tek sebep, Galatların Seleukos ordusunda paralı asker olmaları değildi. Aslında, bu sefer Kelt'lerin, M.Ö. 489/97'de Roma'yı yakıp yıkmalarının intikamını almak için bir fırsattı. Çünkü, Manlius Vulso, savaştan önce askerlerine yaptığı konuşmada Kelt'lerle ilgili ifadeleri, bu düşünceyi güçlendirmektedir." bk Kaya 1995,366-368.

Pessinus'un (Balhisar) güneyinde Abbasium'da (Göme'de) Galatia sınırı yakınlarında Tolistobogi'lerin şefi Eposognatus'un barış teklifini görüşmüştür. Ancak, barış yapmamış, binlerce Galat'ı öldürmüş ve esir almıştır.bk Livius 38.17; Polybios,21,37,1-2.

Vulso seferi sırasında sayısı binlerin üstünde Galat'ı öldürmüştü. Neredeyse aynı sayıda Galat'ı da esir almıştır Propontis (Marmara) yakınlarında Galat elçileriyle görüşmüş ve kendi topraklarında yağma yapmadan yaşamalarını istemiştir. bk Livius 38.40.1.

¹³⁵⁸ Gruen 1984,550-551;Habicht 2006,175-176.

¹³⁵⁹ Kappadokia kralı IV.Ariarathes'i 600 talent savaş tazminatı ödemekle cezalandırmış, ancak; bu tazminatın yarısını Attalos Krallığı'nın tahsil etmesini emretmiştir. bk Gruen 1984, 200-202.

¹³⁶⁰ Seleukos Kralı IV.Antiochos Theos Epiphanes, (M.Ö. 175-164) iktidarında,Küçük Asya kıyısındaki kentler, Propontis ile ekonomik ve politik ilişki içerisindeydi. Byzantiumlu tüccarların Seleukeia Kalykadnos ve Antiokheia (Antakya) kadar gittikleri bilinmektedir. Buna karşılık Seleukeia vatandaşı Eudomos Byzantium'da halka parasal yardımda bulunmuştur. Ayrıca Seleukos vatandaşlarına, Khalkedon (Kadıköy), Kyzikos (Balkız), Lampsakos (Lapseki), Argos, Rodos ve Boeteiaiai, hiç bir ücret ödemedi limanlarını kullanma hakkı verilmiştir. bk Arslan 2010,290-293.

¹³⁶¹ Magie 1950,I,105.

¹³⁶² Pisidia ve Lykaonia'nın tamamı, Phrygia,Mysia, Mylasa, Lydia ve Lykia'da Telmessos (Fethiye) ve Kherseos (Gelibolu) ile Orta Anadolu da Phrygia ve Lykaonia bölgeleri Attalos krallığının kontrolüne girmişti. bk Polybios 21.46;Livius 38.39.14-17.

¹³⁶³ M.Ö. 188 yılında, Phaselis'in Rodos kontrolüne geçmediği düşünülmektedir. Melannippion'da bulunan bir yazıt Phaselis'in bağımsız ve Rodos ile müttefik bir kent olduğuna işaret etmektedir. bk Tüner-Önen 2009, 481,d.n.16-17.

¹³⁶⁴ Livius 38.39.15-16.

toprakları valiliklere ayırarak yönetmiştir. Ptolemaios krallığı ise, bu paylaşımda yer almamıştır¹³⁶⁵. Roma kontrolü altına aldığı bu iki güçle Küçük Asya'da tek güç haline gelmiştir.

Roma, antlaşmadan sonra senatusun görevlendirdiği, Manlius Vulso başkanlığında, on kişilik heyet Küçük Asya'nın batısını siyasi yönden düzenlemelere gitmesi, aslında Roma'nın Anadolu'da uyguladığı yerleşim politikasıydı. Roma taraftarı olanlar özgür, otonom ve vergiden muaf olacaklardı¹³⁶⁶, ancak; Antiokhos yandaşları olan kentler Attalos krallığına bağlanacak ve bu krallığa vergi vereceklerdi¹³⁶⁷.

Roma'ya savaşta yardım eden kentlerin bazıları sınırlarını genişletmiştir. Klazomenia'ya (Urla) vergi muafiyetinin yanı sıra Drymussa Adası (Uzunada) verilmiştir. Smyrna (İzmir), Erythrae (İldırı), Dardanos (Maltepe) ve Miletos'da (Balat) topraklarını genişletmişti. Phoikia (Foça) savaştan önceki sınırlarında kendi yasalarını kullanmalarına izin verilmiştir¹³⁶⁸. Roma ile akrabalık bağları bulunan İlion (Hisarlık) ise Rhoetum ve Gergithus'u sınırlarına dahil etmiştir¹³⁶⁹.

Apameia Antlaşmasından sonra, Küçük Asya'daki koruma sistemi benimsenmiş ve krallıklar ile kentler Roma'yı hakem kabul edip, sorunlarının çözümü için başvurmuşlardır. Bu durum özellikle, krallıklar arası ve kentler arası sınır tartışmalarında görülmüştür. M.Ö. 186 yılında, Seleukos ve Attalos krallığı arasında Pamphylia yüzünden sorun çıkınca Roma'ya başvurulmuştur. Bu sorunu Roma senatusu tarafından atanan L. Cornellius Scipio çözmüş ve Pamphylia'da Taurus dağlarının kuzeyinde kalan bölgeyi Attalos Krallığı'na, güneyinde kalan kısmını ise Seleukos Krallığı'na vermişti¹³⁷⁰.

¹³⁶⁵ Ptolemaios krallığına bağlı kentler özgür ilan edilmişler ve krallıkla olan siyasi bağları sona ermiştir. Aslında, Roma bu tutumuyla Ptolemaios'un Küçük Asya'daki egemenliğine son vermiştir. bk Kaya 1996,227.

¹³⁶⁶ Roma'ya yardım eden Myndos (Gümüşlük), Knidos (Datça), Halikarnassos (Bodrum), Kyme, Aleksandreia Troas, Lampsakos (Lapseki) ve Notion (Ahmetbeyli) özgür ve vergiden muaf ilan edilmişlerdir. Mylasa (Milas) Rodos'tan bağımsız ilan edilmiştir. bk Magie 1939,176-178.

¹³⁶⁷ Kolophon (Değirmendere), Teos (Sığacık), Tralleis (Aydın), Magnesia Meandros, Magnesia Sipylos, Sardes (Sart), Thyateira (Akhisar), Lebedos (Ürkmez), Parion (Kemer), Pariapos (Karabiga), Abydos (Nara Burnu) ve Ephesos (Efes) özgürlüklerini yitirerek Attalos krallığına bağlanmışlardır. Polybios 21.46.2;Diodoros 29.11;Appianos Suriye 44.

¹³⁶⁸ Polybios 21.46.7.Phoikiai, III.Antiokhos'un yanında yer almış, daha sonra Roma ile ittifak yapmıştır. bk Magie I,1950,109.

¹³⁶⁹ Livius38.39.7-11.

¹³⁷⁰ Livius 38.39.27. Scipio'nun raporuna göre, Aspendos (Belkıs), Side ve Kibyrtis (Göhlhisar)

Roma güçlenen Attalos Krallığı'nın Küçük Asya'da çıkarlarına ters düşebileceği yüzünden, bu krallığa olan saldırılarda müttefiki olmasına rağmen tarafsız davranmıştır. M.Ö. 185 yılında, Bithynia Krallığı'ndan alınıp, Attalos Krallığı'na verilen Phrygia Epiktetos olarak da adlandırılan Mysia bölgesi yüzünden, iki krallık arasında savaş çıkmıştır. Roma, Attalos Krallığı'ndan gelen yardım çağrısını önce görmezden gelmiştir¹³⁷¹. Daha sonra, çıkarı doğrultusunda Attalos Krallığı'na yardım etmiştir¹³⁷². Anadolu'da büyük bir güç elde eden Attalos Krallığı, IV.Antiokhos Epiphanes'in Seleukos tahtına çıkmasına yardım ederek, Ön Asya'da da, büyük bir güç haline gelmişti¹³⁷³. Roma zayıf ve kendine bağlı yönetimleri tercih ettiği için Attalos Krallığı'nın düşmanlarına dolaylı yollardan destek vererek zayıflatmaya çalışmıştı¹³⁷⁴. Hatta, Attalos Krallığı'nın zaferlerini bile hiçe sayarak kendi isteğinin yapılmasını sağlamıştı¹³⁷⁵. Roma'nın Attalos Krallığı'na karşı olan bu tutumunu neredeyse krallık yıkılana kadar devam ettirmiştir¹³⁷⁶.

Roma, Doğu Akdeniz'de denizlerde büyük güce sahip olan Rodos'un ekonomik ve siyasi olarak kendi çıkarlarına ters düştüğü için dolaylı yollardan zayıflatmaya çalışmıştı¹³⁷⁷. Küçük Asya'da giderek güçlenmesinin kendi zararına

bağımsız ilan edilmiştir. Taraflar da bu karara uymuştur. bk Magie 1939,177.

¹³⁷¹ Polybios, 3.3.6, 23,1,4; Livius,39,5,39,46,9; Magie,1950,I,317; Hansen, 1971, 93.

S,Şahin, yaptığı araştırmalar ışığında, "*kuzeyde Modrene (Mudurnu) ve Gallos'un (Mudurnu çayı) bir bölümü, kuzeydoğuda Krateia (Gerede) batıda Askania (İznik) gölünün güneyinden Prusa Olypium'a (Bursa) kadar ulaşmaktaydı. Phrygia Epiktetos kentleri şunlardır: Aizonai (Çavdarhisar), Nakolia (Seyitgazi), Kotiaieion (Kütahya), Midaeion (Midas) Doryleion (Eskişehir) ve Kadi (Gediz) "* bk Şahin 1986,265-268.

¹³⁷² Polybios 23.4.1,6;23.8.1; Livius 39.47.11;39.48.5. Bithynia kralı Kartacalı Hannibal ile ittifak yapmış ve denizde Attalos krallığını yenmişti. Roma bu durumdan hoşlanmamış ve yardıma bulunmuştu.

¹³⁷³ Appianos Suriye 233. Roma güçlenen merkeziyetçi bir güç istemiyordu. IV.Antiokhos'un Ptolemaios krallığını Aleksandria'da yenip genişlemesi Roma'yı rahatsız etmişti bu yüzden, Romalı elçi Gaius Poppilius Laena tarafından, Antiokhos barışa zorlanmıştı. bk Polybios, 29,2.

¹³⁷⁴ Bithynia krallığı, Galatları Attalos krallığına karşı kışkırtarak zayıflatmaya çalışmıştır ama başarılı olamamıştır. Pisidia'da Amblada (Seydişehir) Galat saldırılarına destek vererek ayaklanmış ve Attalos krallığını kovmuştu. Attalos krallığı bu isyanı bastırmıştır. bk OGIS 751;Hansen 1971,182. Bu isyandan hemen sonra Pisidia'da bulunan Selge'de (Beşkonak) isyan etmiş ve ayaklanmıştır. II.Attalos (M.Ö.159-138) M.Ö. 157'de (?) Selge'nin bir bölümünü işgal etmiştir. bk Magie 1950,II,1159,dn.6.Ancak Attalos Krallığı'nın yenilip yönünü Pampylia'ya çevirdiği düşünülmektedir. bk Sherwin-White,1976, 1 vd.

¹³⁷⁵ Synnada'da (Şuhut), Galatlar ile Roma arasında bir konferans düzenlenmişti. Ancak Attalos krallığının katılmasına izin verilmemişti. Roma Synnada'da (Şuhut) sınırlarından çıkmama koşulu ile Galatlara özgürlüklerini vermiştir bk Polybios,33,3,5;Livius,65,34,10.

¹³⁷⁶ M.Ö. 156'da Bithynia kralı Prusias II Attalos krallığına saldırmıştı. Roma önceleri bu olaya karşı kayıtsız kalmıştı. Ancak Prusias'ın savaşta üstün duruma geçmesi yüzünden Küçük Asya'nın siyasi dengesini korumak için müdahalede bulunmuştur. bk Polybios.32.16;33,1,7; Diadorus 31.35

¹³⁷⁷ M.Ö. 178/7 yılında Rodos egemenliği altındaki Lykia kentleri bağımsız kalmak istedikleri için

olduğunu düşündüğü için Lykia'nın Rodos'a hediye edilmediğini, ama Rodos'un egemenliği altında yaşayan dost ve müttefik bir birlik olduğuna karar vermiştir¹³⁷⁸.

Roma, Rodos'u zayıflatmak için bahaneler ileri sürmüştür. M.Ö. 167 yılında Makedonia kralı Perseus ile anlaşılan Roma, Makedonya ile olan savaşında Rodos'un yardım etmediğini ileri sürmüştü¹³⁷⁹. Rodos'a verilen Karia ve Lykia'yı özgür ilan etmiştir. Ayrıca her ikisini de Roma koruması altına almıştı¹³⁸⁰. Bağımsız olan Karia kentlerinden Tabae (Tavas), Laodikeia Lykos (Çürüksu), Roma ile dost ve müttefik olmuştur¹³⁸¹. Rodos'un ele geçirdiği Stratonikeia (Eskihisar) ve Kaunos'u (Dalyan) da hemen boşaltmasını emretmiştir¹³⁸². M.Ö. 166 yılında, Delos açık liman haline getirilmişti¹³⁸³. Bu yüzden, Rodos'un deniz ticareti yok olma noktasına gelmişti¹³⁸⁴. Ancak M.Ö. 164'te, *senatusundan* dost ve müttefik olarak tanınma ile kendisini korumak için Roma'dan yardım almasını içeren bir antlaşma yapmıştır¹³⁸⁵.

Rodos'un M.Ö. 166 yılında Delos'un açık limanı haline gelmesi, Ptolemaioslar'ın Küçük Asya'da ve Akdeniz'de gücünü kaybetmesi ayrıca Apameia Barışı ile Seleukoslar'ın Tauruslar'ın gerisine çekilerek, donanmasının sadece beş gemiyle sınırlandırılması Kilikia Thrakeia, Pisidia, Isauria ve Pamphylia'da haydut ve korsanların sayısının büyük bir hızla artmasına yol açmıştı.

isyan etmişler ancak yenilmişlerdi. Aynı yıl, Lykia kentleri Rodos'un katı yönetimi ve vergi sisteminin yaşattığı sıkıntıları Senatus'a şikayet etmek için Roma'ya elçi göndermişti. bk Polybios, 22.5,1-4;25,4,5-8.Livius,26.41.11

Rodos'a bağlı kentlerin ayaklanmasında Roma, müttefikine yardımda bulunmamış ve kayıtsız kalmıştı. Kaunos (Dalyan) ayaklanınca bunu fırsat bilen Alabanda'dan (Araphisar) yardım gören Mylasa (Milas) topraklarını genişletmek için Kuzey ve Batı Karia'yı işgal etmişti. Mylasa ve Alabanda Harpasus (Arpaz) nehrinin alt tarafında yer alan Orthasia'yı almıştı. bk Polybios 30.5.11; Livius,65,25,2; Magie, 1950,II,994.

Kibyra bu isyanı destekleyerek Rodos'un Karia'daki topraklarına doğru genişlemek istiyordu. bk Kokkina 2008,18.

¹³⁷⁸ Magie 1950,I,110 vd.

¹³⁷⁹ Polybios 28.4.3.

¹³⁸⁰ Lykialılar, Roma'ya duydukları minneti, yazıt diktirerek göstermişlerdir. Yazıtta, Roma'nın Lykia Koinonu'na karşı gösterdiği erdem, iyi niyet ve hayırseverliği nedeniyle Roma halkını ve Iupiter Capitolinus'u onurlandırmaktadır. Ayrıca Tanrıça Roma için bir kült kurarak ve Roma onuruna beş yılda bir festival düzenlemişlerdi. bk Magie 1950, I,I,1122,dn.30.

¹³⁸¹ Laodikeia Lykos'da, Roma'yı kentin koruyucusu ve kurtarıcısı olduğunu içeren bir yazıt diktirmiştir. bk Magie 1939,176,dn.1.

¹³⁸² Stratonikeia'yı (Eskihisar) M.Ö. 241 yılında Antiokhos Hieraks'ın elinden almış kendi topraklarına katmıştı. bk Berthold 2009,85. Kaunos'u (Dalyan) ise, V.Ptolemaios'den satın almıştı. bk Polybios 30.31.6.

¹³⁸³ Köle pazarı haline gelmişti. bk Strabo 14.5.2.

¹³⁸⁴ Rodos'un gelirleri azaldı. Bu yüzden, donamaya da parasal yardımda bulunamadı. Zamanla denizdeki gücünü kaybetti. bk Polybios, 30.31.7.

¹³⁸⁵ Polybios 30.4;Livius 30.21.22; 65.20.4f.

Roma'da büyük çiftliklerin sayısı artmış, işgücü olarak köleye ihtiyaç duyulmuştu. Roma'da artan talebi karşılayan korsanlara karşı duyarsız davranmış, hatta zaman zaman destek vermiştir¹³⁸⁶. Bir süre sonra, korsanlar Roma'nın bölgedeki ticari çıkarlarını tehdit eder bir hal almaya başlayınca Roma, M.Ö. 140 yılında Scipio Aemilianus ve iki *senatus* üyesinden oluşan bir komisyonu, Mısır, Mezopotamya, Suriye, Pamphylia ve Kilikia kıyılarında korsanlığın sebeplerini araştırması için adı geçen bölgelere göndermiştir, ancak; bu komisyon korsanların faaliyetlerini sona ermesiyle ilgili bir çözüm getirmemiştir¹³⁸⁷.

Coğrafi olarak, dağlık bir araziye sahip olan Kilikia Thrakeia, Pamphylia ve Lykia , korsanlar için hem korunaklı sığınaklar, hem de gemi yapmak için kereste sağlayan yerlerdi. Bu yüzden, adı geçen bölge korsanların sığınağı haline gelmiştir¹³⁸⁸. Anadolu'daki korsanlar zaman içinde büyüyüp, küçük krallıklar kurmuşlardı.

M.Ö. 140 yılında Seleukos Krallığı'na karşı isyan eden ilk korsan lider olan Diodotos Tryphon'du. Kayalık bir arazide olan Korakesion'u (Alanya) üs yaparak Kilikalı korsanları örgütlemişti. Korsanlardan oluşan güçlü bir donanmaya sahip olan Diodotos, Doğu Akdeniz'i kontrol altına almak istiyordu¹³⁸⁹. M.Ö. 142 (?) -138 yılları arasında Seleukos kralı olmuştur¹³⁹⁰. M.Ö.138'de VII.Antiokhos Sidetes tarafından öldürülmüştür¹³⁹¹. Diodotos'un ölümünden sonra, yaptıklarından cesaret alan korsanlar krallıklar kurmuşlardı. Roma bu sorunu M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısına kadar çözmemiştir.

Roma Anadolu'da kentler arasındaki sınır sorunlarını çözerek egemenliğini daha da güçlendirmiştir. Sorunlar daha çok iki kent arasında kalan khoralarla ilgili olmuştur. İlk kez Roma'nın bu tip sorunlara yaklaşımı M.Ö. 188'de, Manlius

¹³⁸⁶ Ormerod 1935,531; De Souza 1999,99 vd.

¹³⁸⁷ Diodoros 38.18; Strabo 14.5.2; Justinius 33.8.8.

¹³⁸⁸ Seleukos Krallığı Sarpedon Burnu'nun batısına çekilince ve Rodos'da askeri olarak zayıflayınca korsanlar güçlendi. Akdeniz ticaret yollarına sahip olabilmek için Korakesion'a yerleştiler. bk Strabo 14.2.19.

Korakesion aynı zamanda korsanların her türlü silah, kereste, ile her türlü araç ve gereci sakladıkları yerd. Kentte köle satışı da yapılırdı. .bk Jones 1937,209.

¹³⁸⁹ De Souza'ya göre, Kilikalı korsanlar Diodotos'un yaptığı savaşların sonuçlarını çok fazla etkileyememişlerdi. bk De Souza 1999,98.

¹³⁹⁰ VI. Antioks'u öldürmüş ve tahtı ele geçirmiştir. Yahudi kralı Jonathan ile ittifak yapmıştır. bk Diodoros 33.28; Livius 55.11.

¹³⁹¹ Appianos Suriye 27.

Vulso'nun Priene ve Samos arasındaki sorunu çözmek için Smyrna'yı atamasıyla başlamıştır. Geçmişe eskiye dayanan bu sorun Samos lehinde sonuçlanmıştı¹³⁹². Ancak, Lysimakhos'un Priene'ye verdiği Batienetis'in güneyi M.Ö. 135 yılına kadar boş kalmış ve herhangi bir yerleşime sahne olmamıştır¹³⁹³. M.Ö. 175-160 yılları arasında Priene (Güllübahçe) ve Magnesia arasında, Magnesia'nın uç kısmına doğru olan araziyle ilgili sorun çıkmıştı¹³⁹⁴. Mylasa'nın arabulucuğuyla bu sorun Magnesia lehinde çözülmüştü¹³⁹⁵. M.Ö. 167 yılında Mylasa ve Euromos arasındaki sorunu Roma'nın kararıyla Rodos çözmüştü¹³⁹⁶. M.Ö. 143 yılında Stratonikeia (Eskihisar) ve Mylasa (Milas) arasında çıkan sorun Mylasa lehinde sonuçlanmıştı¹³⁹⁷.

Roma himayesi altındaki krallıkların içişlerine de karışmaya başlamıştı. M.Ö. V.Ariarathes'in iktidarının ilk yıllarında, Orophernes (M.Ö. 161-159) birkaç yıl için Kappadokia tahtına geçmişti. Her iki prens de, taht sorunu yüzünden Roma'ya gitmişti. Roma sonunda *senatusa* altın bir taç sunan V.Ariarathes'in krallığını onaylamıştı¹³⁹⁸. Tahtı ele geçiren V.Ariarathes, Orophernes'in Priene'de sakladığı hazinesini istemiş, ancak; Prieneliler bu isteği geri çevirmiştir¹³⁹⁹.

M.Ö. 133 yılında, Attalos kralı III.Attalos, hiçbir varisi olmadan öldüğü için ülkesini vasiyetle Roma'ya bırakmıştı¹⁴⁰⁰. Vasiyet Roma tarafından hemen kabul

¹³⁹² Priene, Samos'un (Sisam) Mykale (Samsun) dağının kuzeyinin kendine ait olduğunu iddia etmişti. Miletos'un yardımıyla bu bölgeyi ele geçirdiğini de eklemiştir. Aslında sorun, Karion ve Dryoussa'daki phourilar ile Batienetis yüzünden çıkmıştı. Batienetis bereketli bir araziydi. Batısında Dryoussa ve Karion phouriaları bulunmaktaydı. Antlaşma sonunda Priene, Karion ve Dryoussa phourialarını, Samos ise Phygela'yı almıştır. bk Ager 1996,91-93.

¹³⁹³ Polybios 21.45; Livius 38.39.5-17. Aslında Manlius Vulso'nun rüşvet alıp Samos lehinde karar verdiği düşünülmektedir. bk Polybios 21.34.13; 21.35.3-5.;

¹³⁹⁴ Sherk 1969,33,no.47.

¹³⁹⁵ OGIS 282. Roma senatusu bu sorunu çözmesi için atadığı praetor Marcus Aemilius arabulucu olması için Mylasa'yı (Milas) seçmiştir. bk Sherk 1969,33,no.34.

¹³⁹⁶ M.Ö. 167'de Mylasa Euromos'u işgal etmişti. Bu sorunun çözümü için Roma Rodos'u tayin etmişti. bk Ager 1996,345,no.124.

Apamea anlaşmasından sonra, Myous yüzünden Miletos ve Herakleia Latmos (Kapıkırı) arasında çıkan sorunu Rodos çözmüştü. bk Magie 1950,I,106.

¹³⁹⁷ Ager 1996,274-275.

¹³⁹⁸ Polybios 31.3; 31.7; 32.1. 3; Diodoros 31.28.

¹³⁹⁹ Priene'de bulunan altı tetradrahmi bu hazinenin bir parçasıydı. Orophernes, Athena Polias heykelini kentte hediye etmişti. Kaidesine bu sikkeli koymuştur. bk Polybios 33.6.2; Habicht 2006,213,dn.135-136.

¹⁴⁰⁰ Bu vasiyetle ilgili antik yazarlardan Florus Attalos'un tüm mülkünü değil sadece "kişisel mülkünü" Romalılara bıraktığını ifade etmişlerdi. bk Florus 1.35.2. Ancak Attalos'un kişisel mülkü sadece kraliyet mülkünü ve kendi malını içermemektedir Kraliyet arazileri, ormanlar, işlikler ve çok sayıda kölede bu hazineye dahil edilmiş olmalıdır.

Attalos'un vasiyetinin Romalılar tarafından değiştirildiği de ileri sürülmüştür. bk Hansen,1971,149-151.

edilmişti çünkü Roma'da küçük toprak sahipleri topraklarını kaybetmişlerdi. Artan bir işsizlik vardı. Roma'ya dahil edilmiş topraklar çiftçilere dağıtılarak bu sorun çözülebilecekti.¹⁴⁰¹.

Eumenes'in oğlu olduğunu iddia eden Aristonikos tahtın varisi olduğunu iddia ederek ayaklanmış¹⁴⁰², var olan sosyal ve ekonomik düzenden hoşnut olmayan ve kralın vasiyetine karşı çıkan kitleler hatta kentler tarafından desteklenmişti¹⁴⁰³. Hatta bir kent bile kurduğu düşünülmektedir¹⁴⁰⁴.

Attalos Krallığı'ndaki polislerin çoğunluğunda yaşayan Roma taraftarı olan aristokratlar, bu isyana destek vermemişti. Roma'ya elçiler göndererek Aristonikos'a karşı yardım istemişlerdi¹⁴⁰⁵. Pergamon¹⁴⁰⁶, Byzantium¹⁴⁰⁷, Kyzikos¹⁴⁰⁸ ve Sestos¹⁴⁰⁹ bu kentlerden bazılarıdır. Roma bu isyanı birçok polis ve Helenistik krallıklarının yardımlarıyla konsül Perperna yönetimindeki Roma ordusuyla üç yıl sonra

Krallık sınırları içerisindeki kutsal alanlar, tapınaklar ve özgür Helen kentleri bu vasiyetin içeriğinde yer almayacaktı. bk Strabo 14.6.2.

¹⁴⁰¹ Plutarchos Tiberius Gracchus 7.7-9;14,Tiberius toprak reformuyla bu sorunu çözmeyi planlamıştı ama bu fikir zengin sınıfın hoşuna gitmemiş ve öldürülmüştür.

¹⁴⁰² Diodoros 34.1;35.3; Hansen 1971,150-159; Allen 1983, 176-177

¹⁴⁰³ Ekonomik ve sosyal olarak huzursuzluk artmıştı. Aristonikos hayatından memnun olmayan insanları bir araya getirerek Leukai'de (Çamaltı) ayaklanmıştı. bk Florus 1.35.4 Hatta Galatların bile bu isyanın başlangıcında destek verdiği düşünülmektedir. bk Malay 1987,40,dn.193..

Kolophon (Değirmendere), Phokiai (Foça) ve Karia'daki birçok kenti ele ele geçirmişti. bk Justinus 35.4.6-7;38.1,..

¹⁴⁰⁴ Kolophon yakınlarında kölelerin bir kent kurdukları düşünülmektedir. bk Rigsby 2003,112-115.

¹⁴⁰⁵ Aristonikos, Smyrna (İzmir) ve Ephesos'un (Efes) karşı koymasını yüzünden ağır yenilgiye uğramıştı. Hatta Mysia'da oturan Abbaetisliler ethnosu bile Aristonikos'a karşı koymuştu. bk Malay-Petzel 1984,157-166. Ancak, Aristonikos'un ölümünden sonra Mysia Abbaetis bölgesinde Roma'ya direnen grupların var olduğunu ve M.Ö. 128 yılında, M. Aquillius'un kontrol altına aldığı bilinmektedir. bk Malay 1987,45,dn.224-226.

¹⁴⁰⁶ Pergamon Aristoniko'a karşı koymuştur. Hatta kentin güvenliğini sağlayabilmek amacıyla, kentte yaşayan yabancılara vatandaş olabilmek,hakkı tanınmış azatlılara, kölelere de yabancı statüsü vermiştir. Kenti terk edenler vatandaşlıktan çıkarılacak ve mülklerine el koyulacaktı. bk Hansen 1971,152; Malay 1987,32.

¹⁴⁰⁷ Byzantium, Aristonikos isyanı sırasında Roma'nın yanında yer almasından imparator Tiberius Dönemi'nde bile hala onur duymaktaydı. bk Tacitus Annales 12.62.

Tacitus, Tiberius Dönemi'nde, Batı Anadolu'daki on bir kentin bu isyanda Roma'nın yanında yer aldığından bahsetmektedir. bk Annales 4.55.

¹⁴⁰⁸ Kyzikos, Aristonikos İsyanı sırasında Roma'nın yanında savaşmıştır. bk Magie 1950,II,1036,d.n.7; Tozan 2011, 161,dn.17.

¹⁴⁰⁹ Sestos'dan Menas Tiberius adlı bir kişinin Roma adına yaptıklarından bahsedilmektedir. bk Tozan 2011,161.

bastırabilmişti¹⁴¹⁰. Yerleşimler bu zafer için Romalı askerleri onurlandırmıştır¹⁴¹¹.

Zaferden hemen sonra, Perperna kraliyet hazinesini Roma'ya taşımıştır¹⁴¹². Pergamon'da düzenlenen tören ve yarışmalara komşu kentleri çağırarak hem Roma'ya olan bağlılıklarını ölçmüş, hem de Batı Anadolu'daki kentler üzerindeki tek gücün Roma'nın olduğunun altını çizmiştir¹⁴¹³. Daha sonra, bu isyanın bastırılmasını kutlamak için Batı Anadolu kentleri, Herakleia ve Soteria festivallerini Roma'yı onurlandırmak için düzenlemiştir¹⁴¹⁴.

Roma isyanın sona ermesinin ardından, M.Ö. 129 yılında Attalos Krallığı'nın topraklarını Roma Cumhuriyeti'nin sınırlarına dahil etmesi için Manlius Aquilius başkanlığındaki on kişilik bir elçi grubu (Decem legati) krallığa göndermiştir. Bu grup gerekli incelemeleri yaptıktan sonra Asia eyaletini kurmakla görevlendirilmişti¹⁴¹⁵. Roma, Küçük Asya'da ilk eyaletini kurmuş, ama; tüm krallığı eyalet topraklarına dahil etmemiştir¹⁴¹⁶.

Senatus, krallığın fakir ve ethnosların fazla olduğu doğu kesimini bu isyanda kendisine yardım eden krallıklar arasında bölüştürmüştü. Pontos kralı V.Mithridates Büyük Phrygia; Kilikia, Kastabala, Kybistra, Derbe ile Lykaonia Kappadokia kralı V.Ariarathes'in (M.Ö. 163-130) çocuklarına; Lykaonia'nın batısı Galatlara; Paphlagonia kralı Pylaimenes'e Phrygia Epiktetos'un kuzeybatısı; Bithynia kralı Nikomedes'e (M.Ö.149-127) ise Phrygia Epiktetos'un güney kesimi verilmiştir¹⁴¹⁷.

¹⁴¹⁰ Livius 59.1; Justinus 36.4.9; Velleius 2.4.1; Florus 1.35.6; Jones 1937,58 vd. Bithynia, Pontos, Kappadokia ve Paphlagonia krallıkları, Galatlar ile Pergamon ve Smyrna gibi polisler Roma'ya bu isyanın bastırılmasında yardımcı olmuşlardı. bk Hansen 1971,142.

Perperna, bu isyanın bastırılmasına yardım eden Lydia'daki Artemis Persike Tapınağı'nın asyilium hakkını genişletmişti. bk Tacitus,Annales 2.61.4.

¹⁴¹¹ Manisa Demirci'de bulunan yazıtta Romalı askerler Lakimedonoi, Hodenoi, Mokedonoi ve Ankyronoi demosları tarafından onurlandırılmaktadır. Malay, bu askerlerin Aristonikos isyanında ölen askerler olduklarını düşünmektedir.. bk Malay 1983,25-27.

¹⁴¹² Perperna, isyancıların hazineyi ele geçirerek tekrar güçlenmelerini engellemek . bk Magie 1950,I,153.

¹⁴¹³ Malay 1987,40. Priene'nin, Pergamon'a yarışmalara katılmak için temsilciler gönderdiği bilinmektedir.

¹⁴¹⁴ Malay 1987, 26,dn.224.

¹⁴¹⁵ Strabo 14.1.41; Justinus 36.4.

¹⁴¹⁶ Kaya 2005,16. “Anadolu'daki Roma eyaletlerinin sınırları belirlenirken, yerini aldığı krallık toprakları ya da bölgenin sınırlarıyla birer bir örtüşmesi önemsenen bir ölçüt değildi. Bunun nedeni de galiba provincia'nın öncelikle bir magistrat ya da ex-magistratın görev-eylem alanını ifade ediyor olmasındandı.”

¹⁴¹⁷ Kappadokia Krallığı'na, Pisidia ve Pamphylia bölgelerinin de verildiği düşünülmektedir. bk Jones 1937,131.

Asia eyaleti Troas, Mysia, Aiolis, Lydia, İonia, Karia, Phrygia'nın güneybatısı ve Hellespontos Phrygia'sını kapsamaktaydı¹⁴¹⁸. Eyaletin başkenti Ephesos'du. Eyalet sınırları içerisinde bulunan kentlerden Aristonikos isyanına destek verenlerin özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Roma taraftarı olanlar da, Roma dostu ve müttefiki olarak ödüllendirilmiştir¹⁴¹⁹. Ancak kentlerin statüleriyle ilgili elimizde bir kanıt yoktur. Sadece, otonominin bir belirtisi olan sikke basma hakkına sahip olan kentlerin özgür oldukları düşünülmektedir¹⁴²⁰.

M. Aquillius (M.Ö.129-126) Asia eyaletinin ilk valisi olmuştur. Üç yıllık görev süresince, eyaletin güvenliğini sağlayabilmek için yol yapımıyla da, ilgilenmiştir¹⁴²¹. Eyaletin sınırlarını ve kentlerin hangisinin vergiye tabi olduğunu, hangisinin muaf olduğunu belirlemiştir.

Attalos Krallığı'na ait gümrük istasyonları Roma vergi sistemine dahil edilmiştir¹⁴²². Roma Devleti, Attalos krallığına ait araziler, yani kent dışındaki ormanlar, madenler, araziler ve işletmeler Roma halkının (ager publicus) malı olmuş ve ihaleye çıkarılarak kiralanmıştır¹⁴²³. M.Ö. 124/123 yılında, Gaius Gracchus fakir halka Roma'nın sınırlarına dahil ettiği topraklardan vermeyi düşünmüştür¹⁴²⁴. Bu tarihten sonra eyalete Romalılar gelmeye başlamıştır¹⁴²⁵.

¹⁴¹⁸ Khersenessos (Gelibolu) ve Thrakia'daki toprakları M.Ö. 146 yılında kurulan Makedonya eyaletine dahil edilmişti. Aigina ve Andros adaları da Akhae eyaletine bağlanmıştı. bk Sherwin-White 1977,70.

¹⁴¹⁹ Magie 1950,I,155-156;II,1044-1045,dn.32. Stratonikeia, Erythrae, Kolophon, Magnesia, Priene, Magnesia, Miletos ve Herakleia'nın Aristonikos'u destekledikleri için özgürlüklerinin ellerinden alındığına inanılmaktadır. Çünkü bu kentler sikke basmayı durdurmuşlardır. bk Head,1911,68. Bu kentlerin bazıları çok geçmeden tekrar özgür olmayı başarmışlardır. Kolophonlu Polemeaus ve ile Menippos, Kolophon ve Roma arasındaki ilişkinin düzelmesi için çalışmıştır. Bu sayede, kent yeniden özgür kalmıştır. Geniş bilgi için bk Eilers 2002,124-132.

¹⁴²⁰ Adramyeteion (Edremit), Sardis (Sart), Tralleis (Aydın),Erythrae (Ildırın), Thyateira (Akhisar) ve Smyrna (İzmir) sikke basan kentlerdi. bk Head 1911,534 vd.

¹⁴²¹ IGRP IV 264; Magie 1950,I,157-158.

İlk defa Roma, Pergamon (Bergama) ve Ephesos'da (Selçuk) yollar yapmıştı. Pergamon'dan Laodikea (Goncalı) ve Side'ye giden iki yol ve Ephesos'dan (Selçuk) Pergamon (Bergama) ve Lampsakos'a (Lapseki), Sardis'e ve Tralleis (Aydın) ile Laodikea'ya (Goncalı) giden yollar inşa edilmişti. bk French,1990,229-240; French 1997,179-187.

¹⁴²² Vergi alınan bölgeler, gümrük vergisi büroları, vergi memurlarının görevleri ile hakları belirtilmişti. Roma Küçük Asya'da uyguladığı vergi sistemini Attalos Krallığından aldığına inanılmaktadır. bk Reynolds, 1982, 6. Roma kara yoluyla ticaret yapanlardan mal beyanında bulunmasını istiyordu. bk Engelman-Knibbe, 1989,8-37.

¹⁴²³ Broughton 1938,IV,623.

¹⁴²⁴ Plutarchos Gaius Gracchu 9.2; Scullard 1959,27-30. Ancak eyaletlerden vergileri atlı sınıfa mensup publicanilerin kurdukları şirketlerin toplamasını da içermekteydi.

¹⁴²⁵ M.Ö. 129 yılında yüz bin İtali ve Romalı aile Asia eyaletine yerleşmiştir. Tüccarlar, bankerler, veteranlar ve çiftçiler bu eyalete gelmişlerdi. Bu aileler, yerlilerle evlenerek, kısa zamanda

M.Ö. 133'e ait Khios'da bulunan ephebes listesinde Romalılar'ın Asia eyaletinde sahip oldukları topraklarla ilgili yazıtın bulunması Romalıların Küçük Asya'nın batısındaki varlığına işaret etmektedir¹⁴²⁶. Bu tarihten sonra eyalet gelen Romalılar, Roma vatandaşı olmanın ayrıcalığını kullanarak, kentlerde güç sahibi olmaya başlamışlardı. Kentlerdeki zengin aileler ile evlilik bağıyla akrabalık kurarak, hem eyaletlerde önemli rol oynamışlar, hem de Roma'nın Doğu Akdeniz'deki egemenliğinin kalıcı olmasını sağlamışlardı¹⁴²⁷.

Asia eyaletinde vergilerin belirlenmesinin yanında eyalette yaşayan Romalı vatandaşların adli sorunlarının çözümlenebileceği *conventuslar* yani mahkeme merkezleri ve adli bakımdan buralara bağlı yerleşimler belirlenmişti¹⁴²⁸. Eyalet kurulduğunda sayısı dokuz olan conventusların merkezleri şunlardı: Pergamon (Bergama), Adremmyteion (Edremit), Smyrna (İzmir), Sardis (Sard), Ephesos (Selçuk), Alabanda (Araphisar), Laodikeia (Goncalı), Apameia (Dinar) ve Synnada (Şuhut)¹⁴²⁹.

Roma Asia eyaletiyle beraber Anadolu'da tartışmasız tek güç haline gelmişti. Helenistik krallıklar ve polisler sadece Roma'nın çıkarına göre kullandığı unsurlar haline gelmişti. Polisler aralarındaki anlaşmazlıklar için Roma'ya başvuruyorlardı¹⁴³⁰. Roma istediği gibi Anadolu'da sınırları değiştirebiliyordu. Bu dönemdeki genişleme siyaseti çerçevesinde, V.Mithridates'e verilen Büyük Phrygia, M.Ö. 119 veya 116'da, Asia eyaleti sınırlarına dahil edilmişti¹⁴³¹. Bu tarihte Romalı iş adamları ve azatlılar Phrygia'ya gelmeye başlamışlardı¹⁴³².

zenginlik ve güç sahibi olmuşlardır. Bunu Roma'nın yayılımcı politikası için kullanmışlardır. bk Magie 1950,I,163.

¹⁴²⁶ Kos'da, Ephesos'da (Efes), Adrammytium'da (Edremit), Lydia içlerinde, Priene (Gülbahçe), Tralleis (Aydın) ve Kaunos'da (Dalyan) Romalılara ait araziler vardı. bk Broughton 1938,IV,543.

¹⁴²⁷ Sherwin-White 1973,174 vd.

¹⁴²⁸ Çapar 1995 731-735.

¹⁴²⁹ Magie 1950,I, 164.

¹⁴³⁰ M.Ö. 130-120 yılları arasında Kolophon ve adı belli olmayan bir komşusu arasındaki sınır sorununu Roma çözmüştür. bk Ager 1996,459,no.162.

Roma'nın müttefiki olan Rodos ve bu isyanda Aristonikos'un eline geçen Stratonikea arasındaki sorunu Roma'nın atadığı Bargylia çözmüştür. bk Ager 1996,457, no.161.

¹⁴³¹ V.Mithridates, Sinope'de öldürülünce Roma Büyük Phrygia'yı istila edip, Asia eyaletine dahil etmiştir. bk Eutropius 4.20.1; Appianos Mithridates 11-13; Justinus 38.5. 3. Geniş bilgi için bk McGing 1986, 35 vd.

¹⁴³² Phrygia'ya Romalılar'ın bu tarihten sonra geldikleri düşünülmektedir. Romalılar'ın bazıları köle ticareti yapmaktaydı. M.Ö. 70-60 yılları arasında, Akmonieia'da, legatus Sornatius Barba tarafından köle pazarı kurulmuştu. bk Thonemann 2013,29,dn.111.

M.Ö. 50-46 yılları arasında, Phrygia'da tefecilik yapan ve Cicero'nun dostu olan C.Vennoius Eros

Vergileri toplayan publicaniler zamanla Küçük Asya'daki kentleri sömürmeye başlamışlardı. Kentlerdeki Romalı iş adamları ve tefeciler kentlere yüksek faizlerle borç vermişlerdi. Eyaletteki kentler borç içerisindeydi. Bu duruma en güzel örnek, M.Ö. 105 yılında, Romalı tefecilere borçlarını ödeyemeyen Bithynialılar'ın köle olarak satılmalarıdır¹⁴³³. Vergiden muaf olan kutsal alanlar bile Romalı vergi tahsildarları tarafından adeta yağmalanmıştı¹⁴³⁴. M.Ö. 101 yılında, Priene Athena Tapınağı'nın *publicani* tarafından gasp edilmesi ile ilgili olarak Pergamonlular Roma valisine itirazda bulunmuş ve bu dava senatus tarafından karar için Erythrae'ye gönderilmişti¹⁴³⁵.

Romalıların kentleri ve yerleşimleri sömürmelerine çoğunlukla valiler ve memurlar göz yummuştu; ancak, M.Ö. 90 yıllarında, Asia valisi olan Scaevola öncelikle kentleri vergi yüklerini azaltarak ekonomik anlamda kentleri refaha kavuşturmaya çalışmıştır¹⁴³⁶. Bu sayede, Roma'nın Küçük Asya'da egemenliğinin devamlılığını sağlayacağını fark etmişti. Yönetimi sırasında, bu eyalette yaşayanlar tarafından çok saygı görmüştü¹⁴³⁷. Hemen her türlü sorunda Scaevola'ya danışılmıştır¹⁴³⁸.

adına Apameia Kelaina'da çift dilli bir yazıt dikilmişti. bk MAMA VI.202; Cicero, Ad Atticum, 6.1.25; 6.3.5.

M.Ö. 1. yüzyılda, M. Sestius Philemo'nun yönetimindeki tüccarlar ve iş adamları Laodikea demosu tarafından onurlandırılmıştır. bk Thonemann 2013,30.

¹⁴³³ Diodoros 37.3.

¹⁴³⁴ Ephesos'da Artemis tapınağına ait balık tutulan göl aslında vergiden muafı ama vergi tahsildarları yine de, bu gölün gelirini vergi olarak almışlardı. Bunun üzerine gölden elde edilen gelirin vergiden muaf olması için Roma'ya elçi yollamışlardı. bk Strabo 14.1.26.

Troia'daki Athena İlion Tapınağı'na ait kutsal alandan elde edilen gelire de, vergi tahsildarları el koymuştu. Ancak Roma senatusu aralarında akrabalık ilişkisi olan kentten gelen ricalar sonucunda tapınağın gelirini vergiden muaf ilan etmişti. bk OGIS 440.

¹⁴³⁵ Magie 1950,I,114. Priene'de Athena Polias tapınağına ait tuz yatakları da, publicaniler tarafından sömürülmüştü. bk Broughton 1938,IV,535,dn.3.

M.Ö. 110'da Pergamondaki bir tapınak Roma'dan ayrıcalıklar elde etmişti. bk IGRP IV.262.

¹⁴³⁶ Magie 1950,I,174.

¹⁴³⁷ M.Ö. 94/93 yıllarında Asia valisi olan konsül M.Scaevola kentlerdeki talana son verebilmek için yasalar çıkartmış ve rüşvet yiyen Romalı memurlarını cezalandırmıştı. Bu yüzden, pek çok defa kentler tarafından onurlandırılmıştır. Hatta Sardis, Ephesos, Pergamon gibi kentlerde adına Mukeia adlı bir festival düzenlemişti. bk Diodoros 37.5. 1-4; 6. 1

Ephesos ile Oinoanda kentleri,O'nu kendilerine patron seçmişlerdir. bk Eilers 2002, 234..

¹⁴³⁸ M.Ö. 98/94 veya 93 yılında, Ephesos ve Sardis arasındaki sınır sorununu Scaevola Pergamon'u arabulucu yaparak çözmüştü. bk Ager 1996,500-503, no.170.

M.Ö. 90 yıllarında Scaevola'nın Asia eyaletinin hem valisi hem de Pontifex Maximus'u olduğu iddiaları vardır. Çünkü Scaevola'nın Asia eyaleti valiliğinin M.Ö. 110'larda başladığı ve hiç kişinin valilik görevinin bu kadar uzun sürmediği düşünülmektedir. Ancak, hepsi olasılıktan öteye geçmemektedir. bk Eilers 2002, 128, dn.98.

M.Ö. II. yüzyılın sonlarına doğru, Anadolu'nun güneybatı kıyılarında korsanların güç kazanması yüzünden Küçük Asya'da korsanlar ortaya çıkmış ve yerleşimleri talan etmeye başlamıştı¹⁴³⁹. Denizlerde çok güçlü olmayan Roma'nın Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyetleri zarar görmüştü. M.Ö. 102 yılında, Roma korsanları ortadan kaldırmak amacıyla praetor Marcus Antonius'u Kilikia'ya göndermişti. Antik kaynaklarda, bu tarihte Kilikia'dan provincia olarak bahsedilmekteydi ancak bu bir yüksek memurun sorumluluk alanıydı¹⁴⁴⁰.

M. Antonius, Ege, Adaları, Hellas ve Batı Anadolu'da donanmaya sahip polisler ile Helenistik krallıkların yardımıyla gittiği sefer sonucunda korsanları ortadan kaldıramamıştı. Korsanlar daha da güçlenerek eylemlerine devam etmişlerdi¹⁴⁴¹. Bu durum karşısında daha ciddi önlemler almak zorunda kalan Roma, M.Ö. 101-99 yılında praetor eyaletleri yasası (*lex de provinciis praetoris*) çıkararak korsanları Roma ile dost ve müttefiklerinin düşmanları olduğunu ilan etmişti¹⁴⁴². Roma, dost ve müttefiklerinin çıkarları ve güvenlikleri gereği bu yasayı çıkarmıştı.

Korsanlara karşı egemen olduğu bölgelerin güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Kilikia eyaletini kurmuştur. Kilikia'nın Roma eyaleti haline getirildiğini yazan mektuplar göndermişti¹⁴⁴³. Yeni eyaletin adı Kilikia olsa da, Milyas, Lykia, Phrygia, Pisidia ve Pamphylia'yı içine alıyordu¹⁴⁴⁴. Lykaonia hatta Kappadokia'ya kadar uzanmaktaydı¹⁴⁴⁵. Aslında Kilikia bölgesinde hiçbir toprak parçasına sahip değildi¹⁴⁴⁶, çünkü, Kilikia Thrakeia korsanların ve yerel yöneticilerin; Kilikia Pedeias ise Seleukosların kontrolündeydi. Eyaletin ismi tamamen eyaletin kuruluş amacından kaynaklanıyor olmalıydı.

Roma, Kilikia Eyaleti'ni, Kilikia Thrakeia'daki korsanları denetlemek ve Doğu Akdeniz'i kontrol altında tutmak için kurmuştu. Kilikia, korsanların yenilip,

¹⁴³⁹ M.Ö. II.yüzyılın korsanlar Ephesos'taki Phygela'ya saldırıp yağmalamıştır. Pek çok insanı esir alıp köle olarak satmıştır. Bu durumu öğrenen Astypalaialılar, korsanlara karşı bir sefer düzenlemişlerdi. Korsanları yenen Astypalaialılar, kaçırılan Ephesos vatandaşının çoğunu geri almıştı. bk IGRP IV.1029; De Souza 1999,100 vd.

¹⁴⁴⁰ Sherwin-White 1976,6 vd.

¹⁴⁴¹ Birkaç yıl sonra, korsanlar Marcus Antonius'un kızını kaçırmışlardı. bk Plutarchos Pompeius 24.6.

¹⁴⁴² Kallet-Marx 1996, 226-230.

¹⁴⁴³ Sherk 1984,63,no.55.

¹⁴⁴⁴ Livius 68.1. krş Plutarchos Pompeius 24.1. Aslında görev alanı Kilikia olarak belirtilen Romalı valilerin M.Ö. 102-75 yılları arasında sorumluluk alanı Pamphylia idi. bk Mitchell,2008,190 vd.

¹⁴⁴⁵ Sherwin-White 1976,4 vd.

¹⁴⁴⁶ Magie 1950, I, 285, dn. 15; Tozan 2013,15,dn.80.

tüm faaliyetlerine son vermesine kadar, Romalı bir yüksek memurun görev eylem alanı olarak görülmüştü, ancak; Kilikia'nın gerçek anlamda bir eyalet olması, korsanları yenen Pompeius Dönemi'nde gerçekleşmişti.

VII.1.2 Sulla Dönemi (M.Ö. 86-67)

Sulla Dönemi'nde, Roma'nın Anadolu'da uyguladığı yerleşim politikasını siyasi, ekonomik ve askeri olaylar şekillendirmişti. Roma, Küçük Asya'daki kentleri vergilerle sömürmüş hatta vali ve yardımcılarının yaptığı yolsuzlukları göz ardı etmişti. Geçmişte olduğu gibi, Küçük Asya'da ele geçirdiği ama sözde özgür olan yerleşimler arasındaki her türlü sorunu kendi çıkarları doğrultusunda çözerek, tek gücün kendisi olduğunu göstermeye çalışmıştır¹⁴⁴⁷, ancak; M.Ö. 90-67 yılları arasında, Hellas ve Anadolu'da, Mithridates Eupator Roma'nın gücünü sarsarak, kontrolü altındaki kentlerin ve krallıkların gücünü sorgulamasına neden olmuştu.. Roma bu yüzden, asker toplamak amacıyla yerleşimleri yağmalamış, hatta bazılarını satmıştı¹⁴⁴⁸. Pontos Kralı VI.Mithridates Eupator'a karşı savunma amaçlı yerleşimler kurmuştu¹⁴⁴⁹.

Aslında Sulla'nın Anadolu'da yerleşim politikası diktatörlüğü zamanında başlamamıştır. Sulla önce Kilikia valisi olarak atanmıştır¹⁴⁵⁰, daha sonra, Roma'nın diktatörü olarak yerleşimlerin kaderini tayin eden kişi olmuştur¹⁴⁵¹. Sulla'nın yerleşim politikası Anadolu'da Mithridates savaşlarından sonra ödül ve ceza olarak ortaya çıkmıştı. Küçük Asya'da vergi bölgeleri oluşturularak her bölgenin üzerine düşen borç miktarını sınırları içindeki kırsal ve kentte yaşayanlardan toplanması sağlanmıştı¹⁴⁵². Sulla, Anadolu'da, Roma'nın topraklarını genişletmiş ve egemenliğini

¹⁴⁴⁷ M.Ö. 91/90 yılları arasında Erythrae ve Sardis arasındaki sınır sorunu, Roma'nın atadığı Miletos ve Priene'nin arabuluculukları sayesinde çözülmüştü. bk Ager 1996,503-507,no.171.

¹⁴⁴⁸ Lucullus, Mithridates'e karşı yapacağı savaşta asker toplayabilmek amacıyla, Euphrates'in karşısındaki Kappadokyalılara ait Tomisa kalesini 100 talente Sophene krallığına satmıştı. bk Strabo 12.2.1

¹⁴⁴⁹ M.Ö. 83/82 yılında, Pontos topraklarını yağmalayan Murena, Pontos Kappadokia sınırında garnizon yerleşim olan Licineia'yı kurmuştu. bk Appianos Mithridates 64-65; Memnon 36.1.

Bu kentin yeri belli değildir. Pontos'da Komana'nın yakınında kurulduğu iddiaları vardır ama kabul görmemiştir. Çünkü, Mithridates VI Eupator'un egemenlik alanı içerisinde, Murena'nın bir yerleşim kurması mantıklı değildir. bk Magie,1950,I,247; II,1124,dn.37.

¹⁴⁵⁰ Kilikia'nın ilk valisi olmuştu. Kilikia'nın Sulla'nın sorumluluk alanı olduğu düşünülmektedir. bk Kaya 2005,17-18.

¹⁴⁵¹ Sulla, M.Ö. 92 yılında Kilikia'da korsanlara karşı savaşması için gönderilmiştir. bk Appianos Mithridates 17; Plutarchos Sulla 5; Strabo 13.4.17.

¹⁴⁵² Cicero Pro Flacco14.432; Appianos Mithridates 61-63;Magie 1950,I,238.

sağlamlaştırmıştı ama kentleri fakirleştirmişti.

Roma korsanlar sorununu çözmeye çalışırken, VI.Mithridates Eupator, Karadeniz'in kuzeyini topraklarına dahil etmişti¹⁴⁵³. M.Ö. 109/108 yılında, Pontos kralı VI.Mithridates Eupator, Bithynia kralı Nikomedes ile müttefik olmuşlar, Paphlagonia'yı aralarında bölüşmüşlerdi.¹⁴⁵⁴ Kappadokia kralı VI.Ariarathes'in ölümü üzerine krallığı işgal etmişlerdi¹⁴⁵⁵. Galatlar ile ittifak yapmıştı¹⁴⁵⁶. Bunun üzerine, M.Ö. 99/98 yılında, konsül Marius, Kappadokia'ya gelerek Mithridates'e Roma'nın isteklerini bildirilmiştir¹⁴⁵⁷. Daha sonra, Kilikia praetoru Sulla'yı M.Ö. 92 yılında, VI.Mithridates Eupator'un kovduğu Kappadokia kralı Ariobarzanes'in tahta oturtmasını sağlayarak Mithridates'in genişlemesini önlemeye çalışmıştı¹⁴⁵⁸.

Sulla, aynı tarihte, Euphrates'e (Fırat) doğru genişleyen Parth kralının elçisiyle, Melitene (Malatya) yakınlarında görüşmüştü¹⁴⁵⁹. Bu görüşme sonucunda, Euphrates iki devlet arasında sınır olarak belirlenmişti¹⁴⁶⁰.

¹⁴⁵³ Justinus 37.3.2; Rostovtzeff 1960,109.

¹⁴⁵⁴ Strabo 12.3.41. Bu paylaşımdan, Pontos krallığı karlı çıkmıştı. Doğu yönünde Kolkhis ve Armenia Minor; batıda ise, Amastris ve Paphlagonia'nın bir kısmına egemen olmuştu. M.Ö. 108 yılında, Roma Mithridates'in Paphlagonia'da aldığı toprakları boşaltmasını istemişti. bk Justinus 37.4.4.

III.Nikomedes oğlunu Pylaimenes olarak Paphlagonia tahtına çıkartmıştı, ancak; Roma Nikomedes'ten Paphlagonia'yı boşaltmasını istememiştir. bk. McGing1986, 66.

Nikomedes, M.Ö. 103 yılında Spartaküs ayaklanmasının bastırılması için Roma'ya asker yollamıştır. bk Diodoros 36.8. Roma, belki de bu yüzden Nikomedes'in dolaylı da olsa Paphlagonia'nın bir bölümünü kontrol altında tutmasına kayıtsız kalmıştı.

¹⁴⁵⁵ VI.Mithridates Eupator kendi oğlunu Kappadokia tahtına oturtmak istemiştir, ancak; Roma, Mithridates'in büyüyen gücünden rahatsız olmaya başlamıştı. bk Appianos Mithridates 10; Plutarchos Sulla 5.3; Plutarchos Marius, 31.2-3.

¹⁴⁵⁶ Galatlar, M.Ö. 108 yılından M.Ö. 88 yılına kadar Pontos krallığının yanında savaşmıştır. bk. Magie 1950,I,198;II,1098,dn.58.

Mithridates'in Galatlarla yaptığı ittifak Pessinus tapınak devleti rahibi Battaces'i rahatsız etmişti. Bu yüzden Roma'ya gidip , Roma himayesi istemişti. bk Plutarkhos Marius 17,5-6

¹⁴⁵⁷ Roma'nın çıkarlarını tehdit eden Mithridates'le önce diplomatik yollardan anlaşılmaya çalışılmıştı. Eski gücünü kazanmak isteyen general Marius, Galatia ve Kappadokia'ya yaptığı dini amaçlı bir gezi sırasında, VI.Mithridates Eupator'la görüşmüştü. bk Plutarchos, Marius 31.3;Badian 1958,300,dn.72-73. 7.

¹⁴⁵⁸ Appianos Mithridates 17; Plutarchos Sulla 5; Strabo 13.4.17.

.Kappadokia halkı bir kral tarafından yönetilmek isteyince, Roma kralı olarak Ariobarzanes'i tayin etmişti bk Justinus 38.2.8. Ancak çok geçmeden Mithridates Eupator'un damadı Armenia kralı Tigranes Kappadokia'yı işgal etmiş ve Ariobarzanes kaçmak zorunda kalmıştır. bk Justinus 38.3.3.

¹⁴⁵⁹ Parth krallığı Armenai'ya ait yetmiş bölgeyi ele geçirmişti. Hatta Armenia kralını esir alıp, daha sonra tahta oturtmuştu. Bu durum üzerine Roma, Armenia krallığı ile ittifak yapmaya çalışmıştır. Roma'nın bu hamlesine Part Krallığı görüşme talebiyle cevap vermişti. bk Livius 70.1; Velleius Paterculus, bu görüşmenin I. Mithridates savaşından sonra olduğunu belirtmiştir. bk 2.24.3.

¹⁴⁶⁰ Smyrna'nın Asia eyaleti valisi Scaevola için adına Mukeia festivalinin düzenlemesi için yardım etmiştir. bk Cicero, In Verrem2.2.21; Magie 1950,I,173 vd; McGing 1986,112,dn.55.

Küçük Asya'da vergi tahsildarlarının kentleri sömürmesi ve korsanların yerleşimleri talan etmeleri Roma'nın Hellas ve Küçük Asya'daki egemenliğini sarsmış, yerli halk üzerinde hoşnutsuzluk yaratmıştı. Tüm bunlara ilaveten, Romalıların asker toplamak bahanesiyle kentlerden para toplamaları Mithridates'in Helen kentlerindeki taraftarlarını arttırmıştı¹⁴⁶¹. Mithridates, bu kentlere yardım ederek, kendi yanında yer almasını sağlamıştı¹⁴⁶².

M.Ö. 90-85 yılları arasında, Mithridates Eupator, Hellas ve Küçük Asya'nın büyük bölümünü ele geçirmişti. Anadolu'daki birçok kentle ittifak yaparak özgürlüklerini iade etmiştir. İttifak yaptığı kentlere beş yıl vergi affı getirmişti¹⁴⁶³. Kendi yasalarıyla yaşama hakkı tanımış ve kültürel kimliklerine dokunmamış, aksine destek vermişti¹⁴⁶⁴. Taraftarı kentler tarafından onurlandırılmıştı¹⁴⁶⁵. Ayrıca bu kentler, Mithridates adına sikkeler basmıştı¹⁴⁶⁶.

Mithridates'in askeri gücü ve ele geçirdiği topraklarda izlediği politika bazı yerleşimler üzerinde etkili olmamıştı. Helen kentlerinin bazıları Mithridates'e karşı koyup, Romalılara yardım etmeye devam etmiştir¹⁴⁶⁷. Bu yüzden Mithridates, Roma'nın yanında yer alan kentleri cezalandırmış ve ağır vergiler ödemeye mahkum

¹⁴⁶¹ Sulla, Hellas'da Delphoi ve Olympos'daki tapınaklardaki değerli eşyalara el koymuş ve ordusunu genişletmek için kullanmıştı. Aynı durum, siyasi düşmanı Fimbria için de geçerliydi. Fimbria, İlion ve Kyzikos'u yağmalamıştı. bk Santengelo 2007,58-59.

¹⁴⁶² Hellas ve Küçük Asya'daki kentlere yardım etmiştir. Atina ile yakın ilişkiler içerisine girmişti. Anadolu'daki tüm halkların koruyucusu olup, Helen kültürünün koruyup, yüceltilmesi gerektiğine inanıyordu. bk McGing 1986,84.

Depremden zarar görüp teslim olan Apameia'ya (Dinar) 100 talent yardımda bulunmuştu. bk Strabo 12.7.18.

¹⁴⁶³ Justinus 38.39

¹⁴⁶⁴ Ephesos, Artemis Tapınağı'nın kutsal sığınma alanını (asylum). bir stadiondan (600 adım) tapınağın çatısının köşesinden attığı okun düştüğü yere kadar genişletmişti. bk Strabo,14.1.21..

¹⁴⁶⁵ Mesela, Miletos, Mithridates'i kentin stephanepheros'u olarak onurlandırmıştı. bk McGing 1986,119,dn.149.

¹⁴⁶⁶ Smyrna; Ephesos,Eryhtrae, Miletos, Tralleis ve Pergamon M.Ö. 90,85 yılları arasında Mithridates'i onurlandırmak için sikke basmışlardı. bk. McGing 1986,112,dn.115.

¹⁴⁶⁷ Apameia, Laodikeia ve Rodos'ta Romalı askerler yaşamaktaydı. Aphrodisias, Pamphylia, Pisida ve Lykia kentleri de özgür ve vergiden muaf oldukları için Roma'yı desteklemişlerdi. bk Florus,1,40;6,8. Adı geçen yerleşimler savaşta asker ve gemi vermek zorundaydılar. .

Magnesia Sipylum (Manisa), Apollonia (Medet Köyü), Tabai (Kale/Tavas Kalesi) ve Stratonikeia (Eskihisar) gibi, Romalılarla olan ilişkilerini ve müttefik durumlarını koruyarak Pontos krallığına karşı direnmişlerdi. bk. Pausanias, 1.20.5.Memnon, 31.4..

Magnesia Sipylum ise Sulla Anadolu'ya gelene kadar Mithridates'e direnmişti. bk Appianos Mithridates,61.

Nysa'dan (Sultanhisar) Khairamon adlı zengin bir vatandaş Roma ordunun erzak ihtiyacını karşılamak için 60.000 modii (yaklaşık 525 kg) un temin etmişti. bk .Sherk 1969,260,no.48.

etmişti¹⁴⁶⁸. Mithridates ele geçirdiği toprakları satraplıklara ayırarak, yönetimlerini generallerine vermişti¹⁴⁶⁹. Roma yandaşı kentlere bir Pontos garnizonu yerleştirmişti. Bazılarının idaresini tiranlara bırakmıştı¹⁴⁷⁰. Topraklarına dahil ettiği Helenistik krallıkların yönetimini oğullarına vermişti¹⁴⁷¹.

Mithridates, Sulla'ya yenilmiş ve ele geçirdiği topraklardan çekilmişti. Sulla, Mithridates ile yapılan savaşlarda, Roma'ya sadık kalıp, Mithridates'e karşı koyan kentlere özgürlük vermişti¹⁴⁷². Hatta Mithridates ile olan savaşlarda kendisine yardım eden tapınakları ödüllendirmişti¹⁴⁷³. Kentlerde taraftarı olan kişilere Roma vatandaşlığı vererek, Anadolu'da hem Roma'ya bağlı yerel elit oluşumunu, hem de Romalılaştırma sürecini başlatmıştı¹⁴⁷⁴.

¹⁴⁶⁸ Magnesia Sipylum (Manisa), Apollonia (Medet Köyü), Tabai (Kale/Tavas Kalesi) ve Stratonikeia (Eskihisar) gibi, Romalılarla olan ilişkilerini ve müttefik durumlarını koruyarak Pontos Krallığı'na karşı direnmişlerdi. bk Pausanias 1.20.5 ;Memnon 31.4.

Stratonikeia, Pontos krallığı tarafından alınınca, ağır savaş tazminatı ödemek ve Pontos garnizonu bulundurmakla cezalandırılmıştı. bk. Appianos Mithridates 21.

Antik kaynaklara göre, M.Ö. 88 yılında, Mithridates, Asia eyaletindeki pek çok kentte yaklaşık yüz bin Roma vatandaşını öldürtmüştür. Plutarchos'a göre; yüz elli bin Roma vatandaşı katledilmiştir. bk Plutarkho ,Sulla 34,4; Memnon 31.4; Dio Cassius 30-35.109.89; Appianos, Mithridates 22-23.Sherk 1969,143 vdd., no:25.

¹⁴⁶⁹ Appianos,Mithridates,21-22; McGing,1986,78 vd.

¹⁴⁷⁰ Kolophon (Değirmendere) ve Tralleis (Aydın) örnek verilebilir. bk Plutarchos Lucullus 3,3.

Tralleis , I. Mithridates savaşı sırasında (M.Ö. 89-85) tiran Krattippos'un oğulları tarafından yönetilmişti. bk Strabo,14,1,42;

¹⁴⁷¹ Paphlagonia, Kappadokia ve Bithynia krallıklarını ele geçirmişti, krallar kaçıp Roma'dan yardım istemişlerdi. bk Appianos Mithridates 19-20;Strabo 12.3.40.

¹⁴⁷² Sulla'nın özgür ilan ettiği kentler şunlardı; Rodos, Khios, İlion, Kyzikos, Lykia Koinonu, Lampsakos, Magnesia Sipylos, Stratonikeia, Tabae, Alabanda, Astyplae, Aphrodisias idi. Byzantium, Halikarnassos, Apollonis, Smyrna ve Sardis'in de, özgür oldukları düşünülmektedir. Federico Santangelo bu kentlerin Sulla Döneminde özgür olup olmadığının belli olmadığına değinmiştir . bk Santangelo 2007,123,dn.72-76.

Ancak Byzantium Mithridates'e karşı Roma'nın yanında savaşmıştır. bk. Tacitus 12.62.

Sulla'nın Halikarnassos'a bir yazıtta özgürlük verdiği düşünülmektedir. bk. Santangelo 2007,123, dn.74.

¹⁴⁷³ M.Ö. 85/84 yılında, Mophuestia'daki İsis ve Serapis tapınağının asyilium hakkını onaylamıştır. Bununla ilgili olarak Adana müzesinde bir yazıt bulunmaktadır. bk SEG ,44,1227; Rigsby, 1996,467-470.

¹⁴⁷⁴ Küçük Asya'da Sulla ile başlayan eyaletlerde yaşayanlara Roma vatandaşlık hakkı verme politik amaçlı değildi. bk Santengelo 2007,57.

M.Ö. 82/81'de Kos'da senatus kararını içeren yazıtta, Sulla'nın Batı Anadolu'da yaşayan Dionysos sanatçılarına ayrıcalıklar tanımıştı. Hatta Laodikeialı Aleksandros'a Roma vatandaşlığı vermişti. bk Sherk 1969,49,no.43.

Lykia'da M.S. 2 veya 3. yüzyılda yaşadığı düşünülen L.Cornelius Dionysos'un, Sulla'nın Roma vatandaşlığı verdiği Dionysos sanatçılarından birinin akrabası olduğu üzerinde durulmaktadır. Ancak bu sadece bir varsayımdır. bk Dönmez-Öztürk 2011, 51-52;64.

C, Schuler, bu düşünceye katılmamaktadır. krş Schuler 2005,256.

Sulla yanında yer alan kişileri de onurlandırmıştı. Nysalı Khaireimon'u Roma vatandaşı ilan etmişti. Bu aile, imparatorluk yönetimi boyunca, hem Nysa'da hem de Asia eyaletinin sosyal ve

Magnesia Sipylus, İlion, Byzantium, Khios, Apollonia, Aphrodisias, Tabai ve Nysa'ya özgürlüklerini bağışlamıştı¹⁴⁷⁵. Lykia Koinon'una bağlı kentler, Roma'ya bağlılıkları sonucunda hem özgürlüklerini kazanmışlar, hem de egemenliklerini kuzeye doğru genişletmişlerdi¹⁴⁷⁶.

Roma Rodos'un da, sınırlarını genişletmiş, Kaunos'u (Dalyan) topraklarına dahil etmişti¹⁴⁷⁷. Aynı şekilde, Stratonikeia da, Lagina Hekate tapınağı ve kutsal alanını sınırlarına dahil etmişti¹⁴⁷⁸. Ayrıca kente, Pedasos ve Thermessos ile bölgenin önemli liman kentlerinden Keramos'da (Gereme/Germe) Stratonikeia'ya dahil edilmişti. Bu sayede, kentin toprakları genişlemekle kalmamış; aynı zamanda kent önemli ölçüde zenginleşmişti¹⁴⁷⁹.

Roma bu savaşta, müttefiki olan Termessos'u da ödüllendirmişti. Roma senatusu *lex Antonia de Termessibus* adlı plesbicitum¹⁴⁸⁰ ile kente bağımsızlığını geri vermiş, Roma'nın dostu ve müttefiki olarak kabul etmişti¹⁴⁸¹. Anadolu'da yerleşimle ilgili yaptığı en önemli düzenlemelerden biri, Kilikia eyaletini, Pamphylia kıyılarından itibaren Pisida'yı da içine alarak Phrygia ve Lykaonia'ya doğru kuzey yönünde genişletmesidir¹⁴⁸². Bu sayede Doğu Akdeniz'i ve hatta tüm Akdeniz'i kontrol altında tutmak daha kolay olacaktı.

siyasi hayatında önemli yer tutmuştur.. bk Sherk 1969, 260 vd. no. 48; McGing 1986, 109 vd.

¹⁴⁷⁵ Magie 1950, II, 1385, dn. 42. Ayrıca bk Strabo, 13.3.35; 13.1.27; Appianos Mithridates 61; Sherk 1969, 105, no. 18.

Pontos krallığı ile Roma arasında yapılan savaşlarda önceleri Mithridates'le müttefik olan Smyrna, M.Ö. 85 yılında Sulla'ya ve ordusuna her türlü yardımda bulunmuştu. Bu yüzden özgürlüğünü kazanmıştı. bk Magie 1950, II, 1112, dn. 7.

¹⁴⁷⁶ Strabo, 13.4.7.

¹⁴⁷⁷ M.Ö. 88 yılında Mithradates'in, Küçük Asya'daki bütün Romalıları öldürmesine, Kaunoslular kayıtsız kalmasından dolayı Rodos'un yönetimine verildiğine inanılmaktadır. bk Magie 1950, I, 233.

¹⁴⁷⁸ OGIS 441; Sherk 1969, 105, no. 18. Kent Roma'nın kararını M.Ö. 81 yılında, *demos*'larından biri olan Lagina'daki kutsal Hekate Tapınağı'nın duvarlarına kazıdı.

Hekate ile Roma'yı birleştirerek *Hekatasteia-Romaia* adlı festival düzenlenmişti. bk Magie 1950, I, 235, d.n. 9; Kallet-Marx 1996, 276, dn. 62, 66.

¹⁴⁷⁹ Magie 1950, I, 235; II,

¹⁴⁸⁰ Pleblerin katıldığı ve Pleblerin mücadelesi sonrası kurulan bir meclistir. *Concilia plebis*, *Tribunus plebis* seçerdi. Bu meclisin çıkardığı kanunlara *plebiscitum* denirdi. Daha sonra çıkarılan bir kanunla alınan kararlar hem pleblere hem de patricilere uygulanmıştır. bk Smith 1875, 927-928.

¹⁴⁸¹ Termessos'a vergi muafiyeti ve özgürlük verilmişti. Bunların yanı sıra, kente kendi yasalarını kullanma hakkı tanınmıştı Kent gümrük vergisini kendisi belirleyecekti. Ancak Termessos arazisinden geçen Romalılar bu vergiden muaf tutulacaktı. Hiçbir Romalı askeri yetkili ve ordusu Termessos kentinde veya Pisidia'daki Termessos topraklarında kış geçiremeyecekti. Ancak Roma *Senatus*'u kentin adını anarak bu konuda karar aldığı zaman askerler Termessos'un kış ordugahında konaklayabilecekti. bk C.I.L. 589.1; Sherk 1984, 89, no. 72.

¹⁴⁸² Özsait 1985, 74, dn. 347. Eyaletin kuzey sınırını belirlemek imkansızdı.

Kilikia Pedeias (Ovalık Kilikia) ise, M.Ö. 83 yılında, Seleukos kralını yenip Akdeniz'e ulaşmayı hedefleyen Armenia kralı Tigranes'in kontrolündeydi. Armenia'da, başkenti Tigronekerta'yı kurabilmek için Kappadokia'ya ve Kilikia'da kentlerden götürdüğü kişilerle synoikismos yapmıştı¹⁴⁸³. Krallık bölgedeki birçok halkı egemenliği altına alarak güçlenmişti¹⁴⁸⁴.

Küçük Asya'da Mithridates'i destekleyenler, Sulla tarafından cezalandırılmışlardı. Tralleis, Kolophon, Miletos, Pergamon, Ephessos, Samos, Kaunos ve Phokai gibi Mithridates'i destekleyen kentlerden savaş tazminatı istemiş ve adı geçen kentlere Roma garnizonu yerleştirmişti. M.Ö. 90-85 yılları arasında, haraç ödemeyen bu kentlerin beş yıllık tutarı savaş tazminatıyla beraber ödenmesini istemişti¹⁴⁸⁵. Bu kentlere yerleştirilen garnizonlardaki askerleri halk evlerinde misafir edecekti ve tüm masraflarını karşılayacaktı¹⁴⁸⁶.

Vergilerin toplanması için Sulla Küçük Asya'yı kırk dört bölgeye bölmüştü¹⁴⁸⁷. Borçlarını ödeyemeyen kentler tapınaklardaki değerli eşyaları bile satmıştı. Hatta kentler tiyatrolarını, *gymnasionlarını*, sur duvarlarını, halka ait binalarını, caddelerini, limanlarını ve paha biçilmez sanat eserlerini rehin vermişlerdi¹⁴⁸⁸. Aileler borçlarını ödeyemeyince çocuklarını köle olarak vermek zorunda kalmışlardı. Ağır vergileri ödeyemeyen kentler, Roma'dan bu konuda anlayış bekleyerek vergilerde faiz indirimi istemişlerdi. Troia koinonuna bağlı Skepsis,

¹⁴⁸³ Appianos'a göre Kappadokia ve Kilikia'dan yaklaşık 300.000 kişiyi zorla Armenia'ya götürmüştü. bk Appianos Mithridates 67.

Kilikia ve Kappadokia'daki on iki kentin halkını zorla göç ettirerek Tauros Dağları ile Yukarı Tigris (Dicle) deltası arasında Tigranokerta (Sered?) kentini kurmuştur bk Strabo 12.2.29; Plutarchos 14.5;21.4.

Armenia'da kurduğu kentin yeri belli değildi. Eski bir Asur kentinin üzerinde olduğu düşünülmektedir. bk Cohen 2013,50,52,dn.2.

M,Sayar ise, Tigranokerta'nın Diyarbakır Silvan'da olduğunu iddia etmektedir. bk Sayar 2007, 253.

¹⁴⁸⁴ Gordyene ve Mezopotamya'yı fethetmişti. Media, Adiabene, Arabia, Albania, Iberia ile Arakses (Aras) Irmağı'nın kenarlarında yaşayan birçok kabile Armenia kralığıyla ittifak yapmıştı. bk Plutarchos Lucullus 26.4;26.6;31.8.

¹⁴⁸⁵ Plutarchos Lucullus 4.1; Appianos Mithridates 62; Broughton 1938, IV, 518,dn.92-95. Bu para yaklaşık 200.000 talentti.

¹⁴⁸⁶ Ev sahipleri askerlere günde dört tetradrahmi verecek ve her türlü ihtiyacını karşılayacaktı. Subaylara ise günde elli drahmi verecekti. bk Plutarchos Sulla 25.2.

¹⁴⁸⁷ Bölge yerine regio kullanmıştı. bk OGIS 526; IGRP IV 1651; Mitchell 1999, 30, dn. 58.

¹⁴⁸⁸ Plutarchos Lucullus 7. 5-6; 10. 1-3; Appianos Mithridates 63. Hatta Kyme'de; borca karşılık kentin stoalarına el koyulmuştu. Eğer borçlarını belirtilen günde ödeyemezlerse, bu yapının içinden geçemeyeceklerdi. bk Strabo, 12.3.36.

Assos, Aleksandreia, Abydos, Dardanus ve Lampsakos kentleri bu konuyla ilgili olarak Roma adına L. Julius Caesar ile bir antlaşma imzalamışlardı. Bunun sonucunda bu koinonun merkezi olan İlion'aki Athena tapınağı vergiden muaf ilan edilmişti¹⁴⁸⁹. Pergamon'da hem özgür olmak hem de vergi muafiyeti kazanabilmek için Roma'ya bir elçi yollamıştı¹⁴⁹⁰.

Sulla, Küçük Asya ve Doğu Akdeniz'de egemenliğini sarsan korsan sorununu çözmeye çalışmıştı¹⁴⁹¹. Kilikia Thrakeia'nın iç kesimleri, Pamphylia sahillerinin tamamı ve Lykia'nın doğu sahilleri korsanların kontrolüne geçmişti¹⁴⁹². Side, Attaleia ve Korakesion gibi kentlerin içinde yer aldığı Pamphliya sahillerinin tamamına yakın bir bölümü ve Lykia'nın doğu sahillerinde yer alan korsanları ortadan kaldırıp, Akdeniz'de güvenliği sağlamak amacıyla Kilikia'ya vali olarak Murena atanmıştı. Murena, ilk olarak Moagetes'in sahip olduğu toprakları ele geçirmiş, Kibyra'yı (Göhlhisar) Asia eyaletine dahil etmişti¹⁴⁹³, ancak; korsanları tamamen ortadan kaldıramamıştı¹⁴⁹⁴.

Daha sonra sırasıyla M.Ö. 80/79'da Gn. Dolabella¹⁴⁹⁵ ve M.Ö. 78-74'de, Servilius Vatia Kilikia valisi olmuştu. Bazı kaynaklara göre, eyaletin gerçek kurucusu da sayılmaktadır¹⁴⁹⁶. Lykia'da korsan kral Zeniketes'i yenip Olympos ve Phaselis'i,

¹⁴⁸⁹ Santangelo 2007,59,dn.38.

¹⁴⁹⁰ Diodoros Paspasos, Pergamon'un Roma'ya olan borçlarında indirim yaptırmıştı. Romalılar tarafından el koyulan malların da halka geri verilmesini sağlamıştı. Bu yüzden halk Diodoros Paspasos' a tanrısal özellikler kazandırmıştı. Adına tapınaklar inşa edilmiş, heykeli Pergamon Krallığının kurucusu Philetairos'un heykelinin yanına dikilmiş; kentin bir kabilesine onun ismi verilmişti. bk IGRP IV 292-293; Jones 1937, 183 vd; 191 vd; Jones 1974,183-205; Radt 2002, 40; 123 vd; 246 vd.; Price 1983, 96; 99 vd.;242 dn. 29.

¹⁴⁹¹ Mithridates korsanlara destek vermişti. Korsanlar sadece gemileri değil, limanları, kaleleri, ticaret merkezlerini yağmalamışlardı. Iasos ve Klazomenai kentleriyle, Samos ve Samothrake adalarını hücum ederek talan etmişlerdi. bk Appianos Mithridates 64; 112; McGing 1986,139,dn.28. Knidos ve Kolophon kentleriyle, Samos, Notion, Klaros ve Didyma'daki tapınakları da talan etmişlerdi. bk Magie 1950,I,240.

M.Ö. 80/79'da, korsanlar İlion'a saldırmışlardı. Prokonsül Gaius Cladius Nero, Poemeneum kabilesinin yardımcılarıyla korsanları yenmişti. bk IGRP IV.196; Ormerod 1935,206.

¹⁴⁹² Olympos, Phaselis gibi sahil kentleri ile iç kesimdeki Kitanaura, Mnara gibi kentler Kragos dağları ile Kibyrtis Bölgesi haydutlar ve korsanlar tarafından işgal edilmiş veya işbirliği içerisindeydi. bk Rauh 1993,43 v.d.

¹⁴⁹³ Strabo 13.4.17 .Pisidia ile Rodos Peraia'sına kadar kontrol altında tutan, Moagetes kardeşi Simmias tarafından öldürülünce, tiranlık önce kardeşi sonra oğulları tarafından M.Ö. 82 yılına kadar sürdürülmüştür. bk Diodoros 33.5.

¹⁴⁹⁴ M.Ö. 83-81 yılları arasında Kilikia valisi olan Murena Ege'deki korsanları yenmiş ama yok edememişti. Rodos ve Kaunos tarafından onurlandırılmıştı. bk De Souza 1999,123 vd.

¹⁴⁹⁵ Dolabella ve quaestoru Verres korsanları ortadan kaldırmak bahanesiyle Pamphylia'yı yağmalamışlardı. bk Cicer In Verrem 1.1-2; 2.1.60.

¹⁴⁹⁶ Velleius Paternulus, 2.39.2; Appianos Mithridates 93.

Pamphylia'da, Attaleia'yı, Pisidia'da Oroanda'yı Roma'nın sınırlarına dahil etmişti¹⁴⁹⁷. Dağlık bir kabile olan Isuara'yı fethetmişti¹⁴⁹⁸.

Roma aralıklarıyla hem batıda hem de doğuda yaptığı savaşlar ve eyaletlerden vergilerin toplanmaması yüzünden Roma'nın ekonomisi bozulmuştu. M.Ö. 75/74'te, Bithynia kralı IV.Nikomedes vasiyetinde krallığı ölümünden sonra Roma'ya bırakması üzerine Bithynia eyaleti kurulmuştu¹⁴⁹⁹. M.Ö. 74'te, Roma IV.Nikomedes'in vasiyetini kabul etmiş, Asia valisi Marcus Iunctus tarafından eyalet haline getirilmişti¹⁵⁰⁰. Bithynia kralının hazinesi Roma'ya götürülmüştü. Bithynia'daki kentler, tapınaklar, limanlar vergi tahsildarları tarafından adeta yağmalanmıştı¹⁵⁰¹.

Roma, aynı yıl Asia eyaletinde toplanan vergileri gözden geçirerek, Küçük Asya'da egemenliği altındaki bölgelerde yeni bir gümrük kanunu oluşturulmuştu¹⁵⁰². Küçük Asya'nın batı kıyılarında yer alan, Byzantium (İstanbul) ve Khalkedon (Kadıköy) gümrük vergi istasyonu kabul edilmişti. Yani Roma, Karadeniz'in batı tarafını dolaylı olarak egemenliği altına almış ve Mithridates'in Anadolu'nun batı tarafıyla bağlantısını kesmişti.

¹⁴⁹⁷ Vatia , M.Ö. 82'den itibaren Olympos dağı yamaçlarında hüküm süren korsan kral Zeniketes'i yenmiştir. Zeniketes kurtulamayacağını anlayınca, kendisi ve ailesini ateşe vermiştir. bk Strabo 14.5.7. Zeniketes'e yardım eden tüm yerleşimler cezalandırılmış, toprakları Roma hazinesine aktarılmıştır.

¹⁴⁹⁸ Isauria Tauros Dağları'nın kuzeyinden Lykaonia'ya kadar uzanmaktaydı. Kuzeydoğuda Pamphylia'ya komşuydu. Bölgede yaşayan halk köylerde Helenistik etkilerden uzakta yaşamaktaydı. Savaşçı bir kabile olan Isaurialılar Augustus Dönemi'ne kadar pasifize olmadan yaşamışlardır. Hatta M.S. 3. yüzyılda bile, Roma için sorun olmuşlardı. bk Magie 1950,I,288-289. Isaura'nın iki önemli kenti vardır. Isaura Vetus bugünkü Zengibar Kalesi iken, Isaura Nova onun 32 kilometre kuzeydoğusundaki yer alan bir kentti. Servilius, Isaura'yı aldıktan sonra, halkı köle olarak satmıştı. bk Ormerod 1935,44 vd.

¹⁴⁹⁹ Appianos Mithridates 7.71;121.

¹⁵⁰⁰ Livius 93.1; Velleius Paternulus 2.42.3; Magie 1950,I,320; II,1200, dn.49. M.Ö. 73 yılında Bithynia'ya prokonsül M.Aurelius Cotta atanmıştı. bk Plutarchos Lucullus 6.5.

¹⁵⁰¹ Kallet-Marx 1996,301.

¹⁵⁰² Engelmann-Knibbe 1989, 1 vd. Kappadokia, Pontos, Bithynia ve Galatia bu gümrük yasası geçerliydi.

Ephesos gümrük yazıtında , bu verginin kapsamı, kuralları ve gümrük istasyonlarından bahsedilmişti. Küçük Asya'daki gümrük istasyonları: "Pontos, Khalkedon (Kadıköy), Daskylum Apollonia Rhyndakos, Kyzikos (Balkız), Priapus (Kara Biga'nın kuzeyi), Parium (Çanakkale, Kemer), Lampsakos (Lapseki), Abydos (Nara Burnu), Dardanus (Çanakkale, Maltepe), Sigeion, Alexandria, Hamaxitos, Assos (Behramkale), Gargarus (Edremit Körfezi'nin kuzey sahilinde Nusretli Burnu civarında), Poroselene, Antandrus (Çanakkale, Altınoluk), Asturia, Adramytteum (Edremit), Atarneus, Pitane, Elaea (Aliağa), Myrine, [Kyme, Phokaia (Foça), Erythrae (Ildırı/Çeşme), Smyrna (İzmir), Klolophon (Değirmendere), Teos (Sığacık), Ephesos (Efes), Meander (Menderes) nehri ağzındaki Priene, Miletos (Milet), Iassosus, Bargylia, Keramus, [Halikarnassos (Bodrum), Myndos, Knidos (Datça), Physkos, Kaunos (Dalyan), Attaleia (Antalya), Aspendos], Perge, Magydos, Phaselis ve Side. "

Aynı tarihlerde, Kilikia'nın diğ er bir valisi olan Lucullus (M.Ö. 74-66) Pontos kralı Mithridates ile savaşmaya başladı. K    k Asya'da, Roma'ya bağlı birçok kentin Mithridates'in kontrolüne geçmesini engellemişti. Roma yanında yer alan kentler  d  llendirilmişti. Lucullus, Mithridates ile yapılan savaşta zarar gören Kyzikos'a yardım etmiş kenti bağımsız ilan edip sınırlarını geniřletmiřtir¹⁵⁰³.

Kabeiera, Amisos (Samsun) ve Sinope (Sinop) kentleri başta olmak üzere Pontos krallığına ait birçok yerleşimi kontrolü altına almıřtı¹⁵⁰⁴. Romalılar tarafından yağmalanan bu iki kente hem özgürlüklerini vermiş hem de, sınırlarını geniřletmiřti¹⁵⁰⁵. Lucullus tüm krallığı ele geçirmişti. VI.Mithridates Eupator, Armenia'ya kaçmıştı. Bu durumdan yaralanan Roma, Pontos krallığını bir eyalet haline getirebilmek için çalışmalara başlamıştı. Öncelikle, Roma'dan 10 kişilik bir heyet (*decem legati*) gönderilmesini talep etmiřtir¹⁵⁰⁶. Pontos Krallığının müttefiki olan Armenia'da Tigranokerta'yı işgal edip, Tigranes'in Kilikia ve Kappadokia'da ele geçirdiği toprakları bırakmasını istemişti. Bu tarihten sonra, Kilikia ve Kappadokia'dan Tigranokerta'ya göç ettirilen kişilerin eskiden yaşadıkları yerlere geri dönmelerine izin verilmiřti¹⁵⁰⁷.

Lucullus, Mithridates ile savaşırken, yerel krallıklardan destek almanın Roma'nın K    k Asya ve doğuda egemenliğini sağlamlaştırmak için gerekli olduğunu anlamıştı. Böylece, Roma hem askeri güç hem de idari g   kazanacaktı. Bu politikanın bir sonucu olarak, Pontos krallığını parçalayıp zayıflatmak için

¹⁵⁰³ Kyzikos'a yardım ederek Mithridates'in bu kenti almasını engellemişti. Kent  zg r ilan edilmiş ve tüm vergilerden muaf tutmuştu. bk Plutarchos 12.1; Appianos Mithridates 76.

Kentin toprakları genişlemişti. Strabo'ya göre, “Romalıların ayrıcalık tanıdıkları kent kendi zamanına kadar i  bağımsızlığını korumuştu. Vaktiyle sahip olduklarına ilaveten Romalılar tarafından verilenlerle birlikte oldukça geniş toprakları olmuştu. Bunlar arasında, bir kısmı Byzantium'luların elinde olan Daskylitis Gölü'nün bazı kısımları ve Adrasteia Ovası, Troia Bölgesi'nde ise, Aisepos'un karşı kıyısında bulunan Zeleia dolaylarının bazı kısımları yer alıyordu. Dolionis ve Mygdonis'e ilaveten Apolloniatis ve Miletopolis g llerine kadar uzanan topraklar da onlara aitti”.bk 12.8.11.

¹⁵⁰⁴ Appianos Mithridates78; Strabo12.3.14; Plinius,N.H.6.2.7;. Lucullus, Mithridates'in kurduğu Eupatoria Magnapolis, Kabeira olmak üzere krallığın neredeyse tamamını ele geçirmişti. bk Plutarchos Lucullus 14.

¹⁵⁰⁵ Lucullus, Amisos'un sınırını genişletmişti. Ayrıca kentin yeniden imar edilmesine yönelik çalışmalarda bulunmuştu. bk Plutarchos Lucullus 19.2; 32.4-5; Appianos Mithridates 83; 111; Memnon 45. 3.

¹⁵⁰⁶ Lucullus bu kurulu beklemeden askeri faaliyetlerde bulunmuştu. Mithridates'in arkasından Armenia 'ya gitmiş ve yenilmişti. Bunun  zerine Roma M.Ö. 67 yılında Lucullus'u bu görevden almıştı. bk Plutarchos Lucullus 20;Appianos Mithridates 20.

¹⁵⁰⁷ Plutarchos Lucullus 21.4;26.1;29.2.

Mithridates'in oğlu Makhares ile ittifak yapmıştı¹⁵⁰⁸. Roma'nın çıkarlarını tehdit edebilecek herhangi bir unsur istemediği için antlaşmalar imzalamıştı: Kommagene Kral'ı I.Antiokhos ve göçebe Araplar ile Sophene ve Gordyene krallıkları da Lucullus'un egemenliğini tanımıştı¹⁵⁰⁹. Bu sayde, Parth Krallığı'na karşı sınırlarını güvence altına almıştı.

Doğu Kilikia'da Lucullus, korsan ve haydutlara karşı askeri bir önlem olarak göçebe Arapları getirmişti¹⁵¹⁰. Armenia yönetimi altında bulunan, Kuzey Mezopotamya'daki küçük krallıklara özgürlüklerini geri vermişti¹⁵¹¹. Bu sayede Parth krallığının yayılması engellenebilecekti. Lucullus gerilla savaşlarıyla Mithridates'in ordularını yenen Galatlar ile ittifak yapmıştı. Galatlar Roma'nın bu zaferinde önemli rol oynamışlardı¹⁵¹².

Lucullus, Roma'nın Küçük Asya ve doğuda topraklarını genişletmesinin yanı sıra, vergi oranını da düzenlemişti. M.Ö. 71 kışını, faiz oranlarını her ay için %1 olarak saptamış, borçların, faizlerini silerek, ilk alındıkları gün seviyesine indirmişti. Lucullus'un, bu reformları sayesinde, Anadolu'daki kentler, dört yılda borçlarını ödemişlerdi¹⁵¹³. Asya eyalet kentleri, Lucullus adına bayramlar düzenleyerek, ona olan minnetlerini göstermişlerdi. Bu bayramlara *Luculliennes* adı verilmişti¹⁵¹⁴.

Sulla Dönemi'nde, Anadolu'da Roma'nın egemenlik alanını genişletmiş ve iki eyalet daha oluşturmuştu. Yerel krallıklar bu tarihten sonra desteklenmişti. Roma, Anadolu'da çıkarına uymayan büyük krallıklar yerine zayıf küçük krallıkları tercih etmeye başlamıştı. Mütteliklerini ödüllendirirken, karşısında bulunanları cezalandırmıştı. Tüm bunlara ilaveten, eyaletlerde Romalılar çoğalmaya başlamıştı. Eski krali arazileri satın almışlardı¹⁵¹⁵. Kendi yasaları ve meclisleri vardı. Bu kadar ayrıcalığa sahip Romalılar, ticaret hayatında da, önemli roller oynamışlardı. Kentlere

¹⁵⁰⁸ Krimea Bosphorus'un kralı Mithridates'in oğlu Makhares ile ittifak yapmıştı. bk Livius 98.1; Plutarchos Lucullus 24.1.

¹⁵⁰⁹ Sophone krallığına Tomisa kalesini 100 talente satmıştı. bk Strabo 12.2.1. Gordyene kralının yenmesinden sonra, Armenia Krallığı'yla bütün ilişkisini kesmiş ve Roma'nın hakimiyetini tanımıştı. bk Dio Cassius 36.2.5.

¹⁵¹⁰ Tigranes Arapları zorla Armenia'ya getirmişti. bk Plutarchos Lucullus 21-24.

¹⁵¹¹ Bu sayede Parth yayılması engellenebilecekti. bk Mayor 2009,293.

¹⁵¹² Plutarchos Lucullus 28.

¹⁵¹³ Plutarchos Lucullus 20.3; Appianos Mithridates 83.

¹⁵¹⁴ Plutarchos 23.1.

¹⁵¹⁵ Bazı Romalılar, kırsala yerleşmeyi tercih etmiştir. bk Broughton 1938,IV,538.

borç verip, kentin ekonomisini bozmuşlardı. Sonuç olarak, Küçük Asya ve Hellas'da yaşayan halkı Romalılara neredeyse bağımlı hale getirmişlerdi. Laodikeia ve Ephesos'da bankaların olması da, bu politikanın bir sonucudur¹⁵¹⁶.

VII.1.3. Pompeius ve İlk Üçlü Triumvir Dönemi (M.Ö. 67-50)

Roma, korsan sorununu çözmemişti ve deniz ticareti durma noktasındaydı. Hatta Roma, Sicilya, Sardinia, Afrika ve Mısır'dan Roma'ya gelen tahılla yüklü gemilerin yağmalanmasından dolayı tahıl sıkıntısı yaşamaya başlamıştı¹⁵¹⁷. Korsan sorununu sona erdirmek amacıyla, Pompeius M.Ö. 67 yılında *Lex Gabinia* yasası çerçevesince sınırsız yetkilerle sahip olarak Akdeniz'e yollanmıştır.¹⁵¹⁸ Doksan günden kısa bir sürede korsanların, tahkimatlı yerleşimlerini, limanlarını ve sığınaklarını yok etmiştir.¹⁵¹⁹

Korsan sorununu çözdükten sonra, ele geçirdiği topraklarda düzenlemeler yapmıştı. Roma senatusundan aldığı yetkiyle, Pamphylia, Kilikia Thrakeia (Dağlık Kilikia), Kilikia Pedeias (Ovalık Kilikia) ve Isauria ile beraber Kilikia eyaletinin sınırlarının genişletmişti.¹⁵²⁰ *Civitates Liberea* (Özgür Kent) ilan edilen Tarsos'ta eyaletin başkenti yapmıştır.¹⁵²¹ Bu şekilde kıyı şeridini kontrol altına alarak Akdeniz'de Roma egemenliğini güçlendirmeyi amaçlamış olmalıdır.

Pompeius, bu amaçla, korsanları Kilikia Thrakeia'daki kentten küçük yerleşimlere ve daha önce iskan edilmeyen yerler ile Mallos, Adana, Epiphenia ve Soli'ye¹⁵²² yerleştirerek tarım yapılacak araziler vermişti¹⁵²³. Roma yanında yer alan Kilikia'daki kentleri özgür ilan etmişti. M.Ö. 68/67 yılında, son Seleukos kralı Antiokhos Pius'u egemenliğine son vererek topraklarını Suriye eyaletine dahil

¹⁵¹⁶ Cicero Ad Familiares 2.17.4;3.5.4.

¹⁵¹⁷ Appianos Mithridates 91;93;Livius 99.

¹⁵¹⁸ Plutarchos Pompeius 25.2; Appianos Mithridates 94; Velleius Paternulus 2.31; Tacitus, Annales 15.25.

¹⁵¹⁹ Velleius Paternulus 2.32.4; Plutarchos Pompeius 27.3-4; Appianos Mithridates 14.96; Dio Cassius 31.37. Pompeius, 10.000 kadar korsanı öldürmüş, 20.000 kadarı da teslim almıştı. Ayrıca Pompeius, 120 kadar yerleşim birimini, 800 kadar gemiyi ve gemi yapımında kullanılan pek çok malzeme ile silah depolarını da ele geçirmişti. bk Magie 1950, I, 299-300.

¹⁵²⁰ Syme 1995, 299 vd; Esch 2011, 41-49.

¹⁵²¹ Jones 1937, 202.

¹⁵²² Pompeius Soli'ye korsanlar yerleştirip, Pompeipolis kentini kurmuştu. bk Strabo 14.3.3; Dio Cassius 36.37.6.

¹⁵²³ Appianos Mithridates 96; Strabo 14.3.3; Plutarchos Pompeius 28. Korsanların bazılarını Akhae'da Dyme'ye yerleştirilmişti. bk Ormerod 1933, 241.

etmişti¹⁵²⁴. Eyalet hem Kilikia Thrakeia hem de Kilikia Pedeias'tan oluşmaktaydı.

Pompeius, Kilikia'nın doğu tarafında yaşayan yerel kabilelerin Roma'nın bölgedeki egemenliği için bir tehdit unsuru olduğunun farkındaydı. Anadolu ve Mezopotamya arasında stratejik bir konumda yer alan Kilikia'nın doğusunu kontrol altına almak Roma için hayati önem taşımaktaydı. Savaşçı kabilelerin yaşadığı ve Helenizmden etkilenmeyen Kilikia'nın doğu tarafını, Roma otoritesinin sarsılmaması için eyalet sınırlarına dahil etmemişti.

Roma, Küçük Asya, Suriye ve Mezopotamya'da sorun yaşayabileceği bölgelerde, Pompeius'la beraber protektorate krallıklar kurarak veya var olanları himaye altına almışlardı. Bu politikanın uygulayıcısı olan Pompeius, Kilikia'nın Roma için Suriye ve Anadolu arasında stratejik konumunun farkındaydı. Güçlenen Parth krallığına karşı Anadolu ile Mezopotamya arasındaki Kilikia Bölge'sinin Roma kontrolünde olması çok önemliydi¹⁵²⁵, bu sebeple, bölgede çok güvenilir bir yerel güç olan, Taurus ve Amanoslar bölgesindeki yerel kabileler *toparkhos* Tarkondimotos'un yönetimine bırakmıştı¹⁵²⁶.

Tarkondimotos, Pyramos (Ceyhan) nehri kıyısındaki Mopsuestia (Misis/Yakapınar), Mallos (Kızıлтаhta), Magarsos (Eski Karataş) ve liman şehri Aigeai'yi (Yumurtalık) kontrol altında tutmuştu¹⁵²⁷. Bu bölgede tek güç olmuş ve Roma'nın bölgedeki egemenliğinin devamını sağlamıştı¹⁵²⁸. Tarkondimotos, Hieropolis-Kastabala'yı başkenti yapmış ve Helen kültürünü gerek yapı gerek yönetim konusunda uygulamıştır. Seleukos ve Roma egemenliği arasında yerel kültürle Helenizm öğelerini harmanlayarak bölgeyi adeta Roma yönetimine hazır hale getirmiştir.

¹⁵²⁴ Appianos Mithridates 105;108; Magie 1950,II,1178,dn.38.

¹⁵²⁵ Tobin 2001,381-383.

¹⁵²⁶ Strabo 14.5.18; Syme 1995,193;Sayar 2001,173. Tarkondimotos'dan Kastabala'da bulunan bir yazıtta *toparkhos* olarak bahsedilmesi, Seleukoslar Devri'ndeki yerel yönetim birimlerinden olan *toparkhlar*dan birini kontrol ettiği şeklinde yorumlanmıştı. bk Heberdey-Wilhem 1896,28,dn.66. Tarkondimotos'un yönetimi boyunca, "*Kastabalis büyük ihtimalle Anazarbos'a ait olup şehrin kuzeyinde yer alan bölge, Taurus sıradağlarına ve muhtemelen Epiphaneia (Burnaz Han) civarına kadar uzanmaktaydı. Kuzeyde yani Feke, Saimbeyli ve Tufanbeyli istikametinde Komana/Şar ve birkaç merkez dışında henüz bir kente rastlanmamaktadır. Kilikia'nın doğusu kabileler tarafından yönetilmekteydi.*" bk Kurt 2011,433.

¹⁵²⁷ Jones 1937,213; Magie 1950,II,1241;Sayar 2001,198.

¹⁵²⁸ M.Ö. 64 yılında Pompeius'un legatusu Afranius, Lucullus'un Armenia'dan getirdiği Arap kabilelerine karşı savaşmış ve yenmişti. bk Plutarchos,39,2; Dio Cassius, 37,5,4-5. Bu sayede, Kilikia'daki *ethnoslar* bile Roma egemenliğini tanımaya başlamıştı.

M.Ö. 63 yılında Mithridates, Pompeius'a yenildiği için intihar etmişti. Bu savaşta, Pompeius'u destekleyen Mithridates'in oğlu Pharnakes'i Bosphorus kralı olarak tanımış ve Roma'nın müttefiki olarak görmüştü¹⁵²⁹. Pompeius, daha sonra, coğrafi sınırlarını ve etnik özelliklerini göz ardı ederek, Bithynia eyaletini Pontos'la birleştirerek Bithynia-Pontos eyaletini oluşturmuştu¹⁵³⁰. Bithynia-Pontos'ta eskiden krala ait olan bütün arazi ilhak edilmiş, birçok kent özgür ilan edilmiş, Paphlagonia'nın sahil kısmı da bu yeni eyalete dahil edilmiştir. Prokonsülün idaresine verilen Bithynia-Pontos çift eyalet olarak kabul edilmişti¹⁵³¹. Pontos Krallığı'na ait bazı madenlerde *ager publicus* yapılmıştı¹⁵³²..

Pompeius, Pontos'u eyalet haline getirdikten sonra, hem bir topluluğu hem de bir kenti niteleyen on bir *politeaya* ayırmıştı¹⁵³³. Kentleşme düzeyinin çok az, nüfusun dağınık olduğu iç bölgelerde Helen tipi kentler kurmuştu¹⁵³⁴. Lykos ile Iris ırmaklarının kesiştiği yerde Mithridates'in kurduğu Eupotoria; Magnapolis¹⁵³⁵; Kabeira; Diospolis¹⁵³⁶ adını almıştı. Kulupene ve Kamisene'nin birleşiminden oluşan Megalopolis'i¹⁵³⁷; Phazenonitis'de Neapolis'i¹⁵³⁸; Paphlagonia'nın iç kesiminde Pompeiopolis'i¹⁵³⁹, Dasteira'nın güneydoğusundaki dağlara doğru, Mithridates'e karşı

¹⁵²⁹ Appianos Mithridates 113-114; Dio Cassius 37.14,2.

¹⁵³⁰ Magie1950,I,365; Mitchell 1993,I,31 vd.;Esch 2011,35-42.

¹⁵³¹ Macro 1980,655 vd.

¹⁵³² Strabo12.3.0;Frank 1927,150

¹⁵³³ Strabo 12. 3. 1; Magie 1950, II, 1232, dn. 35. Amastris (Amasra), Sinope (Sinop), Amisos (Samsun), Pompeiopolis (Taşköprü), Neapolis-Phazemonitis (Vezirköprü), Megalopolis, Pompeiopolis (Taşköprü), Diospolis, Zela, Amaseia, Magnapolis ve Nikopolis.

Nikopolis antik kaynaklarda Armenia krallığına ait olarak gösterildiğinden kentin, yeni kurulan bu eyalet sınırları içerisinde yer alıp almadığı tartışma konusudur. A,H,M, Jones, bu kenti Bithynia-Pontos eyaleti sınırları içerisinde olmadığını düşünmektedir. bk Jones 1937,158,251.

R. Syme Nikopolis'in bu eyaletin sınırları içerisinde çok kısa bir süre yer aldığına değinmektedir. bk Syme 1995,112 v.d.

¹⁵³⁴ Strabo 12.3.1; 12.3.3; 12.3.28;12.3.31; 12.3.37; 12.3.38,12.3.40; Appianos Mithridates 105; Dio Cassius 36.50.3.

Strabo'nun bir polikhne olarak adlandırdığı Abonuteikhos'un, Pompeius'un düzenlemeleri sırasında bir kent düzeyine yükseltildiği düşünülmektedir. bk Strabo 12.3.10; Marek 1993,39;50;Marek 2003,40.

¹⁵³⁵ Pompeius'a Sulla tarafından kazandığı zaferler için Magnus unvanı verilmişti. Eupotoria'ya aslında Pompeius'a ithafen Magnapolis adı verilmişti. bk Strabo 12.3.30.

Plinius, bu kentin adının Pompeiopolis olduğunu değinmişti...bk N.H.6.7.

¹⁵³⁶ Strabo 12.3.31. Pompeius bu kentte Roma'nın baş tanrısı Jüpiter için Diospolis adını vermişti.

¹⁵³⁷ Strabo 12.3.37. Sivas'da olduğu düşünülmektedir. bk Mitchell 1993,I,31 v.d.

¹⁵³⁸ Strabo 12.3.38.

¹⁵³⁹ Strabo 12.3.40; Magie 1950,I, 370 dn. 35; Marek 1993,63-68. Marek, Pompeius'un bu yerleşime terhis edilmiş askerleri de yerleştirdiğini düşünmektedir. bk Marek 2003,40.

kazanılan zaferin anısına Nikopolis'i¹⁵⁴⁰ kurmuştu. Amaseia, Amastris ve Sinope otonomisini devam ettirmiştir. Pompeius Zela tapınak devletinin sınırlarını tapınak arazisinin etrafındaki kırsal yerleşimlerle synoikismos yaparak, bir polis haline getirmişti¹⁵⁴¹. Zela'nın sınırları, Kuzeyde Amaseia-Komana yolu, güneyde Zelitis'e, batıda Daximonitis'den (Tokat-Kazova) Skylax'a kadar uzanmaktaydı¹⁵⁴².

Pontos krallığına ait topraklarda stratejik noktalarda Helen tipi kentler kurulmasının en önemli sebebi kabilelerin fazla olduğu iç bölgelerin Helenizm ile kontrol altında tutularak Roma tarafından yönetilmesi olmalıdır¹⁵⁴³, bu sebeple, bölgedeki tüm kaleleri yıktırmıştır¹⁵⁴⁴. Kentler, ek topraklarla genişletilerek, birbirlerine sınır komşusu yapılmıştı. Bu sayede, iç kesimlerde yaşayan kabilelerin güçlenmesi önlenmiştir¹⁵⁴⁵.

Pontos Krallığı'na ait toprakların bir kısmını Bithynia-Pontos eyaletine dahil etmemiş, Roma ile ittifak yapan yerli hükümdarlar ve krallıklar arasında bölüştürmüştü. Bunlardan biri, doğuda önemli bir tapınak devleti olan Komana'dır. Pompeius, başta Pontos'da yaptığı düzenlemelerde bulunduğu koşulları ve Roma'ya olan etkilerini göz önünde bulundurmıştu. Komana tapınak devletinin idari yapısını bozmamış ancak Mithridates ile yapılan savaşlarda Roma'nın yanında yer alan Pontos'lu Archelaus'a bu tapınak devletinin başrahipliğini vermişti¹⁵⁴⁶. Ayrıca sınırlarını genişletmişti¹⁵⁴⁷.

¹⁵⁴⁰ Bu yerleşimin yaralı ve veteran askerler için doğuda Roma vatandaşları için ilk yerleşim yeri ve askeri kolonisi olduğu iddiaları vardır. bk Dio Cassius 36,50. Bu kent Pontos ile Armenia arasında stratejik bir noktaydı.

Straboya göre, Nikopolis bu coğrafyacının yaşadığı yıllarda çok kalabalıktı. bk 12.3.28. M.S. 72'de Armenia'nın metropolisi olduğundan bahsedilmektedir. bk Magie 1950,I,370.

¹⁵⁴¹ Strabo 12.3.37.

¹⁵⁴² Wilson 1960,212-213.

¹⁵⁴³ Nikopolis,Diospolis,Magnopolis,Neapolis ve Pompeiopolis Bithynia'dan Armenia'ya giden ticaret yolunda, Magnopolis ise Karadeniz kıyılarından, Halys ve Euphrates'e uzanan ticaret yolu üzerinde yer almaktaydı. Bu sayede doğu-batı, kuzey-güney yönündeki ticarete de, egemen olmaktadır. bk Oktan 2008,60-61.

¹⁵⁴⁴ Magie 1950,I,375.

¹⁵⁴⁵ Jones 1937,159;Mitchell 1993,I,32 vd. Pompeius bu eyaleti kurarken kentlerin olmadığı kırsal kesimlerin yanına kurması Seleukos krallığının uyguladığı yerleşim politikasına benzetilmektedir. bk Marek 2003,40.

¹⁵⁴⁶ Appianos Mithridates 114.M.Ö. I. yüzyılın ilk yarısından itibaren Komana'daki tapınağın başrahiplik kurumunun politik bir boyut kazanmıştı. Strabo'nun anne tarafından akrabası olan Dorylaos, Mithradates VI Eupator tarafından onurlandırılmış hatta Komana baş rahibi yapılmış olmasına rağmen, Romalılarla işbirliği yaparak, Mithridates'e karşı ayaklanmıştı. bk Strabo 12.3.33.

¹⁵⁴⁷ Komana tapınak devletinin sınırlarını altmış stades (yaklaşık 110.940 metre) kadar genişletmişti.

Pompeius'un M.Ö. 63 yılındaki düzenlemelerinden sonra, Komana tapınak devleti, Roma yanlısı krallara, aristokratlara, *tetrarkhes*'lere ve haydutlara verilen bir ödül halini almıştı.

Pontos'un Paphlagonia'nın iç kesiminde iki tane Roma'ya bağlı krallık oluşturulmuş ve Paphlagonia kral soyundan geldiklerini iddia eden Attalos ve Pylamenes arasında paylaştırılmıştı¹⁵⁴⁸, ancak; Paphlagonia'nın tamamına değil, Bithynia-Pontos eyaleti ile Galatia arasında kalan topraklara hükmetmişti¹⁵⁴⁹. Yukarıda değindiğimiz gibi, Paphlagonia sınırlarında Pompeiopolis ve Neapolis kentlerini kurarak, bu krallıkların Karadeniz'in kıyı kesimiyle bağlantısı kesmişti¹⁵⁵⁰.

M.Ö. 63'te, Roma'ya bağımlı hale gelen Kappadokia krallığı da Roma tarafından düzenlenmişti. Pompeius, I.Ariobarzanes'i Kappadokia tahtına oturtmuştu. Sophone¹⁵⁵¹ ve Kilikia'da bazı yerleşimler krallık sınırlarına dahil edilmişti¹⁵⁵². Pompeius, Armenia Krallığı'nın tamamını el geçirmesine rağmen, Parth Krallığı'nın bölgeyi kontrol etmemesi için Tigranes'i Roma'ya bağlı kral olarak atamıştır¹⁵⁵³. Aynı tarihte, Kappadokia sınırına yakın bir yerde olan Derbe (Aladağ) ve (Laranda) kentinde hüküm süren haydut Antipater'in egemenliği Pompeius tarafından onaylanmıştı¹⁵⁵⁴. M.Ö. 63'te, Servilius Rullus, VI.Mithridates Eupator'a ait Pontos, Paphlagonia ve Kappadokia'daki topraklarını *ager publicus* yapıp açık artırımla askerlere satılmasını teklif etmişti¹⁵⁵⁵. Bu sayede, Helenistik etkilerden uzak yerleşimlerin zamanla Helen unsurlar kullanılarak, Romalılaştırılması hedeflenmiş olabilir.

Pompeius, Mithridates savaşlarında Roma'nın yanında yer alan Galat

bk Strabo 12.3.34; Magie 1950,I,371.

¹⁵⁴⁸ Strabo'ya göre; Pompeius, Paphlagonia'yı Pylaemenes soyundan gelenlere vermişti bk 12.3.1. Appianos' göre, bu bölgenin idaresi Attalos'a; Eutropius'a göre ise Attalos ve Pylaemenes'e bırakılmıştı. bk Appianos Mithridates 114;Eutropius 6.14. Geniş bilgi için bk Magie 1950,I,371.

¹⁵⁴⁹ Paphlagonia Bölgesi'ndeki Pimolisene Bölgesi'nin batı tarafı, yerel hanedanlara verilmiştir. bk Strabo 12.3.1;Mitchell 1993,I,93,dn.129;Oktan,2008,66,dn.139..

¹⁵⁵⁰ Magie 1950,II,1045,dn.20;1067,dn.6;1232,dn.35;Baran 2002,824,dn.24.

¹⁵⁵¹ Redgate 1998,71-78.

¹⁵⁵² Kilikia'da tam olarak hangi kentlerin Ariobarzanes'e verildiğini bilmiyoruz. Appianos, Kilikia'da, Kastabala,Sophone ve Gordyene'nin Kappadokia krallığına dahil edildiğine değinmiştir. bk Appianos Mithridates 105;107.

¹⁵⁵³ Redgate 1998,71-78.

¹⁵⁵⁴ Strabo 12.6.3;Mitchell 1993,I,32,dn.64.

¹⁵⁵⁵ Plutarchos Pompeius 36; Dio Cassius 37.5.3;Seager 1979, 68, dn. 43

kabilelerini de ödüllendirmişti¹⁵⁵⁶. Galatia'yı Tolistobogilerin tetrakhesi Trokmi tetarkhesi Brogitaros ve adı bilinmeyen Tektosages tetrakhesi arasında paylaşmıştı. Deiotaros'u Galatia kralı yapmıştı. Gazelonitis'den, Amisos kent surlarından Pharnekeia bölgesine kadar olan bölge ile Kolkhis, Küçük Armenia, ve Trapezus, Deiotaros'un kontrolüne verilmişti¹⁵⁵⁷. Bu düzenlemeyle, Galatia ve Kappadokia komşu olmuştu¹⁵⁵⁸. Deiotaros'un damadı Trokmilerin lideri Brogitaros'a Mithridateion ile Pontos krallığının güneybatısı verilerek egemenlik alanı genişletilmişti¹⁵⁵⁹. Tektosages'lerin tetrakhesi olan Kastor Tarkondiaros'un egemenlik alanı değişmemişti¹⁵⁶⁰.

M.Ö. 63'te Küçük Asya'da düzenlemeler yapan Pompeius, Roma'ya karşı Mithridates'le ittifak yapan kentleri de, geçmişte olduğu gibi cezalandırmıştı. M.Ö. 73 yılında Herakleia Pontike, Mithridates'e yardım ettiği gerekçesiyle cezalandırılmış ve özgürlüğü elinden alınmıştı¹⁵⁶¹. M.Ö. 88 yılında, Mithridates'in yanında yer aldığı için özgürlüğü elinden alınıp, ağır vergilerle cezalandırılan Miletos'u tekrar özgür kılmıştı¹⁵⁶². Pompeius'un korsanlara yaptığı seferde yanında bulunan kentler tarafından onurlandırılmıştı. Bu kentlerin koruyucusu ve kurtarıcısı olmuştu¹⁵⁶³.

Bithynia-Pontos eyaletini oluşturduktan sonra, bu eyaletteki kentlerin

¹⁵⁵⁶ M.Ö. 87 yılında, Mithridates altmış Galat şefini ve ailelerini öldürünce, Galat kabileleri Roma tarafında yer almış, Mithridates'e karşı savaşmışlardı. bk Appianos Mithridates 46.58; Magie 1950,I,223;372; Mitchell 1993,I,31.

Diğer taraftan, neredeyse savaşın sonuna kadar Mithridates'e bağlı Galatlar vardı. M.Ö. 73 yılında, Herakleia Pontike kentinin askeri faaliyetlerini üstlenen Konnakoriks bir Galat'tı. bk Memnon 29-36; 42. 5; 49. Mithridates'in özel muhafız kıtası da, Galatlardan oluşmaktaydı. bk Sullivan 1990,51,dn.42.

¹⁵⁵⁷ Strabo 12.3.13. Tolistobogilerin Peion'da sarayı (Tabanoğlu) ve Blucion'da (Karalar) hazinesi vardı. bk Strabo 12.5.2; Mitchell 1974,61-65.

¹⁵⁵⁸ Appianos Mithridates 114.

¹⁵⁵⁹ Strabo 12.5.2, Mitchell 1993,I,91. Roma dostu Brogitaros kral olarak Tavion'da (Nefesköy) gümüş denariler bastırmıştı. bk BMC Galatia 8.

Brogitaros, M.Ö. 58 yılında tribün C. Pulcher'den kral unvanını almış, hem de Pessinus tapınak devletine rahip kral atama yetkisini elde etmişti. bk Magie 1950,II,126-1237; Mitchell 1993,I,34,dn.82.

¹⁵⁶⁰ Kral unvanı almadığı düşünülen Tektosageslerin tetrakhesi Kastor, Ankyra ve Gorgeus kalelerine sahipti. bk Strabo 12.5.3.

¹⁵⁶¹ Magie, 1950,310,325; Syme 1995,112.

¹⁵⁶² Miletos, Pompeius'u kentin kurtarıcısı ve hayırseveri olarak onurlandıran bir yazıt dikmişti. bk Sherk 1984,95,no.75 Mytilene'de M.Ö. 62 yılında özgür olabilmek için Pompeius'a elçi yollamıştı. Mithridates'i yenen ve korsanları ortadan kaldıran Pompeius M.Ö. 67-62 yılları arasında, Mytilene, Delos, Magnesia Sipylos tarafından onurlandırılmıştı.

¹⁵⁶³ İlion, Side, Miletopolis, Pompeiopolis ve Ionia koinonu tarafından onurlandırılmıştı. bk Eilers 2002, 29,dn.37;146,dn.5.

yönetimini kolaylaştırmak için *Lex Pompeia* yasasını yapmıştı. II. yüzyılda Traianus'un imparatorluğu sırasında (M.S. 99-117) hala uygulanmaya devam etmiştir¹⁵⁶⁴. Bu yasa, kentlerdeki yerel meclislere üyelik ve memur olabilmek koşullarından bahsetmektedir¹⁵⁶⁵. Pompeius her kent için memur olma koşullarını tek tek saptamıştı. Bu sistemle kentlerde var olan kent kurumları korunmuştu, ancak memurlar ile meclisler onursal bir yapı almıştı. Andrew Lintott'a göre; bu yasa *municipum* yasalarına benzemekte ve kentlerin ihtiyaçlarını karşılamamaktaydı¹⁵⁶⁶. Aslında kentlerdeki yönetici sınıfın Roma'ya bağlı zengin sınıftan oluşması için yapılmış bir adımdı¹⁵⁶⁷.

Lex Pompeia'ya göre; Bithynia'daki birçok kentte boule üyesi zengin kişilerdi¹⁵⁶⁸. Boule sayısı belirlenmişti ama bazen Roma senatusun kararıyla değişikliğe uğrayabilirdi. Censor'lar boule üyelerini denetleme yetkisine sahip olacaktı¹⁵⁶⁹. Pompeius, bu yasayla Roma'nın kentlerin işlerine karışmasına da zemin hazırlamıştı. Kentlerdeki zengin tabakayı destekleyen Pompeius, az gelişmiş kentlerin artık onursal bir hal almış kamu kurum ve memuriyetlerinin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla, herhangi bir kentin vatandaşı olan bir kişinin başka bir kentin vatandaşı olmasını yasaklamıştır¹⁵⁷⁰. Pompeius'un Küçük Asya'da yaptığı değişiklikler M.Ö. 59 yılında, *senatus* tarafından onaylanarak geçerlilik kazanmıştı¹⁵⁷¹.

Küçük Asya'da, siyasi amaçlarla yapılan düzenlemelerden, Roma maddi kazançlar sağlamaktaydı¹⁵⁷². Eyaletlerdeki halk, Romalı memurlar, bankerler,

¹⁵⁶⁴ Plinius Epistulae 10. 79-80;112-115.

¹⁵⁶⁵ Pompeius, kentin en önemli idari birimi bouleye seçilmenin şartlarını kentlere göre belirlemişti. Neredeyse bu koşullar aynıydı, ancak kentlerin yasaları farklı olduğu için bu koşullara farklı değerlendirilmiştir. bk Mitchell 1993,I, vd.

¹⁵⁶⁶ *Lex Pompeia* detaylı adli ve idari kurallara sahip değildi. bk. Lintott 1993,149.

¹⁵⁶⁷ Magie 1950,I,641;II,1504,dn.30.

¹⁵⁶⁸ Nikomedia, Kios, Prusiad Hypium, Bithynium, Prusa ve Nikea kentlerinde boule olduğu yazıtlar yardımıyla kanıtlanmıştır. bk Lintott 1993,150.

¹⁵⁶⁹ Boule giren kişiler hayat boyu bu görevi sürdürebilmek hakkına sahipti ama censor'lar boule üyelerinin görevine son verebilirlerdi. bk Magie 1950,I,369 vd.

¹⁵⁷⁰ Marek 1993,43;Marek 2003,67. Sherwin-White, bu dönemde bir Roma'lının hem Roma'nın hem de başka bir devletin vatandaşı olmasının yasaklandığına değinmektedir. bk Sherwin-White 1973,724.

¹⁵⁷¹ Magie 1950,I,365. Pompeius'un yaptığı düzenlemelerin tamamının bilinmediğinden bahsetmektedir. bk Dio Cassius 37,49.5.

¹⁵⁷² M.Ö. 62 yılında Asia eyaleti . olan L. Valerius Flaccus, Roma donanması için eyalette, Akmonia, Doryleus ve Temnus'dan para toplayıp zimmetine geçirmişti. bk Magie 1950,I, 379,380. Flaccus, Tralleis'de spekülör Falcidius'a kentten toplanan vergileri kiralamakta yardım etmiş

spekülatörlör ve işadamları tarafından arazileri karşılığında borçlanmışlardı. Borçlarını ödemeyen kişilerin mülkü icra edilmiştir. M.Ö. 59 yılında, Apollonis'de yaşayan Apuleis Decianus kendisine olan borcunu ödeyemeyen Temnus'lu Lysias'ın arazisini el koymuştu¹⁵⁷³. Bu gelişme sonucunda Asia, Bithynia-Pontos ve Kilikia eyaletlerinde Romalılar artmaya başlamıştı.¹⁵⁷⁴ Küçük Asya'da kentlerdeki yandaşlarına Roma vatandaşlığı vererek, bu coğrafyanın Romalılaşmasına katkı sağlamıştı. Pompeius, Asia, Bithynia, Galatia, Phrygia, Pisidia ve Pamphylia'da vatandaşlık verdiği yazıtlarla belgelenmiştir¹⁵⁷⁵.

Romalılar *-Romai sympolitenumenuai-* kentlerin hayatında önemli bir yer edinmişlerdi¹⁵⁷⁶. Romalı konsüller ve valiler kentlerin koruyucusu olarak sözde özgür kentleri kontrol etmişlerdir¹⁵⁷⁷. Romalı iş adamları ve bankerler bireysel borç vermenin yanı sıra, kentlerin tamamına da, borç vermişti¹⁵⁷⁸. Hatta bazen krallıklara bile borç verilmişti¹⁵⁷⁹. Pompeius, Kappadokia kralına yüksek faizle borç verip, ekonomik anlamda da zayıflatarak güçlenmesini engellemişti¹⁵⁸⁰. Helenistik

hatta Falcidius'dan yardımı karşılığı para almıştı. bk. Cicero Pro Flacco 90.

Küçük Asya'da yaşayan Yahudilerin Kudüs'e yolladığı altınlara da el koymuştu. bk Cicero Pro Flacco 46.

¹⁵⁷³ Broughton 1938, IV,549.

¹⁵⁷⁴ Ephesos'da, Smyrna, Erythrae, Tenos,Tralleis, Knidos, Magnesia, Miletos, Laodikeia, Synnada, Apameia, İlion,Sestos, Lampsakos, Paphlagonia'da Gangra, Pisidia'da Konana, Kilikia'da Mallos, Klazomena'da, Kyme, Apollonis, ...szedda köyünde, Hyrkani, Iasos, Halikarnassus, Akmonia, Philomelium, Pontos'da, Phazemonitis ve Diokopene'de Romalılar vardı. bk Broughton 1938, IV, 547-548.

¹⁵⁷⁵ Holtheide 1983,482.

¹⁵⁷⁶ Broughton 1938,IV, 546.

¹⁵⁷⁷ M.Ö. 54 yılında konsül olan Domitianus Ahenobarbus ,Miletos ve Khios'un patronu olmuştu. bk Eilers 2002, 146,8.

¹⁵⁷⁸ M.Ö. 54 yılında, Kilikia valisi Appius Pulcher'in questoru olan Brutus ve amcası Kato koruması altına aldıkları Kıbrıs'da, Salamis kentine yüksek faizle borç vermiştir. Aslında bu tip borç verme kanun dışıydı. M.Ö. 67 yılında Gabinian yasasıyla, Romalıların eyalette yaşayanlara borç vermesi yasaklanmıştı ama senatusdaki dostları sayesinde Salamis için bir dekret yayınlamışlardı. bk Cicero Pro Flacco 55.

Brutus ve Cato, Salamis'e % 48 birleşik faizle borç vermişlerdi. Halk bu kadar yüksek faizli bir borcu ödeyemeyince, Scaptius kent konseyini kuşatarak açlığa mahkum etmişti. Beş kişiyi de hapse atmıştı. bk Plutarchos Brutus 3.

Cicero'nun legatusu Sardis'e borç vermişti. bk Cicero Ad Familiares 3.55.

Bithynia'da, Cicero'nun Kilikia valiliği sırasında, Publius Sillius, Nikea kentine 8,000,000 sestersi borç vermişti. bk Broughton 1938,IV,551.

¹⁵⁷⁹ Cicero'nun arkadaşı Culvius faizle ipotek karşılığı Karia'da Mylasa,Alabanda, Herakleia, Bargylia ve Kaunos'a borç vermişti. bk Cicero Ad Familiares 13.69.

¹⁵⁸⁰ Pompeius, bu sayede krallığın tüm gelirlerine el koyabilirdi. bk Cicero Ad Atticum 5.18.4; Seager 1979,62.

III. Ariobarzanes, Pompeius'ua olan borcunu ödeyebilmek için Brutus'a borçlanmıştı. Hem borcunu almak, hem de bölgenin Roma'nın kontrolü dışına çıkmasını engellemek için, Kappadokia

Dönemin değişen bu siyasi koşulları yüzünden Küçük Asya'da yaşayan bir çok kişi arazilerini tapınaklara satmış ve tapınaklardan arazi kiralamıştı¹⁵⁸¹.

M.Ö. 59'da Roma'ya döndükten sonra, M.Ö. 63 yılından itibaren Caesar ve Crassus ile devam eden üçlü triumvir yönetimi altında¹⁵⁸², Küçük Asya'nın siyasi ve idari düzenlemeleriyle artık dolaylı yollardan ilgilenmişti. Roma için stratejik bir öneme sahip Kilikia Thrakeia, Kilikia Pedeias, Pamphylia, Pisidia, Isauria ve Lykoania 'dan oluşan Kilikia eyaletine, M.Ö. 58'de Kıbrıs, M.Ö. 56'da ise, Laodikea, Apameia, Synnada ve Phrygia Paroreius dahil edilmişti¹⁵⁸³. Bu sayede eyalet genişlemiş ve Kilikia'nın kıyı kesimi kontrol altına alınmıştı.

Kilikia eyaleti Batı Anadolu ve Suriye arasında adeta köprü vazifesi görmüştü. Roma Euphrates'e doğru genişlemeye çalışmış ama M.Ö. 51'de, Suriye valisi olarak atanan Crassus'un Parth krallığına yenilmesi, Roma'nın doğu politikasını belirlemişti¹⁵⁸⁴. Roma İmparatorluğu Traianus'un yönetimine kadar, Euphrates'in (Fırat) doğusunu Parth Krallığı ile sınır olarak kabul etmiş ve bu bölgeye doğru genişlemek için hiç bir girişimde bulunmamıştı¹⁵⁸⁵.

Roma'nın, Kilikia eyaletiyle ilgili yaptığı düzenlemeler, Helen kültürünün eyaletin her yerinde kabul görmesini sağlamamıştı. Bu eyalette yaşayan halk, Romalı bankerlere ve iş adamlarına yüksek faizle borçlanmış ve ödeyememişti¹⁵⁸⁶. Bunun yanı sıra, toplanacak vergi miktarının vali ve vergi memurlarının belirlemesi ayrıca halktan Romalı askerler için para toplamaları, Roma yönetimine duyulan güveni azaltmıştı¹⁵⁸⁷. Bu yüzden, M.Ö. 51'de Kilikia valisi olan Cicero vergilerden alınan

kralı Ariobarzanes'i desteklemişti. bk Magie 1950, I, 390-391.

¹⁵⁸¹ Mylasa ve Olymus'da bulunan yazıtlardan Roma Cumhuriyet Dönemi'nde tapınaklara ait arazileri kiralama ve satma hakkında bilgi edinmekteyiz. Mylasa ve Olymus'daki tapınağa ait araziler, yıllık kira bedeli karşılığında kiralanırdı. Kiracı araziye dilediği gibi kullanabilir, devredebilir, mirasçılara bırakılabilir ve kirayı düzenli olarak ödediği sürece kiraya veren sözleşmeyi feshedip malı geri alamazdı. bk Broughton 1938, IV, 551.

¹⁵⁸² Plutarchos Crassus 18.1-5;

¹⁵⁸³ Cicero Ad Familiares, 13, 48; Magie 1950, I, 375-376; 383.

¹⁵⁸⁴ Plutarchos 31.7.

¹⁵⁸⁵ Dio Casius 40.26.1.

¹⁵⁸⁶ Kilikia valisi Appius Pulcher yönetiminde, daha önce belirlenmiş olan kapı ve seçim vergileri çok yükselmişti. Bu yüzden, Apameia, Synnada ve Laodikeia'da halk bu vergileri ödeyebilmek için malını mülkünü satmıştı. bk Magie 1950, I, 388.

¹⁵⁸⁷ Kilikia valisi Appius Pulcher, eyaletteki kentleri vergi tahsildarlarıyla beraber sömürmüş ve zimmetine para geçirmişti. Eyaletten topladığı paralarla Roma'ya bu eyaletteki yönetimden duyulan memnuniyeti bildirmek için elçiler göndermişti. bk Cicero, Ad Familiares, 3, 8, 2-5. Hatta Kıbrıs'dan, vergi adı altında zorla 200 talent toplanmıştı. bk Cicero Ad Atticum 5.21.7.

faiz oranını, Lucullus'un yaptığı gibi yıllık yüzde on iki yapmıştır¹⁵⁸⁸. Eyaletten hediye kabul etmemiş ve masraflarını da kendi karşılamıştır¹⁵⁸⁹. Zimmetine para geçiren vali ve memurları incelemiş, hatta yaptıkları usulsüzlükleri kendilerine kabul ettirmeye çalışmıştır¹⁵⁹⁰. Bu sayede eyalette borçlar azalmış ve Roma'ya olan güven tazelenmişti.

Kilikia Thrakeia'da yaşayan savaşçı kabileler Roma'nın bu topraklardaki egemenliğini sarsmaktaydı. Bu yüzden, M.Ö. 51 yılında Kilikia valisi Cicero, Amanos dağında yaşadıkları düşünülen ve kendilerine *Eleutherokilikia* (Özgür Kilikalılar) adını veren Pindenissum adlı yerleşime sahip olan savaşçı bir kabileyi Tarkondimotos'un yardımlarıyla yenmişti¹⁵⁹¹. Parth krallığına ve Kilikia'da yaşayan Araplara Tolistobogilerin lideri Deiotarus sayesinde galip gelmişti¹⁵⁹².

M.Ö. 49'da Apameia, Laodikeia ve Apameia Kilikia'dan alınarak Asia eyaleti sınırlarına dahil edilmişti. Pamphylia bölgesi de Asia'ya bağlanınca, adı geçen iki eyalet arasında kalan Milyas ve Pisidia'nın batısı da, Asia eyaleti sınırlarına katılmıştır¹⁵⁹³.

VII.1.4. Caesar ve İç Savaşlar Dönemi (M.Ö. 49-44)

Roma Caesar'la beraber Küçük Asya'da yerleşimler kurmuştur. Helen kentlerini Romalılaştırmak amacıyla Helen ve Roma kültürlerinin sentezini yapmıştır. Soyunu Venüs'e dayandırarak Helenistik krallıkların politikasını takip etmiştir. Kentlerin anıtsal yapılarla donatılması gerektiği üzerinde durmuştur. İtalya, Gallia, Hispania, Asia ve Hellas'da anıtsal ve görkemli yapılar inşa ettirerek hem kendinin hem de Roma'nın gücünü göstermeye çalışmıştır¹⁵⁹⁴. Yerel krallıklar ve kentler, Caesar'ın uyguladığı bu politikayı örnek alarak, ihtişamlı yapılar inşa etmek için büyük bir rekabete girişmişlerdi.

¹⁵⁸⁸ Lucullus'un faiz uygulamasından tek farkı, Cicero'nun birleşik faiz uygulamasıdır. bk Magie 1950,I,393.

¹⁵⁸⁹ Adına heykel dikilmesini de kabul etmemişti. bk Magie 1950,I,392.

¹⁵⁹⁰ Cicero Ad Atticum 6.2.5;Plutarchos Cicero 36.4.

¹⁵⁹¹ Pindenissum etrafı sur duvarıyla çevriliydi. Roma, uzun bir kuşatmadan sonra yerleşimi ele geçirmiştir. Birçok kişiyi öldürmüş, sağ kalanları da, köle olarak satmış ve. 12,000,000 sestersi gelir elde etmişti bk. Cicero Ad Atticum 5.20.3,Cicero Ad Familiriaes 2.10.2-3: 2.11.1; Tobin 2004,6.

¹⁵⁹² Cicero Ad Atticus 6.1.14; Magie 1950,I,396.

¹⁵⁹³ Syme 1939,324 vd; Magie 1950,I,418. A.H. M. Jones, Pamphylia Pisidia ve Lykaonia'nın M.Ö. 36 yılına kadar Kilikia eyaleti sınırları içerisinde yer aldığını ileri sürmektedir. krş Jones 1937,132.

¹⁵⁹⁴ Suetonius Caesar 10.1; 16.2;21.2;64.2.

Crassus'un ölümünden sonra, Roma'yı yönetebilmek için M.Ö.49'da Caesar ve Pompeius arasında, Pharsalus'da yapılan savaştan Caesar galip çıkmıştı¹⁵⁹⁵. Sulla ve Pompeius'un yaptığı gibi, savaşın sonunda Caesar'ın yanında yer alan kentler ödüllendirilmişti. Aigai¹⁵⁹⁶, Phokeia¹⁵⁹⁷, Knidos'u ve Pergamon'u tekrar özgür ilan edip, vergiden muaf kılmıştı¹⁵⁹⁸. İlion kentinin sınırlarını genişletip, kente bağımsızlık vermiş ve vergi muafiyeti tanımıştı¹⁵⁹⁹.

M.Ö. 46'da, Caesar kendisini destekleyen Lykia Koinon'unun sınırlarını genişletmiş ve senatus kararıyla güvence altına almıştır¹⁶⁰⁰. Pompeius ile olan mücadelesinde, Caesar'a karşı nasıl bir tutum aldıkları bilinmeyen Yahudilere de, meclislerini, kanunlarını kullanma dini inançlarını uygulama, hakkı tanımış ve askerlikten muafiyet etmiştir¹⁶⁰¹. Bu sayede, daha önce Kûdüs'de Roma'ya karşı ayaklanan ve ticari açıdan güçlü olan Yahudileri kontrol altında tutmuştur.

Pompeius'la mücadelesinde, Küçük Asya'daki yandaşlarına Roma vatandaşlığı vererek, eyaletlerde vatandaş olmanın bir ayrıcalık olduğunu göstermiştir. Böylece, Roma kentlerde elit ve kendine bağlı bir kesim oluşturmuştur. Caesar vatandaşlık vererek, Küçük Asya'nın Romalılaşması için zemin hazırlamıştır.

¹⁵⁹⁵ Pompeius Pharsalus savaşında ölmemiş ve Mısır'a kaçmıştı. Ptolemaios kralı, XIII.Ptolemaios tarafından öldürülmüştür. Caesar da Ptolemaios'u öldürtmüştür. bk. Plutarchos Pompeius 69-72.

¹⁵⁹⁶ Jones 1937,202-203.

¹⁵⁹⁷ Magie 1950,I,474.

¹⁵⁹⁸ Magie 1950,I, 392. Pergamon'u Caesar değil, Asia eyaleti valisi Isauricus (M.Ö. 44) özgür kılmıştır. Üstelik bu vali eyaletteki halka kendi kanunlarını kullanma hakkı da vermişti.

¹⁵⁹⁹ Caesar, atalarının Troialı Aeneas'dan geldiğine inanmaktaydı. Bu yüzden İlion'a gidip, Athena tapınağını ziyaret etmiştir. bk Strabo 12.1.27.

.M.Ö. 47'de, kentte Caesar ve Aeneas'ın birlikte tasvir edildiği sikkeler basılmıştır. bk Kent 1978,272.

¹⁶⁰⁰ M.Ö. 46 yılında Roma ile Lykia arasında imzalanmıştı. Antlaşmaya göre, Telmessos, Chōma, Phaselis, Silva Serra, Lissa ayrıca yerleşimlerdeki yapı ve limanlar Lykia Koinon'u sınırlarına dahil edilmişti. Olinassos, Oxulithos, Eremna, Astragalou Kōmē, Momlanda ve Naulissos, Killarai, Mormura, Tumēma, Masa Oros, Marakanda, Ouauta, Tetrapurgia, Elbēssos, Akarassos, Philetta, Terpenella, Terpis, Kodoppa, Meikron Oros, Akarassos arazileri de Lykia Koinon'una verilmişti. bk Mitchell 2005,163-258.

Antlaşmaya göre, "Lykia koinonundaki hiç bir kent Roma düşmanı kişileri sınırlarından geçirmeyecekti. Roma Lykia'nın, Lykia Roma'nın düşmanına para, erzak, silah, gemi vermeyecekti. Anlaşma taraflarından herhangi biri savaşa girerse diğeri yardım edecekti." bk Plutarchos Brutus19;61;

¹⁶⁰¹ Suetonius Caesar 84-85. Caesar, Parium'da Yahudilere dini inançlarını ve adetlerini uygulama özgürlüğü vermiştir. bk Trebilco 1987,9-12.

Pergamon'da Mithridates'e¹⁶⁰², ve Knidos'ta G. Julius Thepompus'a¹⁶⁰³ Roma vatandaşlığı vermiştir. Hatta Brutus'un yanında yer alan Tarkondimotos'a da bu dönemde vatandaşlık verdiği düşünülmektedir¹⁶⁰⁴. Diğer taraftan Pompeius yanlısı kişileri de cezalandırarak kendi yönetimine karşı çıkanlara da gözdağı vermiş ve eyaletlerde kontrolü sağlamıştır. Tralleisli Pythodoris, Caesar'a karşı Pompeius'u desteklediği için mallarına el koyulmuştu¹⁶⁰⁵.

Caesar Dönemi'nde Roma vatandaşlığı verilmesi bir çok ayrıcalık içerdiği için Roma Devleti'nin doğusunda çok önemliydi. Kentlerdeki yerel elitler gymnasium ve tapınak inşa ettirmek gibi yapı faaliyetlerine başlamışlardı. Bu sayede Roma vatandaşı olmayı ummuşlardı. Caesar Dönemi'nde Anadolu'da Julius adı taşıyan seksen kişinin olduğunu yazıtlardan öğrenmekteyiz¹⁶⁰⁶. Ayrıca, daha sonra Roma İmparatorluğu'nun yönetim mekanizmasında önemli roller edinecek azatlılar da, Anadolu'da Caesar'la görülmeye başlanmıştı¹⁶⁰⁷.

Caesar, Asia eyaletinin başkenti Ephesos'da Küçük Asya'daki eyalet ve kent temsilcileriyle görüşmüş, kendisine karşı, Pompeius'un yanında savaşan kentleri cezalandırmamıştır¹⁶⁰⁸. Pompeius ve Caesar arasındaki iç savaş Roma'nın kontrolü altındaki Küçük Asya'daki yerleşimleri de etkilemişti.

Caesar, Anadolu'da Roma'ya ait topraklardan alınan verginin fazlalığı, ayrıca vergi mültezimlerinin bu coğrafyada sömürüye kaçan uygulamalarının Roma'nın otoritesini sarsacağına farkındaydı. Bu sebeple, Asia eyaletinde toplanan vergiyi üçte bir oranında azaltmıştır. Ama yaptığı en önemli reform, vergi mültezimleri (publicani) sistemini yürürlükten kaldırmasıdır. Artık, vergiler kent tarafından

¹⁶⁰² Pergamon'da Mithridates, Galatia prensesi Tetrakhes Brogitarus'un kızkardeşi Adobogiona'nın kızkardeşinin oğluydu. Hatta VI.Mithridates Eupator'un gayrimeşru olduğu rivayet edilmişti. Pergamon'da adına kentin koruyucusu olduğuna dair yazıtlar dikilmişti. bk Strabo 12.4.3;Magie 1950,I,406.

¹⁶⁰³ J.Thepompus, Caesar tarafından Roma vatandaşı yapılmış ve Julius nomenini almıştı. Caesar Knidos'u ziyaret ettiği zaman kentin özgür ve vergiden muaf olmasını sağlamıştı. Ayrıca, Roma ile ittifak yapmıştı. Oğlu Artemidoros da, Caesar'ın yanında yer almıştı. bk Plutarchos Caesar 48.1; Strabo 14.2.15.

¹⁶⁰⁴ Tarkondimotos'un kızının adı Julia, torunun adı da, Gaius Julius'du. bk Tobin 2001,383.

¹⁶⁰⁵ Pythodoris iki bin talentten fazla bir servete sahipti. Caesar, Pompeius'u yendikten sonra bu servete el koymuş ve satmıştır. Ancak çok geçmeden geri alarak, çocuklarına bırakmıştı. Pythodoris'in kızı daha sonra Pontos kraliçesi olacaktı. bk Strabo 14.1.4.2; Magie1950,I,406.

¹⁶⁰⁶ Holtheide 1983,38.

¹⁶⁰⁷ Julius Zoilos'un Caesar'ın azatlısı olduğu düşünülmektedir. Zoilos Aphrodisias'da önemli roller oynamış, hatta bir tiyatro yaptırmıştı. bk Reynolds-Erim 1982,96.

¹⁶⁰⁸ Appianos Bellum Civiorum 2.89;Dio Cassius 62.2.1.

toplanarak quaestora teslim edilerek Roma'ya ulaştırılacaktı¹⁶⁰⁹.

Pompeius'un Bosphorus (Kırım) kralı II.Pharnakes (M.Ö. 110-47), M.Ö. 48 yılında Caesar ve Pompeius arasındaki savaşı fırsat bilerek, Kolkhis'i, Armenia Minor ve Kappadokia bölgesinin bir kısmını almıştı¹⁶¹⁰. M.Ö. 47 yılında Küçük Asya'ya gelen Caesar, Zela (Zile) yakınlarında Pharnakes'i yenmişti¹⁶¹¹.

Caesar, bu savaştan sonra Pontos bölgesin doğu tarafında düzenlemeler yapmak için, çok güvendiği Calvinus'u bölgeye bırakmıştı¹⁶¹². Zaferden sonra, Bosphorus krallığı, Caesar'a Aleksandreia'da yardım eden Pergamonlu Mithridates'e verilmişti¹⁶¹³. Pharnakes'e yenilerek ilerlemesini durduramayan Deiotarus'un egemenliğinden Armenia Minor alınmış, ama kral unvanına dokunulmamıştır¹⁶¹⁴. Deiotarus'dan alınan Armenia Minor Kappadokia krallığının sınırlarına dahil edilmişti¹⁶¹⁵. Komana Tapınak Devlet'i ise, Arkhelaus'dan alınıp Lykomedes'e verilmiştir¹⁶¹⁶. Kıbrıs'da Ptolemaios kraliçesi VII.Kleopatra'nın egemenliğine bırakılmıştır.¹⁶¹⁷

Pharnakes'in tahrip ettiği Amisos özgür ilan edilmişti¹⁶¹⁸. M.Ö. 47'de Aleksandreia'dan Tarsos'a gelen Caesar, Aigaiai kentini, Tarkondimotos'un kontrolünden alarak, "*civitates liberae*" özgür kent ilan etmiştir¹⁶¹⁹. Tarsos halkı

¹⁶⁰⁹ Gümrük vergisi gibi dolaylı vergileri yine publicaniler toplayacaktı. bk Magie 1950,I,407.

¹⁶¹⁰ M.Ö. 48 yılında, Pharnakes Deiotarus'u ve Ariobarzanes III'ü yenerek, sırasıyla Kolkhis, Armenia Minor ve Kappadokia'nın bir bölümüne sahip olmuştu. bk Plutarchos, Caesar 50; Dio Cassius 62.9.2; Florus 2.13.62.

¹⁶¹¹ Plutarchos Caesar 50;Suetonius Caesar 35.2;37.2.

¹⁶¹² Calvinus bu bölgede tanrı ilan edilmiş ve adına kült oluşturulmuştur. Bu da , bölgede artan Roma unsurlarına dikkat çekmektedir. bk IGRP III.108.

¹⁶¹³ Krallık Mithridates'in egemenliğinde çok kalmamıştır. Asander tarafından çıkarılan isyanda öldürülmüştür. Ölümünden sonra, Deiotarus bu krallığı Caesar'dan istemişti. Ancak Caesar'a suikast yapmakla suçlandığı için isteği geri çevrilmişti. bk Appianos Mithridates 121; Dio Cassius 42.48.4; Magie 1950,II,1267,dn.32.

¹⁶¹⁴ Deiotarus'un hem geçmişte Pompeius'un yandaşı olması hem de Pharnakes'e yenilmesi Caesar'ı kızdırmıştı. Ayrıca, Galat kabileleri, Deitaros'u Roma'ya şikayet etmişlerdi. Bunun üzerine Armenia Minor Deiotarus'dan alınmıştı. bk Magie 1950,I,412; II,1267,dn.31; Mitchell 1993,I,33,dn.69.

¹⁶¹⁵ Dio Cassius 41.63.

¹⁶¹⁶ M.Ö. 47 yılında, Caesar Archelaus'u görevinden alarak, yerine, Bithynia asıllı Kappadokia krallığıyla akrabalığı olan Lykomedes'i geçirmiştir. bk Strabo, 12.3.34-35; Appianos, Mithridates 121.

¹⁶¹⁷ Caesar evli olmasına rağmen Kleopatra ile evlenmişti. bk Plutarchos, 49.

¹⁶¹⁸ Birçok Romalının Amisos'a bu tarihten sonra geldiği düşünülmektedir. bk IGRP IV. 314;Arıkan-Erciyas 2006,64.

¹⁶¹⁹ Pompeius'un deniz kuvvetlerinin komutanı olan Tarkondimotos, Caesar'a karşı savaşmıştır. Pharsalos savaşında Pompeius'un yenilmesi ve öldürülmesi üzerine Caesar'dan özür dilemiştir. bk Dio Cassius 41.63;Jones 1937,205.

kente Caesara atfen Juliopolis adını vermişti¹⁶²⁰. M.Ö. 47 yılında Antiokheia'ya gelerek kenti bağımsız ilan etmiştir. Caesar, bu kentte büyük bir tapınak ve amfiteyatro yaptırmıştır. Ayrıca dağ yamacında yaşayanların su ihtiyacını karşılamak için Daphne (Harbiye) yönünden gelen çok bol suyu bir kanalla burada yaptırdığı sarnıca aktarmıştır¹⁶²¹.

Caesar, Pharnakes ile yaptığı savaştan sonra, Roma'da ve İtalya'da, sayıları gün geçtikçe artan topraksız vatandaşlar ile veteran askerler için, Hellespontos (Çanakkale) Boğazı, Propontis (Marmara) ve Pontos'da stratejik noktalardaki kentlerin yanına koloniler kurmuştu¹⁶²². Bu kolonilere Romalıları yerleştirerek, Roma kent düzeninin Helen kentlerini etkilemesini amaçlamıştı¹⁶²³.

Hellespontos'da *Colonia Gemina Lampsacus* (Lapseki), Propontis'de *Colonia İulia Condordia Apamea* (Mudanya), Pontos Eukseinos'ta *Colonia İulia Felix Sinope*¹⁶²⁴ (Sinop) ve *Herakleia Pontika*¹⁶²⁵ (Karadeniz Ereğlisi) idi. Kurulan bu kolonilerle, Akdeniz, Karadeniz, ve Ege'yi kontrol altında tutmuştu.¹⁶²⁶ *Colonia Augusta Alexandria Troas* (İstanbul) ve *Colonia Gemina İulia Pariana'nın* (Kemer), kolonileşmesinin Caesar zamanında başladığı ama Augustus iktidarında sona erdiği düşünülmektedir¹⁶²⁷. Adı geçen kolonilerden Herakleia ve Lampsakos iç savaşlar döneminde tahrip olmuş, bir daha eski günlerine dönememiştir¹⁶²⁸. Caesar'ın stratejik açıdan önemli ama kontrol altında tutulması kolay olmayan Kilikia da, Romalı

¹⁶²⁰ Dio Cassius 67.26.2.

¹⁶²¹ Downey 1961,154.

¹⁶²² Suetonius, Caesar 38,1;52,1; Frank,1927,165; Grant,1969,4-19;302; Esch,2008,199-217.

Koloniler *İus Italicuma* sahipti. Yani vergiden muaf, özgür ve Roma idari kurumlarına sahip yerleşimlerdi. Roma açısından polislerden daha üstündüler. Decurion adlı meclisleri ile görev tanımı açısından Roma'daki konsüllere benzeyen ayrıca bir yıl görev süresi bulunan iki duumviri vardı. bk Levick, 1967,68-91.

¹⁶²³ Julius Largus,Caesar tarafından Herakleia'ya yerleştirilmişti. Plinius'un, Traianus'a yazdığı mektupta Julius Largus'un aynı adlı torunundan bahsedilmektedir. bk.: Plinius Epistulae 9.79.

¹⁶²⁴ Sinope'de hem bir polis hem de Roma askeri kolonisi yan yana bulunmaktaydı. bk Magie,1950,I,414-415.

¹⁶²⁵ Herakleia Pontike'nin Caesar tarafından özgür bir kent yapıldığına sadece Memnon değinmektedir. Herakleia'lı Memnon'a göre, Caesar'la kurduğu ilişki sonucu kent özgür olmuştur. bk Memnon. 35;40.

¹⁶²⁶ Caesar Apameia, Parium, Lampsakos ile Parium kolonileriyle Ege arasındaki ulaşım denetimi altına almıştır. Sinope ve Herakleia kolonileriyle de, Pontos'un tamamını kontrol etmiştir. Ayrıca, bu kolonileri kurarak, Küçük Asya'nın batısını, Doğu Akdenizi ve Pontos'un kuzeyini kontrol altına altında tutmayı planladığı da, düşünülmektedir. bk Plutarchos, Caesar,58.

¹⁶²⁷ Özsait,1999,126.

¹⁶²⁸ Sartre,1995,210.

kolonistleri yerleştirdiği düşünülmektedir¹⁶²⁹.

Caesar'ın doğuyu Romalılaştırma unsurlarından biri de imparatorluk kùltüydü. Helenistik krallar da egemen olduğu topraklarda, gücünü sağlamlaştırmak amacıyla sıklıkla bu yönteme başvururdu¹⁶³⁰. Bu sayede Helenler Roma'yı daha kolay adapte olabileceklerdi. Caesar, soyunun Venüs'e dayandığını söyleyerek, kendisini tanrısallaştırmıştır. Helen unsurlarını kullanarak, Hellas, Küçük Asya ve doğuda yaşayan halkların Roma yönetimini benimsenmesini sağlamıştır. Bu amaçla, Caesar, Aphrodisias'daki Aphrodite tapınağına asyilium hakkı tanımıştır. Ayrıca, altından bir Eros heykelini de bu tapınağına hediye etmiştir¹⁶³¹. Didyma'daki Apollo tapınağının asyilium hakkını genişletmiştir¹⁶³². İzlediğı politika sonucu öldükten sonra Tanrı ilan edilen Caesar için Anadolu'daki kentlerde kùltler oluşturulmuş, rahipler atanmıştır¹⁶³³.

Caesar, M.Ö. 44 yılında başında Brutus ve Cassius'un olduğı muhalif bir grup tarafından öldürülmüştü¹⁶³⁴. M.Ö. 43 yılında, Caesar'ın yeğeni Octavianus, M. Antonius ve Lepidus ikinci triumviri oluşturmuştur¹⁶³⁵. Caesar'ı öldürenler Roma'nın düşmanı ilan edilmişti. Böylece, iç savaş başlamıştır.

Brutus ve Cassius, Hellas, Thrakia, Küçük Asya ve Suriye'de de vergi toplayarak kentleri, tapınakları kısaca gelir getiren her şeyi almışlardı. Kendilerini Makedonya ve Suriye valisi ilan eden Brutus ve Cassius yönetimlerinin meşrutiyetini kanıtlamak istercesine Bithynia'da sikkeler bastırmıştı¹⁶³⁶. Küçük Asya'da birçok kenti yönetimi altına almıştı. Geleneksel bir hale gelen Roma politikası uyarınca, yandaş kentleri ve krallıkları ödüllendirmiş, muhalif kentleri ve krallıkları da cezalandırmıştır. Kyzikos¹⁶³⁷ ödüllendirilirken, Tarsos, Brutus ve Cassius'a karşı

¹⁶²⁹ Levick,1967,4.

¹⁶³⁰ Price,1983,61.

¹⁶³¹ Reynolds-Erim 1982,226,no.8. Kendinden sonra, Augustus bu tapınağın koruyucusu olmuştur.

¹⁶³² J. Caesar Apollo tapınağının asyilium hakkını 3.2 km genişletmişti. bk Magie 1950,I,429.

¹⁶³³ Augustus iktidarında, Nikaia'da J. Caesar için tapınak yapılmıştır. bk Dio Cassius 51.20.6-7. Ephesos, Nikomedia ve Pergamon'da da adına tapınaklar yapılmış, kùltler oluşturulmuştur. bk Burrell 2004,163.

¹⁶³⁴ Plutarchos,72,1;Livius,116,2.

¹⁶³⁵ Yapılan anlaşmaya göre, Roma Cumhuriyet'inin batı tarafı Octavianus'un; doğu tarafı Antonius'un yönetiminde olacaktı. Afrika'nın idaresi Lepidus'a verilecekti. bk. Plutarchos Antonius 30;Suetonius Augustus 13.3.

¹⁶³⁶ Plutarchos,20,21.

¹⁶³⁷ Kyzikos (Balkız) Brutus ve Cassius'un yanında yer aldığı için Prokenessos kentinin sınırlarına dahil edilmişti. bk Magie 1950,I, 422.

koymalarına karşın yanında yer almıştı¹⁶³⁸.

Anadolu'daki yerel krallıkların bazıları, varlıklarını sürdürebilmek için Brutus ve Cassius'un yanında yer almıştı. Tarkondimotos ve Deiotarus'da, Brutus ve Cassius'un yanında yer almışlardı¹⁶³⁹. Lykia Koinonu, Rodos ve Kappadokia Krallığı Roma düşmanı ilan edilen bu kişilerin isteklerine uymamışlar, hatta karşı koymuş ve cezalandırılmışlardı¹⁶⁴⁰, bu yüzden, Kappadokia Kralı III.Ariobarzanes, Cassius tarafından tahtan indirilmiş yerine kardeşi X.Ariarathes geçirilmiştir¹⁶⁴¹.

Caesar ve iç savaş Dönemi'nde, Küçük Asya'da uygulanan yerleşim politikası aslında siyasi düzenlemelere dayanmaktaydı. Değişen siyasi koşullar Roma'nın hem batıda hem de doğuda, ayrıca Küçük Asya'da egemenliğini sarsmıştı. Zamanla bu dönemde uygulanan politikanın aksayan yönleri düzeltilmeye çalışılmış ve tüm imparatorluk boyunca imparatorların bakış açılarına göre uygulanmıştır.

VII.1.5. Marcus Antonius Dönemi (M.Ö.42-31)

M.Ö. 42 yılında, Brutus ve Cassius, Marcus Antonius, Octavianus ve Lepidus'a karşı Phillipi'de yenilmişti¹⁶⁴². Bu savaştan sonra, Roma'nın doğu eyaletlerinin yönetimini M. Antonius, batı eyaletlerinin idaresini Octavianus üstlenmiştir.¹⁶⁴³ Lepidus ise, iç savaş döneminde olduğu gibi Afrika'nın yönetiminden sorumluydu. Antonius, İlirya'dan, Ege Deniz'ine, Armenia ve Mezopotomya'ya kadar

¹⁶³⁸ Cassius'un yandaşı olan Asia valisi Trebonius, Suriye valisi Dolebella tarafından öldürülmüştü. Cassius, Tarsos halkının yardımlarıyla Dolabella'yla savaşmış ve kazanmıştı. Tarsos, Roma'nın düşman ilan ettiği bir kişiye destek vermesi nedeniyle ağır para cezasına çarptırılmıştı. Söz konusu para cezasını ödeyebilmek için Tarsos'daki tapınaklarda yer alan değerli madenler eritilmiş, hatta kent halkının bir kısmı köle olarak satılmıştır. bk Magie 1950,I,421.

¹⁶³⁹ Dio Cassius 62.31.

¹⁶⁴⁰ Appianos Bellum Civiorum 4.76. Lykia Bölgesi'nin Dolabella'ya yardımı, Brutus ve Cassius tarafından iyi karşılanmamıştır ve istedikleri yardım için Brutus Lykia Bölgesi'ne sefer yapmıştır. bk Appianos 4.9.65.

Lykia'da Ksanthos, Brutus ve Cassius'a karşı koydukları için sefer düzenlenmişti. Brutus, Ksanthos'u kuşatmıştı. Halk teslim olmayıp, kendileriyle beraber yerleşimi ateşe vermişti. bk Plutarchos 19.61.

Oinoanda kenti sakinleri Ksanthosluları düşman olarak gördükleri için Brutus ve Cassius'u desteklemişlerdi. bk Appianos Bellum Civiorum 4.10.76-80; Plutarchos Brutus 30-32. Ancak, kentte iç savaşa tarihlenen Caesar ve demos'a ithaf edilen bir yazıt bulunmuştur. bk IGRP III.482; Magie 1950,II,1386,dn.45.

Patara, Brutus tarafından ağır cezalara çarptırılmıştı. Myra ve Lykia'da birçok tapınak yağmalanmıştır. bk Appianos, Bellum Civiorum 4.10.81; Plutarchos Brutus 32.4; Dio Cassius 67.34.6.

¹⁶⁴¹ Appianos Bellum Civiorum 4.63; Dio Cassius 47.33.4.

¹⁶⁴² Florus 2.1; Appianos Bellum Civiorum 4.110-112.

¹⁶⁴³ Magie 1950,I,421.

olan toprakları Roma adına yönetecekti. Bu düzenlemeden sonra, Asia eyaletinin metropolisi olan Ephesos'a gelen Antonius geleneksel Roma politikası gereğince, yandaş kent ve krallıkları ödüllendirmiş, karşısında yer alanları da, cezalandırmıştır.

Rodos'a, Tenos, Naksos ve Andros adaları ile Myndos (Gümüşlük) kenti verilmişti¹⁶⁴⁴. Lykia Koinonu'nun ayrıcalıklarını devam ettirmiş, Ksanthos kentini onartmıştır¹⁶⁴⁵. M.Ö. 41 yılında Tarsos'a gelen Marcus Antonius, kentin yoksullaşmasına hatta köle olarak satılmasına neden olan vergileri kaldırmış, kentin özgürlüğünü geri vermiş ve vergiden muaf kılmıştır¹⁶⁴⁶. Ayrıca, bu kentte bir gymnasium yaptırmıştı¹⁶⁴⁷. Laodikeia ve Herakleia'yı da özgür kent ilan etmişti¹⁶⁴⁸. Diğer taraftan, Amisos (Samsun), Pompeiopolis'in ve Pisidia Antiokheia'nın (Yalvaç) özgür kent statüsüne son vermişti¹⁶⁴⁹.

Marcus Antonius, Ephesos'a giderek kentlerin temsilcileriyle görüşmüştü. Askerlere ödenecek vergiyi kendisinin ödeyeceğini bu sebeple, kentlerden bir yıl içinde on yıllık vergi tutarını istemiştir¹⁶⁵⁰. Daha önce Brutus ve Cassius tarafından vergi adı altında adeta soyulan kentler, M. Antonius'a elçiler yollayarak vergi affı istemişlerdi¹⁶⁵¹.

M. Antonius, eyaletlerdeki kentlerin ekonomik durumun ciddiyetini kavradığı için, hem yıl olarak vergi indirimi yapmış hem de istediği tutarın ödenmesi için bir yıl daha süre vermiştir. Eyaletlerde, vergilerin toplandığı merkezler ve bu konudan sorumlu memurlar tayin etmiştir¹⁶⁵². Ancak kimi kaynaklarda, ordusunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için vergi toplayarak adeta kentleri yağmaladığı iddiası yer

¹⁶⁴⁴ Strabo 14.2.,4;Appianos,Bellum Civiorum 5. 1;Berthold 2009,218.

¹⁶⁴⁵ Dio Cassius 37.32.3-4.

¹⁶⁴⁶ Plutarchos Antonius 3.1;24.12;Appianos Bellum Civiorum 5.4.1;6.1;

¹⁶⁴⁷ Craven 1920,28;Broughton 1938,IV,585. Antonius, yandaş Boethos'u gymnasiarkhh olarak atamıştı. Bu kişi ise gymnasiuma ait gelirlerin bir kısmını zimmetine geçirmişti. Kent halkı Antonius'a Boethos'u şikayet etmesine rağmen, Antonius ölene kadar görevinde kalmıştır. bk Strabo 14.5.14.

¹⁶⁴⁸ Appianos Bellum Civiorum 5.7; Craven 1920,34,dn.110-111.

¹⁶⁴⁹ Strabo 12.3.14;Dio Cassius 64.32;63.26; Kurt 2009, 129.

¹⁶⁵⁰ Magie 1950,I,427.

¹⁶⁵¹ Asia eyaletindeki halk vergilerden dolayı oldukça yoksullaşmıştı, bu yüzden M. Antonius'un bu talebini karşılamaları imkansızdı. Mylasalı hatip Hybreas bu konu hakkında şöyle demektedir: “*Eğer sen iki yıllık vergiyi bir anda alabilirsen, kuşkusuz bize de iki yaz ve iki hasat zamanı verebilirsin der ve eğer bu toplam parayı (200 talent) almadıysan vergi toplayıcılarından hesabını sor; ama almışsan ve hepsini harcamışsan bizler mahvolmuşuz demektir*”.bk Broughton 1938,IV, 585; Magie 1950, I,428.

¹⁶⁵² Magie 1950,I,428.

almaktadır¹⁶⁵³.

Antonius yönetimi altındaki toprakları Romalılaştırmak için geçmişte olduğu gibi Helen unsurları kullanmaya devam etmiştir. Bu amaçla, Ephesos'da Artemis tapınağının asyilium hakkını genişletmişti¹⁶⁵⁴. Hatta, bu kentin yukarı agorasına Mısır tanrıçası İsis için bir tapınak yaptırmıştı¹⁶⁵⁵. Ayrıca, bu kentte Kleopatra'nın kız kardeşine ait olduğu düşünülen Octagon (Anıt Mezar) bulunmaktadır¹⁶⁵⁶.

Ephesos halkı, Antonius'a minnettarlığını sunmak için bu tapınağın yakınına Antonius'un devasa heykelini diktirmişti¹⁶⁵⁷. Kendisine tanrısallık katarak doğuda gücünü daha da sağlamlaştırmak amacıyla Tanrı Dionysos olduğunu söylemiş, evli olmasına rağmen Tanrıça Athena ile kutsal bir evlilik yaptığını iddia etmiştir¹⁶⁵⁸. Bu sebeple, Hellas ve Asia'daki bazı kentlerde “*Yeni Dionysos*” olarak Dionysos tekhnitai üyelerince selamlanmıştı¹⁶⁵⁹. Helen tanrılarına ve tapınaklarına saygı gösteren M. Antonius, bazı tapınakları da adeta bu şekilde soymuştur¹⁶⁶⁰.

Asia Koinonu'nun düzenlediği, Dionysos tekhnitai üyelerinin katıldığı oyunlar düzenleterek, başta Ephesos olmak üzere Asia eyaletinde yaşayan insanların birçoğunu etkilemeye başarmıştı¹⁶⁶¹. M. Antonius da, tekhnitai üyelerine yaşamaları için Priene'de toprak vermiştir¹⁶⁶². Ancak, Antonius'un verdiği toprakların tam olarak Priene'nin neresinde olduğu bilinmemektedir.

¹⁶⁵³ Raja 2012,57,dn.211.

¹⁶⁵⁴ Broughton 1938,IV,585.

¹⁶⁵⁵ Bu tapınağı, M. Antonius'un Kleopatra'yla karşılaşmasından sonra ikinci defa Ephesos'a geldiği zaman inşa ettirmiştir.

Bu tapınağın hangi tanrı veya kim için yapıldığı tartışmalıdır. Scherer, Tanrı Julius (Caesar) ve Tanrıça Roma için yapıldığına inanmaktaydı. bk Scherer 2001,69.

S.R.F. Price ise, Augustus için inşa edildiğini düşünmektedir. bk Price 1983,140.

Alzinger Mısır pantheonunda yer alan İsis için yapıldığı iddialarını desteklemektedir. bk Raja 2012,66.

¹⁶⁵⁶ Ephesos'da bulunan Octagon'un Kleopatra'nın kızkardeşi IV.Arsinoe'ye ait olduğu düşünülmektedir. Mısır'dan kaçan Arsinoe Ephesos'da kalmış, Antonius tarafından Artemis tapınağında öldürtülmüştür. bk Thür 1995,158-160.

¹⁶⁵⁷ Taşdöner 2012,213.

¹⁶⁵⁸ Dio Cassius 68.39. Atina'da Dionysos olarak selamlanmıştı.

¹⁶⁵⁹ M.Ö. 39'da, Atina'da Dionysos tekhnitai üyelerince Yeni Dionysos olarak selamlanmıştı. Dionysos olarak tasvir edildiği kistophorik sikkeler bastırmıştı. bk Mannsperger 1973,384-386.

¹⁶⁶⁰ Antonius, Ephesos'da Artemis tapınağından tunç Apollo heykelini; Hellespontos'daki Rhoetium'daki tapınağından da, Ajax heykelini almıştı. bk Strabo,12.1. Plinius,N.H. 5,34,58; Magie I,1950,470;

¹⁶⁶¹ Antonius Dönemi'nde, Anadolu ve Hellas'daki polislerin katıldığı oyunlar düzenlenmişti. M.Ö. 44-42 veya 33-32 yılları arasında düzenlenen yarışmada madalya alan atletlerle ilgili Asia koinonuna mektup yazmıştır. bk Magie 1950,I,428-429; Sherk 1984,104,no.84.

¹⁶⁶² Plutarchos Antonius 19.24.13.

M. Antonius, Doğu Akdeniz'i güvence altına alabilmek için Ptolemaios kraliçesi VII.Kleopatra, ile ittifak yapmıştır¹⁶⁶³. Egemenliği altındaki toprakları kontrol edebilmek, hatta Roma Devletini tek başına yönetebilmek için Parth krallığını yenerek daha da güçlenmek istiyordu. M.Ö. 40 yılında Parthlara karşı sefere çıkmış, yenilmiş ve itibar kaybetmiştir. Bu yenilgilerden güç alan, Brutus ve Cassius yanlısı olan ve yardım alabilmek için Parth krallığına sığınan Labienus ile emrindeki Parth ordusu Suriye'yi alıp Taurusları aşarak Küçük Asya'nın batısına kadar ilerlemişti¹⁶⁶⁴. Anadolu'da Labienus pek çok yeri işgal etmişti. Labienus'a karşı koyanlar Roma adına Antonius tarafından ödüllendirilmişti. Bu duruma en iyi örnek de, Labienus'a karşı koyan Aphrodisias'dı. Antonius, kentteki Aphrodite tapınağının asyilium hakkını da genişletmişti¹⁶⁶⁵.

Marcius Antonius doğuda büyük ve güçlü krallıklar yerine stratejik veya Helen etkisinin ulaşamadığı toprakları küçük krallıkların yönetmesini tercih etmiştir. Egemenliği altındaki topraklarda hüküm süren protektorate kralların kendisine bağlı kişilerden seçerek, özellikle askeri yönden güçlenmeyi hedeflemiş ve Parthlarla Roma arasında tampon bir bölge oluşturmuştur. Bu sebeple, Roma'nın doğusunda özellikle Küçük Asya'da pek çok yeni kral atamıştır.

Anadolu'da atadığı ilk kral Galat kralı olan Deiotarus'un M.Ö. 40 yılında ölmesinden sonra yerine geçen Tarkondiaros'un oğlu Kastor'du¹⁶⁶⁶. Bu krala Paphlagonia'nın iç kesimleri de verilmiştir¹⁶⁶⁷. Aynı yıl, Deiotarus'un yazmanı olan Amyntas'a çoğunlukla dağlık kabilelerin yaşadığı ve Helenistik etkilerden uzak Kilikia, Pisidia, Phrygia Paroeria ve Isaura'yı vermişti¹⁶⁶⁸. M.Ö. 37'de, Kastor ölünce, Galat krallığı da, Amyntas'ın yönetimine bırakılmıştır. Ayrıca, Lykaonia, Doğu Pamphylia'da Side ve Selge kıyıları da O'nun krallığına dahil edilmişti¹⁶⁶⁹. Side'de

¹⁶⁶³ Plutarchos Antonius 25.1;27.5;Dio Cassius 48.24.1-2.Kleopatra ile beraber yaşamaya başlamıştı. bk. Magie 1950,I, 428.

¹⁶⁶⁴ Dio Cassius 68.26;Plutarchos Anthonius 37.1-4;Justinius 63.4.7.

¹⁶⁶⁵ Rigsby 1996,428.

¹⁶⁶⁶ Strabo 12.5.1; Mitchell 1993,I,37,dn.130.

¹⁶⁶⁷ Magie 1950,I,433.

¹⁶⁶⁸ Mitchell 1993,I,38. Dio 59. 2'de Amyntas'dan yazman olarak bahsetmektedir. Ancak, Dio 67.48'de, Amyntas'ın bir general olduğuna değinmiştir.

¹⁶⁶⁹ Amyntas'ın krallığı kuzeyde Galat krallığı, güneyde Pisidia ve Doğu Pamphylia, doğuda Lykaonia ve Isauria'yı kapsamaktaydı. Side'de Amyntas'a verilmiştir. Ayrıca, Pisida ile Pamphylia arasında iletişimi sağlayan Karalis (Beyşehir) gölünden, Pisida-Isaura sınırından güneyde sahile inen yolu da kontrol ederek bir anlamda Doğu Akdeniz'i de, egemenliği altına almıştı. bk Özsait 1985,82-

adına sikkeler basılan Amyntas, Asia eyaletinden Doğu Akdeniz'e olan bölgenin güvenliğini sağlamıştı¹⁶⁷⁰. Krallığının ilk yıllarında, Tauros'larda yaşayan Sandalion halkını itaat ettirebilmek için seferler yapmıştı. Bu amaçla, Termessos ile adı geçen yerleşime karşı ittifak yapmıştır¹⁶⁷¹.

M. Antonius Tektosag beyi Dominilaos'un oğlu Adiatrix'i, Herakleia Pontika ve etrafına kral olarak atamıştır¹⁶⁷². M.Ö. 30'larda, bu bölge Antonius tarafından ikiye ayrılmış ve bir tiran olan Straton'a Amisos (Samsun) kentinin yönetimi verilmiştir¹⁶⁷³. Trokmoi *tetrarkhes*'i Ateporiks'e, Megalopolis dahil olmak üzere Pontos'un güneyi, Halys Vadisi'nin üst tarafı ve kuzeydeki dağlık bölge verilmiştir¹⁶⁷⁴. Phrygia Eumenia'ya, bir Galat soylusu olan Philonides'in oğlu Zmertoriks'i atamıştı. M.Ö. 40-30 yılları arasında Eumenia'da hüküm süren Zmertoriks'in yetkisi sadece sembolikti, çünkü ne politik ne de askeri gücü vardı¹⁶⁷⁵.

M. Antonius, Kilikia, Pontos ve Bithynia'nın dağlık kabilelerin yaşadığı ve kontrol altına alınmasının zor olduğu topraklarda Roma'ya bağlı küçük krallıklar kurmuştu. Pompeius'un Kilikia'da yaptığı uygulamaları değiştirmiştir. Bu eyaletin batısındaki Pamphylia ve Pisidia'yı Asia Eyaleti'ne bağlamıştır. Yönetilmesi zor bölgelerde Roma'ya bağlı yerel krallıklar oluşturmuştur. Bu amaçla, Lykaonia'dan Kilikia Thrakeia'ya kadar olan bölgenin yönetimi Zeno'nun oğlu Polemo'ya verilmiştir¹⁶⁷⁶. Aynı düzenleme çerçevesinde, Antonius, Isos ovasının üzeri, Taurus dağlarının etekleri ile Amanus dağlarını Tarkondimotos'a bırakmıştır¹⁶⁷⁷. Tarkondimotos'a *Philantonius* unvanı verilmiştir¹⁶⁷⁸. Tarkondimotos Helen kültürünü

83, dn.400-401.

¹⁶⁷⁰ Head 1911,747; Atlan, 1975,575 vd.

¹⁶⁷¹ Termessos demosu Sandalion'a karşı Amyntas ile savaşmak için asker göndermiştir. bk Mitchell,1994,100.

Termessos da, Typallia ile sympolitea yapmıştı. bk. Dinç 2008, 86-89.

¹⁶⁷² Jones 1937,162.

¹⁶⁷³ Strabo 12.3.14.

¹⁶⁷⁴ Strabo 12.3.37-38, Mitchell 1993,I,39. Antonius ayrıca, Megalopolis topraklarının bir bölümünü Ateporiks'e vermişti. Karanitis (Sulusaray) bölgesinin neredeyse tamamına yakınına da, Ateporiks'e vererek, egemenlik alanının daha da genişlemesini sağlamıştır. bk Jones 1937,167.

¹⁶⁷⁵ Taşdöner 2012, 226.

¹⁶⁷⁶ Dio Cassius 59.22.3;69;22;Strabo 12.2.24. Özellikle Kilikia Kapılar'ına doğru olan bölge verilmişti. bk Sayar 1999,207.

¹⁶⁷⁷ Syme 1995,163,Tobin 2001,381.

¹⁶⁷⁸ Antonius tarafından, *Philantonius* ünvanıyla ödüllendiren Tarkondimotos basileus (kral) unvanını kullanıp, kendisini Helenistik bir kral olarak tasvir eden sikkeler bastırmıştır. bk Hill 1900,129;237;Magie 1950,I,434;II,1238,dn.18.;Wright 2009,74.

benimseyip, taklit ettiği için bu bölgenin Helenleşmesinde dolayısıyla daha sonra Romalılaştırmasında etkin bir rol oynamıştır¹⁶⁷⁹.

Kilikia'da, Olba Tapınak Devlet'i ise, eski bir tiran hatta haydut olduğu iddiaları olan Zenophrus'un kızı Aba'ya bırakılmıştı¹⁶⁸⁰. Olba tapınak devletine, Eleausseia (Ayaş), Kantyleis (Kanlıdivane) ile Korykos'un bulunduğu kıyı kesimi de, verilmişti¹⁶⁸¹. Isaura'da, Antonius, Derbe ve Laranda'da hüküm süren korsan Antipater'i hem dağlık kabileleri kontrol altında tutması hem de Parthlara karşı bölgenin güvenliğini sağlaması için bu kabilelerin şefi olarak atamıştı¹⁶⁸². M.Ö. 36 yılında kereste açısından zengin olan Kilikia Thrakeia'yı (Dağlık Kilikia) Zeno'nun oğlu Polemo'dan alıp, Kleopatra'nın yönetimine vermişti¹⁶⁸³. Tam olarak yerleri bilinmese de, kereste bakımından zengin Hamaxia (Elikesik) ve Eleussia'nın (Ayaş) Kleopatra'nın egemenliğine girdiği düşünülmektedir¹⁶⁸⁴. Kleopatra, Kilikia Thrakeia'nın iç kesimlerine de hakim olmuştur¹⁶⁸⁵. Kilikia Pedeias ise, (Ovalık Kilikia) ise, aynı dönemde Suriye eyaletinin bir parçasıydı¹⁶⁸⁶. Phoinikia, Koile Syria, Kıbrıs, Yahuda'nın bir bölümü ve Nabataia'lının yaşadığı alan dâhil olmak üzere çok geniş toprakları da yine Kleopatra'ya hediye etmişti¹⁶⁸⁷.

M. Antonius, Bithynia-Pontos Eyalet'inin Helenizmin etkilemediği yerlerde yönetimi yerel krallıklara bırakmayı tercih etmiştir. Pontos'da, Phazemonitis

¹⁶⁷⁹ Hierapolis, vatandaşları kendilerine *hierapolitai* olarak adlandırmışlardı. Tarkondimotos'un kentin koruyucusu ve hamisi olduğunu içeren yazıtlar diktirmişlerdi. Kentin bir Helen polisi gibi otonom olduğuna değinmişlerdi. bk Andraede 2011,127.

Aynı şekilde, Hierapolis-Kastabala'da Tarkondimotos yönetiminde eski Hitit tanrısı Kubaba'dan esinlenen Tanrıça Perasia'ya tapınımı Tarkondimotos sayesinde değişmeden devam etmiştir. bk. Kurt 2011,432,dn.7.

¹⁶⁸⁰ Strabo 14.5.3; Jones,1937,209. Aba evlilik yoluyla Olba tapınak devletini yönetmeye başlamıştı. M. Antonius ve Kleopatra ile kurduğu iyi ilişki sonucunda Olba'nın yönetimini ele geçirmişti.

¹⁶⁸¹ Mitford 1980,1281. Bu kraliçenin soyundan gelenler Olba'yı Tiberius (M.S. 14-37) Dönemi'ne kadar yönetmişlerdi. Aba, Roma yanlısı bir politika takip etmişti, ancak; maddi kültür anlamında Augustus'a kadar bir etkileşim olmamıştır. Kantyleis'deki (Kanlıdivane) nekropolün güneyinde, Aba'nın eşi ile iki oğluna ait anıt mezar bulunmuştur. bk Durukan 2011,157-158,dn.142-143.

¹⁶⁸² Mitchell'a göre, Antipater, Parthlar Anadolu'yu istila ettiği zaman, Parth ordusuna karşı koymadığını iddia etmektedir. bk Mitchell 1993,I,38.

¹⁶⁸³ Strabo 14.5.3. Antonius, Kleopatra ile Tarsos'da bulunduğu zaman Kilikia Thrakeia'yı O'na vermiştir. bk Plutarchos Antonius 36.2.

¹⁶⁸⁴ Kurt 2009,128. M.Ö. 34 yılında, M. Antonius Suriye, Fenike ve Kilikia Thrakeia'nın bir kısmını Kleopatra'nın büyük oğlunun yönetimine vermişti.

¹⁶⁸⁵ Mehmet Kurt'a göre, "*Kleopatra, Seleukeia Kalykadnos'dan Taşkent'in kuzey ve kuzeydoğusunu kapsayan alanı kontrol etmekteydi.*" Ancak bu konu tartışmaya açık bir konudur. bk Kurt 2009,129,dn.20.

¹⁶⁸⁶ Dio Cassius 49.22.3.

¹⁶⁸⁷ Plutarkhos Antonius 36.2; 54.4.6

bölgelesinin yönetimi, Pontos Kral'ı VI.Mithridates Eupator'un torunu aynı zamanda Bosphorus (Kırım) kralı I.Pharnakes'in oğlu Darius'a verilmiştir¹⁶⁸⁸. M.Ö. 36'da, Antonius, Lykaonia'yı Amyntas'a verince, Polemo'nun Kilikia'da yönetecek toprağı kalmamıştı. M.Ö. 36'da, Darius'un ölmesi veya görevden alınması üzerine, Parthlarla olan savaşta büyük yararlılıklar gösteren Polemo'yu, Pontos'da Iris (Yeşilırmak) nehrinin doğusunda kalan bölgeye kral olarak atamıştır¹⁶⁸⁹.

M.Ö. 34'te, Phazemonitis, Armenia Minor, Kolkhis (Ardahan), Trapezeus (Trabzon), Pharnekeia (Giresun), Diospolis, Magnapolis ve Amaseia (Amasya) ile Amisos (Samsun) ve bölgenin sahil kesimi Polemo'ya verilerek egemenlik alanı genişletilmişti¹⁶⁹⁰.

M. Antonius, Pontos bölgesini ikiye ayırmıştır: Pontos Poleminacus ve Pontos Galaticus¹⁶⁹¹. Bu ayrım Roma yıkılana kadar var olmuş, iki bölgenin sınırları siyasi koşullar gereğince değişip, durmuştur.

Kappadokia Komana'da hüküm süren Lykomedes'in iktidarının devam ettirmiş, hatta M. Antonius, Lykomedes'in topraklarını genişletmiştir¹⁶⁹². Bithynia'da, Prusias Mare'de (Gemlik) Pontos kraliyet ailesine ait iki kraliçenin M.Ö. 30'larda hüküm sürmelerine izin vermişti. İlk kraliçe, Pontos Kral'ı VI.Mithridates Eupator'un kızı olan Oriobarisdi. Diğerisi ise, Pontos hanedanlığına mensup Lykomedes'in kızı olduğu düşünülen Orodattis'di¹⁶⁹³, ancak; Antonius ile olan ilişkileri hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz.

Antonius, Anadolu'daki Parthlara karşı koyan haydutları bile ödüllendirmiştir. Bithynia, Olympia'da (Uludağ), Parth ordusuyla Küçük Asya'yı istila eden Labienus'a Gordiokome'li haydut Kleon karşı koymuş, karşılığında Zeus Abrettenus'un başrahibi ve Morene'nin kralı yapılmıştır¹⁶⁹⁴.

Labienus'a direnen Aphrodisias kentini özgür kent olarak ödüllendirmişti.

¹⁶⁸⁸ Appianos Bellum Civiorum 5.75; Jones 1937,167; Broughton 1938,IV,588; Magie 1950,I,433.

¹⁶⁸⁹ Dio Cassius 49.25.40; Strabo 12.6.1.

¹⁶⁹⁰ Magie 1950,I,433-434; Mitchell 1993,I,38-39. M.Ö. 35'te Antonius'un Medialı Atropetene'yi yenmesine yardımcı olmuştur.

¹⁶⁹¹ Pontus'u ikiye ayırmıştır: Polemion'un yönettiği ve adını Poleminon adlı başkentten aldığı düşünülen Pontos Poleminacus ve Galatia'nın kuzeydoğusunu içeren Paphlagonia'dan Amaseia'ya kadar olan bölge de Pontos Galaticus olarak adlandırılmıştır. bk Jones 1937,169-170.

¹⁶⁹² Huzar 1986,159.

¹⁶⁹³ Taşdöner 2012,29.

¹⁶⁹⁴ Dio Cassius 19-21; Tacitus Historae 5.9; Jones 1937,164.

Ayrıca, kentteki Aphrodite tapınağına asyllum hakkı tanımıştı¹⁶⁹⁵. Antonius, kentteki Aphrodite tapınağının asyllum hakkını da genişletmişti¹⁶⁹⁶. Seleukeia Kalykadnos'u(Silifke) da aynı sebepten özgür ilan etmişti¹⁶⁹⁷. Parth Krallığı yanında yer alan Kommagene'de ise, M.Ö. 38 yılında kral Antiokhos Partophile'i tahtan indirip, yerine kardeşi Mithridates'i geçirmiştir¹⁶⁹⁸.

M. Antonius Dönemi'nde Helenistik bir gelenek olarak Anadolu'daki bazı kentlerin adları Antonius, ailesi ve taraftarı olan Romalı komutanları onurlandırmak için değiştirilmiştir. Isauria'daki Domitipolis ile Anemeuron'un (Anamur) kuzeyindeki Titiopolis (Kalınören) kentlerinin isimleri M. Antonius'un iki önemli taraftarını onurlandırmak için Kleopatra tarafından verilmiş olduğu düşünülmektedir¹⁶⁹⁹. Batı Anadolu'da yer alan Apollonis'in adı ise, Antonius Ephesos'a geldikten sonra O'na ithafen Tripolis olmuştur¹⁷⁰⁰. M.Ö. 40-30 yılları arasında, Antonius'un karısına ithafen Eumenia'nın adı Fulvia olmuştur¹⁷⁰¹.

Anadolu'nun Romalılaştırmasında önemli bir unsur olan Roma vatandaşlığı verme Antonius Dönemi'nde artmıştır. Küçük Asya'dan asker toplayabilmek amacıyla birçok kişiyi Roma vatandaşı yapmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, Asia eyaletinde, Antonius ismi taşıyan 3550 Roma vatandaşı olduğu ortaya çıkmıştır¹⁷⁰². Ayrıca, Asia eyaletinde, Antonius'la beraber adını taşıyan pek çok

¹⁶⁹⁵ Reynolds-Erim 1982,270,no.8. Parth istilasına direnen Mylasa ve Miletos gibi Parthlara karşı direnen diğer kentler, Antonius'dan bu tip ayrıcalıklar beklemişlerdi, ancak; Antonius'un bu kentlere ayrıcalık verip vermediği belli değildir.

¹⁶⁹⁶ Rigsby 1996,428.

¹⁶⁹⁷ Chapot 1901, 114; Craven 1920, 35.

¹⁶⁹⁸ Plutarchos Antonius 34.4-7; Dio Cassius 49.22.1-2. Kommagene'nin başkenti Samosata (Samsat) Antonius tarafından kuşatılmıştı. Bu direniş kırılmayınca, Antonius 200 talent karşılığında, kuşatmayı kaldırmıştır. Antonius, Samosata'da ekonomik anlamda gelir getiren iş yerleri de açmıştı. Ancak bu konuyla ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. bk Dio Cassius 69.20.5; Mitchell 1993,I,39.

¹⁶⁹⁹ Sayar 1999,207; Rauh-Townsend-Hoff-Dillon-Doyle-Ward-Rothaus-Caner-Akkemik-Wandsnieder-Ozoner-Dore 2009,277,dn.88.

¹⁷⁰⁰ Plinius,N.H.,5.49; Habicht 1975,66;84.

¹⁷⁰¹ Taşdöner 2012,226.

¹⁷⁰² Lykia, Kadyanda'da M.S. 138'den sonra M. Antonius Lysimakhos'un atalarının Antonius Dönemi'nde Roma vatandaşı olduğu üzerinde durulmaktadır. Herakleia Salbakos 'da Antonius isimli Roma vatandaşları vardı. bk Dönmez-Öztürk 2011,52,dn.66-67; Laodikea'da M. Antonius Phillopos'un, M. Antonius Polemo'nun soyundan geldiği üzerinde durulmaktadır. bk Thonemann 2004,145.

Marcus Antonius Anadolu'da pek çok aileye vatandaşlık vermişti. Thyateira, Gordes, Philadelphia'da 21 tane; Troas, Mysia, Phrygia, Aeolis, Ionia ve adalarda 16 tane M. Antonius adlı Roma vatandaşı olduğu tespit edilmiştir. M.S. 11-12'de, Nisyra köyünden M. Antonius adlı bir memur ve ...zedda köyünde M. Antonius Bagoas adlı bir Roma vatandaşı olduğu araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştı. Tyanollus yakınlarında Arpaly'de; 2 Antonii onurlandırılmıştır. bk

asiarkhes olduğunu araştırmalar sonucunda söyleyebiliriz¹⁷⁰³.

Antonius Dönemi'nde ayrıca Anadolu'ya çok fazla asker ve Romalı gelmiştir. Bunun sonucunda az da olsa Roma'ya ait kültürel öğeler Anadolu'yu etkilemeye başlamıştır. M.Ö. 31 yılında, Antonius tarafından görevlendirilmiş Kyzikos'un güvenliğinden sorumlu bir grup gladyatörden bahsedilmektedir¹⁷⁰⁴.

Roma'nın siyasi tarihinde önemli bir kişi olan M. Antonius doğunun şekillenmesinde rol oynamıştır. Kleopatra'ya verdiği toprakları bahane eden Octavianus M.Ö. 31 yılında, Antonius'u Actium'da yenmişti. Kleopatra ve Antonius intihar etmişlerdi. Bu zaferle beraber, Ptolemaios krallığı tarih sahnesinden inmiş, Mısır bir Roma eyaleti olmuştu. Helenistik Dönem sona ermişti. Octavianus'un Roma devletini kontrol etmesiyle birlikte, üstü kapalı monarşi yönetimi başlamıştı. Roma İmparatorluk Devrinde de, M. Antonius'un Anadolu'da uyguladığı yerleşim politikası temelde aynı kalarak, birtakım değişikliklerle devam etmiştir.

VII.2. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da Uygulanan Yerleşim Politikası

İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da uygulanan yerleşim politikası, cumhuriyet Dönemi'nin adeta bir uzantısıydı. İmparatorluk Dönemi'nde, cumhuriyet devrinde eyaletlerin yönetimiyle ilgili yapılan hatalar düzeltilmeye çalışılmıştı. Julius-Claudius hanedanlığıyla başlayan imparatorluğun Anadolu'ya nasıl etkilediği detaylı bir şekilde ele alınarak, Roma'nın Anadolu'yu nasıl uzun yıllar kontrol ettiği açıklanacaktır.

VII.2.1 Julius-Claudius İmparatorluğu (M.Ö. 27-M.S.69)

Kurucusu Augustus olan Julius-Claudius hanedanı Roma'nın iki önemli phylesi olan Julius ve Claudius ailelerinin evlilik ve evlat edinme yoluyla ortaya çıkmıştı. İlk beş imparatorun yönetimleri birbirine benzemekteydi. İmparatorluk babadan oğula geçmemişti. Evlilikler ve evlat edinmeler tahtın varisini belirlemiştir. Bu hanedanlık döneminde Roma imparatorluğunun sınırları genişlemişti. Julius-Claudius hanedanlığıyla, Anadolu'nun tamamına hakim olan Roma, Helenistik unsurları kullanarak bu coğrafyayı kontrol etmişti. Sözde kentlerin özgürlüklerinin

Broughton 1938,IV,585.

¹⁷⁰³ Magie 1950,II,1604. M.S. 2'de Thyateira'da M. Antonius Lepidus *asiarkhes* olmuştu.

¹⁷⁰⁴ Dio Cassius 51.7.2-5.

koruyucusu olan Roma yönetim biçimleri ile kurumlarına karışmamış, ancak her yönden kontrol altında tutmuştur. Kentler özgür, otonom olacaklar aynı zamanda sikke basacaklardı. Otonominin simgesi haline gelen sikke darbı zamanla komelere bile verilecekti.

Roma sahip olduğu toprakları Romalılaştırmak için imar faaliyetlerini ve kökeni daha önceki dönemlere dayanan kentlerin isimlerini değiştirmeyi kullanmıştır. Helenistik krallıkların mevcut kentlerin adlarını değiştirerek yeniden kurulmuş gibi gösterdikleri yazıtlardan ve sikkelerden bilinmektedir. Ayrıca Küçük Asya'da kelimenin tam anlamıyla kentsel dönüşüm uygulamaya başlamıştır. Köklü bir mimari geleneğe sahip olan Batı Anadolu'da Roma mimarisinin benimsenmesi uzun zaman alırken, doğu ve güney bölgelerinde örneğin Pisidia'da bu etkilenme çok daha kısa zamanda gerçekleşmiştir. Bu düşünce sonucunda planlı kentler ortaya çıkmıştır. Kamu yapıları inşa etmeye başlamışlardı. Kentler gösterişli yapılar inşa etmiştir. Bu yapıların masraflarını kendileri dahi karşılasa, imparatorundan izin almak zorundaydılar¹⁷⁰⁵.

Julius-Claudius hanedanlığı ile beraber Anadolu'daki kentlere gelen Romalı zenginler su kemeri, drenaj, liman gibi mühendislik bilgisi gerektiren alt yapı çalışmalarına destek vermişti. Mühendislik alanında yetkin olan Romalı uzmanlar, Anadolu'daki yapıların alt yapılarına çözümler bulmuşlardır.

Roma'nın batı eyaletlerinde imparatorlar zorlamalara başvursa da, doğuda özellikle Küçük Asya'da nadiren bu tip uygulamalara gerek duyulmuştur, ancak; Anadolu'daki kent ve krallıkların geleceği Roma imparatorunun inisiyatifine göre şekillenmiştir. İmparatorluk için önemli bir gelir kaynağı olan Küçük Asya, gösterişli yapılar, Roma'ya bağlı yerel elitlerle Romalılaştırılmaya çalışılmıştır. Anadolu'da Helenistik geleneklere sahip polisler ve krallıklara önceleri yeni mahalleler ile özellikle *hamam* gibi Roma tarzı yapılar eklenmiştir. Anadolu'daki kentlerde, Roma'ya ait fikirler, teknikler ve farklı yapı malzemelerinin kullanılmasıyla gösterişli, görsel yönden etkili kentler ortaya çıkmaya başlamıştı.

VII.2.1.1 Augustus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 14)

M.Ö. 31 yılında, Octavianus Actium'da rakibi Antonius ve Kleopatra'yı

¹⁷⁰⁵ Şahin 2009,13,dn.35.

yendikten sonra, Roma'da tek adam olmuştu. İktidarının temelini, imperium ve tribunluk yetkilerine dayandırmıştır. Tribunus yetkisini ölünceye kadar elinde tutarak, hem dokunulmazlık elde etmiş, hem de Roma'daki tüm meclis ve memuriyetten üstün sayılarak, bu kurumlara müdahale hakkı edinmişti. Yani *ius intercedenti*'ye sahip olmuştur¹⁷⁰⁶. Rahipler sınıfının başı "*Pontifex Maximus*" unvanını aldıktan sonra, kendisine ilk vatandaş anlamında "*princeps*", vatanın babası anlamında "*pater patriae*" ve başkomutan anlamında "*imperator*" unvanları verilmiştir. Ayrıca Senatus tarafından, kutsal kelimesiyle aynı anlamda kullanılan "*Augustus*" adıyla onurlandırılmış, kendi seçtiği unvan olarak da *Caesar*'ı kullanmıştır¹⁷⁰⁷.

Görünüşte gücü yoktu; ama Octavianus karşısında memur sınıfı önemini kaybetmişti. İmperium Romanum senatus sınıfına mensup memurlar tarafından iyi yönetilmediği için Augustus equestrian atlı sınıfından oluşan memur sınıfını kurmuştur¹⁷⁰⁸. Devletin tüm otoritesi kendisine aitti¹⁷⁰⁹. Yönetime uygun gördüğü isim "*principatus*" rejimi idi.

Principatus yönetim biçimine göre; Roma devletinin idaresi, senatus ile imparator arasında paylaştırılmış bir tür örtük düalizm rejimiydi¹⁷¹⁰. Augustus, bu rejimin altında ne gücünü ne de otoritesini tarif etmiştir. İktidarını güçlendirmek için M.Ö. 33 yılında İtalya ve batı eyaletlerindeki askerler başta olmak üzere diğer tüm memurlardan¹⁷¹¹, Actium Zaferi'nden sonra da, doğu eyaletlerinden bağlılık andı almıştır¹⁷¹². Hatta aile üyeleri bile ona bağlılıklarını sunmuşlardır. Cumhuriyete ait değerlerin koruyucusu olsa da, tıpkı bir hükümdar gibi kendisine ardılar aramıştır¹⁷¹³.

¹⁷⁰⁶ Res Gestae 34.6,21-23; Dio Cassius 60.19.6; Fritz 2008, .304.

¹⁷⁰⁷ Res Gestae 34,.1;Suetonius Augustus 31.1;Magie,1950,I,

¹⁷⁰⁸ Res Gestae 35;İplikçioğlu 1993,18.

¹⁷⁰⁹ Jones 1970, 81.

¹⁷¹⁰ Syme 1995, 2.

¹⁷¹¹ Res Gestae 35.1; Syme 1995,278.

¹⁷¹² Res Gestae 35.2. Augustus, Paphlagonia'da Neapolis'ten bağlılık yemini almıştır. bk SEG 57.1298.

¹⁷¹³ Augustus önce damadı Agrippa; sonra torunları Gaius Caesar ve Lucius Caesar'ı evlat edinerek kendisine ardıl olarak belirlemiştir.Önce küçük torunu Lucius Caesar M.S. 2'de Galya'da yaralanıp ölmüştür. bk Suetonius Augustus 70.1.

Daha sonra, diğer torunu Gaius Caesar'ı veliaht ilan etmiş ve Suriye valisi olarak atamıştır. Ancak M.S. 4 yılında, Armenia krallığında taht için çıkan savaşta yaralanmış, Limyra'da ölmüştür. Kentte adına bir kenotaph (boş mezar) yapılmıştır. bk. Borchardt 2002,43 vd.

Daha sonra, üvey oğlu Tiberius'u ve torunu Agrippa Postumus'u M.S. 4 yılında evlat edinmiştir.

M.Ö. 27'de, eyalet yönetimini ikiye ayırmıştır. Augustus, principatus rejimiyle birlikte, eyaletlerin vergi tahsildarları tarafından sömürülmeleri, zimmetine para geçiren eyalet valilerin mahkemelerde kayrılması ve eyaletlerin kötü yönetilip fakir bırakılması karşısında eyalet sistemini tekrar düzenlemiştir. Huzur ve barış içinde olanlar senatusun yönetimine bırakılmış; yeni fethedilen veya kargaşa içinde olanlar imparator eyaleti olarak belirlenmiştir. Eyaletlerin iyi yönetilmesi için valileri ve Romalı memurları denetlemiştir; bu kişiler suç işledikleri zaman yargılanmalarını, sağlamıştır¹⁷¹⁴. Terhis edilip kolonilere yerleştirilecek askerlere dağıtacağı araziye para karşılığında satın almış ve bunu yapan ilk kişinin kendisi olduğunu söylemiştir¹⁷¹⁵.

Augustus doğudaki kentlere otonomi verip, özgür kılarak, sikke basma hakkı tanımıştır. Helenistik bir uygulamanın devamı olan bu sistemle kentten küçük yerleşimler hatta komeler bile sikke basmışlardır. Karia'da küçük bir yerleşim olan Trapezopolis ilk defa bu dönemde sikke basmıştır¹⁷¹⁶.

Doğu eyaletlerinin yeraltı ve yer üstü kaynaklarının farkındaydı, bu sebeple, Roma'nın mali kaynaklarını ve iş gücünü anlayabilmek için bir nüfus sayımı yaptırmıştır. Kentlerde *vectigalium* kiralananmasıyla ilgili düzenlemeler yaparak ekonomik anlamda eyaletlerin sömürülmesinin önüne geçmeye çalışmıştır¹⁷¹⁷. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre, bu uygulama M.S. 8-12 yılları arasında yapılmış olmalıdır¹⁷¹⁸.

Gümrükle ilgili yeni kanunlar oluşturmuş ve Ephesos gümrük yazıtına eklenmiştir. M.Ö. 12'de, gümrük toplama hakkını kiralayan kişi kefil göstermesi ve gerekli olduğu zaman değiştirebilmesi için değişiklikler yapılmıştır¹⁷¹⁹. M.Ö. 2'de

bk Suetonius Augustus 23; Velleius Paterculus 2.104.2.

¹⁷¹⁴ M.S. 12'de, Asia valisi prokonsül Volessseus Messela adı bilinmeyen bir adaya sürülmüş, mallarının bir kısmına el koyulmuştur. bk Tacitus Annales 3.68. Ayrıca geniş bilgi için bk Brunt 1990-189-227.

¹⁷¹⁵ Res Gestae 16.

¹⁷¹⁶ Marchese 1989,100.

¹⁷¹⁷ "Bu vectigalia kalemini kiralayan kişi (sözleşmeden sonraki) ilk ocak ayının on üçünden itibaren takip eden beş yıl boyunca bu haktan yararlanmakla yükümlü olacak; geri kalan hususlar yasa uyarınca belirlenecektir." bk Takmer 2013,184.

¹⁷¹⁸ Engelman-Knibbe 1989,128-129.

¹⁷¹⁹ "Gümrük toplama hakkını kiralayan kişi sözleşmeyi imzaladıktan üç gün sonra konsüllerin huzurunda değişiklik yapabilecekti. Teminat veya ipotek göstermeden gümrük toplama hakkını kiralayamamaktı. Kiralayan kişi bu hakkı beş yıl süreyle kullanabilecekti." bk Takmer 2013,177.

vergi memuruyla yapılan anlaşmanın hukuki yönden geçerli olduğu Ephesos gümrük yazıtına eklenmiştir¹⁷²⁰. Romalı olmayan vatandaşların gümrükle ilgili sorunlarıyla *praetor peregrinus* ilgilenecekti. Gümrükten sokulan veya çıkarılan kölelerin vergisi bir kereye mahsus olmak üzere ödenecekti¹⁷²¹. Purpur vergisinin oranı belirlenmişti¹⁷²².

Augustus, kentlerde Caesar Dönemi'nde, idari hayata katılan azatlıları önemli görevlere getirmiştir. Mali işleri üstlenen procuratorlere yardım etmişler, bazıları Roma'nın ihtişamını ortaya koyan yapılar inşa etmişlerdi. M.Ö. 18'de Ephesos'da, M.Ö. 4 veya 3 yılında yapıldığı sanılan Greko-Romen stilinde, Zafer Tak'ı biçiminde bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı Agora'nın güneydoğu kapısıdır. Latince ve eski Yunanca olmak üzere iki yazıtı sahiptir. Bu yazıt İmparator Augustus, eşi Livia, kızı Julia ile ölmüş olan damadı Agrippa'nın anısına, Augustus'un özgür bıraktığı iki kölesi Mazeus ve Mithridates tarafından yaptırılmıştır¹⁷²³.

Aphrodisias'da ise, Plinius'a göre, M.Ö 28'de, tiyatronun sahnesini, Caesar ve Augustus'un önce kölesi sonra azatlısı olup, büyük bir servet edinen Zoilos yaptırmıştır. Ayrıca kentte Aphrodite tapınağı ve kuzey agorayı inşası için yardımda bulunmuştur¹⁷²⁴.

Augustus Dönemi'nde, Anadolu'da inşa edilen yapılarda Roma'ya ait teknikler kullanılmaya başlanmıştır. Roma mimarisinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan tonoz, kemer ve beton (*opus caementicium*) kullanımı Augustus iktidarıyla başlamıştır¹⁷²⁵. Res Gestae'de kendisinin Roma'da yoğun bir şekilde sürdürdüğü imar faaliyetlerinin eyaletlere de yayılması yönündeki isteğini anlatmıştır¹⁷²⁶.

Kentler arasında rekabet ruhunu teşvik ederek, anıtsal kentler oluşturmayı hedeflemiştir. Bu sayede, Roma'nın politik gücünü ortaya koymuş, egemenliği altındaki topraklarda huzur ve güven ortamı yaratan *Pax Romana*, (Roma Barışı) ile Romalılaştırma sürecini hızlandırmıştır. İmparatorluğun var olmasının Romalılık bilincinin yaygınlaştırılmasına bağlı olduğunu anlamıştı.

¹⁷²⁰ Engelmann-Knibbe 1989, 119;

¹⁷²¹ Takmer 2013,181.

¹⁷²² Takmer 2007,174.

¹⁷²³ Thür 1995, 157.

¹⁷²⁴ Smith 1993,11.

¹⁷²⁵ Ward-Perkins 1994,279

¹⁷²⁶ Res Gestae 16.

Romalılaştırmanın en önemli unsurlarından biri olan vatandaşlık vermeyi Augustus Küçük Asya'da kullanmıştır. Asia'da, Julius adına sahip pek çok kişi bulunmaktaydı, ancak; tamamının Caesar Dönemi'nde Roma vatandaşı olduğunu söylemek güçtür. Bu kişiler Augustus Dönemi'nde, vatandaşlık elde etmiş olabilirler¹⁷²⁷. Roma İmparatorluğu'nun doğu tarafındaki Helen kentlerinin varıl kesiminin kazanımı için takip edilen bilinçli bir politika olduğu yaygın bir görüştür¹⁷²⁸.

Küçük Asya'daki zengin kesim Roma vatandaşlığı elde etmek için kentlere maddi anlamda yardım edip, imparator ve ailesini onurlandıran yapılar inşa etmişlerdi. Kentlerin kurucusu ve koruyucusu olarak anılmışlardı. M.Ö. 24'te Messala Potitus, Delphi'nin; M.S. 3 yılında, M.Plautius Silvanus Attaleia'nın; M.S. 13 yılında, Q.Poppaeus Sabinus Samos'un *patronus'u* olmuştur¹⁷²⁹.

Augustus, Roma'nın eyalet yönetimiyle ilgili yapılan yanlışları fark etmişti. Bu sebeple, M.Ö. 27'de eyalet sistemini değiştirmişti. Huzur ve barış içinde olanlar Senatus'a, yeni fethedilenler, savaş veya benzeri kargaşalar içinde bulunanlarsa imparatora bağlanmıştır. Eyaletler arası ayırım gerek görüldüğü zaman imparatorun emriyle değiştirilmiştir. Asia, Bithynia-Pontos eyaletlerini *senatus'un* kontrolüne vermişti. Ayrıca, Augustus Dönemi'nde Anadolu'nun hiçbir eyaletine imparatorluğun sınırlarını savunma görevi verilmemişti. Sadece, Euphrates'in batı tarafındaki toprakların kontrolü Suriye eyaletine emanet edilmişti¹⁷³⁰. İmparatora bağlı eyaletlerde lejyonlar;senatusa bağlı olanlarda ise eyalet valisine bağlı garnizonlar vardı; ama bu ayırım keyfiydi. Roma gerek gördüğünde her yerden asker toplamıştır¹⁷³¹.

Antonius'un müttefiki olan daha sonra Octavianus (Augustus) yanında yer alan Galatia Kralı Amyntas'a Kilikia Thrakeia'yı vererek ödüllendirmiştir¹⁷³². Amyntas'ın krallığı kuzeyde asıl Galatia, güneyde Pisidia ve Doğu Pamphylia, doğuda ise Lykaonia ve Isauria'yı kadar uzanmaktaydı¹⁷³³. Amyntas, İsaura'da

¹⁷²⁷ Dönmez-Öztürk 2011,53.

¹⁷²⁸ Syme 1995,365 vd.

¹⁷²⁹ Nicols 1990,82,dn.6; Eilers 2002, 121,198,261.

¹⁷³⁰ Kaya 2005,89.

¹⁷³¹ Kaya 2003,83-94.

¹⁷³² Dio Cassius 51.7.4;Strabo 14.6.1.

¹⁷³³ Özsait 1985,82,dn.401.

yaşayan kabileleri kontrol altında tutabilmek için Isaura'yı almıştır. Kremnayı da ele geçirip başkent yapmış¹⁷³⁴ ve etrafı surlarla çevrili krali bir ikametgah yaptırmıştır¹⁷³⁵. Daha önce ittifak yaptığı Termessos ile Sagalassos ve Selge'nin de özgürlüklerini kaybedip, Amyntas'ın egemenliği altına girdikleri düşünülmektedir¹⁷³⁶.

M.Ö. 29 yılında, tiran Antipater'i ortadan kaldıran Amyntas, Laranda ve Derbe'yi ele geçirerek tahrip etmiştir¹⁷³⁷. Augustus, dağlık kabilelerin çok fazla olduğu ve Parthlara karşı stratejik bir noktada olan bu toprakları idari sorumluluk almadan, bölgeyi bilen Amyntas'a bırakarak kontrol altında tutmayı tercih etmiştir. Amyntas, daha sonra Roma'ya çok fazla sorun çıkaran Homonad kabilesini itaat altına almış, yerleşimlerini yakıp, yıkmıştır¹⁷³⁸, ancak; M.Ö. 25 yılında bu sefer sırasında öldürülünce, bölgede yeniden kargaşa başlamıştı¹⁷³⁹.

Augustus, Amyntas'ın ölümünden sonra bu krallığa ait topraklarda çıkan huzursuzluktan dolayı, yukarıda adı geçen bölgenin doğrudan Roma'nın yönetimine geçmesine karar vermiştir. Bunun üzerine, Augustus Amyntas'ın varisleri olmasına rağmen, krallığa ait yerleşimleri Roma topraklarına dahil etmişti¹⁷⁴⁰. Amyntas'ın kontrolünde olan Men Askaenus tapınağına ait arazilerde Augustus'un mülkü olmuştur¹⁷⁴¹. M.Ö. 25 yılında, Augustus doğrudan imparatora bağlı Galatia eyaletini kurmuştur¹⁷⁴².

Roma'nın yeni eyaleti Galatia'nın sınırları çok genişti. Galatia bölgesinin yanı sıra Phrygia Paroreia, Pisidia, Lykaonia, Isauria, Kilikia Trakheia ve Side'nin de dahil edilmiştir. Pamphylia bölgesinin bir bölümü de, Galatia eyaletine aitti¹⁷⁴³.

¹⁷³⁴ Amyntas, Kremna'yı krallığının başkenti yaptıktan sonra, kentte sikke darp ettirmiştir. Sikke sayısındaki artışla ekonomik anlamda kentte bir canlanma olmuştur. bk Atlan 1975,575-577.

¹⁷³⁵ Strabo 12.6.3.

¹⁷³⁶ Strabo 12.6.4; Özsait 1985,106.

¹⁷³⁷ Syme 1995,213.

¹⁷³⁸ Homonadların nerede yaşadıkları belli değildir. Trogitis (Suğla) gölünün etrafında veya Karalis (Beyşehir) gölünün güneybatısında yaşadığı görüşleri vardır. bk Özsait,1985,90-92.

¹⁷³⁹ Öldürdüğü Homonad şeflerinden birinin karısı tarafından öldürülmüştür. bk Strabo 12.6.3; Mitchell 1993,I,41.

¹⁷⁴⁰ M.Kaya, Amyntas'ın vasiyetle krallığını Roma'ya bıraktığını düşünmektedir. Ancak bu konuyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. bk Kaya 2000,116.

¹⁷⁴¹ Levick 1967,73. Amyntas'ın köleleri bile Augustus'un mülkü olmuştur. bk Mitchell 1993,I,61-62

¹⁷⁴² Eutropius 7.10; Levick 1967,29.

¹⁷⁴³ Strabo'ya göre, Amyntas krallığının tamamı Galatia eyaletine dahil edilmiştir. bk 12.5.1. Ancak, Dio Cassius, Pamphylia'nın Galatia'dan ayrı bir eyalet olduğunu değinmiştir. bk 53.26.3. Pamphylia'nın bu eyaletin sınırları içerisinde yer alıp almadığı bilinmemektedir. bk Magie 1950,453; Levick 1967,30.

Pampyhlia'nın diğer kısmı Kilikia eyaletine bağlanmıştır¹⁷⁴⁴. Geniş bir araziye yayılmış bu eyalet, Plinius'a göre 195 farklı halktan oluşmaktaydı¹⁷⁴⁵. Bu eyaletin sınırları içerisinde Roma'ya bağlı birçok kent yer almaktaydı. Termessos ile Sagalassos ise otonom ve özgür kentlerdi¹⁷⁴⁶. *Civitates Liberae* statüsüne sahipti¹⁷⁴⁷.

Galatia eyaletinin bilinen ilk valisi Marcius Lollius, M.Ö. 22 yılına kadar bu görevde kalmıştır¹⁷⁴⁸. Başkenti Ankyra (Ankara) olan Galatia eyaleti kuruluşundaki sınırlarını koruyamamıştır. M.Ö. 20 yılında Kilikia Thrakheia, Kappadokia kralı Archelaus'a verilmiştir¹⁷⁴⁹. M.Ö. 6/5 yılında ise, Galatia eyaleti başkenti Gangra (Çankırı) olan Paphlagonia bölgesiyle genişletilmiştir. Daha sonra M.Ö. 3/2 yılında başkenti Amaseia (Amasya) olan Pontos Galaticus, bölgesi bu eyalet topraklarına dahil edilmiştir¹⁷⁵⁰.

Augustus, Pisidia, Kilikia Thrakeia ve Isaura'da Amyntas'dan sonra bölgedeki kontrolü Roma lejyonlarının sağlamasına karar vermiştir. Ayrıca Helen etkisinin ulaşmadığı bu bölgeyi Romalılaştırmak amacıyla ileri karakol görevi üstlenen koloniler kurmuştur. Actium savaşından sonra, M. Antonius ve kendi askerlerini yerleştirmek için yerleşimlere ihtiyaç duymuştur¹⁷⁵¹. Augustus hem bu askerler için yerleşimler kuracak, hem de Roma kültürel unsurlarını kullanarak bölgeyi Romalılaştıracaktı¹⁷⁵². Bu kolonilerle beraber yerleşimlerde Romalı isimler fazlalaşmaya, kırsal kesimlerde bile Romalı isimlerine rastlanılmıştır. Hamam gibi yapılar ve Roma'ya ait dekoratif unsurlar Pisidia'da görülmeye başlanmıştır¹⁷⁵³.

Adı geçen bölgelerde yaşayan dağlık kabilelerin tümüne Pisidia denildiği için

¹⁷⁴⁴ Bosch 1957,37.

¹⁷⁴⁵ Plinius,N.H.5.42.

¹⁷⁴⁶ Özsaıt 1985,85,dn.412.

¹⁷⁴⁷ Özsaıt 1985 77 dn. 368; Mitchell 1993,I,248.

¹⁷⁴⁸ Eutropius 7.10.2;Magie 1950,I,450.

¹⁷⁴⁹ Strabo 12.1.4.

¹⁷⁵⁰ Magie 1950,I,453-456.

¹⁷⁵¹ Legio V Gallica,Roma Cumhuriyeti'ne son veren iç savaş boyunca, Marcus Antonius'un emrindeydi, Legio VII ise Augustus ordusunda görevli idi. Antiokhei'anın olduğu Yalvaç'da Augustus Dönemi'nde yaşayan askerlere ait mezar yazıtları bulunmuştur. bk Drew-Bear 1997,73-76.

Galatia'nın güneyinde Tymandos'da Claudia VII lejyonunda asker olan Gaios Painios Noumisios'a ait mezar vardır. Bu lejyon, M.Ö.25-M.S. 7 yılları arasında Galatia'nın güneyinde konaklamıştı. bk MAMA IV 237.

¹⁷⁵² Levick 1967,3. Bu askerler vergiden muaf tutulmuştur. bk Takmer 2013,121,dn.81.

¹⁷⁵³ Waelkens 2008,3-5.

kolonilerde bu isimle anılmıştır¹⁷⁵⁴. Augustus kolonileri Pompeius gibi birbirine yakın neredeyse bitişik olacak şekilde kurarak aslında bir savunma ağı oluşturmuştur. Pisidia'da kurulan ilk askeri koloni, Pisidia'nın kuzeyinde Phrygia doğru olarak konumlanmış Antiokheia'da olmuştur¹⁷⁵⁵. Kent verimli bir araziye sahipti ve birçok yolun kesiştiği kavşak noktada konumlanmıştı¹⁷⁵⁶. M.Ö. 25 veya 21 yılında *Colonia Caesarea* ismiyle kurulmuştur¹⁷⁵⁷. Yaklaşık 1400 km²'dir¹⁷⁵⁸. Yedi tepe üzerine kurulmuş, vicilere ayrılmıştı. Yönetimi de, Roma'daki konsüllere benzeyen *duumvire* bırakılmıştır¹⁷⁵⁹. Yerleşimde V ve VII. lejyonlar bulunmaktaydı. Pisidia'daki diğer koloniler, *Colonia Iulia Augusta, Cremna* (Kremna), *Colonia Iulia Augusta, Comama* (Komama), *Colonia Iulia Augusta Olbasa* (Olbasa), *Colonia Iulia Augusta Parlais* (Parlais) idi¹⁷⁶⁰. *Colonia Iulia Felix Gemina Lystra* (Lystra) ise, Lykaonia'da kurulmuştu¹⁷⁶¹.

M.Ö. 6 yılında, S. Qurinius Homonadları yenerek, bölgenin kontrolünü tam anlamıyla sağlamıştı¹⁷⁶². Homonad savaşından önce yapımına başlanan yol yapımına hız verilmiştir¹⁷⁶³. Antiokheia merkezli iki yol yapılmıştı. Apollonia, Komama'dan, Laodekia ve Pamphylia'ya bağlanan bir yol, Antiokheia, Karalis (Beyşehir), Pappa ve Ikonium'a (Konya) uzanan ikinci bir yol inşa edilmiştir. Antiokheia, Lykaonia,

¹⁷⁵⁴ Vitinghoff 1952, 134.

¹⁷⁵⁵ Antiokheia'da kurulan koloniyle Limnai ve Karalis göllerinin etrafındaki bereketli arazilere dağlık kabilelerin saldırılarını engellenebilecekti. bk Broughton 1933, 138.

¹⁷⁵⁶ Romalılar kentin önemini fark edip özgür ve otonom kılmışlardı. bk Özsaıt 1985, 89.

¹⁷⁵⁷ M.S. 76'da Vespasianus Dönemi'nde basılan bir sikkede kent/koloninin 100. kuruluş yılı dönümünü kutlamaktadır. Bu sebeple, kentin en geç M.Ö. 25 yılında kurulması gerekmektedir. bk Levick, 1967, 35.

Vitinghoff, kentin M.Ö. 21 yılında kurulduğuna inanmaktadır. krş Vitinghoff 1952, 132.

¹⁷⁵⁸ Macmullen 2000, 1-5.

¹⁷⁵⁹ Mitchell 1993, I, 45. Antiokheia (Yalvaç) İtalik hukukun ayrıcalıklarından da yararlanmıştı.

¹⁷⁶⁰ Res Gestae 5.35-36.

¹⁷⁶¹ Lystra'nın kolonizasyonunun Caesar Dönemi'nde başladığı Augustus Dönemi'nde tamamlandığı iddiaları vardır. Çünkü bu koloni Julius adını taşımaktadır. bk Grant 1969, 239.

Plinius, bu koloninin kuruluş tarihini M.Ö. 43 olarak belirtmektedir. bk N.H., 5.147. B, Levick ise, koloninin M.Ö. 25 ile 6 yılları arasında kurulduğunu düşünmektedir. krş Levick 1967, 37.

¹⁷⁶² Tacitus Annales 3.48.1. Qurinus 44 kale ve Homona adlı bir kenti ele geçirmiş, yakıp yıkmıştı. Roma'ya beraberinde 4000 Homonad esir götürmüştü. bk Özsaıt 1985, 94.

¹⁷⁶³ "Augustus Döneminde M.Ö. 20 yılından itibaren yol boyu belli aralıklarla eyaletler ile Roma arasındaki iletişimin güvenli ve hızlı bir şekilde sağlanması amacıyla mansio'lar inşa edilmiştir. Bir günlük yol mesafesinde inşa edilen mansio'ların arası genellikle 40 km kadardır. Mansio'lar farklı yapı birimlerinden oluşur. İstasyonda görevli askerlerin kaldığı gözetleme ve koruma amaçlı tesislerin (milites stationarii) yanında üst düzey memurlar için misafirhane (praetoria), hamam (balnea) ve devlet posta ulaşımı için tesis edilmiş bir servis (angaria) bulunurdu." bk Takmer-Önen 2007b, 29.

Isauria, Phrygia ve Pamphylia'ya giden yollarla bağlantılıdır. Bu yol, Garsaura-Arkhelais (Aksaray) Kaisareia (Kayseri) Melitene (Malatya) üzerinden, Euphrates'e doğru uzanmaktaydı. Dolayısıyla Partlar ile yapılan savaşlarda askeri bir yol olmasının yanı sıra zamanla ticari bakımdan da önem kazanmıştır¹⁷⁶⁴.

Anadolu'daki egemenliği sırasında Komana başrahibi olarak bu tapınak devletini yöneten Lykomedes'i Antonius'un taraftarı olduğu için, M.Ö. 31'de Actium savaşından sonra azletmiştir. Yerine Antonius'a isyan ederek Octavianus'la işbirliği yapan, Zeus Abrettinos baş rahibi olan Kleon atanmıştır¹⁷⁶⁵. Kleon M.Ö. 30 yılında ölünce yerine Herakleia Pontike kentini yöneten Adiatrix'in büyük oğlu Dyteutus'u atamıştır¹⁷⁶⁶. M.Ö.6/5'te Dyteutus'un ölümünden sonra, yönetimi altındaki topraklar Galatia eyaletine dahil edilmiştir¹⁷⁶⁷. M.Ö. 3/2 yılında, Neapolis'te, Paphlagonia halkı ile bu kentte ve etrafında yaşayan Romalılarından¹⁷⁶⁸ bağlılık yemini alması sözel olarak doğrudan ifade edilmeyen monarşi yönetiminin onandığına açık bir kanıttır¹⁷⁶⁹.

Ateporiks'in ölümünden sonra M.Ö. 3-2 yılında Amaseia (Amasya) ile

¹⁷⁶⁴ Özsaıt, 1985,95-96. “*Prostanna, Kremna, Sia ve Döşemealtı Boğazı'ndan geçerek Antalya'ya; Via Sebaste'nin güneybatı kolu ikiye ayrılmıştır: Bir kolu Pisidia Antiokheiası-Prostanna-Kremna-Döşemealtı'ndan Attaleia'ya varırken, diğeri Pisidia Antiokheiası-Neapolis-Anaboura ve Tymbrida'nın güneyinden Zorzila, Adada ve Pednelissos üzerinden Kestros vadisini takip ederek Perge'ye ulaşmaktadır.Üçüncü kol Antiokheia, Neapolis, Misthia ve Amblada'dan sonra Suğla (Trogitis) Gölü kuzeyinden Isaura-Palaia'dan güneydoğuya uzanır. Üçüncü yoldan doğuya ayrılan kol Antiokheia, Neapolis, Pappa- Tiberiopolis ve Ikonion'a ulaşır. Ayrıca, bu ana yol tali bir yolla Lystra'ya bağlanmaktadır.*” bk Özcan 2008, 91-92.

¹⁷⁶⁵ Strabo 12.8.9. Kleon tapınağa ve kutsala alanlara karşı saygısızlık yapmış yasak olduğu halde domuz eti yemiştir. Ancak çok geçmeden ölmüştür. Rahipler, bu durumu tanrıçanın gazabı olarak açıklamışlardır.

Dio Cassius'a göre, Komana'nın yönetimi Medeios'a bırakılmıştı. bk Dio Cassius, 51.2.3;Magie,1950 I,444; II,

¹⁷⁶⁶ “*Antonius'u destekleyen Herakleia Pontike tetrarkhesi Adiatrix, Antonius'un emriyle Romalıları kılıçtan geçirince, Octavianus Adiatrix ve küçük oğlunu Roma'da zafer töreninde öldürtmüştür. Aslında Octavianus, Adiatrix'i büyük oğlu Dyteutus'la birlikte öldürtmeye karar vermişti. Fakat öldürülmeye götürülürken küçük kardeşin askerlere kendisinin en büyük olduğunu söylemesi üzerine iki kardeş arasında tartışma çıkmıştı. Adiatrix, Dyteutus'un yaşça büyük olmasından dolayı annesini ve diğer kardeşlerini daha iyi koruyabileceğini söyleyerek küçük oğluya ölüme gitmiştir. Daha sonradan bu durumu öğrenen Octavianus, üzülen ailenin geri kalan fertlerini koruması altına almıştır. Dyteutus'u da, Komana Pontike'nin (Gümenek) başrahip olarak atamıştır.*” bk Strabo12.3.3.36-37.

¹⁷⁶⁷ Jones 1937,168.

¹⁷⁶⁸ Tüccar ve iş adamı Romalıların kendileri için kırsal yerleşimde yaşayanları niteleyen *katoukentes* terimini kullanmaları ilginçtir. bk Hardin 2008, 46,122.

¹⁷⁶⁹ Res Gestae 25.2; Sherk 1984,135,no.105. Augustus kendine yapılan bağlılık yeminlerini Roma'nın doğusunda yaşayan bazı kentlerden almıştır. Neapolis'in dışında, Assos, Samos ve Palaipaphos'dan almıştı.

birlikte Karana'da Roma topraklarına dahil edilmiş ve kente Augustus'a ithafen Sebastopolis adı verilmiştir¹⁷⁷⁰. Ateporiks'e ait toprakların bir kısmı, Pontos Kraliçesi Pythodoris ve Komana Başrahibi Dyteutus arasında paylaşılmıştır¹⁷⁷¹.

Trakya Krallığı da Roma için sorun olmaya başlamıştır. Bu topraklar M.S. 12 yılında Augustus tarafından iki yerli prens olan Rhescuporis ve yeğeni Kotys arasında taksim edilmiştir. Kral Rhoemetalkes'in ölümünden sonra, Augustus Trakya'nın sahil kesiminde kalan zengin ve kentleşmiş bölümünü IV. Kotys'e, iç kesimde yer alan az gelişmiş bölümünü de amcası Rhaskuporis'in yönetimine vererek krallığı yeniden yapılandırmıştır¹⁷⁷².

Augustus, M. Antonius'u destekleyen kişileri ve yerleşimleri cezalandırmıştır. Ancak Actium'da Antonius'la beraber savaşan Archaelaus'un hem krallığını onaylamış, hem de topraklarını genişletmiştir¹⁷⁷³. Kappadokia kralı Archaelaus'a Kilikia Thrakeia'nın (Dağlık Kilikia) doğusu verilmiştir¹⁷⁷⁴. M.Ö. 12'de Elaiussa'yı, kendisine yazlık başkent yapmış ve Augustus'un onuruna kenti "*Sebaste*" olarak yeniden adlandırmıştır¹⁷⁷⁵. Augustus onuruna bir tapınak inşa edilmiştir¹⁷⁷⁶. Kappadokia'daki Eusebeia (Mazaka) kentinin ismini yine aynı amaçla (M.Ö. 11-9) Kaisareia yapmıştır¹⁷⁷⁷. Archaelaus'un karısı Pythodoris de, Pontos'ta Kabeira'da (Niksar) kurmuş olduğu kente Sebaste ismini vermiştir. Archaelaus, gücünü göstermek için sikke basmıştır¹⁷⁷⁸.

M.Ö. 20'de Kyzikos'a verilen ayrıcalıkları geri alarak bağımsızlığına son vermiştir¹⁷⁷⁹. Aslında, stratejik açıdan önemli olan Kyzikos'un ticaret yolu ile zenginleşmesi ve bölge kentleri arasında edindiği önderlik niteliğini ortadan kaldırmaktı¹⁷⁸⁰, ancak: M.Ö. 17'de Kırım yarımadasındaki ayaklanmayı bastırmak

¹⁷⁷⁰ Mitchell 1993, I, 39.91-94;107-9; Syme 1995,293.

¹⁷⁷¹ Dio Cassius 51.2.3

¹⁷⁷² Tacitus Annales 2.64.

¹⁷⁷³ Dio Cassius 51.2.1-2; Sullivan 1980, 1154-1156.

¹⁷⁷⁴ Elaeussia ve Korykos Kappadokia Kralı I.Archaelus'a verilmişti. Eleussia, büyük bir ticaret merkezine dönüşmüştür. bk Kirsten 1974,361.

¹⁷⁷⁵ Strabo14.5.6; Dio Cassius 54.9.1;Syme 1995,162; Schneider 2008,10.

¹⁷⁷⁶ Bu tapınağın hangi tanrı adına yapıldığı tartışmalıdır. Yapının mimari bezemeleri Augustus Dönemine aittir. Tapınağın frizlerinde, Actium zaferine gönderme yapan deniz thiasosu bulunması bu iddiayı güçlendirmektedir. bk Durukan 2011,149.

¹⁷⁷⁷ Magie 1950, 494; Levick 1967, 34.

¹⁷⁷⁸ Sydenham 1933,2.

¹⁷⁷⁹ Hasluck 1910,83.

¹⁷⁸⁰ Koçhan 2011,36.

için Sinope'ye gönderilen Agrippa, Kyzikos'da iyi karşılanınca kentin ayrıcalıkları ve bağımsızlığı geri vermiştir. Bu nedenle halk da Augustus adına tapınak inşa etmeye başlamıştır¹⁷⁸¹.

Augustus, Antonius'un müttfeği olan Tarkondimotos son savaşta ölünce, oğlu Tarkondimotos Philopator'un da Antonius taraftarı olabileceği için tahta çıkmasına on yıl izin vermemiştir¹⁷⁸². Tarkondimotos'un krallığına ait Kilikia Pedeias'ın (Ovalık Kilikia) kıyı şeridini Kappadokia kralına verince, Tarkondimotos Philopator'a verilen bölgelerin denizle bağlantısı kesilmiş, siyasi ve ekonomik olarak gerilemişti¹⁷⁸³. Roma için Kilikia Pedeias'ın ortasında Parth'lara karşı tampon bir bölge haline gelmişti.

M.Ö. 25'te, Augustus Kilikia Pedeias'ın büyük bölümünü Suriye eyaletine dahil etmiştir. M.Ö. 19 yılında, iktidarının devamlılığını sağlayabilmek için II.Tarkondimotos, Anazarbos'a Kaisereia adını vermiştir¹⁷⁸⁴.

Augustus doğu eyaletlerinde merkezi yönetimi kontrol altında tutmak için eyaletlerin kasabaların ve kentlerin, kendi kendilerini yönetmelerini hedeflenmişti. Polis, aslında doğrudan *Imperium*'un bir parçası yapılmıştı. Bu sayede, Roma uzun yıllar doğudaki topraklarını kontrol altında tutabilmiştir¹⁷⁸⁵. Bu sistemin işleyebilmesi için doğudaki yerleşimlere Romalıları göndermiştir. Kappadokia krallığına ait Elausia Sebaste'de bulunan bir yazıtta İtalyan Kollina ailesine ait ifade bulunmuştur¹⁷⁸⁶.

Augustus taraftarı kentler de ödüllendirilmiştir. Bu yüzden Küçük Asya'daki kentler, Augustus'a elçiler yollayarak bağlılıklarını bildirerek özgürlüklerini korumuşlardır. M.Ö. 12'de, Augustus, Aizonai'den (Çavdarhisar) gelen elçilere kentin özgürlüğü ve otonomisi konusunda teminat ermiştir¹⁷⁸⁷. Tarsos'un yönetimini Boethos'dan alıp öğretmeni Athenadaros'a vermiştir¹⁷⁸⁸. Kenti özgür ilan edip, vergiden muaf kılmıştır. Ayrıca, kentin arazisini de genişletmiş, gümrüksüz ithalat ve

¹⁷⁸¹ Magie 1950,I;Koçhan 2013,71.

¹⁷⁸² Dio Cassius 51.2.2;Magie 1950,I,455.

¹⁷⁸³ Kurt 2011,440.

¹⁷⁸⁴ Sayar 2001,208.

¹⁷⁸⁵ Macro 1980,661.

¹⁷⁸⁶ Hicks 1883,237,no. 20;

¹⁷⁸⁷ MAMA VI.13.

¹⁷⁸⁸ Strabo 14.5.14.

ihracat hakkı tanımıştır¹⁷⁸⁹. M.S. 10 yılında, Olba tapınak devletinin başına geçen Teukros oğlu Aias aynı zamanda Kennatis ve Lalassis'i de hakimiyet altına alarak egemenlik alanını genişletmesine izin vermiştir¹⁷⁹⁰.

Actium savaşından önce, Augustus Mylasa (Milas) ile Aphrodisias (Geyre), ve Kilikia'daki Rhosus'la (Arsuz) müttefik olmuştu¹⁷⁹¹. Antiokhia'ya metropolis unvanı vermiştir¹⁷⁹². Savaşın sonra, hepsini özgür kent ilan edip, vergiden muaf kılmıştır¹⁷⁹³. Amisos'u (Samsun) Strato'nun idaresinden alıp, özgür bir kent yapmıştır¹⁷⁹⁴ Lykia Koinon'unu sadık müttefik ilan etmiştir¹⁷⁹⁵.

Roma'nın gücünü simgeleyecek kentler oluşturmak ve var olan kentleri imparatorun adı veya unvanıyla kurmak Augustus'la beraber devamlı kullanılan politik bir unsur olacaktı¹⁷⁹⁶. Bityhnia'da Daskylitis gölünün yakınlarında Augustus'a ithafen Caesarea kurulmuştur¹⁷⁹⁷.

Pisidia'da Antiokheia kolonisi bu amaç doğrultusunda planlanmıştır. Roma gibi yedi tepe üzerine kurulan koloni birbirini dik kesen decumanus (güneyden kuzeye) ve cardo maximus'tan oluşmaktadır. Kentte Augastea ve Tiberia platea'ları (meydan) bulunmaktaydı¹⁷⁹⁸. Bu durum, kentlerin sosyal yapısını, kültürünü, dini unsurlarını ve fiziksel konumunu da etkilemiştir¹⁷⁹⁹. Koloni yedi idari birime ayrılmış her birine vici adı verilmiştir¹⁸⁰⁰. Koloninin yöneticisi Roma'daki konsülle aynı yetkilere sahip olan duumvir olmuştur.

Augustus Dönemi'nde sadece yeni kent ve koloniler oluşturulmamış, var olan kentlerin görsel olarak etkileyici olması gerektiği empoze edilmiştir. Bu amaçla

¹⁷⁸⁹ Magie 1950,I,473.

¹⁷⁹⁰ Magie 1950,I,473;Sayar,1999,208.

¹⁷⁹¹ Bu iki kent Parth saldırısı karşısında Labienus'a karşı direniş göstermiş, actium savaşından önce Octavianus'a (Augustus) elçiler göndererek, yanında yer almışlardır. bk Levick 2014,134.

¹⁷⁹² Downey 1961,165.

¹⁷⁹³ Rhosuslu elçiler, Ephesos'da Augustus'a altın bir taç sunmuşlardı. bk Dio Cassius 51.4,1-3; Sherk 1984,109,no.86.

¹⁷⁹⁴ Magie 1950,I,444; Mitchell 1993,I,40. M.Ö. 27-14 yılları arasına tarihlenen, Amisos halkı ve kentte yaşayan Romalıların Augustus'u onurlandıran ithaf yazıtı Pergamon'da (Bergama) bulunmuştur. bk www.epigraphy.packhum.org. PH316328.

¹⁷⁹⁵ Şahin-Adak 2007,49.

¹⁷⁹⁶ Mitchell 1993,I,117.

¹⁷⁹⁷ Jones 1937,163 vd.

¹⁷⁹⁸ Magie 1950,I,460.

¹⁷⁹⁹ Mitchell 1993,I,198.

¹⁸⁰⁰ Vici'ler Roma isimleri almıştır. Pisidia'daki viciler şunlardır: Venerius, Velabrus, Tuscus, Cermalus, Salutaris, Aedilicius and Patricius. bk Levick, 1967,76-78.

kentlerdeki yapı faaliyetleri Romalı memurlar tarafından denetlenmiştir. Alexandria Troas'da, yapı faaliyetleri C. Fabricius Tuscus tarafından kontrol edilerek tamamlanması sağlanmıştır¹⁸⁰¹. Bu düşünce kentte bulunan nymphaeumun başlangıç tarihinin Augustus Dönemi'ne denk gelmesiyle desteklenebilir¹⁸⁰².

Romalılaşıma sürecinde kentlerde tapınak, hamam ve tiyatro gibi yapılar inşa edilmiştir. Mesela Ephesos'da Augustus'la beraber stoa-bazilika, prytaneion, bouleuterion ve hamam inşası başlamıştı¹⁸⁰³. Sütunlu caddeler kentlerde görsel zenginlik yaratmak için Augustus'la beraber Roma'nın doğusunda özellikle Küçük Asya'da inşa edilmiştir¹⁸⁰⁴.

Kentlerdeki yapı faaliyetleriyle yerel elitler ilgilenmiştir. M.Ö. 2-M.S. 12 arasında, Kyme'de, yerel elitten Labeo neoiler için bir gymnasium yaptırmıştır¹⁸⁰⁵. Augustus'un damadı Agrippa, Antiokheia'da içinde hamam olan yeni bir yerleşim yaparak, kente Romalı unsurları sokmuştur¹⁸⁰⁶. Assos'da Augustus'un kızı Julia adına hamam inşa edildiği düşünülmektedir¹⁸⁰⁷.

Augustus kentlerdeki siyasi kurumlarla ilgili yapı faaliyetleriyle de ilgilenmiştir. Troia'da bu dönemde bir bouleuterion yapılmıştı¹⁸⁰⁸. Miletos'da bouleuterionun oturma sıraları tamamlanmış, orta kapı açılmış ve avlu içine bir *heroon* (sunak) yapılmıştı. Ephesos'da bouleuterionun batısında Rodos tipi Ionik peristyle şeklinde, Artemis ve Augustus'a ait bir sunak olduğu varsayılan bina bulunmaktaydı¹⁸⁰⁹. Metropolis'de (Torbalı) bouleuterion tadilat geçirmiştir¹⁸¹⁰.

Kentlerin alt yapısıyla da ilgilenerek, insanların temel ihtiyacının karşılanması da sağlanmıştır. Augustus Dönemi kentlerdeki alt yapıya verilebilecek örneklerden biri, Ephesos'dur. Augustus'a yakınlığıyla bilinen Sextius Pollio

¹⁸⁰¹ Macmullen 2000,5-.30.

¹⁸⁰² Öztaner 1999,27-36.

¹⁸⁰³ Raja 2012,68-70. Ephesos'da Augustus Dönemi'nde, Panayırdağında Tholos, Bülbül dağındaki Tholos, Devlet Altarı, Agora'nın batı kapısı ve Tetragonas agorası inşa edilmiştir. bk Alzinger 1974,40;49;51;56;58-59.

¹⁸⁰⁴ Williams 1979, 47-51.

¹⁸⁰⁵ Fagan 2002,336.

¹⁸⁰⁶ Kentin içinde Agrippiton adlı bir yerleşim kurmuştur. Ayrıca kent dışında dağların eteğinin yakınında bulunan su kaynağının yanında bir hamam yaptırmıştır. bk Downey 1961,171.

¹⁸⁰⁷ Fagan 1993,206,dn.12.

¹⁸⁰⁸ Öz 2006,71.

¹⁸⁰⁹ Tuchelt 1975,93-96.

¹⁸¹⁰ Öz 2006,150.

zamanında Marnas'da iki katlı su kemeri ve bir nymphaeum inşa edilmiştir¹⁸¹¹. Yine aynı kentte kaldırım taşı yenilenmiştir¹⁸¹².

Augustus, kentlerdeki yapı faaliyetlerinin yanı sıra, kamusal ve kutsal alanları koruma altına almıştır. Kyme'de M.Ö. 27 yılında yayınlanmış bir kararname ile yasa dışı yollardan veya başka sebeplerle özel kişilerin eline geçen kamusal ve kutsal alanlar eski durumuna getirilerek, iade edilecektir¹⁸¹³. Bu kararnamenin etkisiyle, Kyme'li Apollonides adlı vatandaş Lysias adlı kişinin Dionysos (Liber Pater) Tapınağı'nı satış yoluyla ele geçirdiğini eyalet valisine bildirmiştir. Vali, kentteki yetkililere kutsal alanın Augustus'un emri doğrultusunda eski konumuna getirilmesini bildirmiştir. Tapınakta *Imperator Caesar Divi filius Augustus restituit* ifadesi yer alan bir yazıt bulunmuştur¹⁸¹⁴.

Deprem gibi doğal afetlerde kentlere yardım etmiştir. İmparator Augustus Dönemi'nde M.Ö. 26 yılında meydana gelen büyük depremde, Batı Anadolu'daki diğer kentler gibi Tralleis de tahrip olunca, kentten elçiler Roma'ya gitmiştir¹⁸¹⁵. Tralleisli Khairemon önderliğinde elçilerin sorunlarını açıkça dile getirmeleri muhtemelen Tiberius ve Augustus'un bu kentte yardım etmelerini sağlamıştır¹⁸¹⁶. Augustus, kentteki zararın tespit edilmesi amacıyla bölgeye konsüllük yapmış yedi kişilik bir komisyon gönderilmiştir. Bu komisyonun kentte yaptığı incelemeler sonucunda belirlenen hasarın giderilmesi için kente önemli düzeyde mali yardım etmiş ve kentin yenilenmesinde büyük bir rol oynamıştır¹⁸¹⁷. Augustus kente İtalyan göçmenler yollayarak, kenti yeniden inşa ettirmiştir¹⁸¹⁸. Buna ithafen, Tralleis'in adı da Kaiseria olarak, İmparator Traianus zamanına kadar kullanılmıştır. Kentin

¹⁸¹¹ Scherer,1995,82.

¹⁸¹² Winter,2006,323,no.37.

¹⁸¹³ Augustus ve damadı Agrippa'nın konsül olduğu yıl bu kararname imzalanmıştır.

¹⁸¹⁴ Sherk,1988,no.2.

¹⁸¹⁵ Tralleisli Khaerimon, Roma'ya gidip, Augustus'a yalvarmıştır. bk Strabo 12.8.18 Suetonius Augustus 28.1; Sherk 1984,117,no.96.

Elçi grubunda, heykel birliğinin de bulunduğu bu antik kentte yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bulunan bir yazıtta bu birlikten şöyle bahsedilmektedir: "(Tralleis) Heykeltıraşlar Birliği, Senatus'a ve Imperator Caesar'a Tralleis kentinin yeniden kuruluşu için elçi olarak gitmiş ve (Senatus ve Imperator ile) konuşmuş olan; (Tralleis'li) Heophiletos'un oğlu (Tralleis'li) Khairemon'a (teşekkür eder / bu heykeli yaptı)".bk Tül-Aydaş 2011, 3-20.

¹⁸¹⁶ Agathias Tralleis'de Khaerimon adına yapılan bir altardan bahsetmektedir. bk. Agathias 2.17.8.

¹⁸¹⁷ Winter 1996,97.

¹⁸¹⁸ Augustus kentin *ktistes* (kurucusu) olarak anılmıştır. bk Magie 1950 I,469;II,1331,dn.7-8. Bu dönemde kentte mermerden bir tiyatro yapılmıştır.

colonia olduğu düşüncesi de vardır ama bu düşüncüyü destekler kaynaklar yoktur. Sadece *colonia* yerleşimlerine özgü sikkeler bastığı bilinmektedir. Bu amaç doğrultusunda Augustus kente İtalyan göçmenler yollayarak, kenti yeniden inşa ettirmiştir¹⁸¹⁹.

Hierapolis, Laodekia Lykos, Thyateira ve Khios'a da yardım etmiştir. Doğuya giden Tiberius depremde tahrip olan kentlerin vergi borçlarının bir süre ertelenmesi için teklifte bulunmuştur¹⁸²⁰. M.Ö. 12'de yine Batı Anadolu'da olan depremde zarar gören Teos (Sığacık) ve Klazomena'ya (Urla) yardım etmiştir¹⁸²¹.

Augustus'la beraber, hükümdar kültü Roma'nın doğusunda Roma imparatorlarını tanrılaştırarak uygulanmaya başlanmış, ancak; değişikliğe uğramıştır. Augustus Dönemi'nde, imparator kültü aslında kentlerin Roma'yı ve kendisini tanıdığının bir belgesi olmuştur¹⁸²². Kentler özgürlüklerini kaybetmemek için bu kültü benimsemek zorunda kalmışlardır. İmparatorun tanrılaştırılmasıyla politik yönden çok güçlenmiş ve imparatorluk topraklarında yaşayan halkları çok etkilemiştir.

Augustus Helen ve Roma inancındaki tüm tanrılardan üstün tutulmuş, kentler tarafından aşırı derecede övülmüştür¹⁸²³. Birçok kentte adına onurlandırma yazıtları dikilmiştir¹⁸²⁴. Asia Koinon'u M.Ö. 9 yılında, Augustus'a bir taç sunmuştur¹⁸²⁵. Aynı yıl, Asia eyaletinde yeni yılın Augustus'un doğum günüyle başlaması teklifi kabul edilmiştir¹⁸²⁶. Daha sonra Augustus tüm dünya için bir velinimet olarak

¹⁸¹⁹ Augustus kentin *ktistes* (kurucusu) olarak anılmıştır. bk Magie 1950 I,469;II,1331,dn.7-8. Bu dönemde kentte mermerden bir tiyatro yapılmıştır.

¹⁸²⁰ Suetonius Tiberius 8.

¹⁸²¹ Dio Cassius 54.30.3; Magie 1950,I,479.

¹⁸²² Price 1984,112.

¹⁸²³ Kos'da bulunan bir dekretde Augustus'dan şöyle bahsedilmektedir: “*Tanrının oğlu Sebastos tanrısı, İmparator Caesar, tüm insanlara Olympos tanrılarını bile gölgede bırakan iyilikler yapmıştır...*” bk Price 1984,111.

¹⁸²⁴ Augustus için Tlos'da onurlandırma yazıtı dikilmiştir. bk. TAM II. 2.,556; IGR III. 546.

¹⁸²⁵ Aslında Asia koinonu, M.Ö.29'da, bu kararı almıştı. bk Price,1984,109,dn.4.

¹⁸²⁶ Asia koinonu, M.Ö. 9'da, Augustus'u onurlandırmak için bir yarışma düzenlemiştir. Bu yarışmayı, takvimin Augustus'un doğum günüyle başlamasını öneren Asia valisi Paulus Fabius'tu. bk Sherk,1969,122,no.99.

“...Ve hiç kimse ortak ve kişisel yarar açısından herkes için uğurlu olan bugünden daha talihli bir başlangıç göremeyeceği için . büyük iyilikler karşılığında şükranlarımızı sunmak zor olsa da, insanlar doğum gününü müşterek bir gün olarak, sanki egemenliğiyle gelmiş özel bir lütufta kavuşmuş gibi büyük bir zevkle kutlayacakları için, kutsal Caesar'ın doğum gününün bütün vatandaşlar için yeni yıl günü olarak kabul edilmesi uygun görünüyor.” bk. OGIS 458.1.3-30.

nitelenmiştir¹⁸²⁷. Eşi Livia'yı evlat edinerek, Augusta unvanını vermiş ve tanrısallık kazandırmıştır¹⁸²⁸.

Helenistik kökenli olan bu uygulama da, kral veya imparator soyunu bir Helen tanrı veya tanrıçasına dayandırmaktaydı. Augustus da bu politikayı takip etmiş ve soyunun Venüs'den (Aphrodite) geldiğini dile getirmişti. İmparator kültü için rahiplikler oluşturulmuş ve bu görevi de kentlerdeki elit kesim üstlenmiştir. Kültlerin baş rahibeleri de kentlerin idari ve sosyal hayatında önemli roller üstlenmişlerdi. Augustus iktidarıyla beraber, kadınlar sosyal hayatta önemli roller oynamaya başlamışlardı¹⁸²⁹. Eşi Livia *Princeps femina* unvanı almış, üzerinde tasviri olan sikkeler basılmıştır¹⁸³⁰. Kentlerde Roma'ya bağlı zengin bir kesim ortaya çıkmıştır¹⁸³¹.

Roma'ya olan bağlılığın işareti de olan imparator kültüyle beraber, Küçük Asya'da Augustus adına tapınaklar ve sunaklar inşa edilmeye başlanmıştır¹⁸³². Bunun sonucu olarak imparator için tapınak inşa eden kentlere, tapınağın koruyucusu anlamına gelen *neokoros* unvanı verilmeye başlanmıştır¹⁸³³. M.Ö. I. yüzyılın sonunda ortaya çıkmış ve M.S. II'de yaygınlaşarak Küçük Asya'da otuz beş kentte neokoros unvanı verilmiştir¹⁸³⁴.

Augustus'un iktidarının ilk yıllarında, Bithynia'da Augustus ve Tanrıça Roma adına dini organizasyonu kapsayan “koinon” adlı yapı ortaya çıkmıştır. Eyaletin tamamını kapsayan politik bir organizasyondur. Nikaia'da Tanrıça Roma ve Augustus adına kült oluşturulmuştur¹⁸³⁵.

Augustus'la beraber imparator ve ailesi adına *agonlar* yani oyunlar

¹⁸²⁷ Habicht 1975,85-88.

¹⁸²⁸ Tacitus Annales 1.5.

¹⁸²⁹ Thonemann 2013,177,dn.59. Augustus Dönemi'nde Phrygia Akmoneia'da (İslamköy) imparatorluk kültü rahibesi Tatia kent tarafından adına onur yazıtı dikilmiştir. bk MAMA,XI,99.

¹⁸³⁰ Eumeneia'da Livia'nın tasviri olan küçük bronz sikke basılmıştır. bk RPC,148.

¹⁸³¹ Hatta kırsal kesimde de, imparatorluk kültü bu dönemle beraber görülmeye başlanmıştır. Kaikos vadisinde Sandaina kırsal yerleşiminde Kleomenes oğlu Menophilos Tanrı Caesar'ın rahibi olması sebebiyle onurlandırılmıştır. Tam tarihi belli değilse de, Augustus Dönemine tarihlenmesi kabul edilen bir düşüncedir. bk IGRP IV.1155.

¹⁸³² Romalılaştırma politikasının doğudaki en önemli temsilcisi olarak gösterilen Judea kralı Herodes, Romalılaştırma amacıyla, bazı kentlere, Kaisareia, Sebaste (Augusta), Julias veya Agrippias gibi isimler vermişti. Ayrıca Doğu Akdeniz'in en önemli limanlarından biri olan Kaisareia limanı Augustus'a ithafen “*Sebastos*” olarak isimlendirilmiş, aynı kentte Augustus onuruna oldukça masraflı bir festival düzenlenmiştir. bk McMullen,2000 13;22.

¹⁸³³ Burrell 2004,3-6.

¹⁸³⁴ Price 1984,128.

¹⁸³⁵ Burrell 2004,147-149.

düzenlenmeye başlanmıştır¹⁸³⁶. Eski Yunanca yarışma, müsabaka, oyun anlamında kullanılan “agon” sözcüğü, zamanla festival anlamına da gelmiştir¹⁸³⁷. *Agonlar*, *agonetheia* adı verilen yerel bir elit tarafından düzenlenmeye başlanmıştır.

Kentler imparatorluk adına agonlar düzenleyebilecek yeterli mali güce sahip olmadığı zamanlar, mali destek almıştır. Bu sayede kentlerde ticaret artmıştı. M.S. 8 veya 14'te Pergamon'da *Romaia Sebaste* şenlikleri boyunca otuz gün süreyle vergi muafiyeti tanınmıştır¹⁸³⁸. Hem iç pazarda ortaya çıkan talebi karşılayabilmek, hem de imparator ve Roma'nın gücünü gösterebilmek için sikkeler basılmıştır¹⁸³⁹. Antiokheia'da, Augustus'un M.Ö. 20'deki ziyaretinden sonra oyunlar düzenlenmiştir¹⁸⁴⁰. Oyunlar sadece hanedan adına düzenlenmemiştir. M.Ö. 1-M.S. 4 arasında tarihlenen bir yazıtta Hierapolis'te düzenlenen oyunlarda şampiyon olan atletten bahsedilmektedir. Gaius ve Roma adına yerel oyunlar düzenlenmiştir. Side'de Roma ve Augustus adına özel bir ismi olmayan festival düzenlenmiştir¹⁸⁴¹.

Anadolu'da var olan tapınaklara maddi manevi yardımlar yaparak, tapınakların koruyucusu haline gelmiştir¹⁸⁴². Augustus Dönemine tarihlenen Ephesos'daki Artemis Tapınağı'na ait toprakların sınırlarını belirlemek için sınır taşları dikilmiştir. M.Ö. 23'te tapınağa ait kutsal yol, tarımsal alanlardan elde edilen gelirle düzeltilmiştir. M.Ö. 6'da, Sextus Apuleius'ün kontrolünde Artemis tapınağı için bir duvar yapılmıştır¹⁸⁴³.

Augustus adına yapılan tapınakların en önemlisi Ankyra'daki (Ankara) Augustus tapınağıdır. Galat kralı Amyntas'ın oğlu Pylaimenes tarafından Augustus ve tanrıça Roma adına yaptırılmıştır¹⁸⁴⁴. M.Ö. 29 yılında, Pergamon'da Augustus adına

¹⁸³⁶ İlk defa Augustea agonu Augustus adına düzenlenmiştir. bk Newby 2006,38.

¹⁸³⁷ Özdzibay-Erol 2011,203,dn. 3-4.

¹⁸³⁸ Pergamon'dan gelen elçiler Augustus'dan *Romaia Sebaste* boyunca vergi muafiyeti istemiştir. Augustus festival boyunca Pergamon'daki limandan alınan vergiyi serbest kılmıştır. bk Takmer 2013,186.

¹⁸³⁹ Harl 1996,64-65.

¹⁸⁴⁰ Bu oyunlar Roma dünyasındaki en önemli oyunlar olmuş ve Antiokheia'nın olimpiyat oyunları olarak adlandırılmıştır. bk Downey 1961,168.

¹⁸⁴¹ Armstrong 1998,146.

¹⁸⁴² Aphrodisias kentindeki Aphrodite tapınağına altın bir Eros heykeli diktirmiştir. bk Reynolds-Erim 1982,103.

Labienus, Lagina kutsal alanına zarar verince, Augustus'un maddi desteğiyle bu kutsal alan onarılmıştır. Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda, propylonda merkezi kapı lentosu üzerindeki kitabe de bununla ilgilidir. bk Söğüt 2009,265.

¹⁸⁴³ Harl 1996,1-9.

¹⁸⁴⁴ Burrell 2004,166.

kült oluşturulmuş ve festival düzenlenmiştir¹⁸⁴⁵. Miletos'da bir Augustus sunağı inşa edilmiştir¹⁸⁴⁶. Aphrodisias¹⁸⁴⁷ ve Antiokheia¹⁸⁴⁸ İmparator Augustus ve Tanrıça Roma adına kutsal alana sahipti. Stratonikea, Oionanda ve Ksanthos'da da, adına kültler oluşturulmuştur¹⁸⁴⁹. Elaiussa Sebaste'de, Augustus'a ithaf edildiği düşünülen bir tapınak bulunmuştur¹⁸⁵⁰.

Augustus Dönemi'nde, kentlerde sympolitealar yapılmıştır. Sympolitea'ya toprak genişletme ve ekonomik amaçlarla başvurulmuştur. Bu dönemde, Aphrodisias ve Plarasa arasında bir sympolitea yapılmıştır¹⁸⁵¹. Doğrudan Roma kontrolünde olmayan Lykia'da Myra, Tyberissos ve Teimusa ekonomik ve siyasi sebeplerle sympolitea yapmıştır. Tyberissos ve Teimussa bu dönemde ortak bir demosa sahip olmasına rağmen, bu üç kent arasındaki sympolitea çok uzun sürmemiştir¹⁸⁵².

Augustus zamanında Roma'ya dahil edilen toprakların bir kısmı *ager publicus* olarak kamu malı yapılmış, diğer kısmı da, Augustus ve aile üyelerinden bazılarına verilmiştir. M.Ö. 27 yılında da Asia eyaletindeki, olasılıkla da tüm imparatorluk eyaletlerindeki, kamu arazisi ve kutsal arazinin tazmin edilmesini emretmiştir. Bu araziler alınıp satılmazdı, ancak; veraset yoluyla Augustus ve ailesi içinde el değiştirmiştir¹⁸⁵³. Damadı Agrippa'ya ait olan Thrakeia Khersones'daki arazi¹⁸⁵⁴, Dokimeion'daki (İscehisar) mermer ocağı da Agrippa'nın ölümünden sonra

¹⁸⁴⁵ Price 1983,109;Burrrell 2004,17.

¹⁸⁴⁶ Augustus Dönemi'nde, Miletos'da bouleuterion avlusuna adına bir sunak inşa edilmiştir. bk Price 1983,5.

¹⁸⁴⁷ Aphrodite Tapınağı'nın ön taraftaki avlusunun güneybatısında yer almaktadır. Sebasteion propylonu kent merkezinin doğusunda konumlandırılmış olup, Aphrodite, Theoi Sebastoi ve Demos'a ithaf edilmiştir. bk Erim 1980,37-39; Smith,1987,90.

¹⁸⁴⁸ Antiokheia'da, kent merkezinde Augustus'un son yıllarında başlayıp, Tiberius Dönemi'nde sona eren İmparator Augustus ve tanrıça Roma kültüne adanmış bir kutsal alan bulunmaktadır. Bir tapınak, portikolar ile Augustus'un zaferlerini kutlayan ve onun mirası *Res Gestae Divi Augusti*'nin bir kopyasını taşıyan bir propylon inşa edilmiştir. bk Özsaıt 1985,97;Mitchell-Waelkens 1998,146-167.

¹⁸⁴⁹ Oionanda' da, Augustus onuruna bir tapınak yapılmıştır.bk Magie 1950,II,6,dn.5.

Ksanthos'da Augustus adına bir tapınak inşa edilmiştir. bk IGRP III.82.

Stratonikeia'daki imparatorlar tapınağı, Augustus Dönemi'nde inşa edilmiştir.bk Söğüt 2009,265.

¹⁸⁵⁰ Tapınağın mimari bezemeleri Augustus Dönemini işaret etmektedir. Augustus ile Marcus Antonius arasındaki actium Savaşı'nı simgeleyen ve sembolik değeri nedeniyle, Augustus Dönemi'nde inşa edilen başka tapınakların da frizlerinde kullanılan deniz thiasosu sahnesi bulunmaktaydı. bk Kaplan, 2009,25-27.

¹⁸⁵¹ Reger 2004,163,dn.69.

¹⁸⁵² Dinç 2008,75.

¹⁸⁵³ Dignas ,2002,161.

¹⁸⁵⁴ Dio Cassius 54.29.

Augustus'un olmuştur¹⁸⁵⁵. Livia ise, Thyateira'da mülke sahipti¹⁸⁵⁶, ancak; bu konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz. Augustus'un Pisidia'da da, iki tane arazisi vardı¹⁸⁵⁷.

M.S. 14'te, Augustus'un ölümünden sonra yerine Tiberius geçmiştir. Roma imparatorluğunu kurup, sağlam temellere oturtan Augustus, kendisinden sonraki imparatorlara örnek olmuştur. Uyguladığı yerleşim politikası da zaman zaman değişikliklere uğrasa da, ardıllarının bu kadar geniş bir imparatorluğu yönetmesini kolaylaştırmıştır.

VII.2.1.2 Tiberius Dönemi (M.S.14-37)

Tiberius, M.S. 14'de Augustus'un ölümünden sonra tahta çıkmıştır. Roma'da, adı konulmayan monarşinin, Augustusdan sonra sağlam temeller üzerine oturmasını sağlayan kişidir. Augustus ile herhangi bir kan bağı bulunmamaktadır. Augustus ölümünden önce başka varisi kalmadığı için Tiberius'u Roma'nın gelecekteki sahibi olarak ilan etmiştir.

İyi eğitim alan Tiberius askeri ve sivil bir çok görevde bulunmuştur¹⁸⁵⁸. Askeri ve siyasi olayların çözümünde anahtar kişi rolünü üstlenmiştir. M.Ö. 20 yılında Armenia'ya gidip Crassus'un Karrhae'da kaybettiği Roma sancaklarını geri almıştır¹⁸⁵⁹. Tigranes'i Armenia tahtına çıkarmıştır¹⁸⁶⁰. Bu olay üzerine Roma'da, *Armenia Alındı lejandlı sikkeler* basılmıştır¹⁸⁶¹. Daha sonra Ankyra ve Kappadokia'da protektorate krallarla görüşmüştür¹⁸⁶².

Augustus'un ölümünden sonra, Tiberius önce yaşını bahane ederek tahta çıkmayı reddetmiştir, daha sonra Roma'da yönetim zaafiyeti olmasın diye kabul etmiştir¹⁸⁶³. Tahta çıktıktan sonra tıpkı Augustus gibi yüksek memurlar, askerler, eyalet yöneticileri ve ailesi Tiberius'a bağlılık yemini etmiştir¹⁸⁶⁴. Bu yeminin her sene tekrarlanmasına karar verilmiştir. Mommsen'e göre, bu sayede monarşinin

¹⁸⁵⁵ Broughton 1938,IV,648.

¹⁸⁵⁶ IGRP IV.1213.

¹⁸⁵⁷ Augustus'un arazileri Beyşehir gölünün yakınındadır. bk Arca-Akdoğan 2008,197.

¹⁸⁵⁸ Tiberius quaestor, praetor ve konsül olmuştur. bk Suetonius Tiberius 9.3.

¹⁸⁵⁹ Dio Cassius 54.8.

¹⁸⁶⁰ Res Gestae 27; Suetonius Tiberius 19. 2; Tacitus Annales 2.1; Levick 1999,14..

¹⁸⁶¹ Hill, 1911 147-148.

¹⁸⁶² Tacitus Annales 1,21.4.3; Levick 1999,13. Kappadokia kralı Archaelus'la görüşmüş, hakkındaki suçlamalara karşı savunmasını yapmıştır.

¹⁸⁶³ Tiberius bu konuda samimi değildir. Aslında tahta çıkmayı çok istemektedir. bk. Tacitus Annales 1.11-12; Velleius Paterculus 2.12.24 Suetonius Tiberius 24; Dio Cassius, 57.24;57.28.5.

¹⁸⁶⁴ Tacitus Annales,1; Levick 1999,58.

devamlılığı ve benimsenmesi sağlanmıştır. Roma için en iyi yönetimin bu olduğunun da adeta altı çizilmiştir¹⁸⁶⁵.

Augustus politikasının devamı sayılan Tiberius, Roma'daki tüm kurumları kontrol altında tutmuştur., ancak; cumhuriyete ait kurumların işleyişine müdahale etmemiştir. İmparator olduğu için tüm kurum ve memurları denetlemiştir. Senatus üyeliği için aday önerme hakkına sahip olmuş, ancak Tiberius bu yetkisini açıkça kullanmamıştır¹⁸⁶⁶. Kendi istediği kişilerin yüksek mevkilere gelmesi için çaba harcamamış gibi davranmıştır.

Tiberius, Roma'nın doğu tarafının imparatorluk için öneminin farkındaydı. Özellikle Küçük Asya'nın doğu batı arasında kilit noktada olması, ayrıca, yer altı ve yer üstü zenginliğe sahip olmasının yanı sıra bereketli toprakları bu coğrafyayı Roma için vazgeçilmez kılmaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulunduran Roma, Küçük Asya'da uyguladığı yerleşim politikasında dikkatli davranmıştır.

Küçük Asya'da Tiberius Dönemi'nde uygulanan yerleşim politikası öncelikle protoktorate krallıkları Roma topraklarına dahil etmeye dayanmaktaydı. Tarihi eskiye dayanan polislere müdahale etmemiştir. Polislerin özgür olduğunu bildirmiştir. Bu yerleşimlere otonomi, sikke basma hakkı tanımış ve iç işlerinde serbest olduklarını belirtmiştir. Bu coğrafyada giderek artan Romalılar, Helenlere adapte olmuş ama Roma kimliklerini bırakmamışlardır. Zamanla Roma'ya ait unsurların Helenler arasında benimsenmesini kolaylaştırmışlardır¹⁸⁶⁷.

Tiberius, tüm eyaletleri kontrol altında tutmuştur. Eyaletlerin istikrarının Roma'nın istikrarı anlamına geldiğini anlayan Tiberius, Roma valilerini denetlenmiştir. Augustus gibi depremlerden sonra kentlere yardım etmiştir. Kentlerdeki yapı faaliyetleriyle ilgilenmiştir. Ayrıcalıklı Roma vatandaşlığını Küçük Asya'da kentlerindeki varsıl kesime vermiştir. Bu ayrıcalığı almak için Tiberius adına imparatorluk kültü oluşturmuşlar ve tapınaklar inşa etmişlerdi.

Anadolu'nun ekonomik anlamda sömürüyü engellemek için oluşturulan Ephesos gümrük yazıtının doğru bir şekilde uygulanmasına destek vermiştir. M.S.

¹⁸⁶⁵ Mommsen 1996,128-151.

¹⁸⁶⁶ Berger 1953,379.

¹⁸⁶⁷ Akmonia'nın yakınında bulunan bir köy onur yazıtı diktirmiştir. Bu yazıtta, yerleşimden Romalı ve Helenlerin beraber yaşadığı bir katoikia olarak bahsedilmektedir. bk Thonemann,2013,169,dn.18.

19'da gümrük vergileriyle değişiklikler olmuştur. Gümrük vergisini kiralayan kişinin bu hakkı beş yıl olacaktı ve sözleşmede değişiklik yapılmak istenirse, praetores önünde on gün içerisinde yapılabilecekti¹⁸⁶⁸.

Tiberius'un Küçük Asya'da uyguladığı yerleşim politikası iktidarın ilk yıllarında etkili olmuştur. M.S. 17 yılında, yönetiminin üçüncü yılında, Küçük Asya'daki üç protoktorate krallığı ilhak etmiştir¹⁸⁶⁹. Bu krallıklardan biri, Kappadokia krallığıydı. M.S. 17'de, Kappadokia Kralı Archaelaus, M.Ö. 6 yılında, Tiberius Rodos'ta iken kendisine destek vermeyip Augustus'un torunu Gaus'un yanında yer alması sebebiyle ihanetle suçlanmıştır¹⁸⁷⁰. Archaelaus af dilemesi için Roma'ya çağırılmıştır¹⁸⁷¹.

Kappadokia kralı Archaelaus geçmişte de Augustus tarafından bu şekilde suçlanmıştı. Augustus, M.Ö. 20 yılında, M. Antonius'u desteklediği gerekçesiyle Roma'ya ihanetle suçlanmıştı. Archaelaus'un savunmasını Tiberius yapmış, mahkemede suçsuz bulunmuştur¹⁸⁷².

Archaelaus'un bu şekilde suçlanması sadece bahaneydi. Tiberius'un bu krallıkla ilgili düşünceleri vardı: Kappadokia Krallığı'nın, Hindistan'a kadar uzanan ticaret yolunun üzerinde bulunması tarım ve hayvancılığa elverişli toprakları yanı sıra maden bakımından zengin olması bir Roma eyaleti haline getirilmek istenmiştir¹⁸⁷³. Bunun yanı sıra, Parthia gibi düşman bir krallığa karşı doğudaki eyaletleri korumak ve Armenia Krallığını denetim altında tutmak da diğer bir sebep olarak gösterilebilir.

Roma'ya çağrılan Archaelaus, suçlamalara dayanamayarak seksen yaşında ölünce Kappadokia krallığı ilhak edilerek eyalet haline getirilmiştir¹⁸⁷⁴. İlk valisi de, atlı sınıfına mensup, procurator Quintus Veranius olmuştur¹⁸⁷⁵. Doğu Lykaonia ve Kilikia Thrakheia topraklarının idaresi Archaelaus'un oğlu, Archaeus Minor'a bırakılmıştı¹⁸⁷⁶. Kilikia Thrakeia'da ki, Kietae ethnosuna ait topraklar da,

¹⁸⁶⁸ Takmer 2013,186.

¹⁸⁶⁹ Tacitus Annales1. 42. 2; Dio Cassius 57.17. 3; Suetonius Tiberius 37. 4; Levick 1999,85-89.

¹⁸⁷⁰ Tacitus Annales, 2.42.

¹⁸⁷¹ Tacitus Annales 2. 43

¹⁸⁷² Suetonius Tiberius 8.1.

¹⁸⁷³ Magie 1950, I, 491.

¹⁸⁷⁴ Tacitus Annales 2.56;Dio Cassius 57.17

¹⁸⁷⁵ Tacitus Annales 2.56.4; Remy 1989, .179.

¹⁸⁷⁶ Tacitus Annales 6.41.

Archaeus'un yönetimine verilmiştir¹⁸⁷⁷.

Kappadokia'nın eyalet olması sadece siyasi açıdan değil Roma ekonomisi için de önemlidir. Bu ilhaktan sonra, Roma'da *aerarium militare* (askeri hazine) için alınan yüzde birlik satış vergisi yarıya indirilmiş ve hazineye aktarılmıştır¹⁸⁷⁸. Ayrıca, Kappadokia toprakları imparatorluk hazinesine aktarılmıştı. Kaesarea'da bir darphane kurdurulmuş, gümüş ve bronz sikke basılmıştır¹⁸⁷⁹.

Tiberius'un Anadolu'da ilhak ettiği ikinci krallık ise Kommagene idi. Parth krallığı ve Roma arasında tampon bölge vazifesi gören Kommagene krallığı M.S: 17 yılında ilhak edilen ikinci krallıktır. M.S. 17 yılında, Kommagene Kral'ı III.Antiochos ölmüştü¹⁸⁸⁰. Halkın bir kısmı krallık rejimi ile yönetilmek isterken, bir kısmı da ilhak edilerek bir Roma eyaleti olmak istemişlerdir. Bu sebeple Roma'ya elçiler yollamışlar, hatta veliahdı tanımamışlardır. Çok geçmeden, Kommagene, ilhak edilip eyalet haline getirilmiştir¹⁸⁸¹. Q. Servaeus da Kommagene'nin ilk Roma valisi olmuştur¹⁸⁸².

Aynı yıl ilhak, Tarkondimotos Philapator'un ölmesi üzerine krallıkta kargaşa çıkmıştır¹⁸⁸³. Bunun üzerine Tiberius'un emriyle krallık toprakları Roma adına Germanicus tarafından ilhak edilerek, Suriye eyaletine dahil edilmiştir¹⁸⁸⁴. Tacitus, M.S.19'da, bu hanedana mensup kişilerin Kilikia'da yönettiği topraklar olduğundan bahsetmektedir¹⁸⁸⁵.

Trakya Krallığı'nın iç bölgelerinde hüküm sürmekte olan Rhaskuporis, kendisine verilen toprakların fakir ve dağlık olduğunu, buna karşılık IV. Kotys'e verilen toprakların denize açık ve kentleşmiş olduğunu söyleyerek huzursuzluk çıkarmaya başlamıştır. Bu yüzden, Rhaskuporis'in egemenliği altındaki bölgeye saldırmıştır¹⁸⁸⁶. Buna karşılık Tiberius Rhaskuporis'i yaptığı saldırılar konusunda

¹⁸⁷⁷ Magie 1950,I,507.

¹⁸⁷⁸ Tacitus, Annales 2.56; Magie 1950, .I, 495. Augustus zamanında % 1 olan vergi Kappadokia Eyaleti'nin M.S.17 yılında Roma'ya bağlanmasıyla Tiberius zamanında % 0,5'e indirilmiştir. Mali sorunlar nedeniyle M.S 31 yılında tekrar % 1'e çıkarılmıştır. bk. Tacitus Annales 1.78.

¹⁸⁷⁹ Sydenham 1933,2-3;Sutherland 1984,8.

¹⁸⁸⁰ Tacitus Annales 2.42; Magie I, 1950, .496; Garzetti 1974,38.

¹⁸⁸¹ Tacitus,2.56; Smith 1987,.82.

¹⁸⁸² Magie 1950, I, 496; Garzetti 1974,77.

¹⁸⁸³ Krallıkta Kilikalı bir soylu öldürülmüş ve kargaşa çıkmıştır. bk Tacitus 2.42.7.

¹⁸⁸⁴ Tacitus,Annales, 2.43.56; Magie 1950,I, 499; Tobin 2004,6.

¹⁸⁸⁵ Tacitus,Annales 2.78.80.

¹⁸⁸⁶ Tacitus Annales 2.64.

uyarmıştır. M.S. 19 yılında, Rhaskuporis yeğeni Kotys'i öldürmüştür¹⁸⁸⁷. Tiberius, Rhaskuporis'i krallıktan Aleksendrea'ya sürmüştür. Rhaskuporis'in oğlu II. Rhometalkes'e Tuna Nehri ile Balkanlar arasında kalan toprakları idare etmesi için izin vermiştir. II. Rhometalkes, Roma'nın protoktarete krallığı olmuştur¹⁸⁸⁸.

Tiberius, stratejik bir noktada olan Olba Tapınak Devleti'nin yönetimini Teukros hanedanından almıştı. M.S. 27 yılında, Pontos Kralı ve Roma soyundan olan Triumvir M. Antonius, Polemon'un anne tarafından akrabası M. Antonius Polemon'u Olba Tapınak Devleti'nin rahip kralı olarak atamıştır¹⁸⁸⁹. Olba bölgesinde yapılan araştırmalar sonucunda, Polemon'un kral olduğuna dair lejantlar içeren üç sikke bulunmuştur¹⁸⁹⁰.

Siyasi düzenleme yaptığı diğer Tapınak Devleti Komana idi. İmparator Tiberius veya Caligula zamanında, Pontos Kraliçe'si Pythodoris ölmüştü (M.S. 34/35). Büyük olasılıkla Tiberius, tapınak devleti Komana'yı, Pontos Galaticus sınırları içine alarak, Pontos Krallığını daha da küçültmüştür¹⁸⁹¹.

Tiberius, eyaletlerden gelen gelirin Roma için hayati önem taşıdığının farkındaydı. Bu nedenle, eyaletlerden fazla vergi alınmasını yasaklamıştır¹⁸⁹². M.S. 23'te, *stipendium* ve *tributum*'un iltizam şirketlerine kiralanması uygulamasına son vermiş ve doğrudan toplanılmasını emretmiştir¹⁸⁹³. Bunlara ilaveten, kentlerdeki yerel memurları da denetlenmiştir.

Anadolu'da her yerde tahıl üretimi yapılmasına karşın bazı kentlerde şiddetli buğday krizleri yaşandığı bilinmektedir. Aspendos'ta Tiberius Dönemi'nin başlarında böyle bir kriz yaşanmıştı¹⁸⁹⁴. Tiberius bu olayla ilgilenmiştir ama sorunun çözümü için neler yaptığı bilinmemektedir.

Eyaletlerde sorun çıkmaması için valileri denetlemiştir. Bazı valilerde Tiberius'un bu kaygısını anlayarak eyalet halkı yararına kanunlar oluşturmıştır.

¹⁸⁸⁷ Tacitus Annales 2.64-67.

¹⁸⁸⁸ Magie 1950, I, 513.

¹⁸⁸⁹ Sullivan 1980, 926, dn.

¹⁸⁹⁰ Barrett 1978, 439-441.

¹⁸⁹¹ Levick 1967, 63.

¹⁸⁹² Hatta Mısır Valisi'ne bu konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: "İyi bir çoban koyunun yününi kırpıp, derisini yüzmez." bk Suetonius Tiberius 32.1.

¹⁸⁹³ Tacitus Annales 4.6. Oysa Augustus Dönemi'nde stipendium ve tributumun kiralandığına dair yazıtlar bulunmuştur. bk CIL 6.31713.

¹⁸⁹⁴ Sartre 1995, 226-229.

Galatia valisi legatus Sotidius Strabo Libuscidianus, Pisidia'da Sagalassos kentinin yolların kullanımıyla ilgili yükümlülüklerini düzenlemişti. Bu konuda, her kentte ve köyde olması gereken hizmetlerin listesini bir dekretle belirlemiştir¹⁸⁹⁵. Bu dekret eyalet valileri ile yardımcılarını ve askerleri etkilemiştir. Aslında, bu kişilerin Sagalassos ve çevresindeki yerleşimlerden muhtemelen ücret ödemeksizin fazla hayvan ve yük arabası vermeye zorlamalarını önlemek için yayınlanmıştır. Bu sayede yolsuzluk engellenmiştir. Yol sisteminin yönetimi, Pisidia, Phrygia, Lykaonia, Isauria ve bunlar gibi çoğunlukla yerli halktan oluşan bir çok kentin, ekonomik kaynakları işletmesine yardımcı olmuştur.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, eyalet vali ve memurlarını denetlemiştir. Haklarında şikayet olan valiler ve Romalı memurların yargılanmalarını sağlamıştır. Antik kaynaklarda, bu davaların politik amaçlı olduğu belirtilmektedir. Mesela, M.S. 22 yılında, eski bir konsül olan Mamercius Aemilius, Scaurus, praetor Junius Otho ve aedile Bruttedius Niger aynı zamanda yardımcılarında quaestor Gellius Publicola hakkında şikayette bulunulmuştur. Asia valisi, Marcus Paconius tarafından Tanrı Augustus ile Tiberius'a ihanetle suçlanmış ve eyalette yaşayanlara zorbalık yaptığı iddiasında bulunulmuştur¹⁸⁹⁶. Ceza olarak malının yarısına el koyulmuş ve Gyaros (Yunanistanda Kynhos adası) Adası'na sürgüne gönderilmiştir¹⁸⁹⁷. M.S. 25 yılında Asia valisi olan procurator G. Lucillius Capito, askerleri kullanarak halka baskı yapmakla suçlanmıştır¹⁸⁹⁸. M.S. 26'da Asia valisi Fonteius Capito, Vibius Serenius tarafından, Roma'ya ihanetle suçlanmış, mahkeme sonucunda suçsuz bulunmuştur¹⁸⁹⁹. M.S. 14-15 yılları arasında, Bithynia-Pontos valiliği yapan, Marcellus yardımcısı quaestor Aulus Caepio Crispinus tarafından Roma'ya ihanetle suçlanmıştır, ancak suçsuz bulunmuştur¹⁹⁰⁰.

Tiberius zamanında Anadolu'da yeni kentler kurulmuştur. İlki kuzeybatı Phrygia'da Helenizmin etkilemediği bir yerde kurulmuş Tiberiopolis adında bir

¹⁸⁹⁵ Mitchell 1976,107; Mitchell 1986,22.

¹⁸⁹⁶ Tacitus 3.67; Alföldi 1965,833.

¹⁸⁹⁷ Tacitus Annales 3.69; Levick 1999,135.

¹⁸⁹⁸ Tacitus 4.15; Magie 1950,I,505. Yargılanma sonucunda suçlu bulunup, sürgüne gönderilmiştir. bk Brunt 1990,91.

¹⁸⁹⁹ Tacitus Annales 4.36.

¹⁹⁰⁰ Tacitus Annales 1. 74; Suetonius Tiberius 58; Grant 1969, 145-146; Alföldy 1965, 833.

kentti¹⁹⁰¹ Kent sikke basan, demos, boule gibi Helen politik unsurlarına sahip bir yerleşimdi.¹⁹⁰² İkincisi Pisidia'da kurulan Pappa Tiberiopolis'ti (Yunuslar)¹⁹⁰³. Antiokheia'dan Ikonium'a giden yol üzerinde, Pisidia'nın güneyinde eski Pappa yerleşiminde polis tipi kurum ve yapılara sahip bir yerleşim olarak kurulmuştu. Bu sayede Pisida kolonilerinin etrafı Romalılaştırılması hedeflenmiştir.

Kilikia'da Saros (Seyhan) körfezinin yakınında Augusta kentini kurdurmuştur¹⁹⁰⁴. Kalykadnos Nehri üzerinde bulunan Olba'nın başkentinde Diocaesarea (Uzuncaburç) kenti kurulmuştur. Kentte bulunan yazıtta Tiberius, *poleis ktistes* (kentlin kurucusu) unvanıyla anılması yüzünden kentin kurucusu olduğu düşünülmektedir¹⁹⁰⁵. Bithynia'da Daskylitis gölü yakınlarında kurulan ve Plinius'a göre Bithynia'daki on iki civitatesden biri olan Caesarea, Germanicus'un M.S. 17-19 yıllarında doğu eyaletlerine yaptığı gezi sırasında yeniden "Germanice" unvanıyla yeniden kurulmuştur¹⁹⁰⁶. Bu tarihten sonra, kentte basılan sikkeler *Germanikos Caesar Ktistes* lejanti taşımaya başlamıştı¹⁹⁰⁷.

Augustus gibi Tiberius Dönemi'nde İtalyan göçmenler Anadolu'ya göç etmeye devam etmişlerdi. Örneğin Pamphylia'da Plancii ve Calpurnii ailesi bu dönemde Perge'ye yerleşmişti¹⁹⁰⁸. Zamanla, Pisidia ve Karia sınırında araziler edinmişti¹⁹⁰⁹. Anadolu'daki Romalılar bu dönemde siyasi anlamda güçlenmiş, Roma senatus'una girmişlerdi. Küçük Asya'da Roma yanlısı yerleşimler ve kişilere ayrıcalıklar verilmiştir¹⁹¹⁰.

¹⁹⁰¹ Ptolemy,V,2,17.

¹⁹⁰² Magie,1950,I, 500; II, 1359, dn.24; BMC., Phrygia, 421. Sikkelerde Sebastos Tiberios lejanti kullanılmıştır.

¹⁹⁰³ Magie1950,I, 500; II, 1359, dn.24.

¹⁹⁰⁴ Jones 1937, 206; Sayar 2007,255. Kent şu anda Seyhan Barajının altındadır.

¹⁹⁰⁵ Kirsten 1973,355-358. Ancak Vespasianus (M.S. 69-79) veya Domitianus (M.S.81-96) iktidarında kurulduğu da düşünülmektedir. krş Götter 2001,319 vd; Durukan 2011,159,dn.148.

¹⁹⁰⁶ Augustus Dönemi'nin sonunda kurulmuştur. Strabo bu kentten bahsetmemektedir. Plinius'un Daskylum ve Apamea-Myrleia kentlerinin arasındaki bir yerleşim olduğundan bahsetmektedir. bk Plinius,N.H 5.143

¹⁹⁰⁷ Burnett 2003,43,2017.

¹⁹⁰⁸ Bu aileler Küçük Asya'da *homines novini* ilk temsilcileriydi. bk Halfmann 1982, 606;624.

¹⁹⁰⁹ Grainger 2009,161-168.

¹⁹¹⁰ Bologne kentinde, Aizonai'den imparator Tiberius'a elçi olarak giden yüksek rütbeli bir memur, kent için yararlılıklarda bulunduğu için ödüllendirildiğine dair yazıt bulunmuştur. bk MAMA IX.1.

Kibyra'da Q. Veranius dört kez Roma'ya elçi olarak gitmişti. Tiberius ile kurduğu ilişki sonucunda kente 107 kamu kölesi elde etmiş, arazisini genişletmiştir. bk Milner 1998, 10,no.15.29.

Tiberius, Appia ve Yukarı Tembris Vadisi'nde mülkler edinmişti¹⁹¹¹. Tiberius Dönemi'nden itibaren yukarıda adı geçen yerleşimlerin imparatorluk mülkü olduğu bilinmektedir¹⁹¹². Bazen mülk edinmeler el koyma yoluyla olmuştu. Galatia'da Proculus'un arazisi ihanet suçlaması sonunda haciz edilerek imparatorun mülkü olmuştur¹⁹¹³.

Tiberius da geçmişte olduğu gibi Roma'nın doğusunda vatandaşlık vererek imparatorlukta bütünlük sağlamayı hedeflemiştir. Bu politika kapsamında, M.Ö. 20 yılında, Parthlar ile savaşmış, bu esnada pek çok kişiye Roma vatandaşlığı vermiştir¹⁹¹⁴. Kentlerdeki varsıl kesim de, imparator ve hanedanı onurlandırmış, gösterişli yapılar inşa ettirmiştir. Tata ve Apphias'ın kızı; Tiberius, Genç Drusus, torunu Julia, Augustus'un torunları Gaius ve Lucius Caesar heykelleri ile Julius-Claudius hanedanının atası sayılan Aenas ve Aphrodite'in, üzerinde yazıt olan heykellerini Aphrodisias'ta, Sebasteion'un girişine diktirmişlerdi¹⁹¹⁵.

İmparatoru onurlandırıp, kentin lehine kararlar alan kişilere de, yazıtlar ithaf edilmiştir. Kibyra vatandaşı olan Troilos, Roma'ya dört kez elçi olarak gitmiş ve kent için Roma'dan maddi yardım almayı başarmıştır. Bunun sonucunda adına onurlandırma yazıtı dikilmiştir. Troilos, imparatorun azatlısı veya procurator olan Tiberius Nikepheros'un yolsuzluk yaptığını ortaya çıkarmış ve halka mısırı pahalı sattığını kanıtlamıştır. Bu olay üzerine *aristeus* yani en iyi vatandaş unvanını almıştır¹⁹¹⁶. Apollon rahibi Polypeklon, Pataradaki tiyatronun caveasını tamir ettirerek, imparatorun gözünü girmeyi planlamıştır¹⁹¹⁷. Kentte Polypeklonla ilgili yazıt bulunmuştur.

Caesar ile yönetimde önemli roller üstlenen azatlılar Tiberius Dönemi'nde daha da güçlenmişlerdi. Eyaletlerde kamu hayatında etkin olan azatlılar, kentlerde de önemli roller üstlenmişlerdi. Tiberius Devrine tarihlenen ve Aphrodisias'ta bulunan yazıtta, imparator, Tanrıça Venüs, Senatus ve Roma halkı, azatlı Marcus Julius

¹⁹¹¹ Millar 1977,189.

¹⁹¹² Fant 1986,129,dn.1.

¹⁹¹³ Tacitus Annales 6.18.

¹⁹¹⁴ Suetonius Augustus 49

¹⁹¹⁵ SEG 36.968-969

¹⁹¹⁶ IGRP IV.914;Milner 1998,11,15.9.

¹⁹¹⁷ Ferrero 1988,16.

Attalos onurlandırılmaktadır¹⁹¹⁸. Attalos, Livia ve Tiberius'un isteğiyle Aphrodisiaslı Attalos tarafından azat edilmiştir. Yazıtı özgür olduğu için ithaf ettiği düşünülmektedir. Tiberius Dönemi azatlılarla ilgili bulunan diğer bir yazıt, Anazarbos'da ele geçirilmiştir. Kral Tarkondimotos Philapator'un azatlısı Helenus tarafından, Tiberius'un oğlu Drusus'a ithaf edilmiştir¹⁹¹⁹.

Deprem kuşağında yer alan Küçük Asya'da Tiberius iktidarında depremler olmuştur. En zarar vereni M.S. 17 yılında Batı Anadolu'da meydana gelmişti. Deprem on iki kenti tahrip etmiştir¹⁹²⁰. Tiberius depremden sonra kentleri tekrar eski haline getirebilmek amacıyla eski bir praetor olan Marcus Ateius'u, Batı Anadolu'ya göndermiştir¹⁹²¹. Ateius depremin kentlere verdiği zararları yerinde incelemiştir.

M.S. 17'deki bu depremden en çok Sardis (Sard) etkilenmiştir¹⁹²². Kentin yaralarını sarabilmek adına, Tiberius bu kente on milyon sestersii bağışlamış, ayrıca beş yıl merkezi ve yerel vergi almayacağını da eklemiştir¹⁹²³. Tiberius sadece Sardis'e değil on iki kentin bir çoğuna maddi yardımda bulunmuş ve vergi indirimine gitmiştir. Magnaseia Sipylum'un da, (Manisa) zararı karşılanmıştır. Kent imparatora minnetini sunup onurlandırmak için ön yüzde "*Tiberius Sebastos Ktistes*" (Kurucu Tiberius Augustus) lejantlı sikke basmıştır¹⁹²⁴. Ephesos'a maddi yardımda bulunmuştu¹⁹²⁵. Depremden zarar gören Hierapolis'de 20.000 kişilik tiyatro çökmüştür. Tiberius tiyatronun yapımına yardımda bulunmuştur¹⁹²⁶. Yerleşimde bulunan yazıt bu durumu doğrular niteliktedir¹⁹²⁷.

Tiberius, depremden zarar gören Aigai (Nemrutkale) Temnos (Görece), Philadelphia (Alaşehir), Apollonis (Sultanhisar), Mostene (Sancaklı, Bozköy), Hierokome (Beyoba), Myrina (Aliağa), Kyme (Nemrut Köyü), ve Tmolus'u (Bozdağ) vasıtalı vergilerden muaf tutmuştur¹⁹²⁸. Tiberius'un bu yaklaşımından sonra,

¹⁹¹⁸ Reynolds-Joyce 1982,182,no.54.

¹⁹¹⁹ Calder 1912,106.

¹⁹²⁰ Strabo 12.8.18 Suetonius Tiberius 38. 2; Dio Cassius 57.17.7; Plinius, N.H.,1.86.200

¹⁹²¹ Tacitus Annales 2.47

¹⁹²² Hanfmann-Yegül-Crawford 1983, 139-142.

¹⁹²³ Strabo12. 8.18;12.4.8

¹⁹²⁴ SNG Von Aulock Lydia 3000.

¹⁹²⁵ M.S. 29-30 yıllarında da Ephesos'da deprem olmuştur. bk. Ando 2000,311.

¹⁹²⁶ Karagöz 2005,33.

¹⁹²⁷ *İmparator Caesar Augustus Tiberius ve halkı için bu sütunu Hikesios Pollidios, Kokos Philopatris ve Eusebos Apios adadı*.bk Şimşek, 1997,1-29.

¹⁹²⁸ Suetonius Tiberius 30; Levick 1999,76-77.

Myrina olasılıkla Sebastapolis (İmparator'un kenti) adını almıştır. Kyme'nin adı Caesareia; Hierakome'nin adı da; Hierocaesareia olmuştur¹⁹²⁹. Pergamon'da depremde zarar görmüş, ama kenti imkanlarıyla onarmıştır¹⁹³⁰.

M.S. 23 yılında Küçük Asya'da yıkıcı bir deprem daha olmuştur¹⁹³¹. Bu depremde en çok etkilenen Kibyra ve Aegium'u üç yıl boyunca vergiden muaf tutmuştur¹⁹³². Kibyra'da, Tiberius'u onurlandırmak için kentin koruyucusu ve kurtarıcısı olduğuna dair yazıtlar diktirmiştir¹⁹³³. M.S. 25 yılında, Tiberius'un kente bu yaklaşımı yüzünden adı Caesarea olmuştur¹⁹³⁴.

Ephesos'da M.S. 23 yılındaki depremde etkilenmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre, Bülbüldağı'nın yamaçlarında Geç Helenistik Dönemde inşa edilen evler ile. Batı Agora'sı veya diğer kamu yapılarının tamamı tahrip olmuştur. Ephesos'da, tetragonas agora, idari birimlerin bir kısmı, tiyatro ve stadion tamir edilmeye başlanmıştır. Bu sebeple kentin gelirlerinin çoğu bu tamirlere harcanmıştır¹⁹³⁵. Kentin yeniden inşası Julius-Claudius hanedanı sonuna kadar sürmüştür. Depremden sonra yıkılan yerlerde yeni kamu binaları inşa edilmiştir¹⁹³⁶.

M.S. 29 yılında, günümüzdeki araştırmalara göre 9 şiddetinde olan deprem, Bithynia-Pontos eyaletini etkilemişti. Bu depremde en büyük zararı gören Nikaia'nın (İznik) tamamına yakını yıkılmıştı. M.S. 33 yılında Nikaia'da 7 büyüklüğünde olduğu düşünülen deprem kenti yıkmıştı. Kentin iskanı ise uzun zaman almıştı¹⁹³⁷.

Batı Anadolu'da hem M.S. 17, hem de M.S. 23 yıllarındaki depremlerden sonra yardım ettiği kentler, bu imparatoru onurlandırmak için “*Civitibus Asiae Restitutis*” (Asia Kentleri Onarıldı) lejandlı bir sestersi bastırmışlardır¹⁹³⁸. Buna ilaveten, yukarıda adı geçen bu kentler Tiberius'u yaptıklarından dolayı teşekkürlerini sunmak amacıyla başkent Roma'ya bu imparatorun dev bir heykelini dikmişlerdir¹⁹³⁹.

¹⁹²⁹ IGRP IV. 1351; CIL III.7096.

¹⁹³⁰ Radt 2002,85.

¹⁹³¹ Tacitus 2.63; Levick 1999,110-111.

¹⁹³² Magie 1950,I,500.

¹⁹³³ Harper 1979,513-514.

¹⁹³⁴ Jones 1937,83.

¹⁹³⁵ Scherer 2001,73.,

¹⁹³⁶ M.S. 29-30'da olan depremler kentin yeniden inşasını geciktirmiştir. bk. Scherer 2001,69-70.

¹⁹³⁷ Özalp-Emre-Doğan 2013,3-4.

¹⁹³⁸ Foss, 1990, 57, no.15; Baydur 1998,.4, no.90; Sear 2000, I, 346, no.1764.

¹⁹³⁹ CIL., X, 1624.Bu heykelle ilgili kentlerin yaptıkları oylamaları içeren ve Sardis'te bulunduğu düşünülen bir yazıt şu anda kayıptır. bk Buckler-Robinson 1932,VII,1,9.

Heykelin kaidesinde betimlenen on dört figür, Tiberius'un yardımında bulunduğu on dört kenti simgelemektedir. Magnesia Sipylos¹⁹⁴⁰ ve Mostene'de¹⁹⁴¹ Tiberius'a yaptıkları için şükranlarını sunup, onurlandıran yazıtlar bulunmuştur.

Tiberius, Anadolu'daki siyasal ve yönetsel yapının yanında, Anadolu'daki kentlerin iskanıyla da ilgilenmiştir. Özellikle doğal afetlerden sonra, Roma İmparatorluğu Anadolu'daki kentlere yardımda bulunmuştur. Meydana gelen her deprem daha sağlam yapıların inşa edilmesine ve yeni inşa metotlarının geliştirilmesini sağlamıştır. .

M.S. 17 yılında olan depremde en çok zarar gören Sardis örneğinde olduğu gibi. Depremde neredeyse tamamına yakını yıkılan Sardis'i denetlemek ve yeniden yapılandırmak amacıyla, eski bir praetor olan Marcus Ateius seçilmiştir¹⁹⁴². Ateius kenti iskan edebilmek için, mimar ve mühendislerin yardımıyla, öncelikle bir plan oluşturmuştur¹⁹⁴³. Kenti Paktolus vadisinin dışına kuzeybatıya doğru taşımış, yıkılmış ve zarar görmüş binaları tespit ettirmiş, kenti setlerle yeniden şekillendirmiş, ana caddeyi tamir ettirmiş, yollar ve su kanalları yaptırmaya başlamış, depreme dayanıklı malzeme kullanılmasını sağlamıştır¹⁹⁴⁴. Hem Sardis, hem de Roma vatandaşı olan Tiberius Cladius Apollophanes de, Tiberius'un mali desteğiyle, kentte su kemerini inşa etmeye başlamıştır, ancak; su kemeri Cladius Dönemi'nde tamamlanabilmiştir¹⁹⁴⁵.

Tiberius bu şekilde Roma İmparatorluğu'nun ve sisteminin propagandasını yapmıştır. Tiberius'un yaptıklarından sonra Claudius zamanına kadar, kent Caesarea Sardis olarak anılmıştır¹⁹⁴⁶. Ayrıca Tiberius Dönemi'ne tarihlenen, 1979 yılında

¹⁹⁴⁰ “İmparator Augustus'un oğlu ve İmparator Julius'un yeğeni, başrahip, 37. kez tribunos, yetkisi ile donatılan ve 5. kez de consul olarak atanan ve aynı anda 12 kentin kurucusu olan Tiberius Caesar Augustus kenti (yeniden) inşa etti”. bk IGRP IV.1514.

“M.S. 31-37 yılları arasına tarihlenen bu yazıtın Latince bir çevirisinin Aigai kentindeki bir yapının arşitrav blokunun üzerinde de yer aldığı bilinmektedir. Nasıl bir yapıya ait olduğunu bilmediğimiz bu yazıtı ait 4 parça XIX. yüzyıl sonlarında bulunmuş ve Aigai'da halen sürdürülen kazı ve araştırmalarda bunlara yenileri eklenmiştir. ”

bk http://aigai.info/kazilar_ve_antik_yapilar/tiberius_kapisi.html

¹⁹⁴¹ OGIS 471;IGRP IV.1354.

¹⁹⁴² Dio Cassius 57.17.7;Guralnick 1987,47-51.

¹⁹⁴³ Foss 1976,2.

¹⁹⁴⁴ Kentte Romalı mimarlar tarafından M.S. 17'den sonra,küçük ölçekli yapılar, yaklaşık dokuz metre derinliğinde temelleri olan ve harçlı moloz taş duvarlara sahip olacak şekilde planlanmıştı. bk Hanfmann-Yegül-Crawford 1983, 141-143.

¹⁹⁴⁵ CIL,III,409;IGRP IV.1505.

¹⁹⁴⁶ Buckler-Robinson 1912, 57, no.38.

bulunan bir heykelin kaidesindeki yazıtta, *poleis ktistes* (kentin kurucusu) denilerek onurlandırılmıştır¹⁹⁴⁷. Kentteki Tymolus phylesi de imparator Tiberius'u onurlandıran bir yazıt diktirmiştir¹⁹⁴⁸.

Tiberius, Küçük Asya'daki kentlerde sadece deprem dolayısıyla iskan çalışmalarını desteklememiştir. Doğu eyaletleri ve Küçük Asya arasındaki jeopolitik konumuyla Roma için önem arz eden Antiokheia'daki yapı faaliyetleriyle de ilgilenmiştir. Daha önce Augustus Roma'nın gücünü göstermek adına kentte anıtsal yapılar inşa ettirmişti. Ayrıca, Mezopotamya ve Suriye arasında köprü vazifesi gören Antiokheia'nın refah ve huzurunu sağlayarak, bir anlamda doğu eyaletlerinin güvenliğini garanti altına almaya çalışmıştır. Antiokheia'yı bir Roma kenti haline getirip, Romalı olma ruhunu yaymak için uğraşmıştır.

Antiokheia'da yapılan sütunlu caddelerin üzeri taştan dört kolonla desteklenerek kemer şekli verilerek örtülmüştür¹⁹⁴⁹. IV. Antikhos tarafından yapılan, Epiphania genişletilmiştir¹⁹⁵⁰. Kentteki kutsal alanların bazılarını yeniden yaptırmıştır.

Tarihi eskiye dayana Antiokheia'da Roma İmparatorluğu'nun yönetiminin benimsenmesi için çalışmıştır. Bu amaçla, Roma'nın kurucusu sayılan Romus ve Remulus'u simgeleyen dişi bir kurt figürünü kentin doğu kapısına yerleştirmiştir. Ayrıca halk için bir hamam inşa ettirmiştir. Helenistik unsurları da göz ardı etmemiştir. Kentin tiyatrosunu onartmıştır. Tüm bunların yanı sıra kentin alt yapısını unutmamıştır. Kent sokaklarının yağmur sularıyla aşınmaması için drenaj yaptırmıştır. Kent halkı Tiberius'un kentle bu kadar ilgilenmesinden dolayı sütunlu caddedeki açık alana, Tiberius'un tunçtan yapılmış heykelini dikmişlerdir. Hatta bununla ilgili bir yazıtta bulunmuştur¹⁹⁵¹.

Tiberius Dönemi'nde, kentlerin alt yapıları çok önemli olmuştur. Lykia Birliği'ne mensup Attaleia'da, Galatia Valisi Basila'nın (M.S.33-34) aracılığıyla sütunlu yol yaptırılmıştır. Bu olayla ilgili bir yazıt bulunmuştur¹⁹⁵². Perge'deki ilk

¹⁹⁴⁷ Crawford 1981,42

¹⁹⁴⁸ CIG II 3451;IGRP IV.1503;Dimitriev 2005,132.

¹⁹⁴⁹ Baal 2000,152.

¹⁹⁵⁰ Downey 1961,168-170.

¹⁹⁵¹ Erol 1992, 73.

¹⁹⁵² Mitchell 1986; 23; Şahin 1995,28.

sütunlu yolu da Vali Basila'nın yaptırdığına inanılmaktadır¹⁹⁵³. Kentlerden gelen şikayetlere de senatus ve imparator eyaleti farkı gözetmeksizin çözüm bulmuştur. Aslında, senatusun yetki alanını da bu sayede daraltmaya çalışmıştır. Bu duruma güzel örneklerden biri Kyzikos'da yarımada'nın karaya bağlandığı dar nokta arasındaki kanalların tıkanmasıdır. İmparator Tiberius'un oğlu Drusus'a bağlı bir procurator kentteki bu sorunu çözmüş, Drusus, Kyzikos yerine İlion'da onurlandırılmıştır¹⁹⁵⁴.

Küçük Asya'daki, polisler hükümdarları tanrılaştırmıştır. Augustus'dan sonra, Tiberius, tanrısallığı reddetse de, imparatorluğun doğusundaki topraklarda bu duruma göz yummuştur¹⁹⁵⁵. Ne imparator ne de şahsına verilen kültler daimi olmamıştır. Ancak, Tiberius'un kültleri ölümünden sonra bile tapınım görmüştür. Depremde Anadolu'daki kentlere yardım ettiği için, Tiberius'un Anadolu'da on bir kentte rahibi vardı¹⁹⁵⁶.

Sardis, Tralleis, Aphrodisias, Pergamon ve Nysa'da rahiplerinin olduğuna yazılı kaynaklarda rastlamaktayız¹⁹⁵⁷. Olba tapınak devletinde, Galatia'da, Lykia'da, Cyprus'da adına bir tapınak yapılmıştır¹⁹⁵⁸. Hayatı boyunca, Eresus, Mitylene, Kos ve Myra'da tanrı; Kyzikos'da tanrıların en büyüğü olarak anılmıştır¹⁹⁵⁹. Klaros'daki Apollo Tapınağı'nın sundurmasında Tiberius'a ayrılmış bir kült mekanı olduğu iddia edilmiştir¹⁹⁶⁰.

Sadece kendisinin değil, oğlu ve ikiz torunlarının da Anadolu'da rahipleri mevcuttu. Oğlu Drusus'un Attaleia'da rahibinin olduğunu görüyoruz. Torunları,

¹⁹⁵³ Parrish 2001,179.

¹⁹⁵⁴ Levick 1999,101. Drusus Panionia'ya korsan sorununu çözmek amacıyla imperium proconsulare yetkisiyle gönderilmiştir. bk Tacitus, Annales 2.44; 3.7.1.

¹⁹⁵⁵ Tiberius, Tanrı olarak anılmayı reddetmiş adına tapınak yapılmasını yasaklamıştır. M.S. 15 yılında, Gytheionlular Tiberius'u tanrı ilan etmiştir. Ancak Tiberius bu teklifi reddetmiştir. bk Tacitus,4. 38; Suetonius Tiberius 36.1; Dio Cassius 56.35-42; Sherk 1998,57, no.31.

Gytheion'da imparatorluk ailesi şerefine şenlik düzenlenmesine göz yummuştur. Bu şenlik imparatorluk ailesi adınaydı ve altı gündü. Yazılı kaynaklara göre, kutlamalarda tiyaTroia, Augustus, Livia ve Tiberius'un imgeleri konulmuş ve adlarına kurbanlar adanmıştır. bk SEG 11.923.

¹⁹⁵⁶ Price 1983,58.

¹⁹⁵⁷ IGRP IV,454;C.I.G 2943.

¹⁹⁵⁸ Tiberius'un Diokaesarea'yı kurmuş olması nedeniyle bu yerleşimde bulunan podyumlu tapınak Tiberius Dönemine tarihlendirilmektedir.Ancak yerleşimde yapılan araştırmalar ışığında tapınağa ait başlıkların M.Ö. 10- M.S. 10 arasına tarihlendiği düşünülmektedir. bk Kaplan 2012,183-198.

¹⁹⁵⁹ Magie 1950,I,502.

¹⁹⁶⁰ Price 1983,412,no.26.

Tiberius Gemellus ve Germanicus'un da Ephesos'da rahipleri mevcuttu¹⁹⁶¹. İmparator adına oluşturulmuş kültler ölümlerinden sonra sürmemiştir. Tiberius ise bu konuda bir istisna sayılır. M.S. 3. yüzyılda, Lykia Birliği'nde hala rahibinin olduğunu yazılı kaynaklarda görmekteyiz¹⁹⁶².

İmparatorluk kültü kentlere ayrıcalık tanıdığı için doğu eyaletindeki kentlerde yaygınlaşmıştır. Küçük Asya'daki kentler, imparatorluk kültü için tapınak yapma yarışı içine girmişlerdir. Tiberius Dönemi'nde, M.S. 23 yılında, Batı Anadolu'daki on bir kent Tiberius, Livia ve Senatus adına tapınak yapmak için Roma'ya elçiler yollamıştır¹⁹⁶³. Her elçi, tapınağın neden kendi kentinde yapılması gerektiğine dair düşüncelerini Tiberius'a sunmuştur: Hypaeipa, Laodekia Lykos, Tralleis ve Magnesia Maender diğer kentlere göre daha daha alt düzeyde oldukları için yarışmadan elenmiştir. Vergilius'un Aenas Destanı'na dayanarak Romalılar'ın atası olduklarını söyleyen İlion, görkemli bir tapınak yapabilecek kadar zengin olmadığı için bu yarışı kaybetmiştir. Halikarnassos ise, bu kentte bin yıllardır hiç deprem olmadığını dolayısıyla imparator adına yapılacak tapınağın da hiç yıkılmayacağını dile getirmişlerdi¹⁹⁶⁴, ancak; bu kentin isteği de geri çevrilmiştir.

Bir tane imparator kültüne sahip kentler bile Roma'ya tapınak yapmak için başvurmuşlardı. Augustus Tapınağı bulunan Pergamon, Roma'dan hayır cevabını almıştır. Ephesos Artemis Kültü, Miletos ise Apollon Kültü'nün olmasından dolayı reddedilmiştir. Çünkü kentlerinde yeterli tapınağın var olduğuna inanılmıştır. Sardisli elçi Etrüsklerle akraba olduklarını iddia etmiştir¹⁹⁶⁵. Smryna halkı ise, M.Ö. 91-88 yılları arasında Mithridates Eupator ile Anadolu'da savaşırken, zor durumdaki Roma ordusuna yardım etmiştir. Roma bu olayı unutmamıştır. Sonuçta, Smryna, Tiberius, Livia ve Senatus adına tapınak yapma hakkını kazanmıştır¹⁹⁶⁶. Bu olayı kutlamak için, üzerinde Smryna'daki tapınak ve Tiberius olan sikke basılmıştır¹⁹⁶⁷.

İmparatorluk kültürleriyle ilgili tapınakların bitirilmemesi kentlerin siyasi

¹⁹⁶¹ Rose 1997,176,no.116. Germanicus'un özellikle Lykia'da birçok kültü vardı. Patara, Aperlai, Sidyma, Boubon, Kadyanda, Kormus, Kyenai gibi. bk IGRP III.464; IGRP III.514; 516; IGRP, III.641; IGRP III.641 648-653;658; IGRP III.764.

¹⁹⁶² IGRP III.474.

¹⁹⁶³ Tacitus Annales 4.55-56.

¹⁹⁶⁴ Tacitus Annales 4.15.4; 37; 55; Dio Cassius 59.28.1.

¹⁹⁶⁵ Pedley,1972,no.221.

¹⁹⁶⁶ Tacitus Annales 4.56.

¹⁹⁶⁷ BMC. Ionia, 268.266.

geleceklerini etkilemiştir. Augustus için yapımına başlanan bir tapınağı tamamlamayan Kyzikos özgür saygısızlık ettikleri için alınmıştır. Kyzikos halkı, Augustus'a ibadeti kabul etmemekle suçlanmıştır. Kısa süre sonra, kentte yaşayan Romalılara kötü davranıldığı ve bu konuda kanunlara uyulmadığı da eklenmiştir¹⁹⁶⁸.

Var olan kültler de bu dönemde imparatorluk kültü haline gelmiştir. Pessinus'ta yapılan Ana Tanrıça Kybele Tapınağı, Tiberius'un iktidarıyla beraber, imparatorluk kültü olmuştur. Ankyra'da Augustus Tapınağı'nın sol antasında bulunan rahipler listesi, rahiplerin imparatorluk kültürünü onurlandırmak için neler yaptığını göstermektedir. Yazıtta adı geçen rahipler, imparatorluk kültürünü onurlandırmak adına sunularda bulunmuştur. Vali Metillius'un Dönemi'nde, imparatorluk kültü rahibi halka yağ dağıtmış, boğa güreşi gösterileri düzenletmiş ve ziyafetler vermiştir¹⁹⁶⁹. Yazıtın elli yedi ile yetmişinci satırları arasında, Silvanus'un valiliğinde, rahibin halka bir yıl yağ dağıttığı anlatılmıştır. Ayrıca, kamu için iki kez ziyafet vermiş ve gladyatör oyunları düzenlemiştir¹⁹⁷⁰.

Aphrodisias'ta da, Tiberius Dönemi'nde kentin iki büyük ailesi olan Attalos ve Attalis imparator ve hanedan adına bir tapınağın yaptırmaya başlamıştı. Bu iki aile aynı zamanda, imparatorluk kültürünün rahipleriydi. Tapınağın tamamlanması Nero Dönemini bulmuştur. Bu iki aile tapınak inşası için gerekli masrafları üstlenmişlerdi. Bu sorumluk babadan oğula yaklaşık kırk yıl sürmüştür¹⁹⁷¹.

Anadolu'da imparatorluk adına yapılan inşaat çalışmaları sadece tapınakla sınırlı kalmamıştır. Portiko ve propylon, imparator ile ailesi adına yapılmıştır. Ephesos'da Roma vatandaşı olan C. Sextilius Polio portiko yaptırmış ve içerisine Augustus, Livia ve Tiberius'un heykellerini koydurmuştur¹⁹⁷². Zamanla, bu portiko, kentin siyaset meydanı haline gelmiştir. Aphrodisias'da Tiberius Portikosu'nun da, yapımına Tiberius Dönemi'nde başlanmıştır. Ancak, bitirilememiştir¹⁹⁷³. Portikonun frizlerinden birinde İmparator Tiberius'a ithaf edilmiş yazıt bu görüşü desteklemektedir¹⁹⁷⁴. Pisidia'da yapılmış Tiberius Dönemine tarihlenen propylon, üç

¹⁹⁶⁸ Tacitus Annales 4.36 Suetonius Tiberius 37.1; Dio Cassius 56.24; Hasluck 1910, 184-185.

¹⁹⁶⁹ Sherk 1984,-73-74,no.

¹⁹⁷⁰ Mitchell 1986,23.

¹⁹⁷¹ Rose 1997,165,no.105.

¹⁹⁷² Parrish 2001,71.

¹⁹⁷³ Erim 1985,541-549.

¹⁹⁷⁴ Erim 1986,.35.

tonozlu ve üzerinde Augustus'un zaferlerini sembolize eden heykellerle süslenmiş zafer takı biçiminde yapılmıştır¹⁹⁷⁵.

İmparatorluk Döneminde kentler, imparator ve hanedan mensubu kişilerin heykellerini yapmışlardı. Soyunu Aenas'a dayandıran imparator ve ailesi tanrı gibi tasvir edilmiştir¹⁹⁷⁶. Aphrodisias'ın güney portikosunda imparator ve ailesine ait kabartmalar bulunmaktadır. Attalos ve Diogenes tarafından yaptırılan kabartmalarda imparatorluk ailesinin kutsallığının altı çizilmiştir. Adeta Roma İmparatorluğu'nun gücü ortaya konulmuştur. Kabartmalarda, tanrılar imparatorluk ailesi mensuplarına yardım etmektedirler¹⁹⁷⁷.

M.S. 23 yılında, Apollonia Sozopolis'te, hem gymnasiarkhh hem de Tanrıça Roma Kültü'nün rahibi olan, Artemis'in oğlu Olympichos, temenosa Tiberius ve Germanicus ile Genç Drusus'un at üzerindeki heykellerini diktirmiştir.¹⁹⁷⁸ İmparatorluk ailesinin at üzerinde tasvir edilmiş heykellerine nadiren rastlanmaktadır. Ölmüş olan Germanicus ve Drusus'u onurlandırmak amacıyla yapılmıştır¹⁹⁷⁹. Karadeniz'deki Sinope kolonisine Agrippina'nın bir heykeli dikilmiştir¹⁹⁸⁰. Tiberius'un kardeşi Germanicus'un eşi olan Agrippa aynı zamanda Augustus'unda torunuydu.

Küçük Asya'daki kentler imparator ve ailesi adına sadece heykel yapmamıştır. hanedan adına sikke darp etmişlerdi. Germanicus ve Drusus adına üzerinde "kardeşce sevilen yeni tanrılar" lejandı olan sikke basmışlardır¹⁹⁸¹.

Tiberius Dönemi'nde, kutsal alanlar önem kazanmıştı. Tapınaklar geçmişten getirdikleri asyilium yani dokunulmazlık hakkıyla suçluların sığınağı haline gelmiştir¹⁹⁸². Batı Anadolu'da ve Hellas'da çeşitli tapınakların elindeki asyilium hakkının kötüye kullanıldığına ilişkin şikayetler artmıştır. Bunun üzerine, geniş çaplı

¹⁹⁷⁵ Anabolu 2001,14.

¹⁹⁷⁶ Smith 1987,87.

¹⁹⁷⁷ Augustus düşmanını yenerken tasvir edildiği kabartmada, Zafer Tanrıçası Nike hemen yanı başındadır. Tiberius kalkanı tutarken aynı Savaş Tanrı'sı Mars gibi durmuştur. Ayrıca, hanedanın kurucusu sayılan mitolojik kahraman Aenas'ın öyküsü de, güneydeki portikodaki paneller üzerine yontulmuştur. Bir kabartma da, Aenas'ın önündeki çemberin doğudan batıya doğru olması, Anadolu ile İtalya arasındaki tarihsel bağları gözler önüne sermektedir. bk. Rose,1997,166-167.

¹⁹⁷⁸ MAMA IV.48.

¹⁹⁷⁹ Rose 1997,169.

¹⁹⁸⁰ IGRP III.94.

¹⁹⁸¹ BMC. Lydia, 251.104.

¹⁹⁸² Tacitus 3.59.

bir soruşturma açarak, kentlerin haklarını savunmak üzere Roma'ya birer delege göndermelerini istemiştir¹⁹⁸³.

Kentler asyilium hakkını kaybetmemek için nedenler ileri sürmüşlerdir. Ephesos'lular, Apollo ve Artemis'in bu kentte doğduğunu iddia etmişlerdir¹⁹⁸⁴. Magnesia Maender elçisi, daima Roma'nın müttefiki olduklarını belirtmiş ve Mithridates Savaşları'nda Roma'nın yanında yer aldıklarından bahsetmiştir. Aphrodisias'dan gelen elçi, Tanrıça Venüs Kültü'nü ve Roma ile olan bağlarını ileri sürmüştür¹⁹⁸⁵.

Stratonikea¹⁹⁸⁶, Hieorocaesarea¹⁹⁸⁷, Pergamon¹⁹⁸⁸, Smyrna, Perge, Sardis, Miletos, Samos, Kos, ve Cyprus'da Roma'ya asyilium hakkını kazanmak için elçiler göndermiştir. Senatus'da alınan karar doğrultusunda eyaletlerdeki tapınakların içine kutsal bir yer olduğunu belirtecek plaketer konulacak ve böylece din duygusuyla tapınakların sömürülmesine izin verilmeyecekti¹⁹⁸⁹.

Küçük Asya'da Roma askeri güce başvurmayı tercih etmemiştir, ancak; iletişimle çözülemeyecek sorunları askeri güçle çözmüştür. Tiberius Dönemi'nde nadiren askeri güç kullanılmıştır. M.S. 19 yılında ortaya çıkan, Hellespontos'daki korsan sorunu jeopolitik konumun, işgal için uygun ortam hazırladığının da göstergesidir. Ayrıca, Roma'nın deniz gücünün sınırlarını korumak için yeterli olmadığını da dikkat çekmektedir. Hellespontos'un kıyısındaki yerleşimler korsanlar tarafından yağmalanmıştı. Tiberius, Hellespontos'un güvenliğinin, doğu eyaletlerinin hatta imparatorluğun devamını sağlayacağını fark etmişti. Çok geçmeden bu sorun Drusus'un procuratoru T. Valerius Proculus tarafından çözümlenmiştir¹⁹⁹⁰.

Tiberius Dönemi'nde sadece kentlerde değil kolonilerde de sorunlar ortaya çıkmıştır. M.S. 16 yılında, Antiokheia Pisidia'da, hayatlarından memnun olmayan

¹⁹⁸³ Suetonius Tiberius 4; Magie 1950,I,505.

¹⁹⁸⁴ Elliger 1992,136.

¹⁹⁸⁵ Tacitus, Annales 3.62; Reynolds 1982, 164.

¹⁹⁸⁶ Kentte bulunan Jüpiter tapınağının kutsallığından bahsetmiştir. bk Tacitus Annales 3.60. Roma pantheonunda bulunan Tanrıça'nın kendileri için önemine de değinerek Roma'yı etkilemeye çalışmış olabilir.

¹⁹⁸⁷ Romalı askerler geçmişte Tanrıça Diana'nın tapınağına sığınarak zor durumda kalmaktan kurtulduklarını dile getirmişlerdi. bk. Tacitus 3.60.

¹⁹⁸⁸ Pergamon kentte bulunan Tanrı Asklepion kutsal alanının öneminden dolayı asyilium hakkını hak ettiğini belirtmiştir. bk. IGRP II.450.

¹⁹⁸⁹ Smith 1942,210.

¹⁹⁹⁰ IGRP ,IV. 219;Magie 1950,I, 504; Smith-Marchese 2014, 461,no.11.

askerler, içinde bulundukları koşulların düzeltilmesi için grev yapmışlardı. Hatta, daha da ileriye giderek, yerleşimdeki su kemerinin bir bölümünü yıkmışlardı. Talepleri Roma tarafından kabul edilince, su kemerini tamir etmişlerdi¹⁹⁹¹.

Tiberius Dönemi'nin askeri yollardan çözümlenen diğer bir olay, Kilikia Thrakeia'da yaşayan Kietae kabilesinin, M.Ö. 36 yılında vergi vermemek için ayaklanmasıyla ilgiliydi¹⁹⁹². Archelaus Minor'ün yönettiği Kilikia Thrakeia'da yaşayan Kietae kabilesinin isyanı bastırılmayınca, Roma'dan yardım istemiştir. Ayaklanma kanlı bir şekilde, Suriye valisi Vitellius'un görevlendirdiği Marcus Trebellius tarafından bastırılmıştır¹⁹⁹³.

Roma, Euphrates Nehri'nin batısını kontrol etmeye başlayınca, Parth'lara karşı daha güçlü hale gelmiştir. Augustus'un vasiyet ettiği gibi önce sınırlar korunmuş, sonra yeni topraklar kazanılmıştır¹⁹⁹⁴. Ancak, Euphrates nehrinin doğusundaki Armenia Krallığının idaresi Roma ile Parthia arasında daima sorun olmuştur. Roma İmparatorluğunun, hem Anadolu'daki eyaletlerinin güvenliği, hem de Asya ve Uzakdoğu ile olan ilişkisi, Armenia Krallığı'na bağlı olduğu için daima bu toprakları kontrol altında tutmaya çalışmıştır¹⁹⁹⁵.

Part krallığı da Roma gibi stratejik noktada bulunan Armenia krallığının yönetimine karışmaktaydı. Roma düşmanı Parth krallığının Armenia'da etkili olmasını istemiyordu. Tiberius Dönemi'nde de, Parth krallığı Armenia'ya müdahale etmişti. M.S. 17 yılında, Armenia Kralı Vonones, Parth kralının askeri müdahalesi sonucunda Suriye'ye kaçmıştı. Part kralı da tahta Vonones'in kardeşini çıkartmak istemişti¹⁹⁹⁶.

Bunun üzerine Tiberius kardeşi Drusus'un oğlu Germanicus'u *maius imperium* yetkisiyle doğu eyaletlerine göndermişti. Germanicus, Armenia tahtını Roma taraftarı Pontos Kralı Polemo'nun oğlu Zeno'yu, III.Artaxiata'yı oturtmuştu¹⁹⁹⁷. Ancak Armenia tahtıyla ilgili sorun M.S. 34 yılına kadar tam anlamıyla çözümlenememiştir. M.S. 34 yılında Armenia kralı ölünce Parth kralı oğlunu Armenia kralı yapmıştır.

¹⁹⁹¹ Taşlıalan 2001,25.

¹⁹⁹² Tacitus Annales 4.41.1;Magie,1950,I,507.

¹⁹⁹³ Magie 1950,I,507.

¹⁹⁹⁴ Tacitus Annales 2.11.70 ,Dio Cassius 56.33.2.

¹⁹⁹⁵ Lightfoot 2000,68-69.

¹⁹⁹⁶ Tacitus Annales 2.43.3; Mommsen 1999, 142.

¹⁹⁹⁷ Tacitus Annales 2.56.

İberia kralı Mithridates'i Armenia kralı yapmıştır. M.S. 36'da, Tiberius, Parth krallık sorunu çözmede anahtar rol oynamıştı¹⁹⁹⁸. Böylece, Euphrates nehrinin doğu ve batısını kontrol altına alarak doğu eyaletlerinin güvenliğini sağlamıştır..

Tiberius, M.S. 34 yılında, kendi oğlu ve torunları öldüğü için, evlat edindiği Germanicus'un oğlu Gaius (Caligula) geçmiştir. Tiberius, Augustus'un izlediği her türlü politikanın takipçisi olmuştur. Doğu eyaletlerinde uyguladığı yerleşim politikası sayesinde bu toprakların Romalılaşmasını sağlamıştır.

VII.2.1.3 Caligula İktidarı (M.S. 37-41)

M.S. 37 yılında Tiberius'dan sonra tahta Germanicus'un oğlu Gaius Caligula geçmişti¹⁹⁹⁹. M. Antonius ve Augustus dolayısıyla Caesar ile akrabalık bağı olan Caligula'ya imparatorluktaki bir çok kent bağlılık yemini etmiştir²⁰⁰⁰. Batıda Lusitania'da Aritium (Portekiz) ve Umbria'da Sestinum (İtalya, Foglia) Caligula'ya bağlılıklarını sunmuştur²⁰⁰¹. Doğuda ise Assos (Behramkale) Gaius'a bağlılığını sunup, O'nu kara ve denizde koruyacaklarını tunçtan bir tablet üzerine yazdırmışlardı²⁰⁰². Caligula'ya yapılan bağlılık yemini dolayısıyla, bazı kentlerin elçileri Roma'ya gidip, Jüpiter Capitolinus tapınağında kentleri adına kurban kesmişlerdi²⁰⁰³. Akhae, Aitolia, Boeteiaolia, Lokria, Phokea ve Euboea koinonları Caligula'nın iktidara gelmesi sebebiyle kurbanlar kesip, heykellerini dikmişlerdi²⁰⁰⁴.

Caligula Dönemi'nin tanınması ve devamı için sikkeler bastırmıştır. Küçük Asya'da Apameia'da, Lampsakos, Laodekia, Sinope, Smyrna, Magnesia Sipylos, Miletos, Aizonai, Poemeneum Philadelphia, Amorion ve Epiphaneia'da sikkeler darp edilmişti²⁰⁰⁵. Protoktorate krallıklar da hem kendi yönetimlerinin onandığının bir

¹⁹⁹⁸ Tacitus Annales 6.32; Dio Cassius 58.26.

¹⁹⁹⁹ Tiberius vasiyetnamesinde tahtı torunu Tiberius Gemellus ve Caligula'ya bırakmıştır. Çocuk yaşta olan Tiberius Gemellus Caligula'yı destekleyen muhafız ordusu komutanı Macro tarafından öldürülmüştür. bk Tacitus, Annales 4.50; Suetonius Caligula 14.4; Dio Cassius 59.8.1.

²⁰⁰⁰ Suetonius Tiberius 13.1; Dio Cassius 59.3.14; Magie 1950, I, 510.

²⁰⁰¹ CIL 170; Barrett 1980, 54.

²⁰⁰² IGRP, IV, 251; Abbott-Johnson 1926, no. 48. “Zeus, Athena ve Tanrı Augustus adına Caligula'nın iktidarını teşekkür ederim... Tüm kainata huzur ve mutluluk getiren Gaius Caesar Germanicus Augustus, kentlerin özgürlüklerinin garantisi olacaktır.”

²⁰⁰³ Suetonius, Caligula, 27.2; Dio Cassius 59.8.3.

²⁰⁰⁴ Barrett, 1989, 55, dn. 24.

²⁰⁰⁵ <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk>

bk RPC, 411, 806, 853, 1176, 1670, 1759, 1763, 1765, 1817, 3907, 6833, 8677, 8678, 8679, 8680, 8684, 8685, 8689, 8694, 8700, 9767,

işareti olarak, hem de Caligula'yı onurlandırmak için sikkeler bastırmışlardır²⁰⁰⁶.

Caligula iktidarının ilk başında Augustus ve Tiberius'un uyguladığı politikaların çoğunun takipçisi olmuştur. İmparatorluğunun ilk aylarında iyi bir yönetim sergilemiştir²⁰⁰⁷. Tiberius Dönemi'nde yarım kalan kamu yapılarını tamamlanması için uğraşmıştır²⁰⁰⁸. Yönetiminin ilk aylarından sonra geçirdiği hastalık tamamen değişmesine sebep olmuştur. Kötü, zalim ve savurgan bir iktidar sergilemiştir. Gittiği her yerde maliyeti yüksek oyunlar düzenletmiştir²⁰⁰⁹. Asker ve halka para dağıtmıştır²⁰¹⁰. M.Ö. 38 yılında, Augustus'un koyduğu askeri hazineye aktarılan %1'lik vergiyi de kaldırmıştır²⁰¹¹.

Caligula zamanında, Anadolu'da uygulanan yerleşim politikasında protoktorate krallıklarla ilgili yapılan düzenlemeler önemli rol oynamıştır. M.S. 38 yılında, Caligula, Roma'da beraber büyüdüğü çocukluk arkadaşı IV.Antiokhos'a yaklaşık yirmi yıldır ilhak edilmiş krallık toprakları için yüz milyon sesterci ve Kommagene krallığı ile daha önce Tarkondimotos'a ait olan Kilikia'nın kıyı kesimini Suriye eyaletinden ayırarak egemenliği altına vermiştir²⁰¹². Taurus'un kuzeyinden güney Lykaonia'ya kadar olan bölüm de, Kommagene krallığı sınırlarına dahil olmuştur. Kral da, Caligula'yı onurlandırmak için, Kieate topraklarında bir Helen polisi kurum ve yapılarına sahip Germanikopolis'i kurdurmuştur²⁰¹³. Kilikia'nın bu bölümünün Helenleşmesi hedeflenmiştir. Korykos kenti de, bu krallığın darphanesi olmuştur²⁰¹⁴.

Armenia kralı Mithridates'i Roma'ya çağırarak sebep bildirmeden hapsetmiştir²⁰¹⁵. Yerine Trakya kralı Kotys'in oğlu Kotys'i geçirmiştir²⁰¹⁶. Trakya

²⁰⁰⁶ Barrett,1989,243-245.

²⁰⁰⁷ Baiae ile komşu liman Puteoli arasında yaklaşık iki mil (2956 m.) boyunca uzanan ve gemilerin yan yana dizilerek duba gibi kullanıldığı portatif bir köprü yaptırmıştır. bk Suetonius Caligula 19.

²⁰⁰⁸ Suetonius Caligula 21.

²⁰⁰⁹ Suetonius Caligula 18.20.37.

²⁰¹⁰ Suetonius Caligula 17.2; Dio Cassius 59.2.1-5.

²⁰¹¹ Suetonius Caligula 16. 3; Dio Cassius 55. 25; 58. 16. 2; 59.9. 6.

²⁰¹² Suetonius,Caligula 16.3;Dio Cassius 59.8.2.

²⁰¹³ Dio Cassius 59.24.1;Magie 1950,I,550. Jones, bu kentin Claudius veya Nero adına kurulmuş olduğunu düşünmektedir. krş Jones 1937,210

²⁰¹⁴ Arslan 1993,197.

²⁰¹⁵ Tacitus Annales 11,8,1;Dio Cassius 60.8.1.

²⁰¹⁶ Iturenian Arapları'na ait Sohemus da Kotys'e verilmiştir. bk. Dio Cassius 59.12.1;Barrett 1989,24.

Krallığına Rhometalkes²⁰¹⁷, Pontos krallığına Polemo'nun oğlu Polemo getirilmiş ve Kırım da verilerek hakimiyet alanı genişletilmiştir²⁰¹⁸. Yaptığı bu düzenlemelerle, Roma'nın sınır bölgelerinde savunma duvarı oluşturmuştur.

Caligula zamanında Küçük Asya'da depremler olmuştur. M.S. 37'nin başında Antiokheia'da olan depremde Daphne meydanı tahrip olmuştur. Kentin yeniden inşası için maddi yardımda bulunmuş ve üç kişi göndermiştir. Mimar Salvianus ya da Salianus dağın yakınında kamu hamamı ve tapınak yaptırmış; Daphne yakınlarında bir su kemeri inşa veya tamir ettirmiştir²⁰¹⁹. Kendi özel elçileri olarak atadığı Lucius Varius ve Pontius kentin yeniden imarından sorumlu tutmuştu. Orontes (Asi) nehrinin yakınında evler, nymphaeum ve hamam inşa ettirmişlerdi²⁰²⁰. Tiberius zamanında yapılan ve depremde yıkılan sütunlu cadde tekrar yapılmaya başlanmıştı. M.S. 37 yılının sonunda Ephesos'da bir deprem olmuş, M.Ö. 1. yüzyılda inşa edilen Yamaç evlerin bir bölümü yıkılmıştır²⁰²¹. Caligula'nın kente nasıl yardım ettiği bilinmemektedir.

Anadolu'daki yerleşimler Caligula Dönemi'nde, çok fazla Helen tipi yapı inşa edilmemiştir. Günümüzde yapılan araştırmalar sonucunda, Sagalassos'da Caligula'nın iktidarında, agoranın güneybatı girişi yeni bir kemerle daha da anıtsal bir hale getirilmişti. İmparatora ithaf edilen yazıt olduğu düşünülmektedir. Ancak ölümünden sonra adı silindiği için bu bir olasılıktır²⁰²².

Roma'nın doğusunda etkili olan imparatorluk kültü Caligula ile beraber değişmeye başlamıştır. Roma'da adına senatus kararıyla iki tapınak yapılmıştır²⁰²³. Caligula soyunu Jüpiter'e dayandırmıştır. Roma Forumu'nda, Jüpiter Capitolinus tapınağında, Castor ve Polux heykelleri arasına kendi heykelini yerleştirmiş ve Jüpiter Latiaris adını almıştı²⁰²⁴.

²⁰¹⁷ Sullivan 1979,207-211.

²⁰¹⁸ Dio Cassius 59.12.12;Thonemann 2004,144-150.

²⁰¹⁹ Yamaç-Pamir 2012,54-55.

²⁰²⁰ Sütunlar arasında yer alan nymphaeum veya trinympheon olarak adlandırılan üst tarafı kubbe ile örtülü üç büyük nişin cepheye hakim olduğu nymphaeumdu. bk Downey 1961,191,dn.125-126;192.

²⁰²¹ Karagöz 2005a,45-46.

²⁰²² Waelkens-Poblome 1997,280; Uytendaele-Waelkens-Torun 2011,243.

²⁰²³ Dio Cassius 59.28.2. Caligula, iktidarının ilk aylarında, heykellerinin dikilmesini ve dini payeler verilmesini yazılı olarak yasaklamıştır. bk. Dio Cassius 59. 4. 4.

²⁰²⁴ Suetonius Caligula 22; Dio Cassius 59.28.5. Josephus, Caligula'nın Jüpiter Capitolinus'a kardeşi diye seslendiğinden bahsetmektedir. bk Josephus AJ 19.4.

Caligula, M.S. 38'de Caligula, sinagoglara heykelinin dikilmesini emretmiştir. Bu yüzden, Yahudi yerleşimlerinde isyanlar çıkmış, ama bastırılmıştır. Caligula'nın imparatorluk kültürüne ibadet isteği, imparatorlukta yaşayan tüm Yahudileri etkilemiştir²⁰²⁵. Aynı yıl Antiokheia'da isyan çıkmış, Yahudiler öldürülmüş, sinagoglar yakılmıştır. İsyan, Helenler de öldürülmüştür. Caligula, olayların sorumlusu olarak özel elçileri Pontius ve Varius'u cezalandırmış, mallarını haciz etmiş, yanan ve yıkılan yapıların yeniden yapılması için maddi yardımda bulunmuştur²⁰²⁶.

M.S. 40 yılında, Aleksandreia'da (İskenderiye) Caligula adına yapılan sunak Yahudiler tarafından yıkılınca, Yahudiler'in Tanrısallığını tanımadığını düşünerek, imparatora saygısızlıkla suçlanmışlardı²⁰²⁷. Bu duruma sinirlenen Caligula, Kudüs'teki Süleyman tapınağına heykelinin dikilmesini istemiştir²⁰²⁸. İmparatorun bu isteği Yahudiler tarafından duyulunca bir iç savaşa neden olacağını düşünen Suriye valisi Publius Petronius, bu emrin yaklaşık bir yıl geciktirilmesini sağlamış; Judea kralı Herod Agrippa'nın da, uzun uğraşları sonucunda Caligula bu isteğinden vazgeçmiştir²⁰²⁹.

Anadolu'da bir çok yerde tapınım görmüştür. Pergamon Athena tapınağında rahibi olduğunu yerleşimde bulunan bir yazıttan öğrenmekteyiz²⁰³⁰. Kızkardeşi Drusilla ve annesi Agrippina, Yeni Aphrodite unvanı almıştır²⁰³¹. Drusilla ölünce, Kyzikos ve Magnesia'da tanrıça olarak tapınılmıştır. Magnesia'da bir yazıtta Drusilla onurlandırılmaktadır²⁰³².

Caligula'nın Miletos'da bir tapınağı vardır. Tapınağın yapımını bizzat Caligula'nın emrettiği düşünülmektedir²⁰³³, ancak; Apollo ile aynı tapınakta tapınım gördüğüne dair hiç bir kanıt yoktur²⁰³⁴. Caligula'nın Apollo tapınağını

²⁰²⁵ Trebilco 1982,252.

²⁰²⁶ Downey 1961,193.

²⁰²⁷ Josephus AJ 18..8.1.

²⁰²⁸ Josephus,AJ,18,261-268;Suetonius,Caligula,22,3.

²⁰²⁹ Josephus,AJ, 19,1,6; Suetonius, Caligula,56.

²⁰³⁰ IGRP,IV,1464.

²⁰³¹ Magnesia'da Tanrıça Agrippina'nın rahibi Alkiphron'du. bk Dimitriev,2005,209

²⁰³² IGRP,IV,145.

²⁰³³ Suetonius,Caligula,21. Caligula Miletos'da tapınak yaptırmasının sebebi şudur: Augustus'un Pergamon'da, Tiberius'un Smyrna'da tapınakları vardır. Bu yüzden kendine tapınak yaptırmak için Didyma Apollo bilicilik merkezi Didyma yakınlarında bir yer seçtiği düşünülmektedir.

²⁰³⁴ Barrett, 1989,140-153. Apollo ile bir tutulmak istenmiştir.

tamamlanmasına yardımcı olmak istediği olasılığı üzerinde durulmaktadır²⁰³⁵. Sadece tapınağa temenos yaptırdığını düşünenler de vardır²⁰³⁶. Diğer yandan, M.S.40 yılına tarihlenen Didyma'da Apollo tapınağının güneybatı köşesinde bulunan bir yazıtta, Caligula adına Miletos'ta yapılacak bir tapınak için on üç kişilik neopoi'lerden bahsedilmektedir²⁰³⁷. Bu kişilerin hepsi Asia eyaletini temsilen bir conventus bölgesinden gelmişlerdi. Hatta bu dönemde Miletos'da basılmış bakır bir sikkede ön yüzde Caligula'nın başı; arka yüzde hexastyle bir tapınak betimlenmiştir²⁰³⁸.

Birçok kmenin kent veya eyaletten bağımsız imparatorluk kültleri vardı. Caligula Dönemi'nde, Lydia'da Kula yakınlarında bir komeye ait olduğu düşünülen kamusal bir alan bulunmaktaydı²⁰³⁹. Burada bulunan bir kabartmayla Caligula'nın Germania zaferi onurlandırılmıştır²⁰⁴⁰.

Caligula, Anadolu'daki kentlerin siyasi durumlarıyla yok denecek kadar az ilgilenmiştir. Tiberius iktidarında Augustus için yapılacak tapınağı bitiremediği için Kyzikos'un özgür kent statüsüne son verilmiştir. Caligula, M.S. 37 yılında Tiberius'un ölümü sonrasında kente haklarını geri vermiş ve yardım etmiştir²⁰⁴¹. Kyzikos'da buluna kanal ve limanları temizletmişti. Kentteki kanal üzerinde inip kalkan köprü inşa ettirmişti. Kyzikos'da Caligula'yı Yeni Helios olarak adlandırdığı bir dekret yayımlamıştır²⁰⁴².

Kyzikos'a yerleşen Trakya kraliçesi Antonia Tyrphane'da Livia kültürünün rahibi olmuş, Caligula ve hanedanla ilişkisinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır²⁰⁴³. M.S. 38 de Antonia Tyrphena, bu kentte usülsüzlük yapan Romalılar'ı cezalandırmıştır. *Atimia*²⁰⁴⁴ uygulaması yaparak kentte Roma egemenliğinin

²⁰³⁵ Dio Cassius, 69, 28, 1.

²⁰³⁶ Fontenrose, 1988, 22.

²⁰³⁷ Miletos, Pergamon, Antiokheia Maender, Kyzikos, Apameia, Laodekia, Kaesareia, Philomelion, Halikarnassus, Smyrna, Sardis, Ephesos ve Tralleis'ten elçiler gelmişti. bk Robert, 1949, 206-238.

²⁰³⁸ BMC, Ionia, 198, no. 43.

²⁰³⁹ Price, 1984, 84.

²⁰⁴⁰ Barrett, 1989, 134, dn. 37. Caligula olarak betimlendiği düşünülen Romalı bir atlı, elleri arkadan bağlı Germania olduğu düşünülen bir kadının üzerine çıkarak betimlenmiştir.

²⁰⁴¹ Hasluck 1910, 184.

²⁰⁴² IGRP IV.145; Barrett 1989, 143.

²⁰⁴³ Dimitriev, 2005, 267. Kendisi Caligula ile kuzen olup, Roma'da yanında bulunmuştur.

²⁰⁴⁴ Helen kentlerinde, kısmi veya tamamen vatandaşlık haklarını yitirmek anlamına gelmektedir. bk. Hornblower-Spawforth-Eidinow 2012, 199. Hansen'e göre, vatandaş olarak yeterli kapasite göstermeyenlerin cezalandırılmasıdır. bk Hansen 1991, 86, dn. 5-6.

benimsenmesini sağlamıştır²⁰⁴⁵.

Caligula, kentlerde yaşayan kendi taraftarlarını ödüllendirmiş hatta vatandaşlık vermiştir. Miletos'da Caligula rahibi olan V. Capito gymnasium yaptırmıştır. Kentte *Capitoneia* adına oyunlar düzenlenmiştir²⁰⁴⁶. Sadece dört yıl tahtta kalmış olmasına ve sağlıklı bir yönetim sergilememesine rağmen, gelenekselleşen Roma politikası uyarınca Anadolu'da kendi yandaşlarına vatandaşlık vermiştir. Ancak bu dönemde, bilinçli bir vatandaşlık politikasından bahsedilemez²⁰⁴⁷.

Caligula M.S. 41 yılında öldürülmüş, ismi anıt ve yazıtlardan silinmiştir. Caligula'nın yönetiminin ilk aylarında iyi bir politika izlemiş ama hastalığı yüzünden bu politikayı devam ettirememiştir. Yine de, Germania'yı alarak sınırları genişletmiş, Anadolu'da protoktorate krallıklarla ilgili yaptığı düzenlemelerle sınır bölgelerini kontrol altına tutmuştur. Yerine amcası Claudius geçmiştir.

VII.2.1.4. Claudius Dönemi (M.S. 41-54)

Julius_Claudius hanedanının dördüncü imparatoru olan Claudius, Germanicus'un kardeşi, Caligula'nın amcasıydı. Caligula ve ailesinin öldürülmesinden sonra, imparator ilan edilmişti²⁰⁴⁸. Bu imparator döneminde, Augustus politikası esas alınmış bunun yanı sıra Roma imparatorluğu genişlemiştir²⁰⁴⁹. Tüm imparatorlukta hem nüfus sayımı yaptırmış hem de imparatorluğun gelir kaynaklarının tamamının belirlenmesini sağlamıştır²⁰⁵⁰.

Claudius, köleler ve azatlılar arasından, yetenekli kişileri seçerek, onları idari, askeri ve mali işlerde kullanmıştır. Senatus eyaletlerinde bile vergileri azatlılar toplamaya başlamıştır. Bu değişikliklerle, senatus ve bütün memuriyetler geri plana itilmiştir. Claudius, memurlar üzerinde doğrudan etkili olmaya başlamıştır²⁰⁵¹. Küçük Asya'da da azatlılar bu imparatorla beraber güçlenmişlerdir. Lykia Sidyma'da azatlısı ve özel doktoru olan Tiberius Claudius Epagathos ile oğlu Tiberius Claudius

²⁰⁴⁵ Dimopoulou-Piliouni 2010,235.

²⁰⁴⁶ Barrett 1989,144.

²⁰⁴⁷ Dönmez-Öztürk 2011,53.

²⁰⁴⁸ Suetonius, Claudius 10.1-3;Dio Cassius 60.1.

²⁰⁴⁹ Anadolu dışında, Moritanya, Noricum, Yahuda topraklarını ilhak etmiştir. bk Dio Cassius 60.8-9. Britanya'yı da fetih edilmiştir. bk Scramuzza 1940,163.

²⁰⁵⁰ Osgood 2011,158,dn.63.

²⁰⁵¹ Birer azatlı olan Pallas,hazine; Narcissus iletişim; Callistus da, adalet memurluklarının başına getirilmişlerdi. bk Levick 2012,81-91.

Livianus Claudius ve adı belli olmayan bir kişi için stoa ile anıtsal bir Claudius heykeli yaptırmışlardır²⁰⁵².

İmparator Claudius, eyaletlerin iyi yönetilmesini sağlamak ve valilerin keyfi yönetimlerine önlemek amacıyla bazı tedbirler almıştır. Valilerin bir eyalete seçilmelerini takip eden Nisan'ın ortasından sonra Roma'da kalmalarını ve ayrıca görevlerini tamamlar tamamlamaz yeni bir göreve atanmalarını yasaklamıştır. Bu şekilde eyalet valilerinin görevini kötüye kullanmasını engellemeyi amaçlamıştır²⁰⁵³.

Geçmişte olduğu gibi görevini kötüye kullanan Romalı vali ve memurları cezalandırmıştır. M.S. 49 yılında, Bithynia-Pontos valisi olan prokonsül Cadius Rufus sahtekarlıkla suçlanmış ve suçlu bulunmuştur²⁰⁵⁴.

Eyaletlerin yönetimine ve önemli görevlere *procurator*lar getirilmiştir. Claudius, M.S. 59'da, senatusda *procurator*'ların yetkilerini arttıran bir *dekret*'in kabul edilmesini sağlamıştır²⁰⁵⁵. *Procurator*'lar artık hem imparatorun mülklerini yönetmiş hem de, *fiscus* için devlet gelirlerini toplamışlardır²⁰⁵⁶. İmparator Claudius tarafından bazen Anadolu'da eyaletlerin yönetimlerinde rol oynamışlar²⁰⁵⁷ ve zaman zaman başarılı yönetimler sergilemişlerdi²⁰⁵⁸.

Claudius eyaletlerin iyi yönetilmesi dışında refahına da önem vermekteydi. Bu amaçla, maddi anlamda sömürülmesini engelleyebilmek yerleşimlerin lejyonlara araç temin etme zorunluluğunu kaldırmıştır²⁰⁵⁹, ancak; tam anlamıyla uygulanamamıştır. Bu yüzden, eyaletlerde bu karara uymayanlarla ilgili bir dekret yayınlamıştır²⁰⁶⁰.

Stratejik bir öneme sahip Küçük Asya'da, Claudius'un uyguladığı yerleşim politikasında geçmişte olduğu gibi protoktorate krallıklar önemli rol oynamıştır.

²⁰⁵² Şahin-Adak 2007,81.

²⁰⁵³ Harris-Ryde 1980,877-878.

²⁰⁵⁴ Tacitus Annales 2.62.

²⁰⁵⁵ Dio Cassius 60.2.6.

²⁰⁵⁶ Magie 1950,I,545; Broughton 1938,IV,649.

²⁰⁵⁷ Junius Cilo imparator Cladius zamanında Bithynia'yı yönetiyordu. Bithynialılar tarafından rüşvet almakla suçlanmış, ancak suçsuz bulunmuş, hatta iki yıl daha Bithynia'da görevine devam etmiştir. bk Dio Cassius 61.33.6.

Bu eyalet valisi, Bosphorus kralı olduğunu iddia eden Mithridates'i Roma'ya getirdiği için Claudius'tan ayrıcalıklar kazanmıştır. bk Suetonius Claudius 24.1.

²⁰⁵⁸ Başarılı yönetimi dolayısıyla, M.S. 49 yılında, *procurator* Balbilius, Ephesos'da, (Koruyucu) olarak onurlandırılmıştır. bk Charlesworth 1939,39,no.12.

²⁰⁵⁹ Magie 1950,I,541.

²⁰⁶⁰ Bu durumu, insanlığın günahı olarak ifade etmiştir. bk CIL. III.7251.

Claudius, Kommagene kralı IV.Antiokhos'un haklarını iade ederek, krallığını tanımıştır²⁰⁶¹. Kilikia'nın batısında sınır değişikliği yapmış ve bölgeyi Phrygia'ya bağlamıştır²⁰⁶². M.S. 41 yılında, Bosphorus krallığının Polemo II'ye verilmesini geçersiz kılmıştır²⁰⁶³. Buna ilaveten, Kilikia'nın batısını Phrygia'ya eklemiş ve Helenizm etkisinin az olduğu, savaşçı ethnosların yaşadığı, Olba, Kennateis ve Lalleis de bu krala verilmiştir²⁰⁶⁴. Krallık Taurus'dan Lykaonia'ya kadar genişlemiştir²⁰⁶⁵. Bosphorus krallığına da, Mithridates getirilmiştir²⁰⁶⁶.

Kommagene kralı IV.Antiokhos ile Olba, Kennateis ve Lalleis çevresinde hüküm süren Polemo egemen oldukları topraklarda Helen tipi yerleşimler kurmuşlardır. IV.Antiokhos, Kilikia Thrakeia'nın kıyısında, Antiokheia Kragum adında bir kent kurmuştur. "Antiokhos Yurdu" anlamına gelen bu kent, bugünkü Gazipaşa ilçesi Güney köyündedir²⁰⁶⁷. Antiokheia Kragum'un batısından Nephelis limanına kolayca ulaşmak için Claudiopolis'i kurduğunu²⁰⁶⁸.

M.S.. 52'de, Kilikia'da Kietae ethnosu ayaklanmıştı. Suriye valisinin atlı birlikleri de bu ayaklanmayı bastıramamıştır. IV.Antiokhos, Kietae ethnosunu yenip,tekrar Roma kontrolünü sağlamıştır. Bu zafer üzerine, bu kabilenin yerleşim yeri yakınlarında Eirenopolis kenti kurulmuştur²⁰⁶⁹.

M.S. 41 yılında Claudius, Roma'da bulunan Mithridates'i serbest bırakmış ve Armenia tahtına geçmesine yardım etmiştir. Bu sayede, Parth Krallığı'nın Euphrates'in batısına geçmesi engellenmiştir. Mithridates Armenia Krallığı'nı desteklemiş ve bölgeye bir Roma garnizonu yerleştirmiştir, ancak; Mithridates'in tahta geçmesinden sonra baskı altına aldığı soylular Parthların desteğini alarak ayaklanmıştır. Mithridates öldürülmüş Armenia tahtına Parth krallığının desteklediği

²⁰⁶¹ Dio Cassius,60,8,1;Josephus,AJ,19,5,1.

²⁰⁶² Hoff-Townsend,2013,7-61,dn.20. Josephus'a göre, Lykaonia bölgesi Antiokhos IV'ün kontrolünden çıkmıştır. krş Josephus AJ 19.27.

²⁰⁶³ Josephus AJ,19,8,1.

²⁰⁶⁴ Jones 1937,210-211.

²⁰⁶⁵ Magie 1950,I,549.

²⁰⁶⁶ Dio Cassius 60.8.2;Levick 2012,156.

²⁰⁶⁷ Jones 1937,211.

²⁰⁶⁸ Jones, Kennatae topraklarında Olba'nın yakınında Polemo'nun kurduğunu düşünmektedir. bk Jones 1937,212-213.

²⁰⁶⁹ Magie 1950,I,550. Jones kentin Nero Dönemi'nde kurulduğunu iddia etmektedir. krş Jones 1937,211.

Radastismus geçmiştir²⁰⁷⁰. Bu krallıkta, Parth nüfuzunun artmasını istemeyen Claudius, Armenia tahtına Roma yanlısı bir Armenialı soyluyu geçirmek için sefer düzenlemiş ama Parth İmparatorluğu'nun kuzey sınırında yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır²⁰⁷¹.

Aynı dönemde, Trakya kralı Rhometalkes çıkan bir isyan sonucu, öldürülmüştür. Roma, isyanı bastırıp, Trakya'yı M.S. 46 yılında, imparatora bağlı bir eyalet haline getirmiştir²⁰⁷². Eyaletin yönetimi atlı sınıfından bir procuratora verilmiştir²⁰⁷³. İmparator Trakya'yı eyalet yaptıktan sonra, eyaletin başkenti Perinthos (Marmara Ereğlisi) olarak belirlenmiştir²⁰⁷⁴. Ancak bölgelerin yönetimi valiye bağlı askerler tarafından sağlanmıştır. Bölgenin büyük kentlerden yoksun oluşu yönetimi güçleştirse de, Roma otoritesi giderek benimsenmiştir.

Anadolu'da kurulan bu koloniler dışında özellikle Parth krallığına karşı Euphrates'in batı tarafını kontrol altında tutmak için, öncelikle savunma ağını geliştirmiştir. Bu amaçla, Küçük Asya'nın sınır bölgelerindeki savunmayı güçlendirmiştir²⁰⁷⁵. Anadolu'daki askeri gücü artırmıştır. Apameia kolonisine, IV. Skyhtia lejyonu getirilmiştir²⁰⁷⁶.

Claudius, sadece protoktorate krallıkları değil, Lykia Koinon'u ve Rodos'u da, ilhak etmiştir. M.S. 43 yılı öncesinde, Lykia genelinde bir iç savaş çıkmıştı. İç savaşın nerede başladığı ve nedeni tam olarak bilinmemektedir²⁰⁷⁷. Roma taraftarı kişilerin önemli mevkilere gelmesi, diğerlerinin güç kaybetmesi sonucu Lykia'da bölünmeler başlamıştı: Roma dostu ve düşmanı²⁰⁷⁸. Çıkan isyanda, Roma vatandaşı

²⁰⁷⁰ Tacitu sAnnales 12.44.5.

²⁰⁷¹ Josephus AJ 44.4.6.

²⁰⁷² Trakya krallığında, Dardani, Celegeri, Triballi, Timachi, Moesi, Thraklar ve İskitler yaşamaktaydı. bk ILS.1.1231;Plinius,N.H.,3.149; Ptolemaios 3.9.2. Eutropius'a göre, Trakya Vespasianus zamanında eyalet yapılmıştır. krş Eutropius 7.19.

²⁰⁷³ Asgari 1982,337-344.

²⁰⁷⁴ Sayar 2001,289-301.

²⁰⁷⁵ Tacitus Annales 12.21; Marek 2003,48.

²⁰⁷⁶ Madsen 2009,64,dn.32.

²⁰⁷⁷ Sencer Şahin, "Stadiumus Patarensiste listelenen yolların gerek sıralanışı, gerekse bu sıralanışta göze çarpan özel topografik durumlar isyanın Batı Lykia'da Ksanthos vadisi yakınında yoğunlaşığına işaret etmektedir. Patara'dan çıkan ilk yol Sidyma'ya oradan da Kalabatia (Sancaklık İskelesi) uzanması son derece ilginçtir. Çünkü . Kalabatia kayalık bir arazide bir koydadır. İsyancıların saklanması uygundur. Q. Veraniusun İtalya'da bulunan mezar yazıtında Lykia'da bir kaleyi ele geçirip, tahrip ettiğinden bahsedilmektedir. Sidyma'daki kale bu tarife uymaktadır.Veranius işgal hareketine, Sidyma ve inşaatına Patara, Ksanthos, Sidyma,Kalabatia güzergahında başladığı izlenimi yaratmaktadır."Şahin 2011,107,dn.20,27.

²⁰⁷⁸ Adak 2002,135. Hüseyin Sami Öztürk'e göre, Solyma Dağı'nın yüksek yamaçlarındaki

pek çok kişinin öldürülmesi Claudius'un bölgeye müdahale etmesine sebep olmuştur²⁰⁷⁹.

İmparator Claudius M.S. 43 yılında Lykia Koinon'una ait toprakları ilhak ederek, bir Roma eyaleti haline getirmiş ve yönetim merkezini Patara olarak belirlemiştir²⁰⁸⁰. Lykia'nın eyalet haline getirildiği zaman diliminde, imparator büstlerini içeren sikkeler basılmıştır²⁰⁸¹. Bir çok kaynakta Pamphylia ile birleşik bir eyalet yapıldığına değinilmiştir²⁰⁸². Bu eyalete vali olarak, atlı sınıfına mensup procurator Q. Veranius atanmıştır.

Vali Veranius; Lykia'daki isyanı askeri güç kullanarak bastırmış ve bu topraklara istikrarı getirmiştir. Daha sonra, geleneksel Roma politikası çerçevesinde bu yeni eyalette yol yapım çalışmalarına başlamıştı

Eyalette yol yapmak için Koinon'daki tüm kentler arasındaki mesafe ölçülmüştür. Yapılan yolların listesi aralarındaki mesafeyi belirlenmişti. Yollara arasındaki istasyonlar ve aralarındaki uzaklıkta belirtilmiştir. Tüm bu bilgiler, Veranius'un eyaletin başkenti olarak olarak belirlediği Patara'da *Stadiumus Patarensis* (Yol Güzergah Kılavuzu) üzerinde bulunmaktadır²⁰⁸³. Anıtın bir yüzünde Claudius, Lykia Koinonu tarafından onurlandırılmaktadır, ancak; Veranius Lykia'daki yol yapım çalışmalarının tamamını *Stadiumus Patarensis* anıtında belirtildiği gibi

Gavurpazarı'nda yapılan araştırmalar, kent dokusunun Roma Dönemi izleri taşımadığını ortaya koymaktadır ve kentin erken bir tarihte terk edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu durumun haydutlarla işbirliği yapan kent sakinlerinin, Claudius zamanında Lykia'nın eyaletleştirilmesiyle birlikte başka yerlere dağıtılmasıyla ilgili olduğuna inanılmaktadır. bk Öztürk,2006,60,dn.100.

²⁰⁷⁹ "Bu isyan sırasında, Lykialı göçmenleri kabul eden Junia Theodara'ya ait Korinthos'ta bulunmuş olan bir yazıtta, Lykia'da Roma taraftarı ve aleytharı gruplar arasında yaşanan çekişmelerden bahsedilmektedir. " bk Öztürk 2006,76,dn.185-186.

²⁰⁸⁰ Şahin-Adak 2007,121. "Claudius, Lykia Koinon'unu baş vergisi olmak üzere birçok vergiden muaf tutulduğu düşünülmektedir. Ancak sadece bir iddiadır, kabul görmemiştir." bk Adak-Wilson 2012,5.

²⁰⁸¹ BMC Lykia,38.5.

²⁰⁸² Dio Cassius 60.17.;3,Suetonius 25.3. "Patara'da bulunan Stadiumus Patarensis yazıtına göre, Lykia Pamphylia ile birleştirilmemiştir. Galatia eyaleti sınırları içerisinde olduğu düşünülmektedir. Pamphylia'da yapılan inşaat çalışmalarının Galatia valilerinin kontrolünde olması bu düşünceyi güçlendirmektedir. " bk Şahin- Adak ,2007,86-90.

Tacitus, Historia adlı eserinde, Claudius zamanında Pamphylia'nın bir procurator tarafından yönetilen bir eyalet olduğundan bahsetmektedir. krş Tacitus 2.9.

²⁰⁸³ Işık-İşkan 2001,1-5. Lykia'nın nüfus yapısını, dağlarını, nehirlerini, koinona üye kentlerin sınırlarını belirtmiştir. Ayrıca, şimdiye kadar ismini bilinmeyen ya da ismini bilinip de bulunamayan kentler hakkında da bilgi vermektedir. bk Tüner 2002,65.

tamamlayamamıştır²⁰⁸⁴. Q.Veranius'dan sonra, Lykia'da yol çalışmaları devam etmiştir. Oinoanda'da, Ksanthos'un kuzey tarafında, Claudius Dönemine tarihlenen bir köprü yazıtı bulunması burada yapılan bir köprüyü işaret etmektedir²⁰⁸⁵.

Claudius zamanında Lykia dışındaki yol yapımı, Augustus ve Tiberius Dönemlerinde planlanan şekliyle devam ettirilmiştir. Roma'nın genel olarak tüm eyaletlerdeki yol yapımı için bir kurala göre; imparatorluk memurlarının gözetiminde yapılır ölçüm ve sayım yerel idareciler tarafından karşılanırdı²⁰⁸⁶.

M.S. 50'de, Pamphylia'daki yolları tamir ettirmeye başlamıştır²⁰⁸⁷. Bir yıl sonra, Smyrna'dan, Ephesos, Maender Vadisi ve Tralleis'e ulaşan ana yolu tamir ettirmiştir. Claudius Dönemi'ne ait, Antalya, Aydın ve Bornova yakınlarında mil taşları bulunmuştur²⁰⁸⁸. Trakya eyalet olduktan sonra Byzantium'a doğru giden yolu Hebrus'dan Hellespontos'a doğru genişletmiştir²⁰⁸⁹. Ayrıca, Bithynia-Pontos valisi olan Julius Aquilla, Amastris'de uçurumu kestirip düzelttirerek yol yaptırmıştır²⁰⁹⁰. J.Aquilla tarafından yaptırılan bu yol, Amastris'in hinterlandıyla olan ulaşımını kolaylaştırmıştır.

Kara yolu ve haberleşmeye önem veren İmparator Cladius, Aquilla'nın Amastrise inen yolun uç noktasında kendisi için bir anıt yaptırtmasına izin vermiştir. Anadolu'da bir benzeri daha bulunmayan tek yol anıtı olan Kuş kayası olarak bilinen bu anıt, lejyonları temsil eden kartal, imparator heykeli ve yazıttan oluşmaktaydı. Ancak günümüze heykelin gövdesi ve yazıt kalmıştır²⁰⁹¹.

²⁰⁸⁴ M.S. 48 yılında, görevini bitirip Roma'ya dönen Q. Veranius, bazı yolları inşaat halinde (Kithanura-İdebessos güzergahı) bırakmış, bazı yollara (Myra ve çevresi) hiç başlamamıştı. Bu dönemde planlanan köprüleri kendisinden sonra gelen valiler tamamlamıştır. bk Şahin 2011,108-109.

²⁰⁸⁵ 1994 yılında Oinoanda'da yapılan araştırmalar sonucunda Claudius Dönemi'nde yaptırılan bir köprüye ait olduğu düşünülen bir yazıt bulunmuştur. Yazıtın içeriği şöyledir: *"Drusus'un oğlu Germen fatihi, başrahip, egemenliğinin onuncu yılındaki,beşinci kez konsüllüğe aday gösterilmiş (?), on sekiz kez imparator olarak selamlanmış, vatanın babası tanrı Caesar Augustus Tiberius Claudius köprüyü, Augustus rahipler birliği üyesi, legatus Augusti propraetore Eprius Marcellus aracılığı ile (yaptırdı)".* bk Milner 1998,117-123.

²⁰⁸⁶ CIL. III.6737;IGRP III.76; Magie 1950,II,1406.

²⁰⁸⁷ *"Başrahip, egemenliğinin onuncu yılında, 18 kez imparator olarak selamlanmış, vatanın babası, 5. kez konsüllüğe aday gösterilmiş, Drusus oğlu Tiberius Claudius Caesar Augustus, kendi procurator'u M. Arruntius Aquila aracılığı ile yolları yeniledi"*bk IGRP I.768.

²⁰⁸⁸ IGRPIII.678; French 1980,708.

²⁰⁸⁹ French 2012,13.

²⁰⁹⁰ Broughton 1938,IV,665.

²⁰⁹¹ *"İmparator Augustus tarafından ömür boyu strategos ve iki defa lejyon komutanı olarak atanan olarak atanan senatusda konsül Gabinus Secundus ile konsül Taurus Statilus'un kendisine bir*

Lykia halkı Roma'ya karşı direnişi nedeniyle İmparator Claudius, tarafından cezalandırılmış, tüm Lykia kentlerinin kendi sikkelerini basma hakkı elinden alınmıştır²⁰⁹². Politik alanda ise Lykia Birliği dağıtılmamış, kentlerin oluşturduğu bu federal yönetim yapısı Roma'nın çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir²⁰⁹³. Lykia kentlerinde Roma senatusu benzeri kurumlar oluşturulmuş, bu şekilde bölgenin kendi kendine işleyen bir sistem ile yönetilmesi amaçlamıştır.

Claudius bu eyaletin kuruluşu sırasında, yerleşimlerle ilgili bazı düzenlemeler yapmıştır. Q. Veranius, Korykos ile Gagai arasındaki sınırı belirlemiştir²⁰⁹⁴. Oktapolis'in bu imparator döneminde sympolitea yoluyla oluşturulduğu üzerinde durulmaktadır. Stadiamus Patarensis yazıtında Lyrnai'nin Oktapolis'e ait bir yerleşim yeri olarak bahsedilmesi, bu düşüncüyü destekler niteliktedir²⁰⁹⁵.

Aperlai, Simena, Apollonia ve İsinde ekonomik sebeplerle aralarında sympolitea yapmışlardı²⁰⁹⁶. Kentlerin adlarının sıralanışının onların sympoliteia içindeki önemlerine göre olduğu düşünülmektedir²⁰⁹⁷. Bu sympolitea ile Lykia Koinon'unda oy kullanma hakkı olmayan kentler diğer kentlerle birleşerek, bu hakka kavuşmayı amaçladıkları düşünülmektedir. Ama bu fikir, varsayımdan öteye gitmemektedir²⁰⁹⁸. Sympolitea sonucunda dik bir bayırın kıyı kenarına kurulan Aperlai'nin surlarının güneyinden kıyıya doğru kentleşme faaliyetleri başlamış ve dik cadde planlı, alt yapısı olan rıhtım üzerinde bir yerleşim halini almıştır²⁰⁹⁹.

Lykia'da olduğu gibi, Roma İmparatorluğu Rodos'ta, yaşanan isyanı durdurmak için güç kullanmıştır. İsyanın Romalı bir tefecinin halk tarafından linç edilmesi sonucunda çıktığı düşünülmektedir²¹⁰⁰. İdaresindeki topraklarda yaşanan huzursuzluklar sonucu Rodos'un otonomisi M.S. 44 yılında, elinden alınmıştır²¹⁰¹.

ödül verilmesi konusundaki önerileri üzerine devlet hazinesinden gerekli izin ve ödeneği alan J.Aquilla dağı yardı. Bu yeri de kendi parasıyla yaptı.” bk. ILS 5883

²⁰⁹² Troxell 1982,244-251.

²⁰⁹³ Larsen 1957,259-260

²⁰⁹⁴ Şahin-Adak 2007,77.

²⁰⁹⁵ Dinç 2008,112.

²⁰⁹⁶ Dinç 2008,47-51.

²⁰⁹⁷ Schuler 1998,43.

²⁰⁹⁸ Dinç 2008,53.

²⁰⁹⁹ Dio Cassius 60.17.3; Hohlfelder-Vann 1998,26-37.

²¹⁰⁰ Claudius, Britanya seferi için gönüllü olarak yerleşimlerden mali destek istemesi bir krize yol açmış olabilir. bk Levick 2012,167.

²¹⁰¹ Dio Cassius 60.24; Magie 1950,I,569,dn.9.

M.S. 53 yılında, Rodos tekrar özgürlüğünü kazanmıştır²¹⁰².

Küçük Asya'da geçmişte olduğu gibi kentler imparatorun adıyla yeniden kurulmuş ve Roma tipi yapı faaliyetlerine başlanmıştı. İmparator Claudius'u onurlandırmak için Bithynia eyaletinde, Billaeus vadisindeki Bithynium, *Claudiopolis* ismini almıştır²¹⁰³. Bu isim Traianus zamanında bile kullanılmıştır²¹⁰⁴. Ancak günümüz yerleşimi bu kent üzerine kurulduğu için hiç bir yapı kalıntısı kalmamıştır.

Helenistik etkilerden uzak yerleşimler Claudius ismiyle tekrar kurulmuş ve ayrıcalıklar kazanmıştır. Bu sayede Roma kentleşmenin az olduğu bölgelerde Helen polisi gibi yapı ve kurumlara sahip yerleşimlerin kurulmalarını özendirmiştir²¹⁰⁵. Pamphylia Seleukeia'nın (Antalya, Şıhlar köyü) ismi Claudioseleukeia olarak değiştirilmiştir²¹⁰⁶. Galatia bölgesinin güneyinde de aynı politikayla yerleşimler kurulmuştur. Claudius Dönemi'nde, bu bölgede basılan sikke ve yazıtlarda yeni kurulan bu yerleşimler göze çarpmaktadır²¹⁰⁷.

Lykaonia'da bulunan eski korsan lider Antipater'in egemenliğinde bulunan Derbe, Claudioderbe²¹⁰⁸; Ikonium Claudikonium²¹⁰⁹; Laodekeia Katakekaumene, Claudiolaodekeia²¹¹⁰; adları verilmiştir. Claudius, Pisidia'da bulunan Seleukeia Sidera'ya maddi olarak yardım etmiş, halk da minnettarlığını gösterebilmek için kentin adını Claudioseleukeia olarak değiştirmiş ve bir polise ait yapı ile kurumlar inşa etmiş, sikke basmaya başlamıştır²¹¹¹. Kappadokia Misthea'da Claudio Caesarea kenti kurulmuştur²¹¹².

Augustus gibi Claudius da, Küçük Asya'da stratejik noktalarda askerlerden ve veteranlardan oluşan koloniler kurmuştur. Biri Kappadokia'nın güneybatısında,

²¹⁰² Rodos'tan Roma'ya gelen elçiler sayesinde özgür ve otonom olmuşlardı. Kendi kanunlarını kullanma hakkını da elde etmişlerdi. bk Suetonius Nero 7.2; Magie 1950,I,548.

²¹⁰³ Dio Cassius 69.11.2; Magie 1950,I,546.

²¹⁰⁴ Plinius Epistulae 10,39.

²¹⁰⁵ Mitchell 1993,I,96.

²¹⁰⁶ Antalya Manvayat yakınlarında bulunan bir tapınak yazıtında kullanılan Claudioseleukeia bu yerleşimin varlığına bir kanıt olarak gösterilmektedir. bk Bean-Mitford 1962,206-207.

²¹⁰⁷ Sherk 1980,977.

²¹⁰⁸ Magie 1950,I,547;Levick 1967,165,dn.2;Mitchell 1993,I,95.

²¹⁰⁹ Kentte Claudius Dönemi'nde bu imparatorun adının olduğu sikkeler basılmıştır. bk. Sutherland 1951,143.144;. <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk>; RPC 3542-3543.

²¹¹⁰ Magie 1950,II,1405,dn.21;

²¹¹¹ Magie 1950,II,1308;1312-1327;Sikkeler için bk SNG, Von Aulock Pisidia 1167.

²¹¹² Levick 2012,178,dn.29.

Kilikia'nın kuzeyinde bugünkü Aksaray yakınlarında Parth krallığına karşı doğu sınırını korumak için kurulan *Colonia Archaleis*'di²¹¹³. Diğer Ainos (bugün Enez) ile Gelibolu yarımadasına giden yolların kesiştiği yerde kurulmuş olan *Colonia Claudia Aprensis*'ti (Edirne, Kermeyan köyü). Kermeyan Köyü'nde bulunan *Aprensis* isminin geçtiği yazıtlar koloninin varlığına bir kanıttır. İmparator Theodisius zamanında da varlığını sürdürmüştür²¹¹⁴.

Küçük Asya'da var olan Helen kentlerinin özgür ve otonom olmaları Roma imparatorlarının teminatı altındaydı. Geçmişte olduğu gibi Claudius da bu politikayı uygulamıştır. Caesar'ın özgür ve otonom ilan edip vergiden muaf kıldığı İlion'un bu durumu M.S. 53 yılında Claudius'un emriyle devam ettirilmiştir²¹¹⁵. Kos, Claudius tarafından özgür ve otonom ilan edilmiş²¹¹⁶ ama Mitylene'nin özgürlüğü sınırlandırılmıştır²¹¹⁷. Seleukeia Kalykanos da, *civitates liberae* ilan edilmiştir²¹¹⁸. Diğer taraftan, Propontis kıyısında bulunan Byzantium'un özgür kent statüsü elinden alınmıştı. Bu yüzden, M.S. 53 yılında ağır vergiler yüzünden Roma'dan vergi indirimi istemişti²¹¹⁹. Tüm bunların yanı sıra, kentlerin Romalılaşması amacıyla onursal unvanlar vermiştir. Bu durum zaman zaman eyaletlerdeki kentler arasında rekabete yol açmıştır. Claudius Dönemi'nde, Nikaia ve Nikomedeia metropolis unvanı almak için uğraşmışlardı²¹²⁰.

Claudius, Anadolu'daki doğal afetlerde, özellikle deprem ve kıtlıktan dolayı yerleşimlerde kargaşa çıkmaması için destek vermiştir. M.S.40'da (?) depremden zarar gören Asia eyaletindeki, Ephesos, Smyrna, Tralleis, Miletos ve Laodekeia Lykos'a maddi olarak yardım etmiştir²¹²¹. Ephesos, Smyrna, Tralleis, Laodekeia Lykos ve Sardis'te Claudius adına onursal yazıtlar dikmişlerdir²¹²². Tralleis Claudia

²¹¹³ Plinius,N.H.,6.8;Mitchel ,1979,412.

²¹¹⁴ Taşlıkılıoğlu 1971,71.

²¹¹⁵ Kentte portiko içerisine Claudius, Nero ve Agrippina'nın heykelleri dikilmiştir. Magie 1950,I,542; Levick 2012,179.

²¹¹⁶ Kos'u Asklepios kültü için; özgür ve otonom ilan etmiştir. bk Magie 1950,I, 542.

²¹¹⁷ Claudius bu durumu bir mektupla kentte bildirmiştir. bk IGRP IV 43.

²¹¹⁸ Sayar 1999,208.

²¹¹⁹ Tacitus12.62;Levick 2012,97.

²¹²⁰ Wilson 1960,94.

²¹²¹ Levick2012,178.

²¹²² M.S. 43 yılında, Romalılar ve T.. Claudius Damonicus, Claudius'un depremde yaptıkları için Ephesos'a bir onurlandırma yazıtı dikmişlerdi. Tralleis'de *boule* Claudius'u onurlandırmaktadır. bk Magie 1950,II,1401, dn.10.

adını almış ve M.S. 2. yüzyılın sonuna kadar bu isimle anılmıştır²¹²³.

M.S. 45 yılında, Roma imparatorluğunun tahıl ihtiyacının büyük bir bölümünü karşıladığı Mısır'da hasadın düşük olması buna ilaveten Suriye ve Filistin'de de buğday rekoltesindeki düşüklük, başta Suriye ve Yahuda eyaletlerinde kıtlığa sebep olmuştur. İmparatorluğun geri kalanında buğdayın fiyatı yükselmiş ve kentlerde kıtlık baş göstermiştir²¹²⁴.

Antiokheia'da artan buğday fiyatından etkilenmiş, kıtlık ve huzursuzluğa neden olmuştur. Kent halkı Kudüs'teki Yahudi ve Hristiyanlardan yardım almıştır. Tüm imparatorlukta giderek artan buğday kıtlığı yüzünden vergilerde indirim yapılmıştır²¹²⁵.

Depremde zarar gören kentlerde Claudius'un desteğiyle imar çalışmaları başlamıştır. Miletos'da M.S. 50 yılında, Asia procuratoru Tiberius Claudius Sophanus önde otuz beş sütunlu, arkada on dokuz dükkanlı Ionik bir stoa inşa ettirmiştir²¹²⁶. Didyma tapınağının güneyinde, kutsal yol üzerinde Vergilius Capito yaptığı bağışlarla büyük bir hamam yaptırmıştır²¹²⁷.

Ephesos'da, Helenistik tiyatronun podyumu genişletilmiş, oturma sıraları akustiği engelleyemeyecek şekilde yeniden sıralanmıştır²¹²⁸. Smyrna'da depremde yıkılan tiyatronun onarılmasına yardım etmiştir²¹²⁹. Sardis'te, depremde zarar gören Tiberius iktidarında yapımına başlanan mermer yol ve su kemeri Claudius Dönemi'nde tamamlanmıştır²¹³⁰.

M.S. 47 yılında Antiokheia kenti deprem yüzünden tahrip olmuştur. Deprem yüzünden, ayakkabıcılar tarafından üstlenilmiş olan sütunlu caddenin tamir edilme görevini iptal etmiştir. Tüccarlardan alınan vergileri ertelediği düşünülmektedir²¹³¹. M.S. 53 yılında Apamea'da (Dinar) deprem olmuştur. Depremle yerle bir olan kent

²¹²³ Magie 1950,I,543.

²¹²⁴ Suetonius Claudius 18,2.

²¹²⁵ Dio Cassius 59.17.2; Garnsey 1989,223.

²¹²⁶ Kleiner 1968,61-63.

²¹²⁷ Rici-Akat 2007,29-32; Yegül,2009,158-160. Bir gymnasium da yaptırdığı düşünülmektedir.

²¹²⁸ Laale,2011,185-186.

²¹²⁹ Cadoux,179.

²¹³⁰ Hanfmann 1983,160,dn.29.

²¹³¹ G, Downey, Malalas'a dayanarak, Claudius'un deprem yüzünden Antiokheia'da ocak vergisi ile ayakkabıcılardan alınan vergiyi ertelediğine değinmektedir..bk Downey 1961,195-196,dn.146.

beş yıl vergiden muaf tutulmuştur²¹³².

Claudius, sadece depremde zarar gören kentlere yardım etmemiştir. Anadolu'da Romalılaşmayan yerleşimleri Helenistik unsurlar kullanarak, kontrol altında tutmak için Helen tipi yapı ve kurumları kullanmıştır. Kilikia Thrakeia'nın batısında, Laertes'de imar faaliyetleri yaptırdığı son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda söylenebilir²¹³³. Helenistik unsurların az olduğu Aizonai'nin doğu kıyısında Artemis tapınağı inşa edilmiştir²¹³⁴. Kibyra'da Augustus Dönemi'nde başlanan imar faaliyetleri bitirilmiş, kentin kurucusu olarak adlandırılmıştır. Kibyra'da, kendi ve oğlu Britannicus'u onurlandıran bir yazıt dikilmiştir²¹³⁵. Patara Delikkemer'de Claudius Dönemi'nde, Magnesia Sipylos'da, Hermos vadisinin aşağı bölgesindeki bir köy için su kemerleri yapılmıştır²¹³⁶. Yapı 30 ay kadar sonra faaliyete geçebilmiştir²¹³⁷.

Anadolu'daki kentler Claudius'u onurlandırmak için adına anıtlar dikmiş, yazıtlar ithaf etmiştir. Miletos'da Claudius adına hamam inşa edilmiştir²¹³⁸. Gagai'de, kent meclisinin kararıyla Claudius'u onurlandıran bir yazıt dikilmiştir²¹³⁹. Phaselis'de İmparator Claudius ve eşi adına bir anıt vardır²¹⁴⁰. Lydia Moschakome'deki yolu kaplatan C. Lartidius Niger, imparator Claudius'u onurlandıran bir yazıtı bu yerleşime diktirmiştir²¹⁴¹.

Claudius'un Britanya'yı fethinden²¹⁴² sonra imparatorluktaki bir çok kent anıtlarla onurlandırmıştır²¹⁴³. Kyzikos'daki Romalılar ve yerli halk Claudius'un bu galibiyetini onurlandırmak için zafer takı diktirmiştir²¹⁴⁴, ancak; şu anda kayıptır.

²¹³² Tacitus Annales 1.5812.58.

²¹³³ Bean-Mitford 1970,94 v.d.

²¹³⁴ Rheidt 1999,244.

²¹³⁵ IGRP IV.898.

²¹³⁶ Magie 1950,II,1401.

²¹³⁷ Şahin 2007 101.

²¹³⁸ Fagan 1993,206,dn.12.

²¹³⁹ French 1999/2000, 177.

²¹⁴⁰ İplikçioğlu 2009,157.

²¹⁴¹ TAM,V,2,1398.

²¹⁴² Suetonius Claudius 17;Dio Cassius 60.22.

²¹⁴³ Korinth'de Britannica zafer kültü oluşturulmuştu. bk Osgood 2011,103.

²¹⁴⁴ CIL,III.7061. Bu zafer takının yazıtı Capitoline müzesindedir. “*Roma senatusu, ve halkı, Drusus'un oğlu Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus Pontifex Maximus, on birinci kez Tribunican potestas, beş kez konsül, yirmi iki kez imperator, censor, Ülkenin babası, ilk defa okyanusu aşip Roma topraklarına saldıran barbar Britonları kuşatıp, kayıp vermeden yendi.*”

Magnesia Sipylos'da, Claudius onuruna bir anıt yapılmıştır²¹⁴⁵. Aphrodisias'da bu zafer adına bir kahraman olarak betimlendiği bir kabartma yapılmıştır²¹⁴⁶. Kappadokia Kaesarea'da ise bu zaferi sebebiyle , didrahmi basılmıştır²¹⁴⁷.

Küçük Asya'daki kentlerin yönetimini Roma yandaşı aileler üstlenmiş, Claudius kontrolü sağlamak amacıyla kentlerde Roma vatandaşlığı vermiştir. Uygulanan bu politika sonucunda, Roma vatandaşlığı ayrıcalıklı bir hal almış ve özendirilmiştir, ancak; Roma vatandaşı olabilmek kolay olmamıştır.

Claudius Döneminde, Roma vatandaşı olabilmek için kişilerin bazı şartları yerine getirmesi gerekmektedir: Öncelikle Latince bilmeliydi. Bu sayede Latince'nin benimsenip yaygınlaşması hedeflenmiştir²¹⁴⁸. Vatandaş olmak isteyen kişi, 10.000 modius taşıma kapasitesine sahip bir gemi inşa ettirerek onu altı yıl boyunca Roma kentinin hububat ihtiyacının giderilmesi için kullanmalıydı²¹⁴⁹. Tüm bunlar sonucunda, Roma vatandaşı olmak isteyen kişiler, kentlerde vatandaşlık listelerine aday olarak önermekle görevli memurlara rüşvet vermiştir²¹⁵⁰.

Kentlerdeki zengin kişileri vatandaş yaparak, imparator yanlısı bir grup oluşturmuştur. Bu kişiler, kentlerde hayırsever faaliyetlerde bulunmuşlardı²¹⁵¹. Zaman içinde, bazıları senatus üyesi olmuş ve equestrian sınıfına dahil olmayı başarmıştır²¹⁵². Bu nedenle, yerel idarecilere Roma vatandaşlığı vererek, bu kişileri Roma idari sistemine entegre etmiştir. Galyalı pek çok kişiye vatandaşlık hakkı vererek, *senatus*'a sokmuş ve kamusal görevlere getirmiştir²¹⁵³.

Kentlerde yönetici sınıf Roma'ya ne kadar yakın olursa, Roma dolaylı olarak kentlerin yönetiminde söz hakkı olacaktı. Bu nedenle Claudius Dönemi'nden itibaren vatandaşlık hakkı Augustus ve Tiberius Dönemlerine oranla daha çok kişiye

²¹⁴⁵ IGRP IV.1179.

²¹⁴⁶ Erir 1982,277-281.

²¹⁴⁷ Ön yüzünde Claudius quadrigaya binerek tasvir edilmiş, arka yüzündeyse Britanya için lejandı vardır. bk Sydenham Caesarea,55.

²¹⁴⁸ Claudius equestrian sınıfına mensup bir kişiyi Latince bilmediği için vatandaşlık hakkını elinden almış, yabancı statüsüne düşürmüştür. bk Suetonius Claudius 16.2. krş Levick 1967,104;130.

²¹⁴⁹ Suetonius Claudius 18-19.

²¹⁵⁰ Sherwin-White 1973,246. Kilikia'da, Claudius Lysias Roma vatandaşlığını satın almıştır.

²¹⁵¹ L. Mindius Pollio, ve P.Pasidienus Firmus,Nikomedia'nın patronuslarıydı. bk Nicols 1990, 95.

L. Popilius Balbus'da adı bilinmeyen bir Helen kentinin patronusu idi. bk IGRP III.1209.

²¹⁵² Senatus üyesi olan Kibyra'lı M. Flavianus, Roma vatandaşlığını Claudius veya Nero zamanında almıştır.bk Dönmez-Öztürk 2011,207,dn.196.

²¹⁵³ Suetonius Claudius 25,3.

verilmiştir ve bunların bir kısmına Claudius ismi taşıma ayrıcalığı da bahsedilmiştir²¹⁵⁴.

Araştırmalar sonucunda, Claudius ismi Roma İmparatorluk Çağı'nda Küçük Asya'da, belgelenen ikinci gens olmuştur²¹⁵⁵. Ksanthos'un en önemli ailelerinden birisi olan *Arruntii* Roma vatandaşlık hakkını Claudius Dönemi'nde elde ettiği düşünülmektedir²¹⁵⁶. Patara'da Claudii ailesi, Roma vatandaşlık hakkını Claudius'un onayı ile almış olmalıdır²¹⁵⁷. Bityhniyalı tarihçi Dion Chrystomos'un ailesi Roma vatandaşlığını Claudius Dönemi'nde almıştır²¹⁵⁸. Phrygia Heraklea'da, Statilii ailesi de, Claudius Dönemi'nde Roma vatandaşlığı elde etmiştir²¹⁵⁹.

Claudius, Romalılaşmanın en önemli unsurlarından biri olan imparatorluk kültürünün devamlı olması için uğraşmış, başka dinlere inanların sayısının artmaması için sert uygulamalara gitmeden tedbirler almıştır²¹⁶⁰, bu sebeple, Claudius, Küçük Asya halklarının yaşayan bir kimseyi tanrı sayıp ona tapma konusundaki dinsel kültürünü Roma çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Lykia ve Pisidia'daki yerleşimler Claudius'u yaşayan tanrı olarak kabul etmiştir²¹⁶¹.

Anadolu'daki tapınakları kontrol altında tutmuştur. Bu uygulama görünüşte dini amaçlı olsa da sonuçları ekonomik ve idari olmuştur. M.S. 44 yılında, Asia valisi Paulus Fabius Persicus, Ephesos'da Artemis Tapınağının gelirinin azalması üzerine açık artırmayla tapınak rahipliklerinin satılmasını yasaklamıştır²¹⁶². Bu aslında tapınak için bir yan gelirdi ama satışlardan elde edilen para tapınağa geri dönmüyordu²¹⁶³. Asia eyaleti için adeta bir banka görevi gören tapınağın iflas etmesi tüm eyaletin mali durumunu da etkilemişti. Bu sebeple, Persicus, Artemis

²¹⁵⁴ Sherwin-White 1966,182.

²¹⁵⁵ Holtheide 1983,55,dn.342.

²¹⁵⁶ Balland 1981,143-171.

²¹⁵⁷ Equestrian sınıfına mensup *Claudii* ailesi, Antoninus Pius Dönemi'nde Tiberius Claudius Agrippinus ile senatusa girmiştir. bk Adak 1996,127.

²¹⁵⁸ Sherwin-White 1966,676.

²¹⁵⁹ Thonemann 2009,225,dn.82.

²¹⁶⁰ Aleksandriya'da Helenler ve Yahudiler arasında çıkan çatışmada, Yahudiler'in kentteki haklarını korumuş ama kitleler halinde taşınmalarını yasaklamıştır. bk Josephus,A.J.19.287..

²¹⁶¹ Claudius, Lykia'da yaşayanlar tarafından değil eyalet valisi Epirus Marcellus tarafından Tanrı ilan edilmiştir.bk Clauss 1999,427 v.d.

²¹⁶² Tapınak rahipliklerinin satışı Helen polislerinde görülen eski bir adetti. Karia'da Kassous, Khalkedon, Khios, Kos, Kyzikos veya Prokonnesus, Ephesos, Erythrae, Halikarnassus, Hyllarima, lasos Magnesia Maeander, Miletos, Mylasa, Priene, Samos, Seleuceia Kalykadnus, Tomi, Andros ve Thasos adalarında tapınak rahiplikleri satılmıştır. bk Magie 1950,I,1404,dn.17.

²¹⁶³ Rogers 1991,11.

tapınağından alınan borcun geriye yüzde bir faizle geri ödenmesini emretmiştir²¹⁶⁴. Bu uygulamanın tüm tapınaklar için geçerli olması için uğraşmıştır²¹⁶⁵.

Anadolu'da pek çok kentte bu imparator tapınım görmüş, adına festivaller düzenlenmiştir. Magnesia Maender, Mylasa ve Aphrodisias'da imparatorluk kültleri vardı²¹⁶⁶. Laodekeia, Magnesia ve Aizonai'de adına festivaller düzenlenmiştir²¹⁶⁷. Bu kültürün devamlılığı için kentler hatta köyler mali anlamda destek vermiştir. Phrygia'da Aizonai'de, Augustus ve Livia onuruna düzenlenen oyunlar, Palox köyünün gelirlerinin oyunlara vakfedilmesi ile gerçekleştiği bilinmektedir²¹⁶⁸. Bu kentte Claudius adına onur yazıtı dikilmiştir²¹⁶⁹.

Roma imparatorluğunun pek çok kentinde tapınım gören Cladius adına Küçük Asya'da tapınaklar yapılmıştır. Kilikia Thrakeia'nın batısında Cladius adına Laertes ve Karallia kentlerinde imparatorluk tapınakları inşa edilmiştir²¹⁷⁰. Yazıtlara dayanarak Laertes'de imparator Claudius, Apolllo ve Zeus Megistos'a ait üç tapınak bulunmaktadır²¹⁷¹. Claudius tapınağı agoranın batısındaki dükkan sıralarının kuzey ucunda, exedranın hemen güneybatısındadır²¹⁷². Karallia'da da Claudius adına yapıldığı düşünülen bir tapınak bulunmuştur²¹⁷³. Prusa Olympium'da, bir ev içinde Claudius'a adanan bir tapınak vardır. Claudius Polyaenus adlı bir kişi, evini İmparator Claudius'a miras olarak bırakmış ve sütunlu avluda İmparator adına bir tapınak yapılmasını ve kalan kısımların kiralanmasını istemiştir²¹⁷⁴.

Claudius, Küçük Asya'da kentlerde düzenlenen oyunların devam etmesi imparator azatlıları tarafından sağlanmıştır²¹⁷⁵. Antiokheia'daki azatlılar kentte

²¹⁶⁴ Magie 1950,I,545.

²¹⁶⁵ Burrell 2004,91.

²¹⁶⁶ Magie 1950,I,544.

²¹⁶⁷ MAMA IX. 23-27.

²¹⁶⁸ MAMA IX.14;17.

²¹⁶⁹ IGRP IV.558.

²¹⁷⁰ Bilal Söğüt'ün makalesinde değindiği gibi, Mitford ve Andrews'a göre, Laertes ve Karallia kentleri Kilikia Thrakeia'nın batısında Doğu Pamphylia'dadır Laertes Antalya ili, Alanya ilçesi,Gözükküçü köyündedir. .bk Söğüt 2001,480, dn.5;484,dn.10;.

²¹⁷¹ "Tiberius Claudius Caesar Augustus'a ve Karallialılar'ın halkına imparatorların baş rahibi Ath.....'ın oğlu Kendeas Caesareum'u (imparator tapınağını) ithaf etti." bk Bean-Mitford 1970,96-97,dn.74. Laertes'de bulunan kitabeye dayanarak, S.R.F. Price yapıyı imparator tapınağı olarak değerlendirmiştir. bk Price, 1984,135;137;235.

²¹⁷² Söğüt 1998,53-59.

²¹⁷³ Antalya ili, Alanya ilçesi Güney köyünde olduğu düşünülen Karallia'da Claudius'la ilgili yazıtlar bulunmuştur. bk Bean-Mitford 1970,60,no.32.

²¹⁷⁴ Plinius 10 23;Burrell 2004, 257.

²¹⁷⁵ Claudius, gladyatörlerin eğitiminden sorumlu *procurator ad ludum matutinum*'u oluşturmuştur. bk

olimpiyat oyunlarını düzenleyenlerin görevlerini iyi yapamadıkları için bu görevden alınması isteğini kabul etmiştir²¹⁷⁶. Dionysos Tekhnitai (Sanatçıları), Atlet Birliği ve Tanrı Augustus için kutsal ilahi söyleyenler Claudius'tan geçmişte kazandıkları ayrıcalıklarının devamı talebi kabul edilmiştir²¹⁷⁷. Bunun üzerine Dionysos sanatçıları Teos'da düzenlenen penatletik yarışmalara Claudius onuruna *Dionysia Kaeseraia* adını vermiştir²¹⁷⁸. Atlet Birliği de Claudius'a altın bir taç sunmuştur²¹⁷⁹.

Claudius, M.S. 54 yılında ölmüş yerine hem yeğeni hem de eşi olan Caligula'nın kızkardeşi Agrippina'nın oğlu Nero geçmiştir. Augustus politikasının takipçisi olan Claudius zamanında, Roma imparatorluğunun Küçük Asya'daki egemenliği pekişmiştir. Geçmişteki imparatorlar gibi bazı protoktorate krallıkları ilhak ederek sınırlarını genişletmiştir. Anadolu'da çok fazla Roma vatandaşlığı vererek, imparatorluğa bağlı elit tabakayı arttırmıştır. İmparatorluk kültürünü de kullanarak Anadolu'nun zorlamalara gerek duymadan Romalılaştırmasına katkıda bulunmuştur.

VII. 2.1.5.Nero Dönemi (M.S. 54-68)

M.S. 54 yılında Claudius'tan sonra tahta Agrippina'nın oğlu Nero geçmiştir²¹⁸⁰. Nero, büyük amcası Claudius tarafından tahtın varisi olarak evlatlık edinilmiştir. Nero Claudius Caesar Drusus olarak, İmparator Claudius'un ölümünün ardından, Roma tahtına oturmuştur. Nero Dönemi boyunca dikkatini daha çok diplomasi, ticaret ve imparatorluğun kültürel birikiminin artırılması için çalışmıştır.

Nero'nun siyasi hayatı aslında Claudius hayattayken başlamıştı. Nero, Rodos'a tekrar özgür olduğunu *senatusda* Yunanca yaptığı bir konuşmayla bildirmiştir²¹⁸¹. İlion ve Apamea'ya verilen ayrıcalıkları da yine Nero ilan etmiştir.²¹⁸² Tahta geçtiğinde henüz on altı yaşında olduğu için annesi Genç Agrippina'nın, hocası Seneca ve Praetorian Prefect'i Sextus Afranius Burrus'un fazlasıyla etkisi altında

İplikçioğlu 1993,101,dn.270

²¹⁷⁶ Downey 1961,196,dn.146.

²¹⁷⁷ Magie 1950,I,543..Loryma, Iasos, Mylasa, Stratonikea, Tralleis, Erythrae, Magnesia Sipylus, Kyme, Lampsakos, İlion ve Kyzikos'ta Dionysos sanatçıları bulunmaktaydı.

²¹⁷⁸ Price 1984,103-104.

²¹⁷⁹ Britanya fethinden sonra olmuştur. bk Magie 1950,I,544.

²¹⁸⁰ Suetonius Nero 18.

²¹⁸¹ Magie 1950,I,548.

²¹⁸² Tacitus Annales 12.58;Suetonius Nero 7.2.

kalmıştır²¹⁸³.

Claudius Dönemi'nin uygulamalarının çoğuna devam etmiş ama bazılarını değiştirmiştir. Azatlılar Anadolu'daki kentlerde önemli görevler üstlenmeye devam etmişler, kültürel açıdan önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Ikonion asıllı, Claudius'un azatlısı, İmparatorluk Kültü Rahibi Tiberius Claudius Plocamus, Divus Claudius'a, Nero'ya, Nero'nun muhafız birliği alayına, ve arkadaşlarının onuruna bir yazıt diktirmiştir²¹⁸⁴. Diğer yandan, Nero Dönemi'nde, senatus kararıyla *procurator*'lara verilmiş olan yetkiler ortadan kaldırılmıştır²¹⁸⁵. Bu sayede *procurator*ların kentte keyfi yönetimlerine son vermeyi amaçlamıştır. Mali konularda yargılama yetkisini de geri almıştır²¹⁸⁶.

Nero Dönemi'nde imparatorluk arazileri genişlemiştir. Çünkü bu dönemde ihanetle yargılanan imparatorluk ailesi mensupları ile zengin kişilerin topraklarına el koyulmuştur. Nero'nun Asia eyaletinde miras kalan imparatorluk arazileri vardı. Asia'da el koyduğu arazilerin bir kısmını ilk eşi aynı zamanda imparator Claudius'un kızı olan Octavia'ya vermiştir²¹⁸⁷. T.R.S. Broughton'a göre, Nero Dönemi'nde, Anadolu'da birçok araziye el koyulmuştur²¹⁸⁸. Küçük Asya'daki imparatorluk arazileri Phrygia ile Pisidia arasında olmalıydı.²¹⁸⁹ M.S. 64'te, Tymbrianasos'un etrafında, Sagalassos kentinin batı sınırında Burdur Göl'ünün güneybatı köşesinin imparatorluk arazileri olduğu düşünülmektedir²¹⁹⁰.

Eyaletlerin yönetimini denetlemiş, kötü yönetimleri olan valileri cezalandırmıştır²¹⁹¹. Anadolu'daki eyaletlerin valilerini de kontrol etmiş, bu kişilerle ilgili şikayetleri değerlendirmiştir. M.S. 57'de, Asia valisi *procurator* P. Celer kötü yönetimi dolayısıyla suçlanmıştı. Lykia legatusu E. Marcellus'da yolsuz yaptığı gerekçesiyle adli kurumlara şikayet edilmiştir, ancak; her ikisi de, imparatorun

²¹⁸³ Dio Cassius 61.3-7.

²¹⁸⁴ Plocamus, Perge'de hem danışmanı Burrus'u hem de Galatia valisi L. Praesens'i onurlandıran yazıtlar diktirmiştir. Ayrıca J. Cornutus ile kentte imparatorluk kültürünü kurmuştur. bk Onur 2008,53-66.

²¹⁸⁵ Tacitus Annales 12.51.

²¹⁸⁶ Tacitus Annales 12.60.

²¹⁸⁷ Tacitus,Annales 14. 60. Octavia ölünce araziler Nero'nun olmuştur.

²¹⁸⁸ Tacitus Annales 14.22.14, 57-60; 16,33; Plinius N.H. 18.3; Dio Cassius 62.26.1.

²¹⁸⁹ Broughton 1934,238.

²¹⁹⁰ OGIS 535; IGRP III. 335; Horsley-Kearsley 1998,126.

²¹⁹¹ Girit, Sardinya, Afrika, Mauretina valilerini görevden almıştır. bk Brunt 1990,93-95.

koruması altında oldukları için ceza almamışlardır²¹⁹². Aynı yıl Kilikia legatus'u C.Capito, şerefsizlikle suçlanmış, M.S. 62'de imparator tarafından affedilmiştir²¹⁹³. M.S. 61'de, Bithynia valisi prokonsül T. Priscus'da zimmetine para geçirmiş ve cezalandırılmıştır²¹⁹⁴.

M.S. 58'de Nero imparatorluğun kamu ve ticari gelirlerini inceleyerek, Roma'nın maddi anlamda güçlenmesi için reformlar yapmıştır. Nero ekonomik anlamda tüm imparatorlukta reformlar yapmıştır²¹⁹⁵. Özellikle gümrük vergilerinin toplanmasıyla ilgili kanunlar yapmıştır. Lykia ve Ephesos'da bulunan yazıtlar Nero'nun gümrük vergisiyle ilgili yaptığı reformları gözler önüne sermektedir. Ayrıca adli konularda da değişikliklerde bulunmuştur. Roma vatandaşı olmayan eyalet sakinlerinin davaları praetor peregrinus yerine eyalet valileri tarafından bekletilmeden görülmesini emretmişti²¹⁹⁶.

Lykia gümrük yasası M.S. 58 veya 60 yılında Lykia valisi Mucianus döneminde yayınlanmıştır²¹⁹⁷. Bu yasayla birlikte gümrük vergisinin toplanılması ve denetlenmesi Lykia Koinonu ile kentteki memurlara bırakılmıştır. Bu vergileri toplama hakkına sahip olan kişi, kira borcuna karşılık gösterdiği kefil ve ipotekleri, vergilerden sorumlu olan Lykia Koinon'un imparator kültü başrahibi ve kentteki grammateus ile hypogrammateus²¹⁹⁸ önünde belirtmeliydi²¹⁹⁹.

Lykia Koinonu gümrük çıkış vergisini kendisi toplamıştır. Gümrük giriş vergisini de koinondaki kentlerle ikili anlaşmalar yaparak, bu kentlerin toplanmasına izin vermiştir. Koinon verdiği bu ayrıcalık karşılığında, kentlerin ekonomik ve politik gücünü göz önünde bulundurarak kesenek almıştır. Bu iki uygulama sonucunda

²¹⁹² Tacitus Annales 12.33.

²¹⁹³ Tacitus Annales 14.48; 16.21.

²¹⁹⁴ Tacitus Annales 14.46.

²¹⁹⁵ . M.S. 55-57 yılları arasında; “Nero devlete olan ve unutulmaya yüz tutmuş eski borçların affı; % 2,5 oranındaki dava vergisinin kaldırılması; tribunus ve aedilis'lerin adli yetkilerinin kısıtlanması; tabulae publicae'in denetiminin quaestor'dan alınıp praetor'luk görevini tamamlamış kişiler arasından atanan iki praefecti'ye devredilmesi; delatores'e verilecek para ödülü oranının dörtte bire düşürülmesi; köle satışından alınan % 4'lük verginin alıcı yerine satıcıya yüklenmesi” konularında reformlar yapmıştır. bk Takmer 2007a, 172, dn.90-97.

²¹⁹⁶ Takmer 2013, 192.

²¹⁹⁷ Mucianus en erken M.S. 59 veya 60'da Lykia valisi olarak görev yapmış olmalıdır. M.S.67-69 yılları arasında, Mucianus Suriye valisi olmuştu. Bu valinin yönetiminde, Palmyra gümrük tarifesi yayınlanmıştır. bk. Tacitus Annales 14.26.2; Akyürek Şahin-Takmer-Onur, 2013, 207-208.

²¹⁹⁸ Grammateusun yardımcısıydı. bk. Rhodes 2004, 125.

²¹⁹⁹ Takmer 2007a, 165.

Lykia Koinon'u Roma İmparatorluk hazinesine 100.000 denarii ödemiştir²²⁰⁰.

Lykia gümrük yasası ile Asia gümrük yasasında değişiklikler yapılması aslında birbirine paraleldir. Mal girişi ve çıkışıyla ilgili koşulları gözler önüne seren Asia Gümrük Yazıtı'na göre, Asia eyaletinin gümrük vergileri *curatores* danışmanlığında gözden geçirilip, quaestor tarafından kaydedilecekti. Augustus Dönemi'nde askerlerin vergiden muafiyeti devam ettirilecekti. Gümrük kiralayan kişi bu haktan beş yıl boyunca yararlanabilecekti. Değişiklikler otuz gün içerisinde praetor önünde ve Aerarium Saturni'de yapılacaktı. Kira bedelinin beş katına kadar Nero ve kamu gelirlerinden sorumlu *curatores* tarafından belirlenecekti²²⁰¹.

M.S. 62'de, Nero ekonomiyi güçlendirmek amacıyla, kentlerdeki gelirlerin belirlenerek düzenlenmesini emtermiş ve Lucius Piso, Ducenius Geminus ve Pompeius Paulinus'u görevlendirmiştir²²⁰². Adı geçen üç kişinin raporu sonucunda, dolaylı vergilerin toplanmasında sömürüyü önlemek için bu vergileri yürürlükten kaldırmak istemiştir²²⁰³, ancak; senatus bu konuyu kabul etmemiştir. Bir uzlaşma göstergesi olarak, vergiler % 4,5'dan % 2,5'a düşürülmüştür²²⁰⁴. Buna ilaveten, yiyecek ithalindeki giderleri düşürmek için, ticaret gemilerinin vergiden muaf olduğunu ilan edilmiştir²²⁰⁵. Nero vergi reformunu Roma İmparatorluğu'nu Augustus'un belirlediği temeller doğrultusunda idare etmek için propaganda aracı olarak kullanmıştır²²⁰⁶.

Nero, M.S. 63/64 yılında para basımında reform yapmış, altın ve gümüş paraların yanı sıra bronz para bastırmıştır. Para basma tekniğini de ıslah etmiştir. Nero zamanında aureuslar, Roma ağırlık biriminin 1/42'si iken 1/45'ine indirilmiş, denarius ağırlıkları ise 1/84'den 1/96'ya kadar düşürülmüştür²²⁰⁷. Bu sistem doğudaki darphaneleri de etkilemiştir. Antiokheia'da ve Kappadokia'da basılan denariusların gümüş oranı düşmüştür²²⁰⁸.

²²⁰⁰ Takmer 2007a,166-188

²²⁰¹ Takmer 2013,186-190.

²²⁰² Takmer 2007a,170.

²²⁰³ Claudius Dönemi'nde *quaestor aerarii* olan T. Domitius Decidanus'un raporuna dayanmaktaydı. bk Engelmann-Knibbe 1989,39.

²²⁰⁴ Tacitus Annales, 12.51;Suetonius Nero 45.1.

²²⁰⁵ Tacitus Annales 14.20..

²²⁰⁶ Suetonius Nero 10.

²²⁰⁷ Sutherland-Carson 1984,133-135;Vagi 2000,90.

²²⁰⁸ Plinius,N.H.33.132;Griffin 1984,198.

Roma'nın protoktorate krallıkları kullanarak kontrolü sağlama politikası Nero zamanında devam etmiştir. Nero iktidarının ilk yılında M.S. 55'de tahta geçmesinin hemen ardından, protoktorate Armenia kralı Radamistus tahtan indirilmiş, yerine Parth prensi Tiridates geçirilmiştir.²²⁰⁹ Khalkisli Herod'un oğlu Aristobulos'u da, Armenia Minor kralı olarak belirlemiştir.²²¹⁰ Nero, bu bölgedeki Roma kontrolünü Parth krallığına karşı kaybetmemek için vakit kaybetmeden Corbulo komutasındaki orduyu bölgeye göndermiştir. Partlarla yapılan savaş yüzünden Roma'nın doğu eyaletlerinde özellikle doğuda aslında askeri amaçlı idari takım düzenlemeler yapılmıştır.²²¹¹

M.S. 54/55'te Kappadokia, geçici olarak Galatia Eyaleti'ne dahil edilmiş Corbulo bu eyaletin valisi olmuştur. Aynı zamanda, Corbulo, Parth seferi sırasında Armenia'nın doğusuna doğru ilerlerken Euphrates kıyısında kurulan kaleleri güçlendirmiştir.²²¹² Bu sefer için emrine pek çok lejyon verilmişti²²¹³. Askeri amaçlı olan uygulama sayesinde, buraya gelen Romalı askerler Helenizm etkisinin az olduğu bu bölgelerin Romalılaşmasına katkıda bulunmuş olmalıdır. Zira, M.S. 1 veya 2. yüzyıla ait Ferrata IV lejyonunda görev yapmış bir veteranın ayrıca Miletos'da, ve Gallica III lejyonundan bir askerin Sardis yakınlarında mezar taşlarının bulunması bu fikri destekler niteliktedir²²¹⁴.

Komutan Corbulo, Parth ordusunun büyük bölümünü aynı yıl içerisinde ortadan kaldırmıştır. Önce, Tiridates geri çekilmiş ve Roma, Armenia'nın büyük bölümünün kontrolünü ele geçirmiştir²²¹⁵. M.S. 62'de Roma ile Parthlar yeniden

²²⁰⁹ Tacitus, Annales 12.3.

²²¹⁰ Josephus, BJ 1.551.

²²¹¹ M.S. 54'te Euphrates'in doğusundaki protoktorate krallıklarla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Sophene, Sohaemus'a; Sohaemus ile aynı aileden geldiği düşünülen aynı adlı birine Emasa krallığı (Günümüzde Humus, Suriye) verilmiştir. bk Barrett 1977,153-159.

²²¹² Bu yeni eyalette sur yapılmış ve ordugahlar inşa edilmiştir. bk. Tacitus Annales 15.6; Yıldırım 2012,55,dn.77.

²²¹³ Suriye eyaletinden gelen Ferrata adlı VI. Lejyon ile Galliea adlı III. Lejyonu. Ancak Claudius Dönemi'nde etkili olan memurları görevden almıştır. Askerler yaşlı ve güçsüzdü. Bu nedenle, Anadolu'dan asker toplamıştır.

Melitene'de Corbulo zamanında birçok Roma lejyonu vardı. Legio IV Scythica, Legio 12 Fulminata, Legio V Macedonica ve Legio XVI Flavia Firma.

Yukarıda adı geçen lejyonlar için Amaseia (Amasya) Hierapolis/Kastabala, Neoclaudiopolis (Vezirköprü), Komana (Gümenek), Ankyra (Ankara), Antiokheia (Yalvaç), Trogitis (Suğla) Gölü civarı ve Laertes (Kozyaka Köyü yakını) asker toplanmıştı. bk Kaya 2005,93,dn.26-30; 94,dn.30-36.

²²¹⁴ IGRP IV,825; Buckler-Robinson,1932,no.257.

²²¹⁵ Tacitus Annales 12.10.2.

savaşmaya başlamıştı. Roma'nın, doğudan yaptığı gıda temini ekonomiyi etkilemiş ve bütçe açık vermişti, bu sebeple, Roma ile Parth krallığı bir barış antlaşması yapmıştır²²¹⁶. Antlaşma uyarınca, Roma, Parthların, Armenia üzerindeki taleplerinden vazgeçmeleri halinde Euphrates kıyısındaki Roma tahkimatlarının kaldırılacağını kabul etmiştir. Tiridates yeniden Armenia kralı olmuş, ancak tacını Roma'da İmparator Nero'nun elinden giymiştir. Gelecekte, Armenia kralı bir Parthia prensi olacaktı ancak ataması Romalıların onayına tabi olacaktı²²¹⁷. Kappadokia ve Galatia eyaletleri inermes (silahsız) olacaktı²²¹⁸. Aphrodisias'daki Sebasteion'da, pelerin giyen ve kılıç kayışı takan çıplak savaşçı Nero, yere düşmüş Armenia'yı kollarının üst kısmından tutar biçimde tasvir edilerek onurlandırılmıştır²²¹⁹.

Tiridates Nero onuruna başkent Artaksata'ya *Neronia* adını vermiştir²²²⁰. Kommagene kralı IV.Antiochos'de, imparator Nero'yu onurlandırmak için Kietae ethnosunun topraklarında Neronias kentini kurmuştur²²²¹.

Nero Dönemi'nde, Küçük Asya'daki diğer bir krallık olan Pontos krallığıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. M.S. 64'te Pontos Kralı Polemonicus krallığı bırakınca, ilhak edilerek Pontos Polemonicus adını almıştır²²²². On yıl sonra, Pontos Polemoniacus bu eyaletin bir parçası olmuştur²²²³. Parth seferi için birleştirilen Galatia-Kappadokia eyaletiyle birleştirilmiştir²²²⁴. Bu eyalet, Zela, Kerassus, Pharnaceia, Polemonium ve Trapezus'u kapsamaktaydı²²²⁵. Eyaletin başkenti Neocaesarea olmuştur. M.S. 66'da Kappadokia Galatia eyaletinden ayrılmıştır²²²⁶.

²²¹⁶ Tacitus Annales 15.19.21. Bu Nero'nun diplomatik bir başarısıdır. Elazığ yakınlarında Nero'nun bu diplomatik başarısıyla ilgili üç tane yazıt bulunmuştur. bk Mitford 1980,1178,dn.12.

²²¹⁷ Tacitus Annales 15,38;Suetonius Nero 53;56. Tiridates'in, Roma'ya gelmeye, merasimlerde bulunmaya zorlanması Roma'nın hakimiyetini sembolize ediyordu.

²²¹⁸ Kaya 2005,180.

²²¹⁹ Erim 1986,116;Smith 1987,119.

²²²⁰ Barış görüşmeleri için Roma'ya gelen Tiridates tutumu sayesinde 200.000.000 sesterti elde etmiştir. Bu parayla M.S. 58 yılında Corbulo'nun neredeyse tamamını yıktığı Artaksata'yı inşa etmiştir. Daha sonra kente Nero'yu onurlandırmak için Neronia adını vermiştir. bk. Dio Cassius Dio Cassius 63.6.5;63.7.2; Redgate 1998,103.

²²²¹ Jones 1937,204-205.

²²²² Suetonius Nero 18;Tacitus,Historiae, 3.47.1;Eutropius 7.14.5.

²²²³ Mitchell 1993 I, 32; 63.

²²²⁴ Galatia ile Pamphylia ile askeri amaçlı birleştirilmiştir. bk Şahin-Adak 2007,90. Ayrıca, Galatia procuratoru L. Puppius Praesens, Pamphylia'da Perge'de onurlandırılması bu düşüncüyü desteklemektedir. Ancak kısa süreli bir uygulama olmalıdır. Çünkü Galba Dönemi'nde Pamphylia'nın Lykia ile birleştirildiği düşünülmektedir. bk Şahin-Adak 2007,88.

²²²⁵ Magie 1950,I,553.

²²²⁶ Kaya 2003,20.

Küçük Asya'da dolaylı olarak Roma kontrolünü sağlayan bir diğer unsur olan özgürlük ve otonomi bu dönemde de kentlere verilmiştir. Parthlara karşı yapılan seferde Thrakeia Bosphorus'tan Pontos Euxinos'un bitimine kadar olan bölgeyi kontrol altında tutabilecek kadar stratejik bir noktada olan ve konumu nedeniyle Roma ordusunun ihtiyaçlarını karşılayacak hem kara hem de deniz kuvvetleri için bir üs olarak kullanılan Trapezus (Trabzon) *civitates liberae* (özgür kent) ilan edilmiştir²²²⁷. Claudius zamanında İlion ve Rodos'a verilen ayrıcalıklar devam etmiştir²²²⁸. Prusa kenti Nero Dönemi'nden itibaren otonomi ve özgürlüğün bir ayrıcalığı olan sikke darbına yeniden başlamıştır²²²⁹.

Nero, imparatorlukta Roma kontrolünü sağlarken, yerleşimlerin sınırlarının korunmasına dikkat etmiştir. M.S. 54-55 yılları arasında Galatia valisi olan Q. Petronius Umber 'in valiliği sırasında Sagalassos ile Tmbriyanassos komeşi arasındaki sınır sorunu çıkmıştır. Nero, iki yerleşim arasında sorun olan bölgenin sağ tarafını, Sagalassos'a, sol tarafını Tymbrianassos'a verilmiştir²²³⁰.

İmparator Nero Dönemi'nde askeri amaçlı Anadolu'da yollar onarılmıştır. Zigana'dan Armenia sınırlarına veya Euphrates'in yukarı tarafına doğru bir yol inşa edilmiştir²²³¹. Bityhnia valisi Aqullia Dönemi'nde, M.S. 58/59'da, Apameadan Nikea'ya (?) giden yolların onarıldığını içeren bir yazıttır²²³². M.S.61 yılında, yine askeri amaçlı Thrakeia eyaletinde, yol boyunca askeri barınaklar ve dükkanlar yapılmıştır²²³³.

Anadolu'da, yol yapım çalışmalarının yanı sıra, gerek askeri gerek ticari açıdan büyük önem taşıyan limanlarla ilgilenilmiştir. Ephesos'daki limanın denizle bağlantısının kesilmemesi için Nero limanın ağzını temizletmiştir²²³⁴. Bu kente, balıkçı birliğinin bağışlarıyla, imparator Nero ile eşi, Romalılar ve Ephesos demoslarını onurlandıran bir yazıt içeren gümrük binası inşa ettirmiştir²²³⁵. Parthlar ile yapılan savaşlarda önem kazanan ve Romalıların ikmal üssü olan Trapezus limanı

²²²⁷ Tacitus Annales 15.19.21;12.6.1; Plinius,N.H.6,11;Mommsen,1886,I,324;Macro,1980,676.

²²²⁸ Tacitus,Annales 12.58.1.

²²²⁹ Howgego 1985,209-210.

²²³⁰ Bean 1959, 84-88.

²²³¹ Magie 1950,I,564.

²²³² IGRP III.15.

²²³³ Henderson 1905,42.

²²³⁴ Tacitus Annales 16,23;Laale 2011,196-197.

²²³⁵ Harland 1996,319-323.

ile çevresini de düzeltilmiştir²²³⁶. Patara'da bir su kemeri inşa edilmiştir²²³⁷.

Kentlerde Roma egemenliğinin sürekliliği için geçmişte olduğu gibi görsel etkiye sahip yapıların inşası devam ettirilmiştir²²³⁸. Lykia valisi Priscus (M.S. 63/64-69/70) Patara'da Roma'nın gücünü gösterebilmek için, kentteki limanın girişine iki deniz feneri yaptırmıştır. Günümüzde bu deniz fenerine ait bir yazıt bulunmuştur²²³⁹. Patara'nın batı yakasında, şu anda denizle bağlantısı kesik olan kayalık bir alanda, 172.20x20 metre ebatlarında basamaklı yükselen bir podyum üzerinde, yıkıntılar arasındaki bir yazıt bulunmuştur. M.S.65-69 yılları arasında Patara'da bir hamam yapımına başlanmış, ancak Vespasianus Dönemi'nde bitirilmiştir²²⁴⁰. Kentin güneyinde ılık ve ısıdan en iyi şekilde yararlanabilecek şekilde inşa edilen bu hamam Anadolu'daki anıtsal hamamın en erken örneklerinden biri olarak Lykia'daki ilk örnektir²²⁴¹. Lykia Boubon'da bu dönemde Sebasteion'daki kuzey podiumdaki odalarda yapılan kazı çalışmaları sonucunda bir odanın Nero'ya ithaf edildiği düşünülmektedir²²⁴².

Sahne sanatlarıyla ilgilenen Nero Dönemi'nde tiyatrolar genişletilmiştir. Miletos'daki tiyatronun sahne binasına yarım yuvarlak niş eklenmiştir²²⁴³. Perge'deki tiyatronun da bu imparator döneminde inşa edildiği düşünülmektedir²²⁴⁴. Ephesos'da M.S.23 yılında yıkılan Tetragonas Agora'nın üst katındaki doğu kanadı inşa edilmiştir. Mermer Cadde doğuya doğru taşınmış ve caddenin batı ucu iki metre yükseltilerek, 150 m uzunluğunda iki kanatlı, Artemis, Nero ve Agrippina'ya ithaf edilen Dorik sütunlu bir salon inşa edilmiştir²²⁴⁵. Kentteki tiyatronun sahne binası genişletilmiş, süslemeli nişler ile sahneye ulaşan kapı eklenmiştir. Augustus

²²³⁶ Tacitus Annales 12. 39; Tacitus Histories 3.47; Mitford 1974, 163 dn. 15.

²²³⁷ Işık 1992,395.

²²³⁸ M.S. 64 yılına kadar İtalya ve Roma'da dört tane yapı inşa edilmiştir. Yapılar için bk. Plin N.H., 16. 200; 36. 74; Tacitus Annales 13. 31; 13. 41; 14. 14; 15. 18; Suetionus Nero 12; Dio Cassius 61. 19. 1.

²²³⁹ Nero'nun Lykia'daki denizciler için bu deniz fenerini yaptırdığını içeren bir yazıt bulunmuştur. Kaidesinde vali Priscus'un heykeli bulunmaktaydı ancak günümüzde kayıptır. bk Işık,-İşkan- Eck-Engelmann 2008,91-121.

²²⁴⁰ Farrington 1995,151-152.

²²⁴¹ Gülşen 2007,459.

²²⁴² Kokkinia 2008,,8.

²²⁴³ Nero'ya ithaf edilen bir yazıt bulunmuştur. bk Cramme 2001,233-234,dn.910-912.

²²⁴⁴ Şahin 1996,73.

²²⁴⁵ Scherer 2001,73.

Basilica'sının yakınında hamam yaptırmıştır²²⁴⁶. İkonium'da skene ve hyposkene inşa edilmiştir²²⁴⁷.

Nero Döneminde, sadece anıtsal kentler inşa edilmemiş, depremde zarar gören kentlerin yeniden iskanı için destek verilmiştir. M.S. 60 yılında, Hierapolis, Kolossai ve Laodekeia kentleri depremle yıkılmıştır²²⁴⁸. Depremde yıkılan kentlerin neredeyse tamamı, Nero'nun yardımlarıyla yeniden iskan edilmiştir²²⁴⁹. Hierapolis bu depremde tamamen yerle bir olmuştu ve Helenistik Döneme ait neredeyse tüm yapıları yıkılmıştı. Depremden sonra, kentin yerleşim alanı genişletilmiştir. Kent merkezindeki agora ile tamamen yıkılan tiyatronun yeniden yapımına başlanmış, kült merkezlerinin yeniden yapılması için yeni bir imar planı oluşturulmuş; anıtsal anlamdaki hamam, stoa gibi yapıların yapılmasına karar verilmiştir²²⁵⁰. Laodikeia ise, Roma'dan yardım almaksızın, kentteki zengin vatandaşların desteğiyle yeniden yapılanmıştır²²⁵¹. Kent homonoia antlaşması yaptığı Smyrna ile Nero'nun tasviri olan sikkeler basmıştır²²⁵².

M.S. 68'de Lykia'da bir deprem olmuş, kıyadaki kentler tahrip olmuştu²²⁵³. Myra, Simena, Patara gibi kıyı kentlerindeki binaların çoğu yıkılmıştı. Mesela, Patara'daki Apollo tapınağı, Delikkemer'deki su kemeri ve deniz feneri sular altında kalmıştır. Kent bu yapıları tekrar yetmiş beş yıl sonra inşa edebilmiştir²²⁵⁴.

Claudius'un, bilinçli olarak doğuda özellikle Anadolu'daki kentlerde dolaylı olarak kontrolü sağlamak ve kendi kültürünü kabul ettirmek için kullandığı Roma vatandaşlığı vermeyi imparator Nero'da devam ettirmiştir²²⁵⁵. Bu dönemde, hem Asia hem de Lykia'da pek çok kişiye Roma vatandaşlığı verildiği üzerinde durulmaktadır. Nero Dönemi'nde Lykia'da, Licinnius ailesinin vali Licinnius Mucianus aracılığıyla²²⁵⁶ Marcius ailesinin de, vali Marcius Priscus aracılığıyla Roma

²²⁴⁶ Lae 2011, 196.

²²⁴⁷ IGRP III, 262.

²²⁴⁸ Tacitus, Annales 14.27; Magie, 1950, I, 564.

²²⁴⁹ Tacitus, Annales 14.27.1;

²²⁵⁰ Ferrero 1994, 84; D'Andria 2001, 99-103. Tiyatronun yapımına M.S.62'de başlanmış ancak Hadrianus Dönemi'nde bitirilmiştir.

²²⁵¹ Magie 1950, I, 563; II, 1421, dn. 73.

²²⁵² RPC 2928.

²²⁵³ "Mısır'dan yükselen deniz Lykia'nın büyük bir kısmını mahvetmiştir." bk Dio Cassius 63.26.5.

²²⁵⁴ Şahin 2009, 331-345.

²²⁵⁵ Sherwin-White 1966, 237.

²²⁵⁶ Roma egemenliği boyunca Lykia'nın ekonomik ve siyasi hayatında önemli roller üstlenen

vatandaşlığı elde etmiştir²²⁵⁷. Perge'de Sagalassoslu Tiberius Claudius Piso, Nero Dönemi'nde Roma vatandaşlığı elde etmiş olabileceği üzerinde durulmaktadır²²⁵⁸. Küçük Asya'daki kentlerde artan Romalılar kentlerin ve eyaletlerin idari hayatlarında önemli görevler edinmişlerdir²²⁵⁹.

Anadolu'daki kentlerde Roma vatandaşlığı elde etmek için geçmişte olduğu gibi zengin kesim anıtsal yapılar inşa ettirmiş, imparator ile hanedanı onurlandırmıştır. Bu durum Romalılaşmamış yerleşimleri de etkilemiştir. Nero zamanında, Aizonai'de yerleşimdeki hayırseverler sayesinde Helen yapı ve kurumlarına sahip bir kent görünümü kazanmıştır²²⁶⁰. Çok fazla olmamakla beraber kadınlar kentlerde önemli roller edinmeye başlamıştır.

Ephesos'da Pion Dağının (Panayır Dağı) kuzeybatı yamacında Vedium Gymnasion'un yakınındaki Helenistik stadionun kuzey tarafına seyirciler için koltuk yerleştirilmiş ve kapasitesi 75.000 kişiye ulaşmıştır. Stadionun güney istinat duvarındaki yazıta göre, stadiona yenileme C. Stertinius Orpex ile ailesi tarafından yaptırılmıştır²²⁶¹. Perge'de Kuzey Gymnasion/Cornutus Palastrası, Claudius ya da Nero Dönemi'nde, yüksek ihtimalle daha önceden var olan bir yapı üzerinde inşa edilmiştir.²²⁶²

Nero Dönemine tarihlenen bir başka yapı ise Perge'deki bouleuteriondur. Kentte yapılan kazı çalışmaları sonucunda bulunan yazıtların incelenmesi sonucu Nero Dönemi'nde inşa edildiği, veya daha önce var olan bir yapının Nero'ya ithaf edildiği düşünülmektedir²²⁶³.

Helen kentlerinin yapısal olarak gelişmesini destekleyen Nero, M.S. 66'da Hellas ve Anadolu'daki sanat eserlerini Roma'ya götürmüştür²²⁶⁴. İmparator Nero,

Licinius ailesi zaman içinde topraklarını genişletmiştir. bk Jameson 1966,125.

²²⁵⁷ "Priscus, Vespasianus Dönemi'nde de Lykia valisiydi. Bu yüzden Marcius ailesi Vespasianus Dönemi'nde de Roma vatandaşlığını elde etmiş olabilir. Ancak sadece iki yıl bu görevde kalmıştır." bk Dönmez-Öztürk 2011, 61.

²²⁵⁸ Waelkens 2002, 345-347.

²²⁵⁹ M.S. 64 yılında, Akmonia'da (İslamköy) Roma vatandaşı Junius adlı kişiden bahseden bir yazıt bulunmuştur. bk Thonemann 2013,170.

²²⁶⁰ MAMA IX.24.

²²⁶¹ Rogers 1991,75.

²²⁶² Onur 2008,64,dn.53. Bu yapı yeniden yaptırılmış, veya tamir ettirilerek genişletilmiştir.

²²⁶³ Perge'de bulunan Latince yazıtlar için tamamlama önerileri Nero'yu düşündürmektedir. bk Özdizbay 2008,180.

²²⁶⁴ Hellas ve Anadolu'daki birçok tapınak Nero'nun azatlısı Acratus tarafından yağmalanmıştır. bk Tacitus Annales 15.45.1.

Pergamon'dan pek çok heykeli Roma'daki sarayı Domus Aurea'nın (Altın Ev) güzelleştirilmesi için almıştır²²⁶⁵. Pergamon halkı bu duruma karşı çıksa da, kabul etmek zorunda kalmıştır²²⁶⁶.

Küçük Asya'da imparatorluk kültü devam ettirilmiştir. Nero, kendisini yaşarken tanrı ilan etmiş ve Apollo ile bir tutmuştur²²⁶⁷. Neokoros unvanı alan Akmonia'da imparatorluk kültü ile rahibesi vardı. Bu durum, Küçük Asya'daki kentlerde, kadınların kentlerde güçlenerek önemli görevler aldığına dair bir kanıttır²²⁶⁸. Pek çok sikkede Nero tanrı Apollo gibi betimlenmiştir. Nero, "Tanrı" annesi Agrippina da, "Tanrıça" unvanlarını almışlardır. Bunun yanında Magnesia, Mylasa ve Aphrodisias kentlerinde de Nero'ya ait kültler vardı. Aizonai, Magnesia ve Laodikeia kentlerinde de Nero adına festivaller düzenlenmiştir²²⁶⁹.

Pergamon, Nero'yu Tanrı olarak onurlandırmıştır²²⁷⁰. Kos'da, "baş tanrı" Sagalassos'da "Yeni Zeus" gibi sıfatlar almıştır²²⁷¹. Ephesos'da, Artemis ve Apollo ile birlikte adına binalar dikilmiştir²²⁷². Aphrodisias'da Tanrıça Aphrodite ve Roma İmparatorluğunun ilk imparatorları olan Julius Cladius sülalesine adanmış Sebasteion bulunmaktaydı. Yapı kuzey kapısından başlayan ve tiyatrodan sona eren caddenin üzerinde yer almaktadır. Yapımına İmparator Tiberius devrinde başlanmış ve Nero devrinde bitirilmiştir²²⁷³.

İmparatorluk kültürünü yücelten Nero, egemenliğini sarsıp, mutlak otoritesinin sorgulanabileceği için başka inançlara karşı hoşgörülü davranmamıştır. Giderek yayılan ve köleliğe karşı çıkıp, eşitlikçi düzeni savunan Hristiyanları Roma'yı yaktıklarını iddia ederek cezalandırmış hatta öldürtmüştür²²⁷⁴.

²²⁶⁵ Magie 1950,I,564.

²²⁶⁶ Akropolisde yaşayan *katoikountes* (yerleşimci) Nero'yu onurlandırmaktadır. bk IGRP IV.3330

²²⁶⁷ Hocası ve danışmanı olan Seneca'nın yazdığı *Apocolocyntosis* adlı satirde Apollo'nun kader tanrıçalarından altın çağın gelmesi için yardım istemesiyle Nero kendisini özleştirmişti. Nero kendisinin Apollo olduğunu ve Altın çağı getirdiğini belirtmiştir. bk Graf 2008,102.

²²⁶⁸ Akmonia'da Severus Cornutus'un annesi Julia Severa imparatorluk kültü rahibesi olmuştur. bk Thonemann 2013, 165.

²²⁶⁹ Witulski 2007,49.

²²⁷⁰ Harland 2013,28.

²²⁷¹ Özsait 1985,147.

²²⁷² M.S. 66'da, Ephesos'da, Nero ve annesi Agrippina adına yazıt dikilmiştir. bk Magie 1950,I,564;II,1422,dn.75.

²²⁷³ Smith 1987,88-90.

²²⁷⁴ M.S. 66 yılında, Nero Roma'daki büyük yangını Hristiyanların çıkardığı sebebiyle içlerinde Aziz Petrus ve Paul olan birçok Hristiyan'ı öldürtmüştür. bk Tacitus Annales 20.4.

Yahudiler ise Roma yönetiminin egemen olduğu pek çok bölgede isyan etmişlerdir. Vergilerin toplanması, kanunların uygulanması, arazilerin işletilmesi gibi konularda eksikler ve yasal olmayan yollara başvurulması bu isyanın çıkmasında etkili olmuştur. Bunun yanı sıra, M.S. 64'te Judea valisi procurator Gessius Florus'un bölgedeki katı tutum ve davranışları da Yahudilerin isyanında çıkmasını hızlandırmıştı²²⁷⁵, ancak; Küçük Asya'daki Yahudiler bu isyana katılmamıştır²²⁷⁶. İsyân, Vespasianus tarafından M.S. 70 yılında Nero'nun ölümünden sonra bastırılabilmiştir²²⁷⁷.

M.S. 69 yılında, eyalet valileri ayaklanmış, Nero'ya bir suikast düzenlenmiş ama başarısız olmuş, Nero isyancılardan kurtulamayacağını anlayınca intihar etmiştir²²⁷⁸. Ölümüyle beraber, Julius-Claudius hanedanı sona ermiş, ismi tüm belgelerden ve anıtlardan silinmiştir. Bunu Dört İmparator Yılı olarak da bilinen bir kaos dönemi takip etmiştir²²⁷⁹.

VII.2.1.6. Dört İmparator Yılı (M.S. Haziran 68-M.S.Aralık 69)

Roma, M.S. 68'de İmparator Nero'ya düzenlenen suikastın ardından kısa süreli de olsa bir iç savaşla karşı karşıya kalmıştı. M.S. Haziran 68 ve Aralık 69 tarihleri arasında Roma'da taht sorunu baş göstermişti. Flavius Hanedanı'nın kurucusu Vespasianus'un tahta çıkışına kadar sırasıyla Galba, Otho ve Vitellius Roma imparatoru olmuştur.

Dört imparatorlardan ilki soylu bir aileden gelen Galba idi. Ailesi hem cumhuriyet hem de imparatorluk zamanında önemli görevler üstlenmişti²²⁸⁰. Livia tarafından evlat edinilmişti²²⁸¹. Caligula'dan itibaren önemli görevler üstlenmişti²²⁸².

²²⁷⁵ Yahudilerin, tapınak hazinesinden 17 Talent talep etmesi, isyanın başlamasına neden olmuştur. Josephus AJ 1.217

²²⁷⁶ Trebilco 1987, 25

²²⁷⁷ Josephus BJ, 1.4.11. İsyân sonunda Kudüs'teki Süleyman Tapınağı talan edilmiş yağmalanmış, yakılıp yıkılmıştır.

²²⁷⁸ Suetonius Nero,48-49;Dio Cassius 63.49.

²²⁷⁹ Tacitus Histories 1.2.

²²⁸⁰ Anne tarafından M.Ö. 242 yılında Postumus Albinus ile konsüllük yapan Q. Catulus Capitolinus'un büyük torunuydu. bk Suetonius Galba 2.

Büyükdadesi Servius Sulpicius Galba M.Ö. 91'de praetordu. Mithridates ile yapılan savaşta Sulla'nın legatusuydu. Kharenoea savaşında Sulla ile beraber savaşmıştır. bk Plutarchos Sulla 17.7;Broughton 1938,IV,15;22.

²²⁸¹ Suetonius Galba 4.

²²⁸² Caligula döneminde Yukarı Germania'ya yönetici olarak atanmıştır. Suetonius Galba 6; Claudius zamanında Afrika'da prokonsül olarak görev yapmıştır. bk Suetonius Galba 8.

Nero Dönemi'nde Hispania Tarraconensis valisi olmuştur. bk Suetonius Galba 9.

M.S. 67 yılı sonu ya da 68 yılı başında, Galya Lugdunesis valisi Caius Julius Vindex, Hispanya Tarroconensis valisi S. Galba'yı Nero'nun yerine geçirebilmek amacıyla Nero'nun vergi politikasını bahane ederek isyan etmiştir²²⁸³. Vindex'in isyanı başarısız olmuştur²²⁸⁴. M.S. 68'de, senatus Nero'yu halk düşmanı ilan edip, Galba'yı imparator seçmiştir²²⁸⁵. Nero, ölünce Galba, imparator olarak tanınmış ve lejyonlarının desteğiyle de tahta çıkmıştır²²⁸⁶.

Galba egemenliğini kuvvetlendirmek için Augustus'un actium zaferi adına Antiokhea'da (Antakya) sikke bastırmıştır. Bu sayede, Galba, Augustus'un kurduğu imparatorluğun devamı niteliğinde olduğunu belirtmek istemiş olabilir²²⁸⁷. Galba, Nero'nun tüm reformlarını iptal etmiş, İspanya'daki mallarına el koymuştur²²⁸⁸. Senatus üyeleri ve atlı sınıf üyelerinin görev süresini iki yılla sınırlandırmıştır²²⁸⁹.

Galba'nın imparator olması herkes tarafından kabul edilmemiştir. Germen lejyonları, sadakatlarına karşılık olarak bekledikleri ödülü alamamışlardı²²⁹⁰. Komutanları Rufus'un görev yeri hemen yeni imparator tarafından değiştirilmiş, yerine Aulus Vitellius getirilmiştir. Bunun yanı sıra, Germen kabileleri de isyan etmişti²²⁹¹. M.S. 1 Ocak 69'da Germany Inferior eyaleti Lejyonları yeni imparatora sadakat ve bağlılık yemini etmeyi reddetmişlerdi²²⁹². Galba'nın yaptıklarıyla birçok kişiyi küstürmüştü. Otho'nun başında olduğu grup tarafından suikaste uğrayarak öldürülmüştür²²⁹³.

Yedi ay tahta kalan Galba Anadolu'daki eyaletlerin yönetimiyle de ilgilenmiştir. Pamphylia ile Galatia'yı Parth tehlikesine karşı birleştirmiştir²²⁹⁴. Calpurnius Asprenas'ı, Galatia-Pamphylia eyaletine vali olarak atamıştır. Bu

²²⁸³ Tacitus Histories 1.6.2; Plutarchos Galba 5; Dio Cassius 63,22;64.3,1-2

²²⁸⁴ Suetonius Galba.11.

²²⁸⁵ Suetonius Nero.49.

²²⁸⁶ Wellesley 2000,15-30.

²²⁸⁷ Downey 1961,203,dn.5-6.

²²⁸⁸ Plutarchos Galba 6.

²²⁸⁹ Suetonius Galba 6.

²²⁹⁰ Suetonius Galba 16.

²²⁹¹ Batavia isyanı çıkmış, Germen kabilesi Batavia da isyan etmişti. bk Tacitus Histories 1.51.3; 53,2.

²²⁹² Mommsen 1886,I, 67.

²²⁹³ Suetonius Galba 23.

²²⁹⁴ Tacitus Histories, 2.9.1. H. Brandt'a göre Pamphylia zaten Galatia sınırları içerisindeydi. Kolb ise, Pamphylia ve Galatia'nın ayrı ayrı eyaletler olduğuna değinmiş ve iki eyaletin Galba tarafından birleştirildiğini dile getirmiştir. bk Kolb-Brandt 2005,22;98,dn.828..

dönemde Anadolu'daki kentler üzerinde Galba'nın tasviri olan sikkeler basmıştır²²⁹⁵.

Kısa iktidarında, Küçük Asya'daki kentlerdeki varsıl kesimle de ilişkiye girerek, egemenliğini güçlendirmeyi hedeflemiş olmalıdır. M.S. 66 yılında Nero zamanında, Nikaialı Asklepiodotos'un bir komplo yüzünden mallarına el koyulmuştu. Galba Asklepiotos'un haklarını geri vermişti²²⁹⁶.

Siyasi bakımdan çok karışık bu dönemde bilinçli olarak Roma vatandaşlığı verilmemiştir. Bununla birlikte, Lykia'da belgelenen Sulpicius ailesi, belki Servius Sulpicius Galba Dönemi'nde, Roma vatandaşlığı elde etmiş olabilir²²⁹⁷. Rhodiapolis'te bulunan İmparator Galba'ya ithaf edilmiş bir yapı veya imparatorun atlı bir heykeline ait olabilecek “Bütün evrenin hayırseveri ve kurtarıcısı olarak övüldüğü” yazıtlı bir belge bulunması bu düşünceyi destekler niteliktedir²²⁹⁸.

Galba'dan sonra başa Otho geçmiştir. M.S. 15 Ocak 69'da tahta çıkmış, 16 Nisan 69'da öldürülmüştür. Otho, çocuğu olmayan Galba tarafından evlat edinileceğini düşünmüştü, ancak; Galba, Piso'yu tercih edince ayaklanmıştı²²⁹⁹. Yönetimi sırasında, Roma halkı ve praetorlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Ancak Aşağı Germania lejyonları Vitellius'u imparator ilan etmişlerdi²³⁰⁰. Vitellius'a karşı kazanılan birkaç zaferden sonra, Otho Bedriacum Savaşı'nda bozguna uğramıştı²³⁰¹. Roma'daki bu kargaşaya son vermek için kaçmamış, ama; suikaste kurban gitmiştir. Otho ile Anadolu'da bir belge bulunamamıştır.

Otho'nun ölümünden sonra Vitellius *Colonia Agrippinensis*'de (Cologne) imparator ilan edilmiştir²³⁰², ancak; tüm Roma tarafından imparator olarak kabul görmemiştir. M.S. Temmuz 69'da, Vitellius'a doğu orduları Titus Flavius Vespasianus'u imparator ilan etmişlerdi. Daha sonra, Dalmatia ve Illyricum eyaletleri de Vespasianus'u desteklemiştir. Vitellius bu olaydan sonra taraftarlarınca terk

²²⁹⁵ Parion, Tavion (Nefesköy), İlion'da adına sikkeler darp edilmiştir. Galatia Koinon'u ön yüzünde Tanrı Men, arka yüzünde Galba ve altı sütunlu bir tapınak olan sikke basmıştır. bk Burrell 2004,163.

²²⁹⁶ Tacitus, Annales 15.33; Bekker-Nielsen 2008,109.

²²⁹⁷ Dönmez-Öztürk 2011,73.

²²⁹⁸ İplikçioğlu,2008,9.

²²⁹⁹ Suetonius Otho 5-7.

²³⁰⁰ Suetonius Otho 8.

²³⁰¹ Suetonius Vitellius 10.

²³⁰² Dio Cassius, 65,12,2; Suetonius, Vitellius,9. Aslında tam olarak Germania Inferior (Aşağı Germany) Germania Superior (Yukarı Germany) ordularının imparatoru ilan edilmiştir. Galya, Britanya ve Raetia orduları kısa bir süre sonra onların tarafına geçmiştir.

edilmiştir. Tahtan indirilmiş, hemen akabinde öldürülmüştü Otho'dan sonra Roma tahtının sahibi Vespasianus olmuştu²³⁰³.

VII. 2.2 Flavius Hanedanı (M.S. 69-96)

Flavius Hanedanı Vespasianus tarafından M.S. 69 yılında kurulmuştur. Kısa süreli bir hanedandı, ancak; imparatorluğa siyasi huzur getirmiştir²³⁰⁴. Bu hanedanla beraber imparatorluğun merkezi yapısı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Roma'nın devamlılığı açısından önemli olan eyaletlerin yönetimine önem verilmişti. Kentlerin idaresi göz ardı edilerek, tek elden yönetilmesi düşüncesi ön plana çıkmıştır. En azından kent ve kırsalın ayrı ayrı yönetimlere sahip olmaması gerektiği fikri benimsenmişti. Bu sayede, eyaletlerde Roma yönetiminin devamlılığı sağlanabilirdi, ancak; bu düşünce pratiğe dökülmemiştir²³⁰⁵. Augustus Dönemi'nde başlanan imar ve yol çalışmaları artmıştır.

VII.2.2.1. Vespasianus (M.S. 69-79)

Asıl adı Titus Flavius Vespasianus olan, M.S.69-79 yılları arasında hüküm sürmüştür. Atlı sınıfına mensup bir aileden gelen Vespasianus, Caligula'dan itibaren idari görevlerde bulunmuştur²³⁰⁶. Claudius zamanında, Britannia'nın fethedilmesine katılmıştır²³⁰⁷. Nero Dönemi'nde de önemli görevlerde bulunmuştur²³⁰⁸. M.S. 66'da büyük Yahudi isyanını bastırması için büyük oğlu Titus ve iki lejyonla Yahuda eyaletine gönderilmişti²³⁰⁹, ancak; M.S. 70 yılına kadar, bu isyan devam etmiştir²³¹⁰. M.S. 67 yılında Yahudi isyanı sırasında, Nabataea (Nabatiler) ile bağlılık anlaşması yapmıştır. Roma için stratejik olarak önemli bir konumda olan Nabataea Krallığı Arap yarımadasının kuzeyinde bulunmaktaydı ve ticaret yolları üzerindeydi. Krallık

²³⁰³ Suetonius, Vitellius 18; Levick 2003,43-45.

²³⁰⁴ Tacitus'a göre, Roma imparatorluğunun devamlılığı Vespasianus ile sağlanmıştır. bk Tacitus Histories 1.50.

²³⁰⁵ Rostvotzeff 1957,257.

²³⁰⁶ Caligula iktidarında, M.S.36'da Thrakeia'da askeri tribün olarak görev yapmıştı. Ertesi yıl quaestor olmuş, Girit ve Kyrene'de bulunmuştu. M.S. 40'da, praetor olarak seçilmiş ve Roma kamu memurluğu basamaklarını çıkmaya devam etmişti. bk Suetonius Vespasianus 35; Dio Cassius 59.12.3.

²³⁰⁷ Levick 2003,16. Germania'da konuşlanan legio II.'nin komutanıydı.

²³⁰⁸ M.S. 63 yılında Afrika valisi olmuştur. bk Tacitus Histories 2. 97; Suetonius Vespasianus 4.

²³⁰⁹ Tacitus Histories 5.13.

²³¹⁰ Vespasianus Yahudi İsyanı'nı bastırması ve bu halkın mallarına el koymuştu. Daha sonra en yüksek fiyatı verene satmıştı. Yahudilerin kendi aralarında Süleyman tapınağı için topladıkları verginin Roma'ya yollanmasını emretmişti. Bunun üzerine, Filistin'de Yahudiler Roma'ya karşı ayaklanmıştır. Küçük Asya'daki Yahudiler bu isyana katılmasa da, Jüpiter Capitolinus için belirlenen yeni vergiden muaf tutulmamışlardı. bk. Levick 2003,24.

ticaret dolayısıyla ekonomik olarak zenginleşmişti. Roma bu krallığı alarak hem Arap Yarımadası'nı hem de ticaret yolunu kontrol altına almak istiyordu²³¹¹.

İmparator Vespasianus Döneminde *principatus* rejimi resmi terimlerle yeniden tanımlanmıştır. *Principatus* -resmi olarak hala Cumhuriyetçi olan- Roma anayasasında daha belirgin bir kavram haline gelmiştir. İmparator senatus'un gücünü ve yetkisini tek elde toplayarak merkezi yönetimin önünü açmaya çalışmış, mutlak monarşinin bu yolla güçlenmesi sağlanmıştır. *Principatus'un* askeri gücü tanımlanmıştır²³¹².

Vespasianus, tahta çıkınca Roma'nın bozulan ekonomisiyle ilgilenmiştir. Roma'ya bağlı eyaletlerin ekonomik anlamda güçlü bölgeler olan Aleksandreia, Yahuda ve Asia eyaletlerinin her biri adına eyalet hazinesi oluşturulmuştur: *fiscus Alexandrinus*, *fiscus Yahuda* ve *fiscus Asiaticus*²³¹³, ancak; Asia eyaletine yönelik böyle bir tutum *senatus'un* gelirinin azalmasına neden olmuştur. Geliri azalan *senatus* zararını telafi edebilmek için eyaletteki zengin kesimden 60 milyon sestersi toplamıştır²³¹⁴.

Nero'nun eylemleri ve takip eden yıllardaki krizler nedeniyle 200'e düşen *senatus* üyesi sayısını 1.000'e çıkarmıştır²³¹⁵. Roma'yı Nero'nun aşırı harcamaları ve iç savaşlar yüzünden oluşan mali yükten kurtarmak için yalnızca vergileri artırmamış, aynı zamanda yeni vergiler de koymuştur²³¹⁶, ancak; devalüasyonu engelleyememiştir. Sikkelerdeki gümüş oranını %93,5'tan %90'a, indirmiştir²³¹⁷.

Yeni vergiler koyarken, eğitimin gelişmesi amacıyla Latince ve Yunanca güzel söz söyleme öğretilerine imparatorluk hazinesinden yüz bin sestersius tutarında maaş ödemeye başlamıştır²³¹⁸. Daha sonra, doktor, rahip, gymnasiarkh ve agoronomoslar vergiden askerlikle ilgili tüm faaliyetlerden muaf tutulmuştu²³¹⁹, ancak; bu suistimal edilmiş ve kamusal görevlerden kaçmak isteyen birçok kişi yukarıda adı

²³¹¹ Mommsen 1886,II, 283.

²³¹² Mommsen 1886,II,879,dn.2.

²³¹³ Levick 2005, 98.

²³¹⁴ Asia eyaleti *senatusa* bağlıydı. Bu yüzden *senatusun* geliri azalmıştır. bk. Levick 2005,93.

²³¹⁵ Garzetti 1974,228.

²³¹⁶ Mommsen 1886,I, 69,dn.1. İdrar ve mezar vergileri koydurmuştur.

²³¹⁷ Bir sikkedeki gümüşün ağırlığı 2.97'den 2.87'e inmişti. .bk Hussey 1836,140.

²³¹⁸ Suetonius Vespasianus,18.

²³¹⁹ Öğretmen ve doktorlar kentlerdeki meclislerde söz sahibi olacaklardı. bk Levick 2003,76.

geçen meslekleri tercih etmeye başlamıştır²³²⁰.

Eyaletlerden alınan haraçları arttırmış, ve hazine memurlarını dikkatle takip ettirmiştir. Ayrıca tüm eyaletlerin ve kentlerin mali yapılarını dikkatlice incelemiş, yeni bir ekonomik politika oluşturmuştur²³²¹.

Anadolu'daki kentlerin ekonomilerini kontrol altında tutmak için, kentlerin Roma'ya üç kişiden fazla elçi yollamamasını emretmiştir²³²². İmparatorluk hazinesini gözden geçirmişti. Asia eyaleti hazinesinin idaresi *fiscus Asiactus* unvanlı özel bir procuratora verilmiştir²³²³. Vespasianus Döneminde, Ephesos'da maliye procuratoru imparator azatlısı Flavius Pergamus idi²³²⁴.

Vespasianus görev süresince eyaletlerde de etkin bir imparatordu. Sadece imparatora bağlı eyaletlerde değil, *senatus'a* bağlı eyaletleri kontrol etmek istemiştir, bu yüzden *senatus* ile imparator arasında mücadele Vespasianus ile ivme kazanmıştı²³²⁵.

İmparatorluğun batısında kentleşme çalışmalarına hız vermişti. Bu sebeple, Hispania'da üç yüz kasaba ve kente *municipium* statüsü vermiştir²³²⁶. *Senatus*'da, eyaletlerin daha etkin olması için uğraşmıştı. Bu sayede imparatorlukta birliği teşvik etmiştir. Böylece, eyaletlerdeki varsıl kesim *senatusa* girmeye başlamıştır. Vespasianus Dönemi'nde, Perge'den *senatus'a* giren Cornutus Tertullus yerel bir aileye mensuptu.²³²⁷

İmparatorluğun sınırlarını da genişletmiştir. Bu genişlemelerin çoğu Vespasianus'un başlıca hedeflerinden biri olan sınır savunmasını güçlendirmek için yapılmıştı. M.S. 69 yılındaki kriz orduda düzensizliğe neden olmuştu. Kendine bağlı birliklere Suriye'ye göndermiş, isyan edenleriyse Tuna ve Germania'daki sınır karakollarına yollamıştır. Vespasianus, eyaletlerdeki ayrılıkçı ve düzeni bozan

²³²⁰ İmparator Antonius Pius, adı geçen mesleklerle ilgili sınırlama yapmıştır. bk Magie 1950,I,634; II,1494,dn.13.

²³²¹ Suetonius Vespasianus 16; Dio Cassius 65.5.

²³²² Magie 1950,I,596.

²³²³ Magie 1950,I,568; II,1425,dn.5. Olasılıkla bu procurator imparatorun azatlısıydı.

²³²⁴ Maliye procuratoru Flavius Pergamus'u onurlandıran yazıt bulunmuştur. bk İplikçioğlu 1993,42-43,dn.72-73.

²³²⁵ Magie 1950,I,574.

²³²⁶ Abbott-Johnson 1926,237.

²³²⁷ Cornutus Tertullus *homines novinin* eyaletlerde yaşıyan yerel elit arasında uygulandığını göstermektedir. bk Halfmann 1982,558.

hareketlere hiç müsamaha göstermemiştir. Galya'da ve Ren bölgesindeki ayaklanmalar çok sert bastırılmıştır.²³²⁸

Sardis'te Etrüsk kökenli olduğu düşünülen Pardalas ve Tyrrhenus adlı iki aile arasında çıkan kan davası tüm kenti etkilemişti. Adeta bir iç savaş haline gelen bu kavgayı Roma silahla bastırmak zorunda kalmıştır.²³²⁹

Eyalet yönetimine önem veren Vespasianus, batıda kentleşme hareketleri başlatmıştı. Doğuda ise Julius-Claudius Dönemi politikasını takip etmiştir, ancak; Anadolu'da Roma'nın sınırlarını koruyabilmek ve meydana gelebilecek olan huzursuzlukların sağlanan düzeni bozabileceğinden korkulduğu için, protoktorate krallıklar ilhak edilmiş, yerine Roma lejyonları yerleştirilmiştir.

Vespasianus Dönemi'nin başında, Nero'nun tahtan indirdiği Pontos Kralı Polemo'nun donanma komutanı Anicetus'un isyanıyla ilgilenmiştir. Anicetus, Pontos kıyılarına saldırıp yağmalamıştır. Aslında bu saldırılar Nero Dönemi'nde başlamıştı. Vespasianus Dönemi'nde ise, Vitellius adına ayaklanmış ve Trapezus'daki Roma donanmasını yakmıştı. Bunun üzerine, Vespasianus Viridius Geminius komutasındaki askerlerle Anicetus'u etkisiz hale getirmiştir²³³⁰. Kafkasya ile Pontos'un kuzeyinden gelecek saldırıları önlemek amacıyla, M.S. 75 yılında Harmozica'da (Tiflis) kaleler yaptırmıştır²³³¹.

M.S. 72'de, Roma'nın Parth krallığına karşı adeta savunma duvarı olan ayrıca Vespasianus'un Yahudilerle ilgili yaptığı savaşlarda, yanında yer alan Kommagene Krallığını Roma egemenliği altına almıştır. Kommagene krallığının Parthlarla ilişki içine girdiğini ileri sürerek, M.S. 72 yılında, başkent Samosata'yı (Samsat) işgal etmiş, Kommagene Krallığı topraklarını, Suriye eyaletine dahil etmiştir²³³². Parthlar kuzeyde Alanlara karşı savaştıkları için bu duruma kayıtsız kalmışlardı²³³³. Aynı yıl Samosata için era kabul edilmiş ve kentte üzerinde Latince lejandlar olan bronz

²³²⁸ Levick 2003,59-64.

²³²⁹ Thonemann 2009,152.

²³³⁰ Tacitus Histories 3.47-48.

²³³¹ Hiberi krallığının tahkimatını güçlendirmiştir. Harmozica'da bir yazıt bulunmuştur. bk Millar 2004,219.

²³³² Suriye valisi L. Caesennius Paetus Kommagene krallığını işgal etmiştir. Paetus'un bu seferi tarihte *Bellum Commagenicum* olarak bilinmektedir. Kommagene kralı IV.Antiochos teslim olmuş, oğulları kısa süreli direniş göstermişler ama Suriye valisi Paetus'a boyun eğmişlerdi. bk Suetonius Vespasianus 8.4;Josephus BJ 7.238; Magie 1950,I,573.

²³³³ Yıldırım 2012,53,dn.57.

sikkeler basılmaya başlanmıştır²³³⁴. M.S. 74 yılında Kommagene kralı IV. Antiokhos'un kızı Iotape ve eşi Aleksandros'a Kietae ethnosuna ait topraklarda küçük bir krallık bağışlamıştı²³³⁵. Bu durum Roma'nın Kietae *ethnos'unu* hala kontrol altına almakta güçlük çektiğini göstermektedir.

Aynı yıl Armenia Minor kralı Aristobulos tahtan indirilmiş, krallık ilhak edilmiş ve Kappadokia eyaletine dahil edilmiştir²³³⁶, çünkü M.S. 66'da silahsızlandırılan Galatia ve Kappadokia eyaletleri dış tehditlere karşı savunmasız hale gelmiş, Kappadokia eyaletine kadar gelen Alanların istilasına maruz kalmıştı. Bunun üzerine, Vespasianus bölgeye geleceğin imparatoru Traianus'un babasını göndermişti. Roma, hem Euphrates'in kuzey ve batısında, hem de Pontos'da kontrolü sağlamak amacıyla Pamphylia eyaletinden ayrılan Galatia'yı Kappadokia ile birleştirmiş, Armenia Minor Krallığını da bu birleşik eyaletin sınırlarına dahil etmiş ve bir legatusun yönetimine vermişti.²³³⁷ Bu eyalete Romalı birçok asker yerleştirilmiştir. Böylece, birleşmiş eyalet, Pontos kıyısına, Euphrates Nehrine ve Suriye'ye kadar uzanan ve Anadolu'nun neredeyse yarısını kaplayan büyük bir eyalet haline gelmiştir.

Vespasianus, yaptığı bu düzenlemelerle hem Euphrates'in kuzeyi hem de batısı Roma'nın kontrolüne geçmiştir. Melitene (Malatya), Samosata (Samsat) gibi stratejik sınır kalelerine lejyonlar yerleştirerek, Parthların Euphrates (Fırat) Irmağı'nı aşmalarını önlemeye çalışmıştır²³³⁸.

Vespasianus, Küçük Asya'daki eyaletlerde düzenlemeler yapmıştır. Galba'nın kısa imparatorluk döneminde, Pamphylia, Lykia'dan ayrılarak, Galatia'ya bağlanmıştı. Vespasianus, M.S. 72'de, bu yönetim değişikliğini geri almıştır, ama bu değişiklik sırasında pek çok Pisidia kenti de, Lykia-Pamphylia eyaletine dahil edilmiştir²³³⁹.

Kilikia Thrakheia ve Kilikia Pedeias, Vespasianus tarafından kurulan Kilikia

²³³⁴ Mattingly-Sydenham 1923,II,44.

²³³⁵ Magie 1950,I,574.

²³³⁶ Mitchell 1993,I,124.

²³³⁷ Mitchell 1993,I,118,dn.5-6.

²³³⁸ Magie 1950,I,574, Levick 2003,165. Vespasianus, XVI. Flavia Firma; Satala'ya;Zeugma'ya IV. Skhytia; Melitene'ye 12.Fulminata lejyonları yerleştirilmiştir. Bu lejyonlar sayesinde, Trapezus (Trabzon), Satala, Melitene (Malatya), Samosata (Samsat), Zeugma ve Antiokheia (Antakya) yolunun denetimi sağlanmıştır. bk Levick 2003,47.

²³³⁹ Suetonius Vespasianus 8;Özsait 1985,98.

eyaletine dahil edilmişti. İmparatora bağlı bir eyalet olarak praetor unvanlı legatus tarafından yönetilmiştir²³⁴⁰. Başkenti geçmişte olduğu gibi Tarsos olmuştur²³⁴¹. Bu lejyonlardan birinde görevli olan bir veteranın Bithynia-Claudiopolis'te mezar taşı bulunmuştur²³⁴².

Bithynia-Pontos eyaleti imparator Vespasianus Dönemi'nde de M.S. 78'de kısa bir süreliğine imparator eyaleti statüsüne getirilmiştir²³⁴³. Eyaletin yönetimi asker kökenli olan praetor L. Antonius Naso'ya verilmiştir²³⁴⁴.

Julius-Claudius hanedanlığında olduğu gibi, kentlerin özgürlük ve otonomisi imparatorun inisiyatifindeydi. M.S. 72 yılında, Byzantium, Bithynia eyaletine dahil edilmişti²³⁴⁵. M.S. 77'de, adı geçen kent yeniden özgür olmuştur. Akhaea, Byzantium, Samos ve Rodos'un özgürlüklerine el koymuştur²³⁴⁶. Stratonikea'da özgürlüğünü kaybetmiştir²³⁴⁷.

Vespasianus Dönemi'nde, Anadolu'da yeni kentler kurulmuştu. Roma'nın Helen etkisinin az olduğu bölgelerde kentler kurarak veya yeniden yapılandırılarak Romalılaştırma politikasına Vespasianus da devam etmiştir²³⁴⁸. Bu amaçla, Adana ili Kadirli ilçesinde yer alan Flaviopolis kenti kurulmuştur²³⁴⁹. Lydia'da Moccadeni *ethnos'unun* Silandus ve Temenothyrae adlı iki kente ayrılmasını desteklemiştir²³⁵⁰..

Var olan kentler hanedanlığa ait isimlerle yeniden oluşturulmuştu. Bithynia eyaletinde Amnias'dan Halys'e doğru olan yol üzerinde kavşak noktasında bulunan Kretia (Gerede) Vespasianus tarafından Flaviopolis adıyla yeniden kurulmuştu. Bir Helen kenti gibi *boule'ye* sahip olma hakkı verilmiştir²³⁵¹. Kilikia'da Neronias kenti Irenopolis adıyla yeniden kurulmuştur²³⁵². Philadelphia (Alaşehir) kenti de Flavia

²³⁴⁰ Kaya 2005,25.

²³⁴¹ Sayar 1999,211.

²³⁴² Gregory 1997,611,no.1.

²³⁴³ McElderry 1913,118.

²³⁴⁴ Tacitus Histories 1.20.

²³⁴⁵ Suetonius Vespasianus 8.4;Eutropius 19.2.3.

²³⁴⁶ Levick 1999,145.

²³⁴⁷ Abbott-Johnson 1926,383,no.67.

²³⁴⁸ Vespasianus Yahudi isyanından sonra, M.S. 70'de, Yahuda eyaletinde güvenliği sağlamak ve Yahudileri kontrol altında tutmak için *Colonia Prima Flavia Augusta Caesarea* adlı veteranlardan oluşan bir koloni kurmuştur. bk CIL 26.13.

²³⁴⁹ Magie 1950,I,576.

²³⁵⁰ Jones 1937,81,94,498.

²³⁵¹ Harris-Ryde 1980,880. Ancak Antonius Pius (M.S. 138-161) Dönemine kadar sikke basmamıştır. bk Jones 1937,161.

²³⁵² Jones 1937,206.

Philadelphia adını almıştır. Özellikle Lydia'nın doğusundaki kentler Flavia ekiyle yeniden kurulmuştur. Thyateira'nın güneydoğusunda Phrygia sınırındaki Daldis Flaviopolis ismini almıştır²³⁵³.

Anadolu'nun doğusunda ulaşımı zor olan yerleşimleri yollarla birleştirilmiştir. M.S. 78 yılında Kilikia'nın eyalet olmasından sonra, Kilikia Thrakeia'daki sahil yolunu tamamlamıştır²³⁵⁴. Olba ve Diocaeserea arasında M.S. 75-76 yıllarına tarihlenen Vespasianus Dönemi'nden bir mil taşı bulunmuştur²³⁵⁵. Kalykadnos Irmağı üzerinde bir köprü inşa ettirmiştir²³⁵⁶. Bu sayede Kilikia Pedeias (Ovalık Kilikia), Suriye ve Pamphylia arasında haberleşme ve ulaşım daha kolay hale gelmiştir.

Küçük Asya'nın batısında uzun zamandan beri mevcut olan yol ağının tamir ve bakımı yapılmıştır²³⁵⁷. M.S. 75 yılında, Pergamon'dan Asia eyaletinin güney kıyılarına, Smyrna'dan Ephesos'a ve Lydia bölgesinin kuzeyindeki Thyateira'ya ulaşılmaktaydı²³⁵⁸. M.S. 78 yılında Bithynia eyaletinde Prusa'dan Tieum'a ulaşan yol yapım çalışmaları yapılmıştır²³⁵⁹.

Küçük Asya'da bu dönemde yollar tamir ettirilerek, askeri olarak bütünlük sağlayarak güçlenme, ekonomik olarak canlanma hedeflenmiştir. Vespasianus Dönemi'nde uzak mesafedeki kentlerde bulunan mil taşları imparatorun eyaletteki ulaşım ağına ne derece önem verdiğinin bir işaretidir²³⁶⁰.

Flavius hanedanlığında, Julius-Claudius Döneminden kalan imparatorluk arazileri yanı sıra yeni arazilere müsadere yoluyla el koyulmuştur Vespasianus ile başlayan bu dönemle ilgili Küçük Asya'da imparatorluk arazileriyle ilgili detaylı bilgiye sahip değiliz. Dokimeion ve Synnada'daki mermer yataklarının hanedanlığa

²³⁵³ Magie 1950,I,570; Habicht 1975,65.

²³⁵⁴ Levick 2003,167,dn.45.

²³⁵⁵ French 2014,45.

²³⁵⁶ IGRP III.840,77-78; Ammianus Marcellus 14.2.15; Magie 1950,I,571.

²³⁵⁷ Ephesos - Lampsakos – Kyzikos, Ephesos - Lampsakos- Kyzikos; Ephesos - Apameia - Synnada-Dokimium; Pergamon Sardis – Laodekeia. bk French 2014,63;84;127;141;193;295.

²³⁵⁸ IGRP IV.26; IGRP IV.1486, IGRP IV.1193.

²³⁵⁹ M.S. 78'de Bithynia eyaletinde gelen procurator Antonius Naso yol çalışmalarına ayrılan fonu kullanmakta özgürdü. Bu dönemde işçilere maaş olarak verilen sikkelerin üzerinde Antonius Naso ismi göze çarpmaktadır. bk Harris-Ryde 1980,879.

²³⁶⁰ French 2013,169-170. Prusa, Tieum ve Sinope arasındaki mil taşları Prusa Olypium-Kios-Nikea;Khalkedon-Sinope–Trapezus; Sinope - [Nikomedea (- Pompeiopolis) - Neocaesaria]; Khalkedon- Sinope– Trapezus.

ait olduğu düşünülmektedir²³⁶¹. Phrygia Appia yakınlarında, kent sınırları içerisinde yer almayan ve Roma imparatorlarının özel mülkü vardı. Arazinin yakınında Zeus Bennios tapınağı bulunan ve procuratorlar (vekiller) tarafından yönetilen büyük bir çiftlik bulunmaktaydı²³⁶².

Vespasianus ile eyaletlerin ve kentlerin bayındırlık faaliyetlerine önem verilmiştir. Bu dönemle birlikte kentlerin pek çoğunda görsel anlamda gösterişli hamam, su kemerleri, ve köprüler yapılmıştır. Kentlere bu amaçla harcanan paranın miktarı artmış ve mimari özellikleri ile ön plana çıkan görsel mekanlar halini almıştır²³⁶³. Kentlerin imar faaliyetlerinin en büyük destekleyicisi de bizzat Vespasianus olmuştur.

Romalılaştırmanın en önemli unsuru hamamlar Vespasianus Dönemi'nde de Anadolu'da inşa edilmiştir. Patara'da Vespasianus hamamı doğu-batı yönünde inşa edilmişti. Yan yana sıralanmış, üç bölümden oluşan yaklaşık 1000 m2 kapalı alana sahipti. Tüm bunların yanı sıra, Roma mühendislik unsurlarını içermekteydi²³⁶⁴. Üzerinde bir yazıt²³⁶⁵ bulunan Patara'daki Nero-Vespasianus hamamının yapımına Nero Dönemi'nde başlanmış ama M.S. 69'da Vespasianus Dönemi'nde tamamlanmıştır²³⁶⁶. Yine aynı yıl, Vespasianus, imparatorluk hazinesinden ayrılmış bu tip yapıların inşası için oluşturulmuş fondan aldığı parayla Kadyanda'daki hamamı yaptırmıştır²³⁶⁷.

Olympos²³⁶⁸, Aperlai²³⁶⁹ ve Oinoanda'da²³⁷⁰ Vespasianus adına hamamlar inşa edilmiştir. Perge'deki hamamın bir kısmı C. Plancius Varus tarafından inşa ettirilmiş ve Vespasianus'a adanmıştır²³⁷¹. Bununla birlikte söz konusu hamamın asıl inşaat

²³⁶¹ Broughton 1938,IV,673.

²³⁶² Yaklaşık otuz köyü içerisine almaktaydı. bk Drew-Bear 1985,110.

²³⁶³ Owens 1994,3.

²³⁶⁴ "Kornişlerin alt kısımları içe kavislidir. Böylelikle sıcak havanın, baca çıkışlarına daha kolay ulaşması için yarım yuvarlak bir tüp-yol yapılmıştır." bk Gülşen,2007,454.

²³⁶⁵ Vespasianus bu hamamı temelden itibaren yaptırmış, havuzlarını ayrı ayrı inşa ettirmiş, yapıyı etkileyici görsel unsurlarla süsletmişti. Bu hamamı Lykia eyaletine ait fondan ve Patara'dan toplanmış parayla propraterion legatus Sextius Marcius Priscus yaptırmış ve Vespasianus'a ithaf etmiştir. bk IGRP III.659; Fagan 2002,329.

²³⁶⁶ Levick 2003,146.

²³⁶⁷ Farrington 1995,151-152.

²³⁶⁸ Adak-Tüner 2004,55;

²³⁶⁹ IGRP III.690.

²³⁷⁰ Sahin 2009,334.

²³⁷¹ Küçük ölçekli dörtgen veya yuvarlak formlu, vücudun yağlandığı bir terleme odası olduğu düşünülen *alipterion* C. Plancius Varus tarafından inşa ettirilmiştir. bk Özdzibay 2008,73-74.

yazıtı bulunamamıştır. Simena'da kendisi ve oğlu Titus onuruna hamam inşa edilmiştir²³⁷².

İmparatorları yüceltmek başarılarını övmek ve halk tarafından kabul edilmesini kolaylaştırmak için zafer takları inşa edilmiştir²³⁷³. Vespasianus iktidarında, Ksanthos'da Lykia valisi S.Marcus Priscus tarafından kentin güney kapısının yakınına bir zafer takı yaptırılmıştır²³⁷⁴. Side²³⁷⁵ Perge²³⁷⁶ ve Tarsos²³⁷⁷ bu imparator adına zafer takları inşa edilmiştir.

Vespasianus adına Anadolu'da anıtsal yapılar yapılmış, yazıtlarla onurlandırılmıştır. M.S. 70 yılında Bithynia valisi M. Plancius Varus valiliğinde Nikaia'nın Lefke kapısı ve Kuzey kapısı yapılarak imparatora ithaf edilmiştir²³⁷⁸. Yine aynı yıl, Rutilius Lupus Fiscilius, Kaunos'ta İmparator Vespasianus onuruna bir nymphaeum inşa ettirmiştir²³⁷⁹. Lykia ve Pamphylia birleştirilerek tek bir eyalet olmasından sonra, M.S. 71-72 yıllarında Lykia valisi Avidius Celer ile procurator Anicius Maximus, Ariassos'un yakınlarına Vespasianus'un icraatlarını içeren bir anıt dikmişlerdi²³⁸⁰. M.S. 65-69 yılında, Apameia Kelainai (Dinar) halkı bir onurlandırma yazıtını Vespasianus'a ithaf etmişti²³⁸¹.

Kentlerde sadece yeni yapılar inşa edilmemiş, doğal afetlerde zarar gören binalar da tamir edilmiştir. Vespasianus, yönetiminin ilk yılında, M.S. 68 yılında depremde yıkılan Patara'daki Delikkemer su kemerini yeniden inşa ettirmiş ve basınçlı bir künk sistemiyle takviye edilmiştir²³⁸². Antiokheia'da (Antakya) Yahudi isyanının bastırıldıktan kentte yıkılan binalar onarılmıştır. Rüzgar Kulesi ve bu yapının yakınında tahrip edilen bir sinagogun üzerine tiyatro inşa edilmiş, önüne Vespasianus'un heykelini dikilmiştir²³⁸³.

²³⁷² IGRP III.690.

²³⁷³ Roma'da ve Thessalonice'de, Vespasianus adına zafer takları inşa edilmiştir. bk Frontingham 1904,7,22; Kleiner 1990,127-136;

²³⁷⁴ Courtils-Cavalier 2001, 171.

²³⁷⁵ Agoranın solunda yer almaktadır. bk Mansel 1963,70-74.

²³⁷⁶ Courtils-Cavalier 2001,181.

²³⁷⁷ Tarsos yakınlarındaki Bayramlı'daki tak, tek kemerli, sade mimari özelliklere sahip taklara örnektir.bk İdil 1989,354.

²³⁷⁸ Mitchell 1974,28-29.

²³⁷⁹ Bean 1959,97-102.Nymphaeum yapısı şu anda kayıptır.

²³⁸⁰ Adak-Wilson 2012,5.

²³⁸¹ MAMA IV,177.

²³⁸² Şahin 2009,337.

²³⁸³ Downey 1961,206-207,dn.28-30.

Seleukeia Pierria ile Akdeniz arasındaki ticareti kolaylaştırmak için M.S. 75'te Antiokheia'nın kuzeyinde birleşen Orontes ve Karasu ırmakları için legatus M. Ulpius Traianus ile III. Gallica, IV. Scythia, VI. Ferrata ve XVI. Ferrata lejyonları tarafından 3 mil uzunluğunda bir kanal inşa edilmiştir²³⁸⁴. Balboursa'da bir su yolu inşa edilmiş Vespasianus ve oğullarına adanmıştır²³⁸⁵.

Vespasianus Dönemi'nde yönetiminin dolayısıyla yeni kurduğu hanedanlığın benimsenmesi için özellikle Roma'nın doğusunda imparatorluk kültürünü kullanmıştır. Adına kültler oluşturulmuş, tapınaklar yapılmış, rahipler atanmıştır. Kentler imparator kültürünün koruyucusu yani neokorosu olmak için yarışmışlardır. Küçük Asya'da Vespasianus Dönemi'nde Perge'nin kendisine destek vermesi sebebiyle kent *neokoros* unvanı kazanmıştır²³⁸⁶.

Vespasianus, Roma pantheonundaki Tanrıların imparatorluğa ait yerleşimlerin benimsenmesi için ve yerel tanrıların tapınım görmesi için uğraşmıştır. Bu sayede, Roma dışındaki halkların Roma tanrılarını dolayısıyla Romalı olmayı benimsenmesi amaç edinilmiştir²³⁸⁷.

Bu dönemde eyalet haline getirilen Kilikia'da Vespasianus adına tapınaklar inşa edilmiştir. Kestroi (Antalya Macar Köyü) agoranın güney tarafında bulunan ve imparator Vespasianus'a adanmış olan Dor düzeninde bir tapınak yer almaktaydı²³⁸⁸. Üzerindeki yazıta göre, M.S. 76'da inşa edilmişti²³⁸⁹. Tapınakta girişin tam karşısında Vespasianus durmaktaydı. Sağında ve solunda oğulları Titus ve Domitianus'un heykelleri yer almaktaydı²³⁹⁰.

Kilikia'da Vespasianus adına yapılmış diğer tapınak Lamos'dadır (Mersin, Erdemli)²³⁹¹. Dor düzenli olan bu tapınağın *naos* bölümünde birden fazla imparatorun

²³⁸⁴ Sherk 1988,125,no.85a.

²³⁸⁵ IGRP III.466.

²³⁸⁶ Burrell 2004,175-177.

²³⁸⁷ Levick 2003,74-75.

²³⁸⁸ Bilal Söğüt, "Kestroi Vespasianus Tapınağı'nın, templum in antis planlı Dor Düzenli ve agoraya yakın konumda olması nedeniyle aralarında dönem farkı olmasına rağmen, Herakleia Athena Latmia .Balboursa'daki Agora tapınakları ile benzediğini düşünmektedir." bk Söğüt 1998,70-71.

²³⁸⁹ "İmparator Caesar Vespasianus Augustus'a pontifex maximus, 50. kez halk tribünü, 7. kez consül, 14. kez imparator, pater patriae lakabına sahipken Kestros'luların halkı dikti" yazmaktadır. bk Bean-Mitford 1970, 157.

²³⁹⁰ Price 1983,161.

²³⁹¹ Söğüt 1998,58,dn.434.

heykeli vardı²³⁹². Simena'da Vespasianus ve oğlu Titus için tapınak inşa edilmiştir²³⁹³. Nikomedia'da Vespasianus'a ithaf edilmiş *oikos* bulunmuştur²³⁹⁴. Başta Ephesos ve Sardis, olmak üzere Asia eyaletinde tapınım görmüştür²³⁹⁵.

Anadolu'daki eyaletlerde kültlere sahip Vespasianus zamanında adına oyunlar da düzenlenmiştir. Küçük Asya'da ölümünden sonra adına devam eden oyunlar olduğu bilinmektedir. Perge'de C. Iulius Cornutus ve Tiberius Claudius Plocamus adlı azatlı on yılda bir yapılan *Megala Kaisareia* festivali ile *Artemiseia Vespasianeia* adlı festivalleri düzenlemişlerdi²³⁹⁶.

Vespasianus'un egemenliğinin benimsenmesi için Küçük Asya'da kullandığı diğer metot geçmişte olduğu gibi Roma vatandaşlığı vermektir. Ancak; Flavius hanedanına mensup üç imparatorun Vespasianus ve iki oğlu olması vatandaşlıkla ilgili net bilgilere sahip değiliz. Küçük Asya'da, T. Flavius, bir kısmı ise sadece Flavius isimleriyle belgelenen kişiler bu hanedan döneminde Roma vatandaşlığı elde etmişlerdi. Claudius ve Marcus Aurelius'dan sonra Küçük Asya'da en çok rastlanan üçüncü isim olmuştur²³⁹⁷. Ancak, Vespasianus'un Küçük Asya'da kimlere Roma vatandaşlığı verdiği bilinmemektedir.

Lykia Eyaleti'nin M.S. 70/1 yılında Vespasianus tarafından Pamphylia ile birleştirilmesi sebebiyle, Lykia'daki Flavius'ların çoğunun bu imparator zamanında vatandaş oldukları düşünülmektedir²³⁹⁸. M.S. 74 yılında Kibyalı Q. Veranius Philagros, kentte gymnasium yapılması için 4.000 Rodos drahmisi kentte borç vermiştir²³⁹⁹. Lykia valisi, hizmetlerinin karşılığı olarak ona Roma vatandaşlığı vererek ödüllendirmiştir²⁴⁰⁰.

Julius-Claudius hanedanlığında olduğu gibi kentlerdeki varsıl kesimi destekleyerek, tüm imparatorluğun Romalılaşması için bir araç olarak kullanmıştır. Kırsal alanlarda yaşayanlarda kontrol altında tutulabilmesi için aynı politika takip

²³⁹² Vespasianus, Titus, Nerva, Traianus ve Hadrianus'un heykelleri bulunmaktaydı. bk Price 1984,273.

²³⁹³ IGRP III.690.

²³⁹⁴ IGRP III.4; Price 1983,266,no.101.

²³⁹⁵ Witulski 2007,6,dn,241;59. Ephesos'da Augusteum'un duvarı tapınak geliriyle yeniden yaptırılmış ve prokonsül tarafından denetlenmiştir. bk Levick 2003,146.

²³⁹⁶ Şahin 1999,87-88.

²³⁹⁷ Holtheide 1983,72.

²³⁹⁸ Dönmez-Öztürk 2011,90.

²³⁹⁹ Milner 1998,10,no.15.19,22,24,26,27.

²⁴⁰⁰ Levick 2003,147.

edilmiştir. Appia yakınlarındaki Zeus Bennios'a ait kült alanında bulunan yazıtlardan anlaşıldığına göre, Vespasianus'un azatlısı T.Flavius Helios ve ailesi bu bölgede etkin kişilerdi. Yerleşimde, imparatorun egemenliğinin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır²⁴⁰¹.

Küçük Asya'da yaptığı düzenlemelerden sonra, egemenliğini kentlerdeki elit kesimle sağlamlaştırmıştır. Taraftarın olan kişiler yaşadıkları kentlerde onurlandırılmışlardır. Askeri olarak gösterdiği başarılarından sonra, *senatus'a* seçilmeyi başaran C. Longus Apameia'nın (Mudanya) *patronus'u* olmuştur²⁴⁰². Diğeri M. Plancius Varus idi. Latium'dan Pamphylia'daki Perge kentine gelmiş İtalyan göçmen bir ailedir²⁴⁰³, Perge halkı tarafından kentin *ktistes*i olarak onurlandırılmıştır²⁴⁰⁴. M.S 70/71 yılında, Bithynia proconsülü olan Plancius Varus bu Nikea'nın *patronusu* olmuştur²⁴⁰⁵. Kentteki Lefke Kapısı, P. Varus tarafından inşa ettirilmiş ve Vespasianus'a ithaf edilmiştir²⁴⁰⁶. Perge'de yaptığı yapı faaliyetleri sonucunda, bu kentte adına dokuz yılda bir *Themis Vareios* adlı bir festival düzenlenmiştir²⁴⁰⁷. Aynı şekilde, Vespasianus Dönemi'nde Mısır prefectusu olan Ephesoslu Balbilleia adına Asia Koinon'un Ephesos, Smyrna ve Pergamon'da oyunlar düzenlemesine izin vermiştir²⁴⁰⁸.

Vespasianus, Roma İmparatorluğu'nun ikincisi kurucusu olmuş ve ömrünün daha uzun olmasını sağlamıştır. Julius-Claudius hanedanlığındaki siyasi, ekonomik, idari ve dini politikalar küçük değişikliklerle uygulamıştır. Roma ve eyaletlere huzur ve istikrar getiren Vespasianus, Küçük Asya'nın önemini anlamış ve geçmişteki yerleşim politikasına benzer bir politika uygulamıştır. M.S. 79 yılında hastalanarak ölmüş yerine oğlu Titus geçmiştir.

²⁴⁰¹ MAMA,X,33. Erkan İznik, “Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Frigya Epiktetos merkezlerinde (*Dorylaeum, Nakolea, Midaeum, Kotiaeum, Aezani*) Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyo kültürel Yapı adlı doktora tezinde bu ailenin polislik görevi üstlendiğinden bahsetmektedir.” bk İznik,2006,246.

²⁴⁰² Eilers 2002,162-163.

²⁴⁰³ Mitchell 1974,28.

²⁴⁰⁴ Şahin 2000,200.

²⁴⁰⁵ Eilers 2002, 62,dn.4.

²⁴⁰⁶ Kente parasal destek sağladığı düşünülmektedir. Nikaia'da onun yönetiminde kentin kapısı yenilenmiştir. bk Şahin 1978,81.

²⁴⁰⁷ Perge'de bulunan yazıtlara göre, tiyatroyu ve hamamın bir bölümünü inşa ettirdiği bilinmektedir. bk Şahin 1996,45-52.

²⁴⁰⁸ Lehner 2004,47-48.

VII.2.2.2. Titus Dönemi (M.S. 79-81)

Titus Flavius Vespasianus M.S.81 yılında Titus adıyla da bilinen Roma imparatorudur. M.S. 41 yılında Roma'da doğmuştur. Nero Dönemi'nden itibaren askeri görevlerde bulunmuştur. M.S. 61-63 yılları arasında ordu komutanı olarak Britannia'da ve Germania'da görev yapmıştır²⁴⁰⁹. M.S. 70'de Yahudi isyanını bastırarak, Süleyman tapınağını tahrip etmiştir²⁴¹⁰. Titus Yahudiler'e dini inançlarını yerine getirebilmek için zorunlu vergi koymuştu²⁴¹¹. Parth krallığı Roma'nın kendilerine karşı yapacağı olası bir seferi önlemek için, Parth kralı Vologases Titus'u Zeugma'da kutlamış ve altın bir taç sunmuştur²⁴¹².

Titus, Roma'yı sadece iki yıl Roma imparatoru olabilmıştır, çünkü ölmüştür²⁴¹³. Yönetimi sırasında, M.S. 79 yılında, Vezüv Yanardağı patlamış, Napoli Körfezi'ni etrafındaki Pompeii ve Herculaneum yıkılmış, binlerce insan ölmüştü²⁴¹⁴. Bir yıl sonra veba salgını ve büyük yangınla harabeye dönen Roma'nın sorunlarını çözmeye çalışmıştır²⁴¹⁵.

Vespasianus politikalarının takipçisi olan Titus, Roma'nın doğusu ve Küçük Asya ile ilgilenmiştir²⁴¹⁶. Bölgenin iç güvenliğini sağlayarak, Parth tehlikesine karşı sınırları korumuştur.²⁴¹⁷ Yönetiminin başında tavırlarıyla kendisini Nero'ya benzeten Terentius Maximus, Titus'a karşı isyan etmişti²⁴¹⁸. Çok geçmeden bu isyan bastırılmış, Terentius, Parth krallığına kaçmıştır²⁴¹⁹. Sahte Neroları bahane eden

²⁴⁰⁹ Suetonius Titus 4.

²⁴¹⁰ Suetonius Titus 5. Titus bu isyan sırasında Süleyman Tapınağını yağmalamıştı. Tapındaki Menorah, törenle Kudüs'ten Roma'ya getirilmişti. Titus'un bu zaferi için Roma'da bir tak inşa edilmiştir. bk Erdemir-Erdemir 2010,129.

Josephus, bu isyan sırasında, 1700 kadın, çocuk ve erkeğin köle olduğunu belirtmektedir. bk Josephus BJ 7.6.4.

²⁴¹¹ Dio Cassius 66.7.

²⁴¹² Josephus BJ 7.105.

²⁴¹³ Suetonius Titus 11.

²⁴¹⁴ Dio Cassius 66.22; Plinius,N.H., 6.16.

²⁴¹⁵ Henderson 1969,7.

²⁴¹⁶ Roma kolonisi Caesarea'yı tributis soli'den (toprak vergisi) muaf tutmuştu. bk Jones 1937,276.

²⁴¹⁷ M.S. 79 yılında, Phrygia Appia'da imparator azatlısı Titus Flavius Helius, İmparator Vespasianus ile oğlu Caesar Titus'a için bir adak yazıtı diktirmiştir. Yazıtta, T. Flavius Helius için *eirenophylaks* kullanılmıştır. Hüseyin Sami Öztürk, "*eirenophylaks*'ın, *eirenarkhesliğin* değişik bir formu olduğunu düşünmektedir. *Helios'un Asia Eyaleti'nin eparkheia'sının eirenarkhes'i olduğunu belirlemekte ve şimdiye kadar kaynaklarda bilinen en erken eirenarkhēs olma özelliği taşıdığını da eklemektedir.*" bk Öztürk, 2006,95,dn.69.

²⁴¹⁸ Küçük Asya'da yaşadığı düşünülmektedir. bk Dio Cassius 66.19.33.

²⁴¹⁹ Parth krallığı tahtında hak iddia eden IV.Artabanus ile buluşmuştu. bk Mommsenn 1886,II,65.

Titus, Roma ve eyaletlerdeki ayrılıkçıları saptamıştır²⁴²⁰.

Titus, Vespasianus gibi Küçük Asya'nın imar çalışmalarına hız vermiştir. Smyrna'da bir su kemeri inşa ettirmiştir²⁴²¹. Miletos'da, nymphaeum yaptırmıştır²⁴²². Ephesos'taki Augustus Tapınağı'nın duvarla çevrilmesi işlerini yerine getirmiştir²⁴²³. Kentlerin ekonomik olarak gücünün bir simgesi olan stadion, Laodekeia'da inşa edilmiştir. Kentin güneyinde yer alan yapı kuzeydoğu güneybatı yönünde yer almaktadır. Doğal zemin oyularak tamamen mermerden çift sphendoneli, merdiven geçişleriyle 34 kerkidese bölünmüş yapı, yaklaşık 20–25 bin kişi kapasitelidir²⁴²⁴. Batı girişinde yer alan yazıtta, “*Yedinci defa consül ve Vespasianus'un tanrısal oğlu İmparator Titus Sezar Augustus Vespasian ve halk için Lykias Nikostratus'un en küçük oğlu Nikostratus tarafından kendi özel malıyla bu Stadion yapılmıştır. Mirasçısı olan Nikostratus, bu eserin eksikliğini tamamladı ve Prokonsül Marcus Ulpus Traianus'u halk kutsadı*” şeklindedir²⁴²⁵.

İmar faaliyetleri kapsamında yol çalışmalarına devam edilmiştir. Kilikia'da Petronius Umbrius valiliği sırasında Seleukeia Kalykadnos-Claudiopolis yolu üzerinde iki mil taşı bulunmuştur²⁴²⁶. Ankyra Dorylaeum arasında bir mil taşı bulunmuştur²⁴²⁷.

Yol yapım çalışmalarının yanı sıra, kentlerde köprülerde yapılmıştır. Galatia eyaletinde vali A. Caesennius Gallus tarafından bir köprü inşa ettirilmiştir. Derbe'den Lystra'ya giden yol üzerinde olması köprünün askeri amaçlarla inşa edildiğini düşündürmektedir²⁴²⁸.

Antokheia'da Orontes (Asi) nehrini, sel suları doldurduğu için nehirten

²⁴²⁰ Grunewald 2004,159.

²⁴²¹ Vermeule 1968, 238.

²⁴²² Miletos'da bulunan bir yazıtta göre, imparator Traianus'un babası Asia prokonsülü Marius Traianus, imparator Titus için inşa ettirmiştir. Nymphaeum üç katlıdır. Alttaki iki kat Flavian Döneminde, en üst kat imparator III.Gordianus (M.S. 238-244) Döneminde yapılmıştır. bk Hüelsen 1919,53.

²⁴²³ Oktan 2011,148.

²⁴²⁴ Stadionun dar yüzleri yarım ay biçiminde inşa edilerek, seyirciler görüş alanı sağlanmıştır. Aphrodisias dışında Laodikeia, Nikopolis, Nysa gibi kentlerin stadionlarının da uygulanan söz konusu mimari tarz, stadion amphitheatron olarak bilinmekteydi. bk Uzunaslın 2010,14,dn.17.

²⁴²⁵ IGRP IV.845;861;Thonemann 2009,212,dn.27; www. laodikeia.pau.edu.tr.

²⁴²⁶ Sayar 2001,280.

²⁴²⁷ Garzetti 1974, 261.

²⁴²⁸ McCrum-Woodhead 1966,50,no.117;Sherk 1980 1004-1006.

denize ulaşım yapmak ve Seleukeia Pieria limanını kullanmak imkansızdı. Bu amaçla, limanının kullanımını bozmadan, nehrin sularını başka bir yere akıtmak amacıyla bir kanal inşasına başlamıştır. uzey-güney doğrultusunda akan dereyi, doğal yatağından 90 derece kaydırabilmek için 930 m dağ delinmiş, tünel ve kanal şeklinde düzenlenmişti. Derenin önü bir duvarla kapatılarak sel suları, tünel vasıtası ile uzaklara akıtılmış, böylece limanın dolması engellenmiştir. 130 metresi tünel, kalanı açık kanal halinde olan tünelin uzunluğu yaklaşık 1380 metredir²⁴²⁹. Titus zamanında tamamlanmış olan tünelde bir yazıt bulunmaktadır²⁴³⁰.

Vespasianus-Titus Tüneli'nde kayalara oyulmuş büyük su depolama birimleri inşa edilmiştir. Kentte tespit edilen çok sayıda sulama kanalının tünele bağlanan kayaya oyulmuş büyük depolara bağlanması, tünelin kendisinin de bir anlamda su deposu yani bir tür baraj gibi kullanılmış olabileceğini göstermektedir²⁴³¹.

Yönetimi çok kısa olmasına rağmen, Küçük Asya'daki kentler Titus'un adına kültler oluşturmuş, adına yazıtlar dikmiş, heykellerini yapmıştır²⁴³². M.S. 80 yılında, Ephesos'da Titus'un azatlısı Euctatus, Claudius Syymachus'un vasiyetine dayanarak İmparator'un heykelini yaptırmıştır²⁴³³.

Aphrodisias, Laodekeia Lykos, İlion, Baryglia, Blaundos ve Teos'da Titus adına kültler bulunmaktaydı²⁴³⁴. Vespasianus Dönemi'nden itibaren Küçük Asya'daki kentler Titus'u onurlandıran yazıtlar dikmiştir. M.S. 76'da Thyateira'da bir yazıtlı onurlandırılmıştır²⁴³⁵. M.S. 70-79 yılları arasında, Pessinus'ta ele geçen ve Dorylaeum halkı tarafından Titus'un "Caesar" unvanı alması sebebiyle mermer bir yazıt dikilmiştir²⁴³⁶ M.S. 80/81'de, Aperlai halkı da Titus'u onurlandırmıştır²⁴³⁷.

²⁴²⁹ Butcher 2003,164.

²⁴³⁰ Feissel 1985,77-103.

²⁴³¹ Millar 1993,87,dn.27-28.

²⁴³² "2013 yılında, Patara kazılarında M.S. 79-80 yıllarına tarihlenen Titus'un gençlik yıllarına ait olan bir portresini bulduk. Portrede İmparator'un yüzü çok yıpranmış durumdadır. Ancak bu portre, bilimsel olarak çok önemli. Çünkü Anadolu'da yapılan kazılarda çok az rastlanan bir portredir." bk <http://www.akdenizgazete.com/kultur/patarada-imparator-titusun-portresi-h2822.html>

²⁴³³ İplikçioğlu 1993,77-78,dn.194-195..

²⁴³⁴ Magie 1950,II,1431, dn.17.

²⁴³⁵ SEG 49.698.

²⁴³⁶ MAMA V,1; OGIS 2.493.

²⁴³⁷ Newton 1902,54,no.109.

Flavius hanedanının ikinci imparatoru olan Titus M.S. 81 yılında, ölmüş yerine küçük kardeşi Domitianus geçmiştir²⁴³⁸. Bu hanedanın ikinci imparatoru olan Titus, Roma ve eyaletlerde istikrarı sağlamış, imparatorluğun daha uzun ömürlü olmasına katkıda bulunmuştur.

VII.2.2.3 Domitianus Dönemi (M.S. 81-96)

Flavius hanedanının üçüncü ve son imparatoru olan Domitianus, M.S. 81 yılında tahta çıkmıştır. Domitianus, Vespasianus ve Titus Dönemi siyasetinin takipçisi olmuştur. Maliye ve haberleşme bölümlerini düzenlemiştir. Curator Civitatis adlı görevli sayesinde kentlerin sorunlarına çözüm bulunmasını sağlamıştır²⁴³⁹.

Domitianus, haksızlığa uğramış *senatus* üyelerine haklarını geri vermiş, suçluları sürgüne yollamıştır²⁴⁴⁰. Diğer taraftan, suçsuz kişileri de affetmiştir. Titus Dönemi'nde Prusa'da kent meclisi üyelerinden belgede sahtecilik yapma suçu nedeniyle madenlerde zoraki çalışma cezasına çarptırılan filozof Flavius Archippos, Domitianus tarafından affedilmiş ve cezası kaldırılmıştır²⁴⁴¹.

Varisi olmasına rağmen, kendisine verilen toprakları kabul etmemiştir²⁴⁴². Ancak, Roma ve eyaletlerde bir çok kişinin malına el koymuştur²⁴⁴³. Suç işleyen memurların şikayet edilip ceza almasını desteklemiştir²⁴⁴⁴. Atlı sınıfı ve azatlıları önemli görevlere getirmiştir²⁴⁴⁵. *Senatus'a* bu imparator döneminde eyaletlerden katılım artmıştır²⁴⁴⁶. *Senatus'a* bağlı eyaletleri de büyük ölçüde kontrol altında tutmuştur²⁴⁴⁷. *Senatus'un* gücü azaldığı için mutlak monarşiyi güçlendirmeye çalışmıştır. Konsül ve censor yetkilerini kullanarak *senatus* üzerinde kontrolü sağlamıştır²⁴⁴⁸. Kendisi için “*Dominus et Deus*” ifadesini kullanmıştır²⁴⁴⁹.

²⁴³⁸ Suetonius Titus 10-11.

²⁴³⁹ Henderson 1969,222-223.

²⁴⁴⁰ Baetica eyaleti valisi proconsül Baebius Mansa rüşvet almakla suçlanmış ve para cezasına çarptırılmıştır. bk Brunt 1990,93.

²⁴⁴¹ Remy 1989,36,no.21.

²⁴⁴² Suetonius Domitianus 9.

²⁴⁴³ Broughton 1934,239.

²⁴⁴⁴ Suetonius Domitianus 8.

²⁴⁴⁵ Southern 2013,50. Daha önce bu tip görevler *senatus* üyelerine verilmişti.

²⁴⁴⁶ Bu dönemde bilinen *senatus* üyesi yüz altmış beşti. İtalya'dan yüz yirmi beş kişi, Batı eyaletlerinden yirmi dokuz, Doğu eyaletlerinden yedi ve Afrika eyaletinden bir kişi *senatus* üyesiydi. bk Jones 1992,180-182.

²⁴⁴⁷ Levick 1982,50-73.

²⁴⁴⁸ *Censoria potestas* yetkisini *censoria perpetuus* şekline dönüştürmüştür. bk Dio Cassius, 67.4.3; Jones 1992,162.

²⁴⁴⁹ Tanrı ve Kral olarak doğan anlamına gelmektedir. bk Suetonius Domitianus 13.

Askerlerin ayaklanmasını engellemek için iki lejyonun aynı ordugahta olmasını ve bin sestertiusdan fazla maaş almasını yasaklamıştır²⁴⁵⁰. Asker olarak beş yılını dolduran askerlere ayrıcalık tanımıştır. Veteranların ailelerini de Roma vatandaşı olarak kabul etmiş ve vergilerden muaf tutmuştur²⁴⁵¹.

Augustus Dönemi uygulamalarına dönmeye çalışmıştır. *Aerarium'a* (hazine) beş yıldan daha fazla borçlu olan tüm sanıklara karşı açılan davaları iptal etmiş, bir yıl geçtikten sonra haklarında yeniden dava açılmasına izin vermiştir²⁴⁵².

Roma ekonomisi ile ilgilenmiştir. Bu amaçla, denariusu Augustus Dönemi'nden önceki ağırlığıyla bastırmıştır²⁴⁵³. Germania, Brittania²⁴⁵⁴ ve Dacia'da savaşmıştır²⁴⁵⁵. Domitianus, yönetiminin devamlılığı için askerlerin bağlılığını kazanmaya çalışmıştır. Bu amaçla askerlere verilen paranın miktarını dörtte bir oranında arttırmış ve onlara ek bazı ödemelerde bulunmuştur²⁴⁵⁶. Zamanla, bu durum Roma maliyesine yük olmuştur. Ordunun giderini azaltmak için askerin bir bölümünü terhis etmiştir, ancak; bu politika, Roma'nın batısındaki sınır bölgelerinde güvenliğin bozulmasına neden olmuştur²⁴⁵⁷.

Sınır bölgelerinin güvenliğini sağlayabilmek için askeri harcamaların artması yüzünden vergileri arttırmıştır. Bu amaç dahilinde, Yahudiler daha fazla vergi ödemişlerdi. Pek çok kişi Yahudi gibi yaşamakla suçlanıp, sürgüne gönderilmiş, mallarına el koyulmuştur²⁴⁵⁸. Kölelerle ilgili düzenleme yapmıştır²⁴⁵⁹.

Domitianus, eyaletlerin refahını sağlamış ve sınırların düşmanlara karşı

²⁴⁵⁰ Suetonius Domitianus 7. Maaşlarına zam da yapmıştır.

²⁴⁵¹ Sherwin-White 1996,311. Miras ve emlak vergisi hariç tüm vergilerden muaf tutulmuşlardır. Ayrıca, yol yapımına katkı gibi ödemeler dışında hiç bir sorumlulukları yoktu.

²⁴⁵² Suetonius Domitianus 9. krş Suetonius Augustus 32. Augustus ve Domitianus, şikayette bulunan kişinin, iddiasını kanıtlayamaması durumunda, suçladığı kişinin ödeyeceğiyle aynı miktarda para veya sürgün cezasına çarptırılmasını kararlaştırmışlardı.

²⁴⁵³ Denariusun gümüş oranı %12 olarak darp edilmiştir. bk Butcher-Pointing 2011,566,

²⁴⁵⁴ Germania ve Brittania'da zafer kazanmıştı. Germania fatihi olarak anılmıştır. bk Dio Cassius 67.4.1.

²⁴⁵⁵ M.S. 88'de Dacia kral Decabalus'a yenilen Roma barış koşullarını kabul etmiştir. Antlaşma uyarınca, Romalılar Daclara yıllık vergi ödeyecekti. Onlardan aldıkları esirleri geri verecek ve Dacia emrinde çalışmaları için Romalı mühendisler göndereceklerdi. bk Dio Cassius, 67.10.1-3; Jones 1992,98.

²⁴⁵⁶ Suetonius Domitianus 7.3.

²⁴⁵⁷ Suetonius Domitianus 12.1.; Dio Cassius 67.3.5.

²⁴⁵⁸ Titius Flavius Clemens, Yahudi gibi yaşamakla suçlanmış, mallarına el koyulmuştu. bk Suetonius, Domitianus 12; Dio Cassius 67.14.1-2, 68.1.2;

²⁴⁵⁹ Köle tüccarlarının elinde kalan hadımların fiyatını düşürmüştür. bk Suetonius Domitianus 7.

korunmasına özen göstermiştir. Bu amaçla, Ren ve Tuna sınırına birçok lejyonu konuşlandırmıştır. Bu sınırlar sık sık saldırılara maruz kalmaktaydı. İki bölgeyi, askeri yollardan ve istihkamlardan oluşan bir savunma sistemi uygulayarak güçlendirmeye çalışmıştır²⁴⁶⁰.

Vespasianus gibi eyaletlerdeki zengin kesimi desteklemiş ve önemli görevlere getirmiştir. Doğu eyaletlerini kontrol altında tutmak için daha önceki imparatorlar gibi Helen kültürünü kullanmış ve koruyucusu olmuştur. Atina'da eponymous arkhon olmuş ve Zeus Eleutherios ile beraber tapınım görmüştür. Pergamon'da eponymous *strategos* ve Byzantium'da *hieromnamon* olarak onurlandırılmıştır²⁴⁶¹. Delphi'deki Apollo Tapınağı'nı restore ettirmiştir²⁴⁶². Pergamon'daki Asklepios ve Ephesos'daki Demeter kültlerinin tapınımını desteklemiştir²⁴⁶³. Pythia oyunlarını, eski kurallarını göz önünde bulundurarak yeniden düzenlemiştir²⁴⁶⁴.

Küçük Asya'daki eyaletlerin Romanın ekonomisini etkilediği için bu yönetimlerini daima kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Gösterişli yapılar inşa edilmesi yerine bölgenin güvenliğini ön planda tutmuştur. Küçük Asya'da zorunlu olarak yapı faaliyetlerinin olmaması, bölgeye ekonomik açıdan rahatlama ve zenginlik getirmiştir. Kentlerin ticaret hacmiyle beraber nüfusu da artmıştır.

Kentlerdeki yerel elitleri önemli idari görevler vermiştir. Asia eyaletinde yaşayan Celsus Polemaeanus ve Julius Quadratus önemli görevler üstlenmiştir. Traianus Dönemi'nde Asia eyaleti valisi olmuşlardı²⁴⁶⁵.

Eyaletlerin yönetimine önem veren Domitianus, Vespasianus ile başlayan yol yapım çalışmalarını devam ettirmiştir. Sardinia, Baetica ve Afrika eyaletlerinde ve Tuna yakınlarında yollar yaptırmıştır²⁴⁶⁶ Mısır'daki bir kanalı tamir ettirmiştir²⁴⁶⁷. Küçük Asya Galatia-Kappadokia valisi T.Pomponius Bassus Döneminde, Küçük Asya'nın ortasında ve doğusunda yollar inşa edilmiştir²⁴⁶⁸.

²⁴⁶⁰ Jones 1992,111.

²⁴⁶¹ *Hieromnamon* Kutsal Sekreter demektir.bk. McCrum-Woodhead 1966,no.121.

²⁴⁶² ILS 8905.

²⁴⁶³ Devreker 1982,515,no.138-139.

²⁴⁶⁴ Vasunia 2003,378.

²⁴⁶⁵ Magie 1950,I,578.

²⁴⁶⁶ Jones 1992,113,dn.90-91.

²⁴⁶⁷ Garzetti 1974,278.

²⁴⁶⁸ French 2012,27-29;59;99;116;124;189-190;214.

Küçük Asya'nın siyasi ve ekonomik bakımından önemini anlayan Domitianus, çok büyük bir eyalet olan Galatia-Kappadokia eyaletini birbirinden ayırmıştır²⁴⁶⁹. Çünkü, Parthlara ve Kafkaslardan gelen göçebe halklara karşı adeta koruma duvarı olan bu eyalet tek kişi tarafından yönetilemeyecek kadar genişti²⁴⁷⁰. Bu amaçla, M.S. 93/94'te, Galatia Kappadokia'dan ayrılmış ve praetor L. Caesennius Sospes'in yönetimine verilmiştir²⁴⁷¹. Sospes, Galatia eyaletinde *curatores* adlı memurlarla kamu fonundan yapılan harcamaları denetlemeye çalışmıştır²⁴⁷².

Roma ekonomisine katkılarının farkında olan Domitianus daima bu coğrafyayı kontrol altında tutmaya çalışmıştır. M.S. 92 yılında İtalya'da tahıl kıtlığı başlamış, üzüm bağları fazlalaşmıştı. Tahılın fiyatı artmıştı bu yüzden tahılı sadece zenginler satın alabiliyordu. Domitianus, tahıl kıtlığının sosyal ve ekonomik boyutunun imparatorlukta yaratabileceği sıkıntıları engelleyebilmek amacıyla, İtalya'daki tüm bağları ve eyaletlerdeki bağların yarısını söktürme emri vermiştir²⁴⁷³. Bu karara karşı çıkılmış, özellikle Anadolu'daki üreticiler bu durumu değiştirebilmek için Roma'ya elçiler yollamıştır. Ephesos Artemis Tapınağının rahibesi Claudiatrophine'nin oğlu Phillipos ve Smyrna'dan hatip Scopelianus bu karara karşı çıkmış ve Domitian ile görüşmeye gitmiştir²⁴⁷⁴. Bu karar tam olarak uygulanamamıştır.

M.S. 92/93 yılında Kappadokia-Galatia Eyaleti valisi L. Antistius Rusticus yönetiminde, Pisidia Antiokheia halkı kıtlık yüzünden açlıkla karşı karşıya kalmış ve kentteki elitler Galatia Eyaleti valisine bir mektup yazarak yardım istemiştir. Vali, kıtlığın yol açtığı açlığı ortadan kaldırmak için, bir kararname yayınlarak, vatandaşların sahip olduğu tahıl stokunu tespit ettirmiş, ihtiyaç fazlasının Antiokheia'daki alıcılara satılmasını ve yaklaşık altı kilo tahılın fiyatının bir denariusu geçmemesini emretmiştir²⁴⁷⁵. Karaborsacılığı engellemek amacıyla tahıl depolamayı yasakladığı kararın yazılı olduğu Rusticus Yazıtı, Antiokheia'da

²⁴⁶⁹ M.S. 92 yılında, Herod kralı II.Agrippa öldükten sonra, bu krallık topraklarını Suriye eyaletine dahil etmiştir. bk Jones 1992, 114.

²⁴⁷⁰ Protoktorate krallık Bosporus sayesinde İskit korsanlarının ve Alanların saldırıları zaman zaman geri püskürtülmüştür. bk Jones 1992,114.

²⁴⁷¹ CIL. III.6076.

²⁴⁷² Jones 1992,113.

²⁴⁷³ Suetonius 7.2; Erdekamp 2005, 6.

²⁴⁷⁴ Mommsen 1886,I,110;Rostvetzeff 1926,188-189;Magie 1950,580; Mitchell 1993,I,245.

²⁴⁷⁵ Freiser 1984,132,no.65;Jones 1992,111.

bulunmuştur²⁴⁷⁶.

Bithynia Prusa'da artan tahıl fiyatları kentteki alt tabakanın alım gücünü aşmıştı Bu duruma kızan fakir halk, zengin ve ayrıcalıklı kişilere saldırmışlardı. Kentte gösterişli bir portiko yaptırmak için mülklerindeki kiracılardan para toplayan, tahılı stoklayıp fiyatını yükselten hatip Dio Chrystomos ve memur Aspendus öfkeli kalabalığın tepkisini çekmişti²⁴⁷⁷, bu sebeple, fakir halk ünlü hatibin evini yakıp, malını mülkünü yağmalamıştır²⁴⁷⁸. Kentte adeta isyan çıkmıştı. Dio kentte tahıl sağlayacağına söz vererek isyanı durdurmaya çalışmıştır²⁴⁷⁹. M.S. 82 yılında, Dio, Domitianus tarafından Roma ve Bithynia'dan sürüldüğü için isyanın daha önce olduğu düşünülmektedir.

Domitianus, Küçük Asya'da ekonomik sebepli sıkıntıları değil, sınır anlaşmazlıklarını da çözmüştür. M.S. 84/85 yıllarında Ephesos Artemis tapınağının kutsal alanıyla ilgili yaşanan antlaşmazlık Asia eyaleti valileri sayesinde çözülmüştür²⁴⁸⁰.

Küçük Asya'da Roma egemenliğini sağlamlaştırmak için kentleşmemiş yerleşimlere kent statüsü vermiş ve otonom ilan etmiştir. Bu politika dahilinde, Bithynia'da Creteia Flaviopolis, Lydia'da Lora-Flaviopolis ve güneyinde bulunan Sala Dominitopolis ismiyle sikke basmaya başlamıştı²⁴⁸¹. Moccadeni, Silandus ve Temenothyrae'a kent statüsü vermiş ve sikke basma hakkı tanımıştır. Kilikia'da Diocaesarea ve Galatia'da Germa kolonisi bu dönemde sikke basma hakkı elde etmişlerdi²⁴⁸². Bithynia'da Kidyessa komesi Domitianus iktidarında sikke basmıştır²⁴⁸³.

Eyaletlerde zengin kesim Roma nazarındaki statüsünü yükseltmek, dini geleneklerine sadık olduklarını vurgulamak ve vatanseverliklerini göstermek amacıyla kentlerde anıtsal yapı faaliyetlerine devam etmiştir. M.S. 81-84 yılları arasında, Domitianus devrinde, Perge yakınlarında Lybroton Kome'de ikamet eden

²⁴⁷⁶ Abbott-Johnson 1926,381-382,no.65.

²⁴⁷⁷ B.F. Harris, Dio Cassius'un tahıl fiyatını yükselttiğini düşünmemektedir. bk Harris 1980,892.

²⁴⁷⁸ Aspendus'u diri diri yakmışlardı. bk Dio Cassius 46.8.

²⁴⁷⁹ Dio Cassius 46.4.1.

²⁴⁸⁰ Engelmann 1999,143-146.

²⁴⁸¹ Jones 1992,112.

²⁴⁸² Jones,1937,81,93,159-160,210; Levick 1967,199.

²⁴⁸³ Head 1911,670.

zengin iki kardeş Demetrios ve Apollonios Perge'nin iki ana caddesinin kesiştiği noktada bu imparatoru onurlandırmak için bir tak yaptırmışlardır²⁴⁸⁴. Kentin doğusundaki limanın yakınında ve tek kemerli doğu-batı yönünde inşa edilmiş bir tak vardı, ancak; tak zengin süslemelere sahip değildi. Doğu batı doğrultusundaki caddeye inşa edilmiştir. Ion ve Dor düzenine ait mimari unsurlar beraber kullanılmıştır²⁴⁸⁵. Solda Divus Vespasianus, sağda Divus Titus yer almaktadır. Ortada Dominitiaus'un ismi olduğu düşünülmektedir, fakat; imparatorun “*damnatio memoriae*”sinden sonra, bu kısım tamamen silinmiştir²⁴⁸⁶.

Apollonios ve Demetrios Perge'de, birçok kamu ve hayır işi yapmıştır. Apollonios bir yiyecek kıtlığı sırasında buğday almak için geri almak koşuluyla maddi olarak yardım etmişti. Kentte *katoikos*'lar ve yabancılarla birlikte bütün halka ziyafetler vermiştir. Ayrıca kentteki bouleuterionu da kendi parasıyla inşa ettirmiş ve kentin oğlu unvanını almıştır²⁴⁸⁷. İki kardeş, Flavius Dönemine ait olduğu düşünülen niteliği bilinmeyen bir yapı inşa ettirmişlerdir²⁴⁸⁸.

Domitianus adına Küçük Asya'daki diğer kentlerde de anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Phaselis'de Domitianus adına bir agora inşa edilmiştir²⁴⁸⁹. Prusa'da bir hamam yapılmıştır²⁴⁹⁰. Hierapolis'in kuzey girişinde iyi korunmuş üç gözlü ve iki yanına yuvarlak kuleleri olan kapı bulunmaktadır. M.S. 82-83 yıllarında yaptırıldığı bilinmektedir. İmparator Domitianus'a ithaf edilmiş üzerinde Latince ve Grekçe yazılmış bir yazıt vardır. Bu yazıttan dolayı bu kapıya Domitianus Kapı'sı veya Roma

²⁴⁸⁴ Demetrios kentte gymnasiarhlık yapmıştır. bk Özdizbay 2008,193-202.

²⁴⁸⁵ Attikanın yükseldiği kesik alınlığın Küçük Asia'daki en erken örneği bu takta gözlemlenmektedir. bk İnan 1989,237.

²⁴⁸⁶ Şahin 1999,77-78. *Artemis rahibi ve demiourgos; hem genç hem yetişkin hem de çocukların gymnasiarhkhosu, Epikydros'un oğlu Apollonios oğlu Demetrios, , sadık imparator sever ve vatansever; erdemi bütün insan, kentin oğlu; ve kardeşi Epikydros'un oğlu Apollonios oğlu Apollonios, bu anıtı yaptırdılar. Gaius Caristianus Fronto, İmparator Domitianus'un' legatus ve propraetoru, Lucius Vienus Longus, Augustus'un procuratoru (yapıtı) kutsayıp vakfettiler.* bk Özdizbay 2008,368,no.23.

²⁴⁸⁷ Şahin 1999,I,84.

²⁴⁸⁸ Özdizbay 2008,183.

²⁴⁸⁹ Hadrianus Kapı'sının kuzeybatı tarafında yer alan büyük bir yapı kompleksinin girişinde bulunan yazıtı göre, yapı Domitianus'a adanmıştır. “*Divus Vespasianus'un oğlu Domitianus, Pontifex maximus, on üç kere Tribunecia Potestas, yirmi iki kere imparator, on altı kere konsül olan süresiz censor olan Pater Patriae İmparator Caesar Domitianus Augustus.*” bk IGRP III.755; T.A.M.,II.1186.

²⁴⁹⁰ Nielsen 2008,103. Prusa'da hamamla bağlantılı su kemerleri ve kanalizasyon sistemi olduğuna değinilmektedir.

Kapısı denilmektedir²⁴⁹¹. Akmonia'da (Banaz) yazıtlı, Domitianus adına yapılan bir kapı vardır²⁴⁹². Antiokheia'da (Antakya) Caesar Amfiteyatrosu ile Aphrodite Tapınağı arasında bir hamam inşa ettirmiştir²⁴⁹³.

Ephesos'da, M.S. 80-82 yıllarında C.L. Bassus tarafından bir nymphaeum ve M.S. 90'da Domitianus nymphaeum²⁴⁹⁴ ve liman hamamının imparatorluk salonu inşa edilmiştir²⁴⁹⁵. M.S. 87-92 yıllarında, bu kentteki tiyatrun scaenea'sı (sahne) yenilenmiştir²⁴⁹⁶. Scanae genişletilerek iki katlı hale getirilmiş, mermer takviyesi ile oturma sıraları genişletilmiştir²⁴⁹⁷.

Küçük Asya'da kırsal alanlarda da Domitianus adına yapılar inşa edilmiştir. Zeytinyağı işliklerinin de bulunduğu Perge yakınlarındaki Lybroton Kome'de Demetrios'un kızı olduğu düşünülen Arete iki katlı bir kule vakfedip, Domitianus'a adamıştır²⁴⁹⁸.

Domitianus Dönemi'nde, imparatorluk kültürü geçmişte olduğu gibi Roma egemenliğini silaha başvurmadan kabul ettirmenin bir yolu olarak kullanılmıştır. Kentlere asyilium ve neokoros gibi ayrıcalıklar vererek Roma kültürünün iyice benimsenmesini sağlamıştır. Domitianus Tanrıça Artemis Pergaia Tapınağına asyilium yetkisini vermiştir²⁴⁹⁹. Bu yetkiyi Perge'deki takı yaptıran Apollonios sayesinde elde etmiştir²⁵⁰⁰.

Ephesos'da neokoros unvanı almıştı. İmparator Domitianus ve eşi Domitia adına kült oluşturulmuştur²⁵⁰¹. Adına bu kentte bir tapınak da yapılmıştır²⁵⁰². Tapınak bulunduğu caddenin yakınında Domitianus Agora'sı vardır. Caddeye bakan taraftaki bir kapı yazıtından Domitianus zamanına tarihlendirilmiştir²⁵⁰³. Kentin ticari ve

²⁴⁹¹ Ferrero 2002,2-10.

²⁴⁹² IGRP IV.636.

²⁴⁹³ Öldükten sonra, tüm imparatorlukta adı her yerden silindiği için bu hamam M.S. 96'dan sonra, önünde duran Kolkhis prensesi Medeia'nın heykeli yüzünden Medeia hamamı olarak anılmıştır. bk Downey 1961,207.

²⁴⁹⁴ Rogers 1992,224-228.

²⁴⁹⁵ Strocka 1996,457.

²⁴⁹⁶ Thür 1995,185.

²⁴⁹⁷ Sear 2006,335-336.

²⁴⁹⁸ Şahin 1999,441-443.

²⁴⁹⁹ Şahin 1999,437-440.

²⁵⁰⁰ Şahin 1999,441,no.3. "...Apollonios üç kez kendi parasıyla Roma'ya gitti ve asyilium hakkı elde etti."

²⁵⁰¹ Friesen 1993,20.

²⁵⁰² Price 1984,129.

²⁵⁰³ Rogers 1991,90.

sosyal merkezi olan bu agoranın yolları tekrar döşenmiştir²⁵⁰⁴. Tapınak Devlet agorasından daha yüksek,sütunlu caddenin güney kenarındaki tonozlu alt yapılar üzerindeki terasın üstüne bouleuteriona karşı inşa edilmiştir²⁵⁰⁵. Tapınak tüm kente hakim bir noktada yer almaktadır. Sanki Domitianus kenti yukarıdan koruyup, gözetmektedir. İmparatorun kendilerine tanıdığı hak nedeniyle ona şükran borçlarını ödemek için tapınağa Domitianus'un 5 metre yüksekliğinde heykelini koymuşlardır. Kaidesi ile birlikte 7 metreyi bulan heykelin bazı parçaları Efes Müzesi'nde sergilenmektedir²⁵⁰⁶.

Kentlerde imparator adına kültler oluşturup, tapınaklar inşa etmişlerdi. Aphrodisias'da Domitianus adına kült olduğu düşünülmektedir²⁵⁰⁷. Anazarbos'da bu imparator adına bir tapınakta naos bulunmaktadır.²⁵⁰⁸ Aizonai'de, Zeus adına pseudo-dipteros bir tapınak yapımına başlanmıştır.²⁵⁰⁹ Domitianus Dönemi Aizonai sikkelerinde resmedilen tapınak Zeus tapınağıdır. Arşitrav üzerindeki adak yazıtında polis kelimesinden önce bir boşluk bırakılmıştı Bu bulgu, dönemin kentler arası rekabetine işaret eden önemli bir kanıttır²⁵¹⁰.

Roma'nın doğusunda “Yenilmez Tanrı” “Kentin Kurucusu” olarak onurlandırılmıştır²⁵¹¹. Anazarbos, Aphrodisias, Gyrene, Isauris, Limyra, Lindos, Megalopolis, Priene, Sebaste, Stratonikea ve Termessos'da²⁵¹² bu ifadeli yazıtlar bulunmuştur. Priene'de bulunan bu imparatora ait olduğu düşünülen bir heykel kaidesinde kentin kurucusu olarak bahsedilmiştir.²⁵¹³ Prusa'da bulunan bir heykel kaidesindeki yazıtta Tanrı olarak onurlandırılmaktadır. Kent elitlerinden biri olan ve imparatoru onurlandırma iznine sahip olan Agelais üzerinde yazıt olan Domitianus heykelini yaptırmıştır²⁵¹⁴. Blaundos yakınında Prezios'da (?) Domitianus adına

²⁵⁰⁴ Bu agoranın yakınında ilk kez Domitianus Dönemi'nde sütunlu cadde yapıldığı düşünülmektedir. bk Friesen 1993,69. krş Foss 1979,65,dn.29.

²⁵⁰⁵ Tonozlu alt yapıları karyatid ve barbar heykelleri ile süslenmiştir. bk Price 1983,157.

²⁵⁰⁶ Højte 2005,359-373.Küçük Asya'da Domitianus onuruna heykellerini diken kentler, Aphrodisias, Apollonia Rhyndakos Miletos,İlion,Priene ve Thyssamnous'tur. bk Reynolds-Erim 1973,135-142.

²⁵⁰⁷ Chaionatis 2003,344.

²⁵⁰⁸ Price 1983,272, no.144.

²⁵⁰⁹ Arşitravda bulunan bir yazıtı göre, tapınağın yapımına M.S. 92 yılında Domitianus Dönemi'nde başlanmıştır. bk Hoff 2011,123.

²⁵¹⁰ Ateş-Rheidt 2007,234.

²⁵¹¹ Magie 1950,I,577.

²⁵¹² IGRP III.455; Crum-Woodhead 1966,57,no.150;85,no.317;

²⁵¹³ Gaertingen 1906,no229. Kentteki demos tarafından onurlandırılmaktadır.

²⁵¹⁴ Akyürek Şahin,2008,79-80."Lysikles'in kızı, Agelaos'un öz kızı, Domitius Andreoneikos'un eşi

onurlandırma yazıtı bulunmuştur²⁵¹⁵. Stratonikea'da eşi Domitia adına onurlandırma yazıtı dikilmiştir²⁵¹⁶.

Domitianus Döneminde, Küçük Asya'da Helenistik kökenli oyunlar düzenlenmiştir. Antiokheia'da Suriye, Kilikia ve Fenike'den oluşan koinon Olimpiyat oyunları düzenlemiştir²⁵¹⁷. Ephesos'da Domitianus onuruna oyunlar tertip edilmiştir²⁵¹⁸. Domitianus Dönemi'nde, Küçük Asya'daki kentlerde sanatçı ve sporcular bulunmaktaydı. Smyrna'da, Dionysos sanatçıları ile *agonothetes* ve *ksystarkhes'lerin*²⁵¹⁹ oluşturduğu geniş bir *synodos*'un varlığı tespit edilmiştir²⁵²⁰.

Eyaletlerde yaşayan varsıl kesime önem veren Domitianus, geçmişte olduğu gibi Roma vatandaşlığı vererek egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Küçük Asya'da vatandaşlık hakkını bizzat Domitianus'dan alan kişileri tespit etmek güçtür. Ancak Patara'da zengin kesime ait olan baba kız Baebius/Bebia'nın Domitianus zamanında M.S. 84/5–86/7 yıllarında Lykia-Pamphylia Eyaleti valisi P. Baebius Italicus'un aracılığıyla Roma vatandaşı oldukları düşünülmektedir²⁵²¹. Lydia'da Asia valisi Julius Quadratus zamanında Voltinia tribusundan bazı kişiler Roma vatandaşlığı hakkı elde etmiştir²⁵²².

Domitianus zamanında Dokimeion ve Synnada'daki mermer yatakları dışında, Asia eyaletinde imparatora ait mülkler bulunmaktaydı. İmparator azatlısı Claudius Clemens bu mülklerin yöneticisiydi²⁵²³.

Adı geçem İmparator'un ilk yıllarında gerek idari gerek ekonomik yönden imparatorluğun yararına olan uygulamaları dikkat çeken Domitianus son yıllarına doğru acımasız bir yönetim sergilemiştir. Yahudi ve Hristiyanları öldürmüştür²⁵²⁴.

Agelais, babası Lysikles'in vasiyeti üzerine İmparator Domitianus, Kaesar, Sebastos, Germanikos'un (heykelini dikti)."

²⁵¹⁵ Thonemann 2013,169,dn.19 “..Romalılar ve Helenler bu yazıtı diktirdi....”

²⁵¹⁶ Domitia, Sebastos'un eşi ve Yeni Hera idi. bk. Friesen 1993,35,dn.18.

²⁵¹⁷ Downey 1961,209-210.

²⁵¹⁸ Friesen 1993,137.

²⁵¹⁹ *Lider veya khystos yöneticisi anlamına gelen ksystarkhes terimi bir kentin veya bölgenin tüm agon'ları veya tek bir agon'da atletlerin düzenini sağlamak üzere bir atletin imparator tarafından görevlendirilmesidir. Genellikle pankration sporcusu oldukları, nadiren de güreşçi ve uzun mesafe koşucularının bu göreve getirildikleri görülmektedir.* bk. Erol-Özdizbay 2011, 91,dn.49-50.

²⁵²⁰ Forbes 1955,242,dn.29.

²⁵²¹ Dönmez-Öztürk 2011,61.

²⁵²² Kendisi de bu tribusa mensuptu. bk Syme 1995,281.

²⁵²³ İplikçioğlu 1993,68,dn.163-164;69,dn.169.

²⁵²⁴ Jones 1992,119.

Aristokratların gücünü azaltmak için soyluları sebepsiz bir şekilde cezalandırmıştır. *Senatusun* gücünü yok etmeye kalkması Domitianus'un yönetimine olan huzursuzluğu artmıştır. Bu sebeple, M.S. 96 yılında bir suikast sonucu öldürülmüş, yerine Nerva geçmiştir²⁵²⁵. Ölümüyle, Flavius hanedanı sona ermiştir. *Damnatio Memoriae* uygulaması kapsamında adı imparatorlukta tüm yerleşimlerdeki kamu kayıtlarından ve anıtlardan silinmiştir²⁵²⁶.

VII.2.3. İlk Üç Evlatlık İmparator

M.S. 96-180 arasında Roma İmparatorluğu'nu bir biri ardınca yönetmiş olan; Nerva, Traianus, Hadrianus, Antonius Pius ve Marcus Aurelius adlı imparatorlardır. İlimli politikaları sayesinde yönetimleri boyunca Roma İmparatorluğu, *pax romana* ile en zengin ve huzurlu dönemini yaşamıştır. Her imparator kendi halefini yetenekli varisleri arasından dikkatlice seçerek evlat edinmiştir. Sadece Marcus Aurelius varisi olarak oğlu Commodus'u atamıştır. Bu dönemde, merkeziyetçi yapı güçlendirmeye çalışılmış, sınırlara olan saldırılar için her türlü askeri tedbir alınmıştır²⁵²⁷.

VII.2.3.1. Nerva Dönemi (M.S. 96-98)

Nerva (M.S. 96-98) ile başlayan Evlatlık İmparatorlar Dönemi (M.S. 96-138) ile imparatorluğun tümünde, daha önceden sağlanan koşulların etkisiyle yeni bir dönem başlamıştı. Halefini, aile bağlarına göre değil kapasitesi ve potansiyeline göre seçen ilk, İtalya'da doğmuş son Roma İmparatorudur. İyi eğitim gören ve Julius-Claudius hanedanlığıyla uzaktan akrabalığı olan Nerva altmış altı yaşında olmasına rağmen, *senatus* tarafından imparatorluğa seçilmiştir²⁵²⁸. Birbirine zıt olan imparatorluk ve özgürlük kavramlarını beraber kullanmıştır²⁵²⁹. Plinius, Nerva için *optimus* (İyi) ve *amicissimus* (En İyi Arkadaş) olarak nitelemiştir²⁵³⁰.

Nerva, imparator olduğunda, hiç bir *senatus* üyesini öldürmeyeceğine dair ant içmiş, ayrıca; Domitianus tarafından sürgüne gönderilen filozofların ve siyasi suçluların geri dönmelerine izin vererek mallarını da iade etmiştir. İmparatora karşı suç işledi diye hakkına dava açılması önlenmiştir.

²⁵²⁵ Suetonius, Domitianus 14-16.

²⁵²⁶ Plinius Epistulae 10.58.10. Nerva'nın bir edictumla bu kararı almış ve eyaletlere göndermiştir. Asia valisi Tullius Justus'a bir mektup yazarak aldığı bu kararın uygulanmasını istemiştir.

²⁵²⁷ Magie 1950, I, 593-595.

²⁵²⁸ Dio Cassius 68.1.

²⁵²⁹ Tacitus Agricola 3.1.

²⁵³⁰ Plinius Epistulae 2.1.3.

Zafer taklarından bazıları yıkılmış, yıkılmayanlar ise başka amaçla kullanılmıştır. Gladyatör oyunları ve kurban törenlerine sınırlama getirilmiş, giderler azaltılarak hazine iyileştirilmeye çalışılmıştır²⁵³¹. Ekonomi alanında da bir takım iyileştirme çabalarına girişen Nerva, yoksulluğu önlemek için ihtiyacı olanlara toprak vermiştir²⁵³². İtalya, Britannia, Chersonesus ve Galatia-Kappadokia eyaletlerinde toprak dağıtmıştır²⁵³³. İtalya'daki yoksul çocukları korumak için bir kuruluş oluşturmuştur.²⁵³⁴ Domitianus'a ait altın, gümüş ve bronz gibi madenlerden yapılmış heykeller eritilmiş, sikke darp edilmiştir²⁵³⁵. Yahudilerden alınan vergi kaldırılmıştır²⁵³⁶.

İmparatorluğun idari anlamdaki her alanında düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. Cumhuriyet Dönemine ait bir uygulama olan, Nero Dönemi'nde *foruma* ve *recupetorese* devredilen *aerarium*'a ilişkin temyiz davaları Nerva tarafından özel kişilerle *fiscus* ve sorumluları arasındaki davaları da içerecek şekilde genişletilmiştir²⁵³⁷.

Domitianus asker maaşlarını üç katına çıkarmıştı. Nerva tahta çıktığında ekonomiyi düzeltmek için askerlerin maaşlarını indirmiştir. Bu sebeple askerlerle arası iyi değildi. Önemli hiç bir askeri görev ve eyalet yönetimi üstlenmemiş olan Nerva, askerler tarafından benimsenmemişti. Buna rağmen, Nerva, Tuna'nın yukarı kesiminde karışıklık yaratan Sarmat ve Sueblere karşı zafer kazanmıştır²⁵³⁸.

İki yıl tahta kalan Nerva eyalet yönetimiyle çok fazla ilgilenememiştir. Bu dönemde, merkeziyetçi yönetime önem verilmiş kentlerin huzur ve refah içerisinde olması sağlanmıştır. Diğer taraftan, Roma'nın Helen kentlerinin özgürlüğünün teminatı olduğu propagandası zaman zaman kullanmıştır. Nerva, Stratonikea'yı özgür ve otonom ilan etmiştir²⁵³⁹. Kentin koruyucusu ve tıpkı Teos gibi patronu ilan edilmiştir²⁵⁴⁰.

²⁵³¹ Dio Cassius 63.2.

²⁵³² Abbott-Johnson 1926,221,dn.2; Grainger 2003,59-62.

²⁵³³ Grainger 2003,49.

²⁵³⁴ Grainger 2003,59-62.

²⁵³⁵ Duncan-Jones 1994,10,dn.74.

²⁵³⁶ Dio Cassius 68.12.

²⁵³⁷ Takmer 2006,21,dn.1252-1254.

²⁵³⁸ ILS 1.2720; Grant 1985, 69-70.

²⁵³⁹ Jones 1937,397,no79.

²⁵⁴⁰ Eilers 2002,298, C 100.

Kentlerdeki imar ve yol çalışmalarına devam edilmiştir. Roma'nın doğusunda ve özellikle Küçük Asya'da da, bu politikayı uygulamıştır. Anadolu'da yol çalışmalarına devam edilmiştir. Ephesos-Lampsakos-Kyzikos;Laodikeia-Hierapoli-[Pergamon-; Mylasa - Stratonikeia [Tralleis (- Telmessos); Pergamon-Sardis-Laodekeia²⁵⁴¹; ile Neapolis ve Ankyra'ya giden yolları yaptırmış ve tamir ettirmiştir²⁵⁴².

M.S. 97'de, Diokaesareia'da olan deprem sonrasında kentte yardım etmiştir. Zeus tapınağına sahip olan kentte, deprem sonrası zararı tespit ettirebilmek amacıyla Zarbos adıyla bir senatör yollamış ve mali yardımda bulunmuştur. M.S. 4. yüzyılda kentte Nerva'ya ait tapınağın bulunması bu durumu destekler niteliktedir²⁵⁴³. Kente Zarbos'a ithafen kentte Anazarbos verilmiştir²⁵⁴⁴.

Julius-Claudius ve Flavius hanedanlıklarında olduğu gibi kentler Nerva'yı onurlandırmıştır. Ankyra'da, Nerva adına bir *phyle* oluşturulmuştur²⁵⁴⁵. Adına az da olsa anıtsal yapılar inşa edilmiş, onur yazıtları dikilmiştir. Kremna'da (Bucak) bulunan bir arşitrav üzerinde kentin memurlarının denetiminde bir yapının Nerva'ya adandığı yazmaktadır²⁵⁴⁶. Boubon'da, *boule* ve *demos* kentteki Sebasteion'a üzerinde onurlandırma yazıtı olan imparator Nerva'nın bir heykelini diktirmiştir.²⁵⁴⁷ Ayrıca Arnei'de (Antalya, Günçalı), İmparator Nerva onuruna dikilen yazıt bulunmuştur.²⁵⁴⁸

Nerva adına imparatorlukta kültler oluşturulmuş,oyunlar düzenlenmiştir. Ancak yerel tanrılara tapınımını da desteklemiştir²⁵⁴⁹. Makedonia koinonu Beroia'da adına kült oluşturmuş ve tapınak yaptırmıştır²⁵⁵⁰. Pek çok kentte Sebasteion'a heykelleri dikilmiştir .Aphrodisias²⁵⁵¹, Ephesos, Magnesia Maendrum, Perge, Letoon, Pednelissos ve Kestroi'de Nerva adına kutsal alanlarda heykelleri dikildiği

²⁵⁴¹ French 2013,295.

²⁵⁴² Havza ve Vezirköprü'de miltaşları bulunmuştur. bk Magie 1950,I,581; French 2013,89-90,no.46.

²⁵⁴³ Malalas 2.67.

²⁵⁴⁴ Malalas 10.268.

²⁵⁴⁵ CIG 4025 b.

²⁵⁴⁶ Mitchell 1995,85.

²⁵⁴⁷ Kentteki Sebasteion'a Domitianus'un heykeli yerine Nerva'nın heykeli dikilmiştir. bk Kokkinia 2008,8,39.

²⁵⁴⁸ TAM. II.6.763.

²⁵⁴⁹ Ksanthos yakınlarında her yıl düzenlenen bir festival için bir heykel hediye ettiği düşünülmektedir. bk Price 1983,70-71,dn.66.

²⁵⁵⁰ Beroia halkı, Makedonia eyaletinin metropolisi olabilmek için Nerva'ya elçiler yollayıp, kült yapmak için izin istemişlerdi. bk Burrell 2004,191.

²⁵⁵¹ CIG. 2771.1.

düşünülmektedir. Bulunan yazıtlar ve heykel kaideleri bu düşünceyi destekler niteliktedir²⁵⁵². Stratonikea'da adına oyunlar düzenlenmiştir²⁵⁵³. Ephesos'da olimpiyat oyunları ile ilgili düzenlemeleri kabul etmiştir²⁵⁵⁴.

Doğu'da Roma vatandaşlığının yayılmasından çok kentlerin politik ve ekonomik durumlarının düzeltilmesiyle ilgilenen Nerva Dönemi'nde çok fazla Roma vatandaşlığı verilmemiştir²⁵⁵⁵. Veteranlara toprak, ailelerine vatandaşlık vermiştir²⁵⁵⁶. Küçük Asya'da bilinen birkaç Marcus Cocceius'un Nerva Dönemi'nde Roma vatandaşı olduklarına inanılmaktadır. Pataralı Cocceius Dositheos'un Nerva Döneminde Roma vatandaşı olma ihtimali yüksektir²⁵⁵⁷.

Nerva, askerlerin Roma yönetimine etkilerinin farkındaydı. Bu sebeple, Roma yönetiminin askeri disiplinle yetişmiş, güçlü bir imparatora ihtiyaç olduğuna kanat getirmiş ve orduda güç kazanmış olan, Germania valisi M. Ulpius Traianus'a bir mektup yazarak, yönetimi kendisiyle paylaşmasını istemiştir. Önce, Traianus'u evlat edinmiş, daha sonra O'na Caesar ünvanı vermiştir²⁵⁵⁸. Nerva, Traianus'u evlat edinerek Roma'nın yeni bir iç savaşın içine girmesini engellemiştir. Bu davranışından dolayı kendisine ölümünden sonra *pater patriae* ünvanı verilmiştir²⁵⁵⁹. Yerine evlat edindiği Traianus geçmiştir²⁵⁶⁰.

VII.2.3.2. Traianus Dönemi (M.S. 98-117)

Caesar Nerva Traianus Germanicus İtalya dışında doğmuş ilk Roma İmparatoruydu. İmparatorluğun sınırlarını doğuya doğru (özellikle Daçya, Arabistan, Anadolu'nun Kuzeydoğusu, İran'ın kuzeyi ve Mezopotamya) genişletmeye çalışmış, kapsamlı bir bayındırlık programı yürütmüş ve refah düzeyini yükseltmiştir.

Tahta çıkar çıkmaz, Traianus, Nerva'yı tanrılaştırmış ve adını imparatorluk unvanları arasına katmıştır. M.S.114'de *Augustus* unvanının başına *optimus* (En İyi)

²⁵⁵² M.S. 96-97 yıllarında Asia valisi Carminius Vetus idaresinde, Nerva'nın metalden yapılmış heykelinin Domitianus'a ait olduğu belirtilmişti. Eritilerek yeniden kullanıldığı ihtimali üzerinde durulmaktadır. bk IGRP IV.1195; ,Højte 2005,369,373.,no.33-46.

²⁵⁵³ Eilers 2002,250,C122.

²⁵⁵⁴ Nerva bu düzenlemeyle ilgili Tullius Justus'a mektup yazmıştır. bk Plinius, Epistulae 16.4.

²⁵⁵⁵ Magie 1950,I,593.

²⁵⁵⁶ Johnson-Abbott 1926,221,no.2.

²⁵⁵⁷ Dönmez-Öztürk 2011,86.

²⁵⁵⁸ Dio Cassius 68.3.4; Eutropius, 8.1.

²⁵⁵⁹ Akşit 1967,178.

²⁵⁶⁰ Grainger 2003,56.

eklenmiştir²⁵⁶¹. Otokratik bir yönetim tercih eden Traianus, *senatus'un* yetkilerinin bir kısmını elinden almış, equestrian sınıfını desteklemiştir²⁵⁶². Aerarium ile fiscus arasındaki ayrımı uygulamada da gerçekleştirmiştir. Vergilerin toplanması için praefectleri görevlendirmiştir. Roma'da fakir halka imparatorluk hazinesinden altın ve tahıl dağıtmıştır²⁵⁶³. M.S. 107 yılında, Roma'da devalüasyon olmuştur. Denariusdaki gümüş oranı % 93.5'den % 89'a düşmüştür²⁵⁶⁴. Düşük ağırlıkta altın ve gümüş sikke basarak askerlerin ihtiyaçlarını karşılamıştır²⁵⁶⁵.

İtalya'da ve Roma'da büyük ölçekli bayındırlık faaliyetlerine başlamıştır²⁵⁶⁶. Yollar, köprüler, su kemerleri, limanlar ve binalar inşa edilmiştir. Özellikle Roma Traianus'un geliştirdiği projelerle zenginleşmiştir. İspanya, Kuzey Afrika, Balkanlar ve İtalya'da da Traianus Döneminde yapılmış ve günümüze ulaşan eserler bulunmaktadır.

Traianus, Augustus'un imparatorluğun sınırlarını koruma politikasını terk etmiştir. M.S. 101-106 yılları arasında, Dacia'yı ele geçirmiş, Tuna'nın kuzeyinde Karpat Dağları'nın kavisi içinde yeni Dacia Eyaleti'ni oluşturmuştur²⁵⁶⁷. Böylece Romalılar'ın yerleşmesi için yeni topraklar ortaya çıkmıştı. Kafkasya üzerinden göçmenlere karşı güvenli bir bölge oluşturmuştu.

Roma, doğudaki düşmanı Parthlara karşı bu imparator döneminde bir sefer düzenlemiştir. Ticaret yollarının kavşağında bulunan Mezopotamya'nın kuzeyi stratejik önemi nedeniyle Roma'nın mutlak hakimiyeti altında tutulmak istenmiştir. Öncelikle, protoktorate Nabatae krallığı toprakları ilhak edilmiştir²⁵⁶⁸. M.S. 110'da Parth Krallığı'nın Roma yanlısı Armenia kralını tahtan indirmesi üzerine, M.S.113/114'de, Traianus, Armenia Kralı'nı yeniden tahta çıkartmak üzere sefere çıkmıştı²⁵⁶⁹. Parth krallığının başkenti, Ktesiphon'u ele geçirmek üzere Tigris'in (Dicle) aşağısına inip, Basra körfezine ulaşmıştır²⁵⁷⁰. Parth krallığına girmiş ve Susa

²⁵⁶¹ Dio Cassius 68.23. *Optimus* aslında Jüpiter için kullanılmaktaydı. bk Bennett 1997,108-109.

²⁵⁶² Bennett 1997,111.

²⁵⁶³ Bennett 1997,209.

²⁵⁶⁴ Denariusdaki gümüş 3.04'ten 2.88 grama düşmüştür. bk Sydenham 1919,47.

²⁵⁶⁵ Duncan-Johnson 1994,101.

²⁵⁶⁶ Traianus forumu, agorası gibi. bk Bennett 1997,150-156.

²⁵⁶⁷ CIL III.1. 1443.

²⁵⁶⁸ Bennett 1997,178,dn.70.

²⁵⁶⁹ Dio Cassius 68.18.2.

²⁵⁷⁰ M.S. 116'da Parthia krallığına yenilmiştir. bk Redgate 1998,91.

kentini işgal etmiştir. Parth kralı Osroes'i tahtından indirmiş ve yerine Roma'ya sadık oğlu Parthaspates'i tahta çıkarmıştır²⁵⁷¹. Roma Ordusu, Traianus Dönemi'nden sonra bir daha asla doğuya doğru genişlememiştir²⁵⁷².

Parth seferi sırasında Edessa krallığını almıştır. XVI. Legion Apolloniarus Euphrates'e doğru Satala'ya taşınmıştır²⁵⁷³. Bu lejyonun yanına bir Roma kolonisi kurulmuştur²⁵⁷⁴. Melitene'deki XVI. Lejyon Fulminata'nın bulunduğu garnizona *municipium* statüsü vermiştir²⁵⁷⁵.

Parthlar ile savaşan Traianus'a karşı, M.S. 115'de, Yahudiler önce Kyrenaika'da daha sonra Mısır, ardından Kıbrıs'da ayaklanmışlardır²⁵⁷⁶. Bu ayaklanma Mısır'dan cepheye getirilen tahılları tehlikeye atmaktaydı. Yahudi ayaklanması hızla yeni işgal edilen eyaletlere yayılmıştı. M.S. 117 yılında, bu isyan güçlükle bastırılmış ve Yahudiler cezalandırılmıştır²⁵⁷⁷.

Eyaletlerde Roma kontrolünü devam ettirmek için idari değişiklikler yapmıştır. Galatia-Kappadokia eyaleti çok büyük olduğundan İmparator Traianus tarafından yeniden ayrı eyaletler yapılmıştır. Galatia eyaleti Roma Dönemi öncesine dönmüş ve yönetimi *praetor* unvanlı valiye verilmiştir²⁵⁷⁸. Kappadokia eyaletine ise, Pontos ve Armenia bölgesi eklenmiş ve yönetimi *ex- consüller* arasından atanan *legatuslar'* a bırakılmıştır²⁵⁷⁹.

Traianus hem senatus hem de imparatorluk eyaletlerini denetlemiştir. Çok

²⁵⁷¹ Bennett 1997,196.

²⁵⁷² Bennett 1997,197-200.

²⁵⁷³ Jones 1937,172. Anadolu'nun kuzeyinde, Septimus Apollinarius adlı bir kişinin mezar taşına rastlanmıştır. Bu kişinin Traianus Dönemi'nde Satala'daki XVI. Lejyon Apollinarius'de görevli asker olduğu üzerinde durulmaktadır. bk Mitford 1988, 167-173.

²⁵⁷⁴ Jones 1940,61.

²⁵⁷⁵ Bennett 1997,195,dn.51.

²⁵⁷⁶ Sadece Kıbrıs'ta 240,000 Yunanlı katledilmiştir. Yahudilerin Kıbrıs'ta yaşaması yasaklanmıştır. bk Dio Cassius 68.32.

²⁵⁷⁷ Smallwood 1976,390-421.

²⁵⁷⁸ Remy 1986,101-104;106-108.

²⁵⁷⁹ M.S. 112-114 yılları arasında, Kappadokia Eyalet'i Armenia Minor ve Kappadokia'dan; Galatia Eyalet'i ise, Galatia, Paphlagonia, Pisidia, Phrygia, Lykoania, pontos Galaticus, Pontos Polemanicus ve Galatia, Paphlagonia, Pisidia, Phrygia, Lykoania'dan oluşmaktaydı. M.S. 114 yılında, Kappadokia Eyalet'i Kappadokia, Armenia Maior (M.S. 117 yılına kadar), Armenia Minor, Pontos Galaticus, Pontos Polemanicus; Galatia Eyalet'i, Galatia, Paphlagonia, Pisidia, Phrygia, Lykoania ve Isaura'dan oluşmaktaydı. Lykoania ve Isaura, Galatia eyaleti sınırları içerisinde Antonius Pius Dönemine kadar kalmıştır. bk Sherk 1980,1035.

şikayet aldığı Bithynia-Pontos eyaleti valilerini görevden almıştır. M.S 102 yılında Julius Bassus'u, M.S.106'da Varenius Rufus'u rüşvet dolayısıyla görevinden azil etmiştir²⁵⁸⁰. Bithynia-Pontos eyaletini M.S. 109 yılında, geçici olarak imparator eyaleti statüsüne almıştır²⁵⁸¹. Genç Plinius'u bu eyalete “*legatus Augusti pro praetore consulari potestate*” unvanıyla imparator legatusu olarak atamıştır²⁵⁸². Aslında bu eyaletin valisi *senatus* tarafından seçilmekte ve bir yıl görevde kalmaktaydı. Ancak, Plinius iki yıl görevde kalmış ve doğrudan Traianus'a hesap vermişti²⁵⁸³.

Bithynia-Pontos eyaletinin imparatorluk eyaleti olmasının nedenleri arasında askeri sebeplerde yer almaktadır. Traianus doğuya doğru yaptığı fetihler sırasında kuzeydoğudaki Roma yerleşimlerinin aç kalmaması ve Avrupa'dan gelen askerlerin karaya çıkmasını sağlamak amacıyla bu eyalete asker sevk etmiştir²⁵⁸⁴. M.S. 110-111'de eyalette birden fazla askeri birlik bulunmaktaydı²⁵⁸⁵. Traianus zamanında Bithynia-Pontos eyaletine yerleştirilen birlikler (*cohort*) olduğunu yazılı belgelerden öğrenmekteyiz²⁵⁸⁶.

Eyaletlerdeki sorunların çözümünü valilerin gözetimindeki yerel görevlilere bırakmıştır. Traianus, Plinius'un Bithynia Eyaleti'ndeki mahkumların gözetimi için daha fazla asker isteğini reddetmiştir²⁵⁸⁷. Plinius'un Misya Iuliopolis halkının güvenliğinin sağlanması için askeri karakol talebini de geri çevirmiştir²⁵⁸⁸.

Kentlerin özellikle kırsal alanın güvenliğinin sağlanması için *eirenerakhes*'lik memuriyetini oluşturmuştur. Yapılan araştırmalara göre, Küçük Asya'da, ilk defa Traianus Dönemi'nde, Karia Sebastapolis'te bu memuriyete rastlanmıştır. Galatia'da, Traianus'un Döneminin ilk ve son yıllarına tarihlenen bir yazıtta bu memuriyetten

²⁵⁸⁰ Julius Bassus suçlu bulunmuş ve para cezasına çarptırılmıştı .Varenius Rufus'a verilen ceza belli değildir. bk. Brunt 1990,94.

²⁵⁸¹ Sherk 1955, 403.

²⁵⁸² Magie 1950,I,602.

²⁵⁸³ Hammond 1938, 127.

²⁵⁸⁴ Levick 2003,236.

²⁵⁸⁵ Plinius Epistulae 10.106. .

²⁵⁸⁶ Traianus Dönemi'nde *senatus* eyaletlerinde daimi Roma lejyonları yoktu. Ancak *cohortlar* (birlik) yerleştirilmiştir. Bithynia-Pontos eyaletinde, *Cohort VI Equestris* askerlerinin bıraktığı anıtlar bu bilgiyi doğrular niteliktedir. bk Plinius Epistulae 10.21.

²⁵⁸⁷ Plinius, Epistulae 10.19-20.

²⁵⁸⁸ Plinius Epistulae 10.77-78.

bahsedilmektedir²⁵⁸⁹.

Kentlerdeki siyasal ve sosyal problemleri çözmekle görevli *corrector* adı verilen, *imperium* yetkisine sahip imparator legatusları doğu eyaletlerine gönderilmiştir²⁵⁹⁰. Traianus Döneminde *curator civitatis* atanmamasına rağmen, Plinius hem *corrector* hem de *curator* yetkileriyle Bithynia eyaleti valisi olmuştur.

Plinius bu eyaletin ekonomik durumunu inceleyerek mali anlamdaki düzensizliklerin saptanmasını sağlamıştır²⁵⁹¹. Apameia kolonisinin mali hesaplarını kontrol etmek istemiştir²⁵⁹². Amisos kenti eksidosu kamu hesaplarının denetimi için Plinius'u kente davet etmiştir²⁵⁹³.

Eyaletteki kentler arası rekabet sonucunda inşaat faaliyetleri için yapılan harcamalar ekonomiyi de etkilemişti. Gösterişli kamu yapıları yapmak imparatorluğun başında Küçük Asya'ya benimsetilen bir politikaydı. Ancak plansızca yapılan yapılar kentler için mali anlamda bir külfetti. Traianus bir kentte başlanılan yapı bitirilmeden başka bir inşaat faaliyetini yasaklamıştır. Ayrıca yeni bina yapımı için kentlere izin alma zorunluluğu getirmişti. Kentlerin alt yapıları göz ardı edilmişti. Plinius'un valiliği sırasında gittiği Amastris'de akan lağımın üzeri kapatılmamıştı. Plinius, Traianus'dan izin alarak kentte yaşayanların sağlığını tehdit eden bu duruma son vermiştir²⁵⁹⁴.

Göreve başlar başlamaz eyaletteki kentlerin ekonomilerini inceleyen Genç Plinius ilk olarak Prusa kentinin sorunlarıyla ilgilenmiştir. Kentin *boulesi'*ndeki üye sayısı ile ilgili değişiklik yapmış ve yüz yeni üye alınmasıyla ilgili edictum

²⁵⁸⁹ Öztürk 2006,95,dn.269.

²⁵⁹⁰ İlk *corrector* M.S. 103–108/109 yılları arasında *Akhaia* eyaletindeki özgür kentlerde görev yapmış olan Sex. Quintilius Valerius Maximus'dur. bk Ertekin 2013,499,dn.2.

²⁵⁹¹ Ertekin 2013,516.

²⁵⁹² Plinius Epistulae 10.47-48.

²⁵⁹³ Plinius Epistulae 10.110.

²⁵⁹⁴ “Efendim, zarif ve süslü kent Amastris'in başlıca yapıları arasında çok güzel ve aynı zamanda çok uzun bir cadde vardır. Caddenin tüm kenarı boyunca, adına bakılırsa bir nehir ama gerçekte çok kirli olan bir lağım uzanır; lağım, son derece pis görünüşüyle utanç verici olmasının yanında, iğrenç kokusuyla da sağlığa zararlıdır. Sağlık açısından olduğu kadar, görünüm açısından da bu yerin örtülmesi doğru olacaktır; izin verersen bu yapılacaktır, çabalarım ile, bu kadar büyük ve gerekli bir eser için para eksik olmayacaktır.”

“Çok aziz Secundus'um, Amastris kenti boyunca akan o su, örülmediği sürece sağlığa zararlı olacaksa, örtülmesi yerindedir. Bu çalışma için gerekli paranın sağlanması yolunda çaba göstereceğinden eminim.” bk Plinius Epistulae 10.98..

yayınlamıştır²⁵⁹⁵. Kamu harcamalarını mercek altına almış ve halkın isteklerine makul çözümler bulmaya çalışmıştır²⁵⁹⁶. Kentte yıkılan eski hamamın yerine yenisinin yapılması talebine şöyle çözüm bulmuştur: Hamamın, Claudius Polyeanus'a ait peristyle bir mabed olan yıkık evin yerine yapılmasını önermişti²⁵⁹⁷. Masrafları da kentteki elitlerin karşılamasına karar vermişti²⁵⁹⁸.

Plinius, Nikomedeia'da yarım bırakılan iki su kemeriyle ilgili araştırmalar yapmıştı. Traianus'dan bu yarım kalan su kemeri için Roma'dan mühendis istemişti. Traianus bu isteğini onaylamış ancak daha önce su kemeri yapım çalışmalarında paranın kim ve nereye harcandığına dair soruların cevaplanmasını istemiştir²⁵⁹⁹.

Nikomedeia'da çıkan yangında birçok özel mülk ve İsis tapınağı yok olmuştur. Bu yüzden Plinius, Traianus'dan itfaiye kurmak için izin istemiştir. Traianus siyasi kaygılarla bir çok kişinin bir araya gelerek teşkilat kurmasına karşıydı²⁶⁰⁰. Bunun yerine, yangın söndürmeye yönelik aletlerin sağlanması ve mülk sahiplerine dağıtılmasına karar vermiştir²⁶⁰¹.

Bithynia'nın ikinci büyük kenti olan Nikaia plansız programsız başlanılan inşaat faaliyetleri yüzünden mali anlamda sıkıntılar yaşamaktaydı. Harcam gideri çok olan tiyatro yarım kalmıştı. Plinius tiyatronun büyük çatlaklarla ayrıldığı bu yüzden yapının bitirilmemesi gerektiğini düşünmüştür²⁶⁰². Ayrıca yeni yapılan gymnasium bitirilememişti. Traianus başlanılan yapının bitirilmesini desteklemiş ama daha gösterişli bir gymnasium inşa edilmesini reddetmiştir²⁶⁰³.

Kentler Traianus'un emrine karşı gelmemekle beraber yine de gösterişli yapılar inşa etmiştir. Özellikle Ephesos'da Traianus'a adanmış pek çok anıtsal eser karşımıza çıkmaktadır M.S. 113-116 yılları arasında hem kütüphane, hem de mezar anıtı görevini üstlenen, ölen Asia eyaleti valisi Celsus adına oğlu tarafından

²⁵⁹⁵ Plinius, Epistulae 10.39; Dio Cassius 65.3.

²⁵⁹⁶ Plinius Epistulae 11.2I.

²⁵⁹⁷ Bu mabette İmparator Claudius'a tapınılmaktaydı. bk Price 1983,266.

²⁵⁹⁸ Plinius Epistulae 10.70

²⁵⁹⁹ Plinius Epistulae, 10.36-38.

²⁶⁰⁰ Dürüşken 1996,155.

²⁶⁰¹ Plinius Epistulae 10.2I-34.

²⁶⁰² Traianus'a danışmış, İmparator kararı Plinius'a bırakmıştır. bk Plinius, Epistulae 39.

²⁶⁰³ Plinius, Epistulae 40.

yaptırılmıştır²⁶⁰⁴. Ayrıca kentte propylon ve bir çeşme de yaptırılmıştır²⁶⁰⁵. Stratonikeia'daki bouleuterion'un propylonu bu dönemde yapılmıştır. Pergamon'da Yukarı Gymnasion'un avlu stoaları inşa edilmiştir²⁶⁰⁶. Labraunda'da Zeus Tapınağı'nın stolaları da bu dönemde inşa edilmiştir²⁶⁰⁷. Sagalassos'da Bazilika El'in yapımına Traianus Dönemi'nde başlandığı düşünülmektedir²⁶⁰⁸. Bir yazıttan öğrendiğimize göre, Metropolis kentinde (Torbalı) Traianus zamanında 15 kilometre uzaklıktaki kaynaklardan su getirmek amacıyla bir su kemeri inşa edilmişti²⁶⁰⁹.

Traianus adına Küçük Asya'da pek çok nymphaeum inşa edilmiştir. Ephesos'da, M.S. 102-114 yılları arasında cadde üzerinde iki katlı Traianus çeşmesi inşa edilmiştir²⁶¹⁰. Keramus'da (Bakıcak) Zeus Khrysareos Tapınağı'nın bulunduğu platformun batısında; *opus caementicum* tekniğiyle inşa edilmiş iki katlı bir nymphaeum bulunmaktaydı. Kentte ele geçmiş olan Traianus Dönemine ait bir yazıtın bu yapı ile ilgili olduğu için M.S. 2. yüzyılın başlarına ait olabileceği öne sürülmektedir²⁶¹¹. Miletos'da Domitianus Döneminde başlanılan nymphaeum M.S. 100 civarında Traianus Döneminde bitirilmiştir²⁶¹².

Traianus Ephesos'daki sporcular derneği için ya hamam yaptırmış ya da hamam içerisinde bir yerin inşa edilmesini sağlamıştır. Doğrudan merkezi yönetim Traianus'un doktoru T. Statilius Crito tarafından sağlık merkezi inşa edilmiştir²⁶¹³.

Kentlere doğal afetlerden sonra imparatorun yardım etmesi politikasını Traianus da sürdürmüştür. M.S. 115 yılında Antiokheia'da olan depremde kentin dörtte üçü yıkılmıştı. O sırada kentte konaklayan Traianus sepremde hafif sıyrıklarla kurtulmuştur. Depremden sonra kentte yıkılan yapılar yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Sütunlu cadde, giriş kapısı, Ares tapınağı, macellum onarılmıştır. Caesar Dönemi'nde başlanan, aralıklarla Agrippa ve Tiberius tarafından bitirilmeye

²⁶⁰⁴ Strocka 2003,39-40.

²⁶⁰⁵ Laale 2007,224-228.

²⁶⁰⁶ Rohmann 1998,41.

²⁶⁰⁷ Karlson-Jesper-Henry 2012, 85, dn.54. Zeus Labrayndos'un rahibi Poleites tarafından yaptırılmıştır. Kuzey Stoaları da denilmektedir.

²⁶⁰⁸ Vandeput 1993,99-100. Lancaronski'ye göre Bazilika El eski Dionysos Tapınağı üzerine yapılmıştır. bk Lancaronski 2005,I,148-149.

²⁶⁰⁹ Meriç 2003,66-67.

²⁶¹⁰ Longfellow 2011, 99

²⁶¹¹ Spanu 1994,134-135.

²⁶¹² Ward-Perkins 1981,299.

²⁶¹³ Magie 1950,594.

çalışılan tiyatro da tamamlanmış, önüne Traianus'un heykeli koyulmuştur. Ayrıca, kentte bir nymphaeum yaptırılmıştır²⁶¹⁴.

İmparatorluğun değişmez politikası olan kent kurma, var olanları geliştirme ve bayındırlık faaliyetleri bu imparator döneminde de devam ettirilmiştir. Thrakeia eyaletini idari olarak yeniden düzenlemiş²⁶¹⁵ ve kentler kurmuştur²⁶¹⁶. Asia Eyalet'indeki Grimenothyrae kenti Trainapolis adını almıştır²⁶¹⁷. Kilikia'daki Selinus kenti Traianus'un ölümünden sonra Traianapolis ismini almıştır²⁶¹⁸. Epiphaneia kentine de Traianapolis ismi verilmiştir²⁶¹⁹.

Anadolu'daki bazı kentleri özgür ve otonom ilan etmişti. Özgür ve otonom olan Amissos'un kendi kanunlarını kullanmasına izin vermiş ama herhangi yerel teşkilatlanmayı yasaklamıştır²⁶²⁰. Ephesos'da eğitmen (*paideutes*), sofist ve hekimlere gümrük vergisi muafiyeti tanınmıştır²⁶²¹.

Traianus, Küçük Asya'da kentlerin ve tapınakların sınırlarıyla ilgili değişiklikler yapmıştır. İmparator Traianus zamanında Kosa ve Antikosa isimli iki köy Apollonia Salbake'den alınıp, Heraklea Salbake'ye verilmiştir²⁶²². Traianus Dönemi'nde, Prusias Hypium kenti ile Dia? veya Herakleia kentinin sınırının da tekrar düzenlendiği düşünülmektedir²⁶²³. Ephesos'daki Artemis tapınağının sınırı belirlenmiştir²⁶²⁴.

Askeri ve ticari bakımından önemli yol yapım çalışmalarına devam etmiştir.

²⁶¹⁴ Downey 1961,216,dn.71;217.

²⁶¹⁵ "İmparator Traianus, Thrakeia'da eskiden beri varlığını sürdürmüş olan *strategia*'ları kentlere dönüştürerek Thrakeia'nın kentleşmesini sağlamıştır. ".bk Mansel 1993,23.

Eyaleti *procurator* yerine *propraetor legate* yönetmeye başlamıştı. bk ILS I.1052.

²⁶¹⁶ Bu eyalette kabile merkezlerinin yönetim merkezleri de dahil olmak üzere yedi tane kent kurmuştur. bk Jones 1937,11,33-37.

²⁶¹⁷ IGRP IV.623; Jones 1937,84,85,87.

²⁶¹⁸ Magie 1950,I,60.7 Selinus kentine gelen Traianus, M.S. 117 tarihinde bu kentte ölmüş ve kentin adı Traianapolis olarak değiştirilmişti

²⁶¹⁹ Magie 1950,I,594;II, 1452, no. 8.

²⁶²⁰ Lintott 1993,150.

²⁶²¹ Bringmann 1983,47-75.

²⁶²² Elliott 2004,118,no.36. "Kosa ve Antikosa köyleri Artemis Sbryallis'e adakta bulunduktan sonra, (bu köyler) Pomponius Bassus tarafından Heraklea'lılara resmen verilince (devredilince) sınır taşları Asia proconsul'ü Baibius Tullus tarafından, Gaius Valerius Victor praetor designatus ve legatus pro praetore aracılığı ile dikildi."

²⁶²³ Akdoğan Arca 2008,129.

²⁶²⁴ Knibbe 1989,144,no.13. Proconsul'ü Q. Fabius Postuminus Ephesos Artemis Tapınağı'nın sınırlarını tanımlarken kendisinden bir önceki vali olan L. Baebius Tullus'un *edictum*'una göre hareket etmiştir.

Ankyra, Miletos, Kyzikos, Ephesos, Lampsakos, Kyzikos, Kotiaem, Philomelium ve Didyma arasındaki yolları yaptırmıştır. Ulaşım ile ilgili olarak, Bithynia valisi Plinius tarafından, Nikomedeia'nın taşımacılıkla ilgili sorununu çözmek için Sophon Gölü'nün (Sapanca) Propontis ile birleştirilmesini önermiştir²⁶²⁵, ancak; gölün denizle birleşince su kaybetme riskine karşın kanal boyunca uzanan dereleri bir araya getirerek, su miktarını artırmayı ve kanalı genişletip deniz seviyesinde daraltmayı planlamıştır²⁶²⁶.

Ulaşım ile ilgili Traianus zamanında Ephesos Limanı'nda iyileştirme çalışmalarında bulunduğu düşünülmektedir. Ancak tam olarak limanda nasıl bir düzenleme yaptığı bilinmemektedir. Ticari anlamda önemli bir liman olan Ephesos'un zamanla alüvyon dolmuştu. Bu sebeple, limanın düzenli olarak temizlenmesi gerekmektedir²⁶²⁷. Traianus, ekonomik ve ticari kaygılarla limanda bir takım iyileştirme çalışmaları yapması akla yatkındır.

Eyaletlerde her anlamda Roma kontrolünü sağlamaya çalışan Traianus, imparatorluk kültürünü de kullanarak egemenliğini pekiştirmiştir. Bu dönemde doğuda tapınım görmüş, adına tapınaklar yapılmıştır. M.S. 113 yılının sonunda Küçük Asya'nın bir bölümünü ziyaret etmişti. Bu ziyaretten sonra Roma'nın doğusunda

²⁶²⁵ “ Nicomedia topraklarının sınırında, çok büyük bir göl (Sophon yani Sapanca) bulunuyor. Bunun üzerinde, mermerler, tarım ürünleri, kerestelik odunlar ve ticari mallar gemilerle, az bir masraf ve çabayla yola kadar taşınıp buradan yük arabalarıyla büyük bir zahmet ve büyük bir masrafla denize naklediliyor. Bu yüzden bu gölü denizle birleştirmek istiyorlar. Bu iş için bir sürü insana ihtiyaç var, ancak bunlar sırasıyla halledilebilir. Çünkü hem kırsal bölgelerde, hem de özellikle kentte büyük bir nüfus yoğunluğu var ve herkesin herkese yararlı olacak bir işle seve seve ilgileneneğine de hiç şüphe yok. Öyleyse bu sana uygun görünüyorsa, iş sadece gölün deniz seviyesinin üstünde olup olmadığını dikkatlice araştırarak bir teftiş memuru ya da mimar yollamana kalıyor. Mimarlar, gölün, bu yerin kırk cubitum üstünde olduğunu ileri sürüyorlar. Ben o bölgenin yakınında bir kral tarafından kazılmış olan bir hendek keşfettim. Ancak bu hendeğin, birbirine bitişik tarlaların suyunu çekmek için mi, yoksa gölü nehre bağlamak için mi yapılmış olduğu kesin değildir. Çünkü bitirilmeden bırakılmış. Şüpheli olan bir başka konu da, bu hendeğin kralın ölümü mü yoksa işin başarısızlığa uğraması sonucu mu tamamlanamadığı. Bunun sebebi ikinci şıksa, sadece kralların giriştikleri bu işin, senin tarafından (çünkü senin ününün yararına duyduğum hırsı bağışlayacaktır) gerçekleşmesini istemek cesaretini gösteriyor ve bunun için büyük heves duyuyorum.” bk Plinius Epistulae 42.

İmparatorun cevabı; “Sözünü ettiğin göl, onu denizle birleştirmem konusunda beni harekete geçirebilir. Ancak gölün, denize boşaldığı takdirde hemen tükenmemesi için, ne kadar ve nereden su aldığını tam anlamıyla dikkatlice araştırmak gerekir. Calpurnius Macer'den bir kontrol memuru isteyebilirsin, ben de buradan sana bu tür işlerde usta olan birini göndereceğim.” bk Plinius Epistulae 61.

²⁶²⁶ Dürüşken 1996,153.

²⁶²⁷ Garzetti 1974, 337.

adına tapınaklar ve anıtlar yapılmıştır²⁶²⁸.

İmparatorluk kültüne önem veren Traianus Helenler'in inançlarına saygı göstermiştir. Tapınaklara idari ve ekonomik anlamlarda destek olmuştur. Nikomedeia'da yapılacak forumun, köşesindeki Mater Magna tapınağından daha yüksekte olması, dolayısıyla başka bir yere taşınmasına karar verilmiştir²⁶²⁹. M.S. 100 yılında Traianus, Miletos'tan Didyma Kutsal Alanı'na giden 17.7 km. uzunluğunda yolun masraflarını karşılamıştır²⁶³⁰. Bu olaydan sonra, kent halkı imparatoru onurlandırmak için Didyma'daki tapınağa hem Traianus'un hem de Apollo'nun heykelini dikmişlerdi²⁶³¹.

Helenlerin inançlarına saygı gösteren Traianus Hristiyanlar'a aynı anlayışı göstermemiştir. Nero ve Domitianus iktidarlarında olduğu gibi, pek çok Hristiyan'a ölüm cezası verilmiştir. M.S. 115 yılındaki Antiokheia depreminin kentteki Hristiyanlar yüzünden Tanrılar'ın gazabı olduğu dile getirilmiştir. Bu yüzden Antiokheia'daki Hristiyanlar'ın dini lideri Roma'ya götürülmüş vahşi hayvanlara parçalatılmıştır²⁶³². Diğerleri de kentte öldürülmüştür.

Küçük Asya'da Traianus adına yapılan en büyük tapınak neokoros unvanını da kazanan Pergamon'dadır²⁶³³. Hadrianus Döneminde M.S. 129 yılında bitirilmiştir²⁶³⁴. Traianus Döneminde başlanmış, Zeus Philios ve Traianus için yapılmış olduğunu gösteren yazıtlar ve sikkeler bulunmuştur²⁶³⁵. Zeus Philios, Concord ve Tanrıça Roma ile beraber tapınım görmüştür²⁶³⁶. Tapınak Pergamon halkına da adanmıştır. Asia Koinon'u gözardı edilmiştir. Zeus Philios ve Traianus adına yarışma düzenlenmiş ve masrafları imparatorun arkadaşı Julius Quadratus karşılamıştır²⁶³⁷. Pontos eyaletinde yaşayan Julius Largus, beş yılda bir Traianus

²⁶²⁸ Termessos, Sagalassos, Apollonia Mordiaion ve Adada kentlerinde imparatoru onurlandıran anıtların bu ziyaretten sonra yapıldığı düşünülmektedir. bk TAM. I.98; Magie 1950, II, 1451, dn.6.

²⁶²⁹ Plinius Epistulae 50.

²⁶³⁰ Fontenrose 1988, 23.

²⁶³¹ Fontenrose 1988, 170.

²⁶³² Downey 1961, 215, dn.65.

²⁶³³ IGRP IV.33; Witulski 2007, 78-83.

²⁶³⁴ Radt 2002, 208-210.

²⁶³⁵ Tapınak Pergamon'da basılan bronz sikkelerin üzerinde yer almaktadır. bk Burrell 2004, 24.

²⁶³⁶ Burrell 2004, 23.

²⁶³⁷ Price 1983, 67, dn.57. Quadratus, *Traeneia Delphilia* oyunlarının agonu olmuştur. Oğlu da bu tapınağın rahiplik görevini üstlenmiştir.

Oyunları düzenlenmesini vasiyet etmiştir²⁶³⁸.

Neokaeseria'da Pontos Koinon'unu neokoros unvanını elde etmiş ve tapınım görmüştür²⁶³⁹. Adada kentinde Traianeum adıyla anılan bir tapınak vardır²⁶⁴⁰. Iotape ve Lykoania Kana'da naosda Traianus'un heykelinin bulunması bu kentlerde tapınım gördüğünün işaretidir²⁶⁴¹. Stratonikeia'daki Sebastoi'deki tapınağın dekoratif unsurları Traianus Dönemini anımsattığı için bu dönemde yapıldığı düşünülmektedir, ama kesinlik kazanmamıştır²⁶⁴². Arykanda'da kentinde, Sebasteion-Traianus Tapınağı kentin aşağı teraslarının birinin üzerinde kurulmuştur²⁶⁴³.

Tanrısallık kazanmış Traianus ve eşi Plotina'nın heykelleri kutsal mekanlara ve anıtlara dikilmiştir. Ephesos'da Traianus nymphaeumunda, Heraklea Latmos'da agorada; Hierapolis'de Apollo tapınağına; Aphrodisias; Notium; Julia Gordos'a; Prusa; Apollonia; Aizonai; Magneseia Maendrum'da Artemis tapınağına; Magneseia Sipylum'da; Miletos'da güney agoraya; Kremna'da; Letoon; Kestros'da Flavius Dönemi tapınakta; Sebastapolis'te Mophsuesteia'da; Aizonai'de; Diocaesarea'da; Sagalassos'da ve Pednelissos'da heykelleri yer almıştır²⁶⁴⁴. Kremna'nın dar kemerli girişleri, İmparator Hadrianus'un eşi Sabina'nın ve İmparator Traianus'un heykelleriyle süslenmiştir²⁶⁴⁵.

Eyaletleri dolaylı yollardan kontrol etmenin diğer yolu kent elitleriydi. İmparatorun yakınlığını kazananlar kentlerin idari ve sosyal hayatlarında söz sahibi olmuşlardı. Adeta imparatorun bir memuruydular. Kentlerde bu kişileri onurlandırmıştır. Ephesos'lu Vibius Salutaris kentte bağışta bulunmuş, imar faaliyetlerine mali anlamda destek olmuştur. Bu yüzden kent halkı da V. Salutaris adına onurlandırma yazıtları dikmişlerdir²⁶⁴⁶. Traianus'un doktoru olan ve Ephesos'ta

²⁶³⁸ Julius Largus beş yılda bir Traianus oyunlarının düzenlenmesini veya Herakleia ve Tieum kentlerine yardım edilmesini vasiyet etmiştir. bk Plinius, Epistulae 79.

²⁶³⁹ Burrell 2004,207.

²⁶⁴⁰ Magie 1950,II,1478 dn. 28; IGRP III.346.

²⁶⁴¹ IGRP III.853;MAMA VIII.211.

²⁶⁴² Price 1983,262,no.73.

²⁶⁴³ Bayburtluoğlu 2003,73.

²⁶⁴⁴ Højte 2005,392-398, no.137-190.

²⁶⁴⁵ Özcan 2008,114,dn.551.

²⁶⁴⁶ Traianus'un M.S. 103 yılında, Ephesos'u ziyaret edeceği için Vibius Salutaris kentteki caddeleri heykeller koydurmuş, Artemis tapınağına mali yardımda bulunmuştur. bk Rogers 1991,151-153.

yaşayan L. Statilius Crito onurlandırılmıştır²⁶⁴⁷. Ephesos'da üç kere Asiarkh olan T. Claudius Aristo adına Traianus Nymphaeum'daki arşitravda onurlandırma yazıtı bulunmaktadır²⁶⁴⁸. Attaleia'da zeytinyağı temin etmek için vakıf kuran, *gymnasiarkhh* olarak kentte görev yapan L. Gavius Fronto adına onur yazıtı dikilmiştir²⁶⁴⁹.

Traianus Döneminde, Roma'nın kullandığı diğer bir unsur vatandaşlık hakkı vermektir. Nerva tarafından evlat edinilen İmparator Traianus zamanında çok fazla vatandaşlık verilmemiştir. Ulpiis ismi taşıyanların sayısı çok azdır²⁶⁵⁰. Lykia'da sadece dört tane Ulpıi isimli kişi tespit edilmiştir. M.S. 99/100–102/3 yıllarındaki Lykia-Pamphylia Eyaleti valisi C. Trebonius eyaletteki birçok kentte Roma vatandaşı olmak isteyenler için aracı olmuştur. Oinoandalı Ulpius Ammianus, M.S. III.yy. başlarında yaşamıştır ve Roma vatandaşlığını Traianus Dönemi'nde elde etmiştir. Bir diğer Ulpius, Sidyma'dan belgelenmektedir²⁶⁵¹.

Traianus, Roma'ya dönerken, Kilikia'nın Selinus kentinde rahatsızlanmış ve burada ölmüştür. Ölmeden önce karısı Ulpia'nın akrabası olan Suriye valisi Hadrianus'u evlat edinmiştir. Traianus ölünce, yeni imparator Hadrianus onu Tanrı ilan etmiştir. Roma'nın en geniş sınırlarına ulaştığı bu imparator döneminde, merkeziyetçi yönetim önem kazanmıştı. Traianus idari, ekonomik ve askeri alanlarda yaptığı reformlarla imparatorluğun huzur içinde var olmasına katkıda bulunmuştur.

VII.2.3.3 Hadrianus Dönemi (M.S.117-138)

Publius Aelius Hadrianus, M.S. 117 ile 138 yılları arasında yirmi bir yıl imparatorluk yapmıştır. Hadrianus, Traianus gibi İspanyol ve asker kökenliydi²⁶⁵². İmparator olana kadar askeri ve idari görevler üstlenmiştir²⁶⁵³. Helen kültürüne hayran olan Hadrianus, Traianus tarafından evlat edinilmiştir²⁶⁵⁴, ancak; Dio Cassius,

²⁶⁴⁷ Friesen 1993,149.

²⁶⁴⁸ Friesen 1993,46.

²⁶⁴⁹ Bean 1965,74,no.194.

²⁶⁵⁰ Holtheide 1983, 86

²⁶⁵¹ Dönmez-Öztürk 2011,86.

²⁶⁵² Historia Augusta Hadrianus 1.

²⁶⁵³ Dacia'da, Germenia'da savaşmıştı. İmparator olmadan önce Suriye valisi olmuştu. bk Historia Augusta Hadrianus 2.14.

²⁶⁵⁴ Akşit 1985,195.

Hadrianus'un Traianus tarafından evlat edinilmiş gibi gösterildiğini belirtmiştir²⁶⁵⁵. İmparator Traianus, Nerva tarafından M.S. 97 yılında evlat edinildiğinde askeri birliklerin başında bulunan Hadrianus O'na ordunun bağlılığını bildirmiştir²⁶⁵⁶.

Helen kültürüne olan hayranlığı, sebebiyle Hadrianus Dönemi birçok araştırmacı tarafından Helen Rönesansı veya Helen canlanması olarak da adlandırılmaktadır²⁶⁵⁷. Tüm imparatorlukta Helenistik Dönemi anımsatan gösterişli yapılar ve anıtlar ortaya çıkmıştır. Roma'da Venüs-Roma Tapınağı ve Hellas'daki Olympieion tapınaklarının inşasına destek vermişti²⁶⁵⁸. Kentlerde büyük ölçekli yuvarlak yapılar inşa edilmiştir²⁶⁵⁹. Hadrianus'un Tivoli'deki villası ve Serapeion yuvarlak planlı yapılarıdır²⁶⁶⁰. Kentlerin alt yapısıyla da ilgilenmiştir²⁶⁶¹. Küçük Asya'da Perg'e'de Tiberius Döneminde başlanılan cadde ve kanal sisteminin Hadrianus Dönemi'nde bitirildiği düşünülmektedir²⁶⁶².

Hadrianus, Traianus'un genişleme politikasını bırakmış, var olan toprakları korumak için tedbirler almıştır. Bu amaçla, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırı, Euphrates (Fırat) Nehri'nin batısına kadar gerilemiştir. Traianus'un aldığı Ktesiphon'u Parth krallığına geri vermiştir²⁶⁶³. Arabia, Mesopotamia ve Armenia eyaletleri Roma idaresinden çıkarılmıştır²⁶⁶⁴. Roma'nın batısında da aynı politikayı uygulamış, genişleme politikasına son vermiştir²⁶⁶⁵.

İmparatorlukta, kontrolü sağlamak için zaman zaman askeri müdahalelerde de bulunmuştur. Yönetiminin ilk aylarında, komutan Marcus Turbo, Filistin, Mısır ve

²⁶⁵⁵ Dio Cassius 69.1. Oktay Akşit, Traianus'un arkadaşlarının etkisiyle, Hadrianus'un değil *Neratius Priscus*'un imparator olmasını istediğine değinmiştir. bk Akşit 1985,195.

²⁶⁵⁶ Historia Augusta Hadrianus 1.

²⁶⁵⁷ Koçel Erdem 1998,2.

²⁶⁵⁸ Dio Cassius 69.4.

²⁶⁵⁹ Mimari planlar geometri bir plan dahilinde yapılmıştır. Roma'daki pantheon geometri esas alınarak inşa edilmiştir. bk Jacobson 1986,80-85.

²⁶⁶⁰ Jacobson 1986,76.

²⁶⁶¹ Hadrianus Dönemi'nde, İspanya'da ızgara tipli caddeler genişletilmiştir. bk Laurence 2013, 400-401.

²⁶⁶² Şahin 1999,35,dn.54.

²⁶⁶³ M.S.113'te Traianus ile beraber doğuya gitmiş legatus olarak Parth Savaşlarında Traianus'un ordularına komuta etmiştir. bk Akşit,1967,193.

Parthia krallığından gelen elçiler, Hadrianus ile görüşmek için Roma'ya gelmiştir. bk Dio Cassius, 69,15,2.

²⁶⁶⁴ Eutropius 8.6.

²⁶⁶⁵ Birley 1997,84-85.

Kyrenaica'da Yahudi isyanını bastırmış, tekrar huzuru sağlamıştı²⁶⁶⁶. M.S. 117 yılında, Tuna bölgesindeki ayaklanmayı sona erdirmişti²⁶⁶⁷. Bu bölgenin kontrolünü sağlamak ve savaşçı kabileleri etkisiz hale getirebilmek için Daçya eyaletini, Yukarı Daçya ve Aşağı Daçya olmak üzere ikiye ayırmıştır²⁶⁶⁸. M.S.122 yılında, Britannia'daki kabilelere karşı sınırları koruyabilmek amacıyla bölgede büyük bir duvar inşa ettirmeye başlamıştı²⁶⁶⁹.

Hadrianus, tüm imparatorlukta huzuru sağlamaya çalışmış, egemenliği altındaki toprakların birçoğuna bizzat giderek, kontrol altında tutmuştur²⁶⁷⁰. Eyaletlere yaptığı ilk gezi M.S. 121 yılında başlamıştır. Gallia, Germania'da *limesleri* (sınır tahkimat yapıları) tamamlatmış ve bu bölgeleri kontrol altına almıştır²⁶⁷¹. M.S. 123 yılında Hadrianus savaş hazırlığı içerisinde olan Parthia kralı ile görüşerek olası

²⁶⁶⁶ Smallwood 1976,394; Birley,2013,80.

²⁶⁶⁷ Historia Augusta Hadrianus 5.1.

²⁶⁶⁸ ILS III. 2. 8909.

²⁶⁶⁹ Historia Augusta Hadrianus 11.2.

²⁶⁷⁰ Hadrianus iktidarı süresince yaptığı geziler sırasıyla şöyledir:

M.S. 117: Antiokheia- Kilikia Antiokheia- Tarsos (12 Ekim)- Mapsucrene (13 Ekim) Panhormos (14 Ekim)- Aquae Calidae (15 Ekim)- Tynna (16 Ekim)- Tyana (17 Ekim) Andabalis (18 Ekim)- Ancyra- Iuliopolis /(11 Kasım)- Nikomedeia ve/ veya Byzantium?

M.S.118: Thrace- Moesia Inferior- Daçya- Moesia Superior- Pannonia-İtalya- Roma (9 Temmuz)

M.S.119: Roma- Campania- Roma

M.S.120: Roma

M.S.121: Roma- Galya- Germania Superior- Raetia- Noricum- Raetia- Germania Superior

M.S.122: Germania Inferior- Britain- Gaul

M.S.123: Galya: Nemausus- Apta- Spain: Tarraco- Legio- Mauretania Tingitana?-Cyrenaica- Crete?- Side- Aspendos- Perge- Attaleia- Cyprus?- Syria: Antioch-Euphrates- Cappadocia: Neocaesarea- Trapezous- Pontos- Bithynia:Nikomedeia?- Thrace

M.S.124: Kyzikos- Ilion- Hadrianutherae- Pergamon?- Thyateira- Saittae- Sardeis-Smyrna- Erythrae- Ephesos- Rodos- Atina- Eleusis- Megara- Epidauros-Troezen- Hermione- Argos? (Aralık M.S. 124?)

M.S.125: Mantinea- Tegea- Sparta- Corinth- Athens (March)- Thespieae- Coronea- Abae-Hyampolis- Delphi- Dyrrhachium (20 Mayıs ?)- Sicily- Roma- Tibur (14 Ağustos ile 12 Eylül arası)- Roma

M.S.126: Roma

M.S.127: Roma

M.S. 128: Roma- Sicilya- Afrika- Numidia: Lambaesis (1 Temmuz)- Zarai (7 Temmuz)- bilinmeyen kale (12/13 Temmuz) Mauretania- Roma- Atina(Kasım)- Sparta-Atina

M.S.129: Atina- Eleusis- Ephesos- Miletos- Lykia: (23 Temmuz)- Melissa-Kappadocia- Antiocheia

M.S.130: Antiocheia- Cassius Dağı- Palmyra- Gerasa- Jerusalem- Gaza (Temmuz)- Pelusium- Aleksandreia- Libya Çölü (Eylül)- Heliopolis- Memphis- Oxyrhynchus-Hermopolis- Antinopolis (30 Ekim)- Ptolemais?- Thebes (18-21 Kasım)- Oxyrhynchus (29-30 Kasım)- Tebtunis (1 Aralık)- Alexandria

M.S.131: Aleksandreia- Antinopolis? (Mart-Nisan)- Alexandria- Syria- Cilicia-Pamphylia: Phaselis- Ephesos?- Mysia?: Hadrianoi- Hadrianeia?- Atina

M.S.132/133(?)134(?): Atina- Judaea- Athens- Macedonia- Thrace?- Moesia Superior?-Dalmatia?- Pannonia- İtalya- Roma

M.S.134-138: İtalya-Roma-Baiae. bk Syme, 1988,158-170; Koçel-Erdem, 1998,7.

²⁶⁷¹ Akşit 1967,200.

bir savaşı önlemiştir²⁶⁷². Hatta doğu eyaletlerinde Parthia Oyunlarını başlatmıştır²⁶⁷³.

Küçük Asya'da sınır güvenliği nedeniyle eyaletlerde düzenlemelere gitmiştir. *Senatus* eyaleti konumundaki Bithynia-Pontos eyaleti kısa süreli olarak imparator eyaleti haline gelmiş ve C. Julius Severus yönetimine verilmiştir. Pisidia'nın doğusu Lykia-Pamphylia eyaletine dahil edilmiş ve geçici olarak *senatus* kontrolüne verilmiştir²⁶⁷⁴. Bu eyalete daimi bir cohorte konuşlandırılmıştır²⁶⁷⁵.

Savaşlar ekonomi ve ticareti kötü yönde etkilemişti, bu yüzden Hadrianus yeni vergiler koymamış, eski vergileri de artırmamıştır. Eyaletlerin yönetimiyle de ilgilenmiştir. Kötü yönetim gösteren valiler cezalandırılmıştır²⁶⁷⁶. *Senatus* üyesi ve yüksek memurların keyfi uygulamalarına son vermiştir. Bu bağlamda, vergi kontratlarını keyfi olarak kendisi veya bir başka kişi aracılığıyla yenilenmesini önlemek için düzenlemeler yapmıştı. Soyluları ihanetle suçlayıp, topraklarına el koyma politikası Hadrianus Dönemi'nde nadiren uygulanmıştır.

Uzun yıllar boyunca İtalya ve eyaletlerde ödenmeyen borçlar incelenmiş ve alacaklılara ödemede kolaylık sağlanmıştır²⁶⁷⁷. Yaklaşık 900 milyon sestersiiyi bulan borcun ödemesinde Hadrianus, borçlulara erteleme yapmıştır²⁶⁷⁸. Bunun yanı sıra, imparatorlar için düzenlenen zafer alayı için *aerarum coronaruma* kentlerden toplanan miktarı azaltmıştır. İtalya'daki kentlerden alınan para kaldırılmış, eyaletlerin payı da azaltılmıştır²⁶⁷⁹.

Vectigalia'nın kentlerin hazinesine gitmesine izin vermiştir²⁶⁸⁰, ancak; kentlerin gelirlerini de kontrol altında tutmuştur. Eyaletlere kamusal alanlardan toplanan kiralari denetleyen bir procurator atamıştır²⁶⁸¹. Traianus Dönemi'nde, başlanan *alimenta* uygulaması yaygınlaşmış²⁶⁸², özellikle Küçük Asya'da bu sistem

²⁶⁷² Historia Augusta Hadrianus 12.8.

²⁶⁷³ Dio Cassius 68.2.3; CIL I.377.

²⁶⁷⁴ Dio Cassius 69.14.4; Mitchell 1993, 154, dn.60.

²⁶⁷⁵ Treuber 1887, 213.

²⁶⁷⁶ Birley 1997, 97.

²⁶⁷⁷ Historia Augusta Hadrianus 7.6; Henderson 1923, 60.

²⁶⁷⁸ Birley 1997, 98.

²⁶⁷⁹ Aslında bu uygulama Augustus tarafından başlatılmıştı. Ancak kendisinden sonra gelen imparatorlar, bu uygulamayı göz ardı etmişti. bk Oktan 2011, 196, dn.749-750.

²⁶⁸⁰ Abbott-Johnson 1926, 163; 415, no.93.

²⁶⁸¹ Chapot 1901, 102; Abbott-Johnson 1926, 406-407.

²⁶⁸² Duncan-Jones alimenta uygulamasının Domitianus Döneminde başladığını düşünmektedir. Pleblere mısır dağıtılması olarak başladığını daha sonra Traianus Döneminde anlam değişikliğine uğradığını belirtmiştir. bk. Duncan-Jones 1982, 291.

Hadrianus Dönemi'nde benimsenmişti²⁶⁸³. İtalya'dan gelen ailelerin çocuklarını büyötmeleri yardım etmek amacıyla kurulduğu düşünölmektedir. Aslında, eyaletlerde İtalyan nüfusun artması hedeflenmiş olmalıdır.²⁶⁸⁴

Ekonomik ve siyasi sorunlara çözümler bulmuştur. M.S. 129 yılında, Ephesos'da kentteki zengin kesimin başarısız yatırımları sebebiyle kentte ekonomik kriz çıktı. Bu yüzden, kentteki birçok arazi satılmıştı. Kentte satılan arazilerin yeni sahipleri geçmişteki mali yükümlölükleri kabul etmeyince imparatorndan yardım istemişlerdir²⁶⁸⁵. Hadrianus, mali yükümlölükleri çözmek için sabit tutar belirlemiştir²⁶⁸⁶. İmparatorun emriyle Asia valisi procurator Claudius Agrippenios, Asia eyaletinin gümrük vergilerinin kiralanması için düzenlemelerde bulunmuştur²⁶⁸⁷.

Helen kentlerine özgürlük ve otonomi vererek doğudaki yerleşimleri özellikle Küçük Asya'yı kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Hadrianus Dönemi bu politikaya Küçük Asya'da verilebilecek örneklerden biri Aphrodisias'tır. M.S. 129 yılındaki Küçük Asya gezisi sırasında, Aphrodisias²⁶⁸⁸ Laodekeia ve Hierapolis'e vergi muafiyeti bunun yanı sıra sikke darbı hakkını devam ettirmiştir.²⁶⁸⁹ Anadolu'da kistophorik sikkelerin basılmasını da desteklemiştir. Ephesos, Miletos ve Pergamon bu dönemde kistophorik sikke basan kentlerden bazılarıdır²⁶⁹⁰.

Kentlerin yanı sıra, köylere de ayrıcalıklar verilmiştir. Hadrianus Döneminde, Asia valisi Antoninus Pius, M.S. 136 senesinde, Sardis kentine bağı Arillenoı köyüne her sonbaharda 19-25 Eylül tarihleri arasında bir pazar/panayır kurma hakkı vermiştir. Köye verilmiş olan bu imtiyaz, bu bölgenin ekonomik anlamda büyümesine

²⁶⁸³ Hadrianus Dönemi'nde, Sillyon'da, Oinoanda'da ve Attaleia'da *alimenta* uygulaması yapıldığına dair belgelere sahibiz. bk Jones 1989,189.

²⁶⁸⁴ Garnsey 1968, 367-381.

²⁶⁸⁵ Boatwright 2002,81;Laale 2011,229.

²⁶⁸⁶ Abbott-Johnson 1926,412,no.78.

²⁶⁸⁷ Freis 1984,149,no.74.

²⁶⁸⁸ Reynolds 1982,115-118. Hadrianus, vergi muafiyetini Aphrodisias'a bir mektupla bildirmiştir. Bu mektubun çevirisi şöyledir: “İmparator Caesar Traianus Hadrianus Augustus, Tanrı Parth fatihi Traianus'un oğlu, Nerva'nın torunu, başrahip üçüncü kez tribun, magistratları, consülü ve Aphrodisias halkını selamlar. Özgürlüğünüz,özerkliğiniz ve daha önce senatus ve imparatorlar tarafında verilen ayrıcalıklarınızı kabul ediyorum. Demir kullanımı ve çivilerden alınan vergilerle ilgili ricanızı aldım. Her ne kadar bu sorun tartışma götürse de, bu konuda vergi memurları da sizden vergi alma teşebbüsündeler. Fakat kentinizin onuru ve saygısı nedeniyle formula provinciae'den çıkartıldınız. Ayrıca ben procuratorum olan Claudius Agrippinus'a kentimizin, Asia'da vergiden muaf olması için yazdım.”

²⁶⁸⁹ Birley 1997,222.

²⁶⁹⁰ Metcalf 2011,42-47.

yardımcı olmuştur²⁶⁹¹.

Hadrianus, Roma ve eyaletlerde sık sık çıkan tahıl kıtlığını engelleyebilmek adına önlemler almıştır. Hellas ve Küçük Asya'yı birden fazla ziyaret etmiş, kentlere tahıl yardımında bulunmuştur.²⁶⁹² Buna ilaveten, büyük kentlerde tahıl toplamış ve bunun için *granaiumlar* adı verilen dev silolar inşa edilmiştir İlk granarium, Roma yakınlarında M.Ö. 129 yılında inşa edilmiştir²⁶⁹³. Askeri ve sivil işlevli granariumlar vardı²⁶⁹⁴.

Hadrianus Dönemi'nde, Roma'ya Mısır'dan gemilerle gelen tahıl için büyük limanlarda granarium denilen ardiyeler ve tahıl ambarları inşa edilmişti. M.S. 129 yılında, Hadrianus'un Küçük Asya'yı ziyareti sırasında Myra'nın limanı Andriake ve Patara'da granariumlar yapılmıştır. Andriake kentinin agorasındaki dikdörtgen planlı granarium, Mısır'dan gelen tahılın İtalya'ya ulaşmasını sağlamaktaydı. Bunun yanı sıra Aleksandreia'daki Roma donanmasının da tahıl ihtiyacını karşılamaktaydı.²⁶⁹⁵ Yapının arşitravında Hadrianus'u onurlandıran bir yazıt bulunmaktadır.²⁶⁹⁶ Patara'daki granarium da plan ve mimari açıdan Andriake'deki granariuma benzemektedir.²⁶⁹⁷ Yapının arşitravındaki yazıt neredeyse aynıdır.²⁶⁹⁸

Hadrianus Dönemi'nde, kentlerin topraklarını genişletmesine de izin verilmiştir. Parion'a Thrakeia Yarımadası'nda toprak verilmiştir.²⁶⁹⁹ Kent Hadrianus'u *conditor* olarak nitelemiştir.²⁷⁰⁰ Kentler arası anlaşmazlıkları da Hadrianus çözmüştür. Dorylaion ve Nikaia arasındaki sınır anlaşmazlığını Hadrianus'un emriyle çözülmüştür.²⁷⁰¹ Attalos ve Prusias tarafından Aizonai ve Zeus Ktistes Tapınağı'na

²⁶⁹¹ Malay 1994, 155.

²⁶⁹² Tralleis imparatorun izniyle 60,000 modii mısır ithaline izin vermişti. bk Erdkamp 2005,232. Ephesos'a tahıl bağışlamıştır. bk Broughton 1938,IV,744; Boatwright 2002,92.

David, Magie ise, kente tahıl yardımını, yerel bir hayırseverin yaptığını belirtmiştir. Hadrianus'un bu kente ilgisinin azatlısı Phlegon'dan dolayı olduğunu da eklemiştir. krş Magie 1950,I,619.

Nakolea'da imparatorun azatlısı kente tahıl bağışlamıştır. bk Erdkamp 2005,272.

²⁶⁹³ M.Ö. 129 yılında inşa edilmiştir: bk Plutarchos Gracchus 6.2.

²⁶⁹⁴ Sınırlarda askeri, kentlerdeki büyük limanlarda sivil işlevli granarium inşa edilmişti. bk Rickmann 1971,149.

²⁶⁹⁵ Rickman 1971,140.

²⁶⁹⁶ “Tanrı Nerva'nın oğlu Parthia fatihi Tanrı Traianus'un evlat edindiği imparator Hadrianus'un granariumu”. bk CIL III.6738.

²⁶⁹⁷ Akurgal 2007,491.

²⁶⁹⁸ CIL III.12129.

²⁶⁹⁹ Boatwright 2002,85-86;

²⁷⁰⁰ ILS 320.

²⁷⁰¹ CIL 3.318.

verilen arazi konusunda anlaşmazlıklar vardı. Asia prokonsülü Avidius Quietus meseleyi çözemeyince Hadrianus'dan yardım istemiştir.

Aizonai'de bulunan yazıt bu durumu aydınlatmaktadır. Yazıta göre; arazi kleroslara bölünmüştü. Her bir kleros sahip olduğu arazi büyüklüğünde belli oranda vergi ödemekteydi.. Ancak ödemeleri gereken bu kira konusunda bazı kişiler anlaşmazlığa düşmüştü. Kleros sahiplerinden bazıları kiralarnı da ödememiştir.

Aizanoi kentindeki, *kleros* arazisinin ölçüsünün tam olarak bilinmemesi buna ilaveten bir kleros karşılığında ödenecek vergi miktarının da belirlenememesi Hadrianus tarafından çözüm bulmuştur. Sonunda vali Medistius Modestus'u bu sorunu çözmekle görevlendirmiştir²⁷⁰². Kentteki arazileri tekrar ölçtürmeyi önermiş ancak bu fikrini hayata geçirememiştir.

Sözde otonom ve özgür olan kentlerin siyasi hayatlarına doğrudan müdahale de bulunmuştur. Bu anlamda verilebilecek en güzel örnek Ephesos'tur. M.S. 129'da, gemi kaptanı olan ve tahıl taşıyan Lucius Erastus, Ephesos'da *boule'*ye seçilmek istiyordu. Roma vatandaşı olmayan hatta imparator azatlısı olduğu düşünülen Erastus'un seçimi hakkında kent imparatora başvurmuştur. Hadrianus, Erastus'un *summa honoraria* ödeyerek *boule'*ye girmesini istemiştir.²⁷⁰³

Hadrianus, doğu eyaletlerindeki yerleşimleri kontrol altında tutmak için Panhelenia birliğini kurmaya çalışmıştır. M.S. 131/132 yılında, Atina'da Hadrianus'un isteğiyle inşa edilen Zeus Panhelenios tapınağı birliği merkezi ilan etmiştir²⁷⁰⁴. M.S. 129 yılında, Atina halkı da , imparatora Olympos unvanı vermiştir²⁷⁰⁵.

Hadrianus, Panhelenia fikrini yaymak için tanrı tanrıçalar dışında kahramanları da kullanmıştır. Bu yüzden, Hadrianus yerel kahramanlara ait yapıları onartarak, unutulmuş bu kültürleri canlandırmaya çalışmıştır²⁷⁰⁶. Hadrianus Panhelenia fikri ile kentleri bir araya getirmeyi hedeflemiştir.

²⁷⁰² “*Mettius Modestus hangilerinin kleros arazisi olduğunu tespit ettiyse o tarihten itibaren vectigal alınması akla uygundur. Hangilerinin kleros arazisi olduğu belli değilse o zaman vectigal bu tarihten itibaren ödenmelidir.*” bk MAMA IX.11.

²⁷⁰³ Abbott-Johnson 1926,407,no.75.

²⁷⁰⁴ Dio Cassius 69.16.2.

²⁷⁰⁵ Historia Augusta, Hadrianus 13.6.

²⁷⁰⁶ Troia'da Akhilleus ve Hektor'un anıt mezarları ile Phrygia'da Alkibiades adlı mitolojik kahramanların anıtlarını onartarak, bu unutulmuş kültürlerin yeniden canlanmasını sağlamıştır. bk Boatwright 2002,111.

Panhellenia birliğine Hellas'daki kentler doğrudan üye sayılırken, Küçük Asya'daki kentler seçim usulüyle bu birliğe kabul edilmişlerdir²⁷⁰⁷. Aslında bu birliğe üye olmanın ilk şartı Helen kökenli bir kurucuya sahip olmaktı. Bu ölçütü sağlayan kentler birliğe kabul edilmiştir²⁷⁰⁸. M.S. 2. yüzyıl ilk yarısı içerisinde Küçük Asya'da birçok kent kendini bu birliğin üyesi yapabilmek için yarış içerisinde girmiştir²⁷⁰⁹. Bu yüzden, Helen kökenli olmayan birçok kent uydurma hikayelerle soylarını Helen mitolojisindeki kahramanlara dayandırmış ve bu birliğin üyesi olmuştur²⁷¹⁰.

Panhellenia anlayışıyla beraber Küçük Asya'daki kentlerde hızla artan imar faaliyetlerine Hadrianus maddi olarak yardım etmiştir. Ayrıca kentlerde yarım kalmış imar aktivitelerinin tamamlanmasını sağlayarak restorasyon çalışmalarına da destek vermiştir. Küçük Asya'da Hadrianus'a kentlere yaptığı katkılarla bağlantılı olarak *Restitutori Asiae*, *Restitutori Nikomedeia*, *Restitutori Phrygiae* gibi unvanlar verilmiştir²⁷¹¹.

Küçük Asya'ya yaptığı geziler sırasında Helen etkisinin az olduğu, yerleşimlerde kendi adıyla kentler kurmuştur. Helenizmin neredeyse yok sayıldığı Mysia'da görsel yönden etkili yapıların inşasıyla bölgenin Romalılaşması hedeflenmiştir²⁷¹². Bu amaçla, savaşçı ethnosların yaşadığı, haydutların sığınağı haline gelen Olympene²⁷¹³ ve Abrettene bölgelerini ziyaret etmiş, Hadrianoi, Hadrianeia ve Hadrianeia (Dursunbey) kentlerini, daha sonra ayı veya aslan avladığı

²⁷⁰⁷ Romeo 2002,24.

²⁷⁰⁸ Romeo 2002,33.

²⁷⁰⁹ Panhellenia Birliği kentleri şunlardır: Atina, Sparta, Argos, Epidauros, Methena, Korinth, Megara, Chalcis, Akraiphia, Amphikleia (Boeotia), Naryka (Lokris), Hypata (Thessaly), Demetrias, Thessalonike, Apameia, Lyttos, Gortyn, Hierapytna, Kyrene, Apollonia, Ptolemais-Barca, Perinthos, Sestus, Kyzikos, Abydos, Pompeiopolis, Sebastopolis, Aleksandria Troas, Aizonai, Pergamon, Synnada, Pisidia-Antiokeia, Apameia, Thyatira, Sardis, Smyrna, Ephesos, Magnesia Meandrum, Tralleis, Miletos, Alabanda, Keramos, Kibyra, Soli-Pompeopolis, Koropissos, Aegae, Anemurium, Laodikea. bk Boatwright 2002,147-149.

²⁷¹⁰ Perge kenti Troia savaşına katılan Mopsos ve Kalkhas tarafından kurulmuştur. bk Strabo 14.3.3. Bu durum Hadrianus Döneminde de kullanılmıştır.

²⁷¹¹ *Restitutori* unvanı başta İtalya olmak üzere tüm imparatorlukta basılan sikkelerde görülmektedir. Akhae, Afrika, Arabia, Asia, Bithynia-Pontos, Gallia, Hispania, Makedonia, Phrygia ve Sicilya eyaletlerinde basılan bu tip sikkeler bulunmuştur. bk Mattingly-Sydenham 1926,464,no. 947,964, Smallwood 1966,49 no.83.

²⁷¹² Boatwright 2002,188-189.

²⁷¹³ Hadrianus zamanında dahi, Troas'taki Ida Dağı'nda ikamet eden Tilloboros bölgeyi haraca bağlamıştı. Yine aynı bölgeden, ve Hadrianus Dönemine tarihlenen, haydutlara karşı savaşta ölen Diopetithes'in oğlu Metrodoros adına onur yazıtı bulunmuştur. bk Mitchell 1993,I,166; Grunewald 2004,169,dn.17.

yerde Hadrianoutherai (Balıkesir) kentini kurduğunu²⁷¹⁴.

Hadrianoi (Orhaneli), Hadrianus zamanında kurulmuştur. Olympus dağının kuzey doğusundadır²⁷¹⁵. Hadrianeia, Hadrianoutherai'nin doğusunda Balıkesir Dursunbey'de kurulmuştur. Kenteki yazıtlarda, Hadrianus'dan soter (kurtarıcı) ve ktistes (kurucu) olarak bahsedilmektedir²⁷¹⁶. Hadrianoutherai, Apia Ova'sında (Balıkesir Ova'sı) Makestus Nehri'nin (Simav Nehri) bittiği yerdedir²⁷¹⁷. Kyzikos ile Pergamon arasındaki ana yolun kavşağındadır. Bu yol Adramyteion'un batısından Mysia'nın içlerine kadar gitmektedir²⁷¹⁸. Hadrianoutherai, Milatae ethnosuna ait toprakların olasılıkla güneyinde kurulmuştur²⁷¹⁹.

Bazı araştırmacılar, bu kentlerin Hadrianus'un M.S. 131-132 yılındaki ikinci ziyaretinden sonra kurulduğuna inanmaktadır. Hadrianeia civarında M.S. 134-135 yılına tarihlenen bir yazıtta imparatorun kurtarıcı *soter* (kurtarıcı) ve *ktistes* (kurucu) olarak bahsedilmektedir. Hadrianus'un kurduğu bu kentler, M.S. 3. yüzyıla kadar kuruluş tarihlerini başlangıç erası olarak kullanmıştır²⁷²⁰.

Mysia'da kurduğu kentler Helen tipi kent organizasyonuna sahipti. *Strategoi* ve *arkhontes* adlı memurlar tarafından yönetilmekteydi²⁷²¹. *Gerousia* bulunmaktaydı.²⁷²² Kentlerde, *Hadrianoi* adında pek çok phyle vardı²⁷²³. Prusias ad Hypium, Eumeneia, Ephesos, Ikonium, Aizonai ve Ankyra'da Hadrianus adına phyleler kurulmuştu²⁷²⁴. Bithynia'da Prusias kentinde, Hadrianus ve eşi adına iki tane phyle oluşturulmuştu.²⁷²⁵

Hadrianus sadece Mysia'da kentler kurmamış, kent organizasyonuna sahip olmayan Thrakia'da stratejik bir noktada kent kurmuştur. İmparator gezileri sırasında M.S. 123-124'te Tr bölgesine de uğramış, bu sırada Uscudama veya Orestia olarak adlandırılan yerleşimin yerine yeni bir kent kurmuştur. Bu kente imparatorun adından

²⁷¹⁴ Dio Cassius 69.10.2; Historia Augusta Hadrianus 20.12; Jones 1937,89-90.

²⁷¹⁵ Boatwright 2002,189.

²⁷¹⁶ Schweirtheim 1987,134-135.

²⁷¹⁷ Jones 1937,98.

²⁷¹⁸ Boatwright 2002,188.

²⁷¹⁹ Magie 1950,I,617,dn.21.

²⁷²⁰ Boatwright 2002,189,dn.90.

²⁷²¹ Dimitriev 2005,61,dn.120; 112.

²⁷²² Dimitriev 2005, 131.

²⁷²³ Hadrianoi'de Hadrianus adlı phyleler bulunmaktaydı. bk Schweirtheim 1987,158-159.

²⁷²⁴ Mitchell 1993,I,200.

²⁷²⁵ IGRP III.64,65,68.

dolayı Hadrianopolis adı verilmiştir²⁷²⁶. Tümüyle bir Roma *castrum*'u (kale) planına sahipti²⁷²⁷.

Var olan yerleşimler imparatorun adıyla tekrar kurulmuştur²⁷²⁸. Mysia ile Lydia arasında, yer alan Stratonikea, Hadrinoutheira'ya giden güzergah üzerindedir²⁷²⁹. Mysia'daki Stratonikeia kenti Hadrianus Dönem'inde imar edilmiş ve bundan böyle kent Hadrianopolis “Hadrianus Kenti” veya Stratonikeia-Hadrianopolis olarak anılmıştır. Mysia'daki Stratonikeia kenti, Karia'da bulunan Stratonikeia kadar ün kazanamamıştır.

Stratonikeia kentinden sikkeleri dışında günümüze bir kaç yazıt ulaşmıştır. M.S. 127 yılında, Stratonikea'ya yazdığı üç mektup bir mermer stel üzerindedir. Hadrianus, mektuplarında Stratonikeia'nın çevresindeki kırsal alandan elde edilen vergilerin kent için harcanması konusunda garanti vermiştir²⁷³⁰. Ayrıca finansal açıdan da kentte destekte bulunmuştur²⁷³¹.

Küçük Asya'da var olan kentler de imparatoru onurlandırmak için Hadrianus adını kullanmaya başlamıştır. Kilikia Pedeias kıyılarında bulunan Aegae, imparator Hadrianus'un bölgeyi ziyaretinden sonra adını değiştirmiş ve “Hadriana” adını almıştır. Hadrianus'un kentte imar faaliyetlerine destek verdiği için imparatoru onurlandırmak için bu ismi almıştır²⁷³². Hiç ziyaret etmediği Neokaisareia ve Nikopolis ile Amaseia Hadrianus adını almıştır.²⁷³³ Paphlagonia'da (Eskipazar,Karabük) *Caeseria Proseilemmenitae* olarak bilinen yerleşim *Hadrianapolis* ismiyle tekrar kurulmuştur²⁷³⁴. Hadrianus, bu yerleşime yardımda bulunduğu için halkın kente imparatorun adını verdiği düşünülmektedir²⁷³⁵.

Hadrianus imparatorluktaki yerleşimlerin statülerini de değiştirmiştir. Var

²⁷²⁶ Mansel 1993,23. A,H,M, Jones'e göre, Uscudama, Bessi ve Astae'li Bizye *ethnos*'larının yerleşim yeri idi. bk Jones 1937,19-20.

²⁷²⁷ Yapının dört köşesinde dört yuvarlak burç ve bu burçların arasında dört köşeli on ikişer küçük kule ve dokuz kapı dizilmiştir.bk. Karakaya 2009,105.

²⁷²⁸ Chapot 1901,77; Rostovtzeff 1926,319.

²⁷²⁹ Boatwright 2002,188.

²⁷³⁰ Boatwright 2002,90.

²⁷³¹ Broughton 1938,IV,767.

²⁷³² Boatwright 2002,147-149.

²⁷³³ Magie 1950,I,622.

²⁷³⁴ Jones 1937,169; Magie 1950,I,617; Boatwriht 2002,235.

²⁷³⁵ Kılavuz-Çelikbaş 2013,161,dn.7.

olan municipia ve civitateslerin bazılarını koloni yapmıştır²⁷³⁶. Bu sayede vergiden muaf olmuşlardır. İspanya'daki municipiumlara koloni statüsü vermiştir²⁷³⁷. Pannonia'daki bazı yerleşimleri koloni yapmıştır²⁷³⁸. Roma'nın batısındaki bazı yerleşimlere koloni statüsü vermiştir. Normal kentleri de koloni yapmıştır. İkonium'a (Konya) koloni statüsü vermiştir ;Adı *Colonia Hadriani İkonium* olmuştur²⁷³⁹.

İmparator sadece yeni kentler kurmamış, kentlerin yeniden imarına katkıda bulunmuştur. Aizonai'de kent merkezi Rhyndakos Nehri'nin batı tarafına taşınmıştır²⁷⁴⁰. Kentlerin yapı faaliyetlerine maddi anlamda destekte bulunmuştur. Kentlerde hamam, gymnasium, nymphaeum, su kemeri, agora ve tapınaklar yapılmıştır.

Küçük Asya'da Hadrianus Döneminde, M.S. 129 yılındaki ziyaretleri sırasında, Hierapolis²⁷⁴¹ Perge²⁷⁴² ve Laodekeia'da²⁷⁴³ hamamlar inşa edilmiştir. Sidamaria'da Hadrianus'a meclis ve *senatus* tarafından adanmış bir hamam bulunmuştur²⁷⁴⁴. M.S. 128/129 yılında, Apamea'da Hadrianus adına *Balineum* (küçük Hamam) *Hadrienum* inşa edilmiştir²⁷⁴⁵.

Küçük Asya'da bu dönemde inşa edilen en önemli hamam Aleksandreia Troas'daydı. Hadrianus, M.S. 124 yılındaki ilk ziyareti sırasında, Asia eyaletine *corrector* olarak gönderilmiş olan procurator Herodes Atticus, Aleksandreia Troas'ın hamamı olmadığını ve halkın çamurlu su içtiğini belirtip, kentte temiz su getirilmesi amacıyla su kemeri inşası için üç milyon denarii istemiştir²⁷⁴⁶. Hadrianus, Atticus'un bu isteğini kabul etmiş ve yedi milyon denarii vereceğini belirtmiştir. Ancak, Asia'daki valiler eyalete beş yüz kentin su kemeri yapımı için yardım beklediğini bu yüzden bir kente bu kadar mali destek verilmemesi gerektiğini bildirmişlerdi²⁷⁴⁷.

²⁷³⁶ Reid 1913,244.

²⁷³⁷ Garnsey-Saller 1987,299.

²⁷³⁸ Birley 1997,90.

²⁷³⁹ Magie 1950,I, 620.

²⁷⁴⁰ Koçel-Erdem 1995,21,dn.40.

²⁷⁴¹ D'andria 2001,104.

²⁷⁴² Flavius Döneminde yapılan Perge'deki Güney Hamam'ı Hadrianus Dönemi'nde genişletilmiştir. bk Özdzibay 2008,80.

²⁷⁴³ Laodekeia'da Hadrianus'un eşi Sabina adına hamam inşa edilmiştir. Yerleşimde bu yapıya ait imparatoru onurlandıran yazıt bulunmuştur. bk IGRP IV.848.

²⁷⁴⁴ Broughton 1938,IV,790; Magie 1950,I,622.

²⁷⁴⁵ Fagan 2002,171,no.81.

²⁷⁴⁶ Philostratus, Vita Sophists, 2,1.

²⁷⁴⁷ Stratonikeia Hadrianopolis valisi *T. Claudius Candidus* ve diğer kentlerin valileri Hadrianus'a bu

Kentlerin karşı çıkmasına rağmen, Hadrianus yedi milyon denariyi Aleksandreia Troas'a bir Roma kolonisi olması sebebiyle hibe etmiştir²⁷⁴⁸. Kentin doğusundaki dağın bir bölümü yer altı bir bölümü yer üstünde inşa edilerek yapılmıştır²⁷⁴⁹. Kentte ayrıca Atticus hamamı da inşa edilmiştir²⁷⁵⁰. Bu yapı plan ve inşaat tekniği bakımından Ephesos'daki Doğu hamam kompleksi ve Sardis'teki gymnasiuma benzerlik göstermektedir²⁷⁵¹.

Hadrianus Döneminde kentlerde hamamların yanı sıra gymnasiumlarda inşa edilmiştir. M.S: 129 yılında, prokonsül Gargilius Antiquis tarafından Laodekeia'da Hadrianus'un eşi Sabina adına hamam-gymnasium kompleksi yapılmıştır²⁷⁵². Smyrna'da Küçük Asia'nın en güzel gymnasionu olarak adlandırılan bir gymnasion inşa edilmiştir²⁷⁵³. Hadrianus, gymnasiumdaki *aleipterion* için yetmiş ikisi Synnada mermerinden, yirmisi Numidia, altısı da Porphyros mermerinden sütun bağışlamıştır²⁷⁵⁴.

Küçük Asya'da kentlerde anıtsal yapılar arasında yer alan nymphaeumlarda inşa edilmiştir. Yarım daire formlu ve *opus caementicum* tekniğiyle Aleksandreia Troas'da²⁷⁵⁵ nymphaeum yapılmıştır. Letoon'da²⁷⁵⁶, Aleksandreia Troas'ın iki katı büyüklüğünde²⁷⁵⁷, Perge'de²⁷⁵⁸ ve Sagalassos'da²⁷⁵⁹ aşağı agoranın kuzeyinde u formlu nymphaeumlar inşa edilmiştir.

durumla ilgili dilekçeler yollamışlardır. bk Boatwright,2002,117,205.

²⁷⁴⁸ CIL, III,7282. M.S. 131/132 yılında, Atina'da Aleksandreia Troas kentinin diktirdiği bir yazıtta kentten koloni olarak bahsedilmektedir.

²⁷⁴⁹ Yapı kentin doğusundaki dağa inşa edilecekti. Bir bölümü dağın altında bir bölümü dağın üst tarafında olacaktı. bk. Boatwright,2002,117.

²⁷⁵⁰ Anadolu'da bilinen en büyük hamamların başında gelir. Teknik özellikleri, mermer kaplama ve mermer işçiliği ile hamam yapısı yaklaşık olarak M.S. 135 yılında inşa edilmiştir. bk Boatwright, 2002, 115.

²⁷⁵¹ Koçel Erdem,1995,15,dn.12.

²⁷⁵² Yerleşimde bulunan yazıtlar Laodekeia'daki hamam-gymnasium kompleksiyle ilgili bilgi vermektedir. bk MAMA VI,10;

²⁷⁵³ Magie,1950,I,615;.Boatwright,2002,160-161.

²⁷⁵⁴ IGRP,IV,1431;Philostratus,I,25.

²⁷⁵⁵ "Atticus Hamamı'nın kırk metre güneyinde, midye kabuklu kalker bloklardan inşa edilmiş bir nymphaeum bulunmaktaydı. Yaptıklarından dolayı Aleksandreia Troas halkı Hadrianus adına kentin koruyucusu olduğuna dair ya zıt diktirmişlerdi." bk Öztaner,1999,27;33.

²⁷⁵⁶ Helenistik Döneme verilen, nymphelere adanan bir yapının üzerine kurulan Roma nymphaeumu Hadrianus zamanında inşa edilmiştir. bk Aşkın 2006, 176,dn.880.

²⁷⁵⁷ Nymphaeum içinde imparator kültü bulunmaktadır. bk Balland 1981,173-224;Le Roy,1987,217.

²⁷⁵⁸ Mansel 1970,172. Hadrianus Dönemi özelliklerini yansıtmamasından dolayı M.S. 130 yıllarında civarında yapının, inşaatına başlanmış ancak Antoninler Döneminde bitirilebilmiştir.

²⁷⁵⁹ Nymphaeumda bulunan Hadrianus heykelinin kaidesinde imparatora ithaf yazıtı bulunmaktadır. bk Mägele,-Richard,- Waelkens 2007,499.

Kentler Hadrianus adına yapılmış propylonlar ve taklar inşa etmiştir. Miletos'da Dorik propylonun yerine agoranın güneyinde iki katlı bir propylon inşa edilmiştir²⁷⁶⁰. Propylonun üzerinde Hadrianus'u onurlandırma yazıtları bulunmuştur²⁷⁶¹. Ephesos'da, Kuretlar caddesinin sonunda Celsus kütüphanesinin yanında embolos denen meydana Hadrianus adına bir propylon inşa edilmiştir. Kapı iki katlı, üç geçitlidir. Bugün en alt katın paye ayakları kalmıştır. Mimari açıdan Helen tipi propylon ve Roma zafer taklarının bir sentezidir. Birinci ve ikinci kat arşitravının üzerinde tam olarak okunmamasına rağmen Hadrianus'a ait atıf yazıt bulunmaktadır²⁷⁶².

Phaselis'de güney limana açılan ana caddenin girişinde Hadrianus adına tek kemerli tak inşa edilmiştir. Zafer takı olarak adlandırılrsa da işlev olarak giriş kapısı niteliği taşımaktadır. Takın arşitravında imparatoru onurlandırma yazıtı bulunmaktadır²⁷⁶³. Perge'de kent elitlerinden Plancii Magna adlı bir kadın kentteki imar faaliyetleri kapsamında Hadrianus onuruna bir tak inşa ettirmiştir. İki katlı ve üç gözlü olan bu kapının üzerinde kentin kurucuları ve Augustus, Nerva, Traianus ve Hadrianus'un heykelleri vardır. Plancia Magna yaptırdığı bu takla kentin Roma'ya bağlılığını da sunmuştur²⁷⁶⁴. Heykel kaidelerinde yazıtlar vardır²⁷⁶⁵.

M.S. 131-138 yılları arasında, Helenistik kulelerin ortasına Attaleia'da Mermer Kapı olarak da bilinen bir kapı yapılmıştır²⁷⁶⁶. İki katlı ve üç geçitli olduğu düşünülen bu yapıdan geriye alt katı kalmıştır²⁷⁶⁷. Takın arşitravında Hadrianus'u onurlandıran bir yazıt olduğu tahmin edilmektedir²⁷⁶⁸.

²⁷⁶⁰ Kapının bir kısmı şu anda Berlin Müzesindedir. bk Akurgal 2007,216.

²⁷⁶¹ Strocka 1981,46-47.

²⁷⁶² Koçel-Erdem 1995,37-38.

²⁷⁶³ TAM II.3.1187. "*Phaselis senatusu ve halkı, vatanın babası Olympius kainatın kurtarıcısı (İmparator Caesar Traianus Hadrianus) ziyareti nedeniyle bu takı diktiler.*"

²⁷⁶⁴ "Şahin 1999,120.

²⁷⁶⁵ Taka ait olan heykel kaidelerindeki yazıtlardan Plancia Magna tarafından Diana Pergensis, Genius Civitatis, Divus Nerva, Divus Traianus, Diva Marciana, Diva Matidia, Plotina (Augusta) Sabina, Augusta ve Hadrianus'a ithaf edildiği ortaya çıkmıştır. bk Şahin 1999,120.

²⁷⁶⁶ "Üç gözlü olan kapının üzerinde Latince bir yazıt vardır. Korinth üslubunda süslü mermer sütunlardan, kapının üzerinde yer alan, imparator ve ailesinin heykellerinden günümüze sadece heykel kaidelerindeki yazıtlar kalabilmiştir. Yazıtlar incelendikten sonra, Plancia Magna tarafından Diana Pergensis, Genius Civitatis, Divus Nerva, Divus Traianus, Diva Marciana, Diva Matidia, Plotina (Augusta), Sabina, Augusta ve Hadrianus'a ithaf edildiği ortaya çıkmıştır." bk Özdzibay 2008,104,dn.77.

²⁷⁶⁷ Koçel-Erdem 1995,50-51.

²⁷⁶⁸ CIL III.4339; Lancoronski 2005,154,no.4.

Hadrianus onuruna Termessos'da dikdörtgen girişli bir propylon yapılmıştır²⁷⁶⁹. M.S. 131 yılında, Küçük Asya'nın güney kıyılarına yaptığı gezi kapsamında Termessos'a uğradığı üzerinde durulmaktadır ama tam olarak bilinmemektedir. Termessos da ayrıca adına pek çok heykel dikildiği ve bazilika inşa edildiği bilinmektedir²⁷⁷⁰. Perge'de kent elitlerinden, Plancii Magna M.S: 131-138 yılları arasında Hadrianus onuruna zafer takı inşa ettirmiştir. Isaura'da forumun kuzeyinde kent halkı ve boule tarafından Hadrianus adına inşa edilen bir tak yer almaktaydı. Tek geçitli olan bu takın üzerinde Hadrianus'u onurlandıran yazıt bulunmaktadır²⁷⁷¹. Hierapolis'de de adına tak inşa edilmiştir²⁷⁷².

Küçük Asya'da Hadrianus adına inşa edildiği kesin olarak bilinen diğer yapılar şunlardır: Didyma'da ergasteria (işlik)²⁷⁷³, Claudiopolis'te tiyatro²⁷⁷⁴ ve Sebastapolis'te ergasteria ile stoadır²⁷⁷⁵. Troia'da Hadrianus'a ait bir heykelin odeonda bulunmasının M.S. 124 yılında, Troia'da Aiaks ve Hektor'un mezarlarını tekrar yaptırmasının bir sonucu olduğu üzerinde durulmaktadır²⁷⁷⁶.

Hadrianus Döneminde kesin olarak yapıldığı bilinmeyen yapılar bulunmaktadır. Bu yapıların bir kısmının inşasına daha önce başlanmış, Hadrianus Döneminde tamamlanabilmiştir. Deprem sonucu yıkılmış veya ihtiyaç dahilinde de büyütülen yapılar bulunduğu bilinmektedir. Ancak bu yapıların hepsini Hadrianus Dönemine tarihlemek doğru değildir. Phaselis'te agora²⁷⁷⁷, Nikaia'daki tiyatro, İassos'da agora galerileri, Sagalassos'daki nymphaeum ve Side'deki agora tholosu²⁷⁷⁸.

Küçük Asya'da imar faaliyetleri çerçevesinde Helen mimari unsurları yanı sıra Roma'nın batısında yaygın formlar da kullanılmıştır. Kremna'da Hadrianus

²⁷⁶⁹ Lancoronski 2005,66,125.

²⁷⁷⁰ Koçel-Erdem 1995,48.

²⁷⁷¹ Koçel-Erdem 1995,59.

²⁷⁷² CIG 4382.

²⁷⁷³ Didyma'daki Tabernakel Miletos'daki nymphaeumuna benzer mimari unsurlara sahiptir. Ayrıca yapıda Hadrianus'u onurlandırma yazıtı da bulunmaktadır. bk Koçel-Erdem 1995,33-34.

²⁷⁷⁴ Koçel-Erdem 1998,3.

²⁷⁷⁵ Mitford 1991,192.

Kentte, bu dönemde gymnasium, tapınak, etrafında dükkan ve atölyelerin olduğu bir stoa, bir giriş kapısı gladyatör ve hayvan dövüşlerinin yapıldığı bir stadion da inşa edildiği düşünülmektedir. krş Cumont-Cumont 1906,208.

²⁷⁷⁶ Boatwright 2002,140.

²⁷⁷⁷ Phaselis'te, Diotemios'un kızı Tyndaris tarafından Hadrianus onuruna inşa edilmiştir. bk Dönmez-Öztürk 2011,323.

²⁷⁷⁸ Koçel-Erdem 1995,71,81,85.

Forum ve Bazilika'sında Roma unsurlarının yerine Helen unsurlar tercih edilmiştir. Örneğin Roma'da kullanılan tuğla ve harç yerine Küçük Asya'da yaygın kesme taş tercih edilmiştir. Yapıda Hadrianus'u onurlandırma yazıtı bulunmaktadır. Hadrianus Forum ve Bazilikası Hierapolis'te Stoa-Bazilikası, Sagalassos'da El Bazilikası ve Perge'de sütunlu cadde bu yapılardan bazılarıdır²⁷⁷⁹.

Hadrianus'un Küçük Asya'daki gezileri sırasında M.S. 120 yılında Bithynia ve Mysia'da büyük bir deprem olmuştur²⁷⁸⁰. Günümüzde bulunan bir yazıt bu depremle ilgili bilgi vermektedir²⁷⁸¹. Deprem sırasında Nikomedeia'da olan imparator, kentlerin tekrar iskanı konusunda destek vermiştir. Bithynia'nın en önemli kentlerinden biri olan Nikomedeia'ya imparatorluk hazinesinden yardımda bulunmuştur²⁷⁸². Kent surlarını ve kamu yapılarını tamir ettirmiştir²⁷⁸³.

Kentte, bu dönemde nymphaeum inşa edilmiştir²⁷⁸⁴. Hadrianus'un Nikomedia'ya yaptığı yardımlar üzerine, kent meclisi Hadrianus'a *Restitutor Nikomedeiae* (Nikomedia'nın Restoratoru") unvanı vermiştir²⁷⁸⁵. Kent üzerinde bu ünvanın olduğu sikke basmış²⁷⁸⁶ ve *Hadriane* adını almıştır²⁷⁸⁷. Nikomedia'daki Korinth düzeninde inşa edilmiş Roma Augustus Tapınağı'nın depremde yıkıldığı ve Hadrianus Dönem'inde restore edildiği iddia edilmektedir²⁷⁸⁸. Nikomedeia'da, ayrıca Hadrianus ve Traianus'un eşi Plotina adına phyleler oluşturulmuştur²⁷⁸⁹.

Bithynia'nın diğer önemli bir kenti olan ve bu depremde zarar gören Nikaia'ya da maddi anlamda yardımda bulunmuştu. Hadrianus, eyaletlerin iyi yönetilmesi ve kontrol altında olması için imparatorluğun neredeyse tamamına *curatorlar* yollamıştır²⁷⁹⁰. Depremde zarar gören Mysia ve Bithynia bölgesinin imar

²⁷⁷⁹ Koçel-Erdem 1995,76-77;82-84.

²⁷⁸⁰ Henderson 1923,86,dn.1;Magie 1950,I,618.

²⁷⁸¹ ' Bu bir mezar stelidir. "Diogenes'in oğlu Thrason bu mezar taşını (steli) iki oğlu, 5 yaşında ki Dexiphanes ve 4 yaşında ki Thrason ve onları yetiştiren 25 yaşındaki Hermes için diktirdi. Depremin neden olduğu yıkıntılar arasında onları burada olduğu gibi kucaklıyordu." bk CIG 3293.

²⁷⁸² Birley 1997,157.

²⁷⁸³ Broughton 1938,IV,774; Boatwright 2002, 121.

²⁷⁸⁴ TAM IV.10.

²⁷⁸⁵ CIG 1720; Boatwright 2002,112.

²⁷⁸⁶ Diz çökmüş Tanrıça'ya Hadrianus elini uzatmaktadır. bk Mattingly-Sydenham 1926,no.947,961.

²⁷⁸⁷ IGRP III.6.20;

²⁷⁸⁸ "Bithynia ve Nikomedeia'da bulunan kistophori sikkeler üzerindeki oktostylos yapının bu tapınak olduğu düşünülmektedir." bk Gülbay 2009,26,dn.117.

²⁷⁸⁹ TAM IV.238; Jones 1987,351-352.

²⁷⁹⁰ Magie 1950,I,625-626.

çalışmalarının devamlılığı için Patrokles'i atamıştır²⁷⁹¹. Patrokles Nikaia'nın imar faaliyetlerine maddi anlamda katılmıştır. Kentteki kamu binalarının onarımı için Romalı iki birliğe komutanlık etmiştir²⁷⁹². Kent halkı da Patrokles onuruna yazıt dikmiştir²⁷⁹³.

Patrokles, kentin sur duvarlarını, kamu yapılarını ve sokaklarını tekrar inşa ettirmiştir. Ayrıca, Nikaia'da Lefke Kapı'sı olarak bilinen Vespasianus Dönem'inde yaptırılan anıtsal kapı depremde zarar gördüğü için Hadrianus'un emriyle onarılmıştır²⁷⁹⁴. Kapının kente bakan yüzündeki arşitravı üzerindeki yazıtta Hadrianus onurlandırılmaktadır²⁷⁹⁵. Kentteki tetraplateia (kavşaklar) ve tetrapylon düzenlemeleri bu dönemde yapılmıştır.

Depremde zarar gören Mysia'da da önemli imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Hadrianus, M.S. 120 yılındaki, depremde zarar gören Apollonia Rhyndakos'a (Gölyazı) yeniden imarı için yardım etmiştir. Apollonia Rhyndakos halkı, Hadrianus'u kentin *soteri* (koruyucu) ve *ktistes* (kurtarıcı) olarak onurlandırdığı yazıtlar dikmiştir²⁷⁹⁶. Hadrianus adına kentte stoa inşa edilmiştir. Anadolu'da Hadrianus adına yapılmış ilk stoadır²⁷⁹⁷. Ayrıca, Hadrianus adına bir portiko da yapıldığı düşünülmektedir²⁷⁹⁸. Mysia'da depremde zarar gören diğer bir kent Kyzikos idi. M.S.123/124 yılında kenti ziyaret eden Hadrianus kentin yeniden inşası için mali destekte bulunmuştur²⁷⁹⁹. Kentin agorası mermerle kaplanmıştır²⁸⁰⁰.

Hadrianus Dönem'inde, Antiokheia'da imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. M.S. 115 yılında, depremde yıkılan su kemerlerinin onarımı Hadrianus Dönem'inde

²⁷⁹¹ Boatwright 2002,73.

²⁷⁹² Boatwright 2002,112,dn.4.

²⁷⁹³ Corsten 1987,112.

²⁷⁹⁴ Boatwright 2002,122,dn.50-51. Hadrianus'un bu kapının onarımını yazıtlarla kendisine mal ettiği düşünülmektedir. Kapının dekorasyonun bu imparator dönemine ait olduğuna dair şüpheler bulunmaktadır.

²⁷⁹⁵ “İmparator Caesar Tanrı Traianus Parthicus’un oğlu Tanrı Nerva’nın torunu, halkın egemenlik yetkisini kendinde taşıyan (Tribunicia Potestas),Traianus Hadrianus Augustus’a, Augustusların en dindar Neokoru, Dionysos ve Herakles soyundan gelen, Bithynia ve pontos’un metropolisi imparatorların en kutsal senatusunun kararları uyarınca metropolis olan Nikaia (İznik) sundu” yazılıdır. bk CIG 3745a.

²⁷⁹⁶ Munro 1899,270.

²⁷⁹⁷ Hasluck 1910,69. Akmonia'da (Banaz) Hadrianus iktidarında stoa inşa edildiğini yazıtlar ışığında söyleyebiliriz. bk IGRP IV.640.

²⁷⁹⁸ Broughton 1938,IV,749.

²⁷⁹⁹ Uzunoğlu 2016,885-886.

²⁸⁰⁰ Oktan 2011,204.

bitmiştir. Pallas yakınlarında su kaynaklarını tekrar yaptırmıştır²⁸⁰¹. İmparator Hadrianus, Daphne’de tiyatro formunda, sarnıç yaptırarak su kemerlerine su sağlayarak, kentin su ihtiyacını çözmüştür²⁸⁰². Kentte Daphne yakınlarında kendi adına su kemeri ve hamam inşa ettirmiştir²⁸⁰³. Ayrıca, Daphne’de bulunan “Zeus Soter” ve “Nympheler” tapınakları da Hadrianus Dönem’inde inşa gören diğer yapılardır .Su kaynağının bitimine Nymph Tapınağı yaptırmıştır²⁸⁰⁴.

Hadrianus, Smyrna’ya neredeyse depremde zarar gören kentler kadar mali yardımda bulunmuş ve on milyon sestersi bağışlamıştır. Bu yardımın sebebi kentte bulunan sophist Polemon’dur²⁸⁰⁵. Hadrianus’un M.Ö. 124 yılında Küçük Asya’ya yaptığı ziyaret sırasında Hadrianus ile yakın ilişki kurmuş ve kent için mali yardım almıştır. Bu destekle, kentte tahıl pazarı inşa edilmiştir²⁸⁰⁶. Bunun yanında, çok uzaktan bile görülebilen Zeus Akraios Tapınağı ile anıtsal bir gymnasium yapılmıştır. Polemon bu gymnasiumun etkileyciliğinin artması için bu yapıdaki *alipterion* bölümüne Synnada mermerinden 72 sütun, erguvan renkte 7 sütun ve Numidia mermerinden 20 tane sütun bağışlamıştır²⁸⁰⁷.

Hadrianus, kent kurma ve imar faaliyetleri yanı sıra limanları temizletip düzelttirerek imparatorluğun siyasi, ticari geleceğini kontrol altında tutmayı planlamıştır²⁸⁰⁸. Bu amaç doğrultusunda, Küçük Asya’da, Kaystros ırmağının getirdiği alüvyonlarla dolmaya başlayan Ephesos limanının tabanı 200000 denarii harcanarak temizlenmiş ve ırmağın da yatağı değiştirilmiştir²⁸⁰⁹. Limandaki hamamın portikosu da bu dönemde inşa edilmiştir.

Anadolu’da düzeltilen diğer liman Trapezus’du. Aslında kentte bir liman vardı. Hadrianus (M.S. 117–138) muhtemelen ikinci seyahati sırasında, (M.S. 131) kendi ismiyle anılan liman inşa ettirmiştir²⁸¹⁰. Hadrianus, Kafkasya’yı kontrol etmek,

²⁸⁰¹ Downey 1961,222,dn.103.

²⁸⁰² Boatwright,2002,138.

²⁸⁰³ Downey, 1961,221,dn.94-96.

²⁸⁰⁴ Tapınakta, Hadrian Zeus olarak tasvir edildiği bir heykel bulunmaktaydı. bk Downey,1961,223.

²⁸⁰⁵ Polemon aslında Laodekia’da doğmuştu. Sophist olması dolayısıyla kentin vatandaşı olmuştur. bk Boatwright,2002,157-158.

²⁸⁰⁶ Magie 1950,I,615.

²⁸⁰⁷ IGRP IV.1431;Boatwright 2002,160-161.

²⁸⁰⁸ Lupae ve Puteoli limanlarını da tekrar düzenlemiştir. bk. Boatwright 2002,119.

²⁸⁰⁹ Boatwright 2002,100,dn.79.

²⁸¹⁰ Magie 1950,I,621.

askeri güçlerin kolaylıkla konuşlanabilmesi amacıyla bu limanı yaptırmıştır. Bu limanla Euphrates (Fırat) denizden de kontrol altına alınmıştır. Aynı zamanda, Kappadokia lejyonlarından XII. Fulminata ve XV. Apollinaris, Trapezus'a konuşlandırılmıştır²⁸¹¹.

Küçük Asya'da yardım ettiği diğer bir liman Pompeiopolis'teydi. M.S. 130 yılında Küçük Asya'nın güney kıyılarına yaptığı gezi kapsamında Pompeiopolis'e uğramış ve liman çalışmalarına destek olmuştur²⁸¹². Ayrıca, Sinope limanının da genişletilmesini istemiştir²⁸¹³.

Limanlar dışında kara yollarını da göz ardı etmemiştir. Askeri ve ticari sebeplerle yol yapmak veya düzelttirmek de Hadrianus'un imparatorlukta kontrolü sağlamasının başka bir yoluydu. Ephesos, Kyzikos²⁸¹⁴, Ankyra ve Pessinus²⁸¹⁵ arasında yollar yapıldığı bulunan mil taşlarından bilinmektedir. Metropolis'te bulunan ve tam anlaşılamayan bir yazıta göre, Hadrianus Dönem'inde, Metropolis ile Hypaipa arasında yol yapılmıştır²⁸¹⁶. Kilikia'da, Anemurium'dan Germanicopolis'e doğru yol yaptırılmıştır. M.S. 119/120 yılında, Tarsus-Seleukeia- Anemurium güzergahında, M.S. 136/137'de, Tarsus-Seleukeia-Anemurium (Perge) Anemurium - Germanicopolis-Isaura Nova ? ve Isaura Nova'dan, Mistea-Neapolis arasında²⁸¹⁷ ayrıca Nikomedeia- Neocaesarea arasında yol yaptırmıştır²⁸¹⁸.

Hadrianus Dönem'inde imparator kültü, Küçük Asya'da çok yaygındı. İmparator kültünün kentlere tanıdığı ayrıcalıklar yüzünden kentler imparator adına tapınaklar yapmaya başlamışlardır. Hadrianus, Hellas ve Küçük Asya'da yaptıkları sonucu, M.S. 129 yılında, Atina'da, Olympeios'un on üçüncü Tanrısı "Yeni Zeus" ilan edilmiştir²⁸¹⁹. Bu tapınaklardan ilk akla gelen Ephesos'taki Zeus Hadrianus Tapınağı'dır. Kureterler caddesinde yer alan bu tapınağı kentin ileri gelenlerinden biri

²⁸¹¹ Mitford 1974,163.

²⁸¹² Boyce 1958,72. Hadrianus ayrıca Puteoli'deki limanı yeniden düzenlenmesi için çalışmalar başlatmış ama bitirememiştir. Puteoli limanı imparator Antonius Pius tarafından bitirilmiştir.

²⁸¹³ Doğancı 2007,15,dn.91.

²⁸¹⁴ French 2014,232-233,dn.125-126.

²⁸¹⁵ French 2012,23,dn.1.

²⁸¹⁶ Mitchell 1987, 358,dn.180.

²⁸¹⁷ French 2014,66.

²⁸¹⁸ French 2013,154.

²⁸¹⁹ Price 1984,86.

olan P. Quintilius, Hadrianus adına yaptırmıştır²⁸²⁰. Kyzikos'da, Zeus Hadrianus tapınağı yaptırılmıştır. Küçük Asya'da bu imparator adına yapılan en büyük tapınaktır, Antonius Pius Dönem'inde bitirilmiştir²⁸²¹. Smyrna halkı, Hadrianus'u Zeus Akragios ile eş tutup, tapınmaya başlamıştı. Aynı zamanda, Hadrianus, *soter* (kurtarıcı), *ktistes* (kurucu) ve insan soyunun kurtarıcısı unvanlarını vermiştir²⁸²².

Hadrianus, M.S. 129 yılında Miletos'u ziyaret etmiştir. Kent halkı Hadrianus'u kahin ilan etmiştir. Kentte yapılan araştırmalar sonucunda, çoğu evde Hadrianus'a ait altarlara olduğu ortaya çıkmıştır²⁸²³. Didyma'daki Artemis Pythe altarında imparatora ithaf yazıtı bulunmuştur²⁸²⁴.

Hadrianus, imparatorluk kültürü dışında Mısır'da ölen genç sevgilisi Antonios'u Tanrı yapmış, imparatorlukta adına kültler oluşturmuştur. Hermes ile beraber tapınım gören Antonious adına Asya'da tapınaklar inşa edilmiştir. M.S. 131 yılında Trapezus'u ziyaret ettikten sonra, Antonious'un Hermes'le beraber tapınım görmesini emretmiştir²⁸²⁵. Claudiopolis'te de Antonious kültürü oluşturulmuştur²⁸²⁶. Ephesos'da Hadrianus, kentin kurucusu olarak kabul edilen Androklos'u Antonious benzeterek halk tarafından kabul edilmesini sağlamıştır²⁸²⁷.

Antonious kültürü dışında; Hadrianus Dönem'inde, imparatorlukta Mısır kültlerine ait tapınaklar inşa edilmiştir²⁸²⁸. Küçük Asya'da, Ephesos'da ve Pergamon'da Serapis tapınaklarıdır. Ephesos'da, Serapis, İsis ve Anubis'i onurlandırma yazıtı vardı²⁸²⁹. Pergamon'daki tapınak Mısır Tanrılarına adanmış ve kırmızı tuğladan yapılmıştır²⁸³⁰.

Hadrianus Dönem'inde inşa edilen veya kendisiyle ilişkilendirilmiş diğer

²⁸²⁰ Laale 2011,234.

²⁸²¹ Delaine 2002,206.

²⁸²² IGRP IV.1430;

²⁸²³ Friesen 1993,117.

²⁸²⁴ Didyma'da Prophetes (Tanrı'ya sözcülük eden rahip) olarak onurlandırılmıştı. bk Fontenrose 1988,170. Apollo tapınağına da heykeli dikilmiştir.

²⁸²⁵ Lambert 1984,162.

²⁸²⁶ Lambert 1984,189;194.

²⁸²⁷ "Ephesos'da Vedius gymnasiumunda ele geçen Androklos heykeli Antonious'a benzerliğiyle dikkat çekmektedir." bk Gülbay 2009,69,dn.382-383.

²⁸²⁸ Ostia ve Sora'da Serapis tapınakları inşa edilmiştir. bk Sibbes 1973,101,no.543-544.

²⁸²⁹ Sibbes 1973, 69,no.39.

²⁸³⁰ Radt 2002,116.

tapınaklar şunlardır: Euromos'da Zeus Lepsinos²⁸³¹, Klaros'da Apollon²⁸³², Notion'da Athena²⁸³³, Pergamon'da Dionysos Traenaeum,²⁸³⁴ Philadelphia'da Dionysos²⁸³⁵, Sagalassos'da Antonius Pius-Hadrianus²⁸³⁶, Sardis'te Artemis²⁸³⁷, Side'de Apollo ve Athena²⁸³⁸, Teos'da Dionysos²⁸³⁹, Termessos'da Hadrianus²⁸⁴⁰ ve son olarak Aizonai'de Zeus tapınağı²⁸⁴¹. Hadrianus, Aphrodisias'da Aphrodite Tapınağı'nın temenosunun sütun ve duvarlarını tamir ettirmiştir. Bu tapınağın temenosunda ele geçen bir yazıt, onarımın Hadrianus Dönem'inde gerçekleştiğini işaret etmektedir²⁸⁴².

İmparator kültüne tapınım devam etmiştir.. Helen kültürüne hayran olan Hadrianus, M.S. 129 yılında, Atina'da “Yeni Zeus” unvanı verilmiştir²⁸⁴³. Dionysos Tekhnitai sanatçıları da, “Yeni Dionysos” unvanı vererek adına mistik kültler düzenlemişlerdi²⁸⁴⁴. Bazı kentlerde, Hadrianus'a kurtarıcı, hatta insan soyunun kurtarıcısı unvanlarını vermişlerdi²⁸⁴⁵. Hatta köylerde bile Hadrianus'un tanrısallığı onurlandırılmıştır. Tateikome katoikiasında, Kornelia Poulchra, Hadrianus onuruna Aphrodite , eşi Sabina onuruna Hera heykelleri diktirmiştir²⁸⁴⁶. Roma'nın atası sayılan Aphrodite'nin (Venüs) heykelinin dikilmesi Tanrılarla ilişkisini ortaya koymaktadır. Eşi Sabina'ya Hera'nın ithafı aslında Hadrianus'un Zeus olduğunu doğrular niteliktedir.

İmparatorluk kültü koruyucusu veya bekçisi anlamına gelen neokoros'luk

²⁸³¹ Gülbay 2009, 120, dn. 648-649.

²⁸³² Hadrianus, Helenistik Dönemde yapımına başlanan tapınağın bitmesi için destek vermiştir. Ancak, tapınak hiçbir zaman tamamlanamamıştır. bk z Pausanias 7.5.4; Birley 1997, 171

²⁸³³ Gülbay 2009, 126, dn. 680.

²⁸³⁴ Gülbay 2009, 129.

²⁸³⁵ Gülbay 2009, 135, dn. 731.

²⁸³⁶ Lanckoronski 2005, II, 134.

²⁸³⁷ Hadrianus, Helenistik Dönemde inşasına başlanan Artemis Tapınağının yapım ve onarımıyla ilgilenmiştir. bk Ascough 2005, 10.

²⁸³⁸ Apollo Tapınağı, mimari ve plastik özellikleriyle Hadrianus Dönemine tarihlenmektedir. bk Mansel 1978, 164.

Athena Tapınağı, bk Mansel 1978, 128.

²⁸³⁹ Hadrianus'un Küçük Asya'ya yaptığı ikinci gezi sırasında M.S: 132 yılında tapınağın tamir ettirildiği düşünülmektedir. bk Boatwright 2002, 129.

²⁸⁴⁰ "Mimari bezemeler Hadrianus Dönemini işaret etmektedir. " bk Büyükkolancı 1997, 117-127.

²⁸⁴¹ Price 1983, 155.

²⁸⁴² Doruk 1990, 100.

²⁸⁴³ Birley, 1997, 128-134.

²⁸⁴⁴ Ankyra'da Augustus ve Tanrıça Roma tapınağında, Hadrianus için mistik kült oluşturulmuş ve yarışma düzenlenmiştir. bk IGRP IV.210; Millar 2004, 300.

²⁸⁴⁵ IGRP IV.1410.

²⁸⁴⁶ IGRP IV.1492.

Hadrianus Dönem'inde eyaletlerde artmıştır. *Neokoros* tapınaklarına sahip olan kentler yeni ekonomik kaynaklarla büyüyerek çevre kentler arasında saygınlık kazanmıştır. Bu unvanı alabilmek için kentler arası rekabet artmıştır. Hadrianus, Küçük Asya'da birçok kentte bu unvanı vermiştir. Hatta aynı eyalette birden çok kentin *neokoros* unvanı aldığı bilinmektedir²⁸⁴⁷. Hadrianus zamanında neokoros unvanı aldığı bilinen kentler şunlardır: Ephesos, Smyrna, Kyzikos, Tarsos, Nikaia ve Nikopolis.

M.S. 131-132 yılında, Hadrianus, Ephesos'a *neokoros* unvanı vermiştir²⁸⁴⁸. Bu duruma bir kanıtsa, ikinci defa *neokoros* unvanı aldığıyla ilgili kentte basılan sikkelerdir²⁸⁴⁹. Ephesos'la bu unvanı almak için yarışan Smyrna'da, Hadrianus Zeus ile eş tutularak tapınılmıştır²⁸⁵⁰. Hadrianus'da bunun karşılığı olarak Smyrnalı'lara kendi adına kült kurma ve tapınak yapma hakkı tanımış, ikinci kez *neokoros* unvanı vermiştir²⁸⁵¹. Ayrıca sikkelerde "*Hadriana Smyrna*" ibaresi Hadrianus'un Smyrnası anlamında kullanılmaya başlanmıştır²⁸⁵².

Kyzikos'da neokoros unvanı alan kentlerdendi. Malalas ve Dio Cassus'a göre, dünyanın sekizinci harikası olarak kabul edilen Zeus Tapınağı'nın inşasına Hadrianus Dönem'inde başlanmıştır²⁸⁵³. Asia Koinonu ve Hadrianus bu tapınağın yapımını üstlenmiştir²⁸⁵⁴. Tapınak Marcus Aurelius Dönem'inde bitirilebilmiştir. Hadrianus, Atina'dan halk tarafından 13. Tanrı olarak anılmıştır²⁸⁵⁵. Ayrıca kentte adına *Hadrianea* festivalleri de düzenlenmiştir²⁸⁵⁶.

Hadrianus döneminde Kilikia eyaletinin başkenti olan Tarsos'da neokoros unvanı almıştır²⁸⁵⁷. M.S. 132-135 yılları arasında Kilikia Koinon'un kurulmasıyla beraber Hadrianus adına bir tapınak yapılmıştır. Tarsos'daki tapınağın *neokoros* unvanı alması kentin imparator tarafından önemsendiğini göstermektedir. Kentte

²⁸⁴⁷ Burrell 2002,31-50.

²⁸⁴⁸ Magie 1950,II,1479,no.30; Burrell 2004,61.

²⁸⁴⁹ BMC Ionia,77,no.227-228.

²⁸⁵⁰ IGRP IV.1410; IGRP IV.1394; Boatwright 2002,160,dn.66.

²⁸⁵¹ Price 1983,67.

²⁸⁵² BMC Ionia 277.Sikkelerin arka yüzünde Zeus tahtında oturmaktadır. Hadrianus'u simgeleyen Akraeus epipheti kullanılmıştır.

²⁸⁵³ Malalas Chronicles 11.16; Dio Cassius 69.15.4.

²⁸⁵⁴ Magie, 1950,I,614; Price,1984,153.

²⁸⁵⁵ Price,1983,154.

²⁸⁵⁶ Magie,1950,I,614.

²⁸⁵⁷ Burrell,2004,213. Kilikia, Lykoania ve Isauria'nın üçlü eyaletinin başkenti olmuştur.

“*Hadrianeia Olympia*” oyunları düzenlenmiştir²⁸⁵⁸. Bunun yanı sıra, kent Hadrianus onuruna *Hadrianeia* unvanını kullanmıştır²⁸⁵⁹.

Neokoros unvanı alan diğer bir kent ise, Nikaia idi. M.S. 120 yılındaki depremin yerle bir ettiği kentin yeniden imarı için Hadrianus mali yardımda bulunmuştur. Kentte bulunan Augustus Tanrıça Roma Tapınağı'nı onarttığı düşünülmektedir. Kente *neokoros* unvanı vermiştir²⁸⁶⁰.

Küçük bir kent olan, Kappadokia'daki Nikopolis'de Hadrianus tapınağı inşa edilmiştir. Nikopolis, Hadrianus'tan *neokoros* unvanı almayı başarmıştır²⁸⁶¹. Hadrianus'un, kentte ne zaman geldiği bilinmemektedir. M.S. 123-124 ya da 129-131 yılları arasında Nikopolis'i ziyaret ettiği düşünülmektedir²⁸⁶².

Anadolu'da, *neokoros* unvanı almadan Hadrianus'a tapınım gösteren kentler de mevcuttur. Bu kentlere örneklerden bir Sardis'tir. Kentteki yazıtlarda, Hadrianus'tan “Yeni Dionysos” olarak bahsedilmektedir²⁸⁶³. Bu imparatora tapınım ile bağlantılı bir *Hadrianeion'un* bulunması imparator kültürünün varlığını doğrular niteliktedir²⁸⁶⁴.

Pergamon'da da, Hadrianus adına imparator kültü bulunmaktaydı. Pergamon halkı da, Hadrianus onuruna bir tapınak yaptırmak istemiştir, fakat; Hadrianus, daha önce Traianus adına yapılan tapınaktan dolayı bu isteği kabul etmemiştir. Bunun yerine Traianus'un heykelinin yanına kendi heykelinin dikilmesine izin vermiştir²⁸⁶⁵.

Küçük Asya'da, Hadrianus için tapınakların yanı sıra, altarlarda bulunmaktaydı. Elea, Smyrna, Klazomenai, Troketa-Tmolos, Khimara, Kolossai, Metropolis, Tyra, Pednelissos, Prusias, Myrina, Kyme, Halikarnassos, Traianapolis, Telos, Korydalla, Aizonai, Nikomedeia, Claudiapolis, Perge ve Attaleia'da bir tane; Apollonia Rhyndako, Kyzikos, Phaselis ve Miletopolis'de iki tane; Phokai, Ephesos,

²⁸⁵⁸ Magie, 1950, I, 621.

²⁸⁵⁹ Boatwright, 2002, 157.

²⁸⁶⁰ Lefke Kapı'da bulunan yazıt Hadrianus'un kente *neokoros* unvanı verdiğini ortaya koymaktadır. “İmparator Caesar, Tanrı Traianus Parthicus'un oğlu, Nerva'nın torunu halkın egemenlik yetkisini kendisinde taşıyan (tribunicia potestas) Traianus Hadrianus Augustus'a, Augustusların en dindar *neokorosu*, Dionysos ve Herakles soyundan gelme, Bithynia ve Pontos'un birinci kenti, imparatorlar ve Roma senatusunun kararı uyarınca Nikaia'ya sunar.” bk Şahin, 1978, 85, no.5.

²⁸⁶¹ Barbara Burrell'a göre, Armenia Koinon'un merkeziydi. bk Burrell, 2004, 234.

²⁸⁶² Magie, 1950, I, 622; Birley, 1997, 154.

²⁸⁶³ Buckler-Robinson, 1932, no. 13-14.

²⁸⁶⁴ Hanfmann-Yegül-Crawford, 1983, 146, dn. 73-74.

²⁸⁶⁵ Rautsbichel 1945, 129.

Thyateira ve Miletos'da üç tane; Opatara'da dört tane; Pergamon'da on bir tane Hadrianus altarı vardı²⁸⁶⁶. Sadece kentlerde değil, köylerde de altarı vardı. Temenothyraia'de Kavalenoi katoikasında, Hadrianus adına altar olduğunu yerleşimde bulunan yazıttan öğrenmekteyiz²⁸⁶⁷.

Hadrianus adına bayramlar, ve oyunlar düzenlenmiştir. Ancak bu bayram ve oyunlar her kentte yapılamazdı. Hadrianus'un izin verdiği Panhelenia kentleri arasında yapılabilirdi. Ephesos'da *Hadrineia* festivali, *Balbilleia* ve *Olympia* festivalleriyle beraber kutlanmaya başlamıştı²⁸⁶⁸. Erythrae'de, *Megala Hadrianeia Epibateria* oyunları düzenlenmiştir²⁸⁶⁹. Hadrianus'un yerel oyunlarla Panhelenia oyunlarını kaynaştırma fikrinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır²⁸⁷⁰. Kyzikos'da İmparator Hadrianus onuruna düzenlenmiş *Hadrianeia* oyunlarından bahsedilmektedir²⁸⁷¹.

M.S. 123 yılında, Polemon'un etkisiyle Smyrna'da “Olympia Hadriana” adıyla oyunlar düzenlenmiştir²⁸⁷². Tralleis'de, Hadrianus'un kente gelişinden sonra, “Olympia Pythia Hadriana” oyunları tesis edilmiştir²⁸⁷³. Tarsos'da, “*Hadrianeia Olympia*” oyunlarının yapıldığı merkezler içerisinde yer almıştır²⁸⁷⁴. M.S. 123 yılında, Perge'de Panhelenia oyunları düzenlenmiştir²⁸⁷⁵. Antiokheia'da, Hadrianus'dan önce bahar bayramları olarak kutlanan festivaller, Hadrianus'un imparatorluğu sırasında *Hadrineion* adını almıştır²⁸⁷⁶.

Panhelenia birliğine üye olmayıp, Hadrianus adına oyunlar düzenleyen kentlerde vardı. Antiokheia, Tarsus, Anazarbos, Oinoanda, Ankyra, Attuoda, Erythrae, Bithynia-Pontos, Bithynion-Klaudiopolis ve Heraklea Pontika²⁸⁷⁷.

Hadrianus, geçmiş imparatorlar gibi eyaletlerde Roma vatandaşlığı vermiştir.

²⁸⁶⁶ Benjamin 1963, 80-83.

²⁸⁶⁷ IGRP IV.624.

²⁸⁶⁸ Lehner 2004,198-205.

²⁸⁶⁹ Boatwright 2002,99.

²⁸⁷⁰ Magie 1950,I,615.

²⁸⁷¹ Boatwright 2002,94-95.

²⁸⁷² Ascough 2005,50.

²⁸⁷³ Boatwright 2002,94,dn.51.

²⁸⁷⁴ Boatwright 2002,157.

²⁸⁷⁵ Şahin 2004,45.

²⁸⁷⁶ Downey 1961,222.

²⁸⁷⁷ Boatwright 2002,99.

Hispania eyaletinde, askerlerin bazılarını Roma vatandaşı olma hakkı tanımıştır²⁸⁷⁸. Nerva ve Traianus Dönem'inde bu konuda durgunluk olmasına rağmen, Hadrianus Dönem'inde, az da olsa bir canlanma olmuştur, ama; yine de bu dönemde Roma vatandaşı sınırlı sayıdadır. Çok fazla Roma vatandaşlığı vermemiştir. Hadrianus'a göre, Roma vatandaşı olmak her durumda *civitas Romanai*'yi benimsemek anlamına gelmiyordu. Roma kültürü ve anlayışını özümseyen kişiler Roma vatandaşıydı²⁸⁷⁹.

Hadrianus Dönem'inde, Küçük Asya'da, Roma vatandaşlığı verilmiştir. Roma vatandaşlığını elde eden kişiler şunlardır: M.Domitius Philippos'un Hadrianus Dönem'inde Roma vatandaşlığı elde ettiği düşünülmektedir²⁸⁸⁰. Rhodiapolisli hayırsever Opramoas'ın kardeşi Apollonios'un Aelius gensi taşımasına rağmen Roma vatandaşı olduğu belli değildir. Ancak, iki kızının Aelia adına sahip olmaları bu ihtimali güçlendirmektedir²⁸⁸¹. Patara'da Anassa kentte yaptığı hizmetlerden dolayı Hadrianus tarafından Roma vatandaşlığı verilmiştir²⁸⁸².

Hadrianus, M.S. 138 yılında ölmüş yerine evlat edindiği Antonius Pius geçmiştir²⁸⁸³. Traianus'un genişleme politikasına son vermiştir. Bu sayede, Roma mali kaynakları savaş yerine yapı faaliyetlerine harcanmaya başlamıştır. Ancak, savaşla elde ettikleri gelirlerin azalması, vergi alınan yeni bölgeler olmaması Roma maliyesini kötü etkilemiştir. Kentlerde yapılaşma ve tüketim artmıştır. Hadrianus, eyaletleri ziyaret etmiş, neredeyse tüm imparatorluğu gezmiştir. Eyaletleri ziyaretleri sırasında kentleri yapı faaliyetleri konusunda teşvik etmiştir. Bunun yanı sıra, yeni kentler kurmuş, bazı yerleşimleri colonia ve municipium ilan etmiştir. Küçük Asya'da en fazla yapı faaliyetinin olduğu dönemdi.

²⁸⁷⁸ Sherwin-White 1973,269.

²⁸⁷⁹ Dönmez-Öztürk 2011,63.

²⁸⁸⁰ Remy,1989,301,no.247.M.S. 134/135 yıllarında Lykia-Pamphylia valisi olan Domitius Seneca, sayesinde Roma vatandaşı olduğu düşünülmektedir.

²⁸⁸¹ Dönmez-Öztürk 2011,87.

²⁸⁸² Dönmez-Öztürk 2011,153.

²⁸⁸³ Dio Cassius 70.1.

SONUÇ

Yerleşim kurmak medeniyetlerin devamlılığını sağlayan önemli bir unsurdur. Çağlar boyu yerleşim kurmak medeniyetten medeniyete farklılıklar gösterse de çoğunlukla hep aynı nedenlerle yapılmıştır. İlk neden hayatını sürdürmek için yerleşmektir. Ekonomik ve siyasi olarak güçlenmek de yerleşimlerin devamlılığını sağlamaktaydı.

Doğu batı medeniyetlerinin sentezi olarak uzun yıllar geniş bir coğrafyada hüküm süren Roma'nın yerleşim kurması ekonomik ve siyasi amaçlı olmuştur. M.Ö. 753 yılında kurulan Roma, M.Ö. 3. yüzyıla kadar İtalya'nın dışında toprak elde etmemiştir. M.Ö. 242 yılında Sicilya'yı fethederek Akdeniz'de genişlemeye başlayan Roma, doğuya doğru ilerledikçe geçmişi eskiye dayanan Helen polis ve krallıkları ile karşılaşmıştır.

Batıda Roma tipi yerleşimler kurmuştur. Helenlerin ve Doğu Akdeniz'de Fenikelilerin tarihi çok eskilere dayanan kentlerde değişiklik yapmamış, ancak Roma gelenekleriyle yerli unsurları karıştırarak ortaya Greko-Roma kentlerin çıkmasına zemin hazırlamıştır. Roma Dönem'inde kentleşmemiş yerleşimlerde kentler kurulmuştur. Egemenlik alanı çok geniş olan Roma ulaşım ağıyla adeta tüm imparatorluğu birleştirmiştir.

Roma, köklü bir medeniyetlere sahip Küçük Asya'yı kontrol etmek için zorlamalara başvurmamak gerektiğini anlamıştı. Helenistik Dönem'in en iyi uygulayıcısı olan Roma Cumhuriyeti, Anadolu'daki yerleşim politikasını Aleksandros'dan almıştır demek pek de yanlış olmaz.

Aleksandros, Helenistik kültürü yücelterek imparatorluğunun, tarihi eskiye dayanan Helenler arasında benimsenmesini sağlamıştı. Bu uygulama Roma yıkılana kadar sürmüştür. Aleksandros'tan itibaren propaganda amaçlı olarak egemen gücün üstünlüğü ve büyüklüğü devamlı hatırlatıldığı gibi siyasal birlik ve ekonomik çıkarlar da göz önünde tutulmuştur. Büyük ve anıtsal bir kent kurarak hakimiyetinin ne kadar kuvvetli olduğunun propagandası yapılmıştır.

Helenistik Dönem'in devamı niteliğinde olan Roma, Küçük Asya'nın önemini Akdeniz fetihleri sırasında anlamıştı. Doğu batı arasındaki konumu, iklimi yeraltı ve yer üstü kaynakları Roma'yı cezbetmişti. M.Ö. 3. yüzyılın ortalarına kadar siyasi

İlişkiye bile girmeyen Roma, Helenistik krallıklar ve polislerin sözde koruyucusu olmuştur. Antigonos gibi Helen polislerinin özgürlüklerinin koruyucusu rolünü üstlenmiştir. M.Ö. 196'da, Flamininus aynı söylemle Helenler'in özgürlüğünün teminatının Roma olduğunu dile getirmiştir.

M.Ö. 190 yılında Seleukos Krallığı'nı yenerek Küçük Asya'daki egemenliğini sona erdiren Roma doğrudan toprak elde etmek yerine krallıkların ve yerleşimlerin üzerindeki büyük güç olmayı tercih etmiştir. Küçük Asya ile önce ticari ilişkilere girmiş, bu sayede, hem coğrafyayı tanımış, hem de siyasi ortam hakkında bilgi sahibi olmuştur.

Küçük Asya'da, Roma var olan polislerin tarafından kabul görmek ve egemenliğinin devamı için Helenistik unsurları kullanmıştır. Polislere, otonomi, sikke darbı ve vergi muafiyeti vererek, var olmalarına izin vermiştir. Tıpkı Aleksandros ve diadokhlar gibi.

İçişlerinde serbest dışişlerinde Roma'ya bağlı olan Helenistik krallıklar, polisler, koinonlar hatta tapınak devletleri sayesinde idari sorumluluk almadan dolaylı olarak Küçük Asya ve doğuda egemen güç haline gelmiştir. Ayrıca, kontrolü altındaki topraklarda kendisine bağlı müttefikler edinmişti.

Helenistik krallıklar Attalos, Ptolemaios Bithynia, Pontos ve Kappadokia Roma karşısında fetih politikasından vazgeçmişler, sadece kontrolü altındaki toprakları korumaya çalışmışlardır. Bu yüzden Roma ile ittifak yapmışlardı. Roma'da Helenistik krallıkları dolaylı yollardan zayıflatma yoluna gitmiş ve kontrolü de bu sayede sağlamıştı. Roma Küçük Asya'da kamu kurumlarına ve yapılarına sahip, ekonomik anlamda kendine yeterli Helen kentlerini kendisiyle müttefik olmasını sağlayarak, hatta bu unsurlara saygı duyup özendirerek Roma'nın bu coğrafyada izleyeceği yerleşim politikasını uygulamaya başlamıştı. Zaman içinde bu krallıklar Roma'nın uydusu haline gelmiştir. Bu duruma en güzel örnek Attalos Krallığı'dır. M.Ö. 211 yılında Roma, Makedonya ve Kartaca ittifakına karşı Attalos Krallığı, Rodos, İlion ve Aetolia Koinon'u ile ittifak yapmıştı.

Aleksandros'tan itibaren devam eden Helenistik politikasını takip eden Roma, soyunu Helenlere dayandırmıştır. Kral Ankhises ile Aphrodite'nin oğlu ve Troia kahramanlarından biridir. Latin şair Vergilius'un Aenas isimli eseri vardır. Aenas,

Roma'nın ve Augustus'un atası sayılmıştır. Bu söylem, Roma imparatorları tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

M.Ö. 133 yılında Roma, Attalos Krallığı'nın vasiyetle kendisine bırakılmasıyla Küçük Asya'da ilk eyaleti Asia'yı kurmuştur. Ancak krallığın Helenleşmemiş bölümü olan Phrygia'daki topraklarının güneybatısı hariç, Roma'ya destek veren Helenistik krallıklar arasında paylaştırılmıştır. Aslında sorunlu bölgeleri idari sorumluluk üstlenmeden kontrolü altına almayı tercih etmiştir. Kendisine Aristonikos isyanında destek veren kentler otonomi, özgürlük ile ödüllendirilmiştir. Yani, müttefik kentleri özgür ve otonom ilan ederek vergiden muaf kılmıştır. Küçük Asya'da Kilikia, Bithynia-Pontos, Galatia, ve Lykia eyaletlerini kurmuştur. Ancak eyaletlerin sınırları ve adları Roma'nın isteğine göre değiştirilmiştir.

Helenistik Dönem'de temelde propaganda amaçlı olan kent kurma Roma Dönem'inde de devam etmiştir. Yerli halka krallığın üstünlüğü ve büyüklüğü devamlı hatırlatıldığı gibi siyasal birlik ve ekonomik çıkarlar da göz önüne alınmıştır.

Roma yeni kurulan kentlere, Cumhuriyet Dönem'inde bölgeye gelen vali, komutanların adları verilmiştir. Principatus Dönem'inde ise imparator ve ailesinin adlarını almışlardır. Hatta imparatoru onurlandırmak için var olan kentler imparatorların adlarıyla yeniden kurulmuştur.

Roma M.Ö. 129'da Asia eyaletin kuruluşundan sonra sözde kentlerin yönetiminde hiçbir değişiklik olmamıştır. Geçmişe eskiye dayanan yerleşim modelleri ve kavramları kullanılmıştır, ancak; yetkileri daralmıştır. Roma, imparatorluk döneminde Küçük Asya'da polislerin kendi öngordukleri politik sınırları içerisinde bağımsızlıklarını kısmen korumalarına izin vermiştir. İçişlerinde serbest olsalar da, kentlerdeki her gelişme Roma valisinin kontrolündeydi. Kentler, yapılacak kutlama, ziyafet için bile validen izin almak zorundaydılar. Mesela Ephesos kenti, Antonius Pius'un (M.S. 138-161) doğum günü kutlamaları için validen izin almış, vali de bu talebi kabul etmiş ve bir edictum yayınlamıştır.

M.O. 5. yüzyıldan itibaren önem kazanan *koinon* Roma devrinde değişime uğramıştır. Aynı külte ve ortak geçmişe sahip kentlerden oluşan birlik anlamına gelen Koinon'un bir meclisi vardı. Koinonlar Pompeius ile beraber koinonlar Roma'nın çıkarı doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Pompeius zamanında, Bithynia ve

Pontos koinonları vardı. Bu koinonların yöneticileri olurdu. Pontarkhes, Bithyniarkhes, gibi. Bu koinonların gerçek anlamda bir güçleri yoktu. Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındaydılar. Bir başka işlevleri de, eyaletlerdeki kentlerin başkent Roma ile olan ilişkilerinde, bu kentleri resmen temsil etmektir. Genelde imparator adına bir tapınak kurulması için hem imparatorun kendisinden ve ayrıca Roma senatusu'ndan izin isterlerdi. Ayrıca, kültür onuruna festivaller ve yarışmalar düzenlerlerdi. Bastıkları paralar bu etkinliklerine değinirdi.

Roma iktidarında tapınak devletleri bağımlı krallıklar haline gelmiştir. Roma, zorlamalara gerek kalmadan ve idari sorumluk üstlenmeden tapınak devletlerine ait bölgeleri kontrol altına almıştır. Sözde özgür olan tapınak devletlerinin kralları da Roma tarafından belirlenmiştir. Komana Tapınak Devlet'i, Roma yanlısı krallara, aristokratlara, *tetrarkhes*'lere ve haydutlara verilen bir ödül halini almıştır.

Roma kendisine özgü yerleşim modellerinden sadece koloniyi kullanmıştır. Askeri koloniler kurarak stratejik noktaları korumuştur. Caesar ve Augustus zamanında sorunlu bölgelerde kurulan koloniler polisten daha fazla ayrıcalık kazanmıştır. Kırsalın güvenliğinden sorumlu olan kişilere *eirenarkh* adı verilmiştir. Bumemur, Romalı valiler, tarafından kentlerde elit tabakanın içinden seçilmiştir. *Eirenarkh* memuriyetine yapılan araştırmalar sonucunda ilk defa Traianus saltanatında, Karia Sebastapolis'te rastlanmıştır. Ancak, M.S. 79 yılına tarihlenen bir yazıtta, Titus Flavius Helius'dan , *eirenophylaks* olarak bahsedilmektedir.

Roma Dönem'inde, Helenistik memuriyetler kentlerde görevlerine devam etmiştir. Caesar ile beraber azatlılar kent yaşamında önemli roller üstlenmişler, adeta imparatorun gözü kulağı olmuşlardı. Roma Anadolu'da yerleşimleri kontrol edebilmek için yeni memuriyetler oluşturmuştur. Mesela imparator adına denetleyen ve daha çok equestrian sınıfına mensup olan *correctorlar da*, Traianus (M.S.98-117) Dönem'inde görülmeye başlanmıştır. Roma taraftarı kent elitleri tarafından üstlenilmiştir. Bu sayede, Roma egemenliğini pekiştirmiştir. Bazı memuriyetlerin yetki alanlarını yeniden düzenlemiştir. Nero döneminde, senatus kararıyla *procurator*'lara verilmiş olan yetkiler ortadan kaldırılmıştır. Bu sayede procuratorların kentte keyfi yönetimlerine son vermeyi amaçlamıştır. Mali konularda yargılama yetkisini de geri almıştır.

Topraklarını genişletikçe, Romalı tüccar, banker ve tefeciler eyaletlerdeki topraklara yerleşmiştir. Zaman içinde, Romalı vergi tahsildarları, bankerler ve tefeciler tarafından sömürülmüş ekonomik anlamda güçsüzleşmiştir. Sulla iktidarında, Kyme'de; borca karşılık kentin stoasına el koyulmuştu. Eğer borçlarını belirtilen günde ödeyemezlerse, bu yapının içinden geçemeyeceklerdi.

Ekonomik anlamda sömürülen kentler zamanla Roma yönetimini istememişler, Helenlerin koruyucusu olan, Roma'nın sömürü düzenine karşı çıkan Pontos kralı VI.Mithridates Eupator'u, desteklemişlerdir. Bu savaş yüzünden Roma'nın bölgedeki yayılımı bir süre durmuştur. Bu savaşın galibi Pompeius, vergi yükünü azaltarak, Küçük Asya'da tekrar Roma kontrolünü tesis etmiştir.

Mithridates'i yenmesinden sonra, Roma Küçük Asya'da yerleşimler kurmaya başlamıştır. Özellikle, Helenizmin etkilemediği yerlerde polisler benzer yerleşimler kurmuşlardı. Pompeius, Pontos'da ve korsanlar ile dağlık kabilelerin yaşadığı Kilikia'da birçok kent kurarak, Roma'nın bu bölgelerdeki kontrolünü sağlamış ve Kafkasya bölgesinden gelebilecek herhangi bir saldırıyı engellemiş, Akdeniz'i kontrol altına almıştır. Müttefik kentleri ödüllendirmiş, diğerlerini cezalandırmıştır.

Pompeius'la beraber Helenistik etkilerden uzak, dağlık kabilelerin yaşadığı yerlerde protoktorate krallıklarla Roma kontrolü sağlamıştır. Pompeius, Kilikia'nın Helenleşmeyen kısmının yönetimini yerel bir bey olan *toparkhos* Tarkondimotos'a bırakılmıştır. Roma'nın değişen siyasi ortamında krallığın toprak genişliği değişmiştir. M.S. 19 yılında krallık topraklarına el koyulmuştur. Bu örnek de, Roma'nın protoktorate krallıkları nasıl kullandığını göstermektedir. Bu politika daha sonra M. Antonius ve Augustus tarafından uygulanmıştır. Tiberius Dönem'inde terkedilmiş Caligula Dönem'inde tekrar uygulanmıştır. Ancak Vespasianus'la beraber protoktorate krallık sistemini Küçük Asya'da Roma tarafından kullanılmamıştır.

Protoktorate krallıklar gibi tapınak devletleri de, Roma'nın yerleşim faaliyetlerinde kullandığı bir enstrumandı. Kendisine ait toprağı, rahip kralı, olan tapınak devletleri otonom ve özgürdüler. Helenistik krallıkların uydusu olan bu devletler, Roma'nın protoktorate krallığı haline gelmiştir. Askeri gücü çok fazla olmayan ama Helenistik yerleşimlerin üzerinde etkisi olan tapınak devletlerinin statüsü değiştirilmiş, kralları Roma tarafından atanmıştır. Augustus tarafından

Komana tapınak devletinin kralı olarak Medeios, Cleon ve Dytetus sırasıyla getirilmiştir. Zamanla ilhak edilerek bir polis haline getirilmişlerdi. Pompeius, Zela tapınak Devlet'inin sınırlarını genişleterek, bir polis haline getirmiştir.

Roma, ele geçirdiği toprakları korumak için askeri karakterli yerleşimler de kurmuştur. Caeasar ile beraber stratejik noktalarda koloniler oluşturulmuştur. Propontis (Marmara) ve Pontos'da (Karadeniz) stratejik noktalardaki kentlerin yanına koloniler kurmuştu. Bu kolonilere Romalıları yerleştirerek, Roma kent düzeninin Helen kentlerini etkilemesini sağlamıştı. Augustus Dönem'inde dağlık kabilelerin yaşadığı Pisida'da koloniler kurmuştur. Zamanla, polislerden daha fazla ayrıcalık elde etmişlerdi. Kolonilerde, yapı faaliyetleri merkezi yönetim tarafından karşılanması bu yerleşimleri cazip kılmıştır. Ancak Hadrianus'dan sonra Küçük Asya'da Roma kolonisi kurulmamıştır.

Principatus Dönem'i ile beraber, Roma eyalet politikasında değişiklik yapmıştır. Eyaletleri senatus ve imparator eyaleti olmak üzere ikiye ayırmıştır. Huzur içinde yaşayan eyaletler senatusa, Roma için sorun çıkartan eyaletlerde imparatorun kontrolüne verilmiştir. Gerçi, bu ayırım zaman zaman değişmiştir. İmparator, gerekli gördüğünde *senatus* eyaletlerine müdahale etmiştir.

Küçük Asya'da uygulanan yerleşim politikası kentlerde gösterişli yapı faaliyetlerini desteklemektir. Roma'ya özgü yapı teknikleri ve yapılar hamam gibi Anadolu'daki yerleşimler tarafından inşa edilmiştir. Roma'yı ve imparatorları onurlandırmak için kentler hamam, gymnasium ve nymphaeum gibi yapılar inşa edilmiştir.

Kentlere Roma yardım etmekte gönülsüz davranmıştır. Küçük Asya'da bazı kentleri öne çıkarmıştır: Ephesos, İlion ve Antiokheia gibi. Deprem kentlerdeki zararıyla doğru orantılı olarak vergi ertelemesine gitmiştir. Ancak öncelikle kentteki zenginler mali yardımda bulunmuştur. Bu duruma güzel bir örnek M.S. 17 yılında depremden zarar gören kentlere Tiberius'un vergi ertelemesine gitmesidir. Hatta Sardis'e kenti yeniden inşa ettirmek için kent planlaması yollamış ve birmaster plan oluşturulmuştur.

Principatus Dönem'inde Hellenistik Dönem geleneği gibi görsel anlamda etkileyici yapılar inşa etmek yaygınlaştı. Özellikle imparator ve hanedanı

onurlandırmak için masraflı yapı faaliyetlerine başlanmıştı artan yapı faaliyetleri kentlerde aşırı harcamalara sebep olmuştur. Artan harcamalarla ekonomik anlamda zayıflayan kentlerin bazılar bitirilmemiş inşaatlarla dolmuştur. Kent için gerekli yollar, kanalizasyon göz ardı edilmiştir. Traianus Dönemi'nde, Bithynia-Pontos eyaletinde yapı faaliyetlerinin bazılarına izin vermemiştir. Ancak kendisinden sonra gelen imparator Hadrianus, Küçük Asya'daki yapı faaliyetlerini artmıştır.

Roma tüm imparatorlukta olduğu gibi Küçük Asya'da yollar yaptırmıştır. Büyük kentler ile yol ağının üzerindeki kentler ekonomik olarak büyüyüp gelişmiştir. Diğer taraftan, dağlık bölgelerde ve yollardan uzakta olan yerleşimler gelişmemişlerdi. Roma'da Helenistik etkilerden uzak yerleşimlere yardım etmemiştir.

Yerleşim politikasını uygularken kullanılan diğer bir yöntem Roma vatandaşlığı vermektir. M. Antonius'dan itibaren verildiği bilinmektedir. Daha önceki dönemlerle ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Roma vatandaşlığı alarak hem zengin olmuşlar hem de politik anlamda güçlenmişlerdi. Özellikle M.S. 2. yüzyıldan itibaren *senatus'a* giren eyaletlilerin sayısı artmıştır.

Küçük Asya'daki yerleşim politikasında imparatorluk kültürü de önemli rol oynamıştır. İmparatorluk kültürü tapınakları yapmak için rekabet içerisine giren kentler gösterişli yapılar inşa etmişlerdi. Tapınak bekçisi anlamına gelen *neokoros* unvanıyla da kentlerin rekabet içerisine girmesine neden olmuştur.

Kentleri ekonomik olarak ayakta tutan kırsal yerleşimler varlıklarını sürdürmüştür. Ancak, *katokia* ve *kleroukhia'lar* askeri karakterinden sıyrılıp birer komeye dönüşmüştür. Yukarıda adı geçen yerleşimler, zaman içinde idari ve kültürel unsurlar kent unsurları edinmiştir. Tiyatro gibi kente ait yapılar kırsal yerleşimlerde inşa edilmiştir. M.S. 2.yüzyıl sonunda, kırsal yerleşimler güçlenmişlerdi. Geç Roma Dönem'inde, Küçük Asya'da ekonomik anlamda kentlerden daha zengin hale gelmişlerdi.

Kuleli çiftliklerin kullanımı devam etmiştir. Ama Roma'ya ait *villa rusticae'ler* görülmeye başlanmıştır. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda, özellikle Kilikia'da bu yerleşim modeline dair bilgilerimiz artmıştır.

Roma yerleşim kurma yöntemlerini Principatus Dönem'iyle beraber

bırakmaya başlamıştır. *Synoikismos* ve *sympolitea*'ya Küçük Asya'da M.S. 2. yüzyıldan sonra nadiren rastlanmıştır. Yeni yerleşimleri synoikismos ile kurmuştur. Helenistik Dönem'de askeri ve savunma amacıyla başvurulanan *sympolitea*'ya Roma Dönem'inde ekonomik sebeplerle başvurulmuştur.

Araştırma sonucunda, yerleşim politikasını uygulayarak Roma Küçük Asya'yı zorlamalara başvurmada Romalılaştırmaya çalışmıştır. Helenistik Dönem'den itibaren var olan yerleşim modelleri ile kavramları Helenistik ve Roma kültürünün öğeleri ile harmanlanmıştır.

Özet

Antik çağda Küçük Asya olarak bilinen bu yarımada bereketli topraklara sahipti. Tarım için çok uygundu Anadolu eski çağlarda büyük kervan yollarının üzerindeydi. Göçün, ticaretin ve uluslararası ilişkilerin can damarıydı.

Çağlar boyunca, bu topraklar, doğu politikası için bir üs olmuştur. Bu yüzden, büyük krallıklar Küçük Asya'yı fethetmeye çalışmışlardır. Roma Anadolu'nun önemini hemen kavramıştır. Fakat M.Ö. 129 yılına kadar Anadolu'da hiç bir yeri ilhak etmemiştir. Anadolu'daki sorunları bir hakem gibi Roma çıkarları doğrultusunda, çözmeyi tercih etmiştir.

Pompeius, Caesar ve Augustus, Anadolu'ya hakim olmanın üç kıtaya hakim olmak anlamına geldiğini fark etmişlerdi. Caesar'ın ölümünden sonra, Augustus güçlenmiştir. Roma'yı tek başına yönetmek istemiştir fakat gerçek niyetini saklamış ve cumhuriyetin kurumlarını korumaya çalışıyormuş gibi davranmıştır.

Küçük Asya'da, Roma eyaletler kurmuştur. Ancak sınırları ve konumları içinde bulunulan koşullara ve imparatora göre değişmiştir. İkinci olarak Roma'nın gücünü ortaya koyan kentler inşa edilmiştir. Buna ilaveten imparator kültü ve tapınakları yaygınlaşmıştır.

Roma, Küçük Asya'daki sorunları askeri güçle çözmemiştir. Çoğunlukla, diplomasiyi tercih etmiştir. Eyaletlerdeki zalim valileri cezalandırmıştır. Küçük Asya'daki eyaletlerden gelen vergileri kontrol etmeye çalışmıştır. Depremlerde, Anadolu'da zarar gören kentlere yardım edilmiştir. Bölgedeki kentlerdeki imar faaliyetlerini desteklenmiştir.

Kentlerde Roma yanlısı elit bir sınıf ortaya çıkmıştır. Küçük Asya'daki kentlerdeki, bu zengin sınıf, Roma'nın desteğini alabilmek için imar faaliyetlerine yardımcı olmuş, bu yüzden kentler tarafından onurlandırılmıştır. Roma'da bu kişilere vatandaşlık vererek ödüllendirmiştir. Vatandaşlık elde eden bu kişiler özendirici olmuştur.

Küçük Asya'yı Romalılaştırmak için yerleşim politikasını kullanılmıştır. Bu politika sonucunda, Anadolu'daki kentler imparatorluk ailesini onurlandırmak için tapınaklar inşa etmiş,yazıtlar, heykeller dikmiş ve sikkeler basmıştır. Anadolu'daki dini inançlara saygı göstermiştir. Anadolu'daki halk Roma egemenliğini tanımıştır.

Anadolu’da Pax Romana yani Roma barışı sağlanmıştır.

Summary

This peninsula, which was known as Asia Minor in antique world, has fertile land. Its land, most favorable to agriculture. Anatolia are the great caravan routes of ancient times and acted arteries of migration, trade and channels of imperial communication.

Through the ages this land was the basis for the eastern policy for many kingdoms. For this reason, they tried to conquer Asia Minor. Rome at once, understood its importance but until 129 B.C. land from Anatolia wasn't annexed any land. Like a referee preferred to solve the problems in Anatolia in according to Rome's profit.

Pompeius, Caesar and Augustus comprehended to conquer Anatolia means that expanded on the three continents; Asia, Europe, Africa.. After the death of Caesar, Augustus became powerful. He wanted to rule only but he had hidden real purpose and pretended to protect the institutions of republic.

Roman provinces have been established in Asia Minor. However, boundaries and status of them have been changed in accordance with the circumstances and emperor. Secondly, the city built on demonstrating the power of Rome. In addition, emperor cult and temples became more widespread.

Rome did not solve the problems with arms in Anatolia. Mostly, he preferred diplomacy. Brutal governors in provinces were punished.. Especially, in Anatolia. Rome tried to control taxes from provinces of Asia Minor. Rome helped the cities in Asia Minor that has been damaged by earthquakes. Reconstruction workings has been supported by Rome both of money and .

Rome's elite class, has been emerged at cities of Asia Minor. This class in cities at Asia Minor, have helped construction activities for supporting of Rome, so have been honoured by cities. Rome rewarded them giving Roman citizenship. Those persons who obtained citizenship have encouraged.

Asia minor was Romanized by Hellenistic culture. As a result of this policy, temples had been built, inscriptions and statues had been dedicated, also coins had been minted in Anatolia for honouring the imperial family. He had tolerated to religion in Asia Minor. People in Anatolia, had accepted Roman's suzerainty. Pax

Romana, namely the peace of Rome, had been provided at provinces of Anatolia.

Kısaltmalar

a.g.e	Adı geçen eser.
AJ	Antiquities of The Jews
AJA	American Journal of Archaeology
ANRW	Aufstieg Und Niedergang Der Römischen Welt
AS	Anatolian Studies
B.C.H	Bulletin de Correspondence Hellénique
B.M. C	British Museum Catalogue.
bk	Bakınız
C.I.G	Corpus Inscriptonum Graecorum
C.I.L	Corpus Inscriptonum Latinorum
dn.	Dipnot
EA	Epigraphica Anatolica
IGRP	Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinente
İstMitt	Istanbuler Mitteilungen
ILS	Inscriptiones Latinae selectae
JHS	Journal Of Hellenic Studies
JRS	Journal of Roman Studies
km	Kilometre
krş	Karşılaştırın.
MAMA	Monumenta Asiae Minoris Antiqua.
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
N.H.	Naturalis Historiae
OGIS	Orientis Graeci Inscriptiones Selectea
SEG	Supplementum Epigraphiaca Graceorum
SIG	Syllogue Inscriptionum Graecarum
SNG	Syllogue Nummorum Graecorum.
TAM	Tituli Asiae Minoris
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vol	Volume (Cilt)

vd.

Ve Devamı

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Agathias Histories ed. Joseph D. Frendo, Walter De Gruyter, Berlin, 1975.
- Ammianos Marcellenus Historia, ed. T.E. Page-E. Capps-W.H.D. Rouse, Loeb, London, 1935.
- Appianos Historia Romana, ed. H. White, Loeb, London, 1955.
- Arrianos Anabasis Of Alexander, ed. E.J. Chinnock, Butler & Tanner, London, 1883.
- Aristoteles Politics, ed. B. Jowett, Clarendon Press, London, 1885.
- Aristoteles Rhetorics, W.D. Ross, Oxford University Press, Oxford, 1959.
- Columella De Rustica Vol. I (Books 1-4), ed. H.B. Ash, Loeb, London, 1941.
- CIG Corpus Inscriptionum Graecarum, ed. A. Boeckh, Berolini, 1853.
- CIL Corpus Inscriptionum Latinarum, ed. Th. Mommsen & Hirschfeld & A. Domaszewski, Berolini, 1902.
- Cicero De Republica, C. Walker, London 1928.
- Cicero: In Verrem, ed. L.H.G. Greenwood, London, 1928.
- Cicero Pro Flacco, ed. L.E. Lord, Harvard, 1946.
- Cicero Epistulae Ad Atticum, ed. E.O. Winstedt, Loeb, London, 1952.
- Curtius Rufus The History of Alexander, ed. John Yardley, Penguin Books, 1984.
- Dio Cassius: Historia Romana, ed. E. Cary, Loeb, London, 1954.
- Dionysios Halycarnasos Historia, ed. E. Cary, London, 1937.
- Diodoros Bibliotheca, ed. T.E. Page, Loeb, London, 1947.
- Eutropios Breviarium Historiae Romanae, çev. Çiğdem Menzilioğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006

Florus	Epistoma de Tito Livio, ed. E.S. Forster, Loeb, London, 1966.
HSA	Scriptores Historiae Augustae, The Scriptores <i>Historiae Augustae</i> . With an English translation by D. Cambridge, Mass.-London, 1968.
Magie.	Herodot Tarihi, çev. Müntekim Gökmen, Remzi Yayınevi, İstanbul, 2002.
Herodotos	İlyada, çev. A. Erhat- A, Kadir, İstanbul, 1970.
Homer	Odyseus, çev. A. Erhat, İstanbul, 1970.
IG IX	Inscriptiones Graecae IX,1. 2nd edn., ed. Günther Klaffenbach. Berlin 1932-1968. Fasc. 1, Inscriptiones Aitoliae (1932); fasc. 2, Inscriptiones Acarnaniae (1957); fasc. 3, Inscriptiones Locridis occidentalis (1968).
IGRP	Inscriptiones Graecae Ad res Romanas Pertinentes, ed. R.L.V. Cagnat, III, 1906 , IV, 1927.
IGSK	Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien Bnd 11,1: Die Inschriften von Ephesos. Teil 1a: Nr. 1-47 (Texte). Hrsg. v. Wankel, Hermann. 1979. XII,302 S., 4 Abb., 1 Plan, 36 Taf., 30 cm. (Inscr. griech. Städte aus Kleinasien, 11,1) Kt
ILS	Hermann, <i>Inscriptiones latinae selectae</i> , ed. H. Dessau, 3 vols. in 5 parts, Berlin, 1892-1916.
Josephus	Antiquities of The Jews Vol.1- 4, ed. T.E. Page, Loeb, London,1930.
Josephus	Antiquities of The Jews Vol. 5-8, ed. T.E. Page, Loeb, London,1934.
Josephus	Antiquities of The Jews Vol. 9-11, ed. Ralph Marcus, Harvard University Press, London,1937.
Josephus	Antiquities of The Jews Vol.12-14, ed. Ralph Marcus, Harvard University Press, London,1943.

Josephus	Wars of The Jews, Vol.1-7, ed. William Whiston, London,1776.
Justinus	Historiae, ed. J.C. Th. Von Otto, Jena, 1842.
Ksenophon	Anabasis, ed. Harper,W, Rainy-James Wallace, American Book Company, New York, Cincinatti, 1893.
Ksenophon	Helenica.,ed. Rex Warner, Penguin Classics, London,1966
Livius	Ab Urbe Condita, ed. E.T. Page, Loeb,London, 1962.
Malalas	The Chronicle of Malalas, ed.Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffrey, Roger Scott, Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne, 1986.
MAMA IV,	Monuments and Documents from Eastern Asia and Western Galatia. «Monumenta Asiae Minoris Antiqua» [MAMA], 4. ed. Buckler, William Hepburn, William Moir Calder and William Keith Chambers Guthrie. Manchester 1933.
MAMA VI	Monuments and Documents from Phrygia and Caria. «Monumenta Asiae Minoris Antiqua» [MAMA], 6. ed. Buckler, William Hepburn, William Moir Calder and William Keith Chambers Guthrie Manchester 1939 .
MAMA VIII,	Monuments from Lycaonia, the Pisido-Phrygian Borderland, Aphrodisias. «Monumenta Asiae Minoris Antiqua» Monumenta Asiae Minoris Antiqua» ed.. Calder, William Moir, and James Maxwell Ross Cormack [MAMA], 8. Manchester 1962.
MAMA IX,	Monumenta Asiae Minoris Antiqua, Vol. IX. Monuments from the Aezanitis recorded by C.W.M.

	Cox, A. Cameron, and J. Cullen. «Journal of Roman Studies Monographs», 4. London 1988.
MAMA X,	Monumenta Asiae Minoris Antiqua, Vol. X. Monuments from the Upper Tembris Valley, Cotiaeum, Cadi, Synaus, Ancyra, and Tiberiopolis ed. Levick, Barbara, Stephen Mitchell, James Potter and Marc Waelkens «Journal of Roman Studies Monographs», 7. London 1993.
MAMA XI,	Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol. XI: Monuments from Phrygia and Lykaonia ed. By Thonemann, P, Roman Society Publications, London, 2013 .
Memnon	Peri Herakleias, ed. C. Müller. FGrHist III 536, Paris 1853.
OGIS	Oriens Graeci Inscriptiones Selectae, I-II, ed. W Dittenberger, Leipzig, 1903-1905.
Pausanias	Descriptio Graeciae, ed. W.H.S. Jones, Loeb, London, 1964.
Philostratos	Vita Sophists, ed. W.C. Right, London, Cambridge 1968.
Plato	Laws, ed. T.L. Pangle, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
Plinius	Naturalis Historia, ed. H.R. Rackham, Loeb, London, 1947.
Plinius	Epistulae X, çev. Ç. Dürüşken, İstanbul, 2003.
Plutarchos	Bioi Paralleloi, ed. B. Perrin, Loeb, London, 1959.
Polybios	Historiae, ed. W.R. Paton, Loeb, London, 1960.
Ptolemaios	Geographikes Hphgeseos (Geographika) ed. C.F.A. Nobbe, Lipsiae 1843.
Res Gestae	ed. Rex W. Wallace, Illinois, 2000.
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum. Vols. 1-11, ed.

	Jacob E. Hondius, Leiden 1923-1954.
	Vols. 12-25, ed. Arthur G. Woodhead. Leiden 1955-1971 Vols. 26-41, eds. Henry W. Pleket and Ronald S. Stroud. Amsterdam 1979-1994.
	Vols. 50-, eds. Angelos Chainiotis, Ronald S. Stroud and Johan H.M. Strubbe. Amsterdam 2003-
SIG	Sylloge Inscriptionum Graecarum, Leipzig, 1883.
Stephanos Byzantium	Ethnikon. Ed. A. Westermann. Lipsiae 1839.
Strabo	Geographika, IV, ed. Horace Leonard Joyce, Loeb, Cambridge, 1923.
Strabo	Geographika XV-XVI, ed. Horace Leonard Joyce, Loeb, Cambridge, 1930.
Strabo	Antik Anadolu Coğrafyası. Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.
Suetonius	On İki Caesar'ın Yaşamı, çev. Gül Özaktürk ve Fafo Telatar, T.T.K., Ankara, 2008.
Tacitus	Annales, ed. M. Grant, Penguin, New York, 1956.
Tacitus	Historiae, ed. Charles Dennis Fisher, Clarendon Press, Oxford, 1906.
TAM II,	Tituli Asiae Minoris, II. Tituli Lykiae linguis Graeca et Latina conscripti, ed. Ernst Kalinka. 3 fasc. Vienna 1920-1944.
TAM III,	Tituli Asiae Minoris, III. Tituli Pisidiae linguis Graeca et Latina conscripti, 1. Tituli Termessi et agri Termessensis, ed. Rudolf Heberdey. Vienna 1941.
TAM IV,1	Tituli Asiae Minoris, IV, Tituli Bithyniae linguis Graeca et Latina conscripti, 1. ed. Friedrich Karl Dörner, with the assistance of Maria-Barbara von Stritzky. Vienna 1978.
TAM V,1	Tituli Asiae Minoris, V. Tituli Lydiae, linguis Graeca et Latina conscripti, ed. Peter Herrmann. 2 vols. Vienna

	1981 and 1989. Vol. 1.
TAM V,2	Tituli Asiae Minoris, V. Tituli Lydiae, linguis Graeca et Latina conscripti, ed. Peter Herrmann. 2 vols. Vienna 1981 and 1989. Vol. 2,
Thucydides	Peloponessos War, ed. Richard Crawley, J.M. Dent and Co, London,1903
Varro	Lingua Latina, ed. R. Kent, Cambridge, 1999.

Makaleler

Adak, Mustafa. "Claudia Anassa. Claudia Anassa – Eine Wohltäterin aus Patara", **EA** 27, 1996, s.127–142.

Adak, Mustafa. "Likya ve Roma" **Lykia İncelemeleri I**, 2002,s. 129- 136.

Adak, Mustafa- Tüner, Nihal. "Neue Inschriften Aus Olympos und Seinem Territorium", **Gephyra 1**, 2004,s.53-65.

Adak, Mustafa– Mark Wilson."Das Vespasiansmonument von Döşeme und die Gründung der Doppelprovinz Lykia et Pamphylia",**Gephyra 9**, 2012,s.1-40.

Akalın-Orbay, Ayşe Gül. "Antik Grek Yerleşim Tipleri, Kavramlar ve Tartışmalar", **Olba** , 2005, C.12,s.69-85.

Akyürek, Şahin,N. "Eine neue Ehrung für den Kaiser Domitian aus Bursa", **Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı, Euergetes Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag**, 2005, C.1,s.79-83.

AlföldyA. "La Politique Provinciale de Tibere," **Latomus IV**, 1965, s.824-844.

Andraede, Nathanael. "Local authority and Civic Helenism: Tarcondimotus, Hierapolis-Castabala and the Cult of Perasia", **AS** 61,2011,s.123132.

Archibald, Z, Halina. "Contacts Between the Ptolemaic Kingdom and the Black Sea in the Early Helenistic Age", **The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges** ed. Vincent Gabrilsenn-Joh Lund, 2007, s.253-272.

Arıkan- Erciyas, B-Sökmen,E. "Komana Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması 2007", **26. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2008,C.1, s. 289-307.

Asgari, Nuşin. "Perinthos (Marmara Ereğlisi) Çalışması, 1981", **4. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1982,s.337-344.

Ateş,G-Rheidt,K."Aizanoi 2005 ve 2006 Yılı Çalışmaları", **29. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2008, C.2, s.227 – 242.

Atik, Erdem-N, Atik,Z. K.. "Erdem, Çine ve Nazilli (Aydın) İlçeleri Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2000–2003", **TÜBA 2**, 2004, s.41–66.

Atkinson, K, T,M. "A Helenistic Land-Conveyance: The Estate of Mnesimachus in the Plain of Sardis. **Historia: Zeitschrift fur Alte Geschichte**, 1972, s. 45-74.

Atlan, Sabahat. "Side'de Basılan Amyntas Sikkeleri", **Belleten** 39/156, 1975,s.575-

611.

Aydinoğlu, Ümit. “Doğu Dağlık Kilikia’da Villae Rusticae” 1999 ,**Olba** 2.1, s.155-165.

Aydinoğlu, Ümit. “Kilikia'da Helenistik Dönem'i Kentleri: Kentleşmesi, Kentler ve Kurucuları”, **Tarih İçinde Mersin , Tarih İçinde Mersin Kolokyum ve Sergisi II**, 2005, s.13-20.

Aydinoğlu, Ümit., “The Farms in Rough Cilicia in the Roman and Early Byzantine Periods” **Adalya** 2010, C. 13, s.243-282.

Aydinoğlu, Ümit-Çakmak, Ümit. “A Rural Settlement in the Rough Cilicia-Isauria Region: Karakabaklı” **Adalya** 2011, C.14, 71-105.

Aydinoğlu, Ümit. “Paslı: Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal Yerleşimin Değişim Süreci”, **Olba** 2013, C. 21., s.77-95.

Balland, A. “Fouilles de Xanthos”, VII : **Inscriptions d'époque impériale de Létôon**, Paris, 1981, s. 173- 224.

Baran, A. Kadir. “Paphlagonia'daki Pompeiopolis Antik Kenti”, **Belleten** 66, 2002, s.819-839.

Barbantani, S. “Barbantani, S. “The glory of the spear. A powerful symbol in Hellenistic poetry and art. The case of Neoptolemus «of Tlos» (and other Ptolemaic epigrams), **Studi Classici E Orientali** 2007/53, s. 67-138 [

Barrett, A “Sohaemus, King of Emesa and Sophene. Anthony” **American Journal of Philology**, 1977, s.153-159

Barrett, A. “Polemo II of Pontos and M. Antonius Polemo”, **Historia** 27, 1978, s.437-448.

Bean, George. “Notes and Inscriptions from Pisidia. Part I, **AS** 9, 1959, s.67-117.

Bean-G-Mitford, T.B. “Sites Old and New in Rough Cilicia, **AS** 12, 1962, s.185-217.

Beck, Hans. “Ethnic Identity Of Boetia: The Evidence of Inscriptions (6th and 5th centuries),” **in The Epigraphy of Boetia**, 2014, s.19-45.

Benjamin, Anthony. “The Altars of Hadrian in Athens and Hadrian's PanHellenic Program” 1963, **Hesperia** 32/1, s.57-86.

Boyana, Hülya. “ Panionia Birliği”, **D.T.C.F Dergisi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2011, C. 30, s.14-27.7.

- Boyce A.A. "The Harbor of Pompeiopolis", 1958, **AJA**, 62, 67-78.
- Bremen, Van der Riet. "Ptolemy at Panamara", **EA**, 35 2003, s.9-14.
- Bringmann, K. "Edikt der Triumvirn oder Senatsbeschluss? Zu einem Neufund aus Ephesos", **EA** 2, 1983, s. 47-7.
- Bryce, Trevor. "The Lukka Problem and a Possible Solution", **JNES** 33/4, 1974, s.395-
- Buckler, W. H.- D. M. Robinson "Greek inscriptions from Sardes" **AJA** 1912, C.16, s.11-82.
- Butcher, K-Pointing, M. "The Denarius in The First Century", **Proceedings of the XIV International Numismatic Congress**, Glasgow 2009, Glasgow, 2011, s. 557-568.
- Broughton, T.R.S. "Roman Landholding in Asia Minor", **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, 1934, c.34, s.207-239
- Brunt, Peter. "The Role of the Senate in the Augustan Regime", **The Classical Quarterly, New Series**, 1984, C.34/2, s. 423-444.
- Burrell, Barbara. "Temples of Hadrian not Zeus", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 43, 2002, s.31-50.
- Büyükkolancı, Mustafa. "Termessos N1 Yapısı" **Adalya** 2, 1997, s.117-127.
- Calder, William, C. "Colonia Caesareia Antiocheia", **JRS** 2, 1912, s.78-109.
- Calder, William, C. "A Hellenistic Survival at Eucerpia", **AS** 1956, c. 6, s.49-51.
- Caspari, M.O.B. "Ionian Confederacy", **JHS** 1915, C.35, s.173-188.
- Cecarelli, P. "Autour de Dionysos", **Le statut de l'acteur dans l'Antiquité grecque et romaine in Le statut de l'acteur dans l'antiquité Grecque et Romaine**. Tours: Presses Universitaires François-Rabelais, 2004, s.109-142.
- Chainiotis, A. "The Perception of Imperial Power in Aphrodisias", in **The Representation and Presentation of Roman Imperial Power. The Representation and Perception of Roman Imperial Power: Proceedings of the Third Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. - A.D. 476)**, Rome, ed. Paul Erdkamp, March 20-23, 2002, s.250-260.
- Chainiotis, A. "Livia Sebaste, Julia Sebaste, Gaius Caesar Parthikos, Domitian Anikeitos Theos", **Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae** 43, 2003, S. 341-

344.

Chainiotis,A- Mylonopoulos,J. “Epigraphic Bulletin for Greek Religion 2001” **Kernos** 2004, C.17,s.187-249.

Cohen,G. “Katoikia, Katoikoi and Macedonians in Asia Minor”,**Ancient Society**, V.22, 1991,s.41-50.

Corsten, T. “Ein Baubeauftragter Hadrians in Nikaia”, **EA** 10, Bonn, 1987,s.111-114.

Courtills, des J- Cavalier, L. “The City of Xanthos from Archaic to Byzantine Times,” in **Urbanism in Western Asia Minor: New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge, and Xanthos**, edited by David Parrish,2001,s.

Courtills, des J. “Le pouvoir et la ville, Xanthos et la Lycie”,**Ville et pouvoir : origines et développements**, I, Paris, 2002, s.71-80 .

Crawford, H,E. “Sardis 1980”, **2. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1981,s.41-42.

Çapar, Ömer. “Roma'nın Asia Eyaleti'nde Conventus (Dioicesis) Sistemi”. **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi** 37/1-2,1995, s.731-755.

Çelgin,Vedat,A. “Termessos Örneği Bağlamında Agon'ların Antik Kent Yaşamındaki Yeri ve Son Epigrafik Araştırmaların Agonistik Yazıt Repertuvarına Katkısı”, **Colloquium Anatolicum** 2007, s. 27-42.

Çevik,Nevzat-Bulut,Süleyman. “Likya-Pisidia Sınırında Bulunan Belen ve Kelbessos Kuleli Çiftlikleri Üzerine Bazı Düşünceler”, **Adalya** 10 2007, s.104-130.

D'andria, F. “Hierapolis of Phrygia: its evolution in Hellenistic and Roman times”, in **D. Parrish (ed.). Urbanism in Western Asia Minor. New Studies on D. Parrish (ed.). Urbanism in Western Asia Minor. New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge, and Xanthos**, JRA Supplementary Series 45, Portsmouth RI 2001, s.96-115.

Darbyshire, G-Mitchell, S-Vardar L., “The Galatian Settlement in Asia Minor’, **AS** 2000, C. 50, s.75-97.

Delaine, J.“The temple of Hadrian at Cyzicus and Roman Attitudes to Exceptional Construction” **Papers of the British School at Roma**, LXX, 2002 ,s.205-230.

Demircioğlu,Halil. Roma Devleti'nin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında Sistemin Esasi ve Özellikleri" **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1967/8, s.443-459

Devreker, ‘Les Orientaux aux sénat romain d’Auguste à Trajan’, **Latomus**, 41, 1982,

s.492–516.

Dimopoulou, Athina- Piliouni. “ΑΠΟΞΕΝΟΥΣΘΑΙ: Atimia in Roman Times ? **Österreichische Akademie der wissenshaften** , Symposium 2009, 2010,Band. 21, s.241-246.

Doruk, Seyhan. “Aphrodisias’taki Aphrodite Tapınağı Temenos’u, **DTCF Dergisi**, 23, 1990,s.89-102.

Drew-Bear, Thomas. “Deux décrets hellénistiques d'Asie Mineure”, **BCH**,96/1, 1972.s. 435-471.

Drew-Bear, Thomas. “The city of Temenouthyrai in Phrygia”, **Chiron** 9, 1979,s.275-302.

Drew-Bear, Thomas. “Frigya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları”, Frigya’da Epigrafi ve Tarihi coğrafya araştırmalar, 2. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1985,s.109-112.

Drew-Bear, T,-Le Rider, G. “Monnayage cistophorique des Apam’eens, des Praip’enisais et des Corp’eni sous les Attaloses. Questions de g’ographiehistorique”, **BCH** 1991, C.115, s.361–76.

Drew-Bear, Th-T, Lohmann. “ Grabreliefs aus Amorion, Orkistos und der Antiken Siedlung von Bağlıca Zeugen Verlorengegangener Grabbauten”, **Arkeoloji Dergisi** 1996, C.4, s.109-134.

Drew-Bear, Thomas. “Pisidia Antiocheiası’ndan Yeni Yazıtlar”, **14. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1997,s.73-78.

Durugönül,Serra. “Olba: Polis mi, Territorium mu ?” , **Likya** II, 1995a,s. 75 - 82.

Durugönül,Serra. “Kilikia Kulelerinin Tarihteki Yeri”, **Arkeoloji Dergisi** 1995b, C. 3, s.197-202.

Durugönül,Serra. “1995 Yılı İçel İli (Antik Dağlık Kilikia) Yüzey Araştırması”, 1996, **14.Araştırma Sonuçları Toplantısı**, C.1. s.253-259.

Durugönül, Serra. “Seleukosların Olba Territorium’undaki Akkulturation Süreci Üzerine Düşünceler”, 1998, **Olba** 1.1, s.69-76.

Durukan,Murat. “Olba Bölgesi ve Bölgede Kullanılan Polygonal Duvar Tekniği”, 2004, **Anatolia** 26, s.39-64.

Durukan,Murat. “Olba Teritoryumunda Helenleştirme ve Romalılaştırma

- Politikalarının Arkeolojik İzleri”, **Adalya** 2011, No.7,s.137-189.
- Dürüşken, Çiğdem. “Genç Plinius’un Mektuplarında Bithynia Eyaletinin Kentsel Sorunları”, **HABITAT, Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu-International Symposium on Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages, 5-7 Haziran**, İstanbul, 1996, s. 151-158.
- Edwards, R.G. “ Panathenaics Of Hellenistic and Roman Times”, **Hesperia** 26,1957,s.320-349.
- Ehrenberg, V. "When Did Polis Rise?", **JHS** 57,1937, s.147-159.
- Emilov,Julij. “The Galatians and Cabyle A Fragmentary Inscriptions and Its Context”, **Studia, Archaeologica Universitatis Serdicensis,Supplementum IV**, Stephanos Archaeologi Kos in honorem Professoris Ludmili Getov,s.324-332.
- Emilov,Julij. “Ancient Texts on the Galatian Royal Residence of Tylis and the Context of La Tene Finds in Southern Thrace. A Reappraisal”,. **In a Search of Celtic Tylis and the Context Of the Context of Celtic Tylis (III c.BC) Proceedings of the Interdisciplinary Colloquium arranged by National Archaeological Institute and Museum of Sofia and Welsh Department**, 2010, s.67-88 .
- Engelmann, H-. Knibbe, K. “Das Zollgesetz Der Provinz Asia: Eine neue Inschrift aus Ephesos”, **EA** 14,1989 s.1-222.
- Eraslan, Fehmi- Facella, Fehmi. “Royal Coinage of Commagene in Adıyaman Museum Numismatic Collection”, **24. Araştırma Sonuçları**, 2006,C.1,s.253-261.
- Erdemir, Hatice- Erdemir,Halil. “Kudüs’te Yahudi İsyanı ve Yahudiler”, **History Studies Middle East Special Issue**, 2010, s.117-136.
- Ergeç,R-Abadie,Reynal. “Zeugma ve Apameia 1996 Yılı Çalışmaları”, **19. Kazı Çalışmaları Sonuçları Toplantısı** , C.2,1997, s.409-425.
- Ergeç,Rıfat. “Fırat Seleuka'sı Yahut Zeugma”, **Anadolu Araştırmaları**, 2002,C.16, s. 201-226.
- Erim, Kenan. “Aphrodisias”, **7. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1985,s.541-579.
- Erol, A.F-Tamer D., “Fatsa Cıngirt Kayası 2012-2014 Sezonu Kazılarında Ele Gecen Ağırlıklar Uzerine Değerlendirmeler”, **TÜBAAR** 15: 115-138.
- Ersoy,Yaşar- Koparal,Elif. “Klazomenai Khorası ve Teos Sur İçi Yerleşim Yüzey Araştırmaları 2006 Yılı Çalışmaları”, **25. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2007, C.

3, s.47-70.

Ertekin,Efrumiye. “Principatus Dönem'inde Lykia et Pamphylia Eyaleti'nde Görev Yapmış Olan Curatores Rei Publicae et Correctores”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 2013, C.6, s.497-524.

Esch, Tobias. “Zur Kommunalen Neuordnung Kleinasien durch Pompeius; Kilikia pedeias und Pontos-Ein Vergleich”, **Asia Minor Studies** , 2011, Band 66, s.35-97.

Fabiani, Roberta. “Magistrates and Phylai in Late Classical and Early Hellenistic İlasos”, in **Hellenistic Karia** ed. Riet Van Bremen-Jan Mathieu Carbon, 2006,s.467-576.

Fant, Clayton,J. “Three Seasons of Epigraphical Survey at the Roman İmperial Quarries at Docium (İscehisar)”, **4. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1986, s.127-132.

Feissel Denis. “Deux listes de quartiers d'Antioche astreints au creusement d'un canal (73-74 après J.-C.)”. In: Syria. **Tome** 62, fascicule 1-2, 1985. s. 77-103.

Floriotti, Duymuş,H. “Yeni Asur Dönem'i Yazılı Kaynaklarında Bit Bahiyani Arami Krallığı”, **Tarih Okulu**, Ocak-Nisan 2012,/12, s.23-40.

Forbes, Clarence, A. “Ancient Athletic Guilds”, **Classical Philology** 1955, C.. 50/4, s. 238-252.

Foster, B. “A New Look at the Sumerian Temple State” **Journal of Economic and Social History of the Orient**, 1981, C.14, s.225-241.

French, David.”The Roman Road System of Asia Minor”. In Temporini, H. and Haase, W. eds, **ANRW** 2.7.2,1980, s.698-729

French, David. “1989 Roma Yolları Miltaşlarıve Yazıtları Araştırması”, **8. Araştırma Sonuçları Toplantısı**,1990,s.229-241.

French, David. Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor. The Earliest Roman Paved Roads in Asia Minor. **Arkeoloji Dergisi** 1997, 5, s.179-187.

French, David. “Inscriptions from Southern Lykia”, **Adalya** 4, 1999/2000, s.173-180.

Frontingham, A,L. “A Revised List of Roman Memorial and Triumphal Arches”, **AJA**, 1904, C.4, s.1-34.

Garnsey,Peter. “Trajan's Alimenta: Some Problems”, **Historia**, 1968, s.367-381.

Götter, Ulrich. “Tempel und Grossmacht: Olba/Diokaisareia und das Imperium

Romanum”, in: E. Jean et al. (eds), **La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica, 2001**, C. 12, s.411-416.

Gülşen, F, Fatih. “ Patara'daki Roma Dönem'i Hamamlarında Planlama ve Mimari”, **Atatürk Üniversitesinin Kuruluşunun 50. Yıl Anı Kitabı, Işık Doğudan Yükselir**,2007, s.452-470.

Habicht, C. “New Evidence on The Province of Asia”, **JRS**, V.65, 1975, s.64-91.

Halfmann, H. “Die senatusren aus den kleinasiatischen Provinzen des Römischen Reiches” vom 1. bis 3. Jahrhundert (Asia, pontos-Bithynia, Lykia-Pamphylia, Galatia, xii Cappadocia, Cilicia)», **şurada: Atti del colloquio internazionale AIEGL su epigrafia e ordine, senatusrio, Roma, 14–20 maggio 1981**, II, Roma 1982, s.603–650.

Hammond, Mason. “Pliny the Younger’s Views on Government”, **Harvard Studies in Classical Philology**, 1938, C.49, s. 115-140.

Hanfmann, George- Robert, Louis, Mierse, George. “ The Hellenistic Period”, in **Sardis from Prehistoric To Roman Times**, 1983, s.109-139.

Hanfman, George- Yegül, Fikret- Crawford, John. “ The Roman and Late Antique Period in Sardis from Prehistoric To Roman Times”in **Sardis from Prehistoric To Roman Times**, 1983, s.139-168.

Hansen,Mogen. “Kome. A study in How the Greeks Designated and Classified Settlements Which were not Poleis”, **Studies in Ancient Greek Poleis** 1995, C. 2, s.45-81.

Hansen,Mogen. “The Concepts of Demos, Ekklesia, and Dikasterion in Classical Athens”,**Greek, Roman, Byzantine Studies**, 2010, C.50, s.499-536.

Harland, P.A. “Honours and Worship: Emperors, Imperial Cults and Associations at Ephesus (first to third centuries C.E.)” **Studies in Religion** 25, 1996, s.319–334.

Harper, R,P, “ Recent Epigraphis Research at Cibyra”, **T.T.K.** 1979, c.8, s.513-523.

Hermann, P. “Antiochos der Grosso und Teos ”, **Anadolu**,1965, C. 9,s.29-159.

Hicks,E,L. “An Inscription From Priene”, **JHS** 1883, s.237-242.

Hoff, Ralph Von Den. “New Research in Aizonai 2007-2009”,**Archaeological Research in Western Central Anatolia, Kütahya: Ücmar Press**, 2011, s.122-140.

Hohlfelder, R,L, Vann. “Cabotage in Aperlae in Ancient Lykia”, **IJNA** 29-1,2000,

s.126-135.

Højte, Jakob Munk. “ The Administrative Organisation of the Pontic Kingdom”, in Mithridates VI and Pontic Kingdom, ed. Jakob Munk Højte, **Black Sea Studies 9**, 2009, s. 95-109.

Horsley,G,H,R- Kearsley, R,A. “Another Boundary Stone Between Tymbrassos and Sagalassos in Pisidia”, **ZPE** 121, 1998, s.123-9

Hülten, Oliver. “ Pleistarchos und Die Befestigungsanlagen von Herakleia am Latmos”, **Klio** 2000, C. 2,s.382-408.

Isaac, Benjamin. “The meaning of Limes and Limitanei”, **JRS** 1988, C.78,s.125-147.

İşık,İşkan,H-Eck,W-Engelmann,H. “Der Leuchtturm von Patara und Sex. Marcianus Priscus als Statthalter der Provinz Lykien von Nero bis Vespasian”, **ZPE** 164, 2008, s.91-121.

İdil, Vedat. “Anadolu’da Roma İmparatorluk Dönemi Zafer Takları”, in: N. Başgelen – M. Lugal (Hgg.), Festschrift für Jale İnan / Jale İnan Armağanı, 1989, s.351-362 .

İnan, Jale. “İnan, J.: “Der Demetrios Apollonios Bogen in Perge” **IstMitt** 39, 1989, s. 237-244.

İplikçioğlu, B- Çelgin,V- Çelgin,G. “Termessos ve Egemenlik Alanı Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları, 1997”, **16. Araştırma Sonuçları Toplantısı**,1998, C.1,s.381-387.

İplikçioğlu, Bülent-Çelgin, Gül- Çelgin, Vedat. “Doğu ve Kuzeydoğu Lykien - Güneybatı Pisidia Epigrafik - Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları”, **19. Araştırma Sonuçları Toplantısı** 2002, C.1, s.127-132.

İplikçioğlu, Bülent. “Die Provinz Lykien unter Galba und die Gründung der Doppelprovinz Lykien et Pamphylia unter Vespasian”, **Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften** 143 2, 2008, s.5-23.

İplikçioğlu, Bülent. “Doğu Likya-Batı Pamfilya Epigrafik-Tarihi Coğrafi Araştırmalar 2009”, **ANMED** 2010/8, s.157-159.

İşler, Bülent. “Orta Likya’daki Karabel Yerleşiminde Tarımsal Üretime Yönelik Mimari Bulgular”, **International Periodical For The Languages, Literature and**

History of Turkish or Turkic Volume 9/10 Fall 2014, s. 697-714.

Jacobson, David, M. “ Hadrianic Architecture and Geometry”, **AJA**, C. 90/1, 1986, s.69-85

Jameson, Sheleagh. “Two Lykian Families”, **AS** 66,1966,s.125-137.

Johnson, Pei. “Topographies of Urbanization:Survey in and around Pompeiopolis”, **Sonderdruck Aus Pompeiopolis I, Einne Zwischenbilanz Aus Der Metropole Paphlagoniens Nach Fünf Kampagnen (2006- 2010)**, ed. Latife Summerer, 2011, s.195-207.

Jones, C.P. “Diodorus Paspasos and the Nikephoria of Pergamon” **Chiron** 4, 1974, s.183-205.

Jones, C.P. “Eastern Alimenta and an Inscription of Attaleia”, **JHS** 109,1989,s.189-191.

Jonnes, L-Ric, M. “A New Inscriptions From Phrygia Paroreios: Eumenes II rants Tyraion the Status of a Polis”, **EA** 1997, C.27,s.1-28.

Kaplan, Deniz. “ Ein neuer Kultvorschlag für den Tempel in Elaiussa Sebaste (Kilikien)”, **Olba** 17, 2009, s.23-32.

Kaplan, Deniz. “Diokaisareia’daki (Dağlık Kilikia) Podyumlu Tapınak İçin Tarihleme ve Kült Önerisi”, **Olba** 20, 2012,s.183-200.

Karagöz, Şehrazat. “Küçük Asya Tipi Greko - Pers Bir Eser; Bünyan Sunağı”, **İÜ EF, Anadolu Araştırmaları Dergisi**, XVI II/2,2005b, s.137-152.

Karakaya, Hasan. “Edirne (Hadrianapolis) 2008 yılı Kurtarma Kazıları”, **18. Müze Kurtarma Çalışmaları Sonucu**, 2008, s. 105-135.

Karlson, Lars- Blid, Jesper-Henry, Oliver. “Labraunda 2011”, **Opyscula** 5, 2012, s.49-87.

Kaya, Mehmet Ali, Kaya. “Titus Livius, “Gn. Manlius’un Galat Seferi”, çev. M. Ali Kaya, **Tarih İncelemeleri Dergisi** X 1995,, s.361-377, 1995.

Kaya, Mehmet Ali. “III. Makedonya Savaşına Kadar Roma’nın Anadolu Politikası”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XI, 1996, s.211-232.

Kaya, Mehmet Ali. “Suriye Krallığı’nın Büyük Menderes Havzası’ndaki Kolonileri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi** 15,2000, s.121–135.

Kaya, Mehmet Ali. “Anadolu'daki Roma Garnizonları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**

15,2003,s.83-94.

Kaya, Mehmet, Ali. "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi" **Tarih Araştırmaları Dergisi** 38, 2005, s.11-30.

Kaygusuz, I. "Kimistene'den Yazıtlar", **Türk Arkeoloji Dergisi** XXVI-2, 1983, s.111-146.

Kılavuz, Bülent-Çelikbaş, Ersin. "Paphlagonia Hadrianapolis'i", **Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2013, C. 2/3, s.159-207.

Kınacı, Mesut. " Antikçağda Pontos Bölgesinin Tarihsel Coğrafyası" **Cedrus**, 2015, C.3. s.181-232.

Kirsten, E. "Diokaisareia und Sebaste, zwei Städtegründungen der frühen Kaiserzeit im kilikischen Arbeitsgebiet der Akademie", **Anzeiger Wien** 110, 1973, s.347-363.

Kleiner, Fred, S. "The Arches of Vespasian in Rome", **Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung** 97, 1990, s.127-136.

Koçel-Erdem, Zeynep. "Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönem'i Yapıları", **Arkeoloji ve Sanat** 83, 1998, s.1-11.

Koçhan, Nurettin. "Kyzikos, Hellespontus'da Bir Eyalet Merkezi", **Atatürk Üniversitesi, Güzel sanatlar Dergisi** 31, 2013, s.69-91.

Kolb, Frank. "Hanedanlık Yerleşiminden Otonom Kentte Gelişme:" Klasik Çağda Lykia'da Akültürasyon, **Adalya**, 1998a, C.3, s.37-62.

Kolb, Frank. "1997 Yılı Kyenai Yüzey Araştırmaları", **16. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1998b, C.2, s.385-400.

Kolb, Frank. "Von der Burg zur Polis. Akkulturation in einer kleinasiatischen "Provinz", in: **Jahrbuch des Historischen Kollegs** 2000, 2001, 39-83

Konency, Andreas. "s. Zwei Turmgehöfte in der Chora von Limyra. In: **Anatolia Antiqua**, Tome 5, 1997, s. 101-121.

Koparal, Elif. "Teos and Kybrissos", **Olba** 21, 2013, s.45-71.

Kornemann, Ernest. "Polis und Urbs", **Klio** 1905, C.5, s.72-92.

Körpe, R. "Pers Hakimiyetinde Troas Bölgesi: Demografik Yapı ve Pers Yönetim Sistemi", **İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları** 2012/3, s.157-167.

Kreuz, Patric, A. "Monuments for the King: Royal Presence in the Late Hellenistic

World of Mithridates VI”, in Mithridates VI and Pontic Kingdom, ed. Jakob Munk Højte, **Black Sea Studies** 9, 2009, s. 131-144.

Kurt, Mehmet. “Roma Cumhuriyeti Yönetiminde Kilikya Bölgesi ve Yerel Güçler”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Haziran 2009/1, s. 115-139.

Kurt, Mehmet. “Ovalık Kilikya’da M.Ö. I. Yüzyıl Roma Yönetim Olgusu ve Tarkondimotos Krallığı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 31, Aralık 2011, s.429-446.

Küçükler, Deniz,S. “Arkhaik Öncesi Grek Devlet Yapısını Şekillendiren Politik Gruplar” **D.T.C.F Tarih Araştırmaları dergisi**, 2013, C. 32,s. 107-114.

Laurence, Ray. “Streets and Facades” in A Companion To Roman Architecture, ed. **R.B. Ulrich and C.K. Quenemoen** , 2013, s.399-411.

Le Roy, Christian. “Rapport Sur Les Fouilles Et Restaurations a Xanthos Et Au Letoon en 1986”, **9. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, 1987/2, s.2115-225.

Lomas, Kathryn. “Colonies and Colonization, Roman”, in **The Oxford Dictionary of Ancient Greece and Rome**, 2010, s.256-259.

Lyttekens, Carl. “A Rational-Actor Perspective onthe origins of Liturgies in Ancient Greece”, **Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft** Vol. 153, No. 3 (September 1997), pp. 462-484

Macro, Antony D. “The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium.” In **ANRW** 7.2, 1980, 658–697.

Mägele,S-Richard,J- Waelkens,M.“A Late-Hadrianic Nymphaeum at Sagalassos (Pisidia, Turkey): A Preliminary Report”, **İstMitt** 57, 2007,s.469-504.

Magie, David. “Rome and City States of Western Asia Minor fom 200 to 133 B.C.”, **Anatolian Studies, Presented to William Hepburn Bucklerby W. M. Calder; Josef Keil**, 1939,s.161-186.

Malay, Hasan. “A New Inscription Concerning the Lakimeni, Hodeni and Ankyrani”,**EA** 1 1983, s.23-27.

Malay, Hasan- Petzl, G.“Ehrenbeschlüsse für den Sohn des Anaximbrotos aus Gordos” **EA** 3, 1984, s.157-166.

Malay, Hasan. “Batı Anadolu’da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129)”, **Tarih**

İncelemeleri Dergisi III, 1987, s.13-48.

Malay, Hasan. “Lydia, Karia ve Phrygia’da Araştırmalar” **6. Araştırma Sonuçları Toplantısı**,1989,s.247-52

Malay,Hasan. “Batı Anadolu’da Yerel Tanrılar ve Tapım Merkezleri”, **X. Türk Tarih Kongresi** 1990, s.389-395.

Malay, H- Rici, C. “Two New Decrees from Aigai in Aiolis” **EA** 42, 2009, s.39-46.

Maalmender,Ulrike. “Law and Finance at the Origin”, **Journal of Economic Literature, American Economic Association**, C.47/4, 2009, s.1076-1108.

Mansel, Arif, Müfit. “1970 Yılı Perge Kazısına Dair Ön Rapor”,**TAD** 19-2,1972,s.169-184.

Maurac, Henry, M. “Alexander the Great and the Politics of "Homonoia", **Journal of the History of Ideas** 1949, C.10,s.104-114.

McElderry, Knox. “Some Conjectures on the Reign of Vespasian”, **JRS**, Vol. 3, Part 1, 1913, s. 116-126.

McInerney, Jeremy. "Ethnos and Ethnicity in Early Greece", *Ancient Perceptions of Greek Ethnicity*" ed. **Irad Malkin, Center for Hellenic Studies, Trustees for Harvard University Washington** 2001, s. 51-74

McNicoll, Anthony-Winikoff,Tamara. “A Hellenistic Fortress in Lykia-The Isian Tower?”,**AJA**, 1983, C. 87/3,s.311-323.

Meadows, Andrew. ““The Ptolemaic Annexation of Lycia: **SEG 27.929**” in **Proceedings of the IIIrd International Lycia Congress**,Antalya, 2007,s. 459-470.

Meadows, Andrew-Thonemann, Peter. “The Ptolemaic Inscriptions of Pamphylia”, **ZPE** 186, 2013, s.223–226.

Mertz,A-Tieleman, T.". The letter of Mara Bar Sarapion in context (**Culture & History of the Ancient Near East**) 2012, s.43-66.

Metcalf, William,E. “Hadrianic Novelties”, **Yale University Art Gallery Bulletin**, 2011, s.42-47.

Michels, Christoph. “The Spread of Polis Institutions in Hellenistic Cappadocia and Peer Polity Interaction Model”, **Shifting Social Imaginaries in the Hellenistic Period: Narrations, Practices, and Images. Mnemosyne supplements. Monographs on Greek and Latin language and literature**, ed. Eftychia

Stavrianopoulou, 2013,s.283-311.

Mitchell, S. “ ‘Blucium and Peium: The Galatian Fort of King Deiotaros”, **AS** 24, 1974, s.61-75.

Mitchell,S. “Requisitioned Transport in The Roman Empire,” **JRS**, 66, 1976, s.106-131.

Mitchell,S. “ Galatia Under Tiberius”, **Chiron**, 16, 1986, s.17-33.

Mitchell,S. “Imperial Building in the Eastern Roman Provinces” **Harvard Studies in Classical Philology** 1987, c.91,s.333-365.

Mitchell,M. “Termessos, king Amyntas, and the war with the Sandaliôtai. **A new inscription from Pisidia**», **şurada: ed. David, French**, 1994, s.95-105.

Mitchell,S. “In Search of the Pontic Community in Antiquity”**in Proceedings of the British Academy 114. Representation of Empire, Rome and the Mediterranean World**, 2002, s.35-64.

Mitchell,S. “The Treaty between Rome and Lykia of 46 B.C”, in: R. Pintaudi (ed.), **Papyrologica Florentina 35: Papyri Graecae Schøyen**,2005 s.165–258.

Mitchell, “Geography, Politics, and Imperialism in the Asian Customs Law”. **Şurada: The Customs Law of Asia**. Ed. by M.Cottier, M. H. Crawford et al., 2008,s.165-201.

Mitford, T,B. “ Further Contributions to the Epigraphy of Cyprus”, **AJA** 65, 1961, s.93–151.

Mitford, T,B. “Further Inscriptions from the Cappadocian Limes,”**JRS** 64, 1974,s.167-178.

Mitford, T,B- Andrews, St. “Roman Rough Cilicia”, **ANRW**, II, 7.2 1980,s. 1230-1261.

Mitford, T,B. “Inscriptiones Ponticae-Sebastopolis”, **ZPE** 87,1991,s.181–243.

Morris,Sarah-Papadopoulos, John,K. “Greek Towers and Slaves: An Archaeology of Exploitation” **AJA**, 2005, C. 109, No. 2, s.155-225.

Munro, J,Arthur. “A Letter from Antigonos to Scepsis, 311 B. C” **JHS**,1899. C. 19 s. 330-340.

Nicols,J. “Patrons of Greek Cities In Early Principate”, **ZPE** 80, 1990,s.81-100.

Nielsen,Thomas, H. “A Survey of dependent poleis in Classical Arkadia”,

in:**CPCPapers** 1996, C.3, s. 63-105.

Nielsen, Thomas. “. “ Phrourion A Note On Sources in Classical Sources and Diodorus Siculus” **Even More Studies in Ancient Greek**, 2002 49-65.

Oktan,Mehmet. “Roma Cumhuriyeti Dönem'inde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler”, **Anadolu** 34, 2008, s.47-75.

Oliver,. “The Roman Governor's Permission for a Decree of The Polis”, **Hesperia** 1954,C.26,s.163-167.

Onur, Fatih. “Two Procuratorian Inscriptions from Perge”, **Gephyra** 5, 2008,s.53-66.

Önen, Tüner,N-Arslan,Murat-Takmer,Burak. “New Inscriptions from Tokat Museum I”, **Gephyra** 3, 2006,s.183-193.

Önen-Tüner,N. “Yazıtlar Işığında Phaselis”, Şurada: Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: **Anadolu Akdenizi Sempozyumu**, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Kongre, Sempozyum, Seminer Dizisi: 3. Ed. K. Dörtlük- T. Kahya- R. Boyraz/Seyhan. Ertekin, Antalya 2012, s.479-488.

Özalp, Selim-Emre, Ömer-Doğan, Ahmet. “Kuzey Anadolu Fayı Güney Kolu'nun Segment Yapısı ve Gemlik Fayının Paleosismik Davranışı,KB Anadolu”, **Maden Teknik Arama Dergisi**, 2013, C.147,s.1-17.

Özgüç, Nimet. “Samsat 1984 yılı Kazıları”, **7. Kazı Sonuçları Toplantısı**,1985 ss:221-227.

Özgüç, Nimet. “ Samsat Mühürleri”, **Belleten** 51/200, 1987, s.429-439.

Özsait,Mehmet. “Küçük Asya'da Roma Kolonileri”, bk.: N. Başgelen v.d. (ed.), **Zafer Taşlıkhoğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Çalışmaları** 1999, C.1.s 123-136.

Pamir, Hatice-Yamaç,İnanç. “ Antiokeia Ad Orontes Su Yolları”, **Adalya** , 2012, C. 15, s.33-65.

Rautbischek, Anthony,E. “Hadrian as the Son of Zeus Eleutherios, **AJA** 1945,C.49, s.128-134.

Rauh, Nicholas- Townsed, Rhys-Hoff, Michael-Dillon, Matthew- Rothaus, Richard- Caner, Hülya-Akkemik, Ünal- Wandsnider, Luann- Özener, Sancar-Dore, Christopher. “Life in the Truck Lane: **Urban Development in Western Rough Cilicia**”,**Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien**

2009, s.253-313.

Reger, E.S. " Island with one Polis versus Islands with Several Poleis", **The polis Urban Center and Political Community**, 1997, s.450-493.

Reger, "Sympoliteai in Hellenistic Asia", in **The Greco-Roman East: Politics, Culture**, 2004, Society, 31. cilt ed. Stephen Colvin, s. 169-181.

Rheidt, Klaus. "Landlicher Kult und Stadische Siedlung: Aizonai in Phrygien Stadt und Umland Neue Ergebnisse" **archdologischen Bau- und Siedlungsforschung** (Ed. E.-L. Schwandner and K. Rheidt), 1999, s.237-253

Ricl, M-Akat,S. "An Honorary Inscription for Cn. Vergilius Capito", **EA** 40, 2007, s.29-32.

Rigsby, Kent. "Agathapolis and Doulopolis", **EA** 2005, C.38,s.109-115.

Romeo, Ilara. "The PanHelenion and Ethnic Identity in Hadrianic Greece ", **Classical Philology** 2002, s.21-40.

Rostvotzeff, Mikhail. " The Problem of the Origin of Serfdom in the Roman Empire", **The Journal of Land & Public Utility Economics**, 1926, C.2, No. 2, s 198-205.

Ruscu, Ligia. " Sinopeans Abroad and Foreigners at Sinope", *AWE* 7, 2008, s.79-103.

Rzepka, Jacek. "Ethnos, Koinon, Sympoliteia and Greek Federal States." *Euergesias Charin: Studies presented to Ewa Wipszycka and Benedetto Bravo by their Disciples. JJP Suppl I* 2002,s. 225-247.

Salmon,E,T. "Roman Expansion and Roman Colonization in Italy", **Phoenix** 1955, C.9,s.63-75.

Sams, G. K.- Voigt M. M., "Gordion Archaeological Activities", **20. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1998, C.1, Ank, 559-576.

Sapyrkin,S,J. "The Religion and Cult of Pontic Kingdom", in Mithridates VI and Pontic Kingdom, ed. Jakob Munk Højte, **Black Sea Studies** 9, 2009, s. 249-276.

Sayar, Mustafa.,H "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1993, **12. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara, 1995, s.39-60.

Sayar, Mustafa,H. "Kilikia'da Epigrafi-Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1997", 1998, **16. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara, C.1, s.409-423.

- Sayar, Mustafa H. “Antik Kilikya’nın Şehirleşmesi”, **12.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, 1999,C.1, s. 193-21
- Sayar, Mustafa. “Doğu Trakya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1999. **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı**,Ankara, 2000, s. 289–300.
- Sayar, Mustafa. “Kastabala Çukurova'nın Kutsal Kenti”, **Arkeoloji ve Sanat Dergisi** 2000, C.99,s.2-14.
- Sayar, Mustafa. “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1999.”, **18.Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara 2001, s.275–288.
- Sayar, Mustafa. “Historical Development Of Urbanization İn Cilicia İn Helenistic And Roman Periods”, **Pisa: Tra oriente e occidente. Indigeni, Greci e Romani in Asia Minore. Atti del Convegno Internazionale Cividale delö friuli**, 28-30 Settembre 2006, 2007, s. 247- 257.
- Scherer, P. “The Historical Topography of Ephesos in Western Asia Minor”,**New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Perge and Xanthos. ed. D, Parrish, JRA Supplementary Series 45**, 2001,s.56-87.
- Schuler, Christoff. “Kolonisten und Einheimische in Einer Attalosischen Polisgründung”, **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik** 128,1999, 124–132.
- Schuler, C. “Die griechischen Inschriften von Phellos“ in Beitrag zu Zimmermann, Martin, Vorbericht Phellos 2002 – 2004. **İstMitt** 55, 2005, s.250 – 269
- Segre, M. “Iscrizioni di Licia. I. Tolomeo di Telmesso”, **Clara Rhodos** 9, 1938, s.181–208.
- Sökmen, Emine. “Characteristics of the Temple States of Pontos” Mithridates VI and Pontic Kingdom, **Black Sea Studies**, 2009.
- Sherk, Robert. ““The Inermes Provinciae of Asia Minor”, **The American Journal of philology**, 1955, C.76/4 s. 400–413
- Sherk, Robert. “Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. To A.D. 114”, **ANRW**, 1980, s.954-1052.
- Sherk, Robert, K. “The eponymous officials of Greek Cities V”, Aus: **ZPE** 96, 1993, s.267–295.
- Sherwin-White,S. “Ancient archives: the edict of Alexander to Priene, a reappraisal’ , **JHS** 1985, s.69–89.

- Smith,R,R,R. “The Imperial Reliefs from the Sebasteion at Aphrodisias.” **JRS**, 1987,C.77, s.22-138.
- Söğüt, Bilal. “Kilikya Bölgesindeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları İmparator. Claudius Dönem’i Tapınakları, **Varia Anatolica** 13, 2001, s.479-504.
- Söğüt, Bilal. “Stratonikeia 2008 Yılı Çalışmaları”, **4. Kazı Çalışmaları Sonuçları**, 2009, s.263-287.
- Spanu, Marcello. “ Archaeological Suvey in Keramos, 1993”,**12. Araştırma Sonuçları**, 1994, s.133-145.
- Stanzl, G. “Das Ptolemaion von Limyra. Vom Entstehen eines antiken Bauwerks.“ 2003, **AW** 1, s3-14
- Strobel, K.: “State formation by the Galatians of Asia Minor. Politico-historical and cultural processes in Helenistic Central Anatolia”, **Anatolica** 28, 2002,s.1-44.
- Stroebel,K. “The Galatians in the Roman Empire. Historical tradition and ethnic identity in Helenistic and Roman Asia Minor,” **Ethnic Constructs in Antiquity** ed. Ton Derk-Nico Roymans,2009.
- Strocka, Michael, Volker. “Datierungskriterien kleinasiatischer Girlandensarkophage”, **Archaeologier Anzeiger**, 1996, s.455-473.
- Strocka, V.M. (2003). The Celsus Library in Ephesus. Ancient libraries in Anatolia: **Libraries of Hattusha Pergamon Ephesus Nysa içinde**, 2003, s.33-44.
- Sullivan, Richard. “The Dynasty of Commagene”, in **ANRW** 2,C.8, 1978,s.732-798.
- Sullivan, Richard. “Thrace in Eastern Dynasty Network”, **ANRW**, 1979, s.186-211.
- Syme,Ronald. “Journeys of Hadrian”, **ZPE** 73, 1988, s.59–170.
- Şahin, Sencer. “ Ein Neus Dekret der Symmoria Zu Ehren Ihrer Prostatai in Teos”, **EA** 1985,C. 5,s.13-17.
- Şahin, Sencer. “Phrygia Epiktetos”, **4. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1986,s.265-268.
- Şahin, Sencer. “Bau einer Säulenstraße in Attaleia (Pamphylien) unter Tiberius-Caligula?”, **EA** 25, 1995, s. 25-28.
- Şahin,Sencer. “Perge kentinin Kurucuları ve Plancia Magna”, **Adalya** 1, 1996,s.45-52.
- Şahin, Sencer. “Bauhistorisch-epigraphische Zeugnisse aus dem Theater von Perge,

Olba III, 2000, s. 199-209.

Şahin, Sencer. "Patara Deniz Feneri: Eleştiriye Eleştiri," in **Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World**, 2009, s.331-345.

Şahin, Akyürek, N-Burak, Takmer-Onur, Fatih. "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 2. Lykia Eyaleti Gümrük Yasası: Nero Dönem'ine Ait Andriake Gümrük Yazıtı Hakkında Ön Rapor", **Eskiçağ Yazıları** 3, 2012, s.201-240.

Şahin, Hamdi. "Dağlık Kilikia 2007: Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları", **ANMED** 2008, C.6. s.120-130.

Şahin, Sencer. "Stadiasmus Patarensis. Likya'nın Roma Yolları", **Arkeoloji ve Sanat** 136, 2011, s.89-128.

Şenyurt, S., Y., "Kurul Kalesi Excavations: Archaeological Contributions to the Pontic Kingdom of Mithridates VI Eupator", (Ed.) R., Frece, **Contacts, Migrations, and Climate Change Conference Brochure**, Prague, 12, 2015,.

Şenyurt, S., Y.,- Akçay, A., "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler," **Seleuceia**, 2016, 221-231.

Şimşek, Celal. "Şimşek, C., " Dönemi Hierapolis Roma Hamamı Kazısı", **7. Müze Kurtarma Kazıları Semineri** , 1997, s.1-27,

Takmer, Burak. "Lex Portorii Provinciae Lykiae Ein Vorbericht über die Zollinschrift aus Andriake aus neronischer Zeit", **Gephyra** 4, 2007a, s.165-188.

Takmer, Burak-Önen, Nihal. "Via Sebaste: Anadolu'nun En İyi Korunmuş Roma Yolu'nun Varsak'tan Geçen Güzergahı", **Varsak Belediyesi Kültür Yayınları** 2, ANTALYA, 2007b, s.1-32.

Takmer, Burak. "Stadiasmus Patarensis için Parerga 2: Sidyma I. Yeni Yazıtlarla Birlikte Yerleşim Tarihçesi", **Gephyra** 2010, C. 7, s.95-137.

Takmer, Burak. "Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları 4. Lex Portorii Provinciae Asiae (Asia Eyaleti Gümrük Yasası)", **Eskiçağ Yazıları** 4, Akyürek Şahin N. E., Takmer B., Onur F., Ed., **Arkeoloji ve Sanat Yayınları**, İstanbul, 2013, s.103-206.

Taşdöner, Kevser. "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri", **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi** 31, 2012, s.209-236.

Tempesta, Claudia. "Antiochos IV Epiphanes and Cilicia", **Adalya** 2005, S.8, s.59-83.

Tempesta, Claudia. "Central and ocal Powers in Rough Cilicia", **An Offprint Rough**

Cilicia New Historical and Archaeological Approaches, 2007, s.27-43.

Thompson,Homer,A. “The Agora at Athens and Greek Market Place”, **Journal of the Society of Architectural Historians** Vol. 13/ 4 Aralık 1954, s. 9-14.

Thonemann, Peter. “Polemo: Son of Polemo”, **EA** 37, 2004,s.144-150.

Thür,H. “ The Processional Way in Ephesos as a place of Cult and Burial”, in **Ephesos Metropolis of Asia An İnterdisciplinary Approach to Its Archaeology**, Religion and Culture ed. Helmut Koester, 1995,s.157-187.

Tobin, J. “The Tarcondimotid Dynasty in Smooth Cilicia”, É. Jean et al. (eds), *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux*, **Varia Anatolica**,13, 2001,s.381-388

Tozan,Murat. “Aristonikos Ayaklanması Hakkında Son Zamanlarda Yayınlanan Belgeler ve Çeşitli Görüşler”, **Uluslararası Bergama Sempozyumu**, 7-9 Nisan 2011, C.1, s.158-179.

Tozan, Murat.“Marcus Antonius’un Korsanlara Karşı Seferi ve *Lex De Provinciis Praetoriis*” **Tarih Okulu** 15 (2013) 1-26.

Tuchelt, K. “ Bouleuterion und Ara Augusti. **İstMitt** 25, 1975, s.91- 123.

Tül, Şükrü-Aydaş,Murat. “Mesogis Üstündeki Larisa, Derira, Siderus”, **Ege Defterleri** 02, 2011, s. 3-20.

Uzunoğlu,H. “Neue Inschriften aus Apollonia ad Rhyndacum”,**Vir Doctus Anaticus, Sencer Şahin Adına Yazılar**, ed. Burak Takmer, Nuray Akdoğu N. Arca, Nuray Gökalp Özdil, İstanbul,2016,s.882-891.

Uyttherhoeven, I-Waelkens, M-Torun,E. “Sagalassos 2010 yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları; Alanın Güneybatı Köşesi”, **33. Kazı Çalışmaları Sonucu**, 2011, C.3, s.

Uzunaslan, Abdurrahman. “Mimari Tipoloji ve Fonksiyon Açısından Aphrodisias Stadyumu”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi** 2010/:21, s.11-42.

Van Der Spek, Bert. “New Evidence Of Seleukid Land Policy”, in **H. Sancisi-Weerdenburg (ed.), De agri cultura. In memoriam Pieter Willem de Neeve** 1993, s.61-77.

Vandeput, L. “The Reuse of Hadrianic Architectural Elements in Basilica E1 at Sagalassos”, in **Sagalassos I: First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations**, ed. Marc Waelkens, 1993,s.93-100.

- Vardar, L- Vardar,Nalan, Akyürek, Vardar. “Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerlesmeleri Yüzey Araştırması: Ankara İli 1996” **15. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1997, C.I, s.245-264.
- Vardar,Levent, Egemen- Nalan, Akyürek,Vardar. “Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması:Ankara İli, 1998”, **17. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1999, C. 1,s.163-169.
- Vardar L. “Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerlesmeleri Yüzey Arastırması: Ankara ve Kırıkkale İlleri”, **28. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2006, C.1, s.237-241.
- Varinlioğlu, Ender. “Karya'nın Hellenistik Dönem kentleri”, **12 Araştırma sonuçları Toplantısı** 1995, 25-29.
- Vasunia, Phiroze. “Plutarch and the Return of the Archaic” in **Flavian Rome, Culture, Image**, Text ed. A.J. Boyle- W, J, 2003,s.369-391.
- Visocnik, Julijana. “Individulas with Pseudogentilica in the Area of Celeia and Their Status”, in **Zwischen Region und Reich: das Gebiet der oberen Donau im Imperium Romanum**, ed. Peter Herz, Oliver Stoll 2010, s.43-57.
- Waelkens, Marc. “M. Waelkens, Romanization in the East, in: **İstMitt**, Band 52,2002, s.311-368.
- Wannagant, D., “Bericht über die erste Forschungskampagne in Diokaisareia/Uzuncaburç”, **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2003, C.1,s.197-207.
- Wright, Nicholas,L. “A New Dated coin of Tarcondimotos II from Anazarbos”, **AS** 29,2009,s.73-75.
- Wright, Nicholas,L. “The House of Tarcondimotos, A Late Helenistic Dynasty between Rome and The East”, **AS** 62, 2012,s.69-88.
- Wörrle, M. “Epigraphische Forschungen zur Geschichte Lykiens II. Ptolemaios II und Telmessos”, **Chiron** 1978, C.8, s.201–246.
- Wörrle,M. “Epigraphische Forschungen zur Geschichte Lykiens VII. Asarönü, ein Peripolion von Limyra-In: **Chiron** 29, 1999, s.353-370.
- Yıldırım, Ercüment. “Roma Parth Mücadelesinde Fırat Nehrinin Jeopolitik Önemi,” **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2012, Sayı: 7, s.45 – 64

Zoroğlu, Levent. “Kilikya Berenikesi’nin Yeri”, **Olba** II, 2 (özel sayı), 1999, 369-380.

Kitaplar

- Abbott,F- Johnson,A,C. F, F& A, C. **Municipial Administration İn Roman Empire**. New York, 1926.
- Ager,Sheila. **Interstate Arbitrations İn The Greek World, 337-90 B.C.**, California, University of California, 1997.
- Akarca, Akarca, **Şehir ve Savunması**, Ankara, TTK, 1998.
- Akşit,Oktay. **Likya Tarihi**, İstanbul,1967.
- Akşit, Oktay. **Roma İmparatorluk Tarihi**, İstanbul, 1985.
- Akurgal, Ekrem. **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul,2007.
- Alföldy, .**Noricum**, Routledge,London,1974.
- Allen,R,E. **The Attalos Kingdom**, Oxford University Pres, New York, 1983.
- Alzinger,William. **Augusteische Architektur in Ephesos**. (Sonderschriften herausgegeben vom Österreichischen Archäologischen Institut in Wien) Bd. 16,Wien, Im Selbstverlag,1974.
- Anadolu, M. **İstanbul ve Anadolu'da Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları**, İstanbul, 2001.
- Anderson, J. G. C. **Studia Pontica I: A Journey of Exploration in Pontos**, Bruxelles, 1903.
- Ando, C. **İmperial İdeology and provincial Loyalty**, Berkeley,2000.
- Anson, M, Edward. **Alexander The Great: Themes And Issues**. UK, Bloomsbury, 2013.
- Aperghis, G,G. **The Seleukid Royal Economy The Finances and Financial Administration of the Seleukid Empire**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Arca, Akdoğu,E. **Küçük Asya'nın Sınır Yazıtları**", Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.
- Arıkan,Erciyas,B. **Studies in the Archaeology of Helenistic Pontos: the Settlements, Monuments, and Coinage of Mithridates VI and Predecessor**, Doctorate Philophsy, Cincinatti University,2001.
- Arıkan, Erciyas, B. **Wealth, Aristocracy, and Royal Propaganda Under The Helenistic Kingdom of Mithradatids in Central Black Sea Region in Turkey**,

- Colloquia Pontica Vol.12, Leiden, Brill Academic Publisher, 2006.
- Armstrong,J. **Roman Phrygia: Cities and Their Coinage**, Phd University College London, 1998.
- Arnold,W. **The Roman Provincial Administration To The Constantine The Great**, New York, 1914.
- Arslan, M. **Mithridates VI Eupator ve Roma**, Akdeniz Üniveritesi Yayınlanmamış Doktora Tezi,2002.
- Arslan,M. **Galater Die Vergessenen Kelten**, Via Verbis, 2004.
- Arslan, Murat. **Mithridates Eupator: Roma'nın En Büyük Düşmanı**, İstanbul, Odin Yayıncılık, 2007.
- Arslan,Murat. **İstanbul'un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Helenistik Dönemler**, İstanbul, Odin Yayıncılık,2010.
- Ascough, Richard. **Religious Rivalries and The Struggle For Success in Sardis and Smyrna**, Canada, Wilfrid Laurie University Press, 2005.
- Aşkın, Ercan, **Kent Planı ve Mimari Yapılanması Açısından Cilicia ve Lykia Bölgelerindeki Roma Dönemi Kentlerinin Karşılaştırılması**”, Mersin Üniversitesi Yayınlanamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Austin,M,M-Vidal-Naquet, **Economic and Social History of Ancient Greece: An Introduction**, California, California University Press, 1980.
- Badian,E. **Foreign Clientela**, London, Clarendon Press, 1958.
- Bagnall, Robert, S. **The Administration of the Ptolomaic Possessions Outside Egypt**: Leiden, Brill,1976.
- Bagnall, Robert,S-Derow,Peter, **The Helenistic Period: Historical Sources in Translation. Blackwell Sourcebooks in Ancient History**, Malden, MA and Oxford: Blackwell, 2004.
- Baal,W. **Rome in The East**, London,2000.
- Barrett, Anthony, A. **Caligula: The Corruption of Power**, London, New York, Routledge, 1989.
- Bartusis, Mark,C. **Land and Privilege in Byzantium: The Institution of Pronoia**, **Cambridge**, Cambridge University Press, 2013.
- Bayburtoğlu, Cevdet. **Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer Arykanda**, İstanbul,

Homer Kitabevi, 2003.

Baydur, Nezahat. **Roma Sikkeleri**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1998.

Bean,G,E. **Side Kitabeleri**, Ankara, TTK, 1965.

Bean, G.E., Mitford, T.B. **Journeys in Rough Cilicia in 1962 and 1963**. Vienna,1967.

Bean, George,E- Mitford, Bruce, T. **Journey of Rough Cilicia**, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch Historische Klasse Denkschriften 102, Vienna, 1970.

Beck, Hans. **Polis Und Koinon**, Stutgard, Fran Steiner Verlag,1997.

Beck,Hans.**A Companion to Ancient Greek Government**, Wiley-Blackwell,New York, 2013.

Benedict, Coleman, Hamilton. **A History of Narbo**, Princeton, Princeton University Press, 1941.

Bennett, Julian. **Trajan: Optimus Princeps**, London, New York, Routledge, 1997.

Berger, Adolf. **Encyclopedic Dictionary of Roman Law**, Philadelphia, Transactions of the American Philosophical Society, New Series, 43.2,1953.

Berthold, Richard,M. **Rhodes in The Helenistic Age**, Cornell University Press, 2009.

Berti, F. **Arslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme : Türkiye'deki İtalyan Kazıları**, Ankara, İtalyan Kültür Merkezi, 1993.

Billows, E, Richard. **King and Colonists: Aspects of Macedonian Imperialism**.New York, ,Brill, 1995.

Billows, E, Richard. **Antigonos The One Eyed**. Oxford, University of California,1997.

Bintliff, John. **Issues in the Economic and Ecological Understanding of the Chora of the Classical Polis in its Social Context: A View from the Intensive Survey Tradition of the Greek Homeland**. Aarhus University Press, 2006.

Birley, Anthony, Richard. **Hadrian: The Restless Emperor**, New York, Routledge, 1997.

Boatwright, Mary. **Hadrian And Cities of Roman Empire**, Princeton, Princeton University Pres, 2002.

- Borchhardt, J. **Der Fries vom Kenotaph für Gaius Caesar in Limyra**, Phoibos, Wien 2002
- Bosch, Emile. **Quellen Zur Geschichte Der Stadt Ankara Im Altertum**. Ankara, 1967.
- Briant, Pierre. **From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire**, trans. Peter, T, Daniels, Eisenbrauns, USA, 2002.
- British Museum Catalogue of the Greek coins of Ionia**, London ed. by Barclay Head, London, 1892.
- British Museum Catalogue of the Greek coins of Galatia, Cappadocia, and Syria**, London ed. by Wroth Warwick London, 1899.
- British Museum Catalogue of the Greek coins of Lydia**, London, 1901.
- British Museum Catalogue of the Greek coins of Phrygia**, Trustees, 1844-1914.
- Breadsteds, James, H. **Ancient Records of Egypt: Historical Documents From Earliest Times to Persian Conquest**, Vol. 1-5, Chicago, Chicago University Press, 1906.
- Brennan, Steve. **The Gigantic Book of Pirate Stories**, New York, Skyhorse Publishing, 2007.
- Bresson, A.- R. Descat (2001), **Les cités d'Asie Mineure occidentale au IIe siècle a.c.**, Ausonius, Paris.
- Brunt, P. **Roman Imperial Themes**, Oxford, Clarendon Press, 1990.
- Bryce, Trevor. **The Lykians: The Lykians in Literary and Epigraphic Sources**, Denmark, Museum Tusculanum Press, 1986.
- Broughton, T, R, S. 1938. **An Economic Survey of Ancient Rome, Roman Asia Minor, IV**, Baltimore, 1938.
- Buckler, W, H-Robinson, D, M. **Sardis, vol. vii.i: Greek and Latin Inscriptions**. Leiden, 1932..
- Buckler, John-Beck, Hans. **Central Greece and the Politics of Power in the Fourth Century BC**, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- Budin, Stephanie, L. **The Ancient Greeks New Perspectives**, California, ABC-CLIO, inc, 2004.
- Bunson, Matthew. **Encyclopedia of the Roman Empire**, New York, Facts on

File,2009.

Burrell, Barbara. **Neokoroi Grek Cities and Roman Emperors**, University of Cincinnati , Brill,Leiden,2004.

Burnett,Andrew- Amandry, Michel-Alegres,Ripolles,P,P . **Roman Provincial Coinage, Supplement 2**, British Museum Press, 2003.

Butcher, Kevin. **Roman Syria and the Near East**, California, Christopher Hudson,2003.

Campbell,Scott-Fainstein,Susan. **Planning Theory**, Wiley Blackwell,2003.

Cargill, Jack. **Athenian Settlements of the Fourth Century B.C.** Brill, Leiden, New York, 1995.

Chapot, P, Victor. **La Province Romaine Proconsulaire D'Asie Depuis Ses Origines Jusqu'a 'À la Fin Du Haut-Empire**, Paris, Paris E. Boullion, 1901.

Charlesworth, M,P. **Documents Illustrating The Reigns of Claudius and Nero**, Cambridge, Cambridge University Press, 1939.

Clauss, Manfred. **Kaiser und Gott: Herrscherkult im Römischen Reich**, Leipzig, K G Saur München, 1999.

Cohen, Getzel, M.**The Seleucid Colonies: Studies in Founding, Administration and Organization**, Franz Steiner Verlag GMBH,Stutgard, 1978.

Cohen, Getzel,M. **The Helenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor**, California, California University Press, 1995.

Cohen, Edward. **The Athenian Nation**, Princeton University Press, Princeton,2000.

Cohen, Getzel,M. **The Helenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa**,California, California University Press, 2006.

Cohen, Getzel, M. **The Helenistic Settlements in The East from Armenia and Mesopotamia to Bactria and India**, California, California University Press,2013.

Collis,John. **The Celts: Origins, Myths & Inventions**, Tempus, 2003.

Cook, J, C-Plommer, W,H. **The Sanctuary of Hemithea at Kastabos**. London, 1966.

Cook, J. **The Troad :An Archaeological and Topographical Study**, Oxford, Clarendon Press, 1973.

Coulton,J,J. **The Architectural Development of The Stoa**, Clarendon Press,

Oxford.1976.

Cramme,Stephen. **Die Bedeutung des Euergetismus für die Finanzierung städtischer Aufgaben in der Provinz Asia** , Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln,2001.

Craven,L. **Antony's Oriental Policy until the defeat of the Parthian Expedition**, Coloumbia, Missouri, Missouri University Press, 1920.

Cumont, Fr-Cumont,E. **Studica Pontica II**, Bruxelles,1906.

Demircioğlu,H. **Roma Tarihi**, Ankara,TTK, 1953.

De Souza, Philipp. **Piracy in Graeco-Roman World**. UK,USA, Cambridge University Press, 1999.

Dignas, B. **Economy of the Sacred in Hellenistic and Roman Asia Minor**, Oxford, Oxford.University Press, 2002.

Dillon,Mathhew-Garland, Lyanda. **Ancient Rome: From the Early Republic to the Assassination of Julius Caesar**, New York, Routledge,2005.

Dimitriev, Sviatoslava. **City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor**, Oxford University Press, 2005.

Dimitriev, Sviatoslava. **The Greek Slogan of Freedom and Early Roman Politics in Greece**,Oxford University Press, New York,2011..

Dinç, Senem. **Helenizm ve Roma Çağları Sympoliteaları**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Doğancı, Kamil. **Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)** Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.

Downey,G. **Ancient Antioch**, Princeton, 1961.

Dönmez, Öztürk,F. **Lykia Bölgesi'nde Roma Vatandaşlık Verme Politikası (Principatus'un Başlangıcından M.S. 212'ye Kadar)** Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

Dörner,F,Karlt-Theresa Goell. **Arsameia am Nymphaios: Die Ausgrabungen im Hierothesion des Mithradates Kallinikos von 1953-1956**. Gebr. Mann, 1963

Dörner, F,Karl. **Kommagene das Land Ubi ferrum Nascitur**, Österreichische Kommissions Verlag Hermann Böhlau Nachf./Graz ,1965.

- Droysen, Gustav. **Büyük İskender Tarihi**, çev. Bala Özdemir, Sosyal Yayınları, İstanbul,2010.
- Duncan-Jones,R. **Economy Of The Roman Empire**, Cambridge University Press, New York, 1982.
- Duncan-Jones, R. **Money and Government in the Roman Empire**, Cambridge University Press, 1994.
- Dusinberre, Elspeth. **Empire, Authority, and Autonomy in Achaemenid Anatolia**. London, Cambridge University Press, 2013.
- Ehrenberg-Jones,V. **Documents Illustrating the Reigns of Augustus and Tiberius**, Clarendon Press,1976.
- Eilers, Claude. **Roman Patron of Greek Cities**, New York, Oxford University Press, 2002.
- Elliger, Winfried. **Geschichte Einer antikites Weltstadt**, Stutgard, Kolhammer,1992.
- Erdkamp,Paul. **The Grain Market in Roman Empire: A Social, Political and Economic Study**, New York, Cambridge University Press, 2005.
- Elliott,T. **Epigraphic Evidence For Boundary Disputes in The Roman Empire**, Chapel Hill University Doctorate Philopsy, 2004.
- Erim, Kenan. **Aphrodisias City Of Venus**, New York, 1986
- Erol, Ayşe. **Aiolia, İonia, Karia, Lykia, Pisidia, Pamphylia, Kilikia Bölgesi Çeşme Yapıları**, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.
- Erzen, A. **İlkçağda Ankara**, Ankara, 1946.
- Fagan,Garett,M. **Three Studies in Roman Public Bathing: Origins, Growth and Social Aspects**, Doctorate Philopshy Mc Master University,1993.
- Fagan, Garrett, G. **Bathing in Public in the Roman World**, Michigan, University Of Michigan Press,2002.
- Farrington,Andrew. **The Roman Baths of Lykia: An Architectural Study**, London, 1995.
- Ferrero, Bernardo De Bernardi. **Batı Anadolu'nun Eskiçağ Tiyatroları**, Ankara,İtalyan Kültür Merkezi,Arkeoloji Araştırma Merkezi, 1988.
- Forysthe, Gary. **A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First**

- Punic War**, California, California University Press, 2006.
- Fontenrose, Joseph, E. **Didyma: Apollo's Oracle, Cult, and Companions**, Berkeley, London, University of California Press, 1988.
- Foss, C. **Roman Historical Coins**, New York, Seaby, 1990.
- Frank, Tenney. **An Economic History of Rome**, Baltimore, John Hopkins University Press, 1927.
- French, D. **Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Vol. 3, Fasc.3/2, Galatia**, British Institute at Ankara, 2012.
- French, David. **Roman Roads and Milesstones of Asia Minor, Vol. 3, Fasc.3/4, pontos et Bithynia**, British Institute at Ankara, 2013.
- French, David. **Roman Roads and Milesstones of Asia Minor, Vol. 3, Fasc.3/5 Asia**, British Institute at Ankara, 2014.
- Freeman, Edward, A. **History of Sicily from Earliest Times**, London, Clarendon Press, 1892.
- Freis, Helmuth. **Historische Inschriften Zur Römischen Kaiserzeit: von Augustus bis Konstantin**, Germany, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1984.
- Friend, J, Lennard. **The Athenian Ephebeia in the Lycurgan Period: 334/3 – 322/1 B.C.** Doctor of Philosophy The University of Texas at Austin August, 2009.
- Friesen, Steven. **Twice Neokoros, Ephesus, Asia and the Cult of the Flavian Imperial Family**, Leiden, New York, 1993.
- Fyfe, Theodore. **Hellenistic Architecture: Introductory Study**, Cambridge, Cambridge University Press, 1936.
- Gaertringen, Von, F.F. **Inschriften von Priene**, Berlin, Druck und Verlag Von Georg Reimer, 1906.
- Garnsey, Peter, Saller, Richard. **The Roman Empire: Economy, Society, and Culture**, University of California Press, New York, 1987.
- Garnsey, Peter. **Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World: Responses to Risk and Crisis**, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- Garzetti, A. **From Tiberius To The Antonines**, London, 1974.
- Graff, Fritz. **Apollo**, New York, Routledge, 2008.
- Grainger, John, D. **Nerva and the Roman Succession Crisis of AD 96-99.**, London,

Routledge,2003

Grainger, John,D. **The Cities of Pamphylia**, Oxford, Oxbow Books,2009.

Grant, M. **From Imperium To Auctoritas**, Cambridge, Cambridge University Press, 1969.

Grant,M. **The Roman Emperor's**, New York, Scribners, 1985.

Gregory, Andrew, P. **Village Society in Helenistic and Roman Asia Minor**, Doctor of Philosophy The Columbia University, 1997.

Griffith,G,T. **The Mercenaries of the Helenistic World**, Cambridge University Press, Cambridge,1935.

Griffin, Miriam,T. **Nero: The End of a Dynasty**, New York, Routledge, 1984.

Griffin,Miriam. **A Companion to Julius Caesar**, John Wiley&Sons, 2009.

Guralnick, E. **Sardis Twenty Seven of Discoveries**, New York, 1987.

Gruen, Erich,S. **The Helenistic World and the Coming of Rome, 1. cilt**, California, California University Press,1984.

Gruen, Erich, S. **Cultural Identity in the Ancient Mediterranean**, Paul Getty, Los Angeles, 2011.

Grunewald, Thomas. **Bandits in the Roman Empire Myth and Reality**, trans. John Drinkwater, Routledge, 2004.

Gülbay,Onur.**Anadolu’da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri**, Dokuz Eylül Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.

Habicht, Christian.**Athens From Alexander to Anthony**, Cambridge, Harvard University Press, 1997.

Habicht, Christian. **The Helenistic Monarchies: Selected Papers**, USA, Michigan University Press, 2006.

Hansen, Esther, V. **The Attaloss of Pergamon**. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1971.

Hansen, Mogen. **The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes**. Oxford; Oxford University Press, 1991.

Hansen,Mogen-Nielsen,Thomas, Heine. **An Inventory of Archaic and Greek Poleis**. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation. Oxford: Oxford University Press, 2004.

- Hansen, Mogens. **Polis: An Introduction to Greek City States.** Oxford, Oxford University Press, 2006.
- Hardin, Justin, K. **Galatians and the Imperial Cult. A Critical Analysis of the First-Century Social Context of Paul's Letter,** Germany, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008.
- Harl, Kenneth, W. **Coinage in the Roman Economy, 300 B.C. to A.D. 700,** JHU Press, London, 1996,
- Hasluck, F.W. **Cyzicus,** Cambridge, 1910.
- Haspels, C.H., Emilie. **The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments. 2 vols.** Princeton: Princeton University Press, 1971.
- Hawkins, John, D. **Corpus of Hieroglyphic Luwian inscriptions, 1. cilt,** Berlin, Walter de Gruyter, 2000.
- Head, Barclay, V. **Historia Nummorum: A Nummoria of Greek Numismatic,** Oxford, 1911.
- Heberdey, R-Wilhelm, A. **Reisen in Kilikien,** Wien, Denksch Wien 44, 1896.
- Henderson, Bernard, W. **The Life and Principate of Nero,** London, Methuen & Co, 1905.
- Henderson, **The Life and Principate of Hadrian,** London, Methuen & Co, 1923.
- Henderson, Bernard, W. **Five Roman Emperors: Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Trajan, A.D. 69-117,** Barnes & Noble, 2004.
- Hermann, Peter-Malay, Hasan. **New Documents From Lydia,** Wien, Austrian Academy of Sciences Press, 2007.
- Hill, B. **Historia Nummorum: A Manuel of Greek Numismatics,** Oxford, Clarendon Press, 1911.
- Hoff, Michael- Townsend, Rhys. **Rough Cilicia: New Historical and Archaeological Approaches,** Oxford, Oxbow Books, 2013.
- Højte, Jakob, M. **Roman Imperial Statue Bases From Augustus To Commodus,** Denmark, Aarhus University Press, 2005.
- Hornblower, Simon. **The Greek World,** London, New York, Routledge, 1983.
- Hornblower, Simon- Spawforth, Anthony, **The Oxford Companion To Classical Civilization,** Oxford, Oxford University Press, 1998.

- Holtheide, B. **Römische Bürgerrechtspolitik und Römische Neubürger in der Provinz Asia**, Freiburg 1983.
- Howgego, Christopher. **Greek Imperial Countermarks. Studies in the Provincial Coinage of the Roman Empire**, London, 1985.
- Hölbl, Hölbl, G. **A History of the Ptolemaic Empire**, Routledge, New York, 2001.
- Humann, C., (1898), **Altertümer von Hierapolis**, Berlin, Druck and Verlag Von Georg Reimer.
- Hussey, Robert. **An Essay on the Ancient Weights and Money and the Roman and Greek Liquid**, Oxford, Oxford University Press, 1836.
- Hurwitt, Jeffrey, H, **The Athenian Acropolis: History, Mythology, and Archaeology from the Neolithic era to Present**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Huzar, Goltz, E. **Mark Anthony: A Biography**, Oxford, Routledge, 1986.
- ILS. **Hermann, Inscriptiones Latinae Selectae**, ed. H. Dessau, 3 vols. in 5 parts, Berlin, 1892-1916.
- Imhoof-Blumer, F. **Kleinasiatische Münzen**, Des Österreichischen Archäologischen Institutes, Vienne, 1901.
- Ihnken, Thomas. **Die Inschriften von Magnesia am Sipylus** Bonn, 1978.
- İplikçiöğlu, B. **Ephesus Yazıtları Işığında Asia'daki Atlı Sınıfı**, Ankara, 1993.
- İşkan, Havva- Işık, Fahri. **Milliarium Lykiae. Das Wegweisermonument von Patara/Patara Yol Kılavuz Anıtı**, Lykia 4, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Likya Uygarlıkları Araştırma Merkezi, 2001.
- İznik, Erkan. **Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Frigya Epiktetos Merkezlerinde (Dorylaeum, Nacolea, Midaeum, Cotiaeum, Aezani) Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Yapı**, Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- Jones, A.H.M. **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, Oxford, Oxford University Press, 1937.
- Jones, A.H.M. **The Greek City from Alexander to Justinian**. 1940.
- Jones, Nicholl, F. **Public Organization in Ancient Greece: A Documentary Study, 176 volume**, Philadelphia, American Philophsical Society, 1987.

- Jones, Brian, W. **Domitian**, London, Routledge, 1992.
- Kallet-Marx, R. **Hegemony to Empire The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.**, Berkeley, Oxford, Los Angeles, California University Press, 1996.
- Karagöz, Şehrazat. **Eskiçağ'da Deprem**, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2005a.
- Kaya, Mehmet, Ali. **Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi**, Konya 2011.
- Keaveney, A. **Sulla: The Last Republican**, Routledge, USA, 2005.
- Keen, Anthony. **Dynastic Lykia: Political History of the Lykians and Their Relations with Foreign Powers, c.545-362 B.C. (Mnemosyne, Supplements)**, Netherlands, Brill, 1998.
- Kehoe, Dennis. **Law and the Rural Economy in the Roman Empire**, USA, Michigan University Press, 2007.
- Kent, J.P.C. **Roman Coins**, London, 1978.
- Kılıç- Aslan, Selen. **Ptolemaioslar'ın KüçükAsya Politikası**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.
- Kınal, Firuzan. **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, TTK, 1962.
- Kleiner, G. **Die Ruinen von Miletos**, Berlin, 1968.
- Koch, John, T. **Celtic Encyclopedia Culture A Historical Volume 1**, USA, ABC-CLIO, 2006.
- Koçel-Erdem, Zeynep. **Anadolu'da Hadrian Dönemi Mimari Bezemeler**, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.
- Koçhan, Nurettin. **Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntılar**, İstanbul, 2011.
- Kokkinia, Christiana. **Boubon, The Inscriptions and Archaeological Remains A Survey 2004-2006**, Athens, 2008.
- Kolb, Frank-Beck, Hans. **Die Stadt im Altertum**, Münih, 1984.
- Kolb, Frank- Kupke, Barbara. **Lykien. Geschichte Lykiens im Altertum**, Mainz, 1992.
- Kolb, Frank-Brandt, Hartwin. **Lykia et Pamphylia. Eine römische Provinz im südwesten Kleinasiens**, Mainz 2005.
- Kolb, Frank. Kolb, . **Burg- Polis – Bischofssitz, Geschichte der Siedlungskammer**

von Kyaneai in der Südwesttürkei Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2008

Konency, A. **Helenistische Turmgehöfte in Zentral und Ost Lykien**, Wien, Forschungen in Limyra,1997.

Körpe, Reyhan. **Akhaimenid hakimiyetinde Troas Bölgesi (M.Ö. 545-M.Ö. 334): arkeolojik veriler ve antik kaynaklar ışığında tarihsel-kültürel bir değerlendirme**, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Köster, Helmuth. **Ephesos, Metropolis of Asia: An Interdisciplinary Approach to Its Archaeology, Religion, and Culture**, Harvard University Press, 2004.

Kuhrt, Amelie-Sherwin-White, Susan. **From Samarkhand to Sardis. A New Approach to the Seleucid Empire**, Berkeley, Los Angeles, California University Press,1993.

Laale, Hans. **Ephesus (Ephesos): An Abbreviated History from Androclus to Constantine XI**, USA, WestBow Press, 2011.

Lambert, Royston. **Beloved and God; The Story of Hadrian and Antinous**, New York, Viking Penguin, 1984.

Lanckoronski, G,Karl. **Pamphylia ve Pisidia Kentleri I-II**, çev. Selma Bulgurlu Gün, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2005.

Larsen, J,A, O. **Greek Federal States: Their institutions and History**, Oxford 1968.

Leaf, Walter. **Strabo on Troad**, Cambridge, Cambridge University Press, 1923.

Lehner, Michael, F. **Die Agonistik im Ephesos der römischen Kaiserzeit**, Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Ludwig-Maximilians-Universität München,2004.

Levick, Barbara. **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1967.

Levick, Barbara. **Tiberius The Politician**, USA, Routledge,1999.

Levick, Barbara. **Vespasian**, Oxford, Routledge,2003.

Levick, Barbara. **Claudius**, Oxford, Routledge, 2012.

Lintott, Andrew. **Imperium and Romanum: Politics and Administration**, London, New York,1993.

- Lomas, Katryn. **Rome and the Western Greeks, 350 BC - AD 200: Conquest and Acculturation in .350 B.C. -A.D.200**, Routledge,London., 1993.
- Longfellow, B. **Roman Imperialism and Civic Patronage**, Cambridge University Press, London,2011.
- Lovano, Michael. **All Things Julius Caesar: An Encyclopedia of Caesar's World and Legacy**, New York, Praeger Publisher, 2014.
- Lund,S, Helen. **Lysimachus. A Study in Early Hellenistic Kingship**. London, Routledge, 1992.
- Ma, John. **Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor**, Oxford, Oxford University Press, 1999.
- Mackill, Emily. **Creating a Common Polity:Religion, Economy, and Politics in the Making of the Greek Koinon**, California, University of California Press, 2013.
- Macmullen, Ramsay. **Romanization in The Time of Augustus**, New Haven, London, Yale University Press, 2000.
- Madsen, Jesper, M. **Eager to be Roman: Greek Response to Roman Rule in pontos and Bithynia**, London, New York, Bloomsbury Publishing Plc, 2009.
- Magie, David. **Roman Rule İn Asia Minor, I.- II**. Princeton, Princeton University Press,1950.
- Malay, Hasan. **Helenistik Devirde Pergamon Ve Aristonikos Ayaklanması**, İzmir,1992.
- Malay, Hasan. **Greek and Latin Inscriptions in the Manisa Museum (ETAM 19)**,Wien 1994.
- Mansel, Arif, M. **Ege ve Yunan Tarihi**. Ankara,TTK,1950.
- Mansel, Arif,M. **Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, Ankara, TTK,Ankara, 1978.
- Mansel Müfid A. **İlkçağda Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, 21 37,Ankara,TTK, Ankara,1993.
- Marchese, Ronald,T. **The Historical Archaeology of Northern Caria : a Study in cultural Adaptations**, Oxford, BAR, 1989.
- Marek, C. Marek, **Stadt, Ära und Territorium in pontos-Bithynia und Nord-Galatia**. Tübingen 1993.

- Marek,C. **Bithynia und pontos**, Mainz, Phillip von Zabern, 2003.
- Mattingly, Harold-Sydenham, Edward. **The Imperial Roman Coinage, Vol, II, Vespasian to Hadrian**, London,Spink& Son Ltd, 1926.
- McCrum, M.-Woodhead, A.G. **Select Documents of the Principates of the Flavian Emperors including the Year of Revolution AD 68–96**, Cambridge: Cambridge University Press,1966.
- McGing, B.C. **The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of pontos**, Leiden,1986.
- McInerney, Jeremy. **A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterreanean**, Wiley-Blackwell, New York,2014.
- McNichol,J.- A,N.P. Milner. **Helenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates**. Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Meriç, Recep. **Metropolis Ana Tanrıça Kenti**, Philsa Yayınları, İstanbul, 2003.
- Merz,Anette-Tielemann. **The Letter of Mara Bar Sarapion in Context: Proceedings of the Symposium**, Leiden,Brill,2012.
- Millar, Fergus. **The Emperor in the Roman world**, London,Cornel University Press, 1977.
- Millar, Fergus. **The Roman Near East, 31 B.C.-A.D. 337**, California, Harvard University Press, 1993.
- Millar, Fergus. **Rome, the GreekWorld, and the East**, Vol.1, USA,University Carolina Press, 2002.
- Millar, Fergus. **Government, Society& Society in the Roman World**, London, University of Carolina Press, 2004.
- Miller, Stephen. **Arete, Greek Sports from Ancient Sources**, New York, California University Press, 2004.
- Milner,N,P. **An Epigraphical Survey in the Kibyra-Olbasa Region**, conducted by A. S. Hall, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 23, London 1998
- Mitchell,S, **Anatolia, Men and Gods in Asia Minor**, New York,1993.
- Mitchell,S. **Cremna, in Pisida: An Ancient City in Peace and in War**, London, Duckworth, 1995.

- Mommsen, Theodore. **The History Of Rome, Vol.1-2**, Cambridge, Cambridge University Press, 1866.
- Mommsen,T. **A History of Rome under the Emperors**, ed. by B. and A. Demandt; Engl. trans. by C. Krojzl; Engl. ed., with introduction, by T. Wiedemann. London, Routledge, 1996.
- Morgan, C. **Early Greek City States**, Routledge,London,2003.
- Morkholm,Otto. **Studies in The coinage of Antiochos IV. Of Syria**, Munksgaard,1963.
- Morris, Ian-Powell, Barry,B. **A New Companion to Homer**, Brill, New York, 1996.
- Nawotka, Kryzstof. **Alexander The Great**, Cambridge Scholl Publishing, UK, 2010.
- Newby, Zahra. **Athletics in the Ancient World, Classical World Series**, Duckworth, Bristol Classical Press, 2006 .
- Newton, Homer, Curtis. **The Epigraphical Evidence for the reigns of Vespasian and Titus**, New York, Ithaca, 1902.
- Nielsen, Tonner, Bekker. **Urban Life and Roman Politics in Roman Bithynia**, Aarhus University Press, 2008.
- Ober, Josiah. **Fortress Attica: Defense of the Athenian Land Frontier, 404-322 B.C.** Brill, Leiden,1985.
- Ormerod, Henry. **Piracy in The Ancient World**, Liverpool, Liverpool University Press, 1935.
- Osgood, Joseph. **Claudius Caesar:Image and Power in the Early Roman Empire**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
- Owens, E,J. **The City in the Greek and Roman World**, London, Routledge, 1994.
- Öz,A, Kazım. **Antik Dönemi Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması ve Korunması**, Eylül Üniversitesi Yayınlanmaış Doktora Tezi, 2006.
- Özcan, Ayça. **Pisidia Bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun Yapı Propagandası ve Politikası**, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.
- Özdizbay, Aşkı. **Perge'nin M.S. 1.-2.Yüzyıllardaki Gelişimi**, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.
- Özdizbay, Aliye,E. **Roma İmparatorluk Dönemi'nde Pontos-Bithynia Eyaletinde**

Agon'lar ve Agonistik Sikkeler, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

Özsait, Mehmet. Helenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi, İstanbul Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1985.

Öztaner, Serhat. **Aleksander Troas Nymphasionu**, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 1997.

Öztürk, Hüseyin, Sami. **M.Ö. II-M.S. IV. Yüzyıllarda Likya, Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliğı**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

Parrish, David-Abbasoğlu, Haluk. **Urbanism in Western Asia Minor, Portsmouth, Journal of Roman Archaeology**, 2001.

Patterson, J.R. **Landscapes and Cities. Rural Settlement and Civic Transformation in Early Imperial Italy**. Oxford, Oxford University Press, 2006.

Pedley, John. **Ancient Literary Sources on Sardis**, Cambridge, Harvard University Press, 1972.

Powell, Anton. **Athens and Sparta Constructing Greek Political and Social History from 478 BC**, Routledge, London, New York, 1988.

Price, Stephen. **Rituals And Power: The Roman Imperial Cult İn Asia Minor**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

Radt, Wolfgang. **Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, çev. Suzan Tammer, İstanbul, Yapı ve Kredi Yayınları, 2002.

Raja, Rubin. **Urban Development and Regional Identity in the Eastern Roman Provinces, 50 B.C-A.D. 250**, Museum Tusculanum Press, 2012.

Ramsay, William. **Phrygia: Being Essay of The Local History of Phrygia From the Earliest Times To Turkish Conquest**, Oxford, Clarendon Press, 1895.

Rauh, N.K. **The Sacred Bonds of Commerce: Religion, Economy, and Trade Society at Helenistic Roman Delos, 166-87 B.C.**, Amsterdam, Brill, 1993.

Redgate, A.E. **The Armenians**, USA, Blackwell, 1998.

Reid, James, S. **The Municipalites of Roman Empire**, Cambridge University Press, Cambridge, 1913.

Remy, Bernard. **Les Carrières Sénatoriales Dans Les Provinces Romaines D'Anatolie Au Haut Empire**, Paris, 1989.

- Reynolds, Joyce-Erim, Kenan. **Aphrodisias and Rome**, London, Society for Promotion of Roman Studies, 1982.
- Rhodes, Pete, J. **Athenian Democracy**, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- Rich, Andrew-Wallace-Hadrill. **A. City and Country in the Ancient World**, Routledge, London, 1993.
- Rickman, Geoffrey. **Roman Granaries and Store Buildings**, London, Cambridge University Press, 1971.
- Rigsby, Kent, J. **asylum: Territorial Inviolability in the Hellenistic World**, Berkeley, California Press, 1996.
- Rkywert, Joseph. **The Idea of a Town: The Anthropology of Urban Form in Rome, Italy and the Ancient World**, Princeton, Princeton University Press, 1988.
- Robert, L. **Documents de l'Asie mineure méridionale: Inscriptions, monnaies et Géographie**. Geneva, 1966.
- Robinson, Paul Coleman-Norton, Frank-Bourne, Card. **Ancient Roman Statutes: A Translation with Introduction, Commentary, Glossary and Index**, New Jersey, The Law Book Exchange, 2003.
- Rogers, Guy, M. **The Sacred Identity of Ephesos (Routledge Revivals): Foundation Myths of a Roman City**, New York, Routledge, 1991.
- Rohman, Jensen. **Die Kapitellproduktion der römischen Kaiserzeit in Pergamon**, Berlin, Walter de Gruyter, 1998.
- Rose, Charles, B. **Dynastic Commemoration And Imperial Portraiture in Julia-Claudian**, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- Rose, Charles, B. **The Archaeology of Greek and Roman Troy**, Cambridge University Press, New York, 2014.
- Rostvotzeff, Mikhail. **The Social and Economic History of The Hellenistic World I**, Clarendon Press, New York, 1941.
- Rostvotzeff, Mikhail. **The Social and Economic History of the Roman Empire**, I, II. Clarendon Press, New York, 1957.
- Ryde, North, Harris. "Bithynia: Roman Sovereignty and Survival of Hellenism", *ANRW*, ed. Hildegard Temporini, Berlin-New York, 1980, s. 857–901.
- Rzepka, Jacek. **The Aitolian Elite Warriors and Fifth Century Roots of The**

Hellenistic Confederacy, Warsaw, Akme Studia Historica, 2009.

Sacks,David-Murray, Oswyn. **Encyclopedia of the Ancient Greek World**, USA, VB Hermitage, 2004.

Sakellariou, M,B. **The Polis-State Definition and Origin**, Research Centre for Greek and Roman Antiquity National Hellenic Research Foundation MEAETHMATA, Athens, 1989.

Santangelo,Federico. **Sulla, the Elites and the Empire. A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East (Impact of Empire 8)**,Leiden-Boston, Brill, 2007.

Sartre, M. **L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre a Diocletien**, Paris, 1995

Sayles, Wayne,G. **Ancient Coin Collecting IV: Roman Provincial Coins**, USA, Krause Publishing, 2008.

Schweirtheim,E. **Inschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien, Die Inschriften Von Hadrianoi und Hadrianeia**, IK 33, Bonn, 1987.

Schoelten,Joseph,B. **The Politics of Plunder: Aitolians and Their Koinon in the Early Hellenistic**, California, California University Press,2000.

Schuler, Christoff. **Landliche Siedlungen Und Gemeinden Im Hellenistischen Und Romischen Kleinasien**. Vestigia,1998.

Scullard, H,H. **From Gracchi To Nero: A History of Rome from 155 B.C. To 68 A.D.**, Methuen Co, London, 1959.

Scheinider, Eugene,E. **Elaussia Sebaste: Doğu ile Batı Arasında Bir Liman Kenti**, çev. L, Ece, Sakar, İstanbul, Homer Yayınevi, 2008.

Scramuzza, M,V. **The Emperor Claudius**, Harvard,Harvard University Press, 1940.

Schweirtheim, Elmar. **Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia/ Herausgegeben**, Germany, Bonn .R, Habelt, 1987.

Scullard,H,H. **A History of Rome of the Roman World : 753-146 BC**, New York, Methuen, 1980.

Seager, Robin. **Pompey The Great: A Political Biography**, John Wiley & Sons, 1979.

Sear,D. **Roman Coins and Their Values**, Vol.1, London,2000.

Sear,D. **Roman Coins and Their Values**, Vol.2, London,2005.

- Sear, Frank. **Roman Theaters An Architectural Study**, Oxford, Oxford University Press, 2006.
- Sherk, Robert,K- Viereck, Paul. **Roman Documents From Greek East:Senatus Consulta Epistulae To The Age Of Augustus**", Baltimore, John Hopkins Press, 1969.
- Sherk, Robert. **Rome and the Greek East to the Death of Augustus**, Cambridge, Cambridge University Press,1984.
- Sherk, Robert. **The Roman Empire Augustus To Hadrian**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- Sherwin-White,A,N. **The Roman Citizenship**, Oxford, Clarendon Press,1973.
- Sherwin-White,A,N.**Roman Involvement in Anatolia, 167-88 B.C.**, Society for the Promotion of Roman Studies 1977.
- Sherwin-White, A, N. **Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1**. London,Duckworth, 1984.
- Sibbes, Kater, G,J,F. **A Preliminary Catalogue of Sarapis Monuments**, Leiden, Netherlands, Brill,1973.
- Simonetta, Bono. **The coins of the Cappadocian Kings**, Frioburg,Office du Livre, 1977.
- Smalwood, E, Mary. **Documents Illustrating the Principates of Nerva, Trajan and Hadrian**, Cambridge University Press, Cambridge,1966.
- Smallwood, E, Mary. **The Jews Under Roman Rule**, Leiden, Brill, 1976..
- Smith, William. **A Dictionary of Greek and Roman Antiquities**, London: John Murray, 1875.
- Smith, C,E. **Tiberius and The Roman Empire**, Louisana,1942.
- Smith,R. **The Monument of C. Julius Zoilos**, Mainz, Phillipp von Zabern,1993.
- Smith, R,Scott- Marchese, Christopher. **Ancient Rome: An Anthology of Sources**, USA, Hackett Publishing Company, 2014.
- Snodgrass, Anthony. **Archaic Greece: The Age of Experiment**. Berkeley, University of California Press, 1980.
- SNG, **Sylloge Nummorum Graecorum**. Sammlung Hans von Aulock, Vol 1-4, Berlin,1957-1967.

- Southern, Pat. **Domitian: Tragic Tyrant**, Indiana University Press, 1997.
- Söğüt, Bilal. **Kilikia Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları**, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1998.
- Stabaughm, J **Serapis Under the Early Ptolemaios**, Brill, 1972.
- Stevens W. **A Dictionary of Roman Coins**, London, 1969.
- Strocka, V.M. **Das Markttor von Milet, 128**, Winckelmannsprogramm der Archäologischen Gesellschaft zu Berlin, 1981.
- Sullivan, R.D. **Near Eastern Royalty and Rome, 100-30 BC**, Toronto, London, 1990.
- Sutherland, C,H,V. **The Imperial Roman Coinage from 31 B.C. to A.D 69**, Vol.1, London, 1984.
- Sydenham, C,H,V. **The Roman Monetary System**, Los Angeles, California University Press, 1919.
- Sydenham, Edward,A. **The Coinage of Caesarea in Cappadoccia**, London, 1933.
- Syme, Ronald. **Anatolica Studies in Strabo**, ed. R Birley, Oxford, Oxford University Press, 1995.
- Şahin,M.Çetin. **The Political and Religious Structure in The Territory of Stratoniceia**, Ankara, 1976.
- Şahin, Sencer. **Bithynische Studien / Bithynia İncelemeleri (I.K. 7)**, Band 7, Bithynische Studien, Bonn, Rudolf Habelt Verlag, 1978.
- Şahin, Sencer. **Die Inscriften von Perge, Teil 1**, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GMBH, 1999.
- Şahin, Sencer-Adak, Mustafa. **Stadium Patavensis İtineraria Romana Provinciae Lykiae**, Monographien Zu Gephyra, Ege Yayınları, 2007.
- Takmer, Burak. **Lex Portorii Lykiae: Lykia Eyaleti Gümrük Yasası**, Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- Taşlıalan, Mehmet. **Yalvaç Pisidia**, İstanbul, 2001.
- Thomson, Homer, A. **The Stoa of Attalid in Athens**, ASCSA, Vermont, 1992.
- Thonemann, Peter. **The Maeander Valley: A Historical Geography from Antiquity to Byzantium** Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Thonemann, Peter. **Roman Phrygia Culture and Society**. New York, Cambridge

University Press,2013.

Tobin, Jennifer. **Black Cilicia: A Study of the Plain of Issus During the Roman and Late Roman Periods**, Oxford, BAR International Series 1275, 2004.

Trebilco, R. **Studies on Jewish Communities in Asia Minor**, Doctor of Philosophy, University of Durham,1987.

Tsetskhladze, R, Gocha. **Greek Colonisation Overseas And Other Settlements Overseas,II**. Leiden,Boston, Brill, 2008.

Tuplin, Christopher. **Achaemenid Studies**, Historia Einzel-schriften 99, Franz Steiner Verlag, Stutgard,1996.

Vagi, David,L. **Coinage and History of The Roman Empire, 82 B.C- A.D.480**, Chicago, Fitzroy DearBorn Publishers, 2000.

Vitinghoff, Friderich. **Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustusi** , Wiesbaden, F. Steiner, 1952.

Walbank, Frank, W. **Selected Papers: Studies in Greek and Roman History and Historiography**, Cambridge, Cambridge University Press, 1985.

Tüner, Nihal. **Lykia Yerleşim Coğrafyasında Yeni Yerleşimler**, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2002.

Treuber, Oskar. **Geschichte der Lykier**, USA, Harvard University Press,1887.

Ünsal,B. **Mimari Tarihi C. 1**, İstanbul,1973.

Vagi, David, L. **Coinage and History of the Roman Empire, C. 82 B.C.-A.D. 480: History**, Chicago, Fitzborn Deaborn Publishers, 2000.

Waelkens, M- Poblome, J. **Sagalassos IV. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1994 and 1995** (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 9) Leuven University Press, 1997.

Wagner,Jorg. **Seleukeia Am Euphrat / Zeugma**, Tubinger Atlas des Vorderen Orients (TAVO) Series, 1976.

Walbank, F. **The Hellenistic World**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

Ward-Perkins,J,B. **Roman Imperial Architecture.**, London – New Haven 1981

Ward-Perkins,J,B. **Studies in Roman and Early Christian Architecture**, London, 1994.

Welles,C.B. 1934. **Royal Correspondence in the Helenistic Period: A Study in Greek Epigraphy**, New Haven, Yale University Press,1934.

Wellesley, Keneth. **The Year of The Four Emperors**, Bristol, Routledge, 2000.

Whcerley,R,E. **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?** Çev. N. Nirven-N. Başgelen,İstanbul,1986.

Whitehead,David. **From Political Architecture to Stephanus Byzantius: Sources for the Ancient Greek Polis**. Historia-Einzelschriften 87 Franz Steiner Verlag, . Stuttgart,1994.

Wilson,D,R. **The Historical Geogrophy of Bithynia, Paphlagonia and Pontos in the Greek and Roman Periods, A New Survey with Particular Reference to Surface Still Visible**, Doctorate Philopshy, Oxford University Press, 1960.

Williams, Carolina,J. **The Development of Monumental Street-Architecture With Special Emphasis on Roman Asia Minor**, Doctor of Philopshy in the Instute of Archaeology University of London, 1979.

Winter,Engelbert. **Staatliche Baupolitik und Baufürsorge in den Römischen Provinzen des Kaiserzeitlichen Kleinasien**, Rudolf Habert, Bonn,1996.

Winter, Friderich. **Studies in Helenistic Architecture**, Toronto, University of Toronto Press,2006.

Witulski,Thomas. **Kaiserkult in Kleinasien Die Entwicklung der kultisch-religiösen Kaiserverehrung**, Vandenhoeck & Ruprecht Academic Press Fribourg,2007.

Yegül, Fikret. **Bathing in the Roman World**, New York: Cambridge University Press, 2010.

Zeyrek,Turgut,Zeyrek,Ali,NZeyrek,Ayşegül.**Besni,Parala,Octacuscum,Bahasna:A nadolu'nun Güneydoğusu'nda Antik Bir Kent ve Yakın Çevresinin Arkeolojik Açıdan Genel Değerlendirmesi**, İstanbul. Besni Belediyesi Yayınları,2006.

http://aigai.info/kazilar_ve_antik_yapilar/tiberius_kapisi.html

<http://www.akdenizgazete.com/kultur/patarada-imparator-titusun-portresi-h2822.html>

www.laodikeia.pau.edu.tr

<http://rpc.ashmus.ox.ac.uk>

RPC,411,806,853,1176,1670,1759,1763,1765,1817,3542,3543,3907,6833,8677,8678,8679,8680,8684,685,8689,8694,8700,9767,

<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/fam13.shtml> (Cicero Ad Familiares)

